

MAGYAR SZEMLE

Szerkesztőbizottság:
GRÓF BETHLEN ISTVÁN
elnök
SZEKFÜ GYULA
alelnök

Szerkeszti
ECKHARDT SÁNDOR

XXXVI. KÖTET
1939 MÁJUS—AUGUSZTUS

BUDAPEST
A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG KIADÁSA

KÖZIGAZGATÁSUNK TEHERPRÓBÁJA

A MAGYAR NEMZET ismét sorsdöntő korszakot él. Át kell alakítania célszerűtlenné vált társadalmi rendjét, korszerűtlen gazdasági berendezkedését, mert az eddigi keretek a nemzettagok nagy részének nem biztosítják azt az érvényesülési lehetőséget, amely őket az utolsó évtizedekben szerzett műveltségük és öntudatuk mellett megilleti és csak a gazdasági rendszer gyökeres átalakítása révén remélhetjük azt, hogy nemcsak a társadalmi igazságosság vagy legalább méltányosság eszméjét szolgálhatjuk jobban, hanem a nemzeti termelés fokozásával az egyenlőtlenségek elsimításán felül általános jobb életszínvonalat biztosíthatunk.

Különös végzete a magyarságnak az, hogy a nagy belső átalakulások kérdése többnyire akkor kerül homloktérbe, amikor a nemzetközi helyzet is fokozott figyelmet vesz igénybe és a belső átalakulás nehézségeivel küzdő magyarságnak létkérdésekben vagy legalább a következő korszak alapvető irányának meghatározásában is döntenie kell.

Könnyű volna arra az álláspontra helyezkednünk, hogy ilyen körülmények között tartózkodjunk a belső átalakulási folyamat megindításától, s a politikai, társadalmi és gazdasági egyensúlyt erőszakos eszközökkel rögzítsük úgy ahogy van; központosítsuk minden erőnket nemzetközi érvényesülésünk erősítésére és akkor nyúlunk csak a belső reformokhoz, mikor a világpolitika új útunkat már kijelölte. Ezt az érvelést elégszer halljuk is, különösen azok részéről, akiknek a jelenlegi társadalmi, gazdasági berendezés, az elmúlt korszakból ájtott politikai keret olyan előnyöket jelent, aminőket semmiféle új rendezés esetében sem tarthatnak meg.

Sajnos, az a helyzet, hogy sorsdöntő nemzetközi jellegű problémáink miatt sem akaszthatjuk meg a belső reformok menetét. Így volt ez 1848-ban is: az 1790-ben meginduló, majd a fejedelem és a nemeség között létrejött megegyezés folyamán félretolt belső reformok következtében olyan tarthatatlan helyzet állott elő, hogy éppen Európa nagy átalakulásának idejében kellett belső átalakulásunkat is véghez vinnünk és nemzetközi viszonylatban helyünket biztosítanunk. Természetes, hogy egyik sem sikerülhetett teljesen, de ma már tudjuk azt, hogy a belső átalakulások elhalasztása esetében nélkülözni kellett volna azt a tömeget és közvéleményt, amely súlyt adott felépésünknek államközi viszonylatban, hiszen az utóbbi kérdés meg-

oldására megkísérelt szabadságharcunk erkölcsi tőkéből éltünk egészen a világháborúig.

Van az ellenkezőre is példa. Belső kérdéseinknek, különösen a föld-, a munkás- és a zsidókérdésnek elhanyagolása, a helyesebb társadalmi egyensúly megvalósításának mellőzése okozta nem utolsósorban azt, hogy a világháború teherpróbáját katonáink hősiessége ellenére sem állottuk ki és a veszített háború után államunk szétbomlott, míg például a bolgár társadalom nagyobb megrázkódtatások nélkül bírta el két veszített háborút. Politikai vezetőinknek a század első másfél évtizedében meddő közjogi harcok helyett arra kellett volna törekedniük, hogy a kivándorlás és csecsemőhalálozás vérveszteségeit megszüntessék, a földnélküli magyar milliőkat a röghöz kössék, az ipari munkásságot nemzeti irányban vezessék, a korszerűtlen társadalmi igazságtalanságokat megszüntessék. Ha ezt megtették volna, bizonyosan más lett volna a kibontakozás a veszített világháború után.

Nem kapkodásnak, az erők elforgácsolásának tekintjük tehát azt, hogy ebben a nemzetközi helyzetben a kormányzat fokozott gyorsasággal készíti elő a nagy belső kérdések megoldását, hanem a nemzeti eleven erő megnyilvánulásának.

A helyesebb társadalmi egyensúly megvalósítása, a földtelenek földhöz juttatása, az ipari termelés fokozása és az ipari munkásságnak megfelelő megszervezése, a keresztény középosztálynak gyakorlati pályákra áttolása, a személytelen tőke ellenőrzés alá vonása valóban olyan kormányzati feladatok, amelyeknek a magyar szellemiség és sajátosságok kivirágoztatásával egyidejűleg még féligmeddig jó megoldás esetében is új fejlődést kell jelenteniük. Megállapíthatjuk azt, hogy a kormányzat ebben a tekintetben felelőségének tudatában van, a törvényhozó testületek tagjai akarva nem akarva és egyes csoportjaikban őszintén vagy kevésbé őszintén a reformok pártján vannak és azt állítják magukról, hogy csak a részletek tekintetében térnek el egymástól; a közvélemény — egyes érdekelt töredékektől eltekintve — olyan egyöntetű, amilyent már régen nem láttunk. Látszólag megvan tehát minden előfeltétele annak, hogy ezek a belső és szükséges átalakulások a fokozatos fejlődés útján a bizonytalan nemzetközi helyzetben is megvalósuljanak.

Nagy kérdés azonban, hogy a szépen elgondolt reformtervekből, a bizottsági és teljes ülési tárgyalásokon többszörösen átalakított törvényjavaslatokból a gyakorlatba mi megy át.

Nagy politikusunk, Concha Győző szerint minden állam alkotmánya annyit ér, amennyit abból közigazgatása révén megvalósít. Vizsgáljuk meg tehát azt, hogy végrehajtó hatalmi szervezetünk alkalmas és képes-e az alkotmányunkba felszívódó új irányok, új intézmények támogatására és új intézkedések tette érelésére. Ha a kérdésre igennel felelünk, biztosítva látjuk a reformok békés megvalósítását, ha vizsgálódásunk nemleges eredményre vezet, akkor sajnálattal kell megállapítanunk azt, hogy a célkitűzés és cselekvés között kiáltó ellentét van és a reformtörvények, valamint az élet, a nagy tömegek kívánsága között olyan különbség jelentkezik, amely csak a nehézségeket szaporítja.

Sajátságos jelenség az, hogy ha a magyar közigazgatást a részleteiben vizsgáljuk, nemcsak nagyon sok derék és képzett tisztviselővel találkozunk, hanem sok jó intézménnyel, berendezéssel is. Viszont ha a maga egészében tekintjük, akkor sokkal kedvezőtlenebb képet kapunk és be kell vallanunk azt, hogy az érdekelt egyeseknek, a közönségnek általában lesújtó véleménye van közigazgatásunkról. Ennél a mozzanathoz természetesen számításba kell vennünk azt, hogy a közigazgatás egyes szerveinek emberek vagy embercsoportok indokolatlan igényeivel, kívánságaival szembe kell helyezkedniük. Meg kell hiúsítani a jogosulatlan egyéni vagy csoportérdekek érvényesülését. Meg kell torolni a visszaéléseket és e mellett nem áll rendelkezésükre a segítségnek az a lehetősége, amelyet a gazdaságilag elgyengült vagy kényelemszeretetükben lehetetlenné vált állampolgárok tömegei kérnek. Mindezt tudjuk; ennek ellenére azt kell megállapítanunk, hogy az államhű, becsületes polgárok jelentékeny része négy szemközti vagy szűk baráti körben folytatott beszélgetéseikben csaknem mindig kedvezőtlen bírálatot gyakorolgat a közigazgatásról, annak ellenére, hogy a lakosságnak legalább is magyar és sváb része tekintélytisztelő és alkalmazkodó.

Itt tehát valami baj van. Valóban a közigazgatás minden tagozatában olyan súlyos hibákat kell észlelnünk, amelyek kérdésessé teszik azt, hogy gyökeres közigazgatási reform nélkül a gazdasági és társadalmi átalakulás, a művelődési megújulás végbe mehet-e.

Az unalomig ismeretesek azok a hibák, elkövetett mulasztások, amelyek közigazgatásunkat terhelik. Szakértők évtizedek óta szinte kísértetiesen ugyanazokkal a szavakkal vázolják a hibákat: a nyolcvanas évek szakirodalma, a századelejeének szakirodalma és a mostani szakirodalom legtöbb megnyilatkozása olyan, hogy bármelyik cikket vagy tanulmányt áttehetjük az előbbi vagy későbbi korszakba. Érdeemes lenne éppen úgy összeállítanunk a különböző évtizedek megnyilatkozásaiból a panaszokat, mint ahogy Szekfű Gyula hasonlított össze a magyar bortermelésre vonatkozó bírálatokat három különböző nemzedék életéből. Nemcsak a szakkörök ismerik azonban ezeket a bajokat, hanem a közönség is, amelynek bőrére megy a dolog és most már megtörtént a hibáknak tudományos, alapos feltárása is Magyary Zoltán alapvető műveiben.

Mégsem történik semmi vagy legfeljebb kisméretű, félénk és jóformán eredménytelen toldozás-foldozás.

Egészen röviden tartunk szemlét közigazgatási szervezetünkön és eljárásunkon.

A közelmúltban ezen a helyen foglalkoztunk a magyar községi élet bajaival és azzal a válsággal, ahová a községi igazgatás jutott. Éppen ezért most ezzel a kérdéskörrel csak mogyoróhéjban foglalkozunk, noha sokunk nézete szerint megfelelő községi reform, a községi igazgatásnak új alapra helyezése egymagában is többet jelentene a magyar közigazgatás megjavítása tekintetében, mint a közigazgatás többi fokozatainak megfelelő átalakítása.

A magyar községi igazgatásnak alapvető hibája az, hogy jogszabályaink általánosítanak és nem veszik figyelembe a községi csopor-

tok közötti különbségeket, a községek egyediségét tehát teljesen mellőzik. Húszezer lakosú alföldi nagyközségnek és kétszáz lakosú hegyi községnek ugyanaz a szervezete, ugyanaz az igazgatási és háztartási kerete. Hozzá ezek a keretek egyáltalán nem rugalmasak. így áll elő azután az a helyzet, hogy a leggyengébb és önállóságra valóban nem képes kis falura szabott előírások verik bilincsbe a fejlődő nagy községek életét is. Ausztria már megszűnt, de a mi községi jogunk, mint általában egész közigazgatási berendezkedésünk, ma is osztrák jellegű; a bizalmatlanságnak és alávetettségnek nálunk uralkodó rendszerét ma már egyetlen európai államban sem ismerik.

A községet elszakították a falutól, az életközösségből végrehajtó hatalmi szervezetet, alárendelt és minden szakigazgatás által felhasználható munkagépet formáltak. Ezért vész ki a legtöbb községből a falusi közszellem, az érdeklődés a közügyek iránt, holott a községi élet a legjobb iskola az országos politika számára és a mi lakosságunkban eddig mindig megvolt a közügyek iránti érdeklődés. Ezt az érdeklődést azonban igazán nem lehet fenntartani akkor, amikor a községnek egyáltalán nincs szabad akaratú elhatározása, mert nemcsak felebbvitel útján másítható meg a magasabb hatóságnál a község elhatározása, hanem csaknem minden határozat — egészen jelentéktelen is — felsőbb jóváhagyást igényel, még pedig újabban a Budapesten levő, a helyi viszonyokkal nem ismerős és a bürokratikus elintézés miatt későn döntő két miniszterét. E sorok írója mint vármegyei vizsgáló biztos például egy ízben kifogás tárgyává tette azt, hogy éveken át szedtek valahol magasabb csatornailletéket, mint amennyi jogerősen kiróható lett volna és most azután a telektulajdonosok javára kell írni a túlfizetett összegeket. A válasz az volt, hogy jóhiszeműen szedték a magasabb illetményeket, mert az érdekelt miniszterek a szabályrendelet felterjesztésétől számított kilenc év múltán döntöttek az ügyben.

Egyedül nekünk van Európában főiskolai képzettségű, ügyek önálló intézésére alkalmas községi tisztviselői karunk. A magyar jegyzői intézményt minden nálunk járt külföldi szakértő megcsodálja, csak mi nem tudjuk felhasználni a benne rejlő erkölcsi és értelmi erőt. Amikor az egész vüágon az egyéni ügyintézés felé hajlik a fejlődés, hiszen még Amerikában is rohamosan hódít a „City manager“ intézmény, akkor mi óvatosan tartózkodunk attól, hogy a népválasztotta, többnyire a népből származó főiskolás községi jegyzőt ügyintéző szervvé emeljük. Minden munkaterhét reá rakunk: alig van olyan igazgatási ág, amely külön-külön ne rendelkezne vele, ne kívánna végnélküli jelentéseket, sokrovatos kimutatásokat tőle, de mindez csak végrehajtás, bekapcsolódás a tőle és többnyire a községtől is idegen tényezők munkamenetébe. Minthogy a községi jegyzőnek kellene a nép vezetőjének, tanácsadójának lennie, neki kellene maga iránt bizalmat keltenie, tehát reá hárítjuk az adókievetésben való közreműködés és az adóbehajtás gyűlöletes foglalkozását, hogy ezzel is éket verjünk a nép és jegyzője közé. Ebben a tekintetben még a cseheknek is jobb érzékük volt nálunk, mert a Felvidéken a jegyzőket az adóügyi igazgatási tennivalóktól mentesítették.

Hozzá tartozik a helyzetképhez az, hogy még ez a célszerűtlen, béklyókba kötött községi igazgatás sem érvényesül a földműves jellegű lakosság százazeinél. A tanyak világában majdnem kizárólag városi igazgatás van és a városok féltékenyen őröködnék azon, hogy ne létesüljön semmiféle olyan berendezés, amely előbb-utóbb a tanyacsoportok közigazgatási elszakadására, a hatalmi körből kiválására vezetne. Az Alföld kedvezőtlen termelési és népesedési viszonyai nem utolsó sorban a városoknak erre az egyoldalú állásfoglalására vezethetők vissza. Egyes jóindulatú belügyminiszterek ajánlgatták a háború után a tanyaközpontok szervezését, a városi igazgatás külterületi szétponosítását, de mindez jámbor óhajítás maradt, aminek az életben alig maradt nyoma.

Megállapíthatjuk tehát, hogy az agrár jellegű Magyarországon a községi igazgatás a maga megkötöttségében, célszerűtlen munkahalmazában, a vele szemben megnyilatkozó bizalmatlanságban nem alkalmas eszköz arra, hogy mélyreható társadalmi és gazdasági reformok használható eszköze legyen.

Lássuk most, hogyan állunk a középfokú szervvel, a törvényhatósági, különösen a nálunk jelentségben kétségkívül kiemelkedő vármegyei igazgatással.

Amikor ennek helyzetét vizsgáljuk, ki kell jelentenünk, hogy mi sem áll távolabb tőlünk, mint az, hogy a vármegye ősi intézményével szembehelyezkedjünk. Ennek az intézménynek azonban nem az a híve, aki kinövéseit nem nyesegeti, hibáin szemet húnny és aránylag nem régi mellékjelenségeket a lényeggel összetéveszt, hanem az, aki cselekvésre képessé akarja tenni a vármegyét és a vármegye tevékenységét össze akarja kapcsolni a lakosság széles rétegeivel, új életet akar bevinni a vármegye házába.

Egyik közkeletű balítélet az, hogy a vármegye mindig olyan volt, mint amilyennek a XIX. század liberális-függetlenségi szemlélete látta. Régen igen jól tudták, csak később felejtették el, hogy a vármegye eleinte éppen a nem-nemeseknek, a király szabad szolgálóinak volt szervezete, jobban mondva a honvédelem terhének nagy részét viselő nemzeti király uradalmának gazdasági és igazgatási egysége. A nemesek csak akkor jöttek be a vármegyébe, mikor a XIII. század hűbéri törekvéseivel szemben a nem-nemes szabadokkal egyesülésben kerestek támaszt; ez a törekvésük azonban nem vezetett teljes eredményre, mert — amint Hóman és Szekfü legutóbb, de Hajnik már olyan régen kimutatta — a XV. század már oligarchikus, főúri Magyarországot talált, ahol az alispán a főispán által alkalmazott szolgáló és a köznemesség teljes anyagi és politikai függésben van a főúrtól. Ez megmaradt a XVI. és XVII. században is: a Verbőczy-féle una eademque nobilitas jogelvének érvényesítését a gazdasági és politikai függőség és szintkülönbség a gyakorlatban teljesen eltüntette. Mégis ebben a korban nő meg a vármegye jelentősége, mert a külföldön levő király és kormányzések mellett a széttagolt királyi Magyarországon kellett valamilyen végrehajtó hatalomnak lenni a tisztán honvédelmi célokat szolgáló főkapitányságokon felül is. A vármegyék tehát nem a király és a központi kormány ellen, hanem azok

helyett vették át a végrehajtó hatalom valóságos gyakorlását; ennek azonban annyira nem volt politikai éle és tartalma, hogy a XVII. század szabadságharcai nem a vármegyék szervezték, hanem az erdélyi fejedelmek vagy a főurak és az egykorú levelek szerint a szabadságharcok vezérei nem győzték eleget gáncsolni a vármegyék és a vármegyei köznemesség lanyhaságát, békülékenységét. Erdélyben az államfő és a központi kormány helyben lévén, magyar értelemben vett vármegyei élet ki sem alakult ebben a korszakban.

Úgynevezett alkotmányvédő, tehát a nemzeti eszmével azonosított nemesi előjogokat védő szerepe a vármegyéknek csak Mária Terézia idejében keletkezett és 1823-ban emelkedett tetőpontjára, végül egy halvány és nemsikerült kísérlet tanúi voltunk 1905—1906-ban. A passzív ellenállás rendszere azonban akkor sem volt lényege a vármegyei életnek, csupán egyik szükségszerű következménye és értéke az egykori híres pestvármegyei alispán, Szentkirályi Móric szerint nem a valóban elért eredményben volt, hanem abban, hogy a fejedelmet és tanácsosait gondolkodóba ejtette.

A vármegye tehát valóban csodálatos intézmény, mert az ezeréves magyar múltban legkülönbözőbb célokat szolgált, alkalmazkodott a különböző korszakok változó szükségleteihez és ébren tartotta valamilyen formában a közügyek iránti érdeklődést. 1867 után korszerűen tovább lehetett volna fejleszteni, ha akkor nem érvényesült volna a negyvenes évek centralistáinak a municipalistákénál hasonlíthatatlanul nagyobb műveltsége és jobb szervezettsége. Így azután roppant büszkék voltunk arra, hogy a gyakorlatban erőtleneknek bizonyult alkotmánybiztosítékokat adunk a vármegye kezébe — az adó és újoncállítás megtagadását, garanciális panaszjogot, — arra azonban nem ügyeltünk, hogy a mindinkább gyarapodó közfeladatokat az állam egymás után el ne vegye a vármegyétől, ne sajátítsa ki jóformán az összes közszükségleteket annyira, hogy a vármegye pénzügyileg önállótlan, a legtöbb életviszonylatból kizárt, a rendes állami igazgatástól csupán egyes külsőségekben különböző önállótlan alakulattá vált. Ha valóban lenne bennünk vármegyei közszellem, önkormányzati érzék, akkor ezt nem tűrtük volna, sőt most is megváltoztatnák, amihez első lépés lenne a vármegye önálló adóztatási jogának kiverekedése, hogy tisztviselőit önmaga és ne az állam fizesse.

Nem akarynk messzemenő és céltalan vitákat kihívó társadalmi megállapításokat tenni, de mégis úgy érezzük, valamilyen magyarázatát kell adnunk a vármegye visszafejlődésének. A magyarázat abban rejlik, hogy a gazdasági színvonaláról lecsúszott középbirtokos osztály, majd a hozzá tagadhatatlan rokonszenves vonásai és előkelő külszíne miatt simuló, őt utánzó egyéb rétegek nem voltak elég erősek a vármegye önállóságának megvédésére; örültek annak, hogy az állam terheket vesz le a vármegye vállairól és biztosítja a tisztviselők fizetésének rendes szabályozását. Ezt a gyengeséget egyetlen eszközzel lehetett volna kellő időben legyőzni: azzal, ha a gyengülő középnemesség közjogilag, társadalmilag magához emeli a kiscgazda osztály vezető rétegét és így friss erőt, friss vért ereszt véredényrendszerébe. Ez azonban

osztzkodást és bizonyos előítéletekről való lemondást jelentett volna és így elmaradt.

A vármegyei igazgatással kapcsolatban első megállapításunk az, hogy a vármegyék között óriási ellentétek vannak. A vezérmegye húszszorosa a most újra felállított Ung vármegyének és tizennégy-szerese Esztergom vármegyének. Ez magábanvéve nem lenne baj, mert például Angliában is óriási eltérések vannak a legnagyobb és legkisebb grófság, Urban vagy Rural district között. Ugyanez a helyzet az olasz tartományokban. Nálunk az a baj, hogy óriási és egész kis vármegyére a törvény ugyanolyan szervezetet, ugyanolyan költséges berendezést, ugyanolyan fizetési osztályba sorozott tisztviselőket ír elő, míg Angliában pl. egészen természetesnek tartják, hogy a nagy grófság ügymenetét vezető tisztviselő nagy fizetést kap, a kis grófságé egészen kicsit. Nincs továbbá ezekben az országokban annyira kifejlődve a szervezett bizalmatlanság rendszere, a közigazgatási gyámkodás, mint nálunk. A kis vármegyében agyon nyomja a községeket a vármegye tekintélye, a nagyban a községek és a megye között a kapcsolatot még az új technikai berendezések és közlekedési eszközök mellett is csak a vezető tisztviselőknak emberfeletti megerőltetése árán lehet fenntartani. Van azonban olyan újabb felfogás, amely a vármegyei határokat szenteknek és sérthetetleneknek tartja és ebben a tekintetben a hagyományokra hivatkozik. Itt ismét csak azt árulják el az illetők, hogy a múlttól, a hagyományokról csak nagyon halovány képzeteik vannak. Így például nem ismerik az 1876-os területrendezést, amely — Erdély gyökeres átszervezésétől eltekintve — a trianoni Magyarországnak egyötödét érintette. Nem tudják például azt, hogy milyen sokáig tartozott Kishont vármegye anyamegyéjéhez és milyen nehezen ment Gömörrel való egyesítése. Nem ismerik azt a szervező munkát, amely az akkori települési és telepítési akciók érdekei szerint alakították a Maros-menti és bánáti vármegyék határait a XVIII. században. A rendi Magyarország vezetőinek volt érzékük ahhoz, hogy a vármegyék területét a változó gazdasági és közlekedési igényeknek megfelelően változtassák; a liberális Magyarország emberei, akik a rendiségtől csupán a külszínt, az előítéleteket, de nem a kormányzási képességet vették át, tehetetlenségükben megmerevedtek és 1876 óta megmerevítették a vármegyei igazgatás anyagát is.

Pedig nyilvánvaló, hogy egészen más az igazgatás a nagy vármegyében, mint bármelyik kis vármegyében. Nyilvánvaló, hogy ha különböző vármegyéink vannak, egységes szabályokat, ügyrendet nem lett volna szabad behoznunk. Mi mégis ezt tettük és így elértük azt, hogy a tartalom helyett a keret vált fontossá.

Hogy ezt a keretet tartalommal megtöltsük, ahhoz két tényező szükséges: a vármegyei közönség és a vármegyei tisztviselői kar.

Minden túlzás nélkül megállapíthatjuk, hogy a vármegyei tisztviselők között — különösen a fiatalabb évfázatokban — nagyon sok képzett, lelkes, felelősségérzettől áthatott ember van. Ez a tisztviselői kar azonban a maga egészében mégsem éri el azt az eredményt, amit megérdemelne. Nem pedig azért, mert kiválasztásuk módja célszerűtlen, boldogulásuk bizonytalan, felhasználásuk pedig okszerűtlen.

1929-ben nagy örömmel üdvözölték az élethossziglan választás rendszerét, amelyről elfelejtett nagy közigazgatási jogászunk, Lechner Ágoston már 1871-ben megállapította, hogy a választási és kinevezési rendszer hátrányait egyesíti magában, előnyei nélkül. A közület nem tud szabadulni a tehetetlen tisztviselőtől, viszont a tehetséges tisztviselő emelkedését csak folytonos megalkuvásokkal és megaláztatásokkal érheti el. Még a jobbik eset az, ha egy-egy erőteljes főispán vagy alispán saját maga körül olyan erőket csoportosíthat, amelyeknek segítségével a személyi kérdéseket elintézheti, mert ebben az esetben legalább elmaradnak a választási küzdelmek, a korteskedés aljasságai. Ebben az esetben azonban a választás pusztá formáság, amelynek semmi értelme sincs. A választási rendszernek azonban mégis kétségkívül megvan az a hátránya, hogy a vármegye vezető rétegében gyökeröző jelölt az érdemes elé kerül és így a kiválasztódás menete fonákjára fordul.

A rosszul kiválasztott és jövőjében bizonytalan tisztviselői kart azután nem használjuk fel okszerűen. A vármegyei központok aktagyárákká váltak. E sorok írójának nagyon sok lelkes és komoly vármegyei tisztviselő panaszkodott az utóbbi években is azért, mert elfulladnak az aktatömegben és elveszítik a kapcsolatot az étellel. A járási tisztviselői kar pedig fölöslegesen ismétli a jegyzők munkáját: vagy ugyanarra az álláspontra helyezkedik, ami a jegyzői jelentésben van, vagy éppen az ellenkező megoldást választják, nem mindig az érdekelt községek és lakosság javára. E mellett úgy a központi, mint a járási tisztviselői karnál általános a panasz, hogy míg régebben a fiatalabbak is érvényesülhettek, most sok helyen a fiatalabbakkal szemben kisebb megértés mutatkozik, pedig ezek törekednek a magasabb képzésre és jobban átérzik a magyar sorsközösséget. A nemzedék-probléma tehát ebben az előkelő testületben is kísért.

A vármegyei keretnek másik és kétségkívül fontos tartalmi meghatározója a vármegye közönsége.

Ebben a tekintetben szintén kísért a múlt, anélkül hogy a múlt igazi lényege érvényesülne. A vármegye közönségén a legtöbb vármegyei vezető nem a lakosság egyetemét érti, hanem a törvényhatósági bizottság tagjait. Ebben a tévedésben megerősíti Őket az, hogy a törvényhatósági bizottság taglétszáma az 1929-es átalakulás óta is a külföldön sem ismert mérvben magas; többszáz főből is állhat, tehát valóban azt az illúziót keltheti, mintha valami külön önálló tényező lenne. Ennek az illúzióknak alapja az, hogy a nemesi vármegyében a politikailag jogosultak összessége részt vehetett a megyegyűlésen, tehát esetleg több ezren is. Akkor volt tehát ok arra, hogy a közgyűlés a vármegyei közönséggel azonosíttassék, mert akinek nem volt közgyűlési tagsága, az a misera plebshez tartozott. Nem volt ellenben semmi értelme annak, hogy 1876-ben mesterségesen teremtsünk ilyen, félreértésre alkalmat adó alakulatot, mert ez intézményesen szakad el azoktól a nagy tömegektől, amelyek a vármegyei étellel szemben ma is idegenül állnak.

Ezelőtt egy évtizeddel — talán az erős bírálatok hatása alatt — az illetékes tényezők belátták, milyen visszás a felében virilistákból,

felében választottakból álló és az önálló élet látszatát keltő közgyűlések rendszere, tehát felhígtották a közgyűlést és az ügyintéztést a kisgyűlésre bízták.

Ez a felhígtás azonban nem sikerült. A közgyűlés ma mozaik-szerű alakulat, amelynek különböző részei csak szerencsésen vezetett, szerencsés társadalmi viszonyok között élő vármegyékben olvadtak össze. Abban a tarka-barka seregben, amely az örökös tagoktól a szak-képviselőig terjedt, csak ott alakulhat ki erős irány, ahol különös szervező képességű, tömegekre hatni tudó alispán ragadja meg a vezetést és a közgyűlésen kívüli tömegekkel tart fenn olyan kapcsolatot, amelynek hatása alól a közgyűlés tagjai sem mentesülhetnek. Egészen más a helyzet az új felvidéki vármegyékben, ahol a közgyűlés nem tekinti magát a vármegye közönségének, hanem valóban csak a közönség képviselőjének és éppen emiatt a tömegekkel olyan közvetlen kapcsolat és kölcsönhatás áll fenn, amely a trianoni Magyarország vármegyéiben csak kivételesen észlelhető.

Az egyenlőtlenül elosztott, sematizált, kormánytól anyagi függőségben levő, a vármegyei társadalmi tényezőknek csak egy részével kapcsolatot tartó mai vármegyékről tehát szintén azt kell mondanunk, hogy tisztviselőik tagadhatatlan jóindulata és a vezető rétegeknek sok helyen megnyilatkozó belátása mellett sem látszanak alkalmasaknak arra, hogy a nagy társadalmi reformok végrehajtói legyenek. Átveszik majd a jelszavakat, de a lényegből csak annyit valósíthatnak meg, amennyi belső korlátozásaik mellett lehetséges.

Ilyen körülmények között a kormányhatóságok és a szakigazgatások tisztviselői kara még abban az esetben sem lenne képes a reformok keresztülvitelére, ha ment lenne azoktól a hibáktól, amelyek köztudomásúak.

Nézzük elsősorban a kormányhatóságokat.

Rémülten kell megállapítanunk azt, hogy a központi kormányhatóságok tisztviselői létszáma nagyobb, mint a kétszer ekkora Nagy-Magyarországnak volt az utolsó békeévben. Csaknem minden kormányhatóság új épületeket emelt, emeleteket húzott fel és ügyforgalma hihetetlenül megnőtt.

Ennek az az oka, hogy jogszabályaink még kevésbé számolnak az ügyi szétponosítás szükségével, mint a háború előtt. Elég ebben a tekintetben például a most tárgyalás alatt álló kisbéried törvényjavaslatra utalnunk, amely szerint az összes haszonbérleti szerződéseket a földmívelésügyi miniszter vizsgálná felül ugyanakkor, amikor a közigazgatási bizottságnak van gazdasági albizottsága. Ezenfelül is folyik a közponosítás, mert a jogszabályoktól függetlenül von a miniszter és a központi tisztviselői kar saját ügykörébe ügyeket. Szinte napirenden van az állami közigazgatásban, hogy az alsófokú hatóság által eldönthető személyi kérdésekben előzetes utasítás megy ki és így az alsó hatóság ténye tisztán formai.

Ennek az irányzatnak kettős lélektani oka van. Az egyik az, hogy a megkisebbedett országban a jelentéktelen ügyek is fontosakká váltak és az ügyintéztéssel járó hatalmi súlyt a központ kívánja igénybe vermi annál inkább, mert azt hiszi, hogy ennek a kis országnak összes

életviszonyai Budapestről megismerhetők. A másik ok az, hogy a központi tisztviselők maguk is érzik a helyzet fonákságát és a mesterségesen duzzasztott ügyforgalommal saját nélkülözhetetlenségüket akarják bizonyítani. Miniszterközi körökben emlegetik azt az anekdotát, hogy a közelmúltban össze akartak vonni egy miniszteri ügyosztályt egy másikkal. Az ok az egyik osztálynak kis ügyforgalma volt. Erre az osztályvezető kiásott egy rég feledésbe ment rendeletet, amelynek alapján a járási főszolgabírárnak hetenkint ennek a nem közgazdasági kormányhatóságnak jelenteniük kellett volna a piaci árakat. Újból szigorúan utasította a főszolgabírát a hosszú idők óta mellőzött felesleges heti jelentések tételére és egyszerre meglelt a kívánt ügyforgalom.

A merev központosítás természetesen hátrányosan befolyásolja a tisztviselők viselkedését, gondolkozását. A formális elintézés kiöli a fiatalabbak ambícióját; különben is egyes igazgatási ágakban mereven alkalmazzák a kor- és rangidősebség elvét, ami lehetlenné teszi az igazi értékek érvényesülését. A fiatalabb kollégáknál számos a panasz, hogy a problémákkal való foglalkozás, különösen irodalmi működés nem előnyt, hanem hátrányt jelent a főnökök szemében. Így azután az utánpótlás kimerül, pedig a hétévi külszolgálat megkívánása és a gyakorlati közigazgatási vizsga szigora örvendetesen emelte éppen a fiatalabb miniszteri tisztviselők színvonalát.

Az igazságügyi szervezet mellett kétségkívül legjobb szakigazgatásunk a pénzügyigazgatás, amely hosszú évtizedek óta lelkiismeretesen végzi a kiválasztást és olyan fegyelmet, tisztviselői közszellemet tudott teremteni, amely bármely államnak becsületére válnék. Nem tudta azonban leküzdeni a nehézkességet és az étellel szemben fenntartott távolságot. Adóügyi igazgatásunk annyira bonyolult, nyilvántartási és könyvelési rendszerünk annyi erőfecsérlést jelent és amellet oly kevéssé alkalmas az adófizetők igényeinek kielégítésére, hogy az már közmondásos. A döntések a végtelenbe nyúlnak, nem is beszélve az új pénzügyi problémák megoldásának előkészítési nehézségeiről.

Ha ez a helyzet a legjobb szakigazgatásban, akkor elképzelhetjük, mennyi nehézkesség van azokban, ahol különböző és részben tőlük független okok miatt több hiány mutatkozik.

Nem látjuk tehát a kormányhatóságokban és a szakigazgatások tisztviselői karában sem azt a támaszt, amely a reformok keresztülvitelét biztosítaná.

Nem szolgálja azonban az átalakulások ügyét közigazgatásunk eljárási rendje sem, amely valami fonák jogászkodással a vitás közigazgatási eljárásra is csak óvatosan alkalmazható perrendszerű formákat általánosítja a közigazgatás egész menetére, anélkül hogy a dolog természete szerint a polgári peres eljáráshoz hasonló jogvédelmet nyújtana a félnek. Arra azonban mindenesetre alkalmas ez az eljárási rend, hogy nehézkességében a közérdek sokszor elsikkadjon.

Szándékosan tartózkodtunk attól, hogy egyoldalúan és túlzottan válaszoljunk a helyzetet. Az eredmény mégis szomorú és annál lesújtóbb, mert — amint említettük — ugyanezekkel az elemekkel teremthetnénk olyan közigazgatást, amely valóban alkalmas lenne a nagy reformok végrehajtására.

Meghaladja ennek a fejtegetésnek kereteit a közigazgatási reform körvonalainak ismertetése. Csak néhány mondattal utalunk arra, hogy az érintett hibák kiküszöbölésében rejlik a megoldás.

Olyan községi berendezést kell létesítenünk, amely csak általános kereteket állapít meg és minden község számára lehetővé teszi az életviszonyokhoz mért megoldást. A községet elsőfokú hatósággá kell emelni, a jegyző egyes hatósági hatáskörének érvényesítésével. Huszonkét évvel ezelőtt a szerzőnek ezt a kívánságát fantazmagóriának minősítették: az olaszok 1926 óta ebben a rendszerben élnek és a rendszer kitűnően bevált. A tanyák világát el kell szakítanunk a városoktól és lehetővé kell tennünk számára a községi életet.

A vármegyék területét rendezni kell. A vármegyék mai száma mellett — egyenletes megosztás esetében — lehetővé válnék a községek és a vármegye jó kapcsolata. Nem merev egyenlősítésre gondolunk, de a kirívó ellentétek kiküszöbölésére. Lehetővé kell tennünk azt, hogy a vármegye úr legyen a maga portáján, tehát anyagilag független legyen és az egyesek ügyeiben végső fokon döntsön. Nem szabad elzárkóznunk attól, hogy a kisebb vármegye olcsóbban igazgasson, mint a nagyobb. Meg kell végre valósítanunk a becsületes kinevezési rendszert, ami az önkormányzat elvén igazán nem üt csorbát és lehetővé teszi a legjobb tisztviselők érvényesülését.

Vissza kell fejlesztenünk a központi kormányhatóságokat kormányzati szervekké egészen kis tisztviselői karokkal, amelyek a nagy átfogó kérdésekkel foglalkoznának. A tehetségnek utat kell engednünk az egész vonalon: az egyéni felelősség elvének érvényesítése, a 27 aláírási akták felülvizsgálati rendszerének megszüntetése lehetővé teszi a fiatalabbak építő munkáját is. Életet, gyakorlati nézőpontokat kell bevinni a közigazgatásba és meg kell szabadítanunk a közigazgatási eljárást minden fölösleges formaságától. El kell távolítanunk azokat a tényezőket, amelyek hozzánemértésből vagy kényelemszeretetből akadályozzák a közigazgatás korszerű átalakítását.

A közigazgatási továbbképző tanfolyamon Teleki Pál gróf miniszterelnök megkapó szavakat talált a közigazgatásnak étellel telítésére, az egyéni és egyedi mozzanatok tekintetbe vételére. A belügyminiszter azzal érvelt — igen helyesen — a külön szociálpolitikai igazgatási szervezet ellen, hogy a magyar igazgatás, különösen a vármegye elég rugalmas az új feladatok befogadására. A vezető kormányférfiakban tehát megvan a képesség a helyzet felismerésére és a helyes út megjelölésére. Szomorú, hogy az ilyen helyről jött kezdeményezés és irányítás igen sokszor a gyakorlati életben éppen az ellenkezőjére fordul, ha magukról a felekről és ügyekről van szó.

WEIS ISTVÁN

MAGYARSÁG ÉS ASSZIMILÁCIÓ

AMIÓTA A NEMZETEK KIALAKULTAK, azok nem faji egységek többé, hanem az érzés és értékelés szellemi közösségei. A fajiság csak egy összetevő tényező, a nemzetiségben, de a nemzet tagjává valakit nem faji származása, hanem elsősorban történelmi közösségi tudata avat. Senkit idegen neve vagy származása miatt nem lehet a nemzetből kitagadni. Vagy Hunyadi, Zrínyi, Petőfi, Liszt, Semmelweis nem lenne magyar-nak mondható? Tagadhatatlan, hogy a közös leszármazásból bizonyos közös jellemvonások adódhatnak, amelyekről feltételezhető, hogy bizonyos közösségi érzést fakaszthatnak. Ha azonban nemzetünket faji elemeire bontanók, ez önmagunk megtagadásához vezetne.

Ha tehát egyáltalán magyar fajról beszélhetünk, arról sohasem mint biológiai, hanem csak mint történelmi képződményről lehet szó. Ha történelmünket áttekintjük, nyomban kiviláglik, hogy az eredeti ugor-török faj — helyesebben rassz — a mostani hazában, különösen a kereszténység felvétele következtében a bejövő idegenekkel és meghódított bennlakókkal való keveredés folytán annyira átalakult, hogy már a XI-XII. században is a magyarságnak új fajképe állott elő. Gondoljunk most még a tatárdúlásra, a háromszáz évig tartó török küzdelemre, a kunok, a németek és egyéb vendégnépek betelepítésére. Mindezek annyira összekavarták a magyar fajiságot, hogy a honfoglaló ősök faji elemeit ma már kibogozni aligha lehetne. Jellemző például, hogy két legmagyarabb alföldi vármegyénk nevében is szerepel a „kun“ megjelölés. És ha ma valaki az Alföldön fajmagyarságát óhajtja dokumentálni, büszkén vallja magát jásznak vagy kunnak, nem is gondolva arra, hogy ezzel éppen az ellenkezőt állította.

A beolvadás tehát nálunk nem tudatos politikai eljárás eredménye volt, hanem természetes, öntudatlan folyamat. Különösen jelentékeny volt a hatás egy-egy művelődési és gazdasági emelkedést mutató korszakban. Így például a XV. században a legerősebb volt a magyarság, mert az anyaállam lakóinak 75—80%-át alkotta. Szám szerint ugyanolyan nagy volt, mint amennyi német élt akkoriban az egész földön. Az ötödfélmillió lakosú Magyarországnál Anglia sem volt népesebb. Mátyás király uralkodása alatt Magyarország volt olyan egységes nemzeti állam, mint Nyugat-Európa bármelyik nemzeti állama. A számban erős magyarságnak ideje többször ismétlődött, így például Zrínyi korában. A török korszak volt az a választó, amelytől

a magyarság számbeli eltolódásának ideje számítható. Ha a számítások helyesek, 1711-ben, a szatmári békekötés után alig volt több mint kétmillió lakosa Magyarországnak és jó, ha annak felét magyarnak mondhatjuk. Ha most meggondoljuk, hogy 1720-tól 67 év alatt az idegen ajkúak óriási mértékű beözönlése miatt a magyarság arányszáma 44.9%-ról 39%-ra esett vissza,¹ akkor elképzelhetjük mennyire keveredett a magyar vér. Ezt a magyar vért újra felhígította és idegen elemekkel annyira összekeverte, hogy ma kevés olyan család van Magyarországon, amelynek nem folynék a legkülönbözőbb összetételű vér az ereiben. Ma tehát mindössze történelmi magyar népfajról beszélhetünk. Ennek azonban mindenesetre van sajátos egyénisége és olyan ismertető jegyei, amelyek elválasztják a többiektől.

A magyar embertípus végtelen sok adatból való módszeres összeállításra igen hálás feladata lenne a magyarságtudománynak. Ezt fogja megkísérelni az a gyűjteményes mű, amely „Mi a magyar?” címmel legközelebb megjelenik Szekfű Gyula szerkesztésében. Magunk részéről azt a megfigyelést tesszük, hogy a magyar történelmi népfajegyéységnek egyik ilyen kiemelkedő jellemvonása például az úri ember fogalma, ami idegen nyelven éppoly kevésbé adható vissza, mint az angol „gentleman”. Ez a magyar nemesembernek lovagi alakja biztos fellépésével, jó modorával, nyílt és barátságos magatartásával és határozott jellemével. Ez a tulajdonság valaha szociális volt, ma erkölcsi. Ma már nincs társadalmi osztályhoz kötve.⁸ Épp úgy, mint Angliában a gentleman eszményén nem változtatott az a körülmény, hogy a munkáspárt került kormányra. Magyarországon nemcsak minden beolvasztott erre a grandseigneur-szerű modorra törekszik, de a tótoknak például a cseh demokráciában is ez volt az eszményük, vagyis a magyar példa. Gróf Keyserling híres spektrumában igen élénk színekkel mutat rá a magyarságnak erre a lényeges vonására, sőt szerinte a magyarság Európa legarisztokratikusabb nemzete. Ez az arisztokratikus érzés és gondolkodás pedig nemcsak a felső tízezreket jellemzi, hanem egyaránt illik a magyar parasztra is. Sőt azt lehet mondani, hogy a Dunavölgyének népei a hun-török pásztorharcosnak ebben az európai úrtípusában látják ideáljukat.

A liberális nacionalizmus nemzetfelfogása mindössze egy külsőségben, a nyelvben nyilvánult. A „La langue c'est la nation” mintájára születik meg nálunk is száz évvel ezelőtt a közmondás, hogy „Nyelvében él a nemzet”. Ennek folyományaként keletkezik az egy nyelvű nemzet követelménye. A liberális nacionalizmusnak hibás eszméje, hogy minden más kötelék figyelmen kívül hagyásával egyedül a nyelvrokonságot ismerte el összetartó erőnek. A múlt század nemzeti-ségi kérdése nem egyéb nyelvkérdésnél. A nemzet elméleti meghatározása el van temetve a könyvekben, az életben csak nyelvemzetekkel találkozunk.

¹ Acsády Ignác: Magyarország népessége a pragmática sanctio korában 1720—21. (Magyar Statisztikai Közlemények új foly. XII. k.) Budapest, 1896, 33. 1. — Kovács Alajos: Magyarország népességének fejlődése a török uralom megszűnése óta. Budapest, 1918, 8. 1.

² L. az ezzel ellenkező véleményt Weis Istvánnál. A mai magyar társadalom. (Magyar Szemle Könyvei.) 106. 1. Szerk.

Az államnemzetnek ez a külsőséges eszméje kiszorította a régi, középkori, még Szent István idejéből származó, ősi magyar felfogást, amely élni engedte a különféle nyelveket az egységes birodalomban. A múlt század húszas és harmincas éveiben nagy lelkesedéssel indul meg az asszimiláció. A XVIII. század betelepített idegen tömegeit most mind magyarnak szeretnék látni. Nagy gonddal iparkodnak a külsőséges beolvadás akadályait eltávolítani és már az 1832/36-i országgyűlésen törvényt akarnak hozni a névmagyarosítás megkönnyítéséről. Az illúziókat Kossuth azon cikkei fejezik ki leginkább, ahol arról álmodozik, hogy hamarosan az ország egész idegen nyelvű népessége megmagyarosodik. Csak Széchenyi emeli fel tiltó szavát és látja meg próféta-lélekkel a jövőt. „A nagyobb számban vélnek lelki üdvöt — boldog isten! — mintha bizony például 30 millió barbár népben több magához olvasztó varázsa volna, mint bármily kis számban is, ha ez a civilizáció kincsétől felcsordul... De ha egyenlő körülményileg a nagyobb számban a nagyobb erő, mit senki sem tagad, ugyan azt hisszük: nemzetiséget csakúgy rákenhetni bárkire is, ki éppen kezeink közé jut, mint például meszet falra, vagy mázat fazéokra?”¹ Egyedül Széchenyi érezte meg fajunk védelmének nagy kérdését. Tudjuk, mennyire magára maradt.

A magyarság nagy részének ma sem jut eszébe, hogy számba vegye valakinek a származását, aki, ha még esetleg nevében nem is, de lelkében teljesen megmagyarosodott. Ma a magyar fajnak ezt az idegen elemekkel való felhígítását mint megmásíthatatlan adottságot el kell fogadnunk. És csak káros jelenség lenne, ha a neoromantikus német népi és faji elmélet túlzásainak hatásaképpen valaki „népcsoportok”-ra tördelné a nemzetet.

Szent István államának ezen a téren nem sok tanulnivalója van a németiségtől, amelynek körében a nemzet és a nemzetiség fogalma annyira idegen volt, hogy nem is termelődött ki e fogalmakra eredeti német kifejezés. A „Nation” és „Nationalität” franciából átültetett kifejezések voltak. A „Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation” nem a haza határaitól körülvevett nemzeti egységet jelentette, hanem csak laza szövetségét kisebb-nagyobb államoknak. (Mily lényegesen különbözik e tekintetben is a cseh-morva protektorátust indokoló német történelmi eszme a magyartól!) A németiségnek nem is voltak nemzetiségi kérdései. Nincs tehát semmi értelme, hogy mi a régi nemzetiség fogalmát a „Minderheit”, „Volkstum”, „Volksgemeinschaft” és „Volksgroupe” átvételével helyettesítsük.

A magyar nemzetfelfogás mindig hű maradt ahhoz az alapelvhez, hogy az tartozik a magyar nemzethez vagy valamelyik nemzetiséghez, aki oda akar tartozni. A nemzethez tartozás tehát a magyar felfogás szerint akarati tényezőktől függ. Az a magyar, aki annak érzi és vallja magát. Viszont a német felfogás ma tagadja, hogy a nemzet és a nemzetiség akarati közösség s azt tanítja, hogy a népiségben olyan adottságok — vér, anyanyelv, erkölcs, elemi képzettség — rejlenek, amelyek sem bevallás, sem letagadás útján nem tüntethetők el. Ez a kényszer-

¹ Akadémiai beszéde 1842 november 27-én. Gróf Széchenyi István beszédei. Összegyűjtötte s jegyzetekkel kísérte Zichy Antal. Budapest, 1877, 244. l.

közösségi elgondolás elméletileg is akadályozni kívánja a disszimilációt, vagyis a németiségből való kiszakadást.

E felfogás elterjedése nemcsak szakítást jelentene a Szent István-féle hagyományos magyar nemzetfelfogással és állameszmével, de elhomályosítaná az ezeréves magyar hivatástudatot is. Az Európa széles térségein szabadon fejlődött németiség nehezen tudja megérteni, hogy a magyar nacionalizmusnak tíz évszázad óta más az útja, mint az övé. Hogy a magyarnak mint kicsiny népnek a Kárpátok medencéjében egy nagy nemzet küldetését kellett betöltenie: alkotmányt és államfenntartó géniuszt kellett adnia a népek országútján olyan kis népeknek, amelyek önmagukban itt sohasem jutottak el az államalkotó nemzettéválás betetőzési folyamatáig. Egyenesen hűtlenség lenne magyarságunkhoz, megtagadása a régi történelmi Magyarország és elvetése a revízió gondolatának, ha lemondanánk a szent-istváni állameszméről, amely szerencsésen egyesíti magában a történelmi és modern kívánalmakat. Nekünk csak a múlt század nemzetfogalmával kell szakítanunk, amely a nemzetiségek beolvasztásáról álmodozott, valamint a politikai magyar nemzetnek fölöttük való egyoldalú uralmáról.¹ A mai modern magyar nemzeteszme azonban kétségkívül csakis a Szent István-féle ősi magyar és a modern népi elv helyes összekapcsolása lehet. Ez pedig nem más, mint ragaszkodás a régi nagy magyar államterület geopolitikai egységéhez, de azon belül az egyes nemzetek szabad együttélése, miként Szent István birodalmában volt.

Lehet, hogy a németiségre nézve idegen a magyar hazafogalommal összenőtt történelmi öntudat. Ez azonban érthető. Igen találoán mutat rá Ottlik László,² hogy a német nép a haza eszméjéhez csak a nép és szülőföld fogalmain át mintegy kerülő úton jutott el. Mivel természetes határok nem álltak útjába, messze vidékeket benépesített és a „Kleinstaaterei“-t csak a XIX. században kezdik vámúnióba tömöríteni. De csak a Harmadik Birodalomnak sikerült a német hazaeszmét végleges formába önteni. Ez az új korszerű német haza- és nemzetfogalom a modern tudomány minden vívmányának megfelelő, mert az egyes német néprészeket térszerű, földhöz kötött összefüggéseiktől megszabadítva, voltaképpen szellem-dinamikai erőhullámoknak az összefüggését foglalja magában.

A hazának egészen más fogalma alakult ki Szent István birodalmában, amelyet természetes egységgé fogott össze a Kárpátok gyűrűje és a Dunamedence vízrajzi hálózata. Itt nem egyetlen nagy nép uralkodott, hanem ez a geopolitikai egység egész csomó kis nemzetnek szolgált élettérül. A magyarságnak itt éppen az a feladat jutott, hogy szemben az előtte letűnő népfergetegekkel tartós államot alakítson és a „Pax Hungarica“ védelme alatt biztosítsa az itt élő népek boldogulását és népiségük fennmaradását. A magyar államnak sohasem volt célkitűzése, hogy valamely nemzetiséget erőszakkal megmagyarosítson. A telepítéseknek külföldön használatos brutális eszközei ismeret-

¹ V. 5. részletesebben a szerzőtől: A magyar nemzetfogalom. Szeged, 1938, 7. s. k. 1.

² Volkstumsgedanke und Stefansreich. (Pester Lloyd 1938 december 6, reggeli lap.)

lenek voltak a magyar nemzetiségi politika módszerei között. Sőt ellenkezőleg, túrtuk, hogy Erdélyben a romániai nagybankok ilyen telepítési és földszerzési politikát űzhessenek. Ezalatt mi egyetemet áhítottunk fel Kolozsvárt és a kultúra nemes intézményeit plántáltuk a nemzetiségi végekre s szinte ölhetett kézzel néztük, mint siklik ki a drága erdélyi föld a magyarság lába alól, mint kerül le a kálvinista székely falusi templom tornyáról a kakas, hogy helyt adjon az ortho-doxia jelvényének.

Egészen máshol kell keresni az okát annak, hogy idegen ajkú honfitársaink szívesen cserélték föl nemzetiségüket a magyarral. Miként Európában a felvilágosodás eszmekörében bizonyos rangelsőbbsege fejlődött ki a műveltségben legelői haladó Franciaországnak, úgyhogy az udvaroknál és a műveltebb körökben idegen országokban is franciául beszéltek: ugyanígy következett be ennek hasonmására bizonyos rangkülönbség a XIX. század első felében a magyar művelődés és a hazai népek kulturális színvonala között. A közjogi értelemben vett magyar nemzet, a populus Werbőczyanus, magasabbrendűségének eszméjéhez így most a magyarság szellemi felsőbbségének a tudata járult, úgyhogy ez a kettős felsőbbrendűség önmagától hatott közre az idegen elemek felszívására. A beolvasztás tehát nem tudatos politikai eljárás volt, hanem természetes folyamat.

Az asszimiláció, főleg a német városi rétegekben, részint a bécsi politika ellenhatásaként, részint a fensőbbseges magyar nemesi rend vonzóereje következtében önként ment végbe. A múlt század első felében az uralkodó rendhez tartozó magát mind hungarusnak mondta, amivel végeredményben a magyar államhoz való tartozást akarták hangsúlyozni. Ez szerintük nem népnév volt, hanem az állam polgárainak gyűjtőfogalma. A németek például a pesti német színház homlokára „Ungarisches Nationaltheater“ feliratot akartak alkalmazni. A század derekáig azonban a magyar kultúra már valóban meghódította magának a német városi polgárság javarészét. Ezek könnyen csatlakoztak a magyar kultúrközösséghez, mivel a bécsi kormány elszigetelő politikája elálta útjukat, hogy a nagy német nemzeti közösség tagjai lehessenek. A nyelv, a nemzet és az állam kapcsolata ebben a politikai elnyomásban lesz tudatos. Ez a magát „Deutsch-Ungar“-nak nevező magyarországi német típus volt az, amely kezdettől fogva egy nemzeti közösségbe tartozónak érezte magát a magyarsággal és büszke volt rá, hogy beletartozhatik ebbe a magáról annyit tartó nemzetbe. A magyar nép hősiességének csodálata és szeretetreméltó jellemének ígérete volt az alapja a hazai németiség vonzalmának, tiszteletének és ragaszkodásának. Ez a XVIII. században bevándorolt telepes németiség, amely nem éppen a legkiválóbb hazai elemekből került ki, büszke volt rá, hogy a mesterségekben elmaradt és éppen a kézműves németek munkáját értékelő magyarság, a magáról oly sokat tartó, rendkívül önérzetes magyar nemzet befogadta. Az elnyomatás, majd a romantikus újraébredés hatása alatt a magyar fejlődés határozottan halad a nemzetállam követelménye felé. Ekkor már a magyarság csak azt hajlandó magyarnak elismerni, aki nyelvében is magyar. És a magyarországi városi németiség széles rétegeiben aláveti

magát ennek a felfogásnak. Fiait magyar szóra küldi a Dunántúlra és az Alföldre. A magyarság természetes beolvasztó hatása egyetlen nemzetiséggel szemben sem nyilatkozik oly eredményesen, mint éppen a nyugat- és felsőmagyarországi németiséggel. Ilyen nyugatmagyarországi „deutsch-ungarn“ családból származott Liszt Ferenc is, aki — jóllehet nyelvünket nem beszélte — magát mindig és mindenütt magyarnak vallotta s érzéseiben, szellemi alkotásaiban a magyar szellemet és a magyar haza ügyét szolgálta.¹ Hát még milyen ellenállhatatlan lett volna a magyarság beolvasztó ereje, ha a XVIII. században a maga ura lehetett volna sorsának és nem a latin, hanem a magyar lett volna a hivatalos nyelv! Példa erre az Amerikai Egyesült Államok, ahol sokkal többre rúg a nem angol anyanyelvűek száma és még sincs nemzetiségi kérdés. Hogy az asszimilációnak milyen kezdeti folyamatai vannak, arra éppen Liszt családja mutat jó példát. Atyja, Liszt Ádám az első a családban, aki a nagy család többi tagjával szemben először kezdi magyarosan írni a német List nevet. Jó barátja, Frankenburg Adolf atyja pedig fennén hirdeti, hogy „Német a nevem, magyar a szívem“.

Ennek az asszimilációs korszaknak azonban vége van. A világháború óta a magyarság a neonacionalizmus és a neopatriotizmus eszméjének hódolva a maga nagyon is elhanyagolt népi kultúrájának ápolására törekszik. Ennek folytán több megértést tanúsít a testvérnépek iránt, akiken nem akar uralkodni, mert részükre a legtökéletesebb kulturális fejlődést kívánja biztosítani. Ennek pedig annyival is inkább megvan a lehetősége, mert a tótok és rutének a Kárpátmedence geopolitikai hatása folytán a mienkéhez hasonló történelmükkel, kultúrájukkal, hagyományaikkal és életformáikkal közelebb állanak a magyar néphez, mint például a vogul-osztyákok, akik pedig legközelebbi nyelvrokonai. Viszont hiába szlávok, a csehektől minden jellemvonás elválasztja őket. Az ezeréves együttélés úgy átalakította Szent István birodalmában az egyes népeket, hogy valósággal azt mondhatjuk, itt magyarul, tótul, ruténül, oláhul, németül, szerbül és horvátul beszélő magyarok élnek.

A magyarság és az asszimiláció kérdése tekintetében tehát végeredményben azt mondhatjuk, hogy az asszimiláció folyamata nagybanegésében befejeződött. E folyamat vizsgálata ma már csak történelmi kérdés. Ha ma feszegetnők, ez csak a nemzet megbontásához vezetne. Azt azonban megállapíthatjuk, hogy amikor a kiegyezés után a városi németiség legnagyobb része magától megmagyarosodott és kispolgári köréből bejutott a magyar középosztályba, hamarosan bekerült a politika és a közigazgatás intézői közé. De bármily jó tulajdonságokat hozott is a magyar középosztályba magával, mint aminők a munkakedv, a rendszeret, az alaposág és a kitartás, mégis híjával volt a politikai iskolázottságnak. A politikai előrelátásnak ezt a hiányát megmagyarázza rövid magyar múltja és a neofitának lelki alkata. Az ilyen mindig türelmetlenebb és hangosabb, aki magyarságában túl akarja licitálni

¹ Lásd a szerzőtől: Liszt Ferenc származása és hazafisága. (Akadémiai Értekezések a nyelv- és széptudományi osztály köréből, XXV. k. 9. sz.) Budapest, 1937, 25. s. k. 1.

a született magyart. Így nem véletlen, hogy egy Grünwald Béla követelte a legszigorúbb eszközöket a magyarosítás érdekében. A szintén német származású Rákosi Jenő volt a harminc milliós magyarság álmképfestője, aki különleges publicisztikai képességével rajzolta meg az imperialista magyar nemzetállam jövőkéjét, amely az Adriai-tengertől a Fekete-tengerig terülve, az egész Balkánt magában foglalná. A nacionalizmus a modern polgári értelmiségnek a világnézete. Ez a polgári értelmiség pedig nálunk elég tekintélyes részben idegen származású. Így nem véletlen, hogy a magyar nacionalizmus elméletét és gyakorlati politikáját hazánkban sokszor német, szláv és zsidó származású tudósok, írók és politikusok építették ki.

A történelem arra tanít bennünket, hogy a magyarságnak csak előnyére vált a vérkeveredés. Bizonyos, hogy a halászó-vadászó, szelíd ugor törzset a török réteggel való keveredés tette harcias, lovas néppé és képessé az ezeresztendős államalapításra. A magyarságnak asszimilációs képessége és a Kárpátok medencéjében talált népekkel való együttélése az alkotmányos kormányzás mesterségének olyan szent titkát fejlesztette ki a magyarságban, amelyet idegenek megérteni is képtelenek. Ennek volt eszköze a szokásjogon nyugvó, történelmi alkotmány és az önkormányzat. Az ősi magyar türelmesség alapján uralkodtunk Európa szívében, anélkül hogy a más anyanyelvű lakosság népiségén változtatni akartunk volna. Felvettük őket nemesi rendünkbe (Maniu, Tiso stb.), kiváltságokat osztogattunk számukra (szász egyetem stb.), majd szabad polgárokká tettük őket. A magyarság küldetése és hivatástudata ma sem változott. A nemzeti közösség eszménye továbbra is azt kívánja, hogy kialakult történelmi fajtánk uralkodjék ebben az országban, de hazatérő nemzetiségeinknek a legteljesebb szabadságot biztosítsuk népi életük kifejtéséhez.

CSEKEY ISTVÁN

SZLOVÁKIA

MÁRCIUS 14-én új állam jelentkezett Európa térképén: az önálló Szlovákia. Az új állam nem is annyira új, mint maradék országnak nevezhető: magába foglalja azt, ami a müncheni döntés, a bécsi döntőbíróági határozat, Cseh- és Morvaország németbirodalmi protektorátus alá helyezése, Kárpátalja hazatérése és végül a kelet-szlovákiai határt megállapító budapesti egyezmény után a régi Csehszlovákiából megmaradt. Az önálló Szlovákia kiterjedése 37.500 négyzetkilométer, lakosainak száma 2-5 millió: ebből az 1938 december 31-én tartott szlovák népszámlálás szerint 2.2 millió a szlovák, 128.000 a német, 87.000 a zsidó, 59.000 a kárpátorosz és 67.000 a magyar nemzetiségű. Az új állam nagyság szerint az európai országok közt a tizenegyedik, lakosainak száma szerint a tizenkettedik helyen áll. Államformájáról még nem döntöttek. Alkotmányát még nem dolgozták ki. Az ország élén egyelőre kilenctagú kormány és hatvankéttagú országgyűlés áll.

A szlovák állam Csehszlovákia történelmi előzménye után jött létre. Bár az új ország Csehszlovákia csődjéből, a cseh-szlovák nemzetegység tagadásából keletkezett és egész létezésében homlokegyenest ellenkező politikai és szellemi alapokra helyezkedik, mint a csehek 1918-as államalapítása: mégis a fejlődés folytonosságát tekintve, Szlovákia sokban az egykori cseh törekvéseknek köszönheti létét akkor is, ha megalakulásáért ma Hitler vezér és kancellár előtt rója le háláját és köszönetét. Az államhatár, amely ma délen a Kárpátok lejtőin elterülő Szlovákiát Magyarországtól elválasztja, a csehek nélkül nem jött volna létre: Szlovákiának mint független államterületnek alapjait pedig éppen ez a déli határ jelenti. Különböztetése az ezeréves magyar birodalmi határokon belül marad — se tényben e történelmi és geopolitikai osztóvonalnak legújabb igazolását láthatjuk — különös jelentőséggel nyugat felé, ahol megszűnt a kelet-nyugati irányban természetellenesen ható cseh köztársaság ereje és a Kárpátok nyugati előhegyein is visszaállt a régi helyzet: a történelmi határ észszerűségének és igazságának nóm kis dicséretére.

A mai Szlovákiában nem igen keresik az új állam határaiban rejülő geopolitikai törvényszerűségeket és nem igyekeznek levonni e helyzet kézenfekvő tanulságait sem: inkább elterelik a figyelmet a fontos tényről, hogy az önálló Szlovákia végeredményben egy magasabb történelmi egység keretében látott napvilágot, amit jó húsz esz-

tendő előtt még Magyarországnak neveztek. Az új állam egyelőre elutasítja a történelmi reminiscenciákat, önálló erejét a népiség modern kultuszában keresi, rokonszenvét inkább a nagy nyugati szomszéd, az életet adó hatalmas barát és jótálló felé tárja ki, Németországban bízik, őt követi és másolja, míg Magyarország felé izgatottan, ideges bizalmatlansággal és a jósomszédság és egymásrautaltság időközi konvencionális hangoztatása mellett is, sajnos, ellenszenvvel viseltetik. A történelmi magyar birodalmi térben fekvő helyzetén mintha a múlt riasztó emlékeit, a geopolitikai körök fojtogatását fedezné föl: tiltakozik, hadakozik, erőlködik ellenük. A tiltakozó magatartás, a helyzetek tagadása, a nagy elégedetlenség amúgy is igazi kelléke a fiatal szlovák nacionalizmusnak. Ez fűtötte a csehek ellen is, akiknek pedig Szlovákia első határait köszönhette: de mialatt a szlovákok szabadságharcot vívtak a csehekkel, görcsösen ragaszkodtak ezekhez a határokhoz is — és a nemzeten elkövetett legnagyobb igazságtalanságnak érezték, hogy a déli területeket Magyarországnak visszaitélték. Talán a termékeden északra szorult szlovákságot nem is annyira a nemzeti fájdalom bántotta, mint a dús magyar termőföld elvesztése fölött érzett keserűség... Mert a déli síkság felé sohasem ősi nacionalista érzelmességből, hanem gazdasági érdekből vonzódott.

A szlovák nacionalizmus mai fejlesztői az államukra és nemzeti erejükre büszke hazafiak nevelését szorgalmazzák és nem veszik észre, hogy országuk születése többé-kevésbé tőlük független erők játéka volt. A szlovákok csak a tagadás szerepéig juthattak el... Tagadták 1918-ban, hogy helyük a magyar államban van. Tagadták 1938-ban, hogy helyük a cseh-szlovák köztársaságban van. A tagadás eredményei meglepetésszerűek voltak. 1918-ban a csehek kivonták a szlovákokat a magyar államból, mert szükségük volt Észak-Magyarországra: az utolsó pillanatig alig körvonalazott tervek sikere az értelmi szerzők későbbi vallomása szerint is váratlanul felüli volt. 1938-ban a németek felrobbantották Csehszlovákiát és igényeik kielégítése után meghagyták az önálló Szlovákiát. De sem a csehszlovák közös államnak, sem az önálló Szlovákiának nem voltak a szlovákság körében régtől ápolt és rendszeresen fejlesztett eszmei hagyományai, hogy ezek a szlovák nemzet ilyen vagy olyan irányú terveit, vágyait igazolhatná. Az önálló szlovák állam tényére ez különösen vonatkozik. A csehszlovák nemzetegységnek még voltak eszmei hirdetői, a politikai gyakorlatban éppen úgy, mint az elvont irodalomban. De az önálló szlovák állam mindenképpen rögtönzésnek látszik: egy helyzet megoldásából eredő mellékterméknek.

Az önálló szlovák állam váratlan fordulattal a szlovák önkormányzatból alakult át. A sors különös játéka ez: amikor a szlovákoktól az önkormányzatot húsz éven át megtagadó csehek elvesztik állami függetlenségüket és az önkormányzat ígéretével beolvadnak a nagynémet birodalomba, ugyanakkor a szlovákok önkormányzatából önálló szlovák állam születik. A szlovák autonómia húszéves vágyából így valósul meg néhány hónap gyors ütemében — cseh vonatkozásban — a még nagyobb szabadság, a még nagyobb függetlenség: a teljes elszakadás, az önálló szlovák államiség.

Az új állam keletkezési történetében nehéz fölfedezni a kiszámított szándékot, az államalkotó akarat szerves fejlődését és az ilyen vállalkozáshoz mégis csak elvárható hosszabb előkészületet: csak a kész eredmények merednek reánk, ami különös bizonyosságot ad arról a ritka esetről, hogy néha egy nemzet többet is elérhet, mint amennyit akart, várt, sőt amennyire képesnek tartotta magát. A szlovákok számára mindig az autonómia volt a bűvös cél, ami lázba hozott, sorompóba állított, harcra ingerelt és ellenállásra készítetett. Az autonómiáért folytatott küzdelem vonult végig a csehszlovák köztársaság húsz évén is, gyakran kellemetlen árnyékot vetve a két szláv néptörzs testvéreinek nevezett viszonyára. A csehszlovák köztársaságon ugyan az sem segített volna, ha nagyobb békességben él a két államalkotó tag. Az elégedetlen szlovákok kielégítése — az autonómia megadása — semmivel sem járult volna hozzá az ország erősítéséhez. Idegenek jóindulatából jött össze a csehszlovák köztársaság, belső erejéből sohasem válhatott időállóvá. A cseh történelem szomorúságához tartozik, hogy a róla írók önáltatás nélkül sohasem tudják majd megállapítani, kinek a hibája okozta a köztársaság bukását. A bukásért senki sem felelős: a Harmadik Birodalom ereje és céljai mellett egy még olyan bölcs és belátó államvezetés is fölbomláshoz vezetett volna. A puszta események ugyan az utóbbi időben úgy csoportosultak, mintha a szlovák kérdés „megoldatlansága“ pusztította volna el végleg a müncheni és bécsi döntés után meglazult Cseh-Szlovákiát. A szlovák kérdés „megoldásának“ adatai alig igazolják ezt a látszatot.

A szlovákok a pittsburgi szerződés ígéretére hivatkozva követelték Csehszlovákiában az Önkormányzatot. Lehet, hogy kezdetben a szlovák autonomisták tényleg komolyan gondolták a cseh-szlovák együttélést és az autonómiában végleges megoldást láttak, amely szerintük igazságos alapokra fektette volna a két testvérnép együttélését. Kétségtelen azonban, hogy a pittsburgi egyezmény csakhamar megszűnt kizárólag a cseh-szlovák viszony rendezésére hivatott alapokmány lenni és egyre inkább a csehszlovák köztársaság megsemmisítésére irányuló külső törekvések eszköze lett. Ezt tudniok kellett a szlovákoknak is. És ha ennek ellenére Hlinka András szlovák néppártja a pittsburgi szerződésen alapuló önkormányzatot tűzte ki politikai céljául, akkor vagy leszámolt a cseh-szlovák együttélés lehetőségével, vagy jámborul azt hitte, hogy a csehszlovák állam ellenzői — akik szívesen látták, sőt támogatták a szlovák autonomistákat — megelégszenek majd a szlovákoknak tett szívességgel és nem lesznek további szándékaik az önkormányzattal meggyöngített köztársaság ellen. Valószínűnek látszik, hogy a szlovák autonomisták a müncheni döntésig a köztársasági egység alapján álltak és csak azután siklottak le az állami függetlenség felé vezető útra, amikor érezték, hogy a külső segítség — amely őket önkormányzathoz juttatta — a megnagyobbodott német birodalom képében egyre végzetesebb nyomást gyakorol a csonka Cseh-Szlovákiára. A szlovák autonomisták az utóbbi időben a szudétánemet párt befolyása alatt állottak: tanácsokat és irányítást fogadtak el tőle és úgy eszmeileg, mint gyakorlatilag egyenesen hatása alá kerültek. Nehezen képzelhető el tehát, hogy a szoros együttmű-

ködés során a szlovákok ne tudták volna, vagy legalább ne sejtették volna, mire készülnek a németek Csehszlovákiában és milyen szerepet osztanak ki tervük végrehajtásában a szlovákoknak.

De ha nem is láthatták pontosan előre az eseményeket, egy bizonyos: az, hogy a húsz év előtt elképzelt cseh-szlovák együttéléssel mint meghiúsult kísérlettel az autonomisták fokozatosan leszámoltak és a cseh „testvér“ mellől a csehek „ösellensége“ mellé álltak. Ez magában véve olyan tény, hogy lehetetlenné tette a további cseh-szlovák együttélést — még ha történtek is München után kísérletek, hogy az alkotmánytörvényre emelt szlovák önkormányzat állandó és békés helyzetet teremtsen. Kétségtelen az is, hogy eltekintve a csehbarát centralista szlovákoktól, sokan voltak az autonomisták közt is, akik hittek a köztársaságban, különösen a fiatal középosztály egy része, amely Csehszlovákiában szívesen fogadta el a csehek által ápolt állami és nemzeti nagyság és hivatás kellemes tudatát, értékelte a köztársaság haladó, szociális intézményeit és egyesek számára anyagi jólétet, társadalmi emelkedést biztosító lehetőségeit. A válás pillanatában a szlovák kormány lapja is elismerte, hogy a szlovákok sokat köszönhetnek a cseheknek — csak hogy így folytatta: „Igazság marad az is, hogy a csehek — saját terjeszkedési céljaik szolgálatában — visszaéltek a szlovákok őszinte hálájával és a hála a szlovák szívekben előbb gyanakodássá, később elhidegüléssé, végül kemény ellenállássá változott ...“ Az önállóság váratlanul szakadt a szlovákokra, még talán azokra is, akik legtöbbet tettek érdekében... Lehet különben, hogy kidolgozott terv pontos végrehajtása következett be október 6-tól — az önkormányzatot kikiáltó zsolnai határozattól — március 14-ig a Berlinben Hitler és Tiso közt a Szlovákiáról kötött megegyezésig. Mindenesetre a szlovákok a rohanó eseményekben inkább szereplők mint rendezők voltak. Az eseményeket a német birodalom mozgatta.

A ZSOLNAI HATÁROZATOT általában úgy értelmezték, hogy ezzel a szlovák néppárt — amely egyidejűleg az egypárt elvén a szlovák nemzettel azonosult — a köztársaság alapjára helyezkedett és a csehekkel való további együttélés mellett döntött. A zsolnai kiáltván^ ugyan ezt kifejezetten nem mondta ki és általános szövegezése éppen úgy szolgálhat az önálló szlovák állami követelés magyarázatára is. Lényeges része ugyanis így szól: „Mi szlovákok, mint ősidőktől fogva Szlovákia területén élő önálló jellegű szlovák nemzet, érvényesítjük önrendelkezési jogunkat és ezért hivatkozunk szlovák nemzetünk egységének és az általunk lakott föld oszthatatlanságának nemzetközi szavatolására. Szabadon, saját akaratunk szerint és teljes terjedelemben kívánjuk a jövőben kormányozni életünket, beleértve az állami gépezetet is, barátságos együttélésben az összes szomszéd nemzetekkel, hogy ezzel járulhassunk hozzá keresztény szellemben Közép-Európa viszonyainak rendezéséhez. Kitarunk azon nemzetek mellett, amelyek a bomlás és erőszak marxista-zsidó ideológiája ellen harcolnak.“

Feltétel nélkül tehát a határozat egyik nemzettel sem fűzi szorosra a szlovák sorsot — legkevésbé a csehvel, melyet meg sem említ, sőt az akkori körülmények között inkább az ellenségek közé

sorol, a marxista-zsidó ideológiára célozva... Hűséget inkább a németeknek fogad. A határozat gyakorlati értelme viszont az volt, hogy a szlovák autonómia törvénybeiktatásával kísérlet történt a csehekkel való további együttélés rendezésére: a Szlovákiát megszállva tartó, hűsz mozgósított évfolyam erejében álló cseh hadsereg jelenlétében más következményekkel nem is járhatott. Akik a zsolnai határozatban mégis a cseh-szlovák együttélés új korszakát ünnepelték, annak örültek, hogy a szlovákok nem mondták ki benne a teljes elszakadást. De úgy a csehek, mint a szlovákok érezhették, hogy sorsuk közös irányítása kiesett a kezükből: meggyőződés nélküli szólamnak tetszett az unos-untalan ismételt jelszó is, hogy a második köztársaság a csehek, szlovákok és kárpátukránok közös, szabad hazája marad...

A csehek kelletlenül alkalmazkodtak az új helyzethez: kényszeredett megértéssel ismerték el a szlovák nemzeti aspirációkat, szép szavakat szoltak a szlovák jog és lélek tiszteletben tartásáról, de legszívesebben megfojtották volna az egész szlovák önkormányzatot és őszinte gyűlöletet éreztek a szerintük hálátlan szlovákok iránt, akik a csehek szorult helyzetét arra használták föl, hogy egyre több követeléssel lépjenek fel velük szemben.

A hűsz éven keresztül ingadozó nemzetegység fikciója teljesen elvesztette egyensúlyát. A szlovákok egyre jobban a szudétánémetek München előtti szerepét vették át: a végleges megegyezés elől kitérő magatartásukat a csehek fukarságával és a jogsérelmek kifogyhatatlan áradatával indokolták. Nehéz megállapítani, hogy a szlovákok céltudatos munkát végeztek-e a teljes elszakadás érdekében — ahogy a szudétánémetek tették — vagy csak a szabadság eszméjétől megittasulva fokozták követeléseiket. Azt sem lehet tudni, hogy a csehek pozsonyi katonai puccsa (március 10), amelynek célja az állami függetlenségre törekvő szélsőséges szlovák autonomizmus letörése volt, milyen indítékokra történt. Nehezen képzelhető, hogy a csehek — ismerve a szlovákok érdekei fölött örökös német protekciót és a csehek lépései fölött örökös német ellenőrzést — a birodalom tudta nélkül és akarata ellen mertek volna cselekedni. Végeredményben ezek „technikai“ kérdések: mert amikor — bármilyen háttérrel és bármilyen biztatásra — a csehek és szlovákok megkockáztatták az amúgyis gyöngye lábán álló közös hazában a nyílt testvérharc erőszakos kirobbanását, bebizonyították, hogy a cseh-szlovák együttélés feltételei végleg összeomlottak, a két nép teljesen leszámolt egymással, a közös hazával, mindennel, ami őket akár egy jóindulatú barátság erejéig is összeköthette volna.

A cseh és a szlovák nem értette meg egymást. A faji rokonságot elhomályosította a külön szellemi, történelmi, táji, erkölcsi hagyományok és a világnézeti hatások ereje. Egyrészt a milió-elméleten bukott meg a fajteóriára épített cseh-szlovák nemzetegység. Másrészt a történelmi jogok érvényesítésén, amikor a németek, akik öt hónappal azelőtt azért gázolták le Csehország történelmi határait, hogy egyesüljenek a népi elv szerint szudétánémet fajtestvéreikkel, nem haboztak határt vonni a cseh és szlovák fajtestvérek közé. Az ideológiai szakadást az érdekelt felek természete fokozatosan készítette elő. Mikor a

csehek, akik fejében a közös állam gondolata megszületett, búcsút mondtak a szlovákoknak, azt írták, hogy „újra el vagyunk választva egymástól, mint a háború előtt, de jelen esetben nem idegen akaratból, hanem Szlovákia politikai képviselőinek saját elhatározásából a közös államban töltött együttélés húsz éve után, miután megghiúsult az a remény, amelyen a közös állam felépült.“ Ezek szerint a csehek nem akartak elszakadni... Csak kénytelenül elismerték a közös állam gondolatának csődjét. A csődöt viszont a harmadik birodalom hatalmának kellett likvidálni. Mert a két és félmillió szlovákság a hat és félmillió cseh nemzet fölött — önerejéből és a német érdekek pillanatnyi egyezése nélkül — győzelmet sohasem arathatott volna.

A szlovákok hangoztatják is nyíltan, hogy mindent a németeknek köszönhetnek. A birodalom a szlovák állam függetlenségéről, területi integritásáról és a német-szlovák gazdasági együttműködésről március 23-án kötött német-szlovák egyezményben rendezte viszonyát velük. De Németország nemcsak a jóindulattal szemlélődő barát szerepét tölti be a szlovák állam életében: a berlini egyezményben igen nagy jelentőségű politikai és katonai befolyást kötött ki magának: így a német hadsereg megszállhatja és katonai építményeket rendezhet be a Kis-Kárpátok, a Fehér-Kárpátok és a Jávoraik keleti lejtőin, a szlovák kormány német ellenőrzés mellett szervezi meg hadseregét, külpolitikai kérdésekben pedig mindenkor a német kormánnyal egyetértésben jár el. Ez a jogkör olyan széles tágításra adhat alkalmat, hogy teljesen kétségessé teheti a szlovák állam felségjogait is. De a szlovákok passzivitása a német befolyással szemben nemcsak a német túlerőben leli magyarázatát: ők érzelmes odaadással viseltetnek a fölszabadító Németország iránt s a függőséget nem tehernek, hanem biztosítéknak, kitüntetésnek és előnynek tekintik. Jele ez annak is, hogy a kis és önmagában életképtelen szlovákságnak — lazábban vagy szorosabban, — de össze kell kötnie sorsát valamelyik szomszédjával: a magyarok és csehek után most a németek kerültek sorra.

A nagy odaadásnak persze sok furcsa következménye is van: a mindenható protektor oltalmában a szlovákok minden tekintetben rábízák ügyeiket nyugati szomszédjukra és még az égető gazdasági kérdések felől is lelkesen nyugtatják meg magukat: a szlovák államnak csak dolgos kezekre van szüksége, mert ha egy kis türelmes várakozás után elindulnak a normális gazdasági élet kerekerei, akkor Isten segédelmével minden szlovák számára lesz munka és kenyér...

Közelebbi részleteket nem hallani arról, hogy a kétségtelenül sok gazdag kincsel megáldott, de ipari föllendülés nélkül mitsem érő tökeszegény szlovák földön hogyan alakul ki olyan gazdasági rendszer, amely összhangban lesz a német termeléssel és majd megélhetően biztosít a szlovákoknak is. A német-szlovák kapcsolatok ugyanis csak a cseh-szlovák kapcsolatok folytatását jelenthetik: Szlovákia nyugat felé ma is fejlett ipari állammal boronálja össze magát, amelytől aligha várhatja, hogy saját érdekeinek sérelme nélkül nagyobb jóindulatot tanúsítson Szlovákia iránt, mint a húsz éven keresztül szidalmazott csehek, akiknek az volt a bűne, hogy tönkretették Szlovákia iparát és egyoldalú agrártermelésre rendezték be az országot. Ma azon-

ban — a déli termékeny magyar vidékek elvesztése után — Szlovákia mint agrárország nem jelent különösebb értéket.

Eszmeileg az új állam német minta szerint totalitásra törekszik, a nemzet egységét politikai téren az egy párttal fejezi ki, a népi erőnek intenzív kihasználását tűzi ki célul, nagy szociális reformokat és gazdasági terveket akar megvalósítani, a szlovákságot a maga népiségének teljes tudatára akarja nevelni és a kis szlovák nemzetet erős állammal kívánja megajándékozni. A külföldi minta szolgálai másolása eddig két irányban ért el befejezett eredményeket: a polgári személyek egyenruhásításával és az antiszemitizmussal. Ahol a német nemzeti szocializmust lemásolják, mindenütt ezek a tünetek jelentkeznek: a további és nehezebb programot illetően, mint pl. a totális államszervezés tanulságainak felhasználásában, a szlovákok a kezdet kezdeté előtt állanak még. De az önállóság így is duzzadó öntudattal hatja át őket és a váratlan kincs birtokában szertelenül ünneplik önmagukat.

A jövő nagy kérdései azonban folyvást kísértenek: az államalkotás tapasztalatlansága joggal tölti el gonddal azokat, akik az új állam vezetésére vállalkoztak. Az élen Tiso József miniszterelnök áll, akiről Hlinka András aligha sejtette, amikor rábízta pártja vezetését, hogy államfőnek kijáró tisztelettel fogadják majd a szövetséges német birodalom fővárosában. A vidéki parókiáról az állam élére kötelességszerűen fölpattant Tiso József kissé rusztikus megjelenésével a népből jött szlovák vezetőember típusát fejezi ki: a népért él, dolgozik lelkiismeretesen. A szlovák politika hagyományosan kiemelkedő papképviselője Tiso József, de mellette ott állnak már az ifjú szlovák generáció emberei, akik a modern szlovák demokratikus társadalmi mozgalmak sodrával kerültek népük élére és a sors szerencséséből a miniszteri székekbe. Ezek a fiatal férfiak, mint Duréansky Ferdinand vagy Mach Sándor, a német erő csodálatából saját népük számára is a nagy lehetőségek vágyát szívták magukba. A sokat tapasztalt, régi magyar poUtikai műveltségű Tuka Béla sokoldalú tanácsokkal láthatja el kormányát. A legfelső vezetésbe beleszól Sidor Károly is, az erősen szláv beidegzettségű népvezér, a pap-poUtikus Hlinka András legmarkánsabb világi neveltje. Köröttük a Hlinka-párt bevált poUtikusai és az új állam szolgálatába sebtiben sorompóba állított szakemberek állnak, széles körben pedig a nemzeti szabadság lázában gyakran mértéktelenül viselkedő fiatal gárda sűrög-forog, tüntet, szervez, ír, beszél. Durva támadásaik célpontjában a zsidók, csehek és magyarok állnak. Rögtönzés, kiforratlanság, zűrzavar csap föl a fiatal szlovák állam első kapkodó lélegzéséből.

Nem lebecsülendő energiák szabadultak föl húsz év alatt a szlovák népből. A demokratikus népi politika a szlovákság széles rétegeit dobta föl az érvényesülés, az emelkedés, a művelődés, a szereplés útjára: az új szlovák középosztály, ha nem rendelkezik is a történelmi középosztályok mély hagyományaival és veleszületett erényeivel, igen sok középosztályi dekadens vonástól is mentes, ami erős cselekvésre, lelkes munkára ösztönzi a nemzet érdekében. Ez a nemzedék veszi át fokozatosan a szlovák nemzet vezetését, ezzel a nemzedékekkel találkozik a magyarság is a dunamedencei sorsközösség egymás felé vezető

útjain és annál sajnálatosabb, hogy ennek a nemzedéknek tagjai visel-
tetnek a legtöbb ellenszenvvel a szomszéd magyarokkal szemben.

Az ELLENSZENVET a cseh nevelés alapozta meg, mert igyeke-
zett minél jobban elmérgesíteni a szlovák hiedelmet, hogy a magyarok
elnyomók és zsarnokok. Sajnos az újabbkéletű szudéta-morva-német-
barátság sem állíthatja ideálisabb megvilágításba a magyarokat a
szlovákok előtt. Emlékezünk Henlein Komádnak 1937 őszén Pozsony-
ban tartott beszédére, amikor a szlovákiai német párt tízéves jubileu-
mán a felvidéki németiség sorsáról szólva kijelentette, hogy az 1918-as
államfordulat csak javított helyzetükön, mert fölzsabadította őket a
„magyar elnyomás” alól. A magyarországi németek és szlovákok
sorsának propagandaszerű fölpanaszolásával pedig ma közösen bírál-
ják Magyarországot a szudéta-morvanémet-szlovák pozsonyi fóru-
mon. A szudéta-morvanémet hatás így, sajnos, nem befolyásolhatja
kedvezően a szlovákokat a magyarok iránt. S az Esterházy János gróf
vezetése alatt élő — a szlovák statisztikával szemben 100.000-re be-
csülhető — szlovákiai magyarság a jogfosztások sorozatát szenvedti el,
mert a szlovák kormány nem hajlandó olyan életlehetőségeket engedé-
lyezni számára, mint a német nemzetiségi csoportnak. A németek
jogai fölött Karmasin Ferenc, a szlovákiai németiség vezére öröködik,
aki olműtzi származásánál fogva távol áll úgy a régi pozsonyi, mint
a régi felvidéki német lelkiségtől. Feladata nem is az alkalmazkodás,
hanem a szlovákiai németiség átképzése volt, amit — éppenséggel
nem a felvidéki hagyományok szerint — többé-kevésbbé sikeresen,
különösen az ifjúság körében, végre is hajtott. Karmasinnak befo-
lyása a szlovák kormányra köztudomású; ezen csodálkozni való nin-
csen. De meggondolásra késztet a szlovák kormány jogérzéke, hogy
míg a pozsonyi németek olyan mértékben fejthetik ki nemzeti műkö-
désüket, mint saját birodalmukban, addig a magyaroknak csak a lép-
ten-nyomon elnémitott kisebbség szerepe jut ki osztályrészül.

A magyarok iránti szlovák ellenszenv a múlt félreértéseinek
örökös fölelevenítéséből táplálkozik, a magyarországi szlovákság előny-
telen helyzetének fölpanaszolásából és főleg az igazságtalannak neve-
zett területi rendezések fölött érzett fájdalomból.

A déli és keleti határrendezést a szlovákok égbekiáltó igazság-
talanságnak tartják. Revíziót, irredentát hirdetnek, igazságot követel-
nek Szlovákiának és fennhangon kiáltják, hogy Szlovákia jelenlegi
határaiba sohasem nyugodhatnak bele. A szlovák „nem, nem, soha”
a magyar revíziós propaganda eszközeit másolja, több felületességgel,
mint meggyőző eredetiséggel. Ezzel azonban könnyen fokozzák vagy
ébresztik föl a magyargyűlöletet az újjú szabadság lelkes híveinél,
akik szívesen vágnak vissza a magyarok felé, mintegy megmutatva,
hogy vége a régi világnak: ma már a szlovákok is a magyarokkal
egyenrangú cselekedetekre képesek... Az ehhez szükséges bátorsá-
got pedig nem annyira önmagukból, mint a nagy protektor képzelt
védelmében bízva merítik. Nehéz lenne ma higgadt tárgyilagosságot
és a Kárpátmedence történelmi, politikai, etnikai kérdései iránt emel-
kedtebb véleményt várni a népi elvek és jogok szédületében szabad-

ságát ünneplő szlovákságtól. A nemzeti állam lehetőségeire elsőízben eszmélő nép ma a „mindent a nemzetért“ izgalomban él, szerepét nem tudja kapcsolatba hozni helyzetének bizonyos örökérvényű szabályaival. Függetlenül igyekszik magát minden gátlástól, ami a teljes szabadság és önállóság álmának rovására mehetne. A szlovákok hinni akarnak benne, hogy mint önálló nemzetnek mindenki máséhoz hasonló joguk van a szabad állami életre. Pillanatnyi extázisukhoz tartozik, mikor nem veszik észre, hogy államukat is a népiség elvén akkor szerezhették meg, amikor cseh fajtestvérüket a történelmi elv parancsa az államiság lemondására kényszerítette. S azt is figyelmen kívül hagyják, hogy nem annyira a népiség tisztelete biztosított számukra a cseheknél külön sorsot: hanem inkább a magyar birodalom történelmi határa, amely a szlovákokat a csehektől elválasztotta.

De éppen a népiségi és történelmi elvek új összecsapásánál a szlovákok ingerülten tekintenek oda, ahonnan a veszélyt sejtik: saját népiségük védelmében harcba szállnak a magyarok felől kísértő történelmi nyomással. Életterekben akarnak gondolkozni és elméleteket állítanak föl arról, hogy a magyar életter a Komárom—Eger—Miskolc—Nyíregyháza—Debrecen—Szeged—Pécs—Nagykanizsa — Szombathely—Győr—Komárom határolta körön belül van, a trianoni Magyarország is túlméretezett volt és a magyarok Európa békéjét veszélyeztetik, amikor ennél nagyobb területi igényeket támasztanak.

A határok miatt keserűség vegyült a szlovák-lengyel barátságba is, amit pedig húsz év alatt — éppen a lengyel-cseh viszony ölkészültségére való tekintettel — a szlovákok szívesen ápoltak. Ezért fáj annyira, hogy a lengyelek, amikor számlájukat a csehekkel kiegyenlítették, csücsköket csíptek ki Árvából és Szepesből is.

A magyar-szlovák határkérdéssel együtt szítja a haragot a magyarországi szlovákság ügye is: a „barbár elnyomás“ alatt élő testvérek jogait kéri számon és lehetőleg drasztikusan ecsetelik a kulturális és politikai szabadság állítólagos hiányait. Kétségtelen, hogy a szlovákok nemzetiségi helyzetét itt-ott revideálni kell. Viszont tudni kell azt is, hogy a magyarországi szlovák kisebbség, mely a trianoni határon innen elszórt szigetekből áll, sok esetben azért nem rendelkezik a Pozsonyból fölpanaszolt jogokkal, mert nem követeli, nem érzi hiányát vagy bármi oknál fogva nem képes megtartani állásait. Ez utóbbi történet például a bécsi döntéssel Magyarországra került szlovákokkal is, kiknek sorsáért Pozsonyban a legtöbbit aggódnak. A visszacsatolt területen a szlovákok Önként adták föl állásaikat: az odatelepedett értelmiség kerekét oldott, egyetlen ügyvéd maradt a sok közül, de már egyetlen sajtóvállalat és egyetlen megválasztott népképviselő sem várta ki népe mellett az államfordulatot. A fiatal autonomisták pozsonyi folyóirata követelte is, hogy azonnal csukják koncentrációs táborokba azokat, akik gyáván elmenekültek a visszacsatolt területről ... Ez ugyan nem történt meg, viszont az önkéntes visszavonulásból számos nagy sérelem született.

A magyarországi kisebbségek számát persze gőzerővel nagyobbítják a pozsonyi propaganda-minisztériumban. Eszerint Magyarországon egymillió szlovák volna és háromnegyedmillió német és az összes

kisebbségek Kárpátalja visszatérte után már a lakosság 26 százalékát tennék ki s így az „aránylag kicsi, de telhetetlen Magyarország“ Európában a legnagyobb kisebbséggel rendelkezik... Tudjuk, hogy e számok fantasztikus túlzások, de azért Magyarországra mint „nemzetiségi államra“ egyre több célzás történik és a szlovákoknak segítenek ebben egyes pozsonyi német eszmetársak is, akik Kárpátalja megszállása után úgy nyilatkoztak, hogy itt az ideje, hogy Magyarország a centralisztikus nemzeti állam eszméjétől eltávolodva az „állampolitikailag egyenrangú népterületek politikai föderációjává“ változzék.

A nyugati német szomszéd felé kitaruló érdeklődés és vonzódás még zártabbá, ellenségesebbé teszi a szlovák magatartást dél felé. Előfordul ugyan, hogy a propagandaminiszter olyanokat is mond, hogy „a térképre vetett pillantás meggyőzhet bennünket arról, hogy a két nép egymásra van utalva“ és „főtörekvésünk az legyen, hogy a határ egyszerű forma legyen“. S az ilyen kijelentések nagy sikere a legszélesebb szlovák körökben is bizonyítéka annak, hogy minden uszítás ellenére a béke vágya szunnyad a napi politika tülekedésétől távol élő nép lelkében. De a nemzet élén új ideológiákat gyártó politikusok szívesebben tagadják, hogy a szorosabb szlovák-magyar együttműködés kölcsönös nemzeti előnyöket jelenthetne. Valami atavisztikus gyűlölettel párosult félelemmel vallják, hogy a közeledés a magyar nemzeti aspirációkat szolgálná és a szlovák jövőt árulná el. Kétségtelen, hogy ez az irtózás a magyarság kárpátmedencei központi vonzásával is magyarázható: a szlovákok tudják, milyen fölényt, előnyt jelent a magyarság számára a dunavölgyi államalakításra alkalmas elhelyezkedése. S népi-nemzeti jogaik védelmében most féltik államiságukat minden más, magyar vezetésű dunavölgyi megoldástól. Az ön-jellegére, önállására oly fiatalosan érzékeny szlovákság vesztét érzi dél felé és nyugat felé kiált segítségért. A történelmi Magyarország egykori nemzetisége teljesen el akar szakadni a régi közös állam-eszmétől. Az államiságára féltékeny szlovák nemzet ma úgy áll a történelmi magyar állam területén, mint a csehek álltak a német birodalom vonzásával szemben: hivatássá emelték az ellenségesség és a makacs ellenállás ápolását.

A szlovákok kis nemzetnek tartják magukat, de kis nemzetnek tartják a magyart is, sőt jogtalanak, az ő kárukra gyarapodottnak könyvelik el a kettő közötti számbeli fölényt is. A szlovákok idegenkedő új szemlélete a magyarsággal szemben teljesen párhuzamos a régi és barátságosan néző szemlélettel, amely gyakran még ma is károsan hat Magyarországon. Mert ez a lenézés a tisztánlátást és tárgyilagosságot éppen úgy elhomályosítja, mint a szlovák szomszéd rövidlátása és rosszindulatú tudatlansága. Nehéz itt pillanatnyilag igazságot teremteni. A jövő fejlődése talán lefaragja a kinövéseket és egy más szellem, más politikai felfogás vagy a mindenki által unalomig ismert törvényszerű gazdasági egymásraultalság közelebb hozza egymáshoz az ezeréves haza őseinek XX. századi utódait.

BORSODY ISTVÁN

A KISEBBSÉGI LÉLEK

AMIKOR A DIÁKMOZGALMAK hosszú szellemi kicsapongásaiból megtértünk a magyar élethez és beilleszkedtünk a szűkkeretű kisebbségi világba, riadtan láttuk, hogyan küzd életéért az elitét nép és hogyan kallódnak szét legdrágább értékeink. Felismertük, hogy helyünk többé nem az európai kultúra csúcsein van, hanem a szomorú magyar falvakban, ott, hol nincsen könyvtár és nincsen szövetkezet. Megértettük, hogy első kötelességünk népünkért dolgozni, romlását meggátolni. Mit ér az elvont elméletek tökéletessége, ha vergődik és pusztul a nép, melyhez tartozunk, a gyökér, mely táplál? Mit ér a szándék, ha nincs, ki megvalósítsa? Mi fogjuk megvalósítani — buzdítottuk magunkat lelkesen és hazatértünk a fájó valóság világába. Zsúfolt világ volt ez, telve fojtott indulatokkal, robbanó feszültséggel, hegyesre élezett ellentétekkel.

De a megtérő tékozlót gazdag tapasztalatokkal halmozta el. Megmutatta az eszmények összeomlását, jószándékok megfeneklését, társadalmi rétegek elcsusszanását, új osztályok alakulását, régi kereteknek új tartalommal telítődését. Az európai tájékozódás azonban finnyássá csiszolta a hazatért vándort és arra nevelte, hogy az intézményekben és mozgalmakban az embert keresse, ne a személytelen kereteket. A keretek csak annyiban érdekelték, amennyiben módosítólag hatottak a felvidéki magyar ember lelkivilágának alakulására. Így aztán tanulságos dolgokat láthatott. Láthatta mindenekelőtt olyan embertípusoknak a kialakulását, amelyek a magyar életben eddig szokatlanok voltak. Nemzeti jellemünknek olyan vonásait mutatta meg a kisebbségi sors, melyeknek az ismerete nagy hasznunkra lehet további munkánkban.

A sok-sok arcból, mely a felvidéki porondon nyugsgött, néhány alaptípus tevődik össze. Ezeket jellemzem itt vázlatosan. Kerülni fogom az erkölcsi bírálatot, csupán lélektani ismertetést óhajtok nyújtani.

Ha nem társadalmi osztályok merev kategóriáit, hanem az emberi, az egyéni, a lelki magatartást vesszük alapul, akkor a felvidéki magyarok két nagy csoportba oszlanak. Az egyikbe tartoznak azok, akik értelmileg tisztázták a magyarsághoz való viszonyukat és határoztak: vagy vállalták a magyar életet, vagy kiszakadtak belőle. A másik csoportba pedig a t ö m e g tartozik, azok, akik hullámszórtak; ezeknek a nemzethez való viszonya nem értelmi volt, hanem érzelmi csupán, vagy pedig nem erős elhatározásból, hanem csak sunyi számításból csatlakoztak ide vagy oda. Ez utóbbi csoport a nagyobb és talán a tanulságosabb is.

A titokban-magyarok vannak e csoportban, a tömeg-magyarok. Természetes, hogy a tömeg szót nem a társadalmi, hanem megint csak lélektani értelemben használjuk itt és végig e tanulmány folyamán. Ilyen értelemben a táblabíró is lehet tömeg, az utcaseprőnek viszont nem kell feltétlenül annak lennie. A kritérium: viszony a közösséghez. A csak tömegben magyar mint egyén, gyáva és meghunyászkodó, de mint a nemzeti közösségnek tagja, lelkes és követelő. Az ellenőrzött népszámlálásnál szlováknak jelentkezett, titkos szavazatával azonban a magyar pártokat erősítette. Az egyén megalkudott, a közösség harcolt. Az egyén, vagyis az óvatos értelem ünnepe a többségi néppel, a közösség tagja, vagyis a lázadó lélek undorodott tőle. Az egyén meg egyeznék és kibékülne, a közösségi tag, vagyis a kollektív tudat kiirtaná az uralkodó többségi népet.

Ilyen kiélezett végletek közt kínos az élet s a tömegember ép oly kevéssé viseli a kisebbségi sorsot, mint annak tudatos tagadója. Csak-hogy a tömegember csupán titokban lázong, látszatra gyáván alkalmazkodik; leggyakoribb változata a kétkulacos számító, aki megbízható akar lenni minden irányban és ügyeskedve lesi a réseket, melyeken át kicsusszanhat az elzártágból. Az alkalmazkodás legjobb módja a gyermekeknek az államnyelven és az uralkodó szellemben való taníttatása s ezért az iskoláztatás, s főleg a felsőbbfokú iskoláztatás a legbiztosabb fokmérője a tömegember részéről az anyanemzet iránti hűségnek. A sok közül csak egyetlen példát említek: a visszacsatolás után a kassai magyar tannyelvű gimnáziumokba közel nyolcszáz olyan tanuló iratkozott be, aki eddig szlovák iskolába járt, holott abban a városban magyar gimnázium is volt. Miért nem jártak hát magyar iskolába ezek a gyermekek? Hiszen szüleik foglalkozása ugyanaz, ami a magyar diákok szüleié: kereskedők, hivatalnokok, földművelők. Az erőszakra való hivatkozás tehát felettébb gyanús: kevéssé valószínű, hogy az egyik szülőt kényszerítették volna arra, hogy a gyermekeit szlovák nyelven iskoláztassa, a másikat pedig nem. Valószínűbb, hogy ezek a szülők gyermekeikből már többségi embert akartak nevelni, mert úgy érzik, hogy a kisebbséghez tartozás alacsonyabbrendűséget, kisebbségtudást jelent. Menekülni akartak ebből a helyzetből, még pedig ha maguk már kötve voltak is hozzá végzetes kapoccsal, legalább a gyermekeik révén.

Hasonló, talán még szomorúbb adat: A kassai tanonciskola 1012 tanulója közül 1938 szeptemberében csak 156 volt magyar. A felszabadulás után 754-en iratkoztak át a magyar tagozatra. Tanítás közben megdöbbenve látja a tanár, hogy ezek mind magyar fiúk és lányok, Kassa magyar külvárosainak és a környező falvaknak gyermekei. Beszélnek is még magyarul, de már csak a konyhanyelvet. Helyesírásról fogalmuk sincs és a magyar történelmet nem ismerik. Elindultak az önálló beolvadás felé.

A tömegembernek ez a lelki vergődése felvidéki életünk legrettegetesebb jelensége volt. Számunkra a kisebbségi helyzet nemcsak azért volt elviselhetetlen, mert a többségi nép uralkodni akart rajtunk, hiszen bizonyos fokú imperializmus minden nemzet természetes hajlandósága: minden nemzet hódítani és vonzani akar. De elviselhe-

tetlen volt a kisebbségi helyzet azért, mert gyávává és gerinctelenné, lelkileg is alacsonyabb rendűvé züllesztette a benne élőket. Természetesen nem mindenkit: az erőseket megedzette, a hűeket hősökké emelte...

A tömegember alkalmazkodásának főoka az emelkedés lehetőségének a hiánya volt. Szűk keret a kisebbségi élet, nagy akadályokba ütközik itt az álmodó lélek. Itt nincs érvényesülés, nincs hódítás. „Nagy ember“ itt nehezen lehet a tehetséges fiatalból. S ezért a tömegember beolvadni akarásának és felszabadulási vágyának az oka is ugyanaz: menekülés az elzártságból, az alacsony sorból, a vidékiességből, szellemi megbénulásból. A kisebbségi helyzet arra kényszeríti a benne élőket, hogy hősi elszántsággal halálukig önmaguk és nemzetük fennmaradásáért küzdjenek. Itt csak a lemondásban van a hősiesség, a segítségben: közösséget kell vállalnunk alacsony sorban sínylődő nemzettestvéreinkkel. De miről mondjon le és hová ereszkedjék le a kisember? Számára valóban „az élet csak úgy éri el célját, ha nagy tetteknek szenteltetik“ — a kisebbségi életből pedig nemcsak a nagy cselekedetek, de még a nagy gondolatok is mintha ki lennének rekesztve. Lehet-e itt valaki szemlélődő jogtudós, csillagász vagy filozófus? Aki ilyen vágyat érez magában, az menekül innen; aki ilyen pályát szán gyermekének, —és melyik szülő nem álmodik fia dicsőségéről a sivár szürkességben?— az károsultnak és elnyomottnak tekinti magát. S ez az elnyomottság fájóbb, mert mélyebbre ható, mint a politikai gáncs vagy a gazdasági béklyó. Ezeket könnyebben elviselné bárki, ha gondolata, eszménye érvényesülhetne. Ezért érzi magát minden kisebbségi elnyomottnak, még ha anyagilag jobb helyzetben lenne is, mint az anyanemzet, melyhez tartozik. Az elnyomottság bizonyos tekintetben lelki jelenség is. Elnyomott az, aki annak tudja magát.

Amikor ezt az elnyomottsági érzést és a belőle fakadó gyávaság-komplexumot társadalmunkban észrevettük, azt hittük, magyar tulajdonságok rontják nemzetünket, melyek a kisebbségi helyzetben pusztítóbban hatnak, nevezetesen: középosztályunk hagyományos tehetetlensége és féltékenysége, valamint politikai műveletlensége. De tévedtünk: általános jelenség ez, minden kisebbségi helyzetnek szükséges lelki kísérő jelensége. Csupán azok mentesek ettől, — de szintén csak részben — akik szellemi közösségben élnek az anyanemzettel, tehát az alkotó értelmiségiek, s azok, akiknek az élete zárt keretek között folyik, tehát a parasztok. A legyőzött népek járomba hajló lelkisége ez, öncsonkító és önalázó szemlélet, erkölcsi mélyresüllyedés, saját maguk lebecsülése. Flaubert figyelte meg 1871-ben, hogy „a franciák nincs mit el ne néznének a porosz uraságoknak, sőt mi több, csodálják a poroszokat és jómaguk is poroszok szeretnének lenni“. S az érdekes az, hogy ugyanakkor, mikor csodálják a legyőzöket és szeretnének hozzájuk idomulni, — ha maguk már nem is, legalább az utódaikban — ugyanakkor szemben is állanak az uralommal, részben talán éppen azért, mert nem képesek teljesen hozzá hasonulni. Annyira általános e jelenség, hogy most szláv testvéreinken figyelhetjük meg ugyanazokat a tüneteket, melyek a felvidéki magyar életben nekünk annyira fájtak.

A bécsi döntés utáni napokban aggódva kérdezte egyik ilyen ismerősöm: „Mit csináljak a gyermekemmel? Tíz éves és szlovák iskolában kezdett tanulni“. „Folytassa tanulmányait az anyanyelvén“ — mondtam neki magától értetődően. — „Igen ám, — válaszolja — de nem akarok a gyerekemből kisebbségi embert nevelni.“

Most ők lettek a megalkuvók, meggyávultak, elhalkultak. És hiába a hatóságok megnyugtató közlései és hiába nem történik szinte tünetőleg senkinek semmi bántódása, csendesebbre fogják a szót és összebújnak, ha magyarok közelednek; nyilvános helyeken nem szívesen mutatkoznak, az utcán némán és sietve járnak, gyermekeiket magyar iskolákba íratják, pedig senki sem kényszeríti őket rá, csak az az egyetlen, talán tudat alá fojtott vágy, hogy legalább gyermeküket szabadítsák ki a kisebbségi életformából. „Nem akarok a gyermekemből kisebbségi embert nevelni“ — ez a legegyszerűsebb magyarázat és minden más csak mellébeszélés. Mellébeszélés az a sok súlyos érv is, melyet felsorakoztatnának, ha egy nemzettársuk felelősségre vonná őket hűtlenségük miatt. Patakban folynék belőlük a vád a magyar közigazgatás ellen, pedig egyetlen oka van „hűtlenségüknek“: menekülni akarnak a szűk lelki világból, a kisebbségi zsákutcából.

De nemcsak a tömegember próbál menekülni a zsákutcából, elégedetlenek a szűk keretekkel azok közül is sokan, akik tudatosan vállalják vagy tagadják meg a kisebbségi közösséget. Ezeknek a menekülése nálunk kétirányú volt.

Az egyik irány tagadását jelentette mindannak, amit az állam adni akart vagy adhatott, a másik alázatosan és boldog örömmel kapott minden jogfoszlány után, amit az állam olykor-olykor engedélyezett. Nevezzük az első irány képviselőit nemalkuvóknak, a másodikikat megalkuvóknak. Természetes, hogy a megjelölés csak ötletszerű, csak hozzávetőleges, nem tudományosan körülhatárolt.

A nemalkuvó gondosan leste a hivatalok ártó ténykedését, számon tartott minden magyarelles intézkedést, lázasan gyűjtött minden sérelmet. Fanatikusan várta a felszabadulást, évszokról-évszakra tolt ki annak újabb dátumait. Ha a rádióban felhangzott a Himnusz, „vigyázz“-állásba egyenesedett, könnyek gyűltek szemébe. A cseheket megvetette, a szlovákokat tótoknak nevezte, elzárkózott gyűlölete fellegvárába. Új változatú Garanvölgyi Ádám volt: cseh színházba nem járt, cseh irodalmat nem olvasott, csehszlovák életről nem vett tudomást, elutasított mindent, még azt is, aminek ismeretére önvédelmünkben szükségünk lehetett volna. Minden kis cseh piszkot felkotort, az ellenfél minden értékét megtagadta. Érthető, sokszor megható, sőt tiszteletreméltó is volt ez az álláspont, de meddő és cselekvést bénító. Mert nemcsak a cseh életet nem vette tudomásul, de a kisebbségi magyar életet is alig. Teljesen a régi magyar világban élt, révülten és rendíthetetlenül. Elégedetlen volt, de fölényesen nyugodt. Kilépett a kisebbségi valóságból és sorsunk csak annyiban foglalkoztatta, amennyiben igazolta állításait.

A megalkuvó elfogadta az adott állapotot és hálásan köszönt minden gesztust, melyet a hatalmon lévők félénk mutattak. A látszatot valóságnak ismerték el s az ígéreteket tetteknek hitte. Jószándékot kere-

sett ott, ahol csupán érdekek vannak. Lelkesen hitt az új kulturális közeledés lehetőségében s ezt a mondvacsinált délibábót úgy ünnepelte, mint megváltó szívárványt a Duna fölött. Különös szeretettel szervezkedett olyan felemás egyesületekben, ahol szlovák és magyar tagozat is volt, s ahol zökkenő nélkül vezették az elszlávosodás felé. Utcán, üzletekben, hivatalokban és kávéházakban szívesen és hangosan beszélt az idegen nyelven. Észrevett és lelkesen dicsért mindent, ami a csehszlovák életben tetszetősebb volt, mint a magyarban. Demokratának vallotta magát s a Köztársaságot a demokrácia országának tekintette. Ha rokoni és kulturális szálak még az anyanemzethez fűzték is, értelme már a csehszlovák berendezést helyeselte. Gyermekeit szívesen akarta belehelyezni a magasabb rendűnek hitt életformába s ezért csehszlovák környezetben, csehszlovák iskolákban neveltette őket. A szülők még magyarul beszéltek, a gyermekek már szlovákul. Hányszor néztük ijedten e lelki megrokkánás következményeit... Ma már csak mint emléket idézzük e szomorú tüneteket. Nyomasztó emlék már az a kép is, amint a nevelőnők szlovák nyelven irányítják a magyar úrifíúk játékát a ligetben és tereken. Am a gyermekek még le-lesiklanak a beállított vonalról és egymás között csak magyarul akarnak érintkezni, jelülül annak, hogy a szülők nyelve még magyar és a gyermekek is ezt hallották otthon a leggyakrabban és ezt használják a legszívesebben. De már hajlították őket a magyartól és igyekeztek beletörni a szlovákba vagy a németbe is. Beszéltek szegények szlovákul, németül, franciául, mindenhogyan, csak éppen magyarul nem, mintha ez megátkozott volna. Ha pedig a pöüglött csemete véletlenül magyarul is szólt nevelőnőjéhez, az aggódva intette őt rendre. Mint a bélpoklostól, úgy menekültek árva magyar kultúránktól.

Ez a két végletesség főleg a háborúelőtti középosztály lelki magatartását kötötte le. Az idősebb nemzedékben aránylag kicsi azoknak a száma, akik teljes egészében vállalták a kisebbségi sorsot: főleg a magyar pártok vezetői voltak ezek, továbbá írók és értelmiségiek, továbbá nemzetileg öntudatos parasztok. Az új helyzetben felnőtt középosztály azonban annak ellenére, hogy csehszlovák rendszerű és idegen szellemű iskolákban nevelkedett és a prágai, meg a pozsonyi egyetemen érett meg szellemi egyénisége, elszántan és rajongóan állott a kisebbségi magyarság szolgálatába, megcáfolva ezzel a nevelés átalakító erejébe vetett hitet. Nemzedékeket csak részben nevelnek tanítók és előírások, nemzedékek lelki magatartásának főalakítói a körülmények: a helyzet, a kor és az ezekből kisugárzó és felettük láthatatlanul lebegő szellem. Az új középosztály, amelyet más szóval felvidéki ifjúságnak is neveznek, tagjainak nagy többségében a népből nőtt ki, átélte annak gondjait és azonosult velük; gyermekkorától az új viszonyok közt élt, természetesenek, ha nem is véglegesenek érezte azokat és arra készült fel, hogy közöttük helyezkedjék el. A hosszú nemzedékharok ellenére is szerencsésen vette át és oldotta magába a jellemzett két típus értékes jegyeit: a nemalkuvóktól magyarság-élményt kapott, a megalkuvóktól az ellenfél alapos ismeretét.

Realistának nevezhetném a típust, amely így kialakult. Ellentétes hatások rázúduló tömege alatt nem is támaszkodhatott másra, csak a

nyers valóságra. Kegyetlen iskolát járt, minden politikai izmust végigpróbált és mindegyikben csalódott, minden lelki formát magára Öltött, egyik sem felelt meg igényeinek. Új magatartás lehetőségeit kereste tehát; gondolkodásának kiinduláspontjává és törekvéseinek végső céljává is a felvidéki és azon túl az egyetemes magyar életet tette meg és az ebben az életben való részvételt tartotta nemzedéke élethivatásának, férfimunkájának, jómultságának. Apró feladatokra vállalkozott szívós kitartással. Gátépítő munkát akart végezni, de tervszerűen és nagy célok irányvonalán. Nem akart kiszakadni a békalátkörű szűk világból, hanem gyökereit minél mélyebbre eresztve, emelkedni az európai napfény felé. Magyarnek lenni Csehszlovákiában nem úri elzárkózást és nem is más népekbe való beolvadást, hanem munkát jelentett számára, tervszerű, rendszeres, ádáz erőfeszítést. Céltudatos feladatbeosztást követelt tőle ez a sors, a helyinek és az egyetemesnek, a pillanatnyinak és az örökkévalónak a bölcs összehangolását. Szlovákiát megoldatlan kérdéseivel és feszülő ellentéteivel valóságos kis szintézisnek látta, amely egy pontba sűríti mindazt, mi nagyban Közép-Európa. Vízcepp a tengerből. Ide jöjjön, itt éljen, ki Közép-Európát ismerni akarja — magyarították felbuzdultan a fiatalok. Mint a tragédiákban, itt is egy pontban feszül össze minden nehéz gond, minden fájdalom, minden megoldatlan kérdés.

Ebben a középeurópai mikrokozmosban egyenrangúvá, sőt magasabbrendűvé edzeni a magyarságot, ez volt a realista célja és jelszava. Versenyképessé akarta tenni nemzetünket a csehszlovákiai népek hátszájában s ezért az ő számára egyetlen jól működő szövetkezet többet ért, mint száz búsongó vagy lelkesedő hazafias beszéd. A realista tudja azt, hogy nem a valóság van az elmélet igazolására, hanem fordítva és hogy minden elmélet csak annyit ér, amennyit megvalósítunk belőle. Olyan célok felé indul tehát, amelyek változatosan érvényesek minden politikai konjunktúra mellett. Ezek elillannak, de a nép marad — ha meg tudjuk őrizni. S a realistának ez a legfőbb *célja*: népet megőrizni, értékeinket konzerválni, konkrét eredményekért küzdeni. Nem véleden, hogy a legfőbb képviselői e típusnak szervezőkként helyezkedtek el különböző gazdasági és kulturális egyesületeknél. De nemcsak e gyakorlati munkások, hanem a tulajdonképpeni értelmiségiek is, távol állanak a felsőbbrendűség ábrándjától vagy az elszigetelő osztálygőgtől. A kisebbségi sors megtanította őket arra, hogy az összetartásban, a nemzeti közösség gondolatában van az erő, hogy ebben rejlik a boldogulás az egyén számára is. Látták az elriasztó példákat: hogy a kisebbségi életből kihullottak és a nemzeti közösséget megtagadók szánalmasan imbolyognak a két világ között, megvetetten térferegnek és szellemileg elsorvadnak. Ezért a kisebbségi ifjúság életében individualista elkülönülésről nem lehetett szó. Nem individualista, hanem határozottan közösségi embertípus ez. Arra készült fel, hogy a felvidéki magyar életnek napszámos munkása, mindenese legyen.

Mi lehet ennek az ifjúságnak a feladata, mikor a kínos gyötrődésektől való szabadulás és a nagy fellélekzés után egyszerre egy osztályokra tagolt és merev kereteket őrző társadalomban találja magát?

ő sokkal magasztosabb hivatást szánt a magyarságnak, mint kicsinyes és önemésztő veszkődéseket. Arról álmodik és azért dolgozik, hogy nemzetünk kihasználja kedvező földrajzi helyzetét és Közép-Európa vezető népévé nemesedjék. Erkölcsi imperializmust szeretne népünkbe oltani, fokozott vonzóerőt, megbecsült értékeket. A magyar életformát tökéletessé akarja alakítani, hogy hódítópélda legyen a dunavölgyi kis népek számára. A felvidéki magyarságnak összekötő szerepet szán ebben a békés hódításban — és e felfogásában is különbözik a többi típusok képviselőitől. Mert míg a nemalkuvó tétele szerint a felvidéki magyarság szerves része csupán az egyetemesnek, a megalkuvó szerint pedig híd a magyar kultúra és a csehszlovák demokrácia között, a realista úgy látja, hogy itt a helyzet rótt ránk küldetést: Közép-Európában a magyarságot, a magyarság felé pedig Európát kell képviselnünk. Az európai korparancs ma: a népnek nemzetté emelése. A realista, de ma már mondhatjuk bátran: az egész felvidéki magyarság ezt a hitet valja. Ez a hivatástudat a legfőbb szellemi érték, mely a kisebbségi sorsban kikristályosodott bennünk. Ezt adjuk át most nemzetünknek és nem szününk meg hirdetni a fontosságát. Újra meg újra megkíséreljük a magyarságnak és Európának időszerű kiegyenlítését és ezzel nemzetünknek a dunai népek élére lendítését. Olyan próbálkozás ez, melynek minden veszedelmét vállaljuk, mert hiszen meggyőződésünk szerint népünk fennmaradása függ tőle.

DOBOSSY LÁSZLÓ

ROMÁN TUDOMÁNY

EGYMÁSTÓL ELTÉRŐ FEJLŐDÉSŰ szellemi közösségeket nem lehet máról-holnapra összeolvasztani, sok évszázados szellemi hátát okát, melyek különböző műveltségi tájak vízválasztói, nem lehet tisztán politikai eszközökkel egyhamar eltörölni. A múlt század derekán megtörtént a kárpátaljai fejedelemségek egyesítése, de a moldvai táj lelkisége mégsem azonosult a Havasalföldével, s húsz évvel ezelőtt megszületett Nagyrománia, de a Kárpátokon inneni román még ma is egészen más, mint a Kárpátokon túli. Ha a mai románság tudományos tevékenységét tekintjük, ebben is a legszembe-tűnőbb vonás az erős provinciális tagoltság, a mozaikszerűség, a belső ellentétek láncolata. A centrumok természetesen az egyetemi városok (Bukarest, Kolozsvár, Jászvásár és Csernovic), s az egyes tájegységek tudományos élete ezek körül kristályosodik ki. De szó sincs arról, hogy legalább a nemzeti tudományokban e négy egyetem közös erővel, közös nekilendüléssel haladjon az igazság egyre tökéletesebb megismerése felé. A közös munka igen sok vonatkozásban leküzdhetetlennek látszó akadályokba ütközik. Mindenfelé ellentétek, nemcsak személyek között, hanem a tudomány minden síkján. Kolozsvár tudósai, még ha ráeszmélnének is egy napon az objektív megismerés tényeire, valószínűleg képtelenek lennének kiszabadulni abból a morális kényszerhelyzetből, mely városuk erdélyi jellegéből, politikai exponáltságából folyik. Bukarest energiájának tekintélyes részét arra fordítja, hogy franciás kritikai szellemmel kompenzálja a Kolozsvárról bőven áradó dákoromanizmus legfeltűnőbb túlzásait. Jászvásár, melynek egyetemi életét a tudomány méltóságához egyáltalában nem Űlő botrányok élénkítik, minden erejét megfeszítve igyekszik európai színvonalra emelkedni s megszabadulni a főváros elnyomó fölényétől. Erre mutat, többek között, az „Inseamnări Ieșene“ (Jászvásári feljegyzések) című, jórészt egyetemi tanárok szerkesztette folyóirat is, mely nyilván a bukaresti nagytekintélyű „Revista Funda^{ti}ilor Regale“ (A királyi alapítványok folyóirata) ellenlábásává szeremé felküzdeni magát. Csernovic pedig, ahol minden románosító akció ellenére erősen érezhető még a németes művelődés lehellete, állandóan mellőzöttnek érzi magát a bukaresti fórumokon, s ezért tevékenysége nagobbára személyeskedésben, üres panaszkodásban merül ki.

Az átlagos magyar olvasó, kinek román könyvekkel és folyóiratokkal kevés közvetlen érintkezése van, azt hihetné, hogy mégis vannak

olyan nemzeti és politikai szempontból döntő jelentőségű kérdések, melyekre nézve a román tudósok, bármelyik egyetem érdekszférájába tartozzanak is, fenntartás nélkül egyetértenek. Ilyennek képzelik elsősorban az erdélyi latin-román folytonosságnak, az annyit bolygatott kontinuitásnak nagy problémáját. Átment köztudatunkba, hogy van egy magyar és egy román felfogás, mely egymással élesen, kibékíthetetlenül szemben áll. Hiába utalt Tamás Lajos több ízben Philippide déldunai őshaza elméletére, a jászvásári professzor elgondolása nem igen jelent külön szint a román nézetekről alkotott magyar véleményben. Ezért tartjuk fontosnak, hogy a legfrissebb idevágó szakirodalom alapján kimutassuk, hogy ma már Philippide tanai Romániában sem állanak elszigetelten, s hogy a mai szerzőknél bizonyos rétegeződés tapasztalható a kontinuitás felfogását illetően.

A hagyományos dákoromán elmülethez — néhány újabb történeti munkán kívül, amelyről alább szólnk — legmerevebben a kolozsvári iskola ragaszkodik. Itt sem a magyar tudomány eredményei, sem az újabb archeológiai eredmények nem ingatták meg a megcsontosodott nézeteket. Az ellenkező vélemények komoly cáfolatát eddig Kolozsvár meg sem kísérelte, s a magyar kutatásokat a legtöbb esetben teljes agyonhallgatással próbálta nemlétezővé tenni. Puscarium legújabb tanulmányában¹ a haladás mindössze néhány, alaposan be nem bizonyított paradoxon felvetésben áll. Szerinte a keleti romanizmus erdélyi fennmaradásának két döntő feltétele volt: egyrészt a barbár betörések, melyek a népet megedzették, ellenállóvá tették, másrészt a hivatalos római uralom megszűnte (!) Aurelianus alatt, mely lehetővé tette a falusi lakosság számára, hogy visszatérjen „dák“ szokásaihoz. Könnyen felismerhetjük ebben a hipotetikus érvelésben a „rösleriánus“ bizonyítékok egyszerű visszafordítását. S joggal kérdezzük, vájjon lehet-e a barbárok ellen fokozott ellenállással küzdő románok „guerillaháborúira“ következtetni olyan általános jellegű latin szavak megőrzéséből, mint arm a (arms), arcus (arc), sagitta (sägeatä) stb.? Mindehhez az kell, hogy a kontinuitás tana — mint egy bánási román kutató legutóbb bevallotta — „inkább érzett, mint észszerűen átgondolt igazság“ legyen.⁸

Bukarest és Jászvásár álláspontjáról G. I. Andreescu, illetve A. Ofetea tanulmánya tájékoztat, mely a két reprezentatív folyóiratban, a „Revista Fundapilor Regale“-ban s az „Inseamnări IeŞene“-ben jelent meg. Bukarestben legalább vitába szállnak az ellenfelekkel s rámutatnak arra, hogy nemcsak a szomszédállamok filológusai (Tamás, Mutaféiev és a besszarábiai származású Bromberg) vontak az északdunai latin folytonosság tagadásával valóságos gyűrűt a román tanok köré, hanem Ferdinand Lot francia történész is — aki pedig a románoknak „régii, kipróbált barátja“ — a kontinuitás ellen nyilatkozott „Les invasions barbares“ (1937) című munkájában. Ezt az állásfoglalást felelet nélkül hagyni nem lehetett. A cáfolat nehéz és hálátlan munkájával Gh. Brătianu próbálkozott meg, ki az admirációs elméletet

¹ Le roe de la Transylvanie dans la formation et Involution de la langue rommaine. Bukarest, 1938.

² N. Tomiciu, Revista Institutului Social Banat-Crijana, 1938 okt.—dec. 15 l.

domborította ki, vagyis azt vallotta, hogy az Erdélyben fennmaradt romanizált lakosság, melynek számát pontosan megállapítani lehetetlen, később a Balkán-félszigetről felfelé nyomuló, a szlávoktól kiszorított bevándorlókkal gyarapodott. Emellett feltételezte, hogy már a Dunától északra élő barbár — germán és szláv — uralkodók telepíthettek le országukban déldunai romanizált elemeket. Otetea állásfoglalása ehhez meglehetősen hasonló. Cikkét az újabb munkák tárgyilagos seregszemléjével kezdi, — ilyesminek Kolozsvárt ma sincs nyoma — majd sorra veszi Brátianu érveit s végül elismeri, hogy minden valószínűség szerint a kontinuitást tagadó Philippidének van igaza, ki az őshazát Szerbiába helyezte, s Friedwagnernek, ki a Dunától délre fekvő „Dacia ripensis“-re s a Dardaniára gondol. Otetea szerint a román filológusok mind inkább hajlandók elfogadni ezt az álláspontot azzal a feltétellel, hogy a Duna nem határvonal volt, hanem inkább összekötő kapocs, mely a két part lakosságának érintkezését megkönnyítette. Emellett Otetea nem zárja ki egyes dáciai romanizált csoportok fennmaradásának lehetőségét, melyek beolvadhattak a felfelé vándorló tömegbe. Cikke végén kiemeli, hogy eddig a román filológusok sokkal alaposabban tanulmányozták a kontinuitás kérdését, mint a történészek.

Ezt a következtetést mindenben megerősíti a román nyelv történetének most megjelenő új szintézise, mely A. Rosetti bukaresti egyetemi tanár műve.¹ Ebből láthatjuk a legjobban, hogyan halványul el a klasszikus elmélet maguknál a román szerzőknél is. Az első kötet szerint a román nyelv kialakulásának területe:

A tulajdonképpeni északdunai Dácia provincia, vagyis elsősorban a Kárpáton túl Oltvidék, a Bánság és Erdély, s másodsorban Havasalföld és Moldva déli része, valamint a Duna hosszában elterülő déli sáv, Dobrudza, s nyugaton és délnyugaton mindazok a romanizált provinciák, melyek szoros kereskedelmi és hivatalos kapcsolatban álltak Dáciával, vagyis Pannónia (!), Dardania és a két Moesia.

Ebben a leírásban világosan felismerhetjük Pușcariu gigantikus őshazáját, mely a Dacia Traiana északi határától a Pindus-hegységig, nyugat-keleti irányban pedig az Adriától a Fekete-tengerig húzódik. De vajjon ugyanezt a nézetet találjuk-e Rosettinél a második kötetben is? Itt a következőket olvassuk:

A román nyelv azon a hatalmas észak- és déldunai területen keletkezett, mely déli részében magában foglalta a Drina nyugati medencéjét, Üszkübtől délre s Bulgária nyugati részét, a dunamenti vidéket, a Bánságot, Erdély romanizált részét és a kárpátalji Olt-vidéket, vagyis más szóval Moesia superiort és inferiort, Dáciát és Pannónia inferiort. Ez a terület azonban nem foglalta magában azokat a vidékeket, hol a román nyelv csak később terjedt el: ilyenek Erdély keleti része, Bukovina, Moldva, Besszarábia, Havasalföld és Dobrudza. A Havasalföld és Moldva déli részében levő síkságon a román lakosság a XIV. századtól kezdve mutatható ki okleveles adatokkal.

A második idézetből világosan kitűnik, hogy Rosetti teljes határozottsággal legfőjebb a Bánságot, az Oltvidéket és Erdély délnyugati sarkát meri az őshazához csatolni. Ebben a fogalmazásban a déldunai

¹ A. Rosetti, *Istoria limbii române*, I—II. Bukarest, 1938.

területnek a Dunától északra fekvőnél sokkal jelentősebb szerep jut, ami határozott közeledést jelent Philippide, Friedwagner és a magyar kutatók felfogásához.

Mindezekről a változásokról Kolozsvárt alig vesznek tudomást. Ott még a nyelvészeti kutatások is gyakran alapvető módszertani tévedések áldozatai. Elég a sajtó alatt levő román nyelvátlasz genezisének tekintenünk. Gilliéron döntő hatású francia nyelvátlasza óta minden nyugati neolatin nyelvterületen erősen elterjedtek a szóföldrajzi kutatások, melyeknek sine qua non-ja a lelkiismeretes megfigyelés, a pontos feljegyzés s a tények teljesen elfogulatlan, józan értelmezése. Mert mi a szóföldrajz, a „géographie linguistique“? Valamely nyelvterület bizonyos időpontban megfigyelt nyelvi tényeinek térképre vetítése oly módon, hogy minden térkép egyazon szó különböző helyi ejtészaváltozatait tüntesse fel. E módszer egyenes következménye, hogy a térképek és maga a nyelvátlasz is mindig egy adott pillanatra, a nyelvészeti felvétel időpontjára nézve bírnak nyelvemlék értékével. Amit a szóföldrajz kutatója csinál, az nem egyéb, mint a nyelvközösség bizonyos számú pontjának szinkronikus, egyidejű, térképszerű leírása. Akinek csak valami fogalma is van a nyelvi fejlődésről, azonnal belátja, hogy nyelvátlaszokból a felvétel idején túl terjedő, történeti következtetéseket csak akkor nyerhetünk, ha a nyelvátlaszok adatait pontosan lokalizálható történeti források anyagával egészítjük ki s így állítjuk helyre a mai helyzet történeti előzményeit. Ezt a módszertani elvet, bármennyire is magától adódik, a román kutatók eddig nem igen emelték ki, elsősorban azért, mert — amint a kolozsvári iskola tagjai nyíltan bevallják — céljuk kimutatni Erdélyben a románság autochton jellegét a mai nyelvi tények vizsgálata alapján.¹ Nagy örömeinkre szolgál, ha felfedezik, hogy Erdély nyugati és északi felében sokszor olyan régi latin szavak Őrződtek meg, melyek a román nyelvterület más részén már feledésbe mentek. A mai alakok eloszlását, meglehetősen egyszerűsítő eljárással, rávetítik a régi római települések térképére s azután megállapítják, hogy a megfelelés tökéletes s természeténél fogva kizárja a véletlen egybeesésnek még a lehetőségét is. Figyelmen kívül hagyják tehát mindazt, ami nyelvben és népben a római településformáktól máig lezárt. Ezzel szemben adatokkal tudjuk bebizonyítani, hogy még a XVIII. század román nyelvállapotot nem lehet egy mai szóföldrajzi térképpel rekonstruálni! Mindeme módszertelenségeket—melyeken eddig egyetlen külföldi romanista sem döbönt meg! — a kolozsvári kutatók azzal leplezik, hogy Erdély esetére is alkalmazni próbálják Bartoli egyik szóföldrajzi elvét, mely szerint a nyelvterület szélén levő zónák sokszor konzervatívabb, régiesebb jellegűek, mint az újításra inkább hajló központi vidék. Ez az elv, szerintük, pontosan magyarázná a bihari és mármarosai románság csodálatos konzervativizmusát. Sajnos, az elv alkalmazása körül ismét baj van. A nyugati román nyelvterületeken rendszerint olyan zónák tárulnak a kutató elé, melyeknek régi romanizációját és latin hagyományait nem vonhatjuk kétségbe. Ha Szardínia vagy egy-egy rétoromán völgy konzervatívabb, mint Toszkána vagy

¹ S. Pu[^]cariu, Les renseignements de l'Atlas linguistique roumain, Revue de Transylvanie, 1936. 13—22 l. és i. m. 27 kk. 1.

Róma vidéke, ebben nincs semmi meglepő, hiszen mindegyik területen régi római településsel van dolgunk, melynek hagyományai bizonyos pontokon később, földrajzi eltolódások nélkül, elszigetelődtek. A szárd nyelv feltétlenül az antik Szárdinia latinságának folytatója. De bizonyos-e, hogy a mai erdélyi román nyelv ugyanilyen viszonyban van a dáciai romanizmussal? Ez csak akkor lenne így, ha premisszáinak elfogadjuk a kontinuitásnak román körökben is mind erősebben kétségbe-vont tanát. Ha pedig ezt az elméletet nem tesszük magunkévá, egyszerűen szakítanunk kell az egész circulus vitiosus-szal s más értelmezést kell adnunk az atlasz adatainak. Amint Tamás helyesen fejtette ki, szó sem lehet helyhez kötött, közel kétezer év óta el nem mozduló „szélső zónákról“, hanem csupán késői betelepülés folytán megszállott területekről. A konzervativizmussal kapcsolatban pedig meg kell jegyeznünk, hogy e ponton komoly mérőegységeink és viszonyítási lehetőségeink nem igen vannak. Egy olyan szó, mely a déldunai nyelvjárásokban ma nincsen meg, könnyen élhetett igen sokáig a nyelvemlékeket megelőző korban. Erdélyben sem bizonyos, mikor szigetelődtek ezek a megőrzött alakok a mai területekre. S ha elfogadjuk is, hogy az erdélyi románság — különösen Erdély bizonyos vidékein — konzervatívabb, mint a déldunai népcsoportok, ezt a tényt is a történelem összes tényezőinek és hatásainak figyelembevételével kell értelmeznünk, nemcsak a kiindulópont, a latin örökség szemszögéből. Vájjon nem volt-e a Balkánon sokkal erősebb a kétnyelvűség s a nyomában járó keveredés, mint Erdélyben? Vájjon nem a fokozott szláv és görög expanzió révén tűntek el a Dunától délre olyan alakok, olyan szavak, melyek a szlávságtól jobban elkülönült Erdélyben zavartalanul megmaradhattak? Annyi mindenesetre kétségtelen, hogy sok-sok évszázad nyelvi viszontagságait épp egy ilyen vándorló pásztornép esetében, mint a román, lehetetlen egy mai nyelvtérképről hibátlanul leolvasnunk. Annyi lenne ez, mint egy mai néprajzi térképből következtetni a XI. vagy XII. század települési viszonyaira. Ami a román szóföldrajz adatainak történeti interpretációját illeti, erre nézve meg kell állapítanunk, hogy tekintettel a román nyelvemlékek aránylag csekély régiségére, az adatoknak régebbi korokra való vonatkoztatása a történeti részletek homályossága miatt szükségszerűen mindig pusztá feltevés jellegrével fog bírni.

Csak sajnálhatjuk, hogy ezeknek a körülményeknek Kolozsvárt nem tulajdonítanak nagyobb fontosságot. Ha a tárgyilagosság teljesebb lenne, jobban kidomborodnék a nyelvatlaznak páratlan dokumentumértéke a mai nyelv szempontjából. Jelenleg azonban a helyes értelmezés kritériumai helyett egészen más szempontok fontosak odaát. Mikor a múlt év nyarán Sever Pop, a nyelvatlaz egyik szerkesztője a római egyetem romanisztikai intézetében előadást tartott a készülő nagy műről, nem a történeti interpretáció helyes követelményeit hangsúlyozta, hanem szükségesnek tartotta új (?) érveléssel alátámasztani a románok prioritását Erdélyben. Pop előadásából olasz barátaink megtudhatták, hogy a kereszténység a magyarokhoz részben „erdélyi román közvetítéssel“ jutott, ami persze csak abban az esetben volna lehetséges, ha a románok megelőzték volna a magyarokat Erdély bir-

toklásában. Azt persze elfelejtette a szónok megjegyezni, hogy nagy-szerű „felfedezése“ nem egészen eredeti, hiszen csekély 54 évvel ezelőtt már Xenopol román kapcsolatokkal magyarázta — minden alap nélkül — a keleti kereszténység elterjedését a magyarok között s románból eredeztette naív tudálékossággal „angyal, kántor, pap, kereszt“ és „szekrény“ szavainkat.

Érdemesnek tartjuk megjegyezni, hogy a románok feltüntettek nyelvatlaszukon két székely községet is, s annak magyar nyelvjárási alakjait — román helyesírással! — beírták a megfelelő román címszavak térképére. Az egynyelvűség elve így némi zavart szenved, de nyugati analógiákkal igazolható, hiszen néhány itáliai görög és albán nyelvsziget adatait az olasz nyelvatlaszon is megtaláljuk. Maguk a románok nagyon büszkék arra, hogy ők dolgoztak fel először magyar nyelvjárást szóföldrajzi alapon. Amennyire megállapíthattam, a pusztá prioritáson kívül nem igen van mivel büszkélkedniök. Átírásuk a leg-ritkábban helyes, a román megfigyelőnek semmi érzéke sincs a hosszú és rövid hangzók megkülönböztetése iránt, a hangsúlyjelölés nem egyszer önkényes, tehát néhány szóban is a legkülönfélébb hibák vannak összezsúfolva. Reméljük, hogy az oláh adatok lejegyzése jobban megfelel a ténylegesen ejtett alakoknak. Egyelőre az, amit magyar példáinkon megfigyelhettünk, ez irányban is óvatosságra és ellenőrzésre int.

Mindeddig olyan műveket vizsgáltunk, melyek filológia és történelem határterületéről igyekeznek világot vetni a románság történetének alapvető kérdéseire. Nézzük már most azokat a műveket, melyek a román történetírás legújabb eredményeit rendszerezik. E ponton két hatalmas szintézis köti le figyelmünket: az egyik Iorga műve, a másik Giurescué.¹

Iorga sokszáz összefoglaló mű és részlettanulmány után fogott e nagy munkához, melyből eddig nyolc kötet jelent meg s mely párhuzamosan franciául is napvilágot lát. Szemre óriási teljesítmény ez a rendszerezés, melynek forrásanyaga elsősorban az, amit évtizedek alatt maga Iorga adott ki és dolgozott fel. Rengeteg jó részletmegfigyelés, érdekes adalék meríthető ebből az adathalmazból, de, ha mint tudományos összefoglalást tekintjük, értéke nagyon vitatható. Iorga ezúttal sem tudott megszabadulni határtalan szubjektívizmusától. Azokat, kik — pl. a kontinuitással kapcsolatban — neki nem tetsző elveket vallanak, semmitmondó, gúnyos lábjegyzetekben intézi el. Jóformán sohasem cáfol, hanem az okfejtési hézagokat fölényes gesztusokkal palástolja. Az egyes korokat nem is próbálja szintetikusán, belső szellemi mivoltukban megragadni. A XVIII. századról, a hírhedt fanariótakorról még azokat a kedvezőbb vonásokat sem ismeri el, melyeket 1905-ben saját maga domborított ki a „Geschichte des rumänischen Volkes“-ban. A kulturális fejlődést irodalmi bibliográfiákból feldolgozatlanul átvett, száraz adatok képviselik, melyek a kor lelkét nem állítják elének. Az adatok nem olvadnak egységgé s így a módszer egészben véve jóval primitívebb a Xenopolénál is, ki az

¹ N, Iorga, *Istoria Românilor*, I—VIII; C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I—II. Bukarest, 1935—7.

„Istoria Romănilor“ újabbkori köteteiben sok helyütt ma is jól használható felvilágosításokat nyújtott.

Mindezen hibák ma már a románok számára is teljesen világosak. Ennek bizonyítására elég idéznünk azt a véleményt, melyet C. C. Giurescu az 1935-ben megjelent „Le rôle des Roumains dans Histoire universelle“-ről mondott, de amely teljes egészében áll erre az új monumentális műre is:

Iorga nem szintézisre képes tudományos szellem. Nem módszeresen, tervszerűen alkot... hanem csak felhalmozza azt az anyagot, melyet emlékezete a képzetársításoknak számára oly fontos játéka révén eléje ad, s azután az egészét érzelmei szerint, szigorú Önbírálat nélkül színezi ki. Igaz, hogy éppen ezért a látszat sokszor csillogó, a színek élénkek, a méretek megkapóak. De ha közelebbről nézzük a művet, sokszor észrevesszük, hogy az építmény anyaga gipsz: se nem tartós, se nem ellenálló s egyébként is alapzata erősen ingatag. Iorga legtöbb háború utáni munkája kiállítási vagy vásári pavillonokra emlékeztet, melyek, sebtében összeütve, egy éjszaka kinőnek a földből, s csak addig állnak, amíg a vásár tart. Érett megfontolást kívánó, szintetikus művek elvileg idegenek Iorga lelki alkatától. Inkább azok ülének hozzá, melyeket egy pillanatnyi inspiráció, egy érzelmi hullám hatására megírhat s hol temperamentuma szabadon kiélheti magát. Az ilyenekben valósággal remekel. Iorga kétségtelenül félelmes lehet mint újságíró, mint polemista, mint röpiratíró, mint szónok. Ilyenkor pompás hangokat talál s érdekes jellemzést ad valamely aktuális kérdéstről vagy mai személyiségről, aki közvetlenül vagy közvetve személyileg érdekli. De mint történész sokkal kevésbé félelmes, mert nincs türelme adatok gyűjtéséhez és felülvizsgálásához, s főleg mert hiányzik belőle az a nyugodt derű, mely nélkül nem lehet tényeket és embereket megítélni. Iorga túlságosan szubjektív és egocentrikus ahhoz, hogy jó történész lehessen, a szónok igazi értelmében. Ez vüáglik ki legújabb műveiből is, melyek tulajdonképpen nem történelmi munkák, hanem védekezések „pro domo“ s igen gyakran közönséges röpiratok.

Ezek után joggal kérdezhetjük, milyen az az összefoglaló mű, melyet Giurescu szembeállíthat Iorga szintézisével. Giurescu tagadhatatlanul nagy haladást jelent a Iorga-iskolához képest. Bár a dáciai eredet tanával Ő sem mer szakítani s nem egyszer tesz lényeges engedményeket a közvélemény nyomásának, nagy érdeme a világos, áttekinthető szerkesztésmód, a gondos elrendezés s a dokumentációnak — legalább is román szempontból — tárgyilagos jellege. Nagy fogyatkozása, hogy a magyar kutatásokat, még kifejezetten román-magyar vonatkozású kérdésekkel kapcsolatban sem tartja számon, s pl. a Hunyadi Jánosra vonatkozó magyar szakirodalomból mindössze egy francianyelvű cikket ismer. E hiány ellenére el kell ismernünk Giurescu törekvéseinek teljes komolyságát, hiszen hibái ellenére is ma ő áll legközelebb a „sine ira et studio“ elvéhez, melyet műve előszavában is hangsúlyozott.

Sajnos, Kolozsvárt a történészek sem tesznek komoly lépéseket a tárgyilagosság felé. Bár forrásaik közt szerepelnek magyar munkák is, eredményeik rendszerint tökéletesen egyeznek nem annyira a tények reális beállításával, mint inkább a románság politikai érdekeivel. Meteş pl. a XVII. és XVIII. századi erdélyi románságról szóló új összefoglalásában¹ teljesen megfelelnek a

¹ E. Meteş, La vie menée par les Roumains en Transylvanie du XVIe au XVIIIe siècle, La Transylvanie, Bukarest, 1938. 261—336 l.

XVIII. századi tömeges betelepülésről a Kárpátokon túlról, s ehelyett éppen az ellenkező folyamatot, az erdélyi elnyomás elől való kimenekülést domborítja ki. S mikor Lupas az osztrák-magyar monarchia szétbomlását s Erdély „felszabadulását“ tanulmányozza,¹ egészen figyelmen kívül hagyja azt az irredenta aknamunkát, melyet a Kárpátokon túlról tápláltak évtizedeken át s melyről egykorú forrásokban egészen világos adatokat találhatunk. Erdély őszinte történetét, úgy látszik, román szerzőtől egyelőre nem igen várhatjuk.

Ilyen körülmények között valamivel vigasztalóbb az a kép, amit a mai román irodalomtörténetírás nyújt. E téren nem egy kolozsvári tudós is maradandó munkával dicsekedhetik. A régebbi erdélyi román irodalomról említésre méltó összefoglalást írt N. Draganu, ki ebben a munkájában a magyar hatást is megfelelő módon érvényre juttatta. Cikke Puşcariu kézikönyvének (Istoria literaturii române. I'Epoca veche, 1930) értékes kiegészítése. A XIX. század erdélyi irodalmát ugyanazon kollektív műben D. Popovid kolozsvári egyetemi tanár tárgyalta. Összefoglalása sajnos gyöngébb a Dráganuénál s nagy kár, hogy teljesen hiányoznak belőle olyan magyar vonatkozások is, melyeket maga Iorga több ízben elismert és kidomborított. Popovici nem utal az erdélyi triász magyar gyökereire s Lázár György, Slavici, Goga életművének tárgyalása közben is megfélekedzik arról a szellemi légkörről, amelynek ismerete nélkül az erdélyi románság irodalmi életét feltárni teljesen lehetetlen.

Két történeti diszciplína legújabb román eredményeire szeretnők még felhívni a figyelmet. Művészettörténeti téren új Petranu összefoglalása Erdély művészetéről. Ez a tanulmány mindenben méltó a kolozsvári iskola s az általa kiadott „Revue de Transylvanie“ módszeréhez. Elég a tanulmány egyetlen részletére utalnunk. Tudjuk, milyen világosan mutatta ki Balogh Ilona a magyar faépítészet régiségét, távoli ázsiai kapcsolatait s milyen részletesen elemezte történeti fejlődését és a szomszéd népek — elsősorban a románok — faépítészetére gyakorolt hatását. Utalt arra, hogyan érvényesült Erdély déli részében a hunyadmegyei emlékek hatása, s hogyan vették át északon Kalotaszeg tornácos, árkádos tornyait. Fontos eredménye volt az is, hogy a tornácos, árkádos négyfiatorony motívuma kétségtelenül magyar közvetítéssel jutott a románokhoz. Most Petranu 1938-ban megjelent dolgozatától joggal várhatnák, hogy részletesen foglalkozzék ezekkel a már 1935-ben nyíltan kifejezett nézetekkel, ő azonban a kényelmesebb megoldást választotta. Jóformán minden sajátsgot belső román fejlődésből magyaráz s ott, ahol a tények kényszerítő ereje miatt ezt nem teheti, kizárólag távoli, francia- és csehországi analógiákat mutat ki. A magyar építőkultúra termékenyítő hatását tudatosan, következetesen elhallgatja, bár ismeri az új magyar eredményeket. Ugyanakkor gúnyos fölénnyel jegyzi meg, hogy Kós, Wigand, Zrumeczky „román“ motívumokból próbáltak „magyar“ művészetet teremteni. Lehet-e, szabad-e így írni — minden bizonyítás nélkül — Kalotaszeg művészetéről? S elég-e Balogh Honától mindössze egy

¹ J. Lupas, La désagrégation de la monarchie austro-hongroise. La Transylvanie, 453—468 l.

adatot átvenni: azt, amelyik szerint román mester dolgozott magyarok számára is? Hányszor fordult elő ennek az ellenkezője, arról Petranu jobbnak látja bölcsen hallgatni.

E szándékos egyoldalúsággal megírt tanulmány méltó párja Brediceanu új zenetörténeti dolgozata.¹ A románok valóságos nemzeti sérelemnek tekintik Bartók újabb felfedezéseit a magyar zene hatásáról a szomszéd népekére, s e téma körül már terjedelmes vitairadalom keletkezett.² Most Brediceanu, ahelyett hogy cáfolná, ha tudja, Bartók megállapításait, ismételten rámutat székely dallamok román gyökereire. Ilyen hatások — évszázados együttélés mellett — természetesen előfordulhatnak, de mikor azokat bizonyítani igyekezünk, az egyetlen követhető módszer a kérdéses melódiák párhuzamos bemutatása úgy, ahogyan azt Bartóknál találjuk. Brediceanu egyetlen egyszer sem tesz eleget ennek az elemi módszertani követelménynek, hanem fontosabbnak tartja, hogy a Rákóczi-indulót is végső fokon román eredetűnek könyvelje el. Bizonyításról ebben az esetben sincs persze szó, hanem csak odavetett jegyzetokről, melyekre magyar zene-történeiszek bizonyára meg fogják adni a kellő feleletet annál is inkább, mert egy általánosan kötelezővé tett, reprezentatív magyar zenedarabról van szó.

E rövid összefoglalás keretében nem térhettünk ki mindazon problémákra, melyek a mai román tudományos életet foglalkoztatják, hanem csak néhány különösen jellemző szellemtörténeti kérdést mutathattunk be. Ezeknek felvázolásából is kitűnik, hogy a román tudományosság még ma is elég távol van a tudományos tárgyilagosságtól s az újabban sokat emlegetett „sérénité” követelményeitől. All ez még azokra a munkákra is, melyek a külföld számára világnyelveken jelennek meg, s melyeket odakünn igen gyakran teljes jóhiszeműséggel, sőt őszinte barátsággal fogadnak. Biztató jelenség azonban, hogy a hibák gyökereire maguk a románok is kezdenek már ráeszmélni. Kívánjuk jóhiszemű tudósaiknak, legyen erejük és szilárdságuk érvényesíteni tudományos meggyőződésüket a közvélemény s a politika hullámaival szemben is. Csak az igazság kultusza alapozhatja meg, amint már a legnagyobb román kritikus, Titu Maiorescu hitte és vallotta, a maradandó eredményeket termelő, kiegyensúlyozott tudományos életet. Hiszen — hogy Vlahuta Sándor román költő szavait idézzük — „az igazság vár” s végül is boszút áll azokon, akik nem vették figyelembe.

GÁLDI LASZLÓ

¹ C. Petranu, *L'art roumain de Transylvanie*, La Transylvanie, 1938. 469—5611.

² T. Brediceanu, *Histoire de la musique roumaine en Transylvanie*, La Transylvanie, 563—597 1.

A SZLOVÉNEK

A DÉLSZLÁV PROBLÉMÁKRÓL beszélünk, nagyon is megszoktuk, hogy csupán a szerbeket és horvátokat tartjuk szem előtt, mint a két legfontosabb államalkotó nemzetet. A szlovénség létkérdéseiről vajmi kevés szó esik. Tudjuk jól, hogy a mai Jugoszláviában a horvátok és szerbek között egyelőre áthidalhatatlan politikai és kulturális ellentétek vannak, tudjuk jól, hogy létezik úgynevezett horvát kérdés, melyet hol erősebb nyomatékai, hol meg békülékenyebb hangnemben vitatnak, de amely soha el nem alszik. A horvátok, akik oly nehezen tudnak beleilleszkedni az új állam politikai és kulturális kereteibe, maguk gondoskodnak arról, hogy önállósági harcuk minél nagyobb hullámokat verjen és külföldön is minél nagyobb visszhangja támadjon. E szerb-horvát antagonizmus és állandó feszültség mellett a szlovénség problémája csak időnként vetődik fel, s akkor is kevés zajt ver és csakhamar elnyugszik. Ennek oka főleg az, hogy a szerbek és horvátok szembenállása majdnem teljesen a napi politika síkjára tolódott, a szlovén kérdés viszont főleg kulturális és csak igen csekély részében politikai indítékú.

A szlovének, akik Jugoszlávia lakosságának körülbelül egy tizedét teszik, aránylag a legkönnyebben tudták magukat beletalálni a megváltozott helyzetbe, részint mert sorsuk bizonyos tekintetben valóban javult, részint mert egész történelmük folyamán alkalmazkodáshoz kellett szokniok. Az a hatalmas német kolonizáció, mely őket már a középkorban területileg is erősen visszaszorította, idegen uralkodóréteget telepített féljük, mely alatt a népi szlovénség legnagyobb része jobbágysorban élt és így nem is nevelődhetett saját sorsa irányítására. Akik közülük felemelkedtek, vagy az egyház kötelékébe kerültek, vagy elvesztek a német tengerben. Ez a folyamat addig tartott, amíg Európában a nemzeti eszme feltámadásával a múlt század első felében a délszláv népek is öntudatra nem ébredtek. A szlovénség ekkor kezd ráeszmélni, hogy egy összefüggő nagy délszláv nyelvterület legnyugatibb szélén, két hatalmas nemzet, a német és olasz közé élve, a nyelvet és nemzeti létét fenyegető árral szemben csak úgy tud megállni, ha délkelet felé, a rokonnépeknél keres támasztékot és erőforrásokat. Ettől kezdve a napi politika eseményein túl, bizonyos eszmei magasságban a szlovénségben éppen úgy, mint a többi délszláv népek tudatában is ott élt az egy államban való tömörülés vágya.

Kétségtelen, hogy az 1918-ban egyesült három nemzet közül a szlovén volt a politikailag legkevésbé iskolázott, és — ha szabad e kifejezést használnunk — történelmi hagyományokkal s az önálló nemzeti élet emlékeivel legkevésbé terhes. Így aránylag legkönnyebben tudott beleilleszkedni a megváltozott helyzetbe, s míg a horvátok állandó harcot folytatnak minden egységesítő kormányzat ellen, a szlovének minden kormányban kezdettől fogva részt vettek s a délszláv politikai egység mindenkori hívei voltak. A hangsúly a politikai egységen van, mert kulturális egyesülés tekintetében már náluk is sokkal nagyobb nehézségek állanak fenn, mint azt kezdetben különösen szerb részről gondolták.

Évezredes politikai különállásában a szlovénség önálló műveltséget, önálló irodalmat és ami talán legfontosabb, a szerb-horvától sok tekintetben eltérő irodalmi nyelvet teremtett magának. Igaz, hogy e nemzeti műveltség öntudatosodása csak a múlt század harmincas évei táján kezdődött, de ekkor a sors PreSeren személyében oly költőszénivel ajándékozta meg őket, aki úgyszólván minden irodalmi előzmény nélkül teremtett igazi műköltészetet és olyan költői nyelvet, mely a legnehezebb formákat, az irodalmi nyelv nagy próbáit, a legkomplikáltabb olasz mértékeket játszva megbírta. A teljesen lírába született Preserennek szerencsés olaszos iránykeresése volt az oka annak, hogy utána a szlovén irodalom töretlen vonalban fejlődhetett tovább, a nyomában támadt költőknek semmit sem kellett tagadniok az ő hagyományaiból, hanem teljes egészében elfogadhatták ezt a mély, minden romantikus föllengzéstől, minden egekbeszárnyalástól és hamis monumentalitástól mentes, szomorú, emberi költészetet. A halkszavú lemondó kiábrándultság, a mesterkélt páthosz kerülése s a kitűnően eltalált szlovén lírai alaphang teszik azt, hogy költészetete egy század távlatában sem fakult pusztá irodalomtörténeti dokumentummá, hanem máig is élő valóság maradt, máig is hat és hogy a szlovének benne tisztelik legnagyobb költőjüket. Az Önálló szlovén műveltség így PreSerenen eldőlt, ő maga tudatosan teremtette meg a szlovén irodalmi nyelvet szűkebb hazája, Krajna népi nyelvére támaszkodva és a szerb-horvát nyelv átvételével éppen azért nem is kísérletezett, mert a szlovének számára érthetetlennek találta.

Az utána következő nemzedékből a finomhangú lírikusnak, a fiatalon elhunyt Simon Jenkonak törékeny alakja emelkedik ki, majd két prózaíró, Levetik és Juréic megalkotja a szlovén regényt. A század utolsó harmadában egyszerre két nagy és több kisebb papköltő is feltűnik, érdekesen szimbolizálva a szlovén műveltség erőforrásait. A legfelsőbb társadalmi réteg és nagyrészen a városi polgárság is idegen lévén, a nemzeti kultúrának értékeit nem adhatott s így az igazi tehetségek mindig a legősibb talajból, a faluból nőttek nagygyá, vagy a néppel legszorosabb kapcsolatot tartó alsópapságból emelkedtek ki. A sokat szenvedett Simon Gregorcic fiatalon hunyt el. Egy kötetnyi hagyatéka jóformán tiszta líra s alaphangja a kis nép elhagyatottságán és bizonytalan sorsán érzett végtelen szomorúság.

Egészen új, forradalmi hangot ütött meg a kilencvenes évek elején a néhány cukrozottan édeskés, szintelenül ártatlan hangú másod- és harmadrangú századvégi költő ellenében a másik papköltő, Anton ASker. Balladasorozatának hősei a XVI. század lázongó parasztjai, akik reménytelen kétségbeesésükben kivetkőznek emberi mivoltukból, rabolnak, gyújtogatnak és kegyetlen uraikat fogják az eke elé. A Zágrábban meg-

égetett Gubec Mátyás, a horvát Dózsa, lesz nála legfőbb szimbóluma nemcsak a horvát, de a szlovén nemzeti szabadságnak is. Igaz, hogy ezek az átlátszó szimbólumok ma már mintegy félszázad távlatában nagyon is elszíntelenedtek, s a nyelv, mely a maga korában forradalmi volt, ma inkább érdesnek, nem egy helyen művésziellennek érzik, de a bátor hang, a nemzeti élet problémáinak megvillantása s a meg nem alkuvó harc hirdetése nagy tett, nagy érdem volt. A szlovén parasztság mellé ő fedezte fel a szlovén munkásságot, ő volt az első, aki észrevette, hogy a gyárakban és a bányák mélyén dolgozó tömegek nem lehetnek a társadalom kitisztítottjai, hanem ők is épp úgy beletartoznak az egyetemes szlovén sorsközösségbe mint bárki más. Askerc költészete inkább a szociális problémák levilágítása volt, de ez a szlovénség esetében a nemzeti harctól sohasem különült el. Az uralkodó idegenek ellen hirdetett harc egyben nemzeti és szociális is volt.

Ugyancsak vele kezdődik a szlovén nemzeti kultúra első nagy tettének, a protestánskori irodalomnak bizonyos szimbolikusan-hősi értelmezése. Trubar és társai, akik a tübingai nyomdából a XVI. század közepétől kezdve katekizmust, imádságos könyvet, bibliát adtak nemzeti nyelven a nép kezébe, s ezzel a különálló szlovén irodalmi nyelv sorsát voltaképpen eldöntötték, csupán vallási szükségleteket tartottak szem előtt, s nem is volt más törekvésük, mint hogy a népet saját nyelvén juttassák a legszükségesebb lelki táplálékhoz és hogy a papságnak is alkalmas segédeszközöket nyújtsanak, hogy hivatását elláthassa. Askerc a maga korának harcos szemléletét mintegy három századdal visszavetítette a történelembe, Trubart és társait a nemzeti eszme, a szabad nemzeti kultúra korai bajnokainak glóriájával övezte és így lettek belőlük „valóban megéneklésre méltó hősök”. Nem nagyon fontos itt, hogy e szemlélet irodalomtörténeti szempontból „tárgyilagos” volt-e vagy sem, a lényeg az, hogy a szimbólumokban úgyszólván szegény szlovén nemzeti múlt új „követendő példával” gyarapodott, mely a jelen harcainak mindig friss erőforrása lehet.

A kilencvenes években egyszerre négy nagy tehetség is tűnt fel, akiket szoros barátság kapcsolt egymáshoz: Kette és Murn-Aleksandrov, Cankar és Zupancic. Murn-Aleksandrovot -huszonkétéves korában elvitte a tuberkulózis, tehetsége csak ígérete maradt a szlovén irodalomnak; Kette ugyancsak tuberkulózisban halt meg huszonnégyéves korában. Az a kis kötete, melyet halála után ASkerc adott ki, nagy lírai tehetségét már teljesen érettnek mutatja ugyan, de az igazi beteljesülést, a nagy életművet sírba vitte magával. Néhány utolérhetetlen szépségű szonettje Preserennel versenyez s a világirodalomban is komoly értéket jelent. A három lírikus közül egyedül Zupanciónak adatott meg, hogy a férfikort megérje és igazán nagyot alkosson. Első kötete még erősen a századvég dekadens költészetének hatását mutatta, de amint tehetsége fejlődött, ezt a betegséget csakhamar kiheverte és visszatalált az igazi szlovén, preáereni hagyományokhoz s a megtisztult, kifinomult érzelmek végtelen gazdagon árnyalt skáláját nagy nyelvi virtuozitással tudta formába önteni. Ő emelte a szlovén lírát oly magas fokra, mely a délszláv irodalmakban egyedül áll, műfordításaiban pedig a világirodalom nagyságainak egész sora talált szerencséskezű tolmácsolóra.

A háború előtti és alatti éveknek legerősebb írói egyénisége kétségtelenül Cankar, aki lírai kezdetei után a regény és elbeszélés mestere lett. A szlovénség nagy problémáit ő látta legvilágosabban, legátfogóbban, írásaiban ő tárta fel legkíméletlenebbül. Tanulmányai, polemikus iratai az elevenbe tépő nemzeti önkritika keserű iskoláját jelentették a maguk korában, de éppen ezek az írások tették, hogy a szlovénség ma minden délibábos ábrándozás nélkül tud sorskérdéseivel szembenézni.

Jernejről, az igazságát kereső öreg béresről írt regénye, mely magyar fordításban is megjelent, nem csupán a legalacsonyabb társadalmi osztály kiáltása akar lenni szociális igazság után. A megrokkant ember, aki negyven esztendeig szolgált a parasztbirtokon és akit a fiatal gazda világgá küld, nemcsak egy osztályt, hanem az egész szlovénséget szimbolizálja. Az élet minden vonalán kisémmizett, idegenektől szorongatott, nemzeti létében fenyegetett nép szomorú szimbóluma a földi és égi igazságszolgáltatással meghasonlott lélek, aki így beszél: „Melyik világi törvény és melyik isteni parancs rendelte, hogy nincs hová lefeküdnöm, mikor annyi szénát kaszáltam, hogy egy halomba rakva magasabb hegy lenne a laibachi csúcsnál? És hogy nincs kenyérhéjam, mikor egyiptomi csűröket töltöttem meg rozssal és búzával? Tudós, mondd meg ezt most nekem!”

E szűkreszabott visszapillantással az volt a célunk, hogy a szlovén irodalom történetéből azokat a jelenségeket hangsúlyozzuk ki erősebben, melyek a nemzeti kultúra öntudatosodását legjobban mutatják, azokat az írókat kellett tehát előtérbe állítanunk, akiknek a szlovén népek nemzetté alakításában, a közös történeti múlt és a jelen sorsközösség tudatossá tételében legnagyobb szerepük volt.

Mint önálló kultúrával, irodalommal, különálló irodalmi nyelvel rendelkező nemzet lépett be tehát a szlovénség 1918-ban a délszláv közösségbe, s hogy itt a nemzet fogalmát annyira hangsúlyoznunk kell, annak oka abban rejlik, hogy a délszláv publicisztika és elméleti irodalom egy bizonyos irányának művelői ma szinte félnek e szó kimondásától. Szokássá vált ugyanis a háború utáni szerb írásokban, melyek bármilyen formában a szerb-horvát-szlovén együttélés problémáival foglalkoztak, az úgynevezett szintetikus vagy integrális délszlávság hangoztatása (sintetično v. integralno jugoslovenstvo). Ezen elmélet szerint a három délszláv nép voltaképp egy egységes nemzetet alkot, s egyes tagjai csupán törzsek (pleme) és nem nemzetek. Ennek megfelelően minden nemzeti önállósági törekvést, mozogjon az akár politikai, akár kulturális téren, törzsi elkülönülésnek (plemenski separatizam) neveztek. Amilyen makacsul ismételtetik és bizonyítgatják az egységes délszláv nemzet elvét szerb részről, oly makacsul cáfolják szóval és tettel a másik oldalról. A horvátok és szlovének ellenállásában azonban e szempontból lényeges különbségek mutatkoznak s ezt szerb részről is erősen hangsúlyozzák. A szerbek és horvátok kulturális együttműködésének elvi akadályai nem lennének, mert irodalmi nyelvük, leszámítva néhány dialektusbeli csekély eltérést, melyek azonban a tökéletes megértést egyáltalán nem akadályozzák, teljesen azonos. A született szerb tehát tökéletesen érti a született horvátot, a zágrábi egyetemi hallgató, ha ismeri a cirill betűket, nehézség nélkül használhat belgrádi tankönyveket, a zágrábi tisztviselő tökéletesen érti a belgrádi átíratot. Így, bár tudjuk, hogy a szerb-horvát antagonizmusnak nemcsak politikai és vallási, hanem a múlt fejlődésbe mélyen visszanyúló kulturális gyökerei is varrnak, mégis könnyű volt szerb részről az egész problémát úgy feltüntetni, mintha az ellentét pusztán elégedetlenség volna a mindenkorai politikai rendszerrel szemben, amit egy ügyes kormányelnök egyszersmindenkorra meg tudna oldani.

Egészen más a helyzet a szlovénséggel. A szlovének kezdettől fogva hajlandóknak mutatkoztak a politikai együttműködésre még a horvát részről őket ért erős neheztelések és szemrehányások ellenére is s ennek a politikai behódolásnak sokkal mélyebben fekvő okai vannak, semhogy haszonlesés, gerinctelenség, szolgalelkűség és hasonló vádak hangoztatásával és bizonyos megvetéssel el lehessen intézni. A szlovénség területileg két hatalmas és fejlett műveltségű nemzet, a német és olasz közé van ékelve, melyek közül bármelyik elég hatalmas arra, hogy teljesen kulturális és politikai hatalma alá hajthassa az egymagában álló népet s ezért szinte az élet követeli, hogy minél erősebb szálakkal kapcsolódjék a délkeleti testvérnépekhez. Különösen áll ez, mióta a szlovén területekkel már nem a kis Ausztria, hanem a hatalmas, roppant szívóerőt kisugárzó német birodalom határos. Éppen ezért az erőviszonyok józan mérlegelése alapján a szlovének olyan önállóságot, mint amilyenért a horvátok harcolnak, soha sem kívánhattak maguknak, de nem is kívántak. Politikájuk sem lehetett Belgráddal szemben a merev elutasítás s a kisebb eredmények eléréséről sem mondhattak le egy nagy cél érdekében, melynek megvalósulására talán még évtizedekig kell várni; így legtöbbször kénytelenek voltak apró sikerekkel beérni s igyekeztek a mindenkori kormányból a maguk számára annyi engedményt kisajtolni, amennyit éppen lehetett. Belgrád felé való föltétien orientálódásuknak van azonban egy fontos gazdasági oka is. Szlovénia gazdaságilag az úgynevezett passzív vidékek közé tartozik, a hegyes tájak között elszórt sovány termőföldeken nem terem annyi gabonát, hogy magát eltartsa, emberfölségét pedig diasporában kénytelen lecsapolni. A háború előtt e diaspora kiterjedt az egész monarchia területére, de főleg Bécs és Grác voltak azok a centrumok, melyek a szlovén szellemi és fizikai munkásfölséget fel tudták venni. Egyébként a szlovéneket maga a természet is rákényszerítette arra, hogy anyaföldjük mostohaságát ipari, kereskedelmi és spekulációs leleményességgel ellensúlyozzák. A ribnicai faiparos, aki a háború előtti időkben készítményeiből a hátára rakott toronnyal a fél monarchiát bejárta, mélységes szimbóluma volt ennek a diasporát kereső gazdasági leleményességnek. A háború után e tekintetben lényegileg csak az a változás történt, hogy a szlovén gazdasági élet iránykeresése délkelet felé fordult, s a munkás, a mérnök nem egyszer valahol Dél-Szerbiában találta meg kenyerét. Hogy a szlovének mily hamar átértették új helyzetükből adódó gazdasági hivatásukat, arra elég lehet az az egy példa, hogy Laibach volt az első város Jugoszláviában, mely modern értelemben vett árumintavásárt rendezett (1921).

Jól ismerve a szlovénekek délkeletre utaltságát, a szerbek már a közös állami élet kezdetén kulturális szempontból is igyekeztek őket teljesen magukhoz kötni, s ennek legfőbb akadályát a különálló irodalmi nyelvben látták. A szerb-horvát és szlovén irodalmi nyelv grammatikai különbségei főleg néhány eltérő hangtani fejlődésben, a hangsúlyozás különbözőségében és az alaktanban mutatkoznak legszembetűnőbben, amennyiben a szlovén még megőrizte az ősi kettőszámot, mely a szerb-horvátban eltűnt, viszont elveszített a múltidő kifejezésére szolgáló két igealakot, az aorisztoszt és imperfektumot,

melyeket a szerb-horvát mai napig használ. Ha e nyelvtani különbségeket valamiképp át lehetne is hidalni, mindig megmaradnak a szókincs legyőzhetetlen nehézségei. A szlovénből teljesen hiányzik az a számos török elem, mely a szerb-horvátot jellemzi, ebbe pedig nem jutott el a szlovénnek igen sok német és olasz átvétele. A legnagyobb szókincsbeli különbségek azonban a frissen kialakított tudományos terminológiában és általában a kulturális élet kifejezéseiben mutatkoznak. Amikor ugyanis a múlt század elején az európai kis nemzetek íróinak azt kellett tapasztalniuk, hogy nyelvükön nem tudnak kifejezni minden olyan fogalmat, melyekre a nagy nyugati nyelveknek már régóta volt szavuk, egyszerűen hozzáláttak a nyelv gazdagításához, s tömegesen gyártották a szavakat új fogalmak megjelölésére vagy régi, idegen, főleg latin szavak pótlására. Ezt a nyelvújítást, mely voltaképpen napjainkig tart, minden nyelvközösségen belül általában az irodalmi nyelv addigi fejlődésének törvényei szerint hajtották végre, s a délszláv irodalmi nyelvek elkülönülését talán leginkább ez a folyamat idézte elő. Más és más kifejezései vannak a szlovénnek — hogy csak néhány területet említsünk — az állami, jogi, gazdasági élet modern fogalmainak megjelölésére s így elvben pl. minden Belgrádban megjelenő rendeletet szlovénre is le kell fordítani. Az állami egyesülés után szerb részről úgy gondolták, hogy a teljes nemzeti és kulturális egyesülés egyetlen akadályja ez a különálló nyelv, s így többször fölvetődött az a gondolat, vajjon nem volna-e jobb, ha a szlovének az élet minden vonalán elfogadnák műveltségi nyelvként a szerb-horvátot, s a szlovén csupán alacsonyabbrendű „házi“ használatra maradna meg. Az igen különböző alkalmakból írt számos vitázó cikk körülbelül ilyenformán érvelt:

Ahhoz, hogy a minden tekintetben egységes délszláv nemzet, az úgynevezett szintetikus délszlávtság kialakulhasson, egységes irodalmi nyelv szükséges. Elvben lényegtelen volna, hogy melyik irodalmi nyelv válnék egyeduralkodóvá s ez éppenséggel a szlovén is lehetne, de gyakorlati szempontból kivihetetlen, hogy a túlnyomó többségű szerbek és horvátok a kisebbségnek amúgy is nehezen megtanulható nyelvét sajátítsák el. Főlöszleges tehát, hogy a szlovének továbbra is egyéni kulturális és tudományos terminológia kiépítésén fáradozzanak, s ezzel eltávolodásukat még jobban kiélezzék, hiszen igazi tudományos irodalom művelésére még jóformán az egész Jugoszlávia is kis felvevőterület. Szépirodók sem élhetnek meg munkáikból, ha olvasótáboruk csupán másfél-milliós népből toborozódik. A szlovénségnek tehát az egység érdekében meg kell hoznia azt a kulturális áldozatot, hogy lemond irodalmi nyelvéről, melynek életrevaló, a közösség szempontjából értékesíthető elemei belekerülnének a közös „délszláv“ szótárba. E theoretikus elgondolás kivihetőségét a múltból két példával szokás illusztrálni. Az egyik a horvát Stanko Vraz esete, akit az illirizmus sodrában a délszláv egység eszméje annyira megkapott, hogy maga született szlovén létére teljesen elhorvátosodott és költeményeit is horvátul írta. A másik az egységes horvát irodalmi nyelv kialakulása, melynek érdekében a Zágráb-vidéki ú. n. kaj-horvátság lemondott saját dialektusának irodalmi használatáról és irodalmi nyelvül elfogadta a Gaj által propagált északhercegovinai nyelvjárást. Az egész vitához még csak azt jegyezzük meg, hogy a szlovénségnek illetően kulturális egyesülését horvát részről sohasem kívánták és a szerb oldalon sem az igazi nagy írók, hanem a másod-, harmadrangú, úgynevezett „kultúrpublicisták“ sürgették.

Az érdekelt fél, maga a szlovénség, kultúrája sorsának megítélésében két táborra szakadt. Az úgynevezett haladók (naprednjaki), ha

nem is egészen, de elfogadják a szerb álláspontot, az egység érdekében hajlandók engedményekre, de minden erőszakos vagy akár mesterséges asszimilációt ők is elutasítanak, mert ez csak még erősebb ellenhatást váltana ki s az egység kialakulását végleg megakadályozná, ők inkább az időtől és a természetes fejlődéstől várják a döntést, vajjon a különálló szlovén kultúra életképes tud-e maradni vagy sem. Egészen szomorú kiábrándulást okozott a szerbeknél a másik szlovén tábor állásfoglalása, amely a politikai egyesülést és kulturális együttműködést a beolvadástól élesen elválasztotta s a vita során a szerb okfejtés minden érvét sorra cáfolta. E szerint a szlovénség mint szabad nemzet szabad elhatározásából egyesült a testvérnépekkel, s ez az egyesülés soha sem jelenthet szolgaságot, hanem csupán egymásmellettséget, teljes joga van tehát nemzeti és kulturális szabadságát megőriznie. Semmi szükség tehát arra, hogy a szlovén tudományos munkák nyelve továbbra is ne a szlovén maradjon, hiszen a szerbeknek és horvátoknak ezek olvasása sohasem fog nagyobb nehézséget okozni, mint például a német vagy cseh műveké, s a tudományos munkák másutt is csak a kiadásukra hivatott intézmények anyagi támogatásával jelenhetnek meg. Ami pedig az irodalmat általában illeti, igaz ugyan, hogy inkább csak a zsurnaliszta jellegű írók tudnak megélni írásaik után, de vajjon annyira kívánatos-e, hogy a komoly íróknak tollukon kívül semmi más kereseti forrásuk ne legyen s így akár az olcsó közönségsiker csábításának, akár a kiadók kénye-kedvének legyenek kitéve? Általában a pompásan tenyésző és igen komoly értékeket termő szlovén nyelvet és irodalmat nem lehet csődbejutott bank módjára felszámolni és értékeit múzeumba rakni. Teljesen elhibázott dolog a múlt példákra való hivatkozás, hiszen Vrazról tudjuk, hogy tehetsége éppen nyelvátültetése miatt nem tudott teljesen kibontakozni, költészete színtelen maradt, pedig jóformán mindennapi kenyere volt Karadzié Vük népköltési gyűjteménye. Az egységes horvát irodalmi nyelv kérdése egy nemzetnek volt belső ügye, melyet különben is a dialektusokat keverő régi írók már előkészítettek. Gaj csak a döntő lökést adta meg. Az idegen uralom alatt, részben a régi Ausztria területén, főképp pedig Olaszországban élő szlovénekre való tekintettel már tisztán politikai szempontból sem szabad itthon az anyanyelven áruelést elkövetni.

Ha levonjuk is mindazt, ami a két tábor érvelésében egyik oldalról politikai opportunizmus, a másik oldalról pedig politikai ijesztgetés, a probléma mégis kétségtelenül eldöntöten áll előttünk: nincs ma Szlovéniában egyetlen szervezett csoport vagy alakulat sem, mely mesterséges nyelvi és kulturális asszimilációt akarna a délszláv egység érdekében. S hogy egy öntudatos nemzetben belül mégis lehetséges oly két táborra való oszlás, mely a szlovének között ma kétségtelenül megvan, annak oka a számbeli kicsiség, földrajzi helyzet, gazdasági életfeltételek stb. megfontolásán kívül főképp a szlovén nemzeti öntudat sajátságos kialakulásában és összetevő erőiben rejlik. Amint történelmükből hiányzanak a nagy, egyetemes nemzeti erőfeszítések és próbák, a hódító háborúk vagy szabadságharcok, éppen úgy ezeknek emléke sem éreztheti a jelenben hatalmas összetartó hatását, amint ezt több európai kis nemzetnél láthatjuk. Ami háborús veresésség vagy

dicsőség a szlovénséget érthette, idegen érdekekért, idegen harctereken, idegen zsoldban történt, kivéve talán a földjükre be-beütő török elleni harcokat. Mivel így a szlovénség sohasem irányíthatta a maga sorsát, nem is nevelhetett a maga fajtájából olyan történelmi egyéniségeket, nagy királyokat, nemzeti szenteket, akikben saját nemzeti életét mint tükörben szemlélhette volna, s akik később a történelem évezredes távlatában mint a nemzeti eszme egy-egy kitemesült arca sugározták volna erejüket a jelenre. Amit a magyarságnak Szent István, a horvátoknak Tomisláv király, a szerbeknek Szent Száva vagy Dusán cár jelent, teljesen hiányzik a szlovén öntudatból. Éppen a nemzeti történelem szegénysége okozza, hogy szimbolikus jelentőségűekké nőttek náluk olyan egyéniségek, mint Trubar vagy Preseren, akik csak a kulturális múltat szimbolizálják és teljesen legenda és mítosz híján vannak. Ezek a kézzelfogható, emberi közelségükben szinte tapintható szimbólumok pedig, akikkel vitatkozni, akiket korrigálni lehet, nagyon is egyoldalúan intellektuális erőt képviselnek ahhoz, hogy egy nemzet öntudatát és érzelmi világát a maga egyetemességében minden műveltségi fokon át meg át tudják hatni.

Az a kérdés mármost, hogy milyen tényezők fogják mégis biztosítani a szlovénség kulturális különállását a jövőben. Bizonyos, hogy sem a szerb, sem a horvát kultúra önmagában sohasem fog akkora vonzóerőt kisugározni északnyugat felé, hogy egy önálló nemzeti kultúra beolvasztását minden erőszakos asszimiláció nélkül, csupán a szellem erejével elő tudná idézni, s e tekintetben a fenyegető veszély sokkalta kisebb, mint volt a háború előtt különösen német részről. Az sem valószínű, hogy az uralkodó szerb rétegen a politikai rövidlátás annyira erőt tudna venni, hogy nyílt kultúrharcot indítson a szlovénség ellen egy nagyon is kétes eredmény érdekében s így a már annyira elmérgesedett horvát kérdés mellé „szlovén kérdést“ is támasszon. A magára maradt nemzet erőin fog tehát eldőlni, hogy képes-e kultúráját megtartani vagy sem.

Minden szlovén nemzeti önállóságra való törekvés egyik főerősége a katolikus egyház. Amint a múltban századokon keresztül csupán az egyház művelte a szlovén irodalmi kultúrát, s a nyelvi asszimilációnak megtörése is nagyrésztben a népből felemelkedett és vele legszorosabb kapcsolatot tartó alsópapságnak köszönhető, éppen úgy ma is az egyház képviseli a legnagyobb ellenálló erőt a belgrádi politikai és kulturális beolvasztó törekvésekkel szemben.

A mai iskolapolitika lényegesen kedvezőbb a szlovén nyelv számára mint volt a régi, ennek eredményei azonban még nem igen mérhetőek fel, mert a tantervek, mint másutt is általában a kultuszminiszterek személye szerint változnak és módosításokban a legtöbbször politikai tényezők játsszák a legnagyobb szerepet. A szlovén nyelvű iskolákban az elemi iskola harmadik osztályától kezdve tanítanak szerb-horvátot, a kezdő évben heti két órában. Aki valaha is foglalkozott nyelvtanítással, könnyen megítélheti, hogy ez a rendszer különösebb veszélyt nem jelent az anyanyelvre. Különben pedig személyes tapasztalatból tudom, hogy a szlovén tanítók legnagyobb része, különösen az idősebb nemzedék, csak törve beszél a szerb-horvátot. A gimnáziumi tanításban e tekintetben csak annyi a változás, hogy a legfelsőbb osztályokban nincs külön szlovén és szerb-horvát, hanem a két nyelv és irodalom tanítása egy tantárgy (srpsko-hrvatsko-slovenacki jezik). Ez a rendelkezés, mely éppen

hangsúlyozottan a nemzeti egység gondolatát akarja szolgálni, egyáltalán nem alkalmas arra, hogy akár az egyik, akár a másik nyelv tanításának használjon. Jól látja a visszas helyzetet a szlovén tanárság s éppen ezért állandóan sürgeti megszüntetését.

Az iskolákból kikerült szlovén intelligencia kulturális szempontból ritka szerencsés helyzetben van. Nincs talán az európai kismemzetek között egy sem, melynek számarányához viszonyítva annyi tudományos és kulturális intézménye és társulata, olyan magas színvonalú folyóirat- és könyvtermése lenne, mint éppen a szlovéneknek. Az 1919-ben alapított laibachi egyetem és a háború után alakult több tudományos társulat csupán betetőzi azt a munkát, melyet számos régi alapítású intézmény már évtizedek óta folytat, mint pl. a Szlovén Matica (1864) vagy a Druzba Svetega Mohorja (1852). A szlovénség általában e téren is hihetetlen szívóssággal és leleményességgel küzd minden anyagi és politikai nehézség ellen. A szépirodalmi munkák olvasótábora csupán mintegy másfél-milliónyi népből toborzódik. A kiadóknak éppen ezért nagyon kell ügyelniük arra, hogy színvonalban mindig a legmagasabbat nyújtsák, mert a könyvvásárlók általában mindig ugyanazok és az egyszer rászedett vevő nagyon is megnézi, miért adja ki pénzét. Így érthető, hogy majdnem teljesen hiányoznak a szlovén fordítási irodalomból azoknak a zajos sikereket aratott irodalmi nagyságoknak a művei, akiket legtöbbször csupán a jól szervezett nemzetközi propaganda kiáltott ki nagyságokká, viszont a legtöbb intelligens szlovén könyvtárban ott található például a Módra Ptica (Kék Madár) kiadásában megjelent modem angol vagy francia értékek. Az olvasótábor kicsisége miatt nem lehetett náluk uralkodóvá az a féktelen üzleti mohóság sem, ami pl. a magyar könyvpiacra annyira érzeteti hatását, s hogy ennek ellenére könyvtermelésük mennyire virágzik, mutatja az az egyetlen adat, hogy az összes jugoszláv sajtótermékek egyharmada a szlovénekre esik. A színházi és zenei kultúra magas nivójára és rendkívüli népszerűségére jellemző, hogy Laibach (mintegy hatvanezer lakosú város) külön operát és külön drámai színházat képes fenntartani.

Utoljára maradt, amiről talán legelőször kellett volna szólni, az írók magatartásának kérdése a nemzeti kultúra ügyében. Láttuk, hogy a szlovén öntudat kialakításában nem annyira történelmi, mint inkább irodalmi egyéniségek vinnék a legnagyobb szerepet, s ez a szerep ma sem sokat változott. Politikusok helyeselhetnek vagy ellenezhetnek áramlatokat vagy rendszereket, magatartásuk indítékait azonban nem mindig látjuk világosan. Az író mindig a nemzet lelkiismerete szerint vall vagy tagad, helyesel vagy ellenáll, s amint a múltban rajtuk dőlt el, hogy lett önálló szlovén kultúra, épp úgy e kultúra sorsa a jövőben is az ő kezükben lesz. S ha valaki érezni tudja, mit jelent egy ember életében az anyatejjel magába szívott anyanyelv, az író, a költő bizonyára érzi. Érdekes itt felidézni annak a Cankarnak szavait, aki a háború alatti időkben szélsőséges délszláv eszméi miatt sokat szenvedett: „Nemrégén a Szlovén Matica a mi vidékeinken úrlapot küldött szét, hogy az emberek életük fő nevezetességeit ráírják. Én is kaptam ilyen úrlapot és nem tudtam, mitévő legyek vele. A szöveg ugyanis horvát volt, az én társalgási nyelvem pedig itthon egyedül a szlovén. Az állami hivatalok megtanultak szlovénül, lassanként a Szlovén Maticának is meg kell tanulnia... Ezen és hasonló okokból átnyújtottam az úrlapot a cselédlánynak, hogy fűtsön be vele a kályhába.”¹

HADROVICS LÁSZLÓ

¹ Iván Cankar: Moje zivljenje. (Az én életem. Kezdő sorok.)

RUDNAY GYULA MŰVÉSZE

MŰVÉSZEKÉNEK HÍVEI hosszú éveken keresztül hiába keresték a tárlatokon Rudnay festményeit, szélfúvásoktól meglevevénedő borongós tájképeit, furcsa romantikus alakjait. Kevesen tudták csak, hogy a mester egy nehéz betegség következményeivel küszködik s most mikor újra kezébe vette az ecsetet, hogy a szülői Felvidék nagy napjait vásznára rögzítse, sokan már-már őt is elfelejtették. Pedig visszaemlékezni művészi fejlődésére nemcsak illő, de tanulságos is, mert alig van festőnk, aki a magyar művészet kérdéseivel nagyobb szenvedéllyel és igazabb átérzéssel foglalkozott volna.

Rudnay elsősorban hangulatfestő. Jobban érdekli őt a megfoghatatlan, kifejezhetetlen líra, ami a formákon előmlik, mint maguk a formák. A színek fellobbanásában nemcsak a szem gyönyörűségeit, hanem az érzelmek változásait is keresi. Aki pedig ennyire lelkének hangulataiból merít, az szívesen száll vissza első élményeihez: a gyermekkorhoz. Rudnay apjának vendéglőjében különös és sokszínű társaság fordult meg és az országút kifogyhatatlanul szállította az érdekes, eredeti alakokat, emlékképeik pedig bőszesen ellátták később a művészet változatos motívumaival. De a gyermekkori emlékek és élmények még sokáig izzanak lelkében, hogy művészi képpé sűrűsödjének össze. Az első benyomásoktól érett gyümölcséig, a műalkotásig, hosszú és kacskaringós út vezetett. Kezdetben a nincstelennel való együttérzés, a szociális tartalom tölti be Rudnay lelkét. Az általános emberi ekkor még inkább érdekli mint a sajátos magyar. A kifejező eszközök hozzásimulnak a tartalomhoz s így az általános európai művészet hagyományait szolgálják. A sötét és megvilágított részek drámai ellentéte már ekkor megragadja érdeklődését és figyelmét a kizárólag csak fehér-feketével ható rajztechnika felé irányítja. Borús, sötét jeleneteket vet papírra. A hol egységes fekete felületekké sűrűsödő, hol meg szürkévé szétködlő sötétségből csak itt-ott villan elő egy-egy erőteljes fehér folt. Carrière-t, az álmatag, finom és érzelmes franciát emlegették ezekkel a rajzokkal kapcsolatban, de épp az előtörő fehér fények tanúskodnak olyan erőről és vérmérsékletről, amelyet Carrière mindent sejtelmes fátyollal bevonó bágyadt művészetében hiába keresünk. A rajzok viharfelhős tájakat, az ablakon kibámuló szomorú veteránokat, a menhelyek toprongyos koldusait ábrázolják. A formák elnagyoltak, az előadásmód festői. Némelyik

rajzon tömör drámaiasság döbrent meg. Egy gyermek ravatala mellett hangtalanságban és mozdulatlanságában virraszt két öreg. Ez a jelenet egy északi művészt, Munch-ot idézi emlékezetünkbe. De míg Munch a tusrajz éles ellentéteivel, kínlódó görbéket vető vonalakkal a leg-szélsőségesebben kihangsúlyozza a fájdalom minden torz vonását, addig Rudnay puhább előadásban adja vissza a hangulatot, elkerülve minden túlzást és az északi művészet vad expresszionizmusát. Rajza így nem olyan démonikus, mint Munché, de mélyebb, emberibb és épp szóltan fájdmával megrázóbb. A Munch művészetével rokon lapok legkiválóbbika az „Öregek“. A tárgy egyszerű, szinte semmitmondó. Nehány feketeruhás, fehérhajú úr ül egy terített asztal körül. De ahogy kivilágít az asztalkendő havasan hideg, szemfedőszerű fehérsége, ahogy az ingmellek, kézelők fényfoltjai kivágják magukat a sötétségből, ahogy az arcok előrémlenek a homályból, van abban valami borzalmas művészi ígézet. A lap szélem szinte csak párhuzamos függőlegeseket rajzol a művész, de ezek a vonalak a középpont felé mindinkább összeállnak fekete és fehér foltokká, mintha az egész jelenet ott a szemünk előtt gomolyodnék ki a szürkületből, minden irodalmi utalástól mentes, tisztán csak képzőművészeti eszközökkel kifejezett vízióvá. Festményei valóságosabb és józanabb világba vezetnek bennünket. A mindennapok apró-cseprő dolgai ragadják meg képzeletét. Gyermekeit szoptató anya, kötő, hímző asszonyok, vízhordó lányok, pipázgató öregek. Az élet egyszerű, megszokott és igénytelen pillanatait örökíti meg, de sohasem téved az annyira kedvelt adomázó zsánerjelenetek népszínművilágába. Legtöbbjükön nem is történik semmi, csak egy magányos alak áll valami foglalatoskodás ürügye alatt a viharfelhős ég elé. Az alacsonyra helyezett látóhatár, az egyszerű és mégis drámai háttér monumentalitásba lendíti embereit. Előadásmódján lehetetlen észre nem venni a nagy spanyol Goya hatását. A Szépművészeti Múzeum kisméretű Goya festményének „A víz-hordó leánynak“ művészi problémáit újra meg újra felveti. A spanyol művész nagy szenvedélye, komor és izzó színei, vadul odavágó ecsetkezelése vonzza őt. Azt is megtanulja tőle, hogy a legszerényebb motívumot hogy lehet hatalmas erővel feldolgozni. Sokat köszönhet neki, de nem válik utánzójává. A vonzalom lelki rokonságon alapul. Ő is átéli a háború borzalmait s a „Désastres de la guerre“ metszetsorozatnak látomásai élednek fel Rudnay „Menekülők“-jében. A hónapból kizaklatottak szálnalmas gomolyaga, a közójük vágató lovasok, az arcokon a rémület kifejezése, heves mozdulatok egymagukban még nem avatnák a képet félelmes drámává, ha a művész nem gondoskodnék arról, hogy a színfoltok kemény ellentétei az alapjában véve irodalmi jellegű témát kifejező, erőteljes látási élménnyé alakítsák át.

Rudnaynak ezeken a művein a magyar vonatkozások még a tárgyválasztás külsőségeiben is többnyire hiányzanak. Facipős holland lány, kozákruhás önarckép, a római Campagna széles térségein álló olasz parasztasszony, egy-egy nagyvonalú, nemes arcélú női fej spanyolosán elrendezett csipkái utalnak arra, hogy a művész milyen jól érezte magát az európai kultúra tarka összességében. Amilyen sokrétű a tárgyválasztása, olyan összetetten európai a stílusa is. A művész

Münchenben, Párizsban és Rómában dolgozik s a mesterek, akik megihletik, az európai művészet elismert nagyságai. De az európai kultúrára irányuló törekvéssel párhuzamosan bontakozni kezd a művész sajátosan magyar szemléletmódja. Szinte spirituális mellékizű korai rajzai mellett feltűnnek a magyar népeletből vett lapok is. Természetes, hogy ezeken még a magyaros jelleg inkább külsőségekben, a tárgyválasztásban nyilvánul meg.

„Hárman valának együtt“ mondja egyik legsikerültebb rajzának irodalmi csengésű címe. De magyar költészetre való utalás nélkül is megállja a helyét és a képzőművészeti eszközök is teljesen kifejezik a mondanivalót. Az összebújó három csikós alakját a művész a Lionardo da Vinci által kifejlesztett piramisalakú klasszikus csoportozattá kapcsolja egybe. A háromszögalakú kompozíciós séma csúcsánál a pörgőkalapos hahotázó legény tűnik fel, akinek vaskos erővel kifejezett harsány kacaja barbár életenergiával széttöri a képszerkezet szigorú kereteit. Az ábrázolás zártsága és a hangulat szétáradó sodra közötti ellentét képezi a rajz legjellegzetesebb művészi érdemét. A külsőségekben az is megmutatkozik, mennyit tanult Rudnay mesterétől, Hollósy Simon-tól. A szoborszerű csoportozat, a világos háttér elé helyezett könnyed színértékek, a tárgyválasztás mind Hollósy jól ismert „Kukorica-fosztását“ idézi emlékezetünkbe. Új azonban a művész saját egyéniségéből hozzáadott nyers életöröm, ami a paraszti zsánerképet szinte mitikus távlatokba feszíti. Hollósy egyébként egy mélyebben magyar művészeti irány kiépítéséhez maga is iparkodott hozzájárulni meglehetősen rosszul sikerült próbálkozásaival. Élete alkonyán a Rákóczi-induló festői ábrázolása foglalkoztatta. A zenéből feltörő dinamikát, a keserűségből felgyulladó hangulatot igyekezett színekkel és formákkal kifejezni. Többszöri kísérleteinek csak néhány elég kusza vázlat lett az eredménye, de a probléma felvetése tanítványának fejlődését jelentékenyen befolyásolta. Valami hangulati egység szövődött a mester és tanítványa között. Hollósy csellózott, a fiatal Rudnay hegedült és a magyar zenében rejlő jellegzetességek úgy látszik már ekkor mindkettőjüket lenyűgözték. Hollósy a Rákóczi-induló zenei tartalmát hiába próbálta meg képbe áttenni, míg tanítványának festményei sikerrel fejezték ki a kuruc nóták hangulatát. Akik a festészet, irodalom és zene határaival, kifejezési lehetőségeivel tisztában vannak, észre vehették, hogy Rudnaynak a magyar stílus kialakítására irányuló művészete milyen veszélyes csábítások és szakadékok között mozog, hisz a képzőművészet önmagát ítéli halálra, ha irodalmi eszközökhöz nyúl. Másrészről azonban nincs olyan erős festői hagyományunk, melyen elindulva a magyar stílust tovább lehetne fejleszteni, míg költészetünk és zenei műveltségünk tárháza bőséges ihletéssel szolgálhat. Kínos dilemma ez olyan művész számára, aki festészetében magyar fájának is emléket kíván állítani. A magyar népviseletek bemutatása vagy történelmünk egyes jeleneteinek felidézése még nem teszi magyarrá a festményt. A festő fajisága a látásmód, az ízlés, a szín és formaadás sajátosságaiban rejlik. De hol vannak azok a magyar festők, akiknek a műveiről ezek minden finomabb esztétikai elemzés nélkül, minden kétséget kizáróan szembe tűnnek? Az eredménytelen szemle után

sok festőnk a magyar népművészethez fordult. A magyar népművészet minden bizonnyal rendkívül jellemzi a magyarság Ízlését, csakhogy teljes egészében díszítő, tehát iparművészeti jellegű. Azok a festők, akik benne keresték az ihletet, a képzőművészetből menthetetlenül a díszítő művészetek körébe léptek át. Bartók és Kodály, hogy kialakíthassák a mai magyar zenét, összegyűjtötték népünk ősrégi dallamait. Ezek a százados magyar képletek azonban festészetünkben majdnem teljesen hiányzanak. Költészetünk dicsekedhet magyaros versformákkal, gondolatokkal, melyek századokon keresztül újra meg újra felbukkannak, amíg végleges formájukat megtalálják, csak a festő nem lel sehol szüárd kiindulási pontra. De ahogy vannak ősrégi dallamok* átöröklött képzetek, a nemzetre jellemző kísértő gondolatok, jellegzetes kifejezési formák, épp úgy vannak hangulatok, érzelmek, a vérmérsékletnek szeszélyes fellobbanásai és elborongásai, melyek hívói mutatják be a nép egész belső alkatát. Már pedig ezek az érzelmi, temperamentum- és hangulatbeli tényezők egyaránt működnek az irodalmi, zenei és képzőművészeti alkotásnál.

Aki a magyar festészet sajátos stílusát akarja megvalósítani, az más hagyományok híján a különböző művészetek közös hangulati alaprétégig kell, hogy lehatoljon, majd onnét kiindulva szinte lépésről lépésre formálja ki a magyar képzőművészet elsikkadt sajátos fejlődését. Ez a szerep jutott Rudnaynak osztályrészül.

Műveinek legjelentékenyebb csoportját a magyaros jellegre való tudatos törekvés jellemzi. Ezek a festmények a magyar múlt hangulatát és a magyar érzésvilág légkörét teremtik meg maguk körül, olyan erővel, hogy azt nemcsak a nemzeti ízlést kutató magyar szemek, hanem a külföldi bírálókat is tüstént észrevették. Olasz méltatói megemlítik a művében jelentkező külső hatásokat, de megállapítják, hogy mindezek „egy nagyon egyéni temperamentumba olvadtak bele, melyre különböző, néha egészen apró emlékezésektől felidézett képzelete veleszületett őserővel és festői képzettséggel veti rá árnyékát valami nemzeti bánat“. Belga ismertetője a brüsszeli Múzeum számára megvásárolt egyik képéről írja, hogy „ebből érezhetünk valamit igazán a magyar lélekből“. A németek Petőfit, Lenaut és Lisztet emlegetik nevével kapcsolatban és kiemelik művészetének három alapelemét, a melankóliát, a lírát és a magyar vér nehéz veretű, vad dallamát. „Képeiben ugyanaz a sötét vadság rejtőzködik, ami a magyar cigánymuzsikában“, véli egyik svéd méltatója. Északiak és déliek, germánok és latinok egyaránt felfedezik Rudnay művészetében a sajátos magyar ízt.

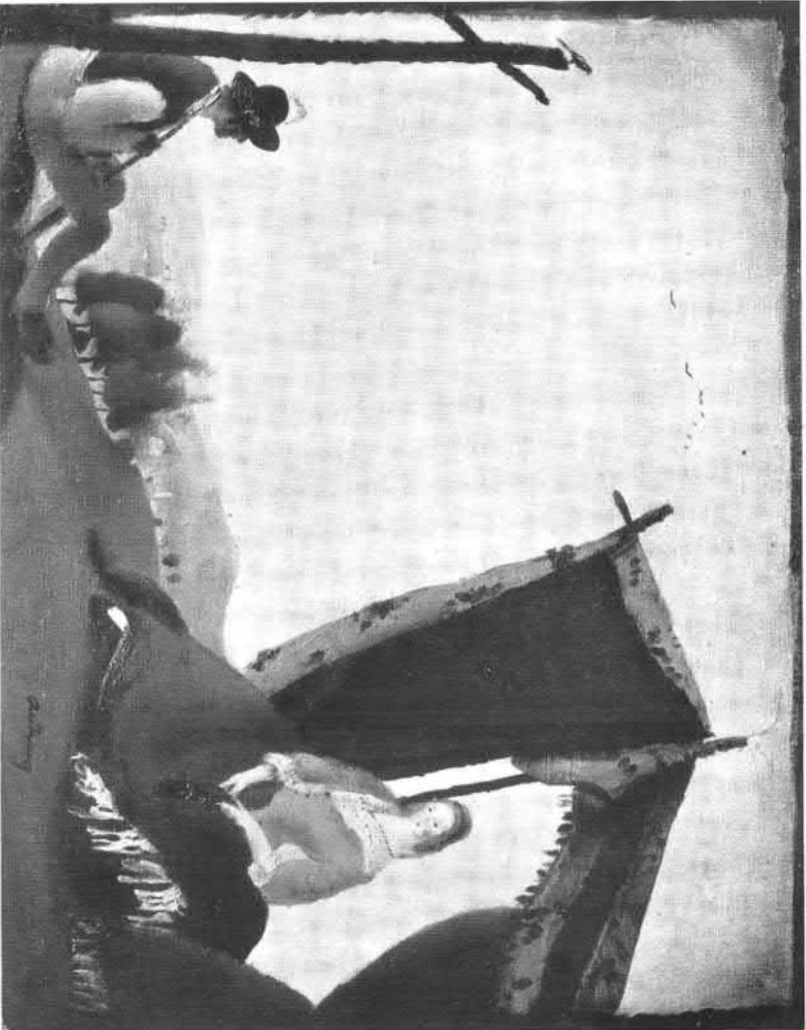
A magyaros stílus kialakításával festőink egész sora foglalkozott. A nagyobbak közül elég ha Csók Istvánt említjük meg, aki paraszti ruhákból, mezei virágokból és népies tárgyakból összeállított csendéletein a népművészet egészséges és erőteljes tarkaságára törekedett. De e mögött a szándéka mögött franciás kulturáltság áll, a magyar falut Csók, noha ő is onnét származik, érzékeny párizsi szemmel nézi.

Ennél a pontnál kapcsolódik be vizsgálódásainkba a magyar művészettörténelem tájrajzi problémája. A magyar művészet egyes tájainak jellegét még eddig csak kevésbé sikerült körvonalazni. Újabb

festészetünkben azonban mindinkább nyilvánvalóvá válik, hogy két szemléletmód áll egymással szemben; az Erdély-felvidéki és a dunántúli. Az első művészi kör ideje a múlt század volt. Munkácsy, Szinyei-Merse, Székely Bertalan és Paál László erről a vidékről került ki. A századvégi túlfinomodás, túlkultúráltság megváltoztatta a művészet-földrajzi helyzetet és a súlypontot a Dunántúlra, a legműveltebb magyar tájba, az egykori latin Pannóniába helyezte át. Rippl-Rónai, Csók, Vaszary, Bernáth Aurél ennek az érzékeny, puha, finom művészetnek a képviselői. Az ő minden tekintetben európai csiszoltság felé áhító és jellegzetesen mai idegéletből táplálkozó festészetünkben természetesen nem alakulhatott ki olyan stílus, amely az érdes és darabos, elemi szenvedélyektől fűtött magyar vérmérsékletet kifejezhetne volna. Ennek szülőföldje csakis Erdély vagy Felső-Magyarország lehetett s tényleg Rudnay, ki ezt leginkább megvalósította, a Felvidék szülötte. E táj történelmi hagyománya és szinte a levegőben zsongó kuruc dallamok ihlették meg a művész lelkét. A Felvidéken, akárcsak Erdélyben, a terület alatt még mindig lappang egy kevés a magyar hőskorból. Festményei arról tanúskodnak, hogy Rudnay elnézegethette a kuruckor csataképeit, s néha talán egy-egy régi főúri arckép is megragadhatta a figyelmét. Nagyrészt jelentéktelen képek lehettek ezek, de mégis megőriztek valamit egy gyökeresen magyar korszak szelleméből. A magyar költészet emlékeinek olvasgatása pótolta a hiányokat és Balassi versei felett megtelt a művész lelke a régi világ hangulataival. Mikor már a korbéli visszahelyezkedés tökéletesen eluralkodott hangulatvilágán, Rudnay ott kezdte el, ahol a magyar festészet fejlődésvonala megakadt, a mohácsi vésznél. Izgalmas kísérlet ez, talán a magyar festészet történetének legérdekesebb próbálkozása; egy mai festő az akadémizmus és történelmi festészet minden veszélyét elkerülve megkísérli elképzelni, milyen lett volna a magyar renaissance, a magyar barokk, a magyar rokokó, ha történetesen akkor olyan tehetséges és iskolázott festőink lettek volna, mint Rudnay Gyula. A magyar művészet „elveszett idejének“ nyomában Rudnay az érett és késő renaissanceon kezdi felidézni a fejlődést. Még a csillagok is, melyekhez igazodik, ennek a kornak a hősei; a velencei festők, főleg Tintoretto. A kiinduláspont szerencsés, hiszen a felsőmagyarországi renaissance-építészet gyökerei is a velencei területre vezetnek. Úgy látszik, Szent Márk városának fantasztikumra, keleties pompára hajlamos szemlélete valamelyest rokon a magyar képzeletvilággal. Rudnay ilyen irányú képeinek legszebbike azt ábrázolja, amint Mária megérkezik a kánai mennyegzőre. A csoportfűzés, a kétoldalt elhelyezett kulisszák és oszlopcarnokok a velencei művészekre emlékeztetnek. A nagy lakoma reprezentatív ábrázolása Veronesere utal. Mária érkezése mindenütt heves mozgalmasságot vált ki. De ezek az erőteljes mozdulatok nem a velencei XVI. század színpadias gesztusai, hanem valami szilaj vérmérséklet kifejezői. Valaki lelkendezve integet a Madonna felé, egy férfi magasra emelt borospohárral köszönt rá, néhányan eléje rohannak és egy aggastyán térdre veti magát előtte. Mintha a „Vitám et sanguinem“ egyik változatát látnok. Krisztus és az apostolok fehér asztalnál ülő csoportja mögött a magasban meré-

Mária megérkezik a kánai menvegőre (Saját tulajdon)

A kisasszony és a szolgálceány (Brisszel, képrár)

szen ívelő hídon törökös ruhájú lovasok nyargalásznak. Valamilyen átfogó félkörív kihangsúlyozása, amit ebben az esetben a híd képvisel, akárcsak a kép két szélére helyezett kulisszák, Rudnay kompozícióinak gyakori tartozékai. Képein még a dombsorokat, vagy a talaj körvonalát is ilyen ívesen rajzolja meg, ami a földgömb kerekiségének felidézésével némi kozmikus vonást ad képeinek. Így hajlik le a nyugodt tárgyilagossággal ábrázolt csavargó alatt a mező, mintha a glóbuszon pihenne, így domborodik tájképein a hegyhát, miközben a száguldó vihar a húryszerű párhuzamossággal rajzolt kopár fák hajlékony ágait tépi. De ezek a vonások, amik ebben a szóbeli, kiélezett megfogalmazásban túlságosan expresszionista képzeteket keltenek, Rudnay képein csak tartózkodó utalások és sohasem lépik át a képzőművészet határát. A Kánai mennyegzőn Rudnay művészetének más jellegzetességeit is felfedezzük. A kép térmélysége rendkívül csekély, a hatás majdnem síkszerű és díszítő értékű. Az árnyékos felületekből kibontakozó színek nagy egységbe forrnak össze. A XVI. század istenes énekeinek magyar szerzői valahogy ilyenféleképpen képzelhették el a bibliai jeleneteket. A széphistóriák és krónikás énekek képzeletvilágára nyúl vissza Rudnay s ha Attila lakomáját festi, az sem olyan, amilyenek Priszkosz Rétor leírta, hanem ahogy a végbeli énekmondók saját koruk színeivel maguk elé idézték.

A debreceni egyetem számára készült Csokonai-képpel már a magyar barokk lehetőségeit keresgéli Rudnay. Viharos ég előtt játszódik le a költő apoteózisának jelenete. Csokonai itt nem „a magyar bánat legmélyebbről jövő, csodálatos mosolygású, holdvilág-szonátáinak“ a dalnoka, hanem a „A lélek halhatatlanságának“ lázas szerzője. A kép elgondolása jellegzetesen barokk, a jelenet mozgalmas vízióvá táguul. Még a valóságos világ és a látomás barokk szembehelyezése, illetőleg összevonása sem hiányzik. Az éjféli jelenetet egy fatörzsre felkapaszkodó, riadt tekintetű szegénylegény is meglesi és ebben már valami magyaros népmeséi képzelet villan meg. Középen, a tulipános réten áll Csokonai és sápadt arca feléled a szárnyas angyal képében hozzárepülő múzsa ihletésére. Az angyal ruhájának kavargó redőiben, alakjának, különösen lábainak tudatosan darabos megmintázásában helyi, provinciális barokk hagyomány rejlik. A főjelenetet egyik oldalon még a látomáshoz tartozó nyugodtan örökődő magyarruhás ifjú alakok, másrészről megrettent férfiak csoportja kereteli. A virágos mezőből kiemelkedő debreceni gyakorlat szerint faragott fejfa felírása adja meg a kép eszmei tartalmát: „A Múzsák szózatja, A sírt is meg-rázkódtatja S életet fuvall belé.“ Talán Adynak szép sorai „Csokonai, híres Vitéz Mihály... Oh ébredj, valahányszor ébresztünk“, is hozzájárulhattak a kép elgondolásához. Noha ennél a festménynél a művész tudatosan a barokk stílusra nyúlt vissza, érdekes, hogy sok lényeges vonásban épp szembehelyezkedik vele. Mintha az alapjában vév# barokkellenes magyar ízléshez idomítaná hozzá. A nagy ,térmélység helyett csak keskeny földszávrá helyezi alakjait és a rövidüléseket, perspektivikus fogásokat mellőzve a heves mozdulatokat is oldalnézetre, síkszerűségre korlátozza. Rudnay legsikerültebb alkotásainak hosszú sora a magyar rokokó hangulatában fogant. Ezekkel a képekkel kapcsolatban az olasz bírálók Longhira, a velencei settecento

mesterére emlékeztek, azonban több joggal hivatkozhatunk ennek zseniális társára, Guardira. Néhány merész színfolttal felvetett apró, tarka alak nyüzsg mindkettőjük képein, de a hangulat, ami ezeket a festményeket betölti, mégis egészen más. A velencei élet gondtalan, izzó színei helyébe a magyarnál legtöbbször valami, a borongásból és szenvedélyből összeszőtt drámaiasság lép, ami Guardi játszíságától távol áll.

Néhány képen azonban ő is átadja magát teljesen a fantasztikumnak és a romantikának. Terített asztalnál különböző korok soha nem látott ruháiban, tollas kalpagokkal különös emberek mulatoznak. Elrendezésük inkább dekoratív, mint reális szempontokból történik. Az ecset merész vonásokkal ragyogó, tüzes színeket vet a vászonra. A könnyű felhőktől borított derűs ég hatalmas drapériák sötét síkja között tűnik elő, a távolból valami oszlopcsarnokos rom könnyed fehér foltja villog. A fantasztikus mesealakok bemutatásában Rudnaynak olyan igaz öröme telik, mint a felvidéki renaissance kastélyok egykori jámbor sgrafitto-piktorainak. Az áttetsző, világos színekkel festett rokokó jellegű képek remeke a „Kisasszony és a szolgalegény“. Rudnay kedvelt fantasztikus drapériáit, melyek síkszerűségek által jutnak fokozott díszítő hatáshoz, itt egy szőnyegsátor képviseli. Ennek hűvösében unatkozik a gombszemű, mézeskalácsképű, fehérbőrű kisasszony. A szegény szolgalegény számára egy faágas ösztövért árnyéka jut, onnét nézi szótlanul és illő távolból a kényes szüzet. A képen egyszerűség és raffináltság, nagyvonalúság és negédedesség, a trubadúr dalok érzékenysége és a románcos székely népballadák naiv üdesége olvad össze megkapó művészi egységgé. A világosabb színskálájú derűsebb művekből kiindulva próbálkozott meg Rudnay néhány biedermeier hangulatú képpel, a polgári kirándulók szende és idillikus örömeinek ábrázolásával. A nála megszokott festőien vázlatos formák, a sötét színekbe ágyazott harsogóan világos foltok helyett ezeken a képeken, ha nem is aprólékos, de egyenletes világítású, simább felületű előadásra tért át. Mindezekkel párhuzamosan és egyidejűleg a népi és a vidéki úri életből vett jelenetek hosszú sorát festi. Kisméretű festményein legvirtuózabb ecsetkezelése, a legrapszódikusabbak a vörösek, kékek és sárgák sötétséggel küzdő színfoltjai. Ecsetkezelése, néha különösen az égbolt ábrázolásánál, széles lendülettel íveli át az egész képfelületet. A művész felszabadult hévvel veti vásznára a sírva-vigadással borozgató urakat, a parasztlakodalmak tarka képét, a nagy szabad ég alatt, a végtelen pusztán furulyaszóra táncoló juhászokat, a vad látomásként elszárguló szegénylegényeket. Munkácsy művészetéből kiinduló tájképein a viharfelhők ölmos színeiben, a romantikus naturalizmus szellemére jellemzően, férfiasán komoly pátoszát szólatatja meg. Említsük meg még a finom rézmetszetek hosszú sorát, melyeken Rudnay a németalföldi mesterek méltó és mai tanítványaként mutatkozik be.

Midőn Rudnay fejlődését egy a renaissance-szal meginduló magyar stílus lehetőségeinek felvetésével hoztuk kapcsolatba, a festői élménynek forgalmi síkra való áthelyezése folytán könnyen azt a téves benyomást kelthettük, hogy művészete nem egyéb irodalmi hatások alatt

álló akadémizmusnál, történelmi rekonstrukciókísérletnél. Pedig ettől Rudnajt vérbeli festőisége mindig megóvta. Ecsetvonásai sohasem részleteznek és a régi magyar ruháknak sem a korhúsége érdekli, hanem az a néhány tüzes színfolt, amit képviselnek. A magyar múlt jeleneteit nem beszéli el, csak hangulatait idézi. A letűnt stílusokat is megkísérli modern szemmel, a magyar ízlés szellemében átfogalmazni, mintha egymaga pótolni akarná festészetünk Mohácsnál elrekkent fejlődését. Ebből a szempontból magányos és időszerűtlen művészet az övé, de épp azért időtálló. Sokszor keresi a múltat, de sohasem tagadja meg a jelent. A renaissance, barokk vagy rokokó szelleme ihleti meg, de az ecsetet úgy forgatja, ahogy csak egy mai magyar festő teheti. Sokféle irányban kísérletezik, de stílusa mégis egységes, mert ugyanazt az egyéniséget tükrözi.

Művészetével kapcsolatban talán túlsokszor mutattunk rá az idegen hatásokra. Ezt nem azért tettük, hogy egyéniségét atomokra elemezzük szét, hanem hogy megmutassuk, magyar stílusa kialakításához olyan út vezetett el, melyen őt az európai festészet nagyjai tanították. A származásra esküvő, a népiséget lelkesen kutató fiatal művészeink körében mindinkább elharapózik az a szokás, hogy fitymálva beszéljenek a nyugatra vágyó, Collegium Hungaricumokban tanulgató társaikról. Ezeket Rudnay Gyula művészete figyelmeztesse arra, hogy a jövőt hagyomány nélkül, a magyar stílust európai kultúra nélkül megépíteni nem lehet.

CSABAI ISTVÁN

FIGYELŐ

KÉT ÉV KATONAIRODALMA

A MAGYAR KÖNYVPIACOT és a magyar katonai hatóságok és személyek szerkesztésében megjelenő folyóiratokat figyelemmel kíséri, megállapíthatja azt, hogy mai magyar író-katonáink nagy kedvvel, felkészültséggel és ennek eredményeként széleskörű tapasztalatokkal és hozzáértéssel fáradoznak a magyar katonai szakirodalom fellendítésén. Ha végignézzük a világháború előtti évtizedek bibliográfiáját és katonai folyóiratainak tartalomjegyzégeit, azokban rendszerint mindig ugyanazokkal a nevekkel találkozunk. Az író-katonák, egy-két elismert hadtörténettudóstól eltekintve — Rónai Horváth Jenő és mások — irodalmi működésüket akkor majdnem csak a régi Ludovika Akadémia Közlönye, majd a Magyar Katonai Közlöny hasábjain és más kisebb jelentőségű alkalmi folyóirat lapjain fejthették ki. Tanulmányaikban, értekezéseikben sok eredeti gondolatot nem találunk, többnyire a már megjelent németnyelvű — különösen osztrák — hadtörténeti munkákra támaszkodva írták le mondanivalóikat és nem szívesen foglalkoztak szűkebb katonai hivatásuk vagy vezérkari képzettségük területén kívül eső problémákkal.

A világháború óta eltelt 20 esztendő, mint a katonai élet minden vonatkozásában, a katonai szakirodalomban is nagy fejlődést jelent. Gondolkodó és író katonák most már nemcsak az óriási módon fejlődő és szerteágazó katonai élet szakszerű kérdéseivel, hanem katonapolitikai, közjogi, magasabbfokú műszaki, egészségügyi kérdésekkel is foglalkoznak és a hadtörténetírás terén is, a korszerű történetírás követelményeihez alkalmazkodva, sokat tanulnak és alkotnak.

Az ismert és gyakrabban szereplő szakírók és tudós katonák nevei mellett már mindig többször találkozunk kitűnő képzettségű fiatal író-katonákkal, akik hozzá mernek nyúlni olyan kérdésekhez is (külpolitika, nemzetnevelés stb.), amelyek azelőtt nemcsak az átlagos, de a magasabb műveltségű tiszt gondolatkörén is kívül estek. De az is igaz, hogy mai katonai szakíróink már nemcsak osztrák vagy német forrásokra támaszkodva dolgoznak, hanem ismerik és felhasználják az összes európai államokban, sőt Amerikában dolgozó kartársaik értekezéseit is.

E rövid közlemény célja olvasóinkat tájékoztatni arról a bő irodalmi termésről, mely az utóbbi két évben magyar író-katonáink fáradozásának gyümölcseként napvilágot látott. Nagyobb szabású könyvek megírására, sajnos, csakis olyan tárgykörök keretén belül vállalkozhattak, amelyek a magyar közönség szélesebb rétegeit is érdeklik. Nyelvünk elszigeteltsége is súlyosan nehezedik minden író-katonára. Pedig hadászati, harcászati, műszaki, légügyi kérdésekkel foglalkozó íróink működése feltétlenül eléri a nyugati nagyhatalmak katona-íróinak színvonalát. De egy magyar szakkönyv fordításának kiadása oly nagy anyagi kockázattal jár, hogy erre senki sem mer vállalkozni. Az azonban bizonyos, hogy a külföldi katonai szak-

körök éber figyelemmel kísérik a magyar szakirodalmat. A Bécsben, Berlinben, Varsóban, Prágában megjelenő katonai szaklapoknak van magyarul tudó munkatársa, kik gyakran idézik, sőt rövidebb-hosszabb kivonatokban közül az érdekesebb magyar közleményeket, különösen ha a közös világháborús múlttal vagy korszerű katonai kérdésekkel foglalkoznak.

Nincs terünk arra, hogy a legszorosabban vett katonai szakkérdésekkel, mint pl. a vezetés, kiképzés, szabályzatok, szolgálati utasítások, a hadirepülés, lövésszakma, hadbiztosság stb. kérdéseivel foglalkozó könyveket és értekezéseket is ismertessük. Csupán azokról a — még így is gazdag sorozatban előttünk fekvő — jelesebb munkákról emlékezünk meg, amelyek egyrészt a nem hivatásos katonákat is érdeklik, másrészt tanúbizonyságot tesznek mai honvéd tisztikarunk műveltségének magas színvonaláról, sokoldalú érdeklődéséről.

Általános, összefoglaló, nagyobb időszakot felölelő vagy korszakokat tárgyaló munkák közül első helyen kell megemlítenünk a közelmúltban elhunyt Pilch Jenő ezredes háromkötetes munkáját: „A hírszerzés és kémkedés történeté“-t. Munkája nemcsak a háborús kémkedés katonai szemszögből fontos ismereteinek feldolgozása, hanem az állami élet minden vonatkozásában, főleg a világháború alatt annyira fontos és veszélyes kém-szolgálat ágazatainak részletes ismertetése. Méltó arra, hogy az egész magyar közönség megismerje. A kémkedés múltjával és világháborús vonatkozásaival már eddig is több kisebb-nagyobb terjedelmű és értékű magyar szakmunka foglalkozott, de Pilch könyve az első olyan nagyobb szabású mű, amely egybefoglalja mindazt, amit a kémkedés történetéből eddig tudunk s amit nemzetünk biztonsága érdekében a jövőben is tudnunk kell. Pilch és szerzőtársai nemcsak a bel- és külföldi szakirodalmat használták fel, hanem széleskörű kutatásokat végeztek sok bel- és külföldi, azelőtt titkos, most már hozzáférhető levéltári anyagban is. Ez a könyv rendkívül érdekes olvasmány: tanít, felvilágosít és figyelmeztet. Megtanít bennünket arra, hogy a háborút nemcsak a csataterén fegyverekkel, vagy a mögöttes ország-részek elpusztításával, kiéheztetésével lehet megnyerni vagy elveszíteni. Jól vezetett kém-szolgálat és az azzal karöltve működő bomlasztó, erkölcsromboló tevékenység az ellenség táborában és országában, sokszor nagyobb és döntőbb sikerrel járhat, mint a tisztán katonai győzelem.

Ugyanílyen nagyszabású munka Incze Kálmán kétkötetes műve: „Háborúk a nagy háború után. A béke háborúi.“ A világháború véget ért és a kimerült Európa azt hitte, hogy ezzel hosszabb időre lezárta a háborúk korszakát. De az azóta eltelt 20 év alatt a Párizs-kömyéki békeszerződések igazságtalan döntése csak újabb ellentétek és háborús viszályok magvát vetette el. Az igazságtalanul lenyűgözött országok nem tudtak e döntésbe belenyugodni, de az ú. n. győztes államok élete sem folyt békés mederben tovább. S habár Közép-Európa szorosabban vett területén a magyar vörös háborút és a felsősziléziai német-lengyel polgárháborút kivéve, rendszeres háború ez idő alatt nem folyt, mégis aüg múlt el olyan nap, amelyben Európa keleti vagy nyugati részén avagy más földrészeken ne ropogott volna a puská, ne dörgött volna az ágyú. Olvasóközönségünk mindezekről a napilapok többé-kevésbé pontos híradásaiból értesült ugyan, de egy háborút, annak lefolyását, következményeit s a küzdelem mozzanatainak logikus összekapcsolódását csak akkor ismerhetjük meg érthetően, ha az események már lezajlottak. Ezt a rendkívül érdekes és tanulságos összefoglalást végezte el Incze Kálmán ezredes, amikor a vezérkari tiszt szakavatottságával rendszerbe foglalta és a bel- és külföldi szakirodalom, napisajtó és egyéb alkalmi közlemények lelkiismeretes tanulmányozása után megírta a „béke“ 20 évének háborús történetét. Kétkötetes nagy munkája Magyarország gyászos emlékü

összeomlásával, az elszakított területek birtokáért folyt háborúkkal, a vörös hadsereg hadműveleteivel, a nyugatmagyarországi és a fiumei kérdés ismertetésével kezdődik. Azután a török szabadságharc, Szovjetoroszország háborúinak leírása következik (vörösök harca a fehérek ellen és az orosz-lengyel határháború). A felsősziléziai német-lengyel polgárháború után az afrikai tengerparti gyarmati háborúkkal foglalkozik, mégpedig a szíriai drúz felkeléssel, a marokkói háborúval, amelyeket a franciáknak kellett végigküzdeniök, végül a tripoliszi (líbiai) olasz hadjárat lefolyásával. A második kötet a délamerikai Bolívia és Paraguay államok között kitört ú. n. Gran Chaco síkság birtokáért vívott küzdelmeket írja le, végül a napjainkhoz már közelebb álló olasz-abesszín, azután a japán-kínai és a spanyol polgárháborúnak azokat az eseményeit ismerteti, amelyek az 1938. év őszején lezajlottak. A munka értékes forrása lesz a diplomáciai és katonai történelemnek.

Técsői Móricz Kálmán százados könyve: „Évszázados külpolitika azt bizonyítja, hogy katonai-íróink olyan kérdésekhez is hozzá tudnak szólni, amelyekkel a világháború végéig, amikor Magyarország külpolitikáját Bécsből vezették, sem a magyar közönség, sem a magyar katonaság nem törődött. A könyv célja felismerni és megindítani azt a tudományos gyakorlati munkásságot, amellyel a magyar olvasóközönség, a magyar katonai évszázados távlatokba előrenézve, felismerheti hazánk, nemzetünk rendeltetését Európa népei között. Az európai államok nagyvonalú külpolitikai működéséből megállapítja azt, hogy míg a lüktető, nemzeti irányzatú tekintélyállamok, mint Németország, Olaszország, határozott irányú, pozitív célokért küzdenek — Amerika, Anglia, Franciaország csak a meglévőt akarják biztosítani, céljaik tehát voltaképpen negatívak. Hazánk helyzetét Móricz nagyon helyesen úgy ítéli meg, hogy Magyarország nem játszik döntő szerepet az európai események színjátékában. De közöttük élénk, külpolitikánk nem járhat egyéni — mondjuk, kismagyar elgondolású — ösvényeken. Sorunk, mint a múltban, a jövőben is a nagy európai eseményektől függ, tehát fel kell készülnünk minden eshetőségre.

Móricz Kálmán könyvével rokon tárgyú, illetve annak katonai szemzőgéből való kiegészítésének tekinthetjük ifj. vitéz Berkó István és Föld Jenő „Készül a háború” című könyvét. Bár a Párizs-környéki békék valamennyi ország fokozatos leszerelését rendelték el, ezt az utasítást csak az erőszak és kényszer járma alatt nyögő központi hatalmak hajtották végre. A győztesek és hűbéres államaik tovább fegyverkeztek. Legelőször Németország rázta le magát az ígát, amikor a maga erejéből visszatért az általános védkötelezettség rendszerére. Azóta lázas fegyverkezési verseny indult meg egész Európában és lassan kialakult az a helyzet, hogy ma egyetlen higgadtan gondolkodó kormány vagy nemzet sem kíván háborút, de mégis tovább fegyverkezik. Ez a fegyverkezés azonban inkább csak óvintézkedés a szomszédos hatalmakkal való egyensúly és a katonai felkészültség színvonalának megtartására irányul. Hogy ez hová vezet — azt senki sem tudja. De nagyon szükséges, hogy magyar olvasóközönségünk tisztában legyen a korszerű hadviselés módjával és az európai államok háborús teljesítőképességével. Berkó—Föld könyve mindenre kiható figyelemmel vizsgálja a mai világ katonai helyzetét és elénk tárja a jövő háborújának, bár csak elképzelt, de érthetően, logikusan és szakszerűen festett képét.

Az előbb ismertetett két könyv tárgyköréhez tartozik nemes Erdeős László százados időszakonként megjelenő „Katonai Évkönyv”-e. Kitűnő kézikönyv és segédmunka a világ összes államai haderejének megismerésére. De nemcsak az anyaországok legújabb szervezési adatait, katonaföldrajzi, katonapolitikai tényezőit, sőt a hadsereg fordított kiadások adatait ismer-

hetjük meg e könyvből, hanem a gyarmatok, hűbéres államok, mandátumterületek haderőinek szervezetét, mai állapotát is. Megtudjuk a hadkiegészítés, létszám, a haderők vezetése, a szárazföldi, légi és tengeri haderők magasabb kötelékeinek és csapatalakulatainak szervezését, az altisztképző és a hadseregen kívüli katonapolitikai kiképzés, az erődítményi rendszerek, végül a katonai, ipari és gazdasági mozgósítás különféle előkészületeinek adatait.

A világháború eseményeivel foglalkozó katonai szakmunkák közül két könyvre kell felhívunk olvasóink figyelmét. 1937-ben jelent meg hadilevéltárunk szerkesztésében és kiadásában a világháború hadieseményeit tárgyaló sorozat VII. kötete (A világháború 1914—18. Különös tekintettel Magyarország és a magyar csapatok szereplésére). A kötet az 1914 novemberi és decemberi eseményekkel foglalkozik: a Lemberg alóli visszavonulás után bekövetkezett harcokkal, Krakkó, Limanova, Lodz vidékén — a kárpáti harcok első korszakával és Przemysl második körülzárásának első hónapjaival. Az európai hadihelyzetbe való bekapcsolódást megkönnyítik a Kelet-Poroszországban lefolyt hadműveletek, a francia harctér, a tengeri és a német gyarmati hadiesemények rövid ismertetése. A könyv nemcsak tartalom, de szerkesztés tekintetében is kiváló szakmunka. Térképlapokra rajzolt helyzetvázlatainak sorozata pedig nagyon megkönnyíti a hadműveletek tanulmányozását.

A másik érdekes világháborús monográfia Julier Ferenc ezredes könyve az emlékezetes limanovai csatáról. A magyar hadidicsőség nevezetes jelenete volt az 1914 december első felében Limanova—Lapanow környékén vívott küzdelem. Ezt a hadműveletet és a magyar huszárság történetében örökké emlékezetes limanovai véres harcot ismerteti Julier olyan összefoglalásban, hogy az a szakembereket és a nagyközönséget is egyaránt lekötheti. Tárgyalásmódjának érdekességét nemcsak e szakavatott világháborús hadtörténetírónk széleskörű vezérkari tudása és írói készsége biztosítja, hanem az a körülmény is, hogy Julier, hadilevéltárunk megbízásából, a könyv megírása előtt a lengyel katonai hatóságok lekötelezően szíves támogatásával bejárta a nagy csata színhelyének minden pontját, azokról kitűnő fényképeket készített és a régi hadműveleti iratok adatait, helyzetvázlatait a helyszínen ellenőrizhette. A harcokban résztvett alakulatok parancsnokainak és sok más résztvevőnek naplójegyzeteit, szemtanuleírásait szintén közli; ezzel megvilágítja a küzdelem szereplőinek lelkiségét és bepillantást nyújt a harcok szubjektív hátterébe is.

A RÉGI VOLT KÖZÖS és honvéd gyalogezredek bajtársi szövetségei dicséretreméltó áldozatkészséggel folytatták fáradozásukat régi ezredek történetének összeállításában. A két év alatt megjelent csapattörténetek közül ki kell emelnünk a Jacobi Ágost ny. utászezredes szerkesztésében kiadott „Magyar műszaki parancsnokságok, csapatok és alakulatok a világháborúban“ című művet és a fényes múlttal dicsekvő régi, kassai 34. közös magyar gyalogezred történetét. A régi honvédcsapattestek közül ebben az időszakban a 19. honvéd gyalogezred bajtársai állítottak ezredtörténetük kiadásával maradandó emléket Dél-Dunántúlról származó bajtársaiknak.

Bánlaky József ny. altábornagy „A magyar nemzet hadtörténelme“ című sorozatának 1937-ben megjelent kötetében Hunyadi Mátyás korát dolgozta fel. Időrendben, logikus kapcsolatban ismerteti a hadieseményeket, vázolja a kül- és belpolitikai eseményeket, ismerteti a kor hadsereg-szervezetét. Minden hadműveleti időszak végén érdekes, szakavatott megjegyzések, elmélkedések alakjában füzi hozzá mondanivalóit s ezzel leszűri e háborúk tanulságait. A „Hevesmegyei Lapok“ áldozatkészségéből látott napvilágot Dezséri Bachó László őrnagy könyve: „Gyöngyös város Rákóczi

idejében“, mint a Gyöngyös város történetével foglalkozó sorozat egyik önálló kötete. A Rákóczi-felkelés rendkívül érdekes helytörténeti adatait ismerjük meg e könyvből, de egyúttal műveltségtörténeti és vallástörténeti képet is kapunk. Gyöngyös nevezetes szerepet játszott Rákóczi felkelésében, főleg mint több béketárgyalás színhelye. Érdekes megfigyelni a közölt egykorú írásokból a lakosság hangulatának hullámzását. A felkelés első idejében a város nem csatlakozott osztatlan lelkesedéssel Rákóczi zászlaja alá, a jezsuiták kiutasítása pedig csak fokozta a Rákóczi-ellenes hangulatot. A szatmári béke után viszont a protestáns prédikátoroknak kellett ormán távozni. A könyvből sok érdekes adatot tudunk meg a város kereskedelmének fejlődéséről, a pestis dúlásáról s egyéb helytörténeti mozzanatról.

Különleges helyet foglal el magyar katonáink munkái között Petrichevich György ezredes könyve: „Elnémított magyar igazságok.“ Petrichevich, maga is a Mária Terézia-Rend lovagja, már az összeomlás óta élénk és lelkes munkásságot fejt ki a Mária Terézia-Rend magyar voltának elismeréséért. Több, azelőtt megjelent kisebb röpirata után ebben a vastag könyvben összefoglalva igyekszik tisztázni a Mária Terézia-Renddel kapcsolatos és a régebbi történetírásban ferde világításba helyezett közjogi és történeti kérdések összességét abból a célból, hogy bebizonyítsa, miszerint a Mária Terézia-Rendet Mária Terézia nem mint császárnő, hanem mint szuverén magyar királynő alapította, az tehát határozottan magyar királyi alkotás. Ennek logikus következményeképpen tehát a rendi vagyonszerzés a Rend ügyeinek további vezetése a jogfolytonosság révén Magyarországot illeti. Petrichevich e könyvében nemcsak eredeti okmányokkal, hanem a rendi ügyek intézésében, a világháború után illetékes magasrangú személyek írásban is lefektetett véleményéből is megállapítja azt, hogy a világháború utáni felfordulásban az akkori osztrák kormány hatalmi szóval hamis vágányra terelte a rendi ügyek sorát. Az is kétségtelen, hogy az azelőtti magyar kormányok és általában a magyar nemzet, már a Rend alapításától kezdve, nagy mulasztást követtek el, amikor nem domborították ki kellően a Rend magyar királyi jellegét és nem ragaszkodtak az abból folyó követelések érvényesítéséhez.

A Petrichevichtől felvetett kérdés körül az elmúlt években tudományos vita keletkezett, amelynek során egyetemi tanáraink közül többen is kifejtették véleményüket és nem fogadták el Petrichevich állításainak helyességét. Ha azonban a könyvet, főleg pedig az abban közölt hiteles okmányokat olvassuk, akkor kénytelenek vagyunk azt mondani, hogy ez is egy olyan magyar történeti kérdés, amely még nincs megnyugtatóan tisztázva. Most pedig, amikor Ausztria önállósága megszűnt, úgy hisszük, még inkább itt volna az ideje annak, hogy a magyarokkal rokonszenvező nagy királynőnk ez alapításának magyar jellegét hitelt érdemlő módon bebizonyítsuk és hangsúlyozzuk. Érdemes volna közjogászainknak és e korszakkal foglalkozó történetkutatóinknak is behatóbban foglalkozni ezzel a kérdéssel, mint azt eddig tették.¹

A világháborús emlékiratok közül két munka válik ki. Az Országos Tiszti és Tudományos Kaszinó Egyesület 1934-ben kitűzött pályadíjának

¹ Érdemesnek tartom ezzel kapcsolatban megemlíteni azt, hogy Hadilévél-tárunkban éppen e napokban került napfényre egy 1790-ből származó udvari haditanácsai rendeletén egy viaszpecsét, amelyen a Monarchiát jelképező kétfejű sasos nagy címer körirata így hangzik: „Königlicher Hofkriegsrat“. Tehát volt idő, amikor még ez, a birodalmi hadsereg központi vezetésére hivatott legfőbb katonai hatóság sem nevezte magát osztrák császárnak, hanem királynak, ami amellett bizonyít, hogy Bécsben akkor is elismerték a magyar király szuverenitását az államügyek vezetésében, amikor csodálatosképpen itthon, Magyarországon, a Karok és Rendek erre nem vetettek súlyt.

nyertese, vitéz Deseő Lajos tábornok: „Harctéri napló“ című, eredeti harctéri felvételekkel, térképekkel és vázlatokkal bőven ellátott munkája kitűnő képet nyújt a szatmári 12. m. kir. honvéd gyalogezred háborús életéről. Olyan gondolkodó katona munkája ez, aki nyitott szemekkel nézte a háborút. A mozgósítás első napja óta vezetett naplójában minden túlzás nélkül vázolja az eseményeket, jellemzi az embereket és minden harccselekményben, fellebbvalóinak, alantasainak minden cselekedetében nemcsak a katonát nézi, hanem az embert is. A háború lélektanának igen értékes forrása ez a könyv, amely nemcsak tanulságos, de érdekes és mindvégig élvezetes olvasmány.

Ugyanezt mondhatjuk vitéz báró Roszner István főhadnagy világháborús naplójából készült könyvről: „Katonák, népek, események.“ A szerző 1915 márciusában került ki mint zászlós a katonaiskolából s egy év múlva súlyosan sebesülve, mint féllábú hadirokkant tért haza. Könyvében azokat a megfigyeléseit, azokat a harcokat írja le, amelyeket a 13. számú jászkun huszárezred soraiban ebben az évben átélt. Deseő könyvéből a magyar gyalogos, Roszner könyvéből a magyar huszár vitézségének, szenvedésének történetét, háborús életének őszinte és megrázó képét ismerhetjük meg. Roszner naplója sokszor keserű bírálatokat mond, de az események és a háborús tapasztalatok azt mutatták, hogy sokszor igaza is volt. Bármennyire fejlődjék is a technika, a harc végső alkotóeleme mégis csak az ember és hogy az ember, a tiszt, altiszt és közember hogyan élte végig a háborút, milyen benyomásokat nyert, milyen érzésekkel fogadta előljáróinak parancsát, mit érzett akkor, amikor tűzharcra, kézitusára került a sor, amikor visszavonulások keserves nélkülözéseit, előnyomulások dicsőségét élte át és miképpen ítélte meg erős, szilárd jellemű parancsnokait, bajtársait, vagy a harcokat kerülő, magát minden válságos helyzetből kivonó, gyenge jellemű katonatársait, azt ilyen okosan és ügyesen megírt könyvekből tudhatjuk meg legjobban, mint az említett két háborús napló. Meg kell említenem, hogy Deseő tábornok könyvére a külföld is figyelmessé lett.

Találkozunk író-katonákkal ezekben az években, a szorosabban vett hadtörténet vagy hadtudományi irodalom mezején kívül eső területeken is. Mészöly Jenő ny. ezredes „Zúg a Jenisszei“ című könyvében szibériai hadifogságának élményeit regényalakban mondja el. Nem szenvedésekről, borzalmakról beszél, hanem regénye szereplőinek sorsát sokszor megható, sokszor megbocsátó humor hangján bírálja. Meseszövése, írásmódja mindvégig érdekes. Beöthy Kálmán őrnagy „Kakastollások“ című könyvében 18 jól sikerült elbeszélésben vázolja a magyar csendőrök változatos életét. Katonaköltőink közül Vályi Nagy Géza és vitéz Rózsás József őrnagyok néhány őszintén lelkes, hazafisággal telített versben fejezik ki buzgó érzéseiket. Vitéz Rózsás őrnagy vezetésével a Vitézi Rendben egy irodalmi csoport is alakult, Zrínyi-Csoport néven, mely feladatául tűzte a magyar katonaszemély fejlesztésére alkalmas könyvek kiadását. A Zrínyi-könyvtárnak nevezett sorozatban már eddig is több, a magyar katona erkölcsi nevelésére s a katonai erények fejlesztésére alkalmas népszerű kiadvány látott napvilágot. Ugyancsak ez a Zrínyi-Csoport szerkeszti a „Magyar Katonaujság“ című, mindig nagyobb kelendőségnek örvendő, népszerű hetilapot.

A Hadtörténeti Közlemények egyik füzetében Ajtay Endre alezredes új adatokat közölt II. Rákóczi Ferenc nemestestörtségének történetéhez. Felkutatta az Országos Levéltár Rákóczi-Aspremont levéltárának iratanyagából mindazokat az eddig senkitől sem közölt érdekes rendeleteket, tervezeteket és névlajstromokat, amelyek a fejedelemnek ezzel az alkotásával foglalkoznak. Közléséből kitűnik, hogy a kurucrajongó Thaly abban

a meggyőződésben, hogy a kurucok hírét csak magasztalásra alkalmas okmányok közzétételével lehet szolgálni, a nemestestőrség sok érdekes írását nem tette közzé. A mai történetírás nem fél az őszinteségtől s nem tekinti kegyeltsértésnek, ha megtudja, hogy Rákóczi nemes testőrségének tagjai között bizony voltak a fejedelem bizalmára érdemetlenek is. Az Ajtaytól most közzétett egykorú írások nemcsak hadtörténeti, de műveltségtörténeti szempontból is lényegesen kiegészítik a Rákóczi-kor történetének forrásait.

Ugyancsak a Hadtörténeti Közlemények lapjain találjuk a következő érdekesebb, új forráskutatásokra alapozott tanulmányokat. Vitéz Timon Béla alezredes „A magyar hadúri jog“ fejlődéstörténetéről írt. Érdekesen fejtegeti, hogy miként került a hadúri jog a középkori nemzeti királyok, majd a Habsburg-házi királyok kezébe és hogy miképpen forgácsolódott szét az a Rendek, az országgyűlés harcaiban. Ennek a következménye volt, hogy a hadseregben a magyar véderő nemzeti jellege a XVIII—XIX. században elhalványult s a bécsi udvari haditanács működésében a hadúri jog magyar vonatkozásai már alig jutottak kifejezésre. Helyesen állapítja meg, hogy ma, amikor Európa államai már majdnem mind visszaszerezték teljes szuverénitásukat, nagyon időszerűvé vált a magyar államfőt megillető hadúri jog teljes érvényesítése. — Rédvay István százados folytatta III. Károly király török háborúinak ismertetését és alapos előtanulmányokra támaszkodva, új megvilágításban írja le az 1736. és 1739. évek közt lefolyt szerencsétlen hadműveleteket. E munkájával a magyar hadtörténet eddig kevésbé ismert korszakát tárja fel, tárgyilagos kritikával és erős történeti érzéktől diktált, de sohasem száraz leírásával. — Vitéz Ákosfy Barna őrnagy egy kevésbé ismert végbeli törökverő kapitány életét írja le „Kányaföldi báró Kerecheny László, az alföldi kapitány “ című közleményében. Kerecseny, mint a bécsi udvari haditanácstól elhanyagolt, szinte vesztésre ítélt Gyula várának parancsnoka, védte hősiezen ezt a végvárat 1566-ban. A vár feladása után rabláncra fűzve, török fogságba került és ott kivégezték.

A honvédség hivatalos, tudományos szakfolyóirata, a „Magyar Katonai Szemle “ minden hónapban egy vaskos füzet 9 rovatában ad ki érdekes szakközleményeket, amelyek a katonai élet minden ágazatával foglalkoznak. Az általános katonai közlemények rovata a sereg- és csapatvezetés, a világháborús tapasztalatok és a korszerű katonai kérdések fejtegetésével foglalkozik. A lövésszakma, légügy, haditechnika rovatai a különleges katonaműszaki és fegyverkezési kérdések szakügyeit ismertetik. A közgazdaság és közigazgatás, hadegészségügy, lóismeret és állategészségügy, valamint a sport rovata nemcsak katonáknak, de az érdeklődő polgári szakembereknek is sok újat és érdekeset nyújt. A hadtörténeti rovat a világháború előtti magyar hadtörténeti események leírásával és hadüvéltári szakkérdésekkel foglalkozik. A Magyar Katonai Szemle évente több pályamunkát hirdet mindezeknek a szakkérdéseknek köréből. A beérkezett munkák száma (egy-egy tárgykörből sokszor 8—10 pályamunka is érkezik) bizonyítja honvédtisztakarunk érdeklődését a katonai szakirodalom iránt. Meg kell még említenünk, hogy a Magyar Katonai Szemlén kívül a honvéd altiszt-karnak is van egy kitűnően szerkesztett külön szakfolyóirata, azonfelül főleg a repülés, légvédelem, gázháború kérdéseivel foglalkozó folyóiratok hasábjain is sűrűn találkozunk katona-íróink kitűnő cikkeivel. De olvashatjuk értekezéseiket egyéb, nem katonai jellegű tudományos folyóiratok hasábjain is. Folyóiratunk, a „Magyar Szemle “ állandó katonai dolgozóitársai rendszeresen tájékoztatják olvasóinkat a szélesebb síkon mozgó hadtörténeti és korszerű katonai kérdésekről. Az Országos Levéltár szerkesztésében megjelenő „Levéltári Közlemények“ múlt évi egyik füzetében e sorok írója a külföldi hadilevéltárakat, K. László József alezredes pedig

Hadilevéltárunk törzsanyagának, a budai Generalkommando levéltárának tartalmát ismertette.

A magyar honvédség most történt átszervezésével és a magyar haderő újjászületésével tehát — mint az elmondott rövid összefoglalásból megítélhetjük — lépést tart magyar író-katonáink irodalmi tevékenysége is. A tisztikarra hivatása óriási feladatot ró. A mai honvédtiszt reggeltől estig szakadatlanul dolgozik, s ha fáradtan hazatér, még mindig kell időt szakítania arra, hogy elméleti tudását fejlessze.

Ezt akarja katonai szakíróink széleskörű munkássága megkönnyíteni. De nagyon szeretnék, ha nemcsak a hivatásos katonák érdeklődnének a katonai szaksajtó munkái iránt, hanem elsősorban emléklapos tisztjeink is, hiszen ma minden magyar ember egyúttal magyar katona.

MARKÓ ÁRPÁD

A MAGYAR IFJÚSÁG ÉS A MAGYAR JÖVŐ

MAGYAR ÉLET sorsdöntő óráinak alakításában a magyar ifjúság mindig legjobb tudása és legszentebb meggyőződése alapján igyekezett részét kivenni s mindig arra törekedett, hogy erejét csakis az egyetemes magyarság érdekeinek szolgálatába állítsa. Jószándéka azonban, szinte tragikus végzetszerűséggel, mindig hiábavalónak tűnt fel és sokszor kellett keserű szívvel észrevennie, hogy látszólag nagyon különböző, de alapjában egyforma célt szolgáló erővonalak elháríthatatlannak látszó hatása alá került. Jóakarata megmaradt jóakaratnak s későn vette észre, hogy mindazokat a pótolhatatlan értékeket, amelyeket fiatalsága jelentett a magyar élet számára, — lelkesedését, lendületét, szellemi fogékonyságát és tanulmánygyását — eredeti célkitűzéseitől eltérő, bensőleg átélt magyarságától idegen célok szolgálatába állította. Nem szükséges túlságosan messzire visszalapoznunk történelmünkben, hogy ezt világosan igazolhassuk. A századforduló magyar ifjúságának tragikus elesettsége, teljes tanácsatlansága a magyarság és a Nyugat viszonyának kérdésében világosan mutatják, hogy félévszázaddal előttünk a magyar ifjúság már nem érezte biztosnak lábai alatt a magyar szellemi és politikai élet talaját. Azóta minden fiatal nemzedék, sőt mondhatjuk, minden fiatal fél-nemzedék nyomasztó teherként viselte vállain ezt a szomorú lehetőséget, amely — meg kell vallanunk — minden esetben valósággá változott és nagy egyéni tragédiák összefonódásának útján az egész nemzet tragédiáját okozta. A háború utáni magyar ifjúság is érezte azt a rettenetesen nagy felelősséget, amelyet az „új és jobb“ világ, a békevilág megalkotásának kötelezettsége rótt rá. Ők voltak azok, akiknek ki kellett volna alakítaniuk az új életkeretek közé kényszerített magyarság új életformáit. Azonban ennek a munkának lelkiismeretes elvégzéséhez nagyobb szaktudásra és bátrabb kiállásra lett volna szükség és nem a különböző ifjúsági alakulatokban megjátszott és ékes címekkel tündöklő egyesületi élet egyoldalú hangsúlyozására.

A harmincas évek második quinquenniumának magyar ifjúságát az egyetemes magyarság szempontjából még veszedelmesebb helyzetben találta a történelem. Azok az új politikai és szellemi elgondolások, melyek az európai műveltségi kör törzsét végigsodorták, különösen az ifjúságra építették fel — szociális viszonylatban az új európai fejlődésnek megfelelő — terveiket. Egyrészt azért választották éppen az ifjúságot kiindulópontnak, mert számítottak arra a hatásra, amelyet erősen leegyszerűsített frazeológiai kincstárak és külsőségekben imponáló megmozdulásaik az ilyen megnyilvánulások iránt amúgy is fogékony fiatal lelkekben elérnek. Másrészt számoltak azzal a le nem tagadható ténnyel, hogy egy ország újraépítésének tervéből s ennek kiviteléből az ifjúságot kizárni nem lehet és nem szabad. A magyar ifjúság mindig kereső lelke — hiszen enélkül a lélek nélkül nem érdemelne meg az ifjúság nevet — nyitva állott ezeknek az óriási dinamizmussal rendelkező gondolatoknak áradata előtt s nem vette észre, hogy

a tetszetős külső hatása következtében olyan eszmék varázskörébe került, amelyek népcsoportok százalékarányának és a törzsökösség különböző fokozatainak emlegetésével elemeire bontják fel az egységesen kialakult és szellemi erőinek komplexitásában erős magyarságot.

Ennek a fejlődésnek ilyen ismeretében fejezte ki több alkalommal az előttünk álló és — őszintén és tiszta szívvel ismerjük el — sok élettapasztalattal és bölcseséggel rendelkező idősebb generáció azt a véleményét, mely szerint a mai magyar ifjúságban nincsen meg a tapasztalatnak és tudásnak az a mennyisége, mely okvetlenül szükséges ahhoz, hogy ez az ifjúság a nemzet nevelésének és vezetésének munkájában részt vehessen. A vád súlyos és súlyos különösen azért, mert mindenki érzi, generációk közti különbség nélkül, hogy a magyarság újjáteremtése csak minden magyar erőnek teljes egybefogása útján lehetséges. S ez ellen a vád ellen, ilyen formájában, a magyar elit ifjúságnak a leghatározottabban tiltakoznia kell. Tiltakozását ne vegye senki a saját erőit túlbecsülő, önteltségében elvakult fiatalság gyerekes tobzódásának. Természetesen vannak hibái a mai magyar ifjúságnak, vannak mulasztásai és sajnos, csak igen kis része felel meg a „választott ifjúság“ követelményeinek. S ennek — részben legalább is — sajátmaga az oka, jöllehet a jószándék mindig megvolt benne, hogy elitje minél szélesebb körű legyen és minél biztosabb alapokkal rendelkezzen. El kell ismernünk azonban, hogy ha egy fiatal nemzedék eljut odáig, hogy hibáit belátja és nemcsak bírálatot mond, akkor megérdemli, hogy őszintén elmondhassa a véleményét. Hiszen nemcsak a mai magyar ifjúság volt — és voltak a mindenkori magyar fiatalok — az okai annak, hogy ifjúságunkban hibákat lehet találni. Ha az idősebb nemzedék, mely a magyarság szolgálatára szentelte életét, őszinte önvizsgálatot tart, el kell ismernie, hogy a magyar ifjúság nemzedékek óta egyedül áll. A mindenkori idősebb nemzedék nagyon keveset törődött a mindenkori ifjúsággal s nem szemlélte úgy, mint a magyarság közeljövő sorsának irányítóját. Nem keressük az okát miért, de az idősebbek mindig „quantité négligeable“-nak tartották és eszerint kezelték a magyar ifjúságot. Ennek következtében fiataljaink nem kaptak olyan komoly szellemi és politikai iskolázást, mely őket a magyar közéletben való felelősséges részvételre alkalmassá tette volna. A széleskörű és politikai értelmezésű elit kialakulása így elmaradt. Ifjúságunknak azt a részét, melyet választott ifjúságnak szoktak nevezni, most is az a veszély fenyegeti, hogy szakfoglalkozásának „elefántcsonttomyába“ visszavonulva, az önmagáért művelt szakismeret külsőleg tetszetős, de magyar szempontból megsemmisítő hatású távlatában kényszerül leélni életét. A magyar ifjúság tömegei viszont, irányelvek és vezetők hiányában, most is könnyen találnak kielégülést olyan áramlatokban, melyek végzetes veszélyt jelentenek a magyar élet számára.

Ennek a történetlélektani fejlődésnek eredményeként fiatalok és idősebbek nemzedéke mind jobban és jobban eltávolodott egymástól. A gondolkodni akaró és gondolkodni tudó magyar ifjúság ezt a fejlődést magyar szempontból végzetes következményekkel fenyegető veszedelemnek látja s a magyarság iránt érzett féltő gonddal emeli fel ellene szavát. Figyelmeztetése egyformán szól kortársainak és az idősebbeknek. Jöllehet a ma olyan erővel rendelkező új ideológiákból és különösen a hatásukra létrejött pillanatnyi helyzetből azt a következtetést vonhatnák le a magyar ifjúság tömegei, hogy a jövő azoké a fiataloké, akik ócska lomként égetnek el minden történeti és szellemi hagyományt, a magyar ifjúságnak mégsem szabad ezt a lépést megtennie. Nem szabad megtennie, ha egy csöppnyi felelősséget érez a magyarság egyetemével és önmagával szemben. Hisszük azonban, hogy pesszimizmusra ezen a téren sincsen ok. Az utóbbi évek választott

ifjúsága, fiatal közgazdászok és litterátorok, jogászok és történészek, geográfusok és nyelvészek hosszú sora, olvasóiknak növekvő tábora bizonyítja, hogy a mai magyar ifjúság az egyetemes magyar sorsot érzi központi problémájának s még amikor bírálatot mond is, felelősséggel, elvakultság nélkül szól. Merjük állítani, hogy a mai magyar elit ifjúságban van felelősségérzet s azt is, hogy a magyarság érdekei feltétel nélkül megkövetelik, hogy ez a felelősségérzet az aktív magyar munkába minél hamarabb bekapcsolódjék. Állítjuk azonban azt is, hogy a magyar életnek új s az eddiginél időt állóbb alapokon való felépítése csak a két nemzedék kétoldalúan becsületes és lelkiismeretes közreműködésével valósítható meg.

Erre az álláspontra kell helyezkednünk azért is, mert csak ezek a tényezők — a kor szerzetre tapasztalat és a fiatalság adta erő és tudásvágy — együttes jelenléte biztosíthatja azt, hogy a magyarság sorsának irányítása észrevétlenül le ne csússzék a tiszta értelemben vett, múltat és jelent egyaránt magába foglaló történelmi hagyomány útjáról. Úgy látjuk, hogy a történelem fogalma csak egyéni érdekek szolgálatában áll akkor, ha csak a fogalom válik közkinccsé és nem a benne élő és éltető szellemi valóság. A magyarság története sokkal többet jelent egy igazán magyarul gondolkozó ember számára, semhogy belőle egyes korokat ki lehetne sajátítani, vagy hogy akár ezeket, akár a történelmi fejlődés egészét rózsaszínű szemüvegen keresztül lenne szabad szemlélni. A magyarság történetébe elválaszthatatlanul beletartozik valamennyi társadalmi osztály, népi és faji elem századok során szétbogozhatatlanul összeszövődött fejlődése; beletartozik a történetpolitikai élettel — Európában szinte egyedülálló mértékben — együtt növe, vele mindig egyet jelentő irodalom; beletartozik az iskolázatlan és iskolázott magyar léleknek a képzőművészet, zeneművészet stb. terén történt minden megnyilatkozása. A magyar ifjúság szerint a történelmi hagyomány ilyen értelmezése az eredményes magyar nemzetnevelés egyik feltétele.

A másik, fontosságban az előzőtől el nem maradó feltétele ennek a vitális nemzetnevelésnek az, hogy a történelmi hagyomány tisztult értelmű életében szükség van arra, aki átvesz, de szükség van arra is, aki átad. S úgy hisszük, itt követték el az előző nemzedékek azt a hibát a fiatalokkal szemben, mely a legsúlyosabban esik latba: csak a fogalmat adták át a gondjaikra bízott ifjúságnak s nem a tartalmat. A magyar fiatalság tehát hosszú nemzedékeken keresztül lényegileg nem kapott semmit ebből a történelmi múltból s így lelkéből elmaradt az egyetemes magyarság történelmének az egészséges nemzeti fejlődéshez okvetlenül szükséges öntudatosulása. A XVIII. század hatalmas és elismerésreméltó adatgyűjtő munkája elnyomta a török megszállás évszázadaiban oly tragikus hangsúlyozottsággal jelentkező, reális magyar történelmi érzéket, melynek Nádasdy és Martinuzzi, valamint Pázmány és Zrínyi voltak legjellegzetesebb kifejezői. Hasonló sors érte a XIX. század második felében Csokonai, Széchenyi, Horváth Mihály, Eötvös József és Vörösmarty nagyszerű szellemi alkotásának alapvető gondolatait. Ugyanez a veszély fenyegeti ma is a magyar ifjúság szellemi életét — azonban hinnünk kell, hogy nincsen okunk elkeseredésre. Ha az Ady Endrék és az Eötvös-Collegium ma is változatlanul ható szellemi iskolájából kikerült Szekfű Gyulák, Horváth Jánosok, Kodály Zoltánok iskolájában felnövekedett magyar ifjúság olyan akarattal tudja folytatni a harcot a történelmi gyökereken felnőtt s éppen ezért ma is élő és ható független magyar szellemiségért, mint azt távoli évszázadok és közeli évtizedek úttörői tették — akkor van még remény.

Mit kér tehát és mit ígér a mai magyar elit ifjúság? Felelősségérzetének, tudásának és tanulmánygyásának birtokában kéri az őt megillető

részt a nemzetnevelés munkájából, hogy ezzel előkészüljön későbbi feladataira, a nemzetvezetésre. A magyar ifjúság két olyan területet lát maga előtt, ahol nemzetnevelő munkáját megkezdheti, ahol jövődó közéleti pályájára előkészülhet. Magyarul érző magyar anyák és apák példaadó nevelésén túl az egyik a szűkebb értelemben vett nevelőmunka, az oktatói munkakör. A másik a nemzetnevelésnek tágabb értelemben vett munkája, a sajtó, a népművelés, tudományos és szépirodalom, valamint az ezeken felépülő széleskörű társadalmi propaganda segítségével. Az első munkakörnek, mely természetesen az ifjúságnak csak szűkebb körét foglalkoztatja, felelősségteljes voltáról már annyit beszéltek és írtak pedagógusaink a pedagógiai irodalom megindulása óta, hogy a mai magyar ifjúság csak egy szerény megjegyzést mer megkockáztatni: ne írjanak és ne beszéljenek erről többet, hanem cselekedjenek ennek a felelősségnek teljes tudatában. S ami a legfontosabb, gondolja meg minden magyar nevelő, — s itt a középiskolai tanársághoz szólunk — hogy szaktárgya nem teljesen független és önálló halmazata az ismereteknek, hanem kiszakíthatatlan része annak a teljes magyar szellemiségnek, melynek az ifjú nemzedékekben való továbbplántálása a magyar nevelői gárda legfontosabb feladata. A középiskola egyes tantárgyainak ilyen együttműködése alapján lehet csak remélnünk, hogy független szellemi életet élő, a reális élet iránt is érzékkel rendelkező ifjúság kerül ki középiskoláinkból.

A másik munkakör már nemcsak a tanári pályára készülő vagy ott működő fiatalokat foglalja magában, hanem az egész magyar elit ifjúságot. E téren számításba jönnek mindazok, akik bármilyen munkakör révén kapcsolatban vannak magyar emberek bármilyen kicsiny csoportjával. A családi és baráti körtől kezdve cserkészcsapatokon, népművelési munkán, iparoskörökön és szakmérnöki elfoglaltságon keresztül a nagy hivatást jelentő falusi jegyzői, orvosi és papi, falusi és gyári gondozónői munkakörig — a magyar elit ifjúságnak minden tagja részt vehet ebben a munkában. S a magyar ifjúság megingathatatlan álláspontja, hogy ezeket a nagyfontosságú nemzeti pozíciókat a lehető legnagyobb részben függetlenül gondolkodó, meg nem vásárolható és meg nem félemlíthető magyar fiataloknak kell elfoglalniok. Hasonlóan szilárd meggyőződése az is, hogy joga van a szóhoz a társadalmi propaganda egyik legfontosabb, bár eddig túlságos egyoldalúsággal kihasznált eszközében, a sajtóban is. É1 tudjuk képzelni a felelősséggel gondolkozó magyar ifjúság és a hasonló mértékű felelősséget érző idősebb generáció becsületes együttműködését a magyar sajtóban anélkül, hogy ezzel a magyarságnak bármilyen érdekét a legkisebb mértékben is veszedelemnek tennék ki.

Iskolai nevelés és társadalomnevelés azonban csak akkor éri el a kívánt eredményt a nemzet életében, ha nem szakadnak el egymástól, ha a személyes kapcsolatok állandó megtartása segítségével mindig tisztában vannak munkájuk közös problémáival. Melyek ezek a mindkét nevelői munkára egyaránt kötelező irányelvek? Az első és legfontosabb az, hogy a történelmi hagyománynak fentebb kifejtett értelmezése a magyarság minél szélesebb rétegeiben találjon megismerésre és átérésre. A még iskolapadban ülő magyar ifjúságban és az iskolából kikerült idősebbekben egyformán átélő öntudattá kell válnia a magyarság, a magyar szellemi élet történelmi múltjának. Ezzel szorosan összefügg, hogy a dolgozó magyar paraszt- és munkástömegek a magyarságnak ugyanolyan alkotórészei, mint az ú. n. középosztály vagy az ú. n. „történelmi” osztályok. A „törzsökös” magyarságnak fokozatai nincsenek és senki sem vehet bátorságot ahhoz, még ha ősei Vereckénél, ezer éve keltek is át a Kárpátokon, hogy Petőfi nevét egy másodrendűnek deklarált „magyar tömörülés” zászlajára írja. A magyar-

ságnak ma csak egy kritériuma van: az önzetlen, áldozatkész magyarság; ebben mindnyájan egyek vagyunk, ebben félmegoldásoknak helye nincs. S aki ezt nem vallja, aki nem e szerint él, annak távoznia kell a magyarságból, még pedig azonnal. S úgy hisszük, hogy a dolgozó magyarság, s különösen a magyar parasztság minden egyes tagja, személyében és ősei hosszú sorának személyében eleget tett ez egyetlen kritériumnak. Ez a dolgozó magyarság megérdemli, hogy az országban rendelkezésre álló anyagi erők magyar célú felhasználásával, az ország gazdasági érdekeinek szem előtt tartása mellett, önállóságra tegyen szert, s a lehető legnagyobb kiterjedésű magyar föld teljes jogú tulajdonosának érezhesse magát. Ezzel alkalmassá válik arra, hogy az egyik legjelentősebb magyar kérdésnek, a kiválasztás kérdésének megoldásában a magyar ifjúság segítségére jöhessen. Az utánunk következő magyar elit ifjúság kialakítása lehetetlen anélkül, hogy a jelenlegi magyar elit erősen középosztály-jellegű soraikat fel ne frissítsük a magyar dolgozó tömegekből kiáradó, új eszméket sugalló s az ősi magyar népi hagyomány alapján álló erőkkel. Nem a nemesi előnevek száma és a társadalmi életben elért sikerek mennyisége az a mérték, amely valakit alkalmassá tesz a magyarság szolgálatára, hanem a tudás és az ötletes, de feltétlenül becsületes, a magyarság javait nem Csáky szalmájaként kezelő — munka.

Hosszasan beszélhetnénk azokról a feladatokról, amelyeket a magyar nemzetnevelésnek a magyarság és Európa viszonyát tükröző kép kialakításában el kellene végeznie, most azonban csak egyről teszünk említést. Iskolai nevelésünk és társadalomnevelésünk egy régi hibájának teljes eltüntetése vár a mai magyar ifjúságra. Annak a megértése, hogy a magyarságot és a Duna völgyének többi, számban kicsiny népét nem azért állította sorsuk egymás mellé, hogy egymással marakodva saját erőiket gyengítsék. Egymásra utalt közös sors és közös történeti múlt köti össze Kelet-Közép-Európa valamennyi népét s éppen ezért közösségi tudatra, ennek a közösségi tudatnak a kialakításához kölcsönös megbecsülésre lenne szükségük. A mai magyar fiatalságnak a feladata, hogy iskolában és iskolán kívül ennek a kölcsönös megértésen alapuló megbecsülésnek kialakításán szorgoskodjék, s ha alkalom nyílik rá, akkor igyekezzen hasonló belátásra bírni más nemzetiségű kortársait.

A nemzetnevelés munkájában való, ilyen alapokon nyugvó részvétel, úgy hisszük, alkalmassá teszi a tetterre kész magyar ifjúságot arra, hogy később jó lelkiismerettel kérje ki részét a nemzetnevelés feladatából. Ennek a részvételnek a megadását kéri a magyar ifjúság s jóllehet kér, mégsem jön üres kézzel. Komoly ígéretet hoz, azonban azonnal megjegyzi, hogy ígéretének beváltása kérésének teljesítésétől függ. Ígéretében a magyar ifjúság a legnagyobb, a legtisztább értéket ajánlja fel a magyarságnak: a munkát. Azonban ennek a munkának a vállalását csak úgy tartja érdemesnek, ha az idősebb nemzedék rég óhajtott jóindulata reményt nyújt arra, hogy munkája valóban a magyarságért végzett munka lesz és nem céltalan erőpazarlás. A mai magyar ifjúság kéri elődeit, adja vissza neki a saját magába, munkája értékébe, a családi élet lehetőségébe vetett hitét, mert enélkül nem tudja biztosítani a becsületes megegyezést. S ha ez a megegyezés nem jön létre, akkor saját lelkiismerete és jövőző századok történetírásának ítélőszéke a történekekért és a meg nem történekekért nemcsak az ifjúságot fogja számadásra hívni.

HÁZSZABÁLYREFORM AZ ÚJ TÖRVÉNYHOZÁS CÍMÉRE

A PARLAMENT: országgyűlés, az ország gyűlése, azaz az ország lakosságának összegyülekezése, hogy az ország ügyeinek vitelét irányítsa.

A parlament nagyon sok támadás célpontja volt az utóbbi időben, az országgyűlés ellen talán egyetlen szó sem esett. Magyarországon mostanáig sem változott meg az a közfelfogás, hogy az ország lakosságának irányító befolyása kell hogy legyen az országos ügyek vezetésére. Ahhoz, hogy az ország lakosságát képviselő országgyűlésnek ne csak szándékában, hanem módjában is álljon ez a befolyás és irányítás, a megfelelő összeállításon kívül elsősorban megfelelő eljárási szabályok szükségesek. A gyűlésben helyet foglaló tagok kiválósága az eljárás sok hiányáért kárpótolhatja az országot; viszont a helyes eljárási szabályok hozzájárulhatnak a testület eredményes működéséhez. Érdemes tehát az országgyűlés, közelebbről a képviselőház eljárási szabályaival, a házszabályokkal is újra foglalkozni.

Ma már szinte feledésbe mentek azok az elkeseredett közéleti küzdelmek, amelyek Tisza István gróf háborúelőtti házszabályreformját megelőzték. A feledés fátylát nem is annyira az eltelt emberöltő, mint inkább a közben lejátszódott világtörténelmi fejezetek vonták sűrűre. Az 1920. évi nemzetgyűlés átvette Nagymagyarország képviselőházának szabályait. Változtatás csak az 1924. és az 1928. évi reformnál történt, s ekkor keletkeztek a máig érvényes határozmányok. Az elmélet emberei, a gyakorlati politikusok s a házszabályok kezelői jól tudják, hogy az 1928. évi szövegnek milyen jó oldalai és milyen hátrányai mutatkoztak az idők folyamán. A miniszterelnöki és házelnöki nyilatkozatok pedig a házszabályreform időszerűségét hivatalosan elismerték.

A házszabályok nagy szabálytömeget foglalnak magukban és jelenleg olyan részük is van, amely inkább a Ház összeállítására, mint eljárási módjára vonatkozik. Ilyen az összeférhetlenség kérdéseivel foglalkozó fejezet. Ez voltaképpen a választójogi törvényben is szerepelhetne. Sem ebbe a tárgykörbe, sem a mentelmi jog körébe vágó kérdésekbe nem óhajtunk itt belemélyedni, csupán a tárgyalási renddel foglalkozunk.

Két követelmény látszik elengedhetetlennek: az egyik az, hogy minden fontos ügy a parlament elé kerüljön, a másik, hogy a parlament mindent a maga idejében intézzon el. Gyakrabban használt kifejezéssel ezt úgy szokták mondani: az étellel való kapcsolat és gyors törvényalkotás. Ma többnyire az utóbbi hiányát szokták felhozni ócsárlásképpen. Nem egyszer hallottuk azonban a „törvénygyártás“ elleni óvásokat is. Nyilvánvaló tehát, hogy gyors törvényalkotáson nem sok törvény megszavazását kell érteni, hanem a szükséges, elegendő törvény kellő időben való megalkotását. Ez annál inkább kívánatos, mert így lehetőség marad arra, hogy a parlament foglalkozzék az életnek olyan ügyeivel is, amelyek nem törvényes szabályozás alá tartoznak.

Az 1928. évi házszabályreform, amely a régebbiből sok intézkedést megtartott, a költségvetésen és appropriáción túlmenően is behozta a jelentkező szónokoktól független vitabezárás, az ú. n. klotúr intézményét. Ezt azonban nagyon ritkán alkalmazták s az így elérhető gyorsaság nem is felel meg a mai követelményeknek. A vita csak akkor zárható be, ha a javaslatot legalább négy napig nyolcórás vagy hosszabb üléseken tárgyalnak. A részletes vita során szakaszonként kell indítványozni a vitabezárást, ha legalább négy szónok beszélt. A költségvetés általános vitája pedig a tizedik napon zárul s utána tárcánként két-két napig tarthat a részletes vita.

A képviselőházi tárgyalások súlyát kevésbé érinti az, hogy négy nyolcórás ülés után indítványra zárják-e be a vitát, vagy pedig kettő után önműködően. Ma két ülés gyakran azt a benyomást teszi, — kormányban és közvéleményben — mint azelőtt négy vagy nyolc. Gyors döntés nélkül, akár elfogadást, akár elutasítást jelent, a kormány és a parlament egyaránt veszélybe döntheti a nemzeti érdekeket. Ezért olyan tárgyalási rendet tartanánk célszerűnek, amely — némileg a külföldi példákat is követve — az eddiginél rövidebb és pedig előre meghatározott időt szab meg a tárgyalásra. A költségvetés és a felhatalmazási javaslat általános vitájára tehát nem is kellene külön szabály.

Az előadó a bizottsági jelentés benyújtásakor indítványt tenne az ülések tartamát illetően is. Olyan javaslatoktól eltekintve, amelyeknél vita nincs, az általános vitára két vagy négy napot szánnának. Első felében a pártok szónokai, a másodikban a feliratkozott szónokok beszélnek ; a pártszónokok, az idő arányos elosztásával, a többiek legfeljebb félóráig. A Ház bölcsesége mindenkor előre eldönthetné, hogy nyolc-tizenkét órás ülések, vagy négyhat órás ülések tartása célszerűbb-e. Az előadói indítvánnyal szemben két ötperces felszólalásban ellenindítvány is lenne előterjeszhető.

A részletes vita megkezdésekor ugyancsak az előadó — és még egy-két röviden felszólaló, esetleg 10 aláírással támogatva — indítványt tenne, mely szakaszok részletes megvitatását óhajtja. E szakaszoknál a pártok kijelölt szónokai 20 percig, mások csak 10 percig beszélhetnek, de az utóbbiak összesen legfeljebb annyi ideig, amennyit a vezérszónokok vettek igénybe. A többi szakasznál az elnök előre bejelentheti, hogy a szakasz mellett és ellen felszólalók számát 3—3-ra korlátozta. Előre fel nem iratkozott szónok — legfeljebb kettő — a Ház engedélyével, 5 percig szólhat, akár az általános, akár a részletes vitában. A részletes vita elhúzódásának elkerülésére azt mindig legalább nyolcórás ülésen kell folytatni.

A miniszteri jelentéseket és hasonló tárgyakat csak általánosságban, de a részletes vita módjára tárgyalnák.

A tárgyalásnak ez a rendje a mainál lényegesen nagyobb gyorsaságot biztosítana. A képviselőház méltóságának sokkal inkább megfelel, ha egy javaslat tárgyalásának megkezdésekor határoz a tanácskozás menetéről, mintha közben, mintegy késedelembe jutva, egyes tagjainak indítványára, hirtelen gyorsítja meg az iramot. Emellett a vita jobban összpontosul a legfontosabb szónokok egymásután következő beszéde révén, s a részleteknél az érdemleges részek kidomborításával, aminek hiánya most nem egyszer érezhető. Ezenkívül hamar eljön a szavazás ideje, anélkül, hogy vita közben kellene a többségnek az ülés meghosszabbítás vagy a klotúr ódiumát magára vállalnia.

Fontos pénzügyi és gazdasági kérdésekben ma különös sürgősség esetén az 1931. évi nagy válság idején létesített 33-as, legújabbban 36-os országos bizottságot veszik igénybe. Ez a bizottság 22 :11, most már 24 :12 arányban a két Ház tagjaiból alakul és a két Ház — tárgy és idő szerint korlátozott felhatalmazással — a maga jogait a kormányra ruházta. A bizottság azon-

ban csak véleményt nyilvánít s a kiadott rendeletek utólagosan is eléje terjeszthetők. Nem állítható, hogy működése lényeges korlátja vagy irányítója volna a rendeletkibocsátásnak, viszont hozzájárul az országgyűlés tekintélyének csökkentéséhez, mert megerősítheti azt a hiedelmet, hogy a parlament maga nem tudja felismerni, az állami szükségletek sürgősségét.

Meggyőződésünk szerint előbb vagy utóbb visszahelyezhetők volnának a két Ház működésének keretébe azok a tárgyak is, amelyek ma a 33-as bizottság bizalmas kísérezeneje mellett a végrehajtó hatalomra vannak bízva. Amikor az ország érdeke a szó szoros értelmében azonnali intézkedést követel, akkor a kormánynak úgy sincs szüksége a 33-as bizottságra, hanem utólag az országgyűléstől kell felmentést kérnie cselekedeteiért. Ha azonban a bizottság mai anyagának jelentős része visszaadatik a két Háznak, olyan tárgyalási rendről kell gondoskodni, amely eleget tesz a különös sürgősség követelményeinek.

A sürgős tárgyalás — rendkívüli jellegű pénzügyi és közgazdasági javaslatok esetén — egy napon túl nem terjedő határidőkkel, a plenáris vita messzemenő korlátozásával és a két Ház közös bizottsági tárgyalásával történék. Ezt a tárgyalást a benyújtó miniszter kémé a képviselőházban, két rövid hozzászólás után határoznának róla, a bizottság 24 óra elteltével kezdené tárgyalni, de legkésőbb az azt követő napon már be kellene terjesztenie jelentését a képviselőházban s még aznap, a napirend utolsó órájában, mindjárt a harmadszori olvasás következne. Az ilyen kivételes harmadszori olvasás során legfeljebb két vagy négy szónok — és az előadó — néhányperces beszédben még kifejthetné elvi álláspontját. A felsőház még aznap vagy másnap hasonló módon járna el, amihez az ottani házszabályok ugyanilyen értelmű módosítása volna szükséges. Így a parlament negyednapra, de esetleg már másnapra elintézné a rendkívül sürgős pénzügyi vagy közgazdasági javaslatokat. A képviselőházi és felsőházi egyes bizottsági előkészítés újítás volna, de ennek nehézségei bizonyára leküzdhetők lennének.

A parlament és a mindennapi élet közötti kapcsolat biztosításának lényeges eszközt nyújtják a képviselői kezdeményezések. Az „önálló indítványok“ beterjesztésének jogától a jelenlegi házszabály sem fosztja meg a képviselőket, de mivel azok megokolását a Ház nem igen tűzte napirendre, a gyakorlat tulajdonképpen megölte az indítványozási jogot.

Senki sem akarja a kormánytól a parlamenti munka irányításának jogát és kötelességét elvitatni, de meg kell gondolni, hogy egy-egy törvényjavaslat mindig csak egy-egy részét érinti a polgárság végtelenül sokféle érdekének. Egy-egy nyolcórás ülés naplófüzete sokszor mind a 40—50 oldalán egyetlenegy tárgyról szól, s ha a Házban valamelyik hónapban a mezőgazdasági munkavállalók öregségi biztosítását, az új sajtórendészeti szabályozást, a statisztikai hivatal munkatervét tárgyalják, a tengeri hajókra vonatkozó jelentéssel és talán képviselői mentelmi ügyekkel együtt, akkor jelentősszámú rétegek semmit sem találnak a naplóban, ami érezhetően összefüggne az ő sorsukkal és tevékenységi körükkel. Velük tehát a Ház egy teljes hónapra elvesztette a kapcsolatot, hacsak őket érdeklő tárgyú interpelláció el nem hangzik. De meglehet, hogy véletlenül az előző és következő hónapokban mezőgazdasági ügyek vannak a napirenden, s lehetséges, hogy a választójog után a büntető perrendtartás reformja és az összeférhetlenség kérdése következik, közben genfi munkaügyi ajánlásokkal és külkereskedelmi pótegyezményekkel keverve. Az előbbi esetben a városi lakosság, az utóbbiban az agrárközönség, mindegyik a maga milliós tömegeivel, hónapokig kirekesztettnek érzi magát a parlament munkájából.

A kormány az ő hivatalainak ezerféleségével alig juthat abba a helyzetbe, hogy egész foglalkozási ágakkal megszakadjon a kapcsolata, a par-

lament azonban — ha szigorúan a törvényalkotásra szorítkozik — könnyen abba a látszatba kerül, hogy „nem törődik az iparosokkal... a gazdák ... a kereskedők ... a tisztviselők stb., stb. sorsával“. Aki meg akarja tartani a parlamentet teljes hivatásának s áld annak életszerűségét akarja biztosítani, gondoskodnia kell arról, hogy az ország és lakossága életének minél több fontos oldala kerüljön a parlament elé és ezzel párhuzamosan a tanácskozásokról kiadott napló is változatosabb legyen.

Ezt szolgálhatná az is, ha külön indítványi és interpellációs nap volna, amikor törvényjavaslatok harmadszori olvasását kivéve más tárgy nem tűzhető napirendre. A szabályszerűen bejegyzett és vissza nem utasított indítványokat és interpellációkat — esetleg csak az esetben, ha legalább tízen aláírták — kinyomatná és szétosztaná, de számuk korlátozott volna. Elegendő aláírásé indítványok megokolását húszperces beszédben lehetne előterjeszteni, a többinél a beszéidő 10 perc. Ugyanígy az interpellációknál.

Ami a határozó- és tanácskozásképeséget illeti, valószínű, hogy a vitát megrövidítő tárgyalási rend maga után vonja a képviselők állandóbb jelenlétét, de jobb volna, ha a szabály is kimondaná, hogy amennyiben a szavazók megszámlálás esetén 50-nél kevesebben vannak, az elnök hivatalból állapítja meg a határozóképtelenséget. A legkiábrándítóbb dolog, amikor 17:5 vagy 11:9 arányban, vagyis a Ház taglétszáma tizedrészénél is kevesebb képviselő jelenlétében fogadnak el fontos törvényszakaszokat. A névszerinti szavazást lehetségessé kellene tenni törvényjavaslatok általánosságban való elfogadásán kívül miniszteri jelentéseknél, így a zárszámadásnál és az érdemleges szakaszonkénti tárgyalás során is.

Meg kell említenünk, hogy a jelenlegi házszabályokban van még egy különleges tárgyalási mód, az úgynevezett angol rendszer, amelyet a harmadik cím (167—171. §) foglal magában. Ennek alapelve az, hogy a részletes vita és módosítások előterjesztése csak a bizottsági tárgyalás során történik s a plénum általános vitája ezt megelőzően folyik le. Ez eddig nem tudott átmenni a gyakorlatba.

A bizottsági tárgyalási rendnél csak egy-két gondolatot érintünk. Az egyik a házszabályok 58. §-ával függ össze, amely szerint „a bizottságok bárkit meghívhatnak avégből, hogy a tárgyalásuk alatt levő ügy iránt meghallgathassák*. Ha egy-egy szakjavaslatnál az érdekelt hivatási kamarák vagy legfőbb társadalmi szervek képviselőinek egy-két rövid felszólalását a bizottságban meghallgatnák, ez nem sérthetné a kormánytényezők érzékenységét, az érdekelt szakmák, kamarák vagy szövetségek számára előnyös volna, a parlament pedig az étellel való kapcsolatában csak nyerhet anélkül, hogy tekintélyének ártana vele.

A másik idetartozó kérdés a bizottsági ülésekről szóló tudósítás, illetőleg napló ügye. Jelenleg csak a 33-as bizottság üléseiről készül rendszeres napló a teljes üléshez hasonlóan, de ezt sem nyomtatják ki, mivel a bizottság ülései zártak. Más bizottságban csak akkor készül gyorsírói felvétel, ha a tárgy fontosságánál fogva, pl. a választójogi javaslatnál azt kivételesen elrendelik ; s a mentelmi bizottság is szószerinti felvételt készített fontos ügyekben, főként a tanúkihallgatásokról. A többi bizottsági tárgyalásról, beleértve a költségvetést is, vagy semmiféle vagy csak kivonatos tudósítás készül. Sok esetben nem is rendelnek ki országgyűlési gyorsírót, hanem a félhivatalos Magyar Távirati Iroda munkatársa vagy az előadó maga készíti el a néha 100 sorig is terjedő hivatalos tudósítást a sajtó számára. A Ház részére ennek nem marad nyoma.

A bizottsági munka súlyának növelését szolgálhatná, ha azokról a bizottsági ülésekről, amelyeken érdemleges vita van, a Ház és tagjai részére napló készülne. A további tárgyalásnál, sőt más javaslatokkal kapcsolatban

is sokszor hivatkoznak a bizottságban elhangzott kijelentésekre és nem indokolt, hogy a Ház tisztán a parlamenten kívül álló félhivatalos könyvomas tudósításaira legyen utalva. A helyes gyakorlat könnyen megtalálná a célszerű középutat abban, mely bizottsági üléseken történnek érdembeli nyilatkozatok s ezeken megfelelő gyorsírói feljegyzés készülhetne a Ház részére. A sajtó számára rendszerint bőven elegendő az a tudósítás, amelyet az előadó támogatásával a félhivatalos könyvomas lát el. Ha pedig egy miniszteri beszédre teljes terjedelmében van szükség, azt a gyorsiroda épp-úgy átadhatná, mint a képviselőházi üléseken.

Az országgyűlés tökéletes működésének összes elemeit természetesen nem ölelhetjük fel a maguk teljességében. De a fent javasolt módosítások közt nincs egy se, mely ne emelhetné az országgyűlés tekintélyét azzal, hogy munkáját életszerűbbé és eredményesebbé tenné a mai cselekvést követelő időkben.

NŐSZ GYULA

AZ ELSŐ MAGYAR IPARMŰVÉSZKONGRESSZUS

MAGYAR MŰVÉSZVILÁGNAK nagy eseménye volt a múlt év november havában Budapesten tartott első országos magyar iparművész-kongresszus, amelyen hosszú és küzdelmes évek folyamán feltorlódott problémákat, szak- és művészeti vegetatív kérdéseket vitattak meg a felszólalók.

A fejlődés körvonalait közel egy évtizede élesen visszatükrözte a rohamosan fejlődő magyarországi iparművészet az első iparművész-találkozón. Bár az őszi hónapok történelmi légköre nem kedvezett a felette nehéz és fáradságos munkának, mégis a lelkesedés, a hit és a művészi szakkérdéseken keresztül kibontakozó meggyőződés töretlen maradt a kongresszus bezárásáig. Nagy szó ez az iparművészet közismerten „szabad” életében, ahol az utóbbi dekonjunkturális időket tekintve igen sok alkalom nyílik az elkeseredésre.

Mindenkor a különösség ízén hat, ha a művésztől számon kérik eredményeit, még eredetibb kísérlet, ha a művészt arra szólítják fel, hogy munkaköre lehetőségeiről, az eljövendő feladatokról és a felmerült nagy kérdésekről nyilatkozzék, amelyeket minden időben magával hoz, kitermel a művészi fejlődés. A magyar iparművészet különböző fejlődési fokokon keresztül ért el arra az esztétikai magaslatra, hogy a honi művészetek többi ágával egyenlő fajsúlyú helyet töltsön be. Nem lesz érdektelen néhány vonással felvázolnunk a fejlődés egyes mozzanatait.

Kezdetben volt a népi kultusz. A művész, ez esetben az iparművész fokozott érdeklődéssel fordult a népi sajátságok, ősi motívumok, faragások, dekoratív jelenségek felé, mindezekből összevetni véli azt a nehezen határolható fogalmat, amit népi művészetnek nevezünk. A népi kultusz természetesen nem elégszik meg a művész meglátásaival, ezeken túlmenően rendezi a jelenségeket, közvetve uniformizál: alkalmazza a díszítések, formák, rajzok túlzott naivitását, színbeli bizarrságát és sok ehhez hasonló gyári jellegű vonást, sablonszerűséget, amelytől minden iparművész mint alkotó idegenkedik, érthetően ellentmondva tömegbeállítottságuknak. Innen származik a túlhajtott népi kultusz és az iparművész közötti ellentét, amely a fejlődés újabb fázisához vezetett. Az új fejlődési fokon a művész leleménye határozza meg az iparművészeti tárgy, alkotás jellegét, formáját, színezetét, sajátos tónusát. Az iparművész nem másolója többé a népi értékállománynak, hanem az őserőtől duzzadó népi művészet eredményeit a saját formai és esztétikai képzettségén, kifinomultságán keresztül leszűrve, egyéni művészetet ad, amelyben a tudatos népi ősiség motívumai uralkodnak.

Ennek a formai fejlődésnek magaslatán a művész önmaga értékeit megfigyelő, öntudatos kutató lesz, akit a rendkívüli jelenségek érdekelnek. Ezek érdekében felkutatja a népi művészet legmélyebb gyökerét, behatol a népi Ízlés eddig fel nem derített mélységébe, hogy onnan az ember-

vagy tárgyábrázolásnak meglepően új és mégis eredeti, jellegzetes formáit hozza napfényre.

A magyar iparművészet napjainkban ennek a harmadik fejlődési foknak állapotába ugrott. A művészi öntudat kétségtelen jeleit mutatják a népi kultúra szerény művelői, kik nemcsak a tárgykörükkel kapcsolatos összes népi- és tájművészeti szempontokat tartják szem előtt, hanem éppen olyan következetes rendszerezéssel fordulnak a magyar művészet, illetve iparművészet kibontakozásának útjában álló akadályok felé, hogy azok elhárításával új utakat tárhassanak és bekövetkezhessék a magyar alkotó iparművészet sokat emlegetett „férfikora” és hazai iparművészetünk újjászületése.

E magasabbrendű művészeti felfogás jegyében zajlott le az Országos Magyar Iparművészeti Társulat és a Magyar Iparművészek Országos Egyesülete közös előkészítésében és rendezésében az első országos jellegű iparművész-találkozó. 1928 óta ez az első ily irányú nemzeti művészeti megmozdulás s míg 1928-ban formai szempontok és a népi kultúra számtalan formában jelentkező kérdései foglalkoztatták az összegyűlt iparművészeket, tíz év múltán a most már jelentőség tekintetében is kongresszusnak nevezhető iparművész-összejövetelen a hazai iparművészek tisztázták mindazokat a feladatokat, melyek a nemzeti magyar iparművészet sorsát formai, szellemi, szociális és szervezeti szempontokból eldöntik.

Az előadók és más felszólalók nagy része keretet sürgetett a fejlődő iparművészet munkásai számára. Az iparművészek részére valóban eszményi megoldás lenne az iparművész-kataszter vagy kamara, mely létlehetőségeken keresztül jogi védelmet is biztosítana a sok tekintetben igen kiszolgáltatott iparművészeknek. A szerzői jog kérdése is állandóan visszatérő probléma, ugyanis az eddigi jogi meghatározások több tekintetben helyesbítésre szorulnak, mivel a szerzői jogra vonatkozó törvényszakasz az iparművészek szempontjait csak felszínesen érinti.

Egészen új munkaterülete az iparművészeknek az építészeti tervezés, melyben máris igen jelentős eredményeket értek el. Az építőiparművészek ma már nemcsak belső berendezők, bútór- és interiőrtervezők vagy szaknyelven részlettervezők, hanem elgondolásaik az épület egységére, művészi formájára és konstruktivitásuk mellett architektonikusabbá, stabilá és tökéletesebbé tételére is döntően hatnak. Tehát az épülettervezés széttekintő és sokoldalú figyelmet igénylő munkájából éppen nem rekeszthető ki az építőiparművész. Ezen a ponton azonban igen nagy nehézségeket okoz az építészet hivatottan művészi irányú művelőinél a művészeti és esztétikai szempontoktól mereven elzárkózó, — nem ritkán irtózó — magasabb szerkezeti etikába beilleszkedni nem tudó kismester, pallér, akinek tanulatlansága, elmaradottsága igen sok esetben az épület általános jellegén is megmutatkozik.

Az iparművész-kongresszus legérdekesebb felszólalásai közé tartozott az állami önállósítási mozgalmak iparművészeti vonatkozása, azaz hogyan válhat a védtelen művészből az önállóság magaslatára emelkedő védett alkotóművész. Ezzel kapcsolatban sokan sürgették az iparművészet állami támogatásának megvalósítását a képzőművészet terén bevált eljáráshoz hasonlóan.

A művészi reálpolitika szükséges voltáról sem feledkeztek meg az előadók. A művészeti siker együttjárója legyen az üzleti eredmény is, mert az üzletileg jól megszervezett kiállítások nemcsak színvonalat jelentenek, hanem a kiállítások szaporításán keresztül az eladások számának növekedését is eredményezik. Az iparművészet érdekei nincsenek megvédve a nyomdaiiparban, állapítja meg egyöntetűen a kongresszus, de éppen úgy

meg kell védeni az egyházi művészet terén is az iparművész-érdekeket, hiszen itt a templomok, kápolnák, temetők stb. óriási lehetőségeket nyújtanak.

Jellemző a művészi fair play jelenlétére, hogy a kongresszuson résztvevő iparművészek részletes tervezetet dolgoztak ki az időnként megrendezett tervpályázatok mai rendszerének reformjáról. Erről a pályázati rendszerről különben igen élesen nyilatkozik a Magyar Iparművészek Országos Egyesületének hivatalos közlönye, az „Iparművész“.

„A mai rendszer generációk hitét és ambícióját rombolta le. A pályázat pedig legeszményibb eszköze lehetne új tehetségek életrehívásának és a kiválóság, tudás érvényesülésének. Nem elég a kiírók érdekét biztosítani, legalább olyan fontos a pályázók érdekeinek védelme. Sürgősen meg kell szüntetni a titkosság kijátszását, az összeköttetések felhasználásának legkisebb lehetőségét is“, állapítja meg a szaklap művészeti kritikusa. Az iparművészekben éppen oly erővel élnek nagy elgondolások, mint a képzőművészet művelőiben.

A felszólalók igen nagy része lelkesen megéljenezte az új Iparművészeti Palota építésének tervét, amely egy állandó kiállítási csarnok célját szolgálná. A Lechner Ödön által épített Iparművészeti Múzeumban az iparművészet régi termékei, alkotásai, mint muzeális értékek vannak összegyűjtve, s így az élő művészet számára hozzáférhetetlen.

A fénnyel szemben nem felejtkeztek meg az árnyékról sem a kongresszuson. A legtöbb felszólaló sürgette a szegénységben elkallódó fiatal magyar tehetségek érdekében a széleskörű tandíjmentességet, nyári tanulmányutakat, ösztöndíjakat, népkutató alapítványokat és a többi ide tartozó, e tárgykörrrel közvetlen kapcsolatba hozható intézményeket, illetőleg ezek keretén belül egy tanulmányozó csoport mielőbbi felállítását. Nem érdektelen, hogy a magasabb szellemi irányításra szolgáló Iparművészeti Szakkönyvtárak egységesítésével szintén behatóan foglalkozott a kongresszus, mely úton a művészek rendelkezésére egy nemzetközi viszonylatban is jelentős szakkönyvtár állna fontosabb szak- és művészeti kérdéseikben.

Az ipari oktatás legmúltóbb képviselői kétségkívül az iparművészek. Az Országos M. Kir. Iparművészeti Iskola szerzett jogai és magasan álló pedagógiája után főiskolai jelleget és minősítést érdemel, az okleveles iparművész pedig az iparművészeti iskolán, iparrajziskolán, szakiskolákban, ipari középfokú iskolákban és a tanoncoktatás terén, mint szaktanár elsőbbségi jogokat kellene hogy élvezzen.

A rohamlépésekkel haladó magyar textilművészettel kapcsolatban a reprezentatív magyar ruhák kérdésével többen foglalkoztak. Beállították egy szélesebb réteg öltözködési irányába a régi magyar viseletét úgy, hogy a modern nyugati idők múltával nemzetivé alakulhasson. És itt arra a közös megállapodásra jutottak, amelyre illetékes körök és tényezők figyelmét fokozottabban fel kell hívnunk, nevezetesen: „Nemcsak a reprezentációs díszmagyar öltözeteknek, hanem a dolgozó és középosztálybeli nő és férfi polgári, korszerű és magyar divatjának a megteremtéséről is gondoskodni kell, mégpedig egy rendszeres és évenként legalább kétszer megismétlődő ruhatervpályázat megszervezésével, illetőleg ezek állandósítása mellett szélesebb rétegek bekapcsolódásával. Mindezeket természetesen csak hivatott iparművészekkel végezhetnék“.

Az eddig felsorakoztatott sérelmek, panaszok a szétszórtan, szervezetlen káoszban élők közös eszmei mederbe jutását jelentik. Remények és kilátások vannak arra, hogy a hangoztatott kérdések eredményesek is lesznek és ha nem is teljesen, de a legfőbb kérdésekben megoldást nyernek.

Az is kétségen felül áll, hogy a kívánságok és kérdések megfogalmazásával a kongresszus igen nagy hatást gyakorolt a közvéleményre. A sajtó, mint ezt már említettük, a felvidéki események erős híryanaga ellenére is felismerte a kongresszus országos jelentőségét.

Az általánosságban és röviden ismertetett felszólalások az iparművészet átfogó problémáiról, az iparművész és a magyar társadalom viszonyáról világosabb képet adnak. A száműzetés időszaka elmúlt, a művészeti egyenjogúsítás nagykesőn bár, de elkövetkezett. Az iparművész a lezajlott kongresszus mérlegén a magyar művész társadalom egyenértékű tagja lett, nemcsak független alkotó művész, hanem a népi kultúrát az öncélú művészettel áthidaló sajátos magyar alkotó, kinek küldetése a magyar művészet népi irányú kibontakozásában fontos jelentőségű.

A kongresszussal kapcsolatos Iparművészeti Tárlat hatalmas arányaival, amerikai rendszerű installációs felépítésével és az anyag kvalitatív részén át elének táruló esztétikai értékén keresztül meglepő eredményeket adott, amelyek a magyar népi motívumok, az Ötvösművészet, szobrászat, kerámia és házi művészet megújulását jelentik. Nemcsak a kiállított anyag sokszerűsége, hanem a természetes frissességű formák népi értelmű leegyszerűsítése, keresetlensége, az életerős színek hegemoniája a magyar népi szellem teljes bevonulását jelentik iparművészetünkbe.

A műterem falai kitárultak és magukba foglalják a magyar népiség századok óta rejtegetett egyszerűen nemes hagyományait, plasztikus eredetiségét. A különleges megvilágítású vemisszázs élménye minden hasonló jellegű seregszemlén felülemelkedik, mert ez a seregszemle több, mint a sikeresen fejlődő magyar iparművészetünk bemutatkozása. Jelentése a gyökeres népi művészetben megújuló magyar iparművészetnek, mely újszerű kísérletével utat mutat a rejtett népi erők feltárása felé. A jogait védő, kötelességeit ismerő, művészi feladatait meghatározó iparművészek eljutottak a legfiatalabb magyar művészet férfikorához. Nem kétséges, hogy a világviszonylatban is elsőrendű alkotásaik utat találnak ahhoz az elismeréshez, amely eddigi önzetlen munkájuk legméltóbb eredménye lesz. A reprezentatív külföldi kiállítások, legutóbb a párizsi és newyorki világkiállítások minden magyarzatnál ékebben igazolják a magyar iparművészet közeli kivirágzását!

KEREKES ISTVÁN

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Lengyelország és az európai válság — Anglia Franciaország és a müncheni politika kudarca — Anglia garantálja a délkeleteurópai államok függetlenségét — Francia győzelme és a tengelyállamok — Olaszország igényei — Az olasz és lengyel politika összefüggései s a német és lengyel viszony; Beck londoni tárgyalásai — Olaszország Albániában; a balkáni kérdés — Jugoszlávia és Olaszország — Anglia előkészületei; az angol-amerikai-orosz viszony; Roosevelttel üzenete; Magyarország kilépése a Népszövetségből a magyar államférfiak Rómában

CSEHORSZÁG ÉS MORVAORSZÁG német protektorátus alá helyezése véglegesen és meglepetésszerűen megváltoztatta Európa 1919-ben létrehozott rendjét, sőt közelről érintett olyan alapelveket is, melyeket eddig az európai külpolitika nyugaton kötelezőnek ismert el a maga számára. Midőn Anglia és Franciaország tiltakoztak Csehország annexiója ellen, ezt már nem is annyira a veszett cseh ügy érdekében tették, mint az általuk képviselt elvek védelmében. Német és olasz részről erre az új külpolitikai és hatalmi elvek kidomborításával, a német és olasz népnek az életre és a számukra nyíló életterek igényének hangoztatásával válaszoltak. A nyugati hatalmak tiltakozásuk jeléül visszahívták berlini nagyköveteiket és nyomban a cseh annexió után izgatott tárgyalások kezdődtek, melyekben igen nagy szerep jutott a Szovjetnek, de még inkább Lengyelországnak, melynek jelentősége most igen megnövekedett. Németországban egyre feltűnőbben hangoztatták a danzigi kérdés, valamint a korridor-kérdés megoldásának fontosságát s ha Lengyelország az eddig fennállott békés és barátságos lengyel-német viszony szellemében a danzigi kérdéssel kapcsolatban hajlandónak mutatkozik is belebocsátkozni bizonyos tárgyalásokba, bizonytalannal fogadhatja közömbösen, hogy a németek a korridoron át éppen olyan hatalmas hadi utakat építsenek, mint amilyenek keresztül fogják hálózni a Németbirodalomba visszakebelezett Csehországot. A német kérdés tekintetében máris szembevetődik a különbség, ahogy a cseh és ahogy a lengyel nemzeti társadalom az eseményekre reagál; a csehek igyekeznek átalakulni történetük most kezdődő új korszakának igényei szerint és hagyományos realizmusukkal, melyből nem egyszer hiányzik minden méltóság és erkölcsi bátorság, igyekeznek nemzeti létüket az új viszonyok között biztosítani; a lengyelek viszont fokozott fegyverkezéssel és készenléttel, szabadságuk, területük és nemzetiségük fokozottabb őrzésével válaszolnak az európai helyzet alakulására. Mialatt Csehország német penetrálása óriási léptekkel halad előre és Prágában Neurath volt német külügyminiszter vezetésével a német protektorátus teljesen berendezkedik, — jellemző szimbólum: a protektorátus székhelye a híres és szép Czeminpalota barokk épülete, a csehszlovák külügyminisztérium eddigi székhelye — addig Lengyelország jelentősége egyre jobban fokozódik az európai külpolitikában. A nyugati hatalmak számítanak a Szovjet bekapcsolására egy általános konfliktus esetén; viszont ezt Lengyelország korántsem látja szívesen. Lengyelország most újra mintha ottan állana története régi nagy dilemmája, a német és orosz veszedelem között a maga korántsem biztos természeti határaival. Ha a német részről újabban sokat emlegetett ukrán kérdésben egyértelmű és azonos is a lengyel és az orosz álláspont és ha ilyen rokonság figyelhető meg bizonyos német vonatkozásokban is, azt már korántsem szeretné Lengyelország, ha az újonnan alakuló európai

szövetségi rendszer értelmében orosz csapatok lépnének területére egy nyugati akció első fázisaként. Növeli Lengyelország fontosságát, hogy a német és orosz problematikába belekapcsolódnak a nyugati hatalmak és míg egyfelől garantálni akarják Lengyelország függetlenségét és területi állagát, másfelől viszont tompítani és szelídíteni igyekeznek a lengyel-orosz vonatkozásokat. Ugyanez a német-orosz probléma érdekli most a kisebb balti államokat is s ugyanennek kihatása érezhető már skandináv vonatkozásokban is. Különösen azóta, hogy rögtön a cseh annexió után Németország megszerezte magának Litvániától Memelt, elvágván ezzel Litvániát a tengertől. Ezzel a lépéssel új stádiumba jutott a lengyel-litván viszony is; mert hiszen Lengyelországnak azért volt szüksége a litvánokkal való kiegyezésre, hogy a litván tengeri kijáró által semlegesítse némileg a korridor és Danzig nehézségeit. Viszont pozitívumot jelent Lengyelország számára az a tény, hogy Magyarország kárpátaljai bevonulásával legalább egy ponton helyreállott a Kárpátok hegyfalára támaszkodó szilárd lengyel-magyar határ; ezt a pozitívumot lengyel szempontból azonban némileg befolyásolja, hogy Szlovákia nyugati részén német katonaság áll és hogy a Magyarországnak szánt Szlovákia német befolyás alá került. Lengyelországnak tehát most dél felől is számolnia kell a német problémával.

A csehországi német annexió meggyorsította és kiélezte az európai külpolitika fejlődésütemét; sőt az európai alakulásokra most már nem közönséges befolyást gyakorol Amerika, illetőleg a Szovjet. Franciaországban Daladier kormánya a nemzeti önvédelem érdekében az év végéig diktatori felhatalmazást kapott és Angliában is kialakult az a nemzeti egység, melyet egyfelől Chamberlain halogató és jóhiszeműen enyhülésre számító politikája, másfelől meg Churchill és Edén csoportjának éles magatartása akadályozott; az események most mintha Edén nézeteit erősítették volna meg. Chamberlain egyik beszédében szintén rendkívül élesen elítélte a német közép-európai politikát és bejelentette Anglia teljes érdekelttségét a közép- és délkelet-európai ügyekben. Ha az angol általános védkötelezettség bevezetésére ezúttal sem került sor, mégis megállapítható az angol politika állandó készenléte, ami Halifax lord külügyminiszternek Chamberlainnél jóval élesebb megnyilatkozásaiból is jól látható. Anglia fájdalommal látja, hogy a legutóbbi események teljesen szétrombolták a müncheni politikát, melyhez pedig Anglia jóhiszeműen csatlakozott. A csehországi annexió által előidézett válság jelei egyelőre gazdasági téren a legélesebbek és mintha a nyugati hatalmak kísérletet tennének Németország gazdasági bojkottálására, amely helyzet amerikai-német viszonylatban már hosszabb ideje fennáll. A németeknek a nyugati hatalmak által feltételezett európai egyeduralmi törekvése így élesíti fel az együttes biztonság rendszerét s Anglia garantálni igyekszik számos közép-európai állam függetlenségét, avagy területi állagát. Legelőbb is a közvetlenül érintett Lengyelország került szóba. Német részről már eleve hangoztatták egy ilyen bekerítési politika veszélyességét és újra kiemelték azt, hogy a „plutokrata” nyugati nemzetek el akarják nyomni a szegényebb autoritatív államokat. Lebrun elnök fényes londoni látogatása alatt az angol és francia államférfiak már komolyan fontolóra vették az együttes biztonság rendszerét és még jobban megerősítették az angol-francia szolidaritást, melyhez Amerika és a domíniumok is csatlakoznak. A helyzetet ebben az időben még bonyolították azok a hírek is, melyek Németország és Románia viszonyáról szóltak. Anglia különös súlyt helyez arra, hogy a nem közönséges nyersanyagforrásokkal rendelkező Románia befolyásolatlansága garantáltasság; viszont a Szovjetre számító nyugati hatalmak és Románia viszonylataiban ismét ott van ugyanaz a nehézség, mely fennáll Lengyelország és a Szovjet viszonyában. Közben német

résről is nem közönséges törekvések történtek Románia felé s végül is aláíratott egy német-román kereskedelmi szerződés, mely szerint Németország rendelkezésére bocsátja Romániának a maga gazdaságpolitikai tapasztalatait. Nem sokkal utóbb viszont Románia Franciaországgal is szerződött petróleuma dolgában. Angliát és Franciaországot igen aggasztják azok a híresztelések, melyek szerint Németországnak komoly szándékai volnának a Balkánon ; a lengyel és a román probléma így összefügg egymással. A Balkán felé feltételezett német törekvések párhuzamosak a balkáni olasz törekvésekkel is, melyek ugyan nem közömbösek a Balkán-szövetség által körülzárt Bulgária előtt, de annál kellemetlenebbek Görögország és még inkább az olaszokkal hagyományosan rossz viszonyban élő Törökország számára, így tehát Törökország nagy érdeklődést tanúsít a nyugati hatalmak törekvései iránt. Törökország kulcshelyzete némileg hasonlatos a kelet-nyugati út között fekvő Lengyelorszáéhoz, csak hogy itt ez a kulcshelyzet észak-déli vonatkozású. Törökország, mivel a német és olasz törekvések módfelett érdeklik és mivel hagyományos barátság köti Oroszországhoz, melyet még Kemal alapozott meg, késznek mutatkozik arra, hogy a tengerszorosokat megnyissa egyfelől a Románia függetlensége védelmére siető angol hajók, másfelől a földközítengeri bonyodalmakba netán beavatkozandó orosz flotta előtt. Mindez természetesen nem érintheti közömbösen Olaszországot, mely változatlan eréllyel hangoztatja a maga földközítengeri életigényeit Franciaországgal és Angliával szemben. Olaszország földközítengeri helyzetét különben nagy mértékben erősítette az a körülmény, hogy március végén Franco tábornok csapatai jelentős olasz erők és német technikai segítség támogatásával elfoglalták Madridot. Spanyolország csatlakozott a komintern-ellenes szövetséghez, melynek jelentősége inkább Angliának szól, mint Oroszországnak. A tengelyhatalmak most a déli és nyugati tengerek küszöbén álló Spanyolországot éppen olyan erős angolelleses várrá akarják kiépíteni, mint az újkor kezdetén volt. Spanyolország stratégiai helyzete így nem közömbös Anglia számára és úgy látszik, hogy a tengelyhatalmak szilárd állásfoglalása nem is adhat módot Franconak a választásra köztük és Anglia között; sőt az új Spanyolország nagy eréllyel készül hangoztatni Gibraltárra vonatkozó igényeit ugyanakkor, mikor általa Franciaország bekerítése teljessé lett.

A keleti és nyugati kérdések ezen összefüggéseit igyekezett tisztázni Mussolini március végén tartott nagy beszéde, mely újra bebizonyította a kétkedők előtt a berlin-római tengely szilárdságát, ami különben Mussolini és Göring áprilisi tárgyalásain is megnyilatkozott, mikor már arról is beszéltek, hogy az egyesült olasz-német erők főparancsnokságát Göring marsall vállalja, aki ismételten hitet tett a német-olasz szolidaritás mellett. Erre mutat az a német érdeklődés, ahogy a Birodalom a francia-olasz határokat és az afrikai olasz területek kérdését figyelemmel tartja. Németország mindenben osztja Olaszországnak Tuniszra, Dzsihutira és a Szezei-csatornára vonatkozó követeléseit. A márciusi középeurópai válságban Olaszország lábhoz tett fegyverrel várt és mialatt Németország újabb óriási nyereségekre tett szert, Olaszországnak a maga sajátos helyzetében egyelőre csupán igényeinek hangoztatása maradt. Londonban ezalatt abban reménykedtek, hogy Olaszország közbejöttével bizonyos enyhülés áll majd be és e feltételezésekre módot adott az is, hogy az április elején Londonban tárgyaló Beck lengyel külügyminiszter és Olaszország szíves kapcsolatai székében ismeretesek voltak. Ha Olaszország maga is minduntalan hangoztatta a tengelyállamok bekerítésére irányuló törekvések veszélyes voltát, ez eddig nem érintette a szíves lengyel-olasz vonatkozásokat. A berlin-római tengely mellett e vonatkozásban mintegy számolni lehetett egy külön észak-déli olasz kül-

politikai orientációval, melynek Lengyelország, Magyarország, Jugoszlávia és Olaszország a részesei; természetesen Olaszország ezen barátságait mindenkor igyekezett a tengelypolitikával sikerrel megegyeztetni.

Április elején Londonba érkezett Beck lengyel külügyminiszter és német részről a német-lengyel jó viszony hangoztatása mellett kiemelték, hogy bármilyen vonatkozású lengyel-angol megegyezés egyszerre semmivé tenné a német-lengyel megegyezést és egyszerre felszínre hozná a vitás lengyel-német kérdéseket; utaltak egyben arra is, hogy az angol-lengyel jó viszony magával hozna egy intenzívebb orosz-lengyel kapcsolatot. Lengyelországot viszont megnemtámadási szerződés fűzi Németországhoz és Lengyelország aligha áldozná fel a Németországgal ápolt jó viszonyt. Viszont az utóbbi időben ez a jó viszony némi árnyékot kapott nemcsak a danzigi kérdés, de a lengyel társadalom érthető idegessége, valamint a keleti német szándékokról szóló feltételezések miatt is. A németek újra emlegetni kezdték a korridor német kisebbségeit és sok szó esett a lengyel nemzetiségű, de lutheránus hitű mazurokról és kasubokról is, akiket a németek akár csak a sziléziai wasserpolákokat és a memeli lutheránus litvánokat a magukénak tekintenek. A német-lengyel kapcsolat mellett Lengyelországot katonai szerződés fűzi Franciaországhoz is és ez támadás esetén kötelez. Mivel Lengyelország ragaszkodik a szerződésekben vállalt kölcsönös kötelezettségekhez, semlegességi álláspontja érthető és természetes; de e mellett mindenre felkészülve várja az eseményeket a maga megfigyelő álláspontján. Mialatt az angol és a francia vezérkar között komoly megbeszélések folytak és az angol belpolitikában növekvő nyugtalanság lett úrrá, Anglia az európai helyzettől indítatva, biztosítékot nyújtott Lengyelországnak függetlensége ellen irányuló támadás esetére; a francia álláspont egyezik az angollal és teljesen Lengyelországra bízta, mint értelmezi a függetlensége elleni fenyegetést. A segítség akkor hatályos, hogyha Lengyelország ellenállást tanúsít. Beck lengyel külügyminiszter londoni tanácskozásai is ebben a szellemben folytak és megállapítható volt, hogy a lengyel külpolitika minden tekintetben megőrizte a maga függetlenségét és akciószabadságát. Rövidesen hasonló biztosítékot kapott Románia is. A lengyel külügyminiszter londoni tárgyalásain igen fontos szerepet játszott a magyar-román viszony kérdése is. Románia aggodalommal figyelte az elmúlt időszakban a határain lejátszódó eseményeket és Magyarország bizonyos óvatossági rendszabályai kapcsolatba hozattak a román gazdasági élet alapját alkotó nyersolajra irányuló német szándékokkal. Angliában tisztában voltak e mellett azzal is, hogy Magyarországnak igen jogos törekvései vannak Romániával szemben. Az angol diplomácia elismerte ezeket a magyar igényeket és híre kelt, hogy addig nem lehet garantálni Románia határait, amíg a Magyarországgal szemben fennálló vitás kérdések nem rendeztetnek. A román függetlenség garantálása nem is történt magyar és területi vonatkozásban; ennek jelentősége elsősorban német vonatkozásban van. Nem sokkal utóbb gróf Csáky István magyar külügyminiszter kijelentette, hogy Magyarország tiszteletben szándékszik tartani Románia határait; viszont a vitás kérdések rendezésére kisebbségi szerződést ajánlott. Európai felfogás szerint ez a nyilatkozat megfelelt a lengyel-román viszony szükségleteinek és nyilvánvalóan megerősíti a keleteurópai államok helyzetét. Figyelemreméltó itt az is, hogy a magyar külügyminiszter nyilatkozata megfelelt a szíves lengyel-magyar viszony külön követelményeinek is. Német részről ugyanekkor egyre jobban hangoztatják Magyarországnak Romániára vonatkozó igényeit, ami nyilvánvaló következése az elhidegülő román-német kapcsolatoknak, melyeken a gazdasági szerződés sem lendíthetett, hiszen Románia hamar átállott a nyugati államok frontjához. A lengyel-román kapcsolat viszont bizonynal

hasznos szolgálatokat tesz majd a magyar-román viszonylatok rendezése terén.

A középeurópai és a nyugati politika változásai között Hitlernek április elején tartott nagy beszédén kívül, midőn Németország jogait és igényeit hangoztatta a bekerítő politika ellen és hevesen és elítélően szólt a plutokrata államok politikájáról, különös érdekességgel emelkedik ki Olaszország balkáni politikája. Április elején híre járt, hogy Olaszország újabb és szorosabb szerződést köt Albániával. A londoni albán követség el nem mulasztotta erről az angol kormányt értesíteni és már ekkor utalások történtek arra, hogy e szerződés az albán függetlenség állagát érintené. Majd nagypénteken Olaszország meglepetésszerűen megszállta Albániát; Zog király és Apponyi Geraldine királyné, újszülött gyermekével Görögországba menekült. Majd az olasz kormány nyilvánosságra hozta a megszállás okait: Zog király kérte Olaszország segítségét és közben viszályt akart szítani az olaszok és a jugoszlávok között; Zog király középkori zsarnok volt és kiuzsorázta népét; a magyar származású albán királyné francia mostohaapja aljas cselszövényeket folytatott Olaszország ellen stb. Angliában és Nyugat-Európában meglepetést keltett Albánia megszállása, mert hiszen ezt az országot igen szoros barátság fűzte Olaszországhoz és királya éppen az olasz érdekek képviselője volt. Így érthető, hogy az olasz magyarázatot azzal a székszissel fogadták, mellyel Amerika és Anglia újabban viseltetik a tengelyállamok általa sajátos módon meg nem értett szándékai és külpolitikája iránti. Olasz jelentések szerint az albán lakosság örömmel és lelkesedéssel fogadta a felszabadító olasz csapatokat. Majd pedig összeült az albán nemzetgyűlés és önkéntes lelkesedéssel kimondotta az Olaszországhoz való csatlakozást és felajánlotta Viktor Emánuel császár és királynak az albán koronát. Nyugat-Európában nem hatott éppen megnyugtatóan az albán nép lelkesedése, mellyel az Olaszországhoz való csatlakozás önkéntes ténye fogadtatott, mert most már elsősorban saját biztonságukra gondoltak. Angliában élénk volt a hajlam, hogy az olaszok szükségszerű albániai lépését úgy fogja fel, mint olyan törekvést, mely alkalmas a földközítengeri status quo megváltoztatására; viszont olasz részről kiemelték, hogy Albánia az Adriai-tenger mellett fekszik és így nem hozható kapcsolatba a Földközítengerrel. Így nem is került sor az angol-olasz egyezmény felbontására. Viszont annál erősebben hangot adtak elégedetlenségüknek az angol politikusok valamennyien és angol hadihajók jelentek meg Korfu szigeténél, ahonnan már láthatók az albán hegyek. Olaszország hangoztatja, hogy lépése az albán nép érdekében és Albánia kiaknázása kedvéért történt; viszont valamennyi balkáni országot mozgásba hozta Olaszország hirtelen közelsége. Itt nem szólnunk most az olasz ügyek iránt a maga földközítengeri partjai miatt érzékeny Törökországról, illetve Romániáról; az olasz lépés legerősebben Görögországot érintette, mely részleges mozgósítással felelt, de aztán annál szívesebben fogadta az olasz megnyugtatót. Olasz vonatkozásban ugyanilyen nyugtalanság támadt Portugáliában is a spanyol-portugál határon állomásozó olasz csapatok miatt, melyek jelentősége a Portugáliában érdekelt Anglia szempontjából sem közömbös; az olasz kormányzat minden esetben igyekezett lojálisán és készségesen eloszlatni a félreértéseket. Anglia viszont sietett garanciáját Görögországra is kiterjeszteni. A Balkán-szövetség természetsszerű idegességgel fogadta a balkáni olasz térfoglalást. Viszont Bulgária helyzete teljesen megfordult; mintha konkrét stádiumba léptek volna újra a Dobrudzsára vonatkozó bolgár igények és maga a Bulgáriával szemben nem egyszer aggodalmas Törökország is ajánlotta Romániának a bolgár kérdés tisztázását. Ahogy Németországgal kapcsolatban sokat beszélnek az ukrán állam felállításáról, úgy beszélnek most igen sokat a

balkáni politika köreiben egy új macedón államról, melynek szándékait Olaszországnak tulajdonítják; ez az új állam Bulgária, Görögország, Románia és Jugoszlávia macedónlakta vidékeiből létesülne és nyilvánvalóan kapcsolatban állana Bulgáriával, mely előtt szebb jövő körvonalai rajzolódnak ki a mostani balkáni változásokkal kapcsolatban. Az olasz lépés azonban Jugoszláviát érintette a legközvetlenebbül. Az albán okkupáció betetőzte Jugoszlávia körülkerítését s ha némely külpolitikai pletykák máris arról beszélnek, hogy Németország Ausztria jogán igényt emelne a szlovénlakta nyugati területekre és ha beszélnek a horvát kérdés német érdekeltségű megoldásáról is — a szlovák-német példa szerint, — akkor viszont ezen ellenőrizhetetlen hírekkel szemben a valóság az, hogy Olaszország igyekszik a kényes helyzetben lévő, bár igen nyugodtan viselkedő Jugoszláviát bevonni a maga Magyarországgal és Lengyelországgal kapcsolatos kombinációiba. Egyelőre és jelenleg tehát szó sincsen arról, mint bizonyos francia hangulatkeltések hirdetik, hogy Olaszország igényt emelne Dalmáciára. Nagyon figyelemreméltó, hogy a nyugati külpolitika most már egyáltalában nem számol Jugoszláviával, amely viszont igyekszik a kényes külpolitikai helyzetre való tekintettel a horvát kérdést mielőbb demokratikus irányban rendezni. Az olaszok albániai térfoglalása Jugoszlávia politikáját világosan odakötötte a tengelyhatalmak mellé és beleszorítottán az Adriai-tenger felső partjaira, a délszláv külpolitika számára nem is lehet más választás, mint amelyet Olaszország vél inaugúrálni a Balkánon és Közép-Európában.

Április közepén újra kiéleződött az amúgyis végsőkig feszült európai helyzet. Ennek az újabb feszültségnek oka kettős. Egyfelől a német támogatással új erőre kapó földközítengeri olasz politika mellé odacsatlakozott a tengelyhatalmak oldalán Spanyolország is, mely Francia-Marokkó egy részére és Gibraltárra akar igényt emelni; ez viszont csak megerősíti a földközítengeri status quo védelmére irányuló francia-angol egyetértést. Másfelől pedig Roosevelttel amerikai elnök üzenete is igen hozzájárult ahhoz, hogy a tengelyhatalmak újra bekerítettnek érezzék magukat és kihívásnak vegyék az elnök közvetítő ajánlatát. Roosevelttel Hitlertől ünnepélyes garanciákat követelt arra nézve, hogy a környező európai országok függetlenségét nem éri veszedelem. Németországgal együtt Olaszország felháborodva utasította vissza az amerikai elnök professzorosnak és fennhéjázónak nevezett üzenetét. Emlékezteti Amerikát a maga imperialista politikájára és felhívja Amerikát arra, hogy alkalmazza magára nézve is a Monroe-elvet és ne avatkozzék Európa ügyeibe, ahogy viszont a tengelyhatalmak minden alkalommal kiemelik az európai önjogúság elvét. Amerikát különben eléggé idegesíti Japán magatartása és a németellenes amerikai álláspontra nyilván a németekkel szövetséget japánok is okot adtak ázsiai és csendesóceáni szándékaikkal. Viszont a német és a japán ügyekben való egyetértés készítette nyilván arra a Szovjetuniót, hogy Anglia mellett sietve köszönetét fejezze ki az amerikai elnök lépéséért. A kelet felé tekintő német külpolitika a Szovjetet is arra készíti, hogy kapcsolatot keressen a nyugati hatalmakhoz és Amerikához s csatlakozzék a németellenes bekerítő politikához.

Mialatt mindezen európai válságok és izgalmak történtek, Magyarország igyekezett megőrizni a maga független helyzetét és kezdeményező képességét. Erre mutat kilépésünk a Népszövetségből. Magyarország középeurópai kulcshelyzetének bizonyossága a magyar miniszterelnök és külügyminiszter római utazása, mely újra kidomborítja Magyarország és Olaszország szoros barátságát és érdekközösségét.

ANGOL KÖNYVEKRŐL

HA A FEGYVERZÖREJ között általában hallgatnak is az érzékeny Múzsák, sohasem szabad elfelejtenünk s különösen nem napjainkban, hogy a politikai válság egyben nem jelent feltétlenül szellemi hanyatlást vagy átigazolást. Akik hisznek, egyre aggasztóbb és fájdalmasabb tünetek között, még ma is a magyar szellem jövőjében, európai és emberi folytonosságában, ezért látják olyan nehéz szívvel a nyugati szellemről való elfelejtkezés jeleit, amit nyilvánvalóan nem indokolhat semüyen politikai vagy nemzeti szükségszerűség. Annál feltűnőbb ez a jelenség, mivel éppen azokban az államokban, — Németországban vagy Olaszországban — melyek politikai hivatástudata egy új és más világ kezdetét hirdeti s melyekre sok vonatkozásban nálunk ma annyian ügyelnek (ami a politikai jóbarát-ság természetes szellemi következménye) — éppen ezekben az államokban nagyon is gondosan figyelik Nyugat-Európa szellemi termékeit. Természetesen ezeket a szellemi jelenségeket ezek a tekintély-államok, ahol a szellem és a politika ügye azonosul, a saját felfogásuk szerint veszik tudomásul; de a figyelési, tanulási készség — bármilyen háttere és oka is van annak—feltétlenül megvan nálunk s nagyon is szükségük van rá különleges viszonyaik között, hogy Nyugat-Európáról, ha nem is új nemzeti hitek extázisában élő nagy tömegek, de elsősorban a vezetők pontosan értesüljenek. Így fordított még nemrég is nagy gondot Olaszország a francia szellem és politika megismerésére s újabban egyre fokozottabb figyelemmel fordul a német politikai értelmiség Anglia felé ; a fasizmus értelmiségi rétegének szüksége volt a francia felvilágosodási nézetek és a francia politikai és társadalmi liberalizmus kritikájára és az új Németország a maga világokat átfogó tervei közepe tette alaposan és szorgalmasan meg akarja ismerni az angol vüágbirodalom alkatát és módszereit, ha más vonatkozásban viszont elavultnak hirdetik is az angol berendezkedéseket.

Magyarországon, ahol még bízunk a magyar történeti szellem folytonosságában, természetszerűleg nincsen szükség a nyugati szellem ismeretének ilyenféle politikai vonatkozású indoklására; sajnálatos maga az a tény, hogy szellemi életünk érdeklődése egészében lanyhul és csenevészeseedik a tágabb Európa iránt. Ugyanakkor, mikor a nyugati nemzetek magyar ismerete egyre gyengül, ennek okául nem tudhatjuk be föltétlenül a berlin-római tengelyhez való politikai viszonyunkat: hiszen az új olasz és német szellem és politika sem találkozott

mindezeideig olyan megfelelő magyar szellemi és politikai feldolgozással, mely méltó lenne akár a német, akár az olasz távlatokhoz.

S talán éppen ebben a helyzetben nem jó haszontalanul az a vázlatos ismertetés és beszámoló, melyet alább pár kiragadott, de nyilván nem érdektelen angol történeti és politikai könyvről adunk. Ha Anglia ma nemcsak földrajzilag, de szellemileg és politikailag olyan messze esett tőlünk, a magyar szellemi élet nyilvánvalóan nem nélkülözheti soká az angol szellem termékeire irányuló figyelmeztést. Nemcsak a régi nagy magyar politikai nemzedékek hagyományai készítetnek erre, de a valóságérzék s a magyarságnak ma oly nélkülözhetetlen európai tájékozódás is ezt követeli. Ma sokszor halljuk, hogy Anglia és Franciaország végső bomlásukhoz érték s sorsuk ma már csupa dekadencia. E nagyon is egyoldalú és propagatív jellegű hiedelmekkel szemben a valóság még mindig azt mutatja, hogy a nagy nyugati nemzetek hatásköre csak egyes kontinensrészekben gyengült, így ha kétségtelenül csökkent is középeurópai érdeklődésük és érdekelttségük, az emberiség s Európa sorsában elhanyagolhatatlan tényezők lesznek még soká; biztonságuk és erejük méretéről éppen az ad fogalmat, hogy világnézeti és politikai ellenfeleik annyit foglalkoznak velük, s hogy ellenfeleik szemében annyira fontos minden megnyilvánulásuk.

De ezen túlságosan is aktuális vonatkozásokon túl, a magyar szellemnek mindig érdekes hagyománya volt az angol szellemhez való kapcsolódás s bár ez a fiatalabb s rosszabbul tájékoztatott nemzedékekénél ma kelleténél gyöngébb (noha az angol fiatalság élete a mai magyar fiatalember életének is sok ösztönzést adhatna), ott, ahol nemzeti szellemünk európai és emberi értékeit gondozzák, a legutóbbi időkig is lényeges és állandó maradt (pl. Babits Mihálynál). Örömmel veszi mindenki, hogy irodalmunk máig igyekezett ösztönzéseket meríteni az angol irodalom kimeríthetetlen gazdagságából, de bizonyos aggodalmat kelt a némely fiatalabb irodalmi köreinkben észlelhető egyoldalú és gyökértelen angol irodalmi sznobizmus, élettelen és eredménytelen finomkodás, amely amennyire természetellenes, éppen annyit árt a magyar szellem ügyének is.

Ugyanakkor viszont politikai életünkben mintha teljesen kihalt volna az angol politikai génusz figyelése és ismerete, amit — ismételjük — nyilvánvalóan nem magyarázhat semmiféle „világnézeti“ igazodás és irányvállalás, hiszen például akkor az új Németországot nem érdekelné a legapróbb részletekig az angol politika. Holott az angol politika figyelése és ismerete legjobb politikai szellemeinknek és legeredményesebb korszakainknak éppen olyan magas iskolája volt, mint költészetünknek Shakespeare-kultusza; a magyar politikai élet e szellemi tájékoztatlansága csak a legnagyobb aggodalmakra adhat okot, s ha a tudatlanságra még politikusok körében sem lelhető mentség, mennyire kevésbé található mentség az olyan hanyagságra és tájékoztatlanságra, melyet a nemzetnek kell majd megfizetnie. A „világnézeti“ és politikai viszonyok sokat változtak ugyan, de az angol politika figyelése ma sem haszontalan és tanulság nélküli. Ha a világnak ma mások is a politikai tanítómesterei, a mai magyar még így is

sokat tanulhat az angol gyakorlatból és elméletből. Hogy politikai publicisztikánk a maga fellengzőségében nem egyszer alig tud megállani a valóság talaján, — ennek éppen úgy az angol neveltség és a realista szemlélet hiánya az oka, mint annak is, hogy egyre jobban elszokunk a messzibb távlatokban való gondolkozástól, amire a világrészeket átfogó angol gondolkozás szintén igen jó iskola — most nem is beszélve külön a politikai tapintat, humanitás, kölcsönös megbecsülés, fair play kellékeiről. Nem volt olyan véletlen dolog, hogy a legjelesebb magyar elmék tanultak az angol politikán és az angol politikai publicisztikán és történetíráson; s még Eötvös Józsefen a francia szellem uralkodott, Kemény Zsigmond, Szalay László, Csengery Antal működése elképzelhetetlen lenne az angol politika ismerete nélkül, most nem is beszélve Széchenyiről; s tudjuk jól, hogy például Tisza Istvánnál is milyen nagy szerepet játszott Macaulay politikai történetírása, amelyet éppen Kemény, Szalay és Csengery ismertettek meg Magyarországgal; hasonlóképpen a reformkori magyar politika és magas humanizmus Anglia nélkül szintén nem öltött volna olyan alakot, amilyen volt. Nyilvánvaló, hogy az angol politikai és szociális közszellem helyes tanulmányozása ma sem lenne számunkra érdektelen. Erre viszonyaink között csak szerény kísérletként jelentkezik az alábbi vázlatos irodalmi beszámoló, amely egyben szeretné is érzékeltetni az angol politikai érdeklődésnek és figyelemnek újabb főirányait is.

Anglia nagy történeti és emberi élménye még változatlanul a tizenkilencedik század, mely nem volt félszeg, félbenmaradt és vajúdásokkal teli, mint a középeurópai népeknél, de a folytonosság mellett a kiteljesedés korszaka volt. A szakadozott fejlődésű és más utakat kereső középeurópaiak nem gondolnak különösebb kegyelettel a tizenkilencedik századra, sőt azt mindenféle bűnökkel és vádakkal terhelik meg, gyakran nem oktanul. De ugyanakkor érthető az angol ember védő, oltalmazó magatartása is, ahogy a mai válságok közt óvja szellemileg és politikailag a tizenkilencedik századot, amely nála egészen más volt természetszerűleg, mint Közép-Európában. Miközben az angol szellem ma is új utakat keres az emberiségnek az értelem és a humanitás jegyében, s miközben védi is a maga tizenkilencedik századi eredményeit, érthető aggodalommal tekint a huszadik század elé, mely viszont nála fenyegeti veszedelmekkel az eddigi folytonosságot és kiteljesedést. Az angol tizenkilencedik század története arról győz meg, hogy az angol embernek nincsen is oka túlzott kritikára e század iránt, amely a legsajátosabban éppen az ő százada volt. Ha az egyes kontinentális nemzetek új nemzeti filozófiájuk és életszemléletük tanításai szerint a magasság és a mélység exaltációjában találják meg mai formájukat, ezzel a huszadik századi „Tiefenschau“-val szemben (hogy a kor jellemző ideológusának és tudósának, a német Frobeniusnak szavát és magatartását említsük) az angol tizenkilencedik századi szellem és politika a magasság és mélység exaltációjával szemben nyugodtan, horizontálisan, valóságszerűen terjeszkedett szét a föld felszínén. Az angol század szellemi és politikai hatásai előzönlötték egész Európát, minden az angol berendezések, eszmék, minták után igazodott; de mai napjaink már látják e nagy dagály után az apály eljöttét is; az angol

hatások sorra elapadnak a kontinensen, s ahogy a kontinens népei vissza akarnak fordulni most felfedezett „ősi“ valójuk felé a nemzeti magasság és mélység keresésének szédületében, úgy vonul el felőlük a világot szabaddá, értelmessé, emberivé formáló angol hatás; így fordul vissza Anglia is büszkén s kissé csalódott sértődöttséggel önmaga felé, újra hívén és egyre nagyobb nyomatékkal vallván, hogy a szabadság és egyéniség tisztelete egyedül néki teremtett és nála lelhető...

Ilyen mélabús hangulatban, de azért változatlan humanista lelkesültséggel fog a kitűnő modern angol történetíró a nagyapja, a nagy Macaulay hagyományait híven őrző és gyarapító George Macaulay Trevelyan új könyvéhez, — *British History in the 19-th Century* — melyben újra összefoglalja a nagy angol század eredményeit. Humanista lelkesültsége érthető: az emberiség egész tizenkilencedik századi haladása — ha a haladást a folytonosság, folyamatosság és nem a francia forradalom értelmében vesszük — Angliából indul el s az angol föld adta hozzá az indítékot és angol emberek a teremtőerőt. Trevelyan nagy történetíró, de egyben mértéktartó és puritán szellem is; könyvében, mint egyéb írásaiban is, a személyiség szinte háttérbe vonul a tények és az adalékok végtelen sora mögé s csak időnként tör elő belőle a boldog öntudat: mennyire azonos Anglia története az emberiség történetével, mennyit lendített Anglia az emberiségen... Nyilvánvalóan hű nagyatyja whig-liberális hagyományaihoz s azokat új szociális elemekkel bővíti — hiszen az angol tizenkilencedik század a technikai haladás története mellett egyben a szociális haladás története is. A történetíró nem is titkolja emberi és szociális érzelmeit és nem fukarkodik a gunyorral s epés megjegyzésekkel a toryk iránt; de puritán zárkózottsága rögtön lelkesedésbe csap, hogyha az emberiség sorsát alakító szociális tényekről, úttörő egyéniségekről beszél. A humanista-szociális-nacionalista lelkesültség színezi alá az egész könyvet, s hogyha puritánsága időnként talán merev és nehéz is, ez a bőven tápláló talaj sohasem engedi elszáradni az előadást. A történetileg iskolázott közep európai olvasóra talán különösen hatnak kategóriái — ma nem éppen arról beszélünk, mint azonosul mindig és feltétlenül a szabadság és emberiség ügyével Anglia, — de a történetíró Angliafölényes értetlenségével és távolságával szemléli a közep európai dolgokat és bajokat — ami elvégre szintén sajátja a nyugati nemzetek fiainak, — a német, olasz, magyar ügyekben sosem bocsátkozik mélyre s számára Metternich, Bismarck éppen olyan sötét és végzetes figurák, mint az orosz cárok; számára minden kelet- és közep európai formáció a reakció és a sötétség végzetével teli. Ausztria és Magyarország megítélésében mintha időnként ellenséges propaganda íze lenne érezhető, akárcsak ott, ahol pár mondatnál Kossuthról s Kossuthnak a népek szabadságával való viszonyáról beszél. A mi történeti felfogásunk és iskolázottságunk ezen és más szemléletmódokban nemcsak tájékozatlanságot lát, de egyben egyoldalúságot és elfogultságot; Metternich, Bismarck ma már nem ítéltetők meg éppen a német történettudomány eredményei óta pusztán sötét és ellenszenves alakokként, ahogy ezt a liberális iskola tette s ha a szerző a balkáni kérdésekben elítéli az „idegen fajú“, „zseniális“ Disraelinek Bismarckkal és Andrássyval való együttműködését és azon

Canning—Gladstone-féle iránynak ad igazat, mely a kis nemzeti államok megteremtésével akarta lehetetlenné tenni Oroszország déli útját, akkor e nézetekkel szemben nyilván nem fölösleges hangoztatnunk a magunk jobban értesültebb nézeteit. Mindezek természetesen mellékes szempontok az egész mű mellett, s igazán meddő és fölösleges dolog lenne a szerzőt középeurópai szempontok szerint bírálnunk, szemére vetve például éppen liberalizmusát és hitét a haladásban, az emberiségben, amiben a középeurópai ember úgy megcsalatkozott. Ez a hit kétségtelenül magas és tiszta valami s boldog a nemzet és boldog a történetíró, mely ma még hihet az emberiség egyetemében és annak üdvét önmagával azonosíthatja.

Ne essünk itten a másik hibába; ha Trevelyan angolszabású whig-liberális-humanista nézetei idegenek is tőlünk s ha hitünk történetíró eszményeiben összeomlott is, ne feledjük el, mennyire angolok ezek a gondolatok. A középeurópai ember ámulva és irigykedve olvassa ezt a könyvet s valóban hódolattal áll meg a nemzet előtt, melynek csodálatos biztonsága, folytonossága, következetessége, értelmessége és pontos ösztönössége annyira irányt mutatott Európának. Trevelyan könyve végtelen tökéletességgel foglalja egységes képbe az összes történeti, politikai, emberi, szociális és szellemi jelenségeket; fölösleges is lenne külön hangoztatni a németes „szellemtörténet“ jelzőt e könyvre, mindez nála olyan természetes. A tizenkilencedik századi angol történet ebben az előadásban nem is más, — ahogy ez volt nagyjából a valóság is — mint az emberi haladás története; ez a történet messzi megelőzte egész Európát a maga emberies és szociális tendenciáival. Ha sokat hangoztatják, hogy a maga folytonos emócióival Franciaország volt soká az emberiség új szellemi és életformáinak kísérleti telepe, talán Angliára sokkal jobban illenek e meghatározás, Angliára, mely a maga polgári és szociális fejlődésével évtizedeken át megelőzte Európát és amely főképp példát mutatott a technikai, humánus és szociális evolúcióra, — páratlan példát, melynek elérhetlensége a mai európai szellemi és szociális válságok között éppen a példa igazsága mellett bizonyít.

Ha nem egyszer számunkra dogmatikusan ható humanitása és szabadság gondolata Trevelyan tizenkilencedik századi történetét a mi olvasásunkban, itt a mai Közép-Európában merevvé is teszi, ez talán elsősorban azért van, mert mi már többé nem tudunk hinni a szabadságban és a humanitásban... De ez a puritán történetíró mégis le tud ereszkedni az érzelmi rétegekig, igaz emberi mélységekig. Most ne csak nagy könyve azon részleteire gondoljunk, ahol az angol munkás-ság, vagy a kórházügy fejlődéséről beszél. De vegyük elő, mintegy folytatásként, a sokat vitatott világháború előtti és világháború alatti angol külügyminiszterről, Sir Edward Greyről szóló szép könyvét. A forma ugyanaz marad, a férfias, egyszerű, puritán tartózkodás, a minden pátosztól idegenkedő szemérem. De a hideg és mértéktartó forma mögül különös erővel tör fel egy mélységes emberi együttérzés és egy nagy történetíró emberábrázoló művészete. Grey egyénisége és politikája ma is erősen vitatott s különösen sokat foglalkoznak vele a németek, mint a világháborús angol-francia együtt-

működés létrehozójával. Trevelyan könyvének, minden aggodalmas történetírói szemérme és mérséklete mellett is, a mai események, az angol-német-francia viszony fejleményei különös aktualitást adnak s német részről Trevelyan könyvét különös figyelemmel úgy kezelik, mint a világháború előtti angol-francia szövetségi politika történetírói igazolását. A könyv a maga súlyos problematikájával meg is érdemli ezt a figyelmet és aktualitása éppen a mostani politikai viszonyok alakulása mellett nem mindennapi. Trevelyan finom és pontos analízissel mutatja be Grey küzdelmeit 1905 és 1914 között a békéért és különös figyelmet szentel a nagy külügyminiszter által befejezett angol-amerikai, angol-japán és angol-francia kapcsolatoknak. Nem érdektelen olvasni, miért tartotta Grey olyan fontosnak liberális politikus létére az angol-orosz jó viszonyt: Anglia csakis egy ilyen barátságos magatartással bírta visszatartani Oroszországot a Perzsián át India felé irányuló terjeszkedéstől s a közvetlen német kapcsolattól, amire a cárbán és a császárbán is megvolt a hajlam. A világháború előtti angol-francia viszony, mely avulttá tette a régi versengést, voltaképpen nem volt szövetség, — amire Grey aggályosan is vigyázott, nehogy ezzel Németországot ingerelje — csupán egyezményes viszony és együttműködés, mely mellett Grey mindenképp fenn akarta tartani a hagyományos angol-német kapcsolatokat, melyeket pedig veszélyeztetett Vilmos császár politikája. A kor már nem volt alkalmas a splendid isolation követésére; a német flotta mellett ez már akkor is kétes luxusnak bizonyult. Az angol politika alapelve hiába volt a tengerek háborítatlan uralma és a biztonság a brit szigeteken; ez amúgy is csak elméleti értékű volt a német flotta mellett s nem állhatott meg akkor, ha egy európai konflagráció esetén Németország megsemmisíti Franciaországot; avagy ha német befolyás alá kerül Franciaország és Oroszország; világos, hogy Angliának igen bonyolult számításokkal kellett kiegyenlíteni e lehetőségek veszedelmeit. Külön figyelemreméltó az a fejtegetés, melyet Trevelyan a Németország angol-francia-orosz bekerítéséről szóló nézeteknek szentel. Akárcsak nagy tizenkilencedik századi történetében, úgy ebben a könyvben is látható liberális-dogmatikus elfogultság vezet Ausztria-Magyarországgal szemben, melyet a Drang nach Osten előőrsének és egyben Németország kiegészítőjének tekint. Úgy tartja, hogy a központi hatalmak centrális helyzetüket kitűnően felhasználhatták. Nem volt itt szó bekerítésről; szerinte a középponti helyzetének veszedelmeit állandóan fothánytorgató Németország és szövetségesei tartották rettegésben e biztos középponti helyzet révén a széttagolt és békés európai nemzeteket. Ez a középponti blokk a háborús veszély állandó magva volt, amit szerinte különben is bizonyítanak a német berlin-bagdadi tervek.

Trevelyan Grey-életrajza bővelkedik egyébként is a legérdekesebb diplomáciai történeti részletekben, melyek egészen új színben mutatják a világháború előtti európai külpolitikát. De a könyvnek ennél a diplomáciai történeti résznél is talán nagyobb érdeme emberi magatartása. Trevelyan rokonszenves és közvetlen emberi közelségbe hozza a nagy angol külügyminisztert; a hideg, sólyomtekintetű férfiú megelevenedik előttünk s úgy jelenik meg, mint a legfinomabb emberek

egyike, a zene, a szép és jó könyvek, a természet kedvelője, nagy halász és a madarak barátja. Egy magas szféráig emelkedett vidéki angol úriember áll előttünk, akinek vidékiessége nem elzárkózás, de a természet, a szellem és a szépség összes dolgaiban való közvetlen részesség — akiben összeolvad és elválaszthatatlan egésszé növekedik, minden zárkózott inzularitás mellett is, a klasszikus és a modern világ, természet és intellektualizmus. Nemes és előkelő a tanulság, mely Grey emberi és szellemi portréjából élénk tűnik: az igazi és alkotó politikusnak a lélek, a szellem és a műveltség emberének kell lennie, politika és műveltség nélkülözhetetlen feltételei egymásnak.

Ha Grey emberi arcképén a finom vonások mellett sok van egy elmélyedt s tragédiáktól sújtott ember melankóliájából is, az uralkodó elem rajta a szellem és az értelem, — nem éppen a pontos, matematikus élességgel dolgozó franciás értelem, mint inkább az az értelmes és találékony ösztönösség, mely az angol embert minden szellemisége mellett sem teszi a természet mostoha s elszakadt gyermekévé. A szellem és a politika közvetlen kapcsolata figyelhető meg Grey komolyságánál sokkal közvetlenebb formában egy ma annyit szereplő angol politikuson, Winston Churchillon is. Most nem gondolunk arra a hatalmas munkájára, melyben óriási apparátussal megírta és új, őszinte megvilágításba helyezte ősenek, Marlboroughnak, a nagy angol hadvezérnek és udvari embernek életét. Ha Churchill e munkája elsősorban történetírói és kegyeleti jellegű, tőle nem lehet a politikai aktualitást sem megtagadni, hiszen egyetlen angol történeti munka sem nélkülözi a mindennappal való kapcsolatot, anélkül, hogy ezzel tárgyilagos magatartásából veszítene. Nos, Marlborough, ki annyit harcolt XIV. Lajos abszolutizmusa ellen, ma valósággal politikai és emberi szimbólum Anglia számára minden európai tyrannis, abszolutizmus elleni magatartásában s nyilván a nagy ő s nem méltatlan és tehetségtelen unokája, Churchill, a német politika nagy és kellemetlen ellenfele, az angol katonai imperializmus e népies-konzervatív-demokratikus-arisztokratikus képviselője sem idegen ettől a párhuzamtól, mely már Trevelyan puritán történetírásában is fel-feltűnik. Churchill mozgalmassága már így is eléggé jól mutatja a szellem és politika kapcsolatait Angliában, ahol a politikus számára nem korlát műveltsége és szelleme. Az irodalom és a műveltség kultusza, de egyben az aktualitással való kapcsolat jól látható Churchill nemrég összegyűjtött apróbb tanulmányaiból, emberábrázolásaiból is; hatalmas és közvetlen megelevenítő ereje, kifogyhatatlan szellemessége, gunyora, finomsága, sok részletes és találó megfigyelése ezt a kötetét is méltó párhuzamba állítja világháborús emlékirataival, avagy Marlborough-életrajzának közvetlen és életszerű magatartásával. Egy magasabb és szellemibb szférákba emelkedő nagy újságíró áll itt előttünk, aki amellet a tökéletes úriember és világfi közvetlenségével s természetességével beszél Hitlerről, Hindenburgról, V. György királyról, Bemard Shawról, John Morleyről, Asquithről, Balfourról, Fochról, Trockiőről, Lawrenceről s Európa többi nevezetes embereiről; meglátásainak és megállapításainak még azok is nagy hasznát vehetik, akik a mai helyzetben politikailag nem feltétlenül értenek egyet ezzel az igen érdekes ember-

rel, akiben a régi arisztokratikus angol hagyomány találkozik a veszélybe jutott imperializmussal és az új szociális és emberi lelkiismerettel.

Churchill politikája mutatja az utat, merre az angol politikai közvélemény halad s Churchill idegessége a diktatúras államokkal szemben szintén jól mutatja a védelmi és örökös magatartást, ahogy az új veszedelmek, új politikai exaltációk között Anglia féltőn örökös a birodalom sorsán. Az Impérium nagy problémája a huszadik században visszaidézi az Impériumot betetőző és újabb lehetőségek felé kibontó tizenkilencedik századi nagy angol aktivitás emlékét. Amikor Közép-Európa akaratemberekkel népesedik tele, akik az angol módszertől és a tizenkilencedik század eszméitől idegenül kezdek vezetni népeiket, az angol birodalom is visszagondol a maga nagy akaratemberére, akiket nem egyszer és nem oktalanul joggal tekinthetünk az új cezarizmus, az új akaratemberség, a mai diktatori embertípus előfutárjainak, megteremtőinek. A tizenkilencedik századi nagy angol kisugárzás ezeknek az embereknek szerte a földtekén bőséges teret adott. A gyarmatosítás nagy munkája akaraterőt, messziható tekintetet, távlatokban, világ-részekben, ezer és ezer kilométerekben való gondolkozni és alkotni tudást követelt. Cecil Rhodesben, a délafrikai angol birodalom megteremtőjében, a kapitalista század e jellegzetes gyermekében, a pénzember diktátorban és államalkotóban már Oswald Spengler ott látja egy új világ előhírnökét, akinek a hatalom kell és nem a cím, s akinél a pénz csak a hatalom és a távlat daimóniájának eszköze és aki már elhozta a tizenkilencedik század utolsó harmadára Alarik és Theodorik hangulatát, mely ma áthatja Középeurópa politikai szellemét. Az angol politikai géniusz egy másik oldala jelenik itt meg előttünk, amiben Anglia szintén megelőzte Európát s amiben szintén példát adott: az akaratember, a diktátor típusa.

E típusnak fejlődési teret és lehetőséget a gyarmatbirodalom adott. Arthur Hodges Kitchenerről szóló gondos könyvében itt látjuk emberi közelségben magunk előtt ezt a típust, melynek Cecil Rhodes a legkiemelkedőbb példánya. Cézári lehetőségek és távlatok előtt ez az emberfajta teljesen pátosztalan; pátosza a tett és a kötelességteljesítés, a szolgálat és a munka önfeláldozása és lendítőereje a messziség és az alkotás lehetősége. Kitchener egyénisége jól mutatja ezt az akaratra koncentrált angol emberfaját, mely fiatalságától kezdve elmélyed a Kelet kérdéseibe s egyszerűen és készségesen várja a sors hívását, mely számára új birodalmak alkotásának lehetőségét, területszerzéseket, győztes háborúkat tartogat. Kemény egyénisége, kíméletlen hadviselése — ahogy ez a világháborúban, vagy főleg a búr háborúban és Egyiptomban megmutatkozott — szótalansága, az ügynek egyedül való odaadása szinte személytelenné tette az embert, akinek a birodalom Cecil Rhodes után annyit köszönhetett. De a kemény katona közben tiszta és egyszerű ember volt, szerette a természetet és igen értett a kínai porcellánokhoz; olyan ember volt, aki letarolta a búr területeket, de közben nélküle nem jöhetett volna létre az angol-búr megegyezés: a békében jó barát, ügyes békítő és őszinte társ volt.

A háborús kötelességteljesítés és a katonás egyenesség talán még jobban érezhető Duff Coopernek, a nemrég lemondott tenge-

részeti miniszternek Haig-könyvéből. Duff Cooper kitűnő írónak bizonyult nemrég megjelent Talleyrand-életrajzában, mely az angol-francia baráti viszony kezdeteinek okos rajzán túl sok azonosságot mutatott a most divatos életrajzi regényekkel, de alaposága és komoly szándéka féljűk emeli. Új könyve számára azonban nem állottak rendelkezésre ilyen kedvező belletrisztikai lehetőségek. Haig egyenes egyénisége erre nem is volt alkalmas. A világháború győztes angol hadvezérében a kései szemlélő megcsodálhatja az emberi tisztaságot, a kötelességteljesítést, a közvetlen természetérzést, a hajlani nem tudó katonai szellemet; Haig — itt igazat kell adnunk Churchill jellemzésének — maga volt a rokonszenves angol átlagember típusa, aki azonban kitűnően megfelel ott, ahová sorsa és kötelessége állította. Ismeretesek azok a fontos munkálatok, melyeket Haig végzett a világháború előtt az angol hadsereg átszervezése terén, ahol a kezdeményező szellem a skót ügyvédből és bíróból lett hadügyminiszter, Lord Haldane volt, Grey hűséges barátja, akinek katonai érdemei és óriási szolgálatai mellett — Haig „Anglia legnagyobb hadügyminiszterének“ nevezte — nagy érdemei vannak az angol oktatásügy újjászervezése terén is s a maga sokoldalú műveltségével, német neveltségével egyike volt a legérdekesebb angol politikai típusoknak. Duff Cooper könyve csalódást jelent azok számára, akik tőle azt a stílbravúrt és elbeszélői teljesítményt várták, mint amilyent művelt Talleyrand-könyvében. A Haig-életrajz precíz, száraz, pontos mű, mely különös gondot fordít a franciaországi angol hadműveletek előadására; de épp e pontosságában és szárazságában van értéke. Duff Cooper ugyanis nem igen tett egyebet, mint átírta és kiadta Haig ismeretlen jegyzeteit és naplóit; de ezekből a világháború története sok új részlettel gyarapszik; különösképp azok a részletek a figyelemreméltók, ahol Haig vitatkozik a londoni politikusokkal, avagy arról a küzdelemről, ahogy a franciák az egyesült haderők fölötti vezetést megszerezték.

Ha Kitchener zárkózott és komor egyéniségében a nagyság és a távlat megölte a formát és a színt és ha Haig pontos, kötelességteljesítő, de végeredményben korlátozott egyéniségében viszont a kötelesség fölemésztette az embert, az angol katonai dicsőség és a féltett imperializmus annál nagyobb lelkesedéssel fordulhat a legendáshírű Lawrence ezredes alakja felé, ahol távlat, szín, nagyság, ifjúság mind együtt van egy oly imperiálizmus lelkesítésére, melynek a Közelkelet — Kitchener és Lawrence területe — ma annyi gondot ad. Egy maga nemében páratlan könyv hirdeti az angol könyvtárakban Lawrence emlékét; barátai és ismerősei állottak össze, hogy mindegyikük külön-külön elmondja, mi és ki is volt ez a különös fiatalember nekik és az angol birodalomnak? Lord Halifax, a jelenlegi angol külügyminiszter, mint az oxfordi egyetem kancellárja vezeti be a szokatlan és különös könyvet — *Lawrence by his friends* — s a következő sok-sok megnyilatkozásból az angol újkori történet egyik legérdekesebb egyénisége bontakozik elő. A világháború kezdetekor huszonhatéves volt Lawrence, aki aztán eltűnt Oxfordból és négy éven át szervezte, mozgatta, titokban, névtelenül az arabokat Anglia mellett. Emellett ez a kalandos életű fiatalember rendkívül művelt volt; a kötet közli könyvtárjegyzékét, mely

mindenképp tanulságos, hisz az angol klasszika filológia kitűnőségei tanúskodnak a görög és latin auktorokban való hihetetlen jártasságáról. Sőt mialatt az arabok szervezésével foglalkozott, volt ideje új ásatásokra Arábiában, Mezopotámiában, és arra is, hogy görög klasszikusok szír verzióiba mélyedjen el, avagy nyomon kövesse arab meséknek görög-kiszásiai kihatásait, mint aki sohasem lesz méltatlan az ősi oxfordi iskola szelleméhez.

De a bomló huszadik század nemcsak a közelkeleten sokasította meg Anglia gondjait, hanem Közép-Európában is; a közép-európai gondoknak pedig nyilvánvaló az összefüggése a világbirodalom közeli és távoli keleti gondjaival. Így érthető az az aggodalom, ahogyan az angol közvélemény figyeli a közép-európai eseményeket, elsősorban a német megerősödést. Közép-Európa problémája újra az angol közérdeklődés homlokterébe került a csehszlovák válsággal kapcsolatosan s a csehszlovák hivatalos körök nem is mulasztottak el egyetlen alkalmat sem az angol közvélemény megnyerésére. Tárgyilagos és tartózkodó formában ismerteti a cseh-német viszony alakulásait egy jobb körökből származó fiatal hirlapíró, Sheila Grant Duff, *Europe and the Chehs* c. könyvében, de a tárgyilagos előadás mögött hamar előtűnik a csehszlovák tájékoztatás; a könyvben, mely különben alaposan és gondosan adja elő a jelenségeket, fel-feltűnik a Palacky-féle tanítás a csehek nagy szabadságszeretetéről és németellenes hivatásáról s így nem is olyan véletlen, ha munkáját tájékoztatójának, Hubert Ripkának, az ismert cseh külpolitikai publicistának ajánlja az író, akinek egy szava sincs a köztársaság keleti felének problémáiról. Méretben és tanultságban messze fölötte áll Elizabeth Wiskeman könyve — *Czechs and Germans* — mely igen alapos készültséggel, a szakirodalom lehető teljes feldolgozásával igyekszik a szudétanémet kérdést teljes tárgyilagossággal megközelíteni. Külön helyet érdemel a Közép-Európával foglalkozó termékek között Lord Londonderrynek, a volt légügyi miniszternek, az angol-német barátság ismert propagátorának könyve — *Ourselves and Germany*, — mely az angol hivatalos állásponttal és a közvéleménnyel meglehetősen dacolva s magáévá téve a teljes német álláspontot, akarja az angol hangulatot másfelé fordítani; helyesen mutat rá arra a francia magatartásra, mely Németországot diktatúrára és fegyverkezésre kényszerítette; igyekszik elkülöníteni egymástól Anglia és Franciaország szempontjait a német kérdésben; őszinte jóhiszeműséggel fogadja a német államférfiak nyilatkozatait és különösképp méltányolja bolszistaellenes álláspontjukat; örvend a szíves német vendéglátásnak és igen dicséri, mint szakértő, a német légügy fejlődését. A könyv ugyan nem kielégítő, de mindenesetre bizonyosága annak a nem jelentéktelen törekvésnek, mely megegyezést óhajtana teremteni Anglia és Németország között.

A mai Németország szemléletekor találkozunk az angol szellem a diktatúra és a hatalom problémájával s igyekszik megérteni a számára oly idegen jelenségeket. Bertrand Russelnek, a nagy pozitivistá-materialista szociológusnak új könyve a hatalomról, — *Power, A new Social Analysis* — a tanúsága ennek a törekvésnek. Bár ez az igen sokoldalú és műveit szerző könyve során végig hű marad eddigi eredményeihez,

mégis a könyvben igen sok helyütt találkozunk a szellemi jelenségeknek olyan értékelésével, melyek már kiutat jelentenek az eddigi pozitivistá-materialista körből, ahol eddig forgott, igen szellemesen. A hatalom emberi és szellemi megnyilatkozási forma, írja; az állat jóllakik és nem vágyik többre; de az ember boldogságát csak a minél teljesebb kitérülés, kitérülés adhatja meg; valami olyan ez a törekvés, mely az embert Istenhez akarja hasonlítani, de a legtöbb esetben mégis Milton Sátánjával hozza kapcsolatba, azzal a lényel, melyben kegyeletlenség, lázadás nemességgel egyesül. A titanizmusból valami van minden egyes emberben; a dicsőség, a pénz nem elég magában, kell hozzá az erő, a hatalom is. A hatalom és a dicsőség kérdése nem anyagi kérdés, de szellemi; ezt nem értették meg a marxisták és az utilitaristák. A hatalom olyan fogalom, illetve erő a társadalmi tudományban és gyakorlatban, mint a fizikában az energia; sok formája van, mint a fizikai energiának s a társadalomtudománynak figyelnie kell, mint megy át egyik formából a másikba, ahogy változik a fizikai energia is. A hatalom egyik formája sincsen alávétve a másiknak; s a szociális dinamika feladata éppen az, hogy vizsgálja e jelenségek külön és közös életét. A következőkben azután bősz és tanulságos magyarázatok következnek a hatalom különféle válfajairól és a szerző éppenséggel nem tartózkodik az aktuális politikai jelenségeket illető, bár mindig csak példaszerű és tudományos természetű megjegyzésektől. Az angol könyvpiac felneszeit a könyvre, feltűnt roppant eszme-gazdagsága is, túl minden aktualitáson.

íme azok a problémák, melyek az angol érdeklődést foglalkoztatják. Számunkra nem egyszer túlságosan is távoliak és mégis emberiek s mert egy világbirodalom kérdései, az európai emberiség sorsára alakítóan kihatók. Nem lenne oktalan tehát, ha közfigyelmünk az eddiginél nagyobb gondot fordítana e kérdések megismerésére; általuk közelebb jutunk az angol gondolkozásmód megértéséhez is, amire nagy szükségünk van politikai szempontból. De az ilyen tájékozódás talán hasznára van a magyar szellemnek is.

GOGOLÁK LAJOS

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta; minden hó 12-én délben. — Írógépen irt cikkeket kérünk. — Csak olyan cikket közlünk, amely még semmiféle formában nem jelent meg, tehát idegen nyelven sem. — Nyilvánosság előtt elhangzott előadások közlésétől is tartózkodunk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott, megcímzett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével a szerzői jogot a Magyar Szemle megszerezte. — Szerzőink különlenyomataikat, megállapított tarifa szerint, az Athenaeum nyomda igazgatóságánál szíveskedjenek közvetlenül megrendelni, legkésőbbben a szám megjelenésétől számított két héten belül. — A különlenyomatok csak a Magyar Szemle Társaság hozzájárulásával bocsáthatók könyvkereskedői forgalomba.

MAGYAR SZEMLE

1939 JÚNIUS

XXXVI. KÖTET 2. (142.) SZÁM

A LENGYEL-MAGYAR HATÁR

MA MÁR SZINTE MINDENKI tud arról, hogy a múlt folyamán milyen lelki kapcsolatok alakultak ki a magyar és lengyel nemzet történelmi egyéniségében. Sok tanulmány jelent meg — bár kevés visszhangja akadt ezeknek is — a kölcsönös misszióról s a valóban megvolt XVI—XVII. századi missziótudatról, a fegyveres segítség erejéről, melyet a magyar a lengyelnek nem egyszer nyújtott a kelet és a lengyel a magyarnak a dél ellen folytatott háborúiban. A múltban mindkét nemzet igyekezett azokat a kulturális feladatokat teljesíteni, melyeket a földrajzi helyzetből adódó történelmi hivatás reá rótt. Természetes, hogy ez a hivatás nagyon sok esetben hatalmi terjeszkedésre ihlette a két államot, de amíg a magyarságot dél felé fordította, addig a lengyel népet észak területei felé irányította. A magyarság terjeszkedési vonala a bosnyák, szerb, havasalföldi és moldvai törzsek, majd fejedelemségek felé húzott s a népek e területek felé kellett tekintenie, ha a keresztény kultúra áldásait ki akarta terjeszteni az itt élő s akkor még egyszerű életkeretek között élő népekre. Ezzel szemben a lengyel az orosz területek felé pillantott, majd a német lovagrenddel és a litvánokkal szemben kellett helyt állania. Ez a kölcsönös, de sohasem ellentétes terjeszkedés tette lehetővé a civilizáció kiterjesztését sok olyan népre, mely nem tudott együtt haladni az általános kulturális fejlődéssel. Lengyelország mindenkor az Odera és Visztula irányát követte hatalmi expanziójában, míg Magyarország a Duna folyásának megfelelően a dél és délkelet népei fölött gyakorolt hatalmat. Ez a geopolitikai érdekelágazás teszi érthetővé, hogy egymás mellett oly két hatalmas birodalom állhatott meg és fejlődhetett, mint amilyen volt a Piastok, majd a Jagellók Lengyelországa, nemkülönben az Árpádok és az Anjouk Magyar Birodalma. Ilyen körülmények között élte a maga életét a két nemzet s a közös uralkodók kormányzása alatt nemcsak az érdekek kölcsönös felismeréséből származó politikai tudat alakult ki, hanem kibontakozott egy szinte egyszárnyalású lélek, egy hasonló vonalakon nyugvó gondolkodás is. Ennek a gondolkodásnak legszebben Wiśniowiecki Jeremiás herceg adott kifejezést akkor, amikor az I. Rákóczi György erdélyi fejedelemhez vezetett követtség üdvözlő szavait tolmácsolta a következőkben: „Nincs nép, nincs nemzet, mely a lengyelekkel szokásaira s természetére nézve annyira egyeznék, mint a magyar; ugyanolyan fegyvereik vannak, egyforma a harcolási módjuk, életmódjuk is azonos,

sőt néhány évvel ezelőtt — célzás a XVI. századi lengyel öltözködésre, mely magyar elemeket vett fel és magyar díszítési mintázatokat fejlesztett ki — ruházatuk is olyan volt, mint a magyaroké. Szóval egyetlen egy néppel sem egyezünk annyira, mint a magyarral, mellyel egyébiránt is sok összeköttetésünk volt“. E szavak, melyek az akkori lengyel társadalom egyik vezető személyiségétől és legjelentősebb családjának egyik tagjától származnak, valóban a társadalom gondolkodását fejezik ki s így történelmi forrásértékük tökéletesen jellemző. Két évszázaddal később pedig az ugyancsak vezető politikai szerepet betöltő lengyel emigránsoknak egyik tagja, gróf Worcell Szaniszló pedig így mutatja be a magyar és lengyel lélek megegyező természetét: „Lengyelország és Magyarország olyan, mint évszázados tölgyek, melyeknek törzsei egymás mellett nőttek fel, s gyökereik szélesen szétágazva a föld alatt láthatatlanul összefonódtak és összenőttek. Innen származik az, hogy az egyiknek léte és életrevalósága a föltétele a másik életének és egészségének“. Mélyen benne kellene élnie ezeknek a szavaknak a magyar társadalom tudatában, mert az azóta elmúlt fejlődés tapasztalatai megerősítik a múlt szemléletének helyességét és objektív igazságát. A magyar társadalom maga is vallotta annakidején ezeket a nézeteket s a közelmúlt nagy politikusai mindnyájan a mellett az igazság mellett harcoltak, hogy Lengyelországot mindenképpen fel kell szabadítani, mert anélkül nem lehet a békét sem Közép-Európában biztosítani, sem a biztonságérzetet nem lehet kifejleszteni a kijegecesedett birodalmak határszélein alakult vagy már régen élő államokban. 1916—1918 között a magyar parlamentben nem kisebb egyéniségek szálltak síkra e felfogás mellett, mint Andrássy Gyula, Apponyi Albert, Nagyatádi Szabó István, Huszár Károly, Batthyány Tivadar, Ugrón Gábor, Tisza István, Wekerle Sándor stb. És amikor a lengyel felszabadulás bekövetkezett, a magyar nemzet volt az első, mely az állammá alakulás nehézségein igyekezett túlsegíteni a belső és külső ellenségtől egyformán megtámadott lengyel nemzetet és tényleges támogatással is hozzájárult az állam kiépítéséhez. Azóta a történelem síkjában rövid, de — a magunk egyéni tapasztalatairól lévén szó — hosszúnak látszó húsz esztendő telt el s ez alatt az idő alatt a történelmi helyzet és földrajzi kényszerűség által parancsolt együttműködés feltételeit a politikai gátlások következtében nem lehetett kielégíteni. De végre a magas politika is felismerte a társadalom követelését és a mélyen szunnyadó rejtett erők felszínre kerülhettek.

Érdekes ezek után megismerkedni a lengyel társadalom hangulatával, de ugyanakkor a hivatalos lengyel politika irányvonalával is a magyar-lengyel közös határ kérdésével kapcsolatosan.

A magyar-lengyel határérintkezésnek a régi Magyarország több pontján is meg lett volna a lehetősége, de az egész közép-európai politikai helyzet azt a szükségességet váltotta ki, hogy a Ruténföld visszacsatolásával találja meg Magyarország a lengyel állammal való érintkezési területét. A hivatalos lengyel politika Magyarországgal kapcsolatosan a Ruténföldön kívül az utóbbi időkben nem is gondolt más határtalálkozó pontra, mint a Vereckei és Uzsocki hágók geopolitikai területére. Ebből a szempontból jellemző Beck lengyel külügyminiszter-

nek az a beszéde, melyet 1939 március 1 i-én mondott a lengyel képviselőház külügyi bizottsága előtt: kijelentette nevezetesen azt, hogy „logikai, történelmi és földrajzi okok határozzák meg ebben a kérdésben a lengyel kormány külpolitikáját. Kitűnt a fejlődés folyamán, hogy a „Podkarpacka Ruá“ nem alkalmas önálló állami életre, mert annak a népnek nincs kialakult politikai nézete és gazdasági életfeltételei ahhoz az államhoz kötik, mellyel századok óta együttélt, nevezetesen Magyarországhoz. Ezért mindent számbavéve, Lengyelország a legnagyobb érdeklődéssel támogatja a magyar követeléseket, melyek egyedül teremthetik meg a békét Európának ezen a területén. Magyarország követelését ki kell elégíteni, mert ez az egyedül helyes és követendő politika“. Hozzátette még a lengyel külügyminiszter ezekhez a fejtegetéseihez még azt is, hogy „ami ebben a kérdésben Romániát illeti, biztosíthatok mindenkit, hogy a Dunavölgye tekintetében Lengyelország és Románia között a legnagyobb egyetértés uralkodik“. Ha figyelembe vesszük, hogy ez a bizottsági beszámoló négy nappal a magyar hadseregnek ruténföldi bevonulása előtt hangzott el, akkor megérthetjük azt a határtalanul nagy lelkesedést, amellyel a hivatalos Lengyelország éppen úgy, mint a társadalomnak csaknem minden rétege és eleme a dicsőséges magyar hódítást fogadta és üdvözölte. Ennek a lelkesedésnek adott hangot a lengyel sajtó jelentőség szerint talán legkiemelkedőbb szerve, a Kur jer Poranny március 16-i cikkében, melyben kiemelte, hogy „a lengyel érdekek közvetlenül kielégítést találtak akkor, amikor Ruá Podkarpacka határain megerősödött a lengyel biztonság“. Tehát nem is Magyarország fontos területnövekedését hangsúlyozza, hanem értékelésében egyenesen odáig megy, hogy Lengyelország biztonsága szempontjából emeli ki a Ruténföld visszanyerését. A Gazeta Polska, a lengyel kormány félhivatalos és az uralkodó lengyel politikai párt hivatalos lapja március 17-én vezércikkben üdvözli a magyar nemzet hódítását, kiemelve, hogy a „magyar történelmi hagyományok győzedelmeskedtek, a hatalom észszerű érvényesítése jutott kifejezésre az állami önállóság erejének biztosítására“. Ugyanekkor az OZN (Organizacja Zjednoczenia Narodowego = Nemzeti Egyesülés Szervezete) az egész Lengyelország területén ünnepeket rendezett a közös lengyel-magyar határ megvalósulása alkalmából. Lwów, Poznan, Torun, Równo, Varsó, Krakkó, tehát az ország legkülönbözőbb pontjain fekvő városok társadalma vonult fel ezeken a tüntetéseken köszönteni a magyar nemzet sikerét s üdvözölni a lengyel állam biztonságának fokozódását. A tüntetések szellemi vezére maga Skwarczyński tábornok volt, az OZN elnöke, aki több beszédben adott kifejezést a lengyel társadalom örömeinek és a magyar hadsereg iránti csodálatának. Wilnóban Kwiatkowski miniszter kijelentette, hogy „meggyőzhetetlenül állítjuk, hogy a Köztársaság érdekeinek egyedüli kifejeződése a nemzet egyesülése s ugyanakkor kifejezzük azt a törhetetlen akaratunkat, hogy a magyar nemzettel visszanyert közös határt mindenkor meg fogjuk tartani s hangot adunk készségünknek, hogy a magyar hadsereggel minden körülmények között együtt működünk egybeolvadó érdekeink megvédelmezése céljából“.

De a társadalom tüntetésének erejét és jelentőségét csak meggyőzőbben juttatják kifejezésre a hivatalos szerveknek és vezető személyiségeknek azok a táviratai, melyeket az egyes magyar szervekhez és irányító egyéniségekhez intéztek. Mint a történelem, az élet jövő fejlődésének forrásértékű bizonyítékait, ezeket is ismertetjük röviden. Beck külügyminiszter március 18-án ezeket írta: „a közös lengyel-magyar határ hozzájárul a középeurópai viszonyok megszilárdulásához s a jövő számára a hagyományokon alapuló magyar-lengyel barátságának értékes biztosítékát nyújtja“. A sejm elnöke, Makowski hasonló örömet árul el, amikor a lengyel alsóház ülésén kijelenti, hogy „ilyen módon elmélyülhetnek a mi természetes kapcsolataink, felélénkülnek a szív érzései, megindulhat a mi együttműködésünk a mi országaink javára éppen úgy, mint a világ békéjére“. Ezeknél az elnöki szavaknál a sejm meleg tüntetésben adott hangot egységes véleményének. A szenátus elnöke, Miedziński ugyancsak március 18-án üdvözölte a plénum előtt a közös lengyel-magyar határ gondolatát a következő szavakban: „legyen szabad azt a meggyőződésemet hangsúlyoznom, hogy az az ajándék, melyet a magyar és lengyel hadsereg vezetői a határokon való találkozás alkalmából kicseréltek, a két nemzet barátságának a kifejezése lesz, kifejezője az örökké tartó jó szomszédságnak, a hatalmas, hűséges, férfias barátságának“, a szenátus a sejmhez hasonló lelkesedéssel árulta el az elnökkel való együttérzését és a magyarság öröme felett érzett boldogságát. Az államfők kölcsönös táviratváltása, valamint a magyar honvédelmi miniszternek a lengyel hadsereg fővezérével kicserélt távirata a magyar közönség előtt ismeretes s ezért azokról nem tartjuk szükségesnek részletesen beszámolni. De ugyanekkor tovább folyt a társadalom megmozdulása és tüntetése a határ mellett, tawoczneban, Uzsokon, Worochta-ban s más határmenti városokban mindenütt a múlt és a jövő összefonódását, a továbbhaladás optimizmusát hirdették a szónokok, hadseregarancsnokok éppen úgy, mint az egyszerűbb emberek, lelket adva a majdnem halott reményeknek, életet öntve a vágyakba, kiölve a szívből a csalódás keserűségét. A Czás, a lengyel társadalom egyik legelőkelőbb hangú és legkomolyabban gondolkodó napilapja azt írja többek között: „Ez az esemény nemcsak a két állam életére fontos tény, hanem kihatása van egész Európára is. Magyarország területe olyan résszel növekedett, mely nemcsak geopolitikai helyzeténél fogva tartozik oda, hanem történelmi okokból kifolyólag is. Ezt a sikert a lengyel nép a legnagyobb örömmel fogadja annál inkább, mert ez nemcsak magyar, hanem lengyel érdek is. A lengyel állameszme érdeke két okból: az önálló Ruá a cseh államban állandó tűzfészke volt a belső irredentának; másodszer pedig azért, mert a csehszlovák Ruá a két egymásra utalt államot szétosztotta. Ennek megfelelően a magyar kormány sikerét csaknem egyidejűleg a lengyel külpolitika sikerének is kell tekintenünk“. (Márc. 17.) Ezzel a fejtegetéssel egyidőben írja az *Expres Poranny*: „Ha helyesen értékelünk, akkor a magyar-lengyel közös határt nemcsak a történelmi igazság érvényesülésének kell tulajdonítanunk s nemcsak a gazdasági érdekek és a közlekedéspolitikai okszerűségek normalizálását kell benne látnunk, hanem benne mindenekelőtt a rend és a fegyelem

követeléseit kell üdvözlünk. Történelmi jelentőséget ad ennek az eseménynek az a körülmény, hogy akkor következett be, amikor Csehország megszűnt és Szlovákia német fennhatóság alá helyezte magát“. Főlölegesnek tartjuk, hogy a beszámolót más lengyel sajtótermékek tanulmányainak ismertetésével is szaporítsuk, csak ismételjük, hogy nem volt még az ellenzéki lengyel napilapokban sem egyetlen olyan mondat, mely a magyar állam fennhatóságának kárpáti terjeszkedését elítélte volna, vagy más álláspontot foglalt volna el ebben a kérdésben, mint a lengyel társadalom imént ismertetett elemei.

Felmerülhet a kérdés, hogy a történelmi hagyományokon alapuló barátságon túlmenően Lengyelországnak milyen reális érdekei fűződtek a magyar-lengyel közös határhoz éppen a régi csehszlovák államnak ezen a területén. Bizonyos, hogy a legnagyobb örömmel az adott alapot, hogy a lengyelországi ukrán terrorizmus irredentájának rajzterülete a magyar foglalással megszűnt. Tudvalevő, hogy ide menekültek azok az elemek, amelyek nem érezték biztonságban magukat a jólszervezett lengyel rendőrség figyelő munkájával szemben, s innen rajzoltak ki a déllengyel vidékekre akkor, amikor úgy érezték, hogy földalatti munkájuk itt bizonyos érvényesülés előtt áll. Maga a Gazeta Polska írja március 16-án, hogy „Ukrajna Podkarpacka tipikus vonzóereje volt a politikai menekülteknek, akiknek a helyi életformához egyébként semmi közük sem volt“. És ha ez a lengyelelles ukrán irredenta nem veszélyeztette is a lengyel állam létalapjait, mert maga az ukrán társadalom legnagyobb része sem azonosította magát a politikai aknamunkások nézetével, mégis kellemetlenné tette a külföld előtt a Lengyelországról alkotott véleményt s azt a látszatot kelthette, hogy a lengyel kormány minden erejét csak arra használja föl, hogy az ukrán nemzeti megmozdulásokat lehetőleg visszaszorítsa s elzárja az érvényesülés legkisebb lehetőségétől is. Még nagyon messze van a történettudomány attól, hogy a kárpátorosz nemzetiségnek a nagy-ukrán néppel való származási és faji azonosságát minden mellékkörülményt kizáróan bebizonyíthassa, annyi azonban kétségtelen, hogy a kulturális és geopolitikai fejlődés a régi Magyarországnak ezen a vidéken egészen más kibontakozási törvényeket írt elő, mint a lengyelországi ukránok részére s természetesen mások is nemzeti követeléseit és érdekeit, mint annak. De akár egységes népről van szó, akár egészen más fejlődésről, annyi kétségtelen, hogy magában Lengyelországban, még az ukránok által legsűrűbben lakott területeken sem lehetett oly kiforrott nemzetellenes propagandát felfedezni, mint ezen a vidéken, ahol a lengyelelles propaganda fékevesztett harsonái üvöltötték tele az egyszerű életkörülmények között élő és csak az élet mindennapiságának elemei felé törekvő rutén nép művelt vagy műveletlen rétegeit. Lengyelországban a közvélemény napirenden tartja az ukránkérdés megoldásának útjait, s a kormány tudatában van annak, hogy ukránkérdés valóban létezik, de az eredmények kialakítása a legkevésbé sem függhet olyan politikai tényezőktől, amelyeknek követelése nem egyeztethető össze sem a lengyel állam érdekeivel, sem az ukrán nép jelenlegi gazdasági helyzetével. Ehhez járul még az is, hogy az egész közép-európai helyzet szinte parancsolólag írja elő,

hogy Lengyelország a középeurópai egyensúlynak egyik legfontosabb pillére legyen. A lengyel állam berendezkedésének mai jelszava a lengyel védelem (Obrona Polski) s ennek a védelemgondolatnak egyik kifejeződési formája a lengyel közvélemény szemében az is, hogy a lengyel állam dél felől biztosítékot találjon a közös magyar-lengyel határban. A lengyel szocialista párt (Polska Partja Socjalistyczna) hivatalos programja szerint „Lengyelország nem lehet és nem akar az úgynevezett Harmadik Birodalom előbástyája lenni a Szovjettel szemben s ugyanakkor nem lehet uszályhordozója Oroszországnak a német igények leszorítása céljából sem. Lengyelország ma úgy, mint a jövőben, a középeurópai politika önálló tényezője s célkitűzéseiben független minden más államtól“. (Gaz. Polska, március 28.) Ez az önálló politikai vonalvezetés talált határozott támogatást a lengyel társadalom szemében a közös lengyel-magyar határ megvalósulásával.

De a közöshatár-gondolat megvalósulásának nemcsak érzelmi eredményeit kell megvizsgálnunk, hanem ha a határt összekötő sávnak és nem szétválasztó tényezőnek fogjuk fel, számot kellene adnunk arról is, hogy voltaképpen milyen küátásai vannak a lengyel-magyar gazdasági életnek a közös határból kifolyólag. Eltűntek-e azok a közlekedéspolitikai akadályok, melyek eddig megbénították a magyar-lengyel kereskedelmet s van-e lehetőség arra, hogy újabb árucserre tegeye élénkebbé a két állam közötti forgalmat.

Mindenki előtt ismeretes a régi magyar külkereskedelem Lengyelország felé irányuló forgalma s az a nagy jelentőség, amelyet régebben a lengyelországi kivitel a magyar nemzetgazdaság szempontjából felmutatott. A magyar borkereskedelem behálózta az egész ország termelését és hosszú időn keresztül Lengyelország volt az egyetlen állam, amely a soproni, majd később a tokaji bortermelést vásárlásaival felendítette. A bor mellett a felvidéki textíliák is bőségesen ellátták a lengyel piacot, nem is téve említést a magyar rézről és más ásványi termékek kiviteléről, melyeknek pontos statisztikáját a történettudomány csak ezután fogja feldolgozni. A kereskedelem lendülete azonban Lengyelország felosztásával szinte egy csapásra megtört, a lengyel közönség nem tudott vásárolni, vagy nagyon kevés áruval is ki volt elégíthető, a lengyel földet kormányzó idegenek pedig nem Magyarországon szereztek be szükségleteiket, hanem Franciaországban vagy Németországban. Ez a visszafejlődés még a legújabb időkben is érezte szomorú hatását a magyar külkereskedelemben s csak 1925-ben kezdett a magyar kereskedelem bekapcsolódni a lengyel hálózatba, s ugyancsak ebben az időben tűnnek föl az első lengyel áruk a magyar piacon. Az 1925. évi kereskedelmi szerződést kiegészítő 1928. évi pótegyezmény lehetővé tette, hogy Magyarország Lengyelország felé kedvezményes, más államokhoz viszonyítva húsz százalékkal alacsonyabb vámok mellett szállíthasson különféle árukat, azok között elsősorban friss gyümölcsöt, villanygépeket és készülékeket, friss halat és friss főzelékféléket, nyersbőrt, bort, vasárut, ásványvizeket, szalámit és kolbászarut, gyapjút, lóherét és lucernamagot, nyersdohányt és búzát. Lengyelország viszont Magyarország felé szállított köszönet és

kokszot, nyers és megmunkált fát, műselymet, nyers fémeket, gyapjúszövetet, cukor- és takarmányrépamagot, parafint, nyers- és ócskavasat, ásványolajat, pamutszövetet, tisztított terpentinolajat, papirosárut. Külkereskedelmi forgalmunk Lengyelországgal reánk nézve kedvezőtlenül alakult, mert amíg 1929-ben kivitelünk pénzüsszege csak 17,434.000 pengő volt, addig behozatalunk ugyanakkor 50,922.000 pengőre rúgott. A kivitelben ebben az időben a nyersgyümölcs és a bor játszotta a legfőbb szerepet, míg a behozatal mérlegét elsősorban a szén, valamint a nyers- és megmunkált fa billentette hátrányunkra. Ezek az áruk még ma is azok közé tartoznak, amelyek a másik államban hiányoznak, kivéve talán a tűzifát, amely a Felvidék visszacsatolása révén ma már kielégíti a magyar szükségletet. De a lengyel állam a müncheni egyezmény következtében előállott területi gyarapodás után sem rendelkezik azokkal a cikkekkel, amelyek egy részét addig Magyarországból szerezte be, mert sem a Csacáig lehúzódó terület, sem pedig a Tátrának visszakapott sávja nem termel sem gyümölcsöt, sem bort. Viszont az is kétségtelen, hogy Magyarország fokozatosan iparosodik s ebben a tekintetben az egyes árucikkek feldolgozása arányosan fejlődik a lengyel ipari termeléssel, de ennek ellenére nagyon sok áruban kiegészítik egymást. Így mindenekelőtt az ipari nyersanyag szempontjából cinkellátásunk jelenleg elsősorban Németországból nyer kielégítést, jóllehet a lengyel termelés a maga fölöslegét el tudná helyezni a magyar piacokon. Magyarország szénszükséglete körülbelül 26.000 vágón; ennek nagy részét is pótolná a lengyel szénbányák termelése, amelyek ma már magában Angliában is versenyeznek az angol szénrel olcsóságuk és könnyű beszerezhetőségük következtében. Magyarország kiviteli lehetőségei pedig elsősorban olyan árucikkekben jelentkeznek, amelyek iránt más államok a lengyelen kívül a saját termelésük vagy a közlekedési nehézségek és a vámpolitika áthidalhatatlan akadályai miatt nem nagyon érdeklődnek. Ilyen mindenekelőtt a már említett friss gyümölcs, amelyet ugyan el tudunk helyezni Európa egyéb piacain is, de sokkal kevesebb haszonnal, mert nagyobb, technikai okokból származó költséggel, mint ahogyan a lengyel fogyasztók között. Ehhez járul még a nagy történelmi múltú magyar bor és a ponty, amelynek fogyasztása Lengyelországban a „szombati hal” szerepe miatt elsősorban a magyar kivitel révén lenne kielégíthető. Az uborkatermelésből is megfelelő mennyiséget lehetne lekötni Lengyelország számára. Ugyancsak a lengyel piacok várják a magyar hordóba csomagolt paradicsomot, a kaucsuk- és gumiárukat, a rádiókészülékeket, lámpaégőket és alkatrészeket, villamos motorokat és dinamókat, generátorokat és transzformátorokat, villanyizzólámpákat és egyéb árukat, amelyek a lengyel iparnak jelenlegi speciális beállítottságánál fogva ma az ottani beltermelésben teljesen elhanyagoltak. Mindezideig Lengyelország a magyar kivitel szempontjából az utolsó helyen áll, mert 1935-ben csak a tizenhetedik volt az államok sorrendjében; behozatal szempontjából pedig a tizennegyedik volt a sorban. Nagy mértékben folyt ez a cseh állam vámpolitikájából, amely oly magas tranzitívámmal sújtotta a magyar árukat, hogy a kiszállitás után már a középosztály számára elérhetetlen áruk volt. Jellemző

adatként felemlítjük: egy liter egri siller termelői ára 70 fillér volt 1936-ban s ugyanakkor Lengyelországban hat pengőért lehetett csak kapni. Ilyen magas tételek mellett pedig természetesen senki sem vásárolta s így magától értetődő, hogy még azok a vállalkozók is súlyosan ráfizettek vállalkozásukra, akik leküzdötték azt a félelmet, hogy esetleg a cseh állam oly hosszú ideig tartja magánál a magyar árút, amíg az a piacon már nem lesz elhelyezhető. Ez az akadály most már megszűnt s így a magyar termelés egy fokozatosan fejlődő piaclehetőséggel lett gazdagabb.

A közös határnak nem utolsósorban fontos előnye az idegenforgalom fellendülésének reménye is. Lengyelország gazdag turista-helyekben, amelyek addig közlekedéspolitikai okok miatt csak a legnagyobb kerülővel és többszörös vízum útján voltak megközelíthetők. Kiváló síhelyek a magyar turisztika számára Lengyelországban Zakopane, Zwardon, Krinica, Zegiestów, a két utóbbi egyben szénsavas és vastartalmú forrásaival remek gyógyhely is. Sósforrásáról lett nevezetes Szczawnica; de Közép-Európa egyik legszebb kirándulóhelye a Dunajec áttörésénél a Pieninek. Viszont hogy a lengyel turisták részére a magyar földön mennyi alkalom kínálkozik, az már sokkal jobban ismert, hogysen külön részletezni kellene. A közös magyar-lengyel határ megvalósulásával, a határok összekötő szerepének fontossága révén tehát sok lehetőség kínálkozik arra, hogy a két nemzet a múlt érintkezését ismét felvegye és beleélje magát a többszázados barátság éltető hangulatába. A politikai fontosságon kívül ezek a kisebbnek mutatkozó lehetőségek is nagyértékűek, mert a történelmi életben gyakran tapasztaltuk annak az igazságát, amit Pilsudski József a következő szavakkal öntött formába: „Nem mindig a rideg számok a legfontosabbak, és az anyagiakról való gondoskodás számvetése. A közért, az államért felelős vezető számítása éppen ott kezdődik, ahol megszűnik a bizonyosság és ahol kezdődik a valószínűség, még pedig a rendkívül ingatag, változó valószínűség“. A közös határ célszerűségét sem csak a számok állapítják meg és fejezik ki, hanem az élet jövődjé útjai, melyekre messze a jövőbe világító fénycsővát vetettek a lengyel társadalom tüntető ünnepei a magyar hadsereg dicsőséges előrenyomulása alkalmából.

KOMORÓCZY GYÖRGY

A TANYAVILÁG EGÉSZSÉGE

MA MÉG NINCS olyan összefoglalás, amely hűen, a helyi viszonyok tekintetbevételével mutatná a tanyavilág közegészségügyének teljes arculatát. Ma csak egyéb, nem közegészségügyi vonatkozású viszonyok felhasználásával tudunk e téren megközelítő következtetéseket levonni és egyes jelenségekre magyarázatot nyerni. Itt persze igen tág tere nyílik a szakszerű adatgyűjtésnek és a megfelelő elvek alapján megindított szakszerű kutatómunka nemcsak újabb világosságot jelenthet, hanem sok tekintetben érthetőbbé tudná tenni a megoldás módozatait, terjedelmüket és időbeli sorrendjüket.

Általánosságban a népmozgalmi adatokat vizsgálva azt látjuk, hogy sokszor lényegesen eltérnek egymástól. Különösen vonatkozik ez az eltérés a születési és a halálozási, illetve a természetes szaporodási, még inkább a csecsemőhalálozási arányszámokra. A Szegedi Kerületi Orvosi Kamara működési területéhez tartozó négy vármegye — Bács-Bodrog, Békés, Csongrád, Csanád-Arad-Torontál — és három törvényhatósági jogú város, Baja, Hódmezővásárhely, Szeged közül Szegeden 1936-ban a természetes szaporodás arányszámát 3.3 ‰-nek, — országos átlag $5.6/100$ — a csongrádmegyei Kistemplomtanyán, amely pedig Szeged határában van, 44‰-nek tüntetik fel a statisztikai adatok. A csecsemőhalálozás arányszáma ugyancsak 1936-ban Szeged-Szentmihályteleken 6.9‰ — országos átlag 15.4‰, — a csongrádmegyei Kiskirályságban pedig 31.4‰. Az Alföld egyéb részein is hasonló a helyzet, sőt az eltérés még kirívóbb. Szabolcs megyében a kótaji orvosi körben 1936-ban a csecsemőhalálozás 62.5‰ volt! Ezek az eltérések területi, népsűrűségi, gazdasági, szociális, kulturális és közegészségügyi okokban lelik magyarázatukat.

A TERÜLETI OKOK részben közvetlenül, részben közvetve befolyásolják a tanyai lakosság egészségi állapotát. Közvetlenül azért, mert a terület gazdasági és szociális vonatkozásai döntő hatást gyakorolnak a tulajdonosok egészségére: a nagyobb birtokú tanyai lakosok jobb anyagi helyzetük következtében viszonylag jobb egészségi helyzetben vannak, mint azok, akik apró, sokszor a megélhetéshez sem elég földtulajdonnal rendelkeznek. Sajnos, nem tapasztaljuk a nagyobb birtok kedvező hatását akkor, ha a nagybirtok a kisbirtok rovására túlteng és ennek következtében megnövekedik a földtulajdonnal nem

rendelkezők száma. Hogy ez mennyire így van, csak egy példát szeretnék felemlíteni. Pest vármegyében egymás szomszédságában van a 3500 lakost számláló Sári és az 1117 lakosú Felsődabas. A birtokmegoszlás Sáriban 65% nagybirtok, 35% kisbirtok, Felsődabason 100%-ban törpebirtok. Ezerre számítva a gümőkóros halálozás 1936-ban Sáriban 4.8 volt, Felsődabason 0.0. A csecsemőhalálozás száz élve születettre számítva Sáriban 19.3%, Felsődabason 5%. A népmozgalmi adatok közül a születések és a természetes szaporodás arányszámai már nem alakulnak üyen kedvezően, sőt, mondhatnám, a földtulajdon nagysága fordított arányban áll a születéssel és a természetes szaporodással. A most említett két pestmegyei község közül Sáriban 1936-ban 37.1%, Felsődabason 17-9700 volt a születési arányszám; a természetes szaporodás pedig 14, illetve 7 2, szintén ezer lélekre számítva. A túlnyomórészben kisbirtokos Öcsöd és a községszerű települést mutató Szeged-Röszke természetes szaporodásának arányszámai az országos átlag alá kerültek (1936-ban 3.4, illetve 3.8% viszont az egészen törpebirtokos, földbérlo vagy napszámos lakosságból álló községek természetes szaporodása magasan felette áll az országos átlagnak (Kistelek 12% Nagymágoics 15.4% Tápé 13.4%). A fordított arány keletkezésében minden bizonyonnyal a földtulajdon elaprózódásának veszedelmétől való félelem játssza a főszerepet s a tanyai lakosság gondolkodásának megváltoztatása e téren igen nehéz feladat, éppen a szociális és gazdasági okok következtében.

A területi viszonyoknak a közegészségügyre gyakorolt hatása több körülménytől függ. Elsősorban attól, hogy milyen a tanyavilág területi kiterjedésének és a népsűrűségnek viszonya. Ott, ahol a nagy-kiterjedésű tanyavilágban nagyobb a népsűrűség, szükséges a településnek bizonyos központosítása. E helyeken természetesen előnyösebben alakul a közegészségügy helyzete is. Függ továbbá attól, hogy a tanyavilágban tartózkodik-e állandóan nagyobb számban lakosság, vagy pedig a lakosság túlnyomó része a város, illetve község belterületén bír-e állandó lakással s onnan jár ki naponta vagy több napra földjét művelni. Érthető, hogy egészen más a közegészségügy helyzete és feladata az előbbi, mint az utóbbi esetben. Végül, de nem utolsó sorban, függ a közigazgatási határoktól. Közegészségügyi szempontból is hátrányosnak kell mondani az alföldi városok és községek jórészt óriási kiterjedésű, a gyakorlati életnek meg nem felelő közigazgatási határait, amelyek következtében ma a másfél milliónyi tanyai lakosságból legfeljebb egyharmad kapcsolódhatik be helyesen a nemzeti termelés és fogyasztás vérkeringésébe és elégítheti ki primitív közszükségeit. Sok tekintetben igazat kell adni Weis Istvánnak, amikor a következőket írja: „A városok és községek külterületének lakossága a gyarmati lét sajátosságos ismérveit tünteti fel: adózik olyan uralom fenntartásáért, amely a legjobb esetben közömbös, igen gyakran ellenséges vele szemben és nincs befolyása azon közület sorsának irányítására, amelyhez balsorsa csatolta“. Ott, ahol egy bizonyos város vagy község külterületének határa 30—40 km hosszúságba kinyúlik, ahol a külterület sok-sokezemiyi holdat foglal magában, valóban nem lehet kihasználni a tanyai település előnyeit még közegészségügyi szempontból sem.

Lássunk egy pár adatot. Makó megyei város 46.700 kat. hold területű és 35.824 lakosából 6564 lakik külterületen. A város határa hosszúkás alakú, úgy, hogy annak egyik végében van Makó s így orvosi ellátás szempontjából a határnak távolabbi részében lakó tanyaiak más szomszédos községek orvosaira vannak utalva, annyival is inkább, mert ezen a nagykiterjedésű külterületen orvos egyáltalában nem lakik. Battonya 23.521 kat. holdat kitevő külterületén 5702 lakos él orvos nélkül. Hódmezővásárhely több mint 135.000 kat. hold kiterjedésű tanyavilágában két városi és egy magánorvos lakik állandóan, — egy Pusztaközponton, kettő Vásárhelykúton — két városi orvos pedig hetenként két alkalommal jár ki a tanyavilágba, egy Mártélyra, egy Kopáncsra. A tanyavilág többi részei messze a várostól egészen orvos nélkül állnak. Ezen adatok ismeretében nem csodálkozhatunk azon, ha azt halljuk, hogy a tanyai lakosnak beteg gyermekét 12 km-ről kellett talicskával betolni az orvoshoz s hogy a szülő, illetve vetelő asszonynak el kellett véreznie, mire az orvosi segítség megérkezett. Továbbmenve magyarázatot nyerünk bizonyos mértékig arra is, miért magas a csecsemőhalálozás a tanyavilág egyes részein.

Gyökeres változásokra van hát mielőbb szükség. A közigazgatási törvény keretében gondoskodni kellene arról, hogy a nagyobb lélekszámmal bíró, községszerű tanyai központok önálló közigazgatási egységekké alakuljanak át, vagy ha ez az autonómiák erősebb ellenállása folytán belátható időn belül keresztülvihető nem volna, hogy a tanyavilágban a területi és népsűrűségi adottságoknak megfelelően a központok kiépítése a mainál fokozottabb mértékben történjék meg. Nemcsak közigazgatási, de gazdasági szempontból is sok panasznak és támadásnak vehetjük így elejét, közegészségügyileg pedig könnyebbé és racionálisabbá tehetjük a lakosság gondozását, mert hiszen e tanyai központokban megfelelő lakások építésével orvosokat tudunk letelepíteni, s a központok környékén élő lakosság nemcsak a gyógyítás, de az egészségvédelem számára is a mai állapothoz képest összehasonlíthatatlanul jobban hozzáférhetőbbé válik. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy az egészségügyi kormányzat maga is elismerte ennek igazát és igyekszik az orvostelepítés gondolatát minél szélesebb körben megvalósítani.

Az ORVOSTELEPÍTÉSNEK, mint azt Johann Béla is kiemelte, három igen fontos feltétele van: megfelelő lakás, a szükséges felszerelés és a megélhetés biztosítása. A lakás kérdését kétféleképpen igyekszik az egészségügyi kormányzat megoldani: egyfelől OTI- vagy MABI-kölcsönt szerez lakásépítés céljára a község, illetve város számára, amely azután az orvos lakáspénzéből törlesztheti a kölcsön egy részét, másfelől a magyar társadalom áldozatkészségéből a falusi közegészségügyi munka rendelkezésére bocsátott három és fél millió pengőből korlátolt keretekben segínyt tud szerezni a nagyon szegény közületeknek orvosi lakásépítés céljára. Megvan tehát a mód az orvosi lakások megépítésére és csupán arra volna szükség, hogy a közületek ne zárkózzanak el a közegészségügyi segítség ezen módjának megvalósítása elől. Az orvosi felszerelés megszerzését megkönnyíti a Nemzeti

önállósítási Alap a berendezkedni óhajtó orvosnak juttatandó kölcsön révén. Ugyancsak ez az Alap segítyt is biztosít azoknak az orvosoknak, akik az Alap által kijelölt helyeken óhajtanak letelepedni. Ezeken a helyeken biztosítva van az orvosok megélhetése is.

Kétségtelen, hogy az egészségügyi kormányzatnak és a Nemzeti Önállósítási Alapnak ez az akciója ösztönzőleg hat a fiatalabb orvosnemzedékre a tanyai letelepedés szempontjából és a közegészségügy vagy az egészségvédelem szempontjából feltétlenül gyakorolni fogja jótékony hatását. Meg vagyok győződve arról, hogy az orvostelepítés első fázisát a fejlődésnek újabb fázisa fogja követni. Arról azonban nem szabad megfeledkezni, hogy korlátlan telepítésről a jövőben sem lehet szó, mert az orvostelepítésnek korlátot szab a községek, illetve tanyarészek lakosságának számbelisége. A tapasztalat ugyanis azt mutatja, hogy az orvos megélhetése a mai illetmények mellett csak ott van biztosítva, ahol a lakosság száma több mint 2000. A korlátlan telepítés tehát csak abban az esetben volna megvalósítható, ha a letelepedő orvosok számára a maiaknál lényegesen nagyobb illetményeket tudnánk biztosítani. Nagy kérdés, hogy az állam, illetve a városok és községek anyagi helyzete belátható időn belül nyújt-e erre módot?

Az orvostelepítés kérdésével kapcsolatban önkénytelenül is felmerül az a kérdés is, hogy a tanyavilágban milyen képzettségű orvosokat telepítünk. Annak, aki a tanyavilág viszonyait és egészségügyi szükségleteit valóban ismeri, úgy vélem, e tekintetben csak az lehet a felfogása, hogy a tanyavilágba a jó általános orvosi képzettségű egyén való, az a típus, amelyet régen mint a házi orvos típusát ismertük meg. A tanyavilágban a családnak, mint a társadalom legkisebb egységének egészségügyi gondozását csak az az orvos tudja kellőképpen elvégezni, aki előtanulmányai során nem merült el túlságosan az orvostudomány részletkérdéseiben, hanem aki jó általános gyakorlati kiképzésre tett szert. Ma már erre megvan a lehetőség azáltal, hogy a közkórházakban az egészségügyi kormányzat lehetővé tette a kiegészítő orvosi állások megszervezését. További gond, hogy ezt a jó általános orvosi képzettséget megtartani igyekezzünk a tanyavilág orvosában akkor is, amikor már hivatása és lekötöttsége folytán megszűnik a közkórházakkal való szorosabb és gyakoribb érintkezése. Szükséges, hogy szerény anyagi eszközökkel is biztosítható legyen időnként az orvosok számára a közkórházakban a gyakorlati továbbképzés lehetősége. A Szegedi Kerületi Orvosi Kamara területén e tekintetben már jelentős haladás mutatkozik.

A tanyavilágban az orvoskérdés mellett igen nagy jelentőséggel bír a bábakérdés. Ezen a téren a tapasztalatok igen elszomorítóak, egyfelől mert a tanyavilág bábaellátása igen hiányos, másfelől, mert a tanyavilág bábáinak a képzettsége majdnem minden esetben hiányos, a tisztasággal és az aszepszis szabályaival hadilábon állnak. Sajnos, amíg a bábák a mai túlalacsony illetményeket kapják munkájuk után a közületektől, nem gondolhatunk komolyan arra, hogy képzett bábák menjenek a tanyák közé. Érdemesnek tartom e helyütt felemlíteni Sajó szegedi tisztí főorvosnak egészen eredeti elgondolású szabályrendelet-tervezetét a bábasesedelem biztosításáról. E tervezet szerint Szegeden a bábateendőket a jövőben nem választott bábák, hanem a polgármester által

ideiglenes hatállyal megbízott magánbábák látnák el, akiknek a részükre kijelölt körzetben kellene lakni. A megbízott magánbábák működésükért évi 300 pengő illetményt, azonkívül a szegény szülők ellátásáért esetenkénti díjazást kapnának a város pénztárából. Így a bábák megélhetése biztosítva volna, szívesen kimennének a tanyavilágba is és minden bizonnyal tökéletesebb és becsületesebb munkát tudnának nyújtani mint ma, amikor nehéz anyagi helyzetükben nem riadnak vissza a tiltott műtétek végzésétől sem. Úgy érzem, e tervezet igen komoly megfontolást érdemel az ország többi törvényhatóságánál is annyival inkább, mert szerintem csak így lehet biztosítani azt, hogy a községekben és a tanyavilágban is megfelelő legyen a szülési segedelem nyújtása.

Súlyos problémát jelent közegészségügyi szempontból is a tanyavilágban a közlekedési utak kérdése. Míg a tanyai utak az év nagy részében még gyalogos számára is alig járhatók, míg legalább azt nem tudjuk elérni, hogy megfelelően kövezett összekötő utak tegyék lehetővé az egyes tanyarészek között a közlekedést, a tanyavilág egészségügyi ellátása bizony nehézkes és fogyatékos lesz.

A TANYAI LAKOSSÁG közegészségügyi helyzetének ismertetésénél igen nagy súllyal esik latba a lakáskérdés. Hogy e problémával tisztában legyünk, idézem Johan Béla statisztikai számait. Hazánkban az 1930. évi statisztikai adatfelvétel 1,467.926 lakóházzal számol be. Ezeknek 73.8%-a vályogból épült és ezek kb. egyharmadának volt csak kő- vagy téglalapja. Van azonban az országnak olyan törvényhatósága is, ahol a lakóházak 93%-a vályogból épült és csak átlag egyötödüknek van kő- vagy téglalapja. Ismerve a tanyavilág lakásviszonyait, mondhatjuk, hogy a községek és a tanyák között a lakáskérdést illetőleg különbségeket nem tapasztalunk, mert a tanyai lakásviszonyok éppen olyan rosszak mint a községiek.

E tény ellenére, véleményem szerint, igen kis gyakorlati haszonnal járna egy olyan propaganda, amely a vályogfalú házakat kivétel nélkül rosszaknak minősítené és már általánosságban állást foglalna a vályogházak építése ellen, mert hiszen a mai kb. 1,000.000 vályogfalú ház átépítésére józanul számítani belátható időn belül nem lehet. De hiba is volna, ha már ab ovo kimondanók, hogy a vályogfalú ház egészségtelen s hogy az ilyen házban való lakás közegészségügyi szempontból káros. Ha az építőanyagul felhasznált vályog teljesen ki van száradva, házépítésre alkalmas és közegészségügyi szempontból nem kifogásolható akkor, ha az ilyenekből készült házak alapjai kőből, téglából vagy betonból készül, ha ez az alap a földből legalább 30—40 cm-re kiemelkedik s a teteje aszfalt-lemezzel jól izolálva van. Gondoskodni kell arról is, hogy az ablakok elég nagyok legyenek. Ne felejtjük el azt se, hogy ez az építési mód még ma is jobban megfelel a községek és a tanyák tradicionális szokásainak és teherbíró képességének. Hazánkban a lakóházaknak 84.2%-a egyáltalában nincs alapincézve s ennek dacára még sem mondhatjuk azt, hogy e házak kivétel nélkül nedvesek és egészségtelenek. Fontosabbnak tartanám közegészségügyi szempontból egyfelől azt, hogy a házon belül ki tudjuk küszöbölni

a földespadlókat, másfelől pedig, hogy megfelelő nevelés révén hozzá tudjuk szoktatni a lakosságot a ház belsősegeinek helyes és egészséges kihasználásához.

Sajnos ma azt kell mondanunk, hogy a 100 holdas gazda és a jobb zsellér, mezőgazdasági munkás között a lakás kihasználása és a lakásban folytatott életmód tekintetében legfeljebb csak árnyalati eltérések vannak. A tehetős gazda épített ugyan többszobás lakást, azt be is rendezi, azonban legtöbbször az történik, hogy a több szobából csak egyetlen helyiségben, télen a konyhában szorong a család aprajánagyja ócska, formátlan bútorokon a földes szoba kikent padlójának gözölgésétől, a pipafüsttől és az ételszagtól áporodott levegőben, mert a lakás szellőztetése, különösen téli időben, nem nagy erénye a mi tanyai lakosságunknak, s bizony nem egyszer megtörténik, hogy az ablakot a meleggel való takarékoskodás érdekében egész télen át ki sem nyitják. Meg lehet érteni, hogy az ilyen helyiségben túbnelegen öltözködő, egyoldalúan táplált és összezsúfolt egyének között miért csökken a szervezet természetes ellenállóképessége, miért annyi a satnya és csenevész gyermek és miért találunk olyan nagyszámban gümőkórosokat. Szakértői megállapítás szerint a gümőkórral fertőzött házak 90%-a földes.

A tanyai házak, illetve lakások kérdésével szorosan összekapcsolódik a közvetlen környezet, a gazdasági udvar higiénije. Sajnos, ma még e téren igen primitív állapotban vagyunk, pedig a gazdasági udvar berendezése nemcsak a gazdálkodás menetére, az egyes termelési ágak jövedelmezőségére bír befolyással, hanem a tulajdonos és családjának, sőt igen sok esetben a szomszédok és a gazdasági termények fogyasztóinak egészségi állapotára is. Ma még a tanyavilág nagyobb részében az igen szűkre méretezett gazdasági udvarban a trágyatelep helyett szemétdombot találunk, ahol nem gondoskodnak a híg ürülék helyes kezeléséről, hanem az a trágyalével együtt folyik szét a gazdasági udvaron. Elképzelhető, mennyire bűzös az ilyen udvar levegője a forró nyári napsütésben. Az udvar végén — igen gyakran a tulajdonos lakásául szolgáló épület folytatásaképpen — találjuk a vertfalú, rogygyant, öklömnyi ablakokkal bíró, szalmafödeles istállót, melynek hepehupás földjén a tócsákban összegyűlt trágyalé orrfacsaró ammóniákibűzzel árasztja el az istálló belsejét. A gondozatlan, kellően nem cserélt alomtól piszkos tehenet sáros munkaruhájában feji a gazda mosdatlan kézzel és anélkül, hogy a tehen tőgyét is előbb megmosta volna. A kifejt tej számára szolgáló fasajtár megbámult és repedezett már, ha pedig zománcból készült, sok helyen lepattant róla a zománc belől is. Fejés közben a tehen a sok legyet farkával hessegeti el, miközben bőségesen sepri le magáról a trágyát és a szennyes szőrszálakat a tejbe, ami fogyasztásra kerülve a különböző betegségek egész sorát okozza. A trágyadomb mellett találjuk az egészen primitív, rozoga fabódéval borított, vagy csak elkerített nyitott árnyékszékét, amelynek bűzét már messziről érezni; környékén rajokban zsong a légy, röpköd ide-oda, viszi az ürülékreszeket az eresz alatt reggelihez vagy ebédhez kikészített edényekre és élelmiszerekre. Az udvar környékén fa alig van, így a síkságon átrohanó szél porral mindent telehord.

Bizony szomorú kép ez; más, mint a szépirodalom rántott-csirkés, tejben-vajban fürdő idillikus ábrázolása. Tudjuk, hogy itt sok a csecsemőhalál, sok a gümőkór embernél és állatnál egyaránt, sok a fertőzőbetegség, a vérhas, a tífusz, rosszul fejlettek és tápláltak a gyermekek, évről-évre silányabb minőségű az innen kikerülő újonozási emberanyag.

Halaszthatatlan szükség van arra, hogy ezt a leverő, honvédelmi, nemzetgazdasági, népesedési, kulturális, szociális, köz- és állategészségügyi szempontból kiszámíthatatlan károkat jelentő állapotot megszüntessük. Úgy vélem, hogy az építési szabályrendeletek megfelelő átalakításával, propagandisztikus előadások, tanfolyamok tartásával, mintatanyák létesítésével, jutalmazásokkal, kitüntetésekkel, az iskolai neveléssel és az iskolán kívüli népműveléssel sokat tudunk segíteni. Különösen helyesnek és könnyen keresztülvihetőnek tartom a nevelés szempontjából, hogy az iskolákban a gyermekek a szlőjd-oktatás keretén belül maguk építsék meg a helyes gazdasági udvar agyagmodelljét. Meg vagyok győződve arról, hogy ez a játszvatanulás többet ér minden elméleti oktatásnál. A gyermekek játék közben tanulják meg a józan irányelveket s ha kiskezük munkáját hazaviszik, ha a modellen elmagyarázzák a hozzátartozóknak, mit miért tettek: a felnőttek is tanulnak és a példát utánozni fogják.

Nehéz kérdés a tanyavilágban az ivóvízellátás kérdése. Ma a tanyai kutak túlnyomó többsége nyitott, gémes- vagy kerekeskút.

A tanyai kutak többsége egészségügyi szempontból nem megfelelő s a jövőben fokozottabb gondot kell fordítani az ivóvízellátásra úgy, hogy a kutak vizének ellenőrző vizsgálatát még hatályosabbá tesszük és úgy, hogy a kutak építésére, azoknak és azok környékének kiképzésére nagyobb gondot fordítunk. Ma a kifogásolás vagy azért történik, mert a kutak vize colibacillussal fertőzött, vagy mert erősen salétromtartalmú. Ott ugyanis, ahol a trágyalétől és egyéb ürüléktől erősen szennyezett a talaj felső rétege, a legfelsőbb talajvízrétegig leásott, nyitott és kellően ki nem épített kút jó vizet nem adhat.

Nagy közegészségügyi érdekek fűződnek ahhoz, hogy e rossz kutak fokozatosan jókra cseréltessenek át, mert ily módon sok fertőzésnek, sok gyomor- és bélbetegségnek vehetjük elejét. Túlzás volna azonban a mai viszonyok között az artézi kutakkal való ivóvízellátást propagálni. Kétségtelen, hogy egészségügyi szempontból ez a legeszményibb megoldás lenne. Az anyagi nehézségek és a speciális tanyai viszonyok azonban lehetlenné teszik a megoldásnak ezt a módját. £ helyett a tapasztalatok azt mutatják, hogy igen sok, 8—10 méter mélységű, aknásút vize is jó mindaddig, amíg a kútba szennyezés nem kerül be. Anyagilag óriási különbség van az artézi és az ilyen aknásutak előállítási költsége között, mert míg az előbbi több ezer pengőt emészt föl, addig az aknásút 5—600 pengőbe kerül. A tapasztalatok szerint tehát ezeket az aknásutakat kell szaporítanunk a tanyavilágban már olcsóságuknál fogva is. Ahol pedig akár a közület, akár a tanyai lakosság annyira szegény, hogy még ezt az anyagi megterhelést sem bírja el, gondoskodni kell legalább arról, hogy az ásott kutak 25—30 cm szélességű agyagréteggel körüldöngöl-

tessenek, hogy a kút fala hézagmentes anyaggal burkoltassék, hogy a talaj felszínén összegyűlő szennyvizek, ürülékek be ne csoroghassanak a kútba és végül, hogy a kút fedett legyen.

Az ELMONDOTTAK UTÁN önkénytelenül merül fel a kérdés, hogy milyen munkarendszer mellett tudjuk a tanyavilág közegészségügyének javítását elérni? Úgy vélem, a felelet e kérdésre csak az lehet, hogy az a rendszer a legmegfelelőbb, amelyik a legkisebb anyagi megterhelés mellett aránylag a legtöbbet tudja nyújtani. Ez pedig az általános egészségvédelem, a zöldkeresztes egészségvédelmi szolgálat munkarendszere, amelyen belül gondoskodás történik a különböző munkaágazatoknak, az anya- és csecsemővédelemnek, a gümőkórosak és a nemibetegek gondozásának, a szociális gondozásnak, az otthoni betegápolásnak, az egészségügyi és szociális propagandának megszervezéséről és kiépítéséről. Ha tudjuk azt, hogy e szolgálat szervezete idomul a közigazgatási hatóságok szervezetéhez és annak tagozódásához, s ha tudjuk azt, hogy e szervezet a központi szervek és a családok életébe betekintő végrehajtószerv: a védőnő között logikus módon a közvetlen kapcsolatot tart fenn, arra a megállapításra kell jutnunk, hogy e munkarendszer útján tudunk a tanyavilág közegészségügyi helyzetén legjobban segíteni. Ez a munkarendszer nem teszi feleslegessé a helyesen elgondolt és kiépített szakvédelmi gondozást, különösen nem akkor, ha ez a szakvédelmi gondozás a városokból és a nagyobb járási székhelyekből mintegy tanácsadásképpen és az egészségvédelmi körzetekben működő orvosok és védőnők munkájának kiegészítésképpen történik meg. Eminens érdeke úgy az államnak, mint a törvényhatóságoknak, hogy ez az egészségvédelmi szolgálat minél jobban kiterjeszkedjék. Meggyőződésem, hogy ha e szolgálat végrehajtó közegei, az orvosok és védőnők reális és harmonikus kapcsolatokat tudnak teremteni munkaterületükön a hatóságokkal, a kulturális és szociális intézményekkel, iskolákkal, iskolán kívüli népműveléssel és egyesületekkel, ha nemzetmentő feladatuk végzése közben valóban felmelegednek a nagy népi problémák iránt, ha a magyar föld egyszerű fiaiban nem munkaegyedeket, de támogatásra szoruló és segítségre érdemes testvérüket látják, akkor a fagy felenged és a tanyai lakosság engedelmesen engedi magát vezetetni jobb jövője felé.

ERNYEI ISTVÁN

MAGYAR NÉPI JOG

Az ÉLŐ JOG BIRODALMÁNAK nemcsak olyan előkelő lakói vannak, mint a törvény, a rendelet vagy a bírói ítélet. A tételes jog és a hivatalos szokásjog rétegén túl is van egy szabálycsoport, amelyet maga a nép tart fenn és vall magára kötelezőnek. Ez a csoport, mondhatnék jogrendszer, rendkívül szívós, mert a legjobb esetben megtúrt kiegészítő a hatalom joga mellett, de sokszor annak kifejezett tilalma ellenére él tovább. Ha egy jogelv be tud jutni ebbe a kevésbé előkelő körbe, megállotta az élet próbáját, pedig ezen sokszor a legszebb törvények is elbuknak. S ez a rendszer ma még szinte teljesen ismeretlen. Nem egykönnyen megismerhető, mert írásba foglalva nincsen; nem egységes, mert helyenként más és más szabályokat tartalmaz, a történeti fejlődéshez képest; nem nyilvános, mert kihirdetés, kikényszerítés nem áll mellette. Vannak benne régi, ma már csak jogtörténeti emlékekből ismert szabályoknak a néphez leszállt maradványai, jogi cselekményekkel kapcsolatos szertartások és jelképek, vagy éppen a közelmúlt változásainak kapcsán kialakult eljárások és elvek. A szabályoknak, szokásoknak és jelképeknek ez az eddig ismeretlen tömege együttvéve a magyar jogi néphagyomány.

Ezt a hagyományt megismerni nemzeti kötelességünk. Át kell éreznünk, hogy a jog sem lehet előkelő idegen a nemzet életében, hanem amint a múltban is ennek szükségletei formálták, a jövőben is a magyarság szellemi és anyagi követelményeinek kell szolgálnia. A jog is része a nemzeti műveltségnek s akkor nem is lehet más mint magyar jog. Azt a törést, amelyet jogfejlődésünk a negyvennyolcas törvényhozás, de még inkább az elnyomás és az utánpótlás korának idegen irányzata miatt szenvedett, mielőbb helyre kell hoznunk. Az irodalomban már száz éve addig nem is álmodott virágzást idézett elő a népköltészet és a népnyelv behatolása arra a területre, amely addig csak a deákos, németes, franciás iskola kiváltságosainak volt fenntartva. Az érzelmes idegen dallamokban, keleties cigánymuzsikában elposványosított magyar ének és zene megújodott, mikor művelői visszatértek az ősi dallamoknak a nép ajkán élő fogyhatatlan kincsestárához. A művészet, viselet, tánc, színjáték most kezdi felfedezni a néphagyományt s ma még be sem látható fejlődés útján indultak el ezzel. Mi bizonyítja, hogy népünk éppen csak a jog terén nem képes eredeti alkotásra? Sőt éppen az ellenkezőjét olvashatjuk

jogtörténetünk lapjain. Ha a jog része a nemzeti műveltségnek, az említett párhuzamok ékesen szólnak arról az irányról, amelyet követnie kell. Ha visszatér a földhöz, hogy erőt merítsen belőle, bizonyára jobban meg fogja ismerni önmagát. S ez a megismerés ma a lét és nemlét kérdése is, hiszen nemzeti különállásunkról mondunk le, ha régi magyar jogfelfogásunkat nem iktatjuk ismét birtokába. Mint Vladár Gábor mondotta: „Idegen népek közé ékelt kis nemzetnek el kell tűnnie, ha nem ápolja azt, ami környezetétől elválasztja.“

Élő jogszokásaink összességét, a magyar jogi néphagyományt meg kell tehát ismernünk. Munkánk haszna hármias lesz: más oldalról ismerjük meg a magyar népet, a hagyományból jobban élénk tűnik jogunk múltja, jogtudományunk magyarabbá lesz.

A NÉP JOGI HAGYOMÁNYÁT kutatjuk; kiből áll hát ez a nép és mi a szerepe a jogban? Nem törekszünk itt éles elkülönítésre; az anyaggyűjtés szempontjából nézve a jognak alávetettek nagy tömegéről van szó, a kisemberekről, elsősorban a falu lakosságáról. Azokról, akiknek rangja, állása, keresete alacsonyabb, foglalkozása, életmódja, öltözködése egyszerűbb, beszéde, ízlése, viselkedése közönségesebb mint a polgárosult rétegeké. A gazdaember, a munkás még ismeri községe hagyományait, de a polgár, a lateiner, aki jogi dolgiban az ügyvédhez fordul, már elveszett e kezdetlegesebb jog számára. Általában minél tovább őrizte meg valamelyik település eredeti lakosságát, minél szorosabban tartotta a régi életformákat, minél kevésbé volt kitéve az írott jog hatásának, annál valószínűbb, hogy jogszokásai is sértetlenül maradtak. Jellemző példa erre, hogy a tatai járás egyes községeiben a legalább egy évre, de esetleg egy évtizedre szóló patriarkális munkajogviszonyok hallgatólagos megállapodással jönnek létre, ha a munkavállaló régi helybeli zsellérember. Ha idegen lép ilyen jogviszonyba, azzal írásban kötik meg a szerződést. A helybeli munkást és munkaadót egyaránt köti az íratlan jog; az idegen megbontja a közösség rendjét és behozza a tételes jog módszereit.

Hogyan áll szemben a nép a joggal? Mi tagadás?bizalmatlanul. Az az egyszerű ember, akit a közelmúltban ítétek el, mert azt mondta: a törvény mindig az uraknak ad igazat, nemcsak a maga véleményét fejezte ki ilyen meggondolatlanul. A tanúskodástól ugyancsak húzódzik a falusi ember. Az sem véletlen, hogy annyi babonás eszközzel iparkodik csökkenteni a bíróság előtti szereplés kockázatát. A sírról vett földet a bíró elé hinti, hogy ne tudja őt elítélni. Elindulás előtt a felfordított asztal lábai körül csavarja a kerékkötőláncot, hogy elzárja az ellenfél és a tanúk száját. Ugyanezért iparkodik háromszor megkerülni őket. Az eskünél a pusztta földön kell állni, hogy erőt adjon, ezért a hamis esküt úgy akarja megakadályozni, hogy szőnyeget terít az eskütevő lába alá; az meg földet rejt a csizmájába, hogy mégis azon álljon. Terhes asszonyok tartózkodnak is az eskütől, hogy ha hamis lenne, gyermeküknek ne ártson. Ez a bizalmatlanság talán annak is köszönhető, hogy írott jogunk eltért a nemes és jobbágy hagyományában egyaránt élő ősi szabályoktól.

Hogyan áll szemben a jog a néppel? Általában értetlenül. Itt ne hibázzuk a jog alkalmazóit: bírákat, ügyvédeket, közigazgatási embereket, akik mindennap érintkeznek az étellel és megértik szavát. A tételes jog mindenhatósága, ez az újkori zsarnok, szorítja még az egészséges jogérzékű embert is arra, hogy a nép szokását legjobb esetben figyelmen kívül hagyja, vagy egyenesen irtsa. De „kultúránk“ irányzata is olyan, hogy ha a parasztfíú néhány iskolát végez és elsajátítja egy keverékműveltség elemeit, az otthoni szokással és életmóddal már ellenségesen áll szemben, de jobbat nem tud ajánlani helyette. Hogy a szó is jellemezze a szellemet, „magas műveltségünk“ népellenes irányzatában a tételes jog is osztozik. A felelősség teljes mértékben a jogalkotóé, főleg a múlt század második felének bölcseié. Innen származik „a jog elhajlása az étlettől“, amelyre örvendetes módon olyan jogásznak mutatott rá, aki segíteni is tud és akar rajta.

Ez a hasadás csak akkor szűnhetik meg, ha a jog jobban ismeri és elismeri a népet, a nép pedig ezáltal közelebb érzi magához a jogot. A jogi néphagyomány a nép életének rendje. A családjogban a férj és feleség viszonya, az atyai hatalom összefonódik a mezőgazdasági munka szabályaival, az öröklési és dologi jogban fölbirtokról, falusi házról van szó, a kötelmi jog területén földbérletről, munkaszerződésről. Ha a nép büntetőjogáról beszélhetünk, az a közösség életének megszokott rendjét védi. Még a bevezetőnek kifejtett általános távlat nélkül is természetes, hogy a falu életének szabályozására törekvő tételes jognak a részletekig ismernie kell ezt az életet. A valóságban nem ismeri, s azért papiroson marad a jogszabály és bizalmatlanság az eredmény.

A néprajz szerepe itt érvényesül a gyűjtésben. Itt segítheti a jogszokásgyűjtőt az a rengeteg tapasztalat, amelyet örvendetesen fejlődő magyarságtudományurik már eddig is felhalmozott. A népkutató jelentősen megkönnyíti a jogász munkáját, ha megadja neki a szükséges anyagi és szellemi háttérrel, de a befektetés busásan visszatérül, mert a gyűjtés közben népünkre olyan szempontokból is fény derül, melyekre a nem-jogász nem is gondolhatott. Hogy csak egy példát mondjunk, a népdalok, mondák, szólásmondások jogi vonatkozásainak megfigyeltére csak teljes felkészültségű jogtörténész vállalkozhatik, de az eredmény a néprajzot gazdagítja. A múltra nézve abból a mondából, hogy a magyarok Attila örökösiként földet, fűvet és vizet vásárolnak Szvatopluktól, s ezzel jelképesen az országot is megszerzik, a hivatott író a tulajdonszerzés módjait állította össze az Árpádok korára nézve. Ilyen kiaknázásnak élő mondáinkkal szemben is van lehetősége.

A HAGYOMÁNY ELNEVEZÉS nemzedékről nemzedékre átszármazott elvekre utal. Ez az élő szokásjog jellemzője is: alapja a „mindig így volt“, eredete elvész a múlt kódében. Réső Ensel Sándor írja le a kiegyezés évében, hogyan házasodik a húszéves matyó legény. Mikor ősszel hazakerül a pusztáról, így szól hozzá az apja vagy az anyja: „No megházasodnál Bera?“ Azt kérdi erre a fiú: „Kit vettem el?“ s aztán belenyugszik, akár ismeri, akár nem, hiszen

ez volt a szokás náluk apja, nagyapja idejében is. A hagyomány szívós, sokszor ősrégi állapotok emlékét őrzi meg, de ruganyos is, mikor a változásokat hamarosan magába olvasztja és a régiség zománcával vonja be a frisset is.

Az ősi berendezkedés megőrzésének jó példája a néhol még megfigyelhető házközösség és nemzetségi közösség. Tudjuk, hogy régi magánjogunk alapvető intézménye, az ősiség, voltaképpen a régi nemzetségi közös birtoklás továbbélése volt. Osztályos atyafiak közös tulajdona, közös gazdálkodása még a XVIII. században is előfordult. A negyvennyolcas törvényhozás megszüntette az ősiséget, de a családi közösség egyes vidékeken továbbra is fennmaradt. A házközösségben a gazda bírói hatalmánál fogva jutalmaz és büntet, gazdasági elsősége alapján parancsokat ad, kiosztja és ellenőrzi a munkát, papi mivoltának emlékeként végzi a háztartás babonás cselekményeit. A nemzetségi közösség házai egymás közelében épülnek, egy házból egész utca fejlődik; a rokonok támogatják egymást, megvitatják közös ügyeiket, összegyűlnek ünnepélyes alkalmakkor. Ahol ezek egyike sem maradt meg, az atyai hatalom tartalmát még mindig sokszor száz és száz évre lehetne visszavezetni. Ilyenkor a jogi néphagyomány primitív állapotokat ismertet meg velünk.

A ruganyos néphagyomány beolvasztja magába a tételes jog új intézményeit, kialakítja az életnek megfelelő új rendet. A háború utáni földreform párhordas birtokokat juttatott addigi nincsteléneknek. Ezeket a „proliföldeket“ most Kocson (tatai járás) annak a gazdának állataival és felszerelésével művelik meg a törpebirtokosok, akihez egész évre aratónak — ez gyűjtőnév — szegődtek. Gazdasági berendezés nélkül a földdel nem tudnának mit kezdeni, de az élet hamarosan segít magán s ennyi idő elég volt az új jogszokás kialakítására. Az ilyen jelenségek érdekesen mutatják be a tételes jogra következő visszahatást és változást.

A jogtörténetet a hagyomány mindkét alakja érdekli. Igaz, hogy nélküle a legtöbbet meg sem értjük: figyeljük csak meg azt a bámulatos anyagot, amelyet Tagányi Károly halmozott fel a jogszokás-gyűjtés előkészítésére. De míg a népkutató haszonnal olvassa a történeti magyarázatot, a jogtörténész kiegészítheti eddig csak régi törvényekből és oklevelekből nyert ismereteit azzal az anyaggal, amely még mindig él. Sokszor magasabb osztályok intézményei szállnak le a néphez s ez sajátjaiként őrzi meg azokat. Ilyenformán élő jogszokásainkból remélhetjük azoknak a részleteknek a felbukkanását is, amelyeket az írások nem fednek fel előttünk. Csak egy példa: a keresztény országokban általános jogszabály volt, hogy a templomba menekülő büntettes legalább is enyhítést élvezett, ha nem teljes büntetlenséget. Arra azonban nincs egyelőre magyar adatunk, hogy a kilincs, a kulcs érintése már mentességet adott, mint Nyugaton. Népünk gyermekjátékaiban azonban a menedékhely neve több helyütt „kulucs, kuruc“, amiből talán lehet arra következtetni, hogy a nyugati jogszabály nálunk is ilyen formában érvényesült.

Jogi néphagyományokról szólva felmerül az a kérdés is, hogy a jog nagy birodalmának ezen legszerényebb tagjai nem esnek-e már

kívül a határokon? Kétségtelen, hogy a szellemi hagyományban erkölcsi, társadalmi és jogi normák keverednek egymással. Sokszor az elválasztás nem könnyű, vagy szinte lehetetlen; a lakodalmi szokások dús anyagából például nagyon sok csak konvenció, viszont másutt egy félmondat jogfelfogást juttat kifejezésre. Egy bizonyos: a gyűjtésnél inkább többet kell keresni mint kevesebbet, egyrészt, hogy a természetes összefüggéseket meg ne szakítsuk, másrészt hogy a válogatás rostáját túlkorán ne alkalmazzuk. Azért a szokás sokszor elárulja, van-e benne jogi gondolat. Mikor például egyes helyeken a pártában maradt leánynak „bakfazekat“ dobnak az udvarára, vagy „tuskót huzatnak“ a fiatalssággal, ha nem volt a faluban egy évben házasság, pusztán társadalmi büntetésekről van szó, a bűnösség sem jogi, csak legfeljebb társadalmi. Viszont az a megítélés, amelyben a falu közössége egyes bűncselekményeket részesít, hogy a virtusból elkövetett emberölést elnézi, a lopást ellenben ítéletével sújtja, már a helybeli jogfelfogásra vall. Amikor aztán látjuk, hogy az osztozkodásnál az ősi ház a leányok szerint is csak a fiút „illeti“ s a fiú azt mint „jussát“ meg is követeli, nem tagadhatjuk meg ettől a szabálytól a helyi szokásjog jellegét.

Mint a bírói és közigazgatási szokásjog lehet törvényt magyarázó, törvényt pótló vagy törvényt rontó, a jogi néphagyomány is alkalmazza, kiegészíti vagy kiszorítja a tételes jogot. Ezek a funkciók méltán keltek fel a jogtudomány érdeklődését. A jogász munkája a gyűjtés terén elsősorban a jogi szempontok felvetése, a kérdőívek elkészítése; jutalma bőséges, hisz a tételes jog sorsáról kap felvilágosítást.

A német polgári törvénykönyv (BGB) életbelépése után néhány évvel kérdések jelentek meg egy jogi folyóiratban arra nézve, mennyire fogadta be a német nép az új kódexet. A beérkezett félszáz válasz alapján megállapították, hogy vannak egész területek, ahol ugyanazokat a szokásokat követik, ugyanazokat az intézményeket kedvelik vagy kerülnek. Máskor viszont szomszédos községekben ellenkező szokás érvényesült; főleg nagy ellentétek mutatkoztak a falu és a város között. Általában véve az élő jog fogalmában rengeteg változat lehetséges: a hagyománykutatás feladata lenne megállapítani és térképre felvinni egy konkrét jogszabály hatályának területét — nem a tételes jog, hanem a valóságos elterjedés szerint. Már maga az a megfigyelés is, hogy valamelyik vidéken a végrendelkezés, a törvényes öröklés stb. a törvény szerint megy végbe, érdeklí eszerint a jogtudományt, ha az túl akar jutni az egyoldalú norma-szemléleten. Ilyenkor a helyi szokás alkothat a részletekre nézve magyarázó szabályokat. Ha pedig a tételes jog nem intézkedik valamilyen eshetőségre, a hézagot a ruganyosán kiegészülő jogi néphagyomány tölti be. Ezekben az esetekben ugyancsak tudnia kell a jogalkotónak, milyen hatással volt legutóbbi intézkedése és milyen irányban kell az intézményt fejlesztenie.

A jogszokásgyűjtő érdeklődését mégis leginkább azok az esetek kötik le, amikor a hagyomány ellentétbe kerül az írott joggal. Ne higgyük, hogy az írott jog feltétlenül győztesen kerül ki a küzdelemből. Természetesen, ha a bíróság elé viszik a kérdést, nem vitás a törvény érvényesülése; de a néphagyomány erejénél fogva bizonyos

kérdések nem is jutnak bíróság elé. Ilyenkor a régi jog háborítatlanul él tovább. Ha a gyűjtést elvégeznők, nézetünk szerint nem is lenne olyan csekély e szabályok száma. Csak egy példa: Kömlődön (tatai járás) talán még a régi nemesi közbirtokosság emléke él abban a szokásjogi szabályban, hogy Szent Mihály napja után mindenütt szabad legeltetni. Ha valamelyik birtokos bíróság elé vinné az ügyet, megtörhetné a szabály uralmát. Csakhogy ez nem történik meg! Az ilyen hagyomány megismerése már életbevágóan fontos a tételes jog alkotóinak számára. Hiszen ha az előbb csak azt látták, milyen szélesen terjedt el valamelyik szabály, most arról győződhetnek meg, milyen ellenállásba ütközik az helyenként és mi az oka ennek az ellenállásnak? Ilyenkor meg kell fontolni, hogy küzdjön-e az írott jog a szokással, vagy felismerve benne a magyar jogfelfogás emlékét, iparkodják-e beleolvasztani a jogrendszer egészébe? Ilyen módon a jogi néphagyomány kutatása a jogalkotó tájékozódását szolgálva, egyúttal jogunk magyarabb irányba való fejlesztéséhez is hozzájárulhat.

Ha most már látjuk a magyar jogi néphagyomány megismerésének fontosságát és hasznát, méltán kérdezhetjük, miért nem történt komoly kezdeményezés ebben az irányban? A német és francia tudomány már százéves múltra tekinthet vissza a jogi néprajz művelésében, az olaszoknak 1934 óta folyóiratuk is foglalkozik a földművelők jogszokásaival és a gyűjtés tanulságait megértve, az igazságügy-minisztériumban osztályt szerveztek erre a feladatra. De csak fel kell ütnünk Tagányi munkáját, hogy meggyőződjünk a földkerekség úgyszólván minden népének szokásjoga felé irányuló gyűjtésekről vagy legalább kezdeményezésről. Nálunk ezzel szemben még a háború előtti „csehszlovák“ propaganda, egy tót lap és a délszláv akadémia gyűjtése is előttünk járt, még hozzá a saját portánkon. Az egyetlen hivatalos gyűjtés, amelyet a törzsöröklési joggal kapcsolatban Mattyasovszky Miklós dolgozott fel 1904-ben, egymagában is meggyőzhet arról, hogy anyag bőségesen volna, csak fel kellene dolgozni.

A gyűjtés alapvetését nálunk hatalmas jogtörténeti felkészültséggel Tagányi Károly végezte el, de sajnos csak a magánjog egy részére vonatkozóan. Azóta sem történt semmi, pedig Bruckner Győző, Szendrey Ákos és Vladár Gábor újólágy sürgették a munka megindítását; Vladár még a munka jogpolitikai fontosságát is felismerte. E sorok célja, hogy a feladat elvégzéséhez minden érdeklődő közreműködését megnyerje, mert jelentékeny személyi és anyagi támogatás nélkül nagyobb eredményt nem várhatunk. Megfelelő számú munkatárssal össze lehetne állítani a kérdőívet, majd ennek alapján feldolgozni az ország egyes községeit. Addig is, amíg a jogásztársadalom megértése lehetővé teszi, hogy a magyar jog nemzeti jellegévé hiiváltászerűen foglalkozó Magyarjogi Intézet szerveztessék, a munka központi irányítását a most alakulóban levő Magyarságtudományi Intézet egyik csoportjának kellene vállalnia. Amíg ezt a nagy feladatot megfelelő apparátussal megoldani nem kezdjük, az egyéni gyűjtések, mint amilyenbe e sorok írója is fogott, csak elszigetelt kísérletek maradhatnak.

BÓNIS GYÖRGY

RÜGYFAKADÁS

A NÖVÉNYI HORMONOK

KÖZISMERT, hogy milyen fontos szerepet töltenek be az állati és emberi életben a hormonok, magyarul kormányzó- vagy vezéranyagok. Belső elválasztású mirigyek termelik, s közvetlenül a vérbe jutnak, ahol elképzelhetetlenül kis mennyiségben keringenek, mégis rendkívül nagy a hatásuk a fejlődésben és az élettevékenységben, sőt a szellemi tevékenységeket is szinte megdöbbentő módon befolyásolják. Az utóbbi évtizedek atomfizikai kutatásainak eredményei megsemmisítették azt a választófalat, amelyet hajdan az erő és az anyag fogalma közé emeltek, a hormonok azt a választófalat fenyegetik megsemmisítéssel, amely a közhitben az anyagot és a szellemet választja el.

A vezéranyagok azonban nem kiváltságai az emberi és az állati testnek, a növényekben sem hiányzanak, s az utóbbi évek folyamán kiderült, hogy a növényi hormonok éppen olyan fontos szerepet töltenek be a növény életében, mint az emberi és állati hormonok az emberi és az állati életben. Felismerésük ugyan nehezebb feladat elé állította a kutatókat, de ma már annyira haladt ismeretük, hogy pontosan ismerjük szerepüket bizonyos életfolyamatokban, sőt a gyakorlatban is terjedni kezd használatuk. Miként az orvosi gyakorlatban nélkülözhetetlen sok hormonkészítmény, azonképpen kezd egyre jobban szerepelni a kertészeti gyakorlatban bizonyos növényi hormonkészítmények használata.

A növényi vezéranyagok ismeretének kezdete még a múlt századra visszanyúlik. Már Sachs keresett bizonyos életjelenség magyarázatára bizonyos anyagokat. Az első eredmények azonban csak századunk elején mutatkoztak. Igen érdekes az úgynevezett élethormon, a biosz, felfedezésének története. A természettudományok történetében járatosak jól ismerik azt az ellentétet, amely minduntalan kiütöközött a francia Pasteur és a német Liebig munkásságában. Mindkét lángelme sokat foglalkozott pl. az élesztő ismeretének felderítésével, amely nemcsak a tudomány, hanem a pékipar, a borászat és a sörgyártás tekintetében is rendkívül fontos feladatnak mutatkozott.

A kutatások alapja az élesztőgombák eredményes tiszta tenyésztete volt. Pasteur azt állította, hogy az élesztőgomba tenyésztéséhez nem kell más, csak erjeszhető cukor, ammónsó és az élesztőgomba hamuja. Liebig ezzel szemben azt állította kísérletei alapján, hogy Pasteur előírása elégtelen, mert a kijelölt tápanyagon az élesztőgomba

nem növekedik, nem szaporodik és nem erjeszt. Pasteur erre meghívta Liebiget, látogasson el személyesen hozzá, hogy bemutathassa kísérleteinek eredményeit. De Liebig nem ment. Ez a tudományos vita 1871-ben folyt le. Azóta sokan foglalkoztak ezzel a fontos kérdéssel, végül 30 év múlva Wildiers oldotta meg a problémát, kiderítvén, hogy az élesztő eredményes tenyésztéséhez szükséges egy különleges szerves vegyület is, amelyet — fontosságának kiemelésére — biosznak, életnek nevezett el.

Wildiers kutatásai óta majdnem négy évtized telt el, s közben nagy léptekkel haladt előre a titokzatos biosz, életanyag ismerete, noha még napjainkban sem sikerült minden tekintetben világosságot deríteni ebben a kérdésben. De ma már mindenesetre tudjuk, hogy a biosz növényi hormon, amely főként a virágtalanok testében keletkezik, s megindítója a sejtoszlásnak. Hogy azonban milyen nehéz módszerekkel sikerült pontosabb eredményeket elérni a biosz-hormonok ismeretében, példázza itt a számlálási módszer. A mikroszkóp lencséjére függőcsepp alakjában illesztjük a tenyészoldatot, s benne néhány — 1—3 — élesztőgombát tartunk. Egyes függőcseppekbe nem teszünk bioszt, másokba igen. Bizonyos időközökben megszámláljuk, mennyire szaporodott a függőcseppekben az élesztőgombák száma. Azokban a cseppekben, amelyekben nincs biosz, alig mutatkozik szaporulat, amelyében azonban biosz van, hatalmasan megnőtt az élesztősejtek száma, mert több nemzedék váltotta fel az első néhány sejtet.

Még nehezebb feladat a biosz anyagi megismerése. Ma már tudjuk, hogy legalább négy vegyület keveréke, amelyek közül a biotin az igazi hormon, vezérananyag, a többi csak segítő anyag, amely bizonyos esetekben kiegészíti a biotin működését. A biotint tojássárgájából sikerült tisztán előállítani, de a tojássárgájában is olyan kevés van belőle, hogy öt mázsa szárított tojássárgájából mindössze 11 milligramm kristályos biotint kaptak. Ez a biotin hatékonyságára nagyon jellemző, azóta tudjuk, hogy a biotin még 400 milliárdos hígításban is hatásos az élesztőgombák sejteire. Jellemzi még a biotint, hogy felforralható, mert magasabb hőmérsékleten sem pusztul el.

Az élesztőhormont, a fentiekben röviden ismertetett bioszkeveréket, amely még korunkban is élénken foglalkoztatja a hormonkutatókat, idővel sok mindenféle növényben sikerült kimutatni, így többféle penészgombában, az ehető úrigombában, a házigombában, zöldmoszatokban, parajban, burgonyában, a boglárka nedvében, kukoricában, sok növény virágporában, a tojás székében, állati és növényi szövetekben stb. Amint így fejlődött ismeretünk a bioszról, hatása alapján kezdték megkülönböztetni, s rokonhatású növényi hormonokkal egybevetni. Ma már tudjuk, hogy az élesztőhormon, a biosz, azok közé a hormonok közé tartozik, amelyek sejtoszlást idéznek elő.

A növényi hormonoknak ebben a csoportjában a bioszon kívül nevezetesek a sebhormonok. Wiesner 1892-ben azt az elméletet állította fel, hogy a megsebzett növény sebfelületén a hegesztőszövet eredményező sejtosztódást valamely anyag indítja meg, amely a seb-

felületen elpusztuló sejtekben keletkezik. Ezen az alapon Haberlandt burgonyagumókkal végzett kísérleteket, s kimutatta, hogy a sebzési felületen meginduló sejtoszlást valamely hormonszerű anyag váltja ki, amelyet éppen ezért sebhormonnak nevezett el. Azt is sikerült kimutatnia, hogy csak olyan burgonyadarabkákon indul meg a sebfelületen a sejtoszlás, amelyekben a háncsszövetnek részei találhatóak, amely darabkában nincs háncsszöveti rész, érintkezésbe kell hozni olyan burgonyadarabkával, amelyben ez nem hiányzik.

A sebhormon ismeretének fejlődésében döntő szerep jutott a korunkban annyira megcsodált szövettenyésztésnek, amely azt a bizonyos híres csirkeszívet — helyesebben kis szövetdarabkáját — már hosszú idő óta tartja életben. A szövettenyésztés kezdete nagyon hasonlít az élesztő tenyésztéséhez, amelyről fentebb elmondottuk a történeti tudnivalókat. Mikor megkezdődött az emberi és állati szövetek tenyésztése, Carrel csakhamar felismerte, hogy a sejteket tápláló anyagokon kívül más anyagok is szükségesek a tenyésztőnedvben, olyanok, amelyek a fejlődést serkentik, szóval bizonyos hormonok. Sikerült végül olyan fehérjebontási termékeket találni, amelyek mindenben megfeleltek a célnak.

Ez vezette a kutatókat arra, hogy a sebhormonokat is a fehérjebontási termékek közt keressék, hiszen már Wiesner is azt tételezte fel, hogy a pusztuló sejtben keletkeznek a sejtoszlást megindító anyagok. Ilyen előzmények után többen végeztek kutatásokat a sebhormonok megismerésére, míg végül a budapesti egyetem növényélettani intézetében sikerült ezt a kérdést megoldani. Itt a kísérleteket kalarábidarabkákkal végezték, s a fehérjebomlási termékeket agáragárdarabkákkal juttatták a kalarábi vágási felületére. Kiderült, hogy uretán, tirozin és más ilyen vegyületek híg oldatai a kalarábi vágási felületén sejtnövekedést és sejtosztódást idéznek elő, vagyis hatásuk azonos a felfelelezt sebhormon működésével.

A biossal rokon, vagyis sejtosztódást serkentő hormonok a növényben a közismert vitaminok is. A vitaminokról mindenki tudja, milyen fontos a szerepük az állati és emberi életben. Napjainkban valósággal kultuszt üznek a vitaminokkal, még a reklám is felhasználja. Hogy a vitaminhiány hány mindenféle betegséget okozhat, már az iskolában megtanuljuk. De arra senki sem gondol, hogy műyen szerepet töltenek be a vitaminok a növényben, holott a vitaminokat kivétel nélkül növények termelik, tehát nyilvánvaló, hogy a növény testében kell elsődleges feladatukat betölteniük, csak másodsorban lehetnek az állati és emberi egészség erőteljes fenntartói.

Kézenfekvő gondolat, hogy a vitaminok a növényben a hormonok szerepét töltik be. De ezt ki is kell mutatni, a természetkutató csak akkor fogadhatja el igazságnak a feltevést. A növényélettan ma már a sejtosztódást serkentő hormonok közt tárgyalja a vitaminokat, mert több kísérlet bizonyítja, hogy a növényélettanban ott a helyük. Mindenki ismeri a C-vitamint, kémiai nevén aszkorbinsavat, amelynek hiánya okozza a skorbutot. Mindenki ismeri, mert a magyar paprikából sikerült nagyban előállítani, s a szegedi paprika így segítette a Nobel-díjhoz az aszkorbinsav magyar kutatóját. Hányan beszéltek

és beszélnek arról, hogy mi a hatása a C-vitaminnak az emberi életben, meg sem lehetne mondani. De arra senki sem gondolt a legújabb időkig, vajjon milyen szerepe van az aszkorbinsavnak a paprikában.

Ma már azonban ezt is tudjuk. Az aszkorbinsav nemcsak a paprika termésének zöld falában képződik nagy mennyiségben, hanem például a borsó sziklevelében is. Ha borsómagot vízbe áztatunk, s hét nap múlva levágjuk a csírázó növénykéék szikleveleit, olyan kísérleti növényeink vannak, amelyeket megfosztottunk az aszkorbinsavtól. Ha most egyeseknek a tápoldatába aszkorbinsavat teszünk kis mennyiségben, másokéba pedig nem, s megfigyeljük a borsónövénykéék növekedését, kiderül, hogy az aszkorbinsavtól megfosztott példányok elmaradnak a növekedésben, amelyek számára azonban pótoltuk, gyorsan fejlődnek, száruk rendszeren növekedik, majd virágokat is rak. A C-vitamin tehát a borsóban nagyon fontos hormon, amely a sejtoszlást serkenti.

Biosz, sebhormon és vitamin egy tekintetben azonos hatású, mind a három sejtoszlást idéz elő, ezért a növényélettan most sejtoszlási hormonoknak nevezi mind a hármat, helyesebben azokat a hormonanyagokat, amelyekre ez a három név vonatkozik. Ezekkel azonban tulajdonképpen csak kezdetéhez jutottunk a növényi hormonokra vonatkozó ismereteknek, mert közben a növényi hormonok más csoportjáról sikerült tudomást szerezni, s a növényélettannak a hormonokról szóló fejezetét lényegesen bővíteni.

A NÖVÉNY NÖVEKEDÉSE két folyamatra bontható, sejtosztódásra és sejtnyúlásra. A sejtnyúlásnak is nagyon fontos szerepe van a növény életében, például sejtnyúlással szabályozza a növény a fényrel és a nehézségi erővel szemben elfoglalt helyzetét. A növény érzékenysége a fény iránt egyike a legközönségesebb növényélettani ismereteknek. Már az ókori növénykutatók megfigyelték, s tőlük származik a napraforgó növénynév görög eredetije is, amely régebben európai növények neve volt, s csak Amerika felfedezése után Spanyolországban állapotodott meg azon a szép növényen, amelyet ma nevezünk napraforgónak. Nagyon feltűnő a muskátli és a begónia fényérzékenysége. Ha olyan ablak előtt megyünk el, amelyben muskátli és begónia van, nyomban szemünkbe ötük, hogy a növények levelei mind az utca felé hajolnak, lemezük színe a beözönlő sugarak felé kerül ki, a sötét szoba felé fonákuk fordul.

Ilyen és más hasonló növényi életjelenségek magyarázatára valamikor az állatihoz hasonló érzékszerveket kerestek a növényeken, s idegpályákat véltek a növényi testben felfedezni. Bizonyára még sok olvasónk emlékezik azokra a vonzó cikkekre, amelyek a múlt század végén és századunk elején jelentek meg a növények úgynevezett lelki világáról. Ma mindez a múlt lomtárába tartozik. Közben felfedezték a növényi hormonokat, s kiderült, hogy a növény úgynevezett lelki élete mindenestül sokkal inkább a hormonokról szóló fejezetbe tartozik, mint az állatoké és az emberé.

Nagyon érzékeny a fény iránt a gabonák és pászitfüvek csírahüvelye. Mikor ezek csíráznak, az első lomblevelet nem szabadon

tolják elő, hanem egy hengeres, színtelen, csúcsán kúpszerű burokbán, amelyet csirahüvelynek nevezünk. Már Darwin megfigyelte, hogy a csirahüvelynek a csúcsa fényérzékeny, s onnan terjed az „inger“ az alsóbb részek felé, ahol a csirahüvely a fény felé hajlik. Az újabb kutatók főként a zab csiranövényének csirahüvelyét használták kísérleteikhez, amely napvilágon 1—2, sötétben 5—7 centiméter hosszúra nő. A csirahüvely elfordulása az egyoldalú fényforrás felé sejtnyúlás révén megy végbe, egyszerű magyarázata, hogy a fény felé fordult, tehát megvilágított fele visszamarad a nyúlásban, az árnyékban levő fele pedig élénk nyúlási növekedést mutat. A két oldal növekedési különbsége okozza az elhajlást. Ez nem kiváltsága a csirahüvelynek, a fényérzékenységgel összefüggő mozgások mind hasonló természetűek.

Már a múlt század végén feltételezték, hogy a csirahüvelyben valamely anyag vándorol a csúcstól a nyúlási övbe, ahol a csirahüvely meghajlik a fény felé. Végül 1910-ben Boysen Jensen kimutatta, hogy a zab csirahüvelyének csúcsában olyan anyag keletkezik, amely lefelé vándorol a csirahüvelyben s a nyúlási növekedést serkenti. Ez az anyag okozza a zab csirahüvelyének kétoldalt egyenlőtlen növekedését, amelynek következménye az elhajlás a fény felé. Később ezt az anyagot auxinnak, növesztőnek nevezték el. Ha levágjuk a csirahüvely csúcsát, ahogy a kutatók most mondják, lefejezzük a csirahüvelyt, nem jut növesztő a nyúlási övbe, ennek következtében megszűnik a sejtek nyúlása és vele a fényérzékenység. A csirahüvely nem hajlik a fény felé. Néhány óra múlva azonban a lefejezett csirahüvely csúcsi része átveszi a levágott csúcs szerepét, növesztőt termel, amely újra megkezdí vándorlását lefelé s a csirahüvely újból fényérzékeny lesz.

Rendkívül érdekes, hogy a zab csirahüvelyének elhajlását a növesztő segítségével sötétben vagy teljes — minden oldali — világításban is elő lehet idézni. Nem kell hozzá más, csak annyi, hogy a levágott csúcsrészt féloldalasán helyezük vissza a vágási felületre. Ilyen esetben csak az az oldal jut növesztőhöz, amelyre a levágott csúcsot helyeztük, ez kezd erősen nyúlni s a csirahüvely természetesen a másik oldal felé hajlik el. Ezek a kísérletek tették lehetővé az auxinhatás mérését s ezzel a növényi hormonok alaposabb megismerését. Ezt a módszert Went dolgozta ki s ma mindenütt a Went-féle módszert alkalmazzák. Lényege az, hogy a lefejezett zabcsira-hüvelycsúcsokat kis agaragárlemezekre tesszük, erre az auxin a csúcsokból az agaragarba szivárog, s most már ezeket a lemezeket használjuk a kísérletekre.

Sok érdekes ismeretre tett szert ilyen módon a növényélettan. Kiderült például, hogy az agaragárlemezekből a növesztő épügy lefelé vándorol, akárcsak a csirahüvely csúcsából. Ha tehát ilyen növesztővel itatott lemezt teszünk a lefejezett csirahüvelyen a csúcs helyére, megindul a növesztő vándorlása a csirahüvelyben, s a nyúlási övben jelentkezik az elhajlás a fény felé. Kiderült továbbá, hogy a növesztő nem különleges fajok szerint, mert a zab csirahüvelyéből nyert növesztő más növényeken is hatékony. Végül kiderült az is, hogy nemcsak a növényi hajtások csúcsában képződik növesztő, vagyis sejt-

nyúlást előidéző hormon, hanem található más növényi részekben is, sőt található az állati és az emberi szervezetben is. Kivonható a növesztő több esetben egyszerűen vízzel. Például zabpehelyt vízben áztatva, olyan oldatot kapunk, amely erősen növesztő hatású. Más esetben kloroformmal, alkohollal vagy éterrel oldják ki az auxint. Végül sikerült a kivont növesztőt kenőcsbe, pasztába gyűjteni, erre a célra különösen alkalmasnak bizonyult a gyapjúzsír.

Mondanunk sem kell, hogy mindez mennyire megkönnyítette a növesztő vizsgálatát. Ma már nem is kell szakemberhez fordulnunk, ha növesztőre van szükségünk, hanem oldat, por vagy kenőcs alakjában készen vásárolhatjuk a kereskedelemben, s kedvünk szerint végezhetjük vele a kísérleteket. Varázslatokat mutathatunk be a növényi hormonok ismeretében járatlanok előtt. Például előállítunk egy cserép növényt, s valamelyik növényi szárat egyik oldalán bekenjük növesztővel. Akár úgy, hogy az oldatba mártott ecsetet végighúzzuk a száron, akár úgy, hogy a kenőcsöt kenjük a száron végig egyik oldalán. A következmény idővel egyre feltűnőbbben mutatkozik. A növényi szár meghajlik, a növesztővel bevont oldala egyre jobban nyúlik, s ennek következtében a szár a másik oldalra egyre jobban meghajlik. Ugyanezt a kísérletet megismételhetjük a leveleken is, például néhány levél főerét kenjük be növesztővel. Ennek meg az lesz a következménye, hogy az ilyen levelek lefelé hajlanak, összekunkorodnak, mintha valami titokzatos betegség bántaná a növényt.

Mindez eleinte azt a látszatot kelti, hogy csak játék. De az emberi legfontosabb találmányok mind játékok voltak kezdetben, s játékból lettek hatalmas és néha végzetes találmányokká, amelyekkel a természetet lehet leigázni. Ilyen játékoknak bizonyultak ezek a kísérletek is. Egy szakembernek például eszébe jutott, hogy a hegyi füzike áttelelő sarjainak csúcsát bekenje növesztővel. Tíz napon át minden reggel növesztőt kent a sarj csúcsára. A sarjat a növény arra szánja, hogy a következő tavasszal megnyúljon és szárat fejlesszen. A növesztő ezt a folyamatot nemcsak megindította, hanem úgy meg is gyorsította, hogy a tizedik napon már ujjnyi hosszú szára nőtt a hegyi füzikének. Ez eddig kísérlet, ha úgy tetszik, játék. De a hatása nagyon komoly lett. Mert ebből kiderült, hogy fölösleges a növények hajtására az a sok mindenféle drága módszer, amelyet most alkalmaznak a kertészetek, hogy télen át elláthassák hajtattott virágokkal a városi közönséget, s azokat a virágcsodákat varázsolják a kirakatokba, amelyek előtt úgy áll meg a falusi ember, mintha a mennyország kapujába jutott volna. Sokkal egyszerűbben, egy kis növesztő készítmény felkenésével is el lehet érni mindezt, vagy legalább lényegesen lehet javítani és siettetni az eredményt. A virághajtásnak ma már egyre kitűnőbb eszköze a növesztő, s hogy mennyire fog haladni néhány év múlva, ma még megjósolhatatlan.

Avagy itt van a magvatlan gyümölcsök kérdése. A mag nagyon fontos a növény életében, de az ember sokszor nem szívesen látja a gyümölcsben. Mit adnának például háziasszonyaink a magvatlan málnáért, ribizskéért vagy eperért! A korunkban ismert magvatlan gyümölcsök, így a magvatlan banán-, ananász-, narancs-, füge-, szőlő-

alma-, körte- és uborkafajták mutációval, ugróváltozással létesültek, s termőjük beporzás nélkül fejlődik gyümölcsé. Rendes körülmények közt a legtöbb gyümölcs nem fejlődik ki beporzás hiányában, viszont a beporzás következtében a magvak is kifejlődnek. Ha azonban a virágból kivágjuk a porzókat s a termő csúcsát bekenjük növesztővel, a beporzásban megakadályozott termőből sok esetben gyümölcs fejlődik. Lehetséges tehát, hogy idővel a növesztő segítségével sikerül megoldani ezt a fontos kertészeti problémát.

Az auxin tiszta előállítását természetesen azt is lehetővé tette, hogy kémiaiilag pontosabban megismerjük ezt a nevezetes vezérandóanyagot. Ma már tudjuk, hogy a szorosabb értelemben vett auxin két vegyület, az egyiket a-auxinnak, a másikat b-auxinnak vagy növesztőnek nevezik. Mindkettőnek sikerült kémiai szerkezetét is megállapítani s mindkettőt kristályos alakban is előállítani. Az is kiderült, hogy a szorosabb értelemben vett auxinon kívül másféle növesztők is vannak, ilyen például a heteroauxin, amely kémiaiilag nagyon különbözik mind az a-növesztőtől, mind a b-növesztőtől, de élettani hatása azonos. Idővel kiderült, hogy a heteroauxin olyan anyag, amelyet már ismer a kémia *B*-indolilecetsav néven, s ezt a vegyületet már ipariilag is előállítják. A heteroauxinnal hasonló hatású anyag még a *B*-indolipropionsav, fahéjsav, fenilpropionsav, fenilecetsav, fluorénecetsav, antracénecetsav stb.

Mindezeket együtt növesztőknek, auxinoknak nevezzük szemben a sejtosztódási hormonokkal, mert legjellemzőbb tulajdonságuk, hogy a fiatal sejtet nyúlásra készítik. Azonban a két csoport megkülönböztetése nem éles, mert a sejtnyúlási vezérandók is mutatnak sejtosztódási hatást. Kimutatták, hogy az auxin és heteroauxin a sebekben sejtosztódást idéz elő, s így a sebszövet kialakulását serkenti. Éppen ezért ma már a növesztő készítményeket oltáshoz is használják és a növényi betegségek gyógyításában is alkalmazzák. Ilyen alkalmazásuk annál inkább indokolt, mert a növesztők a kambium működését is serkentik, itt is mint sejtosztódási hormonok fejtenek ki hatást.

Legfeltűnőbb azonban a növesztők sejtosztódási működése a gyökérbérbésben. Gyakorlati körökben régóta tudják, hogy a gyökérbérbés a növények jellemző faji tulajdonsága, például a fűz, nyár, ribiszke, szőlő dugványa nagyon könnyen hajt gyökeret, ellenben a bükké, tölgyé, kőrisé lassan és kis százalékban. E kérdést tanulmányozva, kimutatták, hogy a könnyen gyökerező fák dugványának gyökérbérbését megakadályozhatjuk, ha a dugványról levagdossuk a rügyeket. Went ezen az alapon a levelekben kereste azt az anyagot, amely a gyökérbérbést megindítja. Kísérleteit csakhamar siker koronázta. A kutyatej-félékhez tartozó forróövi árvacsalánfa dugványnyal könnyen szaporítható, ha azonban leveleitől megfosztotta a dugványokat, nem hajtottak gyökeret, erre levelet oltott a dugványra, mire gazdagon megindult a gyökérbérbés. Went az egyelőre ismeretlen anyagot el is nevezte gyökérbérbőzőnek, rhizokalinnak. Ma már tudjuk, hogy a gyökérbérbőzők azonosak a fentebb ismertetett sejtnyúlási növesztőkkel, az auxinokkal és heteroauxinokkal, s a növesztő készítményeket sikerrel és széleskörűen használják nehezen gyökerező

dugványokhoz. Olyan fák dugványai, amelyek gyökerezéséhez egész esztendő szükséges és az eredmény 20%, növesztővel kezelve két hónap alatt majdnem 100%-os eredményt mutatnak fel.

A TAVASZ GYÖNYÖRŰ POMPÁJA mindnyájunkat elragad. Szemünk boldogan élvezi a rügyfakadást, a zöld levéltenger kibontakozását és a virágok örök csodáját. A természetnek ez a nagy varázslata azonban nagyon hasonlít a japán virág kis varázslatához, amelyet ma már nálunk is mindenki ismer. Kis papírgomoly a japán virág, vízbe kell dobni, ahol megnövekedik, szétterül s gyönyörű virággá nyílik. Valahogy így készíti elő a tavaszt a természet is. A rügyek, a hagymák már előző évben elkészülnek, s bennük szorong a kis hajtás, szárával, leveleivel, virágokkal. Ősszel mindez már készen várja a kibontakozást a pikkelylevelek bőrtönében, de egyelőre még a tél parancsolja nyugalomra a fák, cserjék, gyökértörzsek rügyeit s a hagymákat.

Mikor nyáron a jövő ígérete készül, a kis hajtáskezdemények, a fő folyamat a sejtosztódás. Ez azonban nem jár jelentékeny térfogatnövekedéssel. Szinte hihetetlen, milyen kis helyen elfér a kis hajtás, a kis levélkezdemény, a kis virág. Bontsuk fel télen bármelyik rügyet vagy bimbót, alig találjuk meg a védőlevelek, a pikkelyek alatt a szunyadvó életet, úgy össze van hajtogatva, gyűrve. De ott van, s ha nagyító alá tesszük, megcsodálhatjuk, milyen kis helyen készítette elő a természet mindazt a sok szép alakot, amely hivatva van jövő tavasszal kibontakozni s elbájolni a rovarokat, lepkéket és az embert.

A kibontakozáshoz nem kell semmi egyéb, mint a japán virág kibontakozásához: víz. Legalább sokáig ezt tartották a növénykutatók. A tél elmúlik, a jég felolvad s a növény mohón veszi fel az újra folyékony elemet. Ez eljut a száron keresztül a rügyekbe, s ott a már előkészített hajtás sejteji felszívják és vízzel megrakodva egyre jobban megnyúlnak, térfogatuk egyre növekedik, aminek az az eredménye, hogy a hajtás szára megnyúlik, a levelek szabaddá válnak és kiterülnek, a virágok felnyílnak. Mint a japán virág a vízben. Ma már tudjuk, hogy mindez nem egészen felel meg a valóságnak. A japán papírvirág és az élő növény közt az a különbség, hogy a növényben a fakadást a vezérananyagok kormányozzák, ezek irányítják a sejtek nyúlását, s ezek vezérlete alatt helyezkednek el a hajtások, levelek a fénysugarak és a nehézségi erő iránt bizonyos, természetüknek megfelelő, faji tulajdonságaiktól rendelt állásban.

Nézzük például a vadgesztenye fakadó rügyét. Először a visszahajló rügypikkelyek tűnnek szemünkbe. A növesztő vezérananyag eddig nagyobb mértékű sejtnyúlásra készítette a rügypikkely külső színét mint a belsőt, ezért ráborult a hajtásra, most belső színén nyúlnak meg erősebben a sejtek, ennél fogva visszahajlik, s így a rügy felnyílik. Az ujjas lombevelek, amelyek üde zöldjével nem tud betelni a szemünk, hosszában összehajtván és megráncsolva szorongtak a rügyben, most a növesztő vezérananyag megkezdi a munkáját, előbb a levelek felszíne kezd jobban nyúlni, ezért a bontakozó levélujjak lefelé csüngenek a levélnyélen, később azonban a levél fonálán erősebb a növesztő hatása, ennél fogva később a levélujjak vízszintesre kiterülnek.

Ugyanígy mutatkozik minden más növényben is az auxin hatása, s az eredmény, hogy a hajtások, szárok, levelek a megfelelő legjobb megvilágítási helyzetbe növekednek bele. Némely növény konzervatívabb természetű, ennek kifejtett levelei többé nem alkalmazkodnak helyzetükben az esetleg változó fényirányhoz, mások azonban állandóan megtartják fiatalságukat, s levelük lemezét mindig derékszögben állítják a legjobb megvilágítás irányába. Ezek a napraforgók, az örökké alkalmazkodók, az auxint öregkorban is termelők.

A növény természetének másik szabályozója a nehézségi erő. Síkon épűgy a nehézségi erő irányában nő a gyökér, s pontosan ellenkező irányban a törzs, bizonyos szögben meghajolva a mellékszár, mint a hegy oldalán. A nehézségi erőt is az auxin fogja fel, s épűgy szabályozza a növény a növesztővel a sejtnyúlást a nehézségi erő szerint, mint ahogy a fény szerint. Ha a növesztő klasszikus kísérleti növényét, a zabcsirát oldalt fektetjük, a csirahüvely vízszintes, tehát a nehézségi erőhöz viszonyítva természetellenes irányba kerül. Erre a csúcsa nyomban elfordul, s végűl felfelű hajlik, mint ahogy egyoldalű megvilágításban a fényforrás felű görbűl. A vizsgálat kimutatta, hogy a görbűlést ez esetben is a növesztő okozza, mert a vízszintes helyzetbe fektetett zabcsira csirahüvelyében az alsó oldalon több növesztő vándorol lefelű, mint a felsőn.

S miként a hormonkészítmények hatását a szellemi működésben megdöbbenve vesszűk tudomásűl, azonképpen megdöbbenű a kutatót, mikor látja, hogy a kémiaűl ma már jól ismert, sőt iparűl is előállítűható növesztőt bizonyos vegyűletekkel meg lehet akadályozni munkájában. Közismert piros festűk az eozin, magyarul hajnalpír. A kémia többféle eozint ismer, az egyiknek a vegytan rettenetes barbárságű nyelvén tetrabromfluoresceinnátrium a neve. Nem ok nélkül írtam ide ezt a kifejezűst, hanem azért, mert ez az eozin tízezerszeres hígításban képes a növesztő munkáját megsemmisíteni. A csirahüvely ezzel a híg eozinoldattal érintkezve, elveszűti tájékozódását a fény és a nehézségi erő iránt. A kísérleti üvegben a csiranövények egyenesen felfelű nőnek, egy csepp eozinoldat, s a csirák összevissza hajlanak, sem a fény, sem a nehézségi erő nem hat rájuk. Valóságos növényi bolondokháza. Ha a kukoricaszemet csiráztatva, gyökérét eozinoldatba mártjuk, a gyökér egy ideig nem követű növekedésében a nehézségi erő irányát, hanem abban az irányban nő, amelybe beállítjuk. Ekként akár felfelű is. Ilyen módon a növényt — képletesen mondva — akár a feje tetejére állíthatjuk, mindaddig nem veszi észre, amíg az eozinoldat hatása el nem múlik.

Valamikor inkább csak költői hasonlat volt, ha a tavaszi nedvek pezsdtűtéséről beszűltűnk. Ma valóság. Anyagi, kémiai valóság, kép lettel felírűható, kísérletekkel bemutatható valóság. A rűgyek márkibontakoztak, a fiatal hajtások, levelek elfoglalták jellegzetes helyűket a térben, a növény természetének megfelelű módon gyarapította törzset, szárát. A virágok már kifejtettek pazar pompájukat, a növénynász ragyogását már élvezűtk. A növénykutató most már valamivel többet tud. Ismerű azt az anyagot, amely a tavasz csodáját elindítja és vezérűl. A csoda továbbra is csoda marad, a növényi hormonok ismerete csak

azt az anyagi ismeretet gyarapította, amely az élet eszköze, az élet maga most is örök titok, a hormont továbbra is a növény, a megismerhetetlen örök növény termeli, de ennyi is értékes a kutató szemében, ennyi is nagy haladás.

Valamikor nagy vívmánynak tekintették, hogy sikerült a növényi test bizonyos szerves anyagait, a szénhidrátokat, fehérjéket, zsírokat megismerni s ezek szerepét tisztázni a növény anyagcseréjében. Akkoriban azt hitték, hogy ezzel vége a növény és az élet kémiai kutatásának. De azután jött a katalízis misztériuma. És felfedezték az élő szervezetek katalizátorait, az enzimeket. Az enzimek ismerete leplezte a csírázás és a táplálkozás sok titkat. Végül felfedezték a hormonokat. Ezek azokba az életfolyamatokba világítottak be, amelyek a növekedésben és az ingerjelenségekben mutatkoznak. Az enzimekkel és a hormonokkal — növénytanban a hormonokhoz számítjuk a vitaminokat is — új természetű anyagokat ismertünk meg. A szénhidrátok, zsírok, fehérjék az élet tömeganyagai, magukban tehetetlenek. Ellenben az enzimek és a hormonok — s az öröklés szerveiben, a kromoszómákban felfedezésre váró különleges anyagok — hihetetlenül kis mennyiségben keringenek a növényben és általában az élő szervezetekben, de hatásuk mennyiségükhöz képest óriási. Ezért a tömeganyagokkal szemben nagy teljesítményű anyagoknak nevezzük. Ez a meghatározás és a nagy teljesítményű anyagok ismerete kétségtelenül jelentékeny lépés az élet titkainak természettudományi megfejtésében.

RAPAICS RAYMUND

SZENT ISTVÁN TUDOMÁNYOS KÉPE

A KI A SZENT ISTVÁN-EMLEKKÖNYVBEN Szekfü Gyula magisztrális tanulmányát elolvassa, megbizonyosodik arról, hogy történetünk minden egyes fázisának megvolt a maga elképzelése az első magyar királyról. Hatalmas egyéniségének, nagyarányú életművének varázsa nem szűnt meg izgatni a késő ivadékok képzeletét s így minden korszakban létrejött egy házi-naiv-népies — tehát kultikus — Szent István mellett egy történeti-politikai Szent István-alak is. A mitikus törvényhozó, akinek szabályai-ban már a XIII. század magyarja a jó, régi törvényt, az ősi szabadságot képzelte el, mindvégig Szent István maradt ezen a földön, ahol a keresztény-magyar állam, a keresztény-magyar életforma létrehozása valóban az ő nevéhez fűződik.

Nem csodálható tehát, ha éppen napjainkban — a kilencszázados évforduló jogán — szokatlan érdeklődéssel fordult István király felé a magyar gondolkodás, hisz ugyanekkor az állam önmagát és első királyának emlékét pompás ünnepekkel erősítette. Ma a Szent István-év ünnepélyein és megrázkódtatásain túl már kimondhatjuk, hogy ebben az esztendőben a magyar gondolkodás — és pedig természeténél és feladatánál fogva elsősorban a történeti gondolkodás, jelentős lépésekkel vitt előre Szent István és a benne rejlő értékrendszer megértésében. Méltán beszélhetünk tehát egy új Szent István-fogalomról, amelyet a magyar gondolkodás 1938 tudományos eredményei alapján alakított ki. Nem állítjuk ezzel azt, hogy ez a fogalom Istvánról alkotott régebbi képünkkel ellentétben volna, csak azt, hogy jelentősen meggazdagodott. Magyarországon a történeti tudományok — ha szabad ezt a kortársnak megállapítania — virágzó kort élnek: természetes tehát, hogy a nagy évforduló valósággal kihívta történészeinket, hogy tudásukat kipróbálják e régi területen.

A próba — úgy hisszük — jól sikerült, aminek talán az a legfőbb bizonyossága, hogy az István-év tudományos termése olyan történeti képet adományozott a magyar szellemnek, amely — ha részleteiben nem is mindig egészen egyenletes — egészében harmonikus rendszer benyomását kelti.

A kulturális-tudományos összképhez mindenesetre hozzátartoznak azok a jelenségek is, amelyek jellegüknél fogva a szellemi kép és a jubiláns propaganda közt helyezkednek el. Ilyenek voltak: az Árpád-királyok várkastélyainak ünnepélyes megnyitása Esztergom-

ban; az ezzel rokonságot tartó székesfehérvári ásatások és a mauzóleum átadása. Esztergom és Székesfehérvár szerepe a Szent István-kultuszban az, hogy magas szinten, de mindenki által szemlélhetően és így könnyebben érthetően képviselik a Szent István- és az Árpád-korszak szellemi formájának képzőművészeti vetületét. Az esztergomi és székesfehérvári emlékek szerves beállítása a magyar életbe — sok érdemes munkatárs mellett — Gerevich Tibor nevéhez fűződik.

Kultúránk dolga volt még az István-év külső jelenségei közt Magyarország Szent Koronájának közszemlére tétele a budai várban és a székesfehérvári országgyűlés, amelyek a kultikus, közjogi hagyomány szempontból színezték István ünneplésének jelentőségét.

Mindezt azért említjük, hogy felidézzük az olvasóban 1938 hangulatát, vagyis azt az atmoszférát, ahol Szent István képe a magyar tudományban kibontakozott.

Az új Szent István-kép természetesen nem 1938 előzménytelen hagyatéka, hanem bizonyos szempontból már végeredmény, amely a magyar szellem két nagy élményéből táplálkozik legelső sorban.

Az egyik élmény a szellemtörténeti gondolkodás volt, amelynek legfontosabb újítását a régi, pozitivistikus gondolkodással szemben abban látjuk, hogy a meddő adatgyűjtés helyére a szintetikus látásmódot állította. A szónak ezen, jó értelmében „szellemtörténeti“ volt az a tudományos nemzedék, amelynek indulása a kilencszázas évekre esvén, a huszas években már kezében tartotta a vezetést. A másik élmény a tizes évek nagy nemzeti összeomlása volt, amelynek lezajlása után a magyar öntudat magától értetődően fordult a magyar múlthoz, hogy sorsunk tanúságai felől megkérdezze. Ebben az atmoszférában jött létre a huszas évek végén a Hóman Bálint és Szekfű Gyula nevét viselő nagy történetírói vállalkozás, az új Magyar Történet.

Ennek első kötetében rajzolta meg Hóman Szent István képét, amelyen a későbbi tíz év részletkutatásai és szintetikus kísérletei lényegében semmit sem változtattak. Hóman volt az első, aki kellő hangsúllyal és mégis mértékkel hangoztatta a pogány magyar kultúrát is és aki a régebbi, mechanisztikus felfogást, amely az 1000. évben éles cezúrát látott, elvetette. Ő hangsúlyozta Szent István gondolatrendszerét, politikájának önállóságát, bölcsességét és reális békepolitikáját. Beleállítva alakját Európa vajúzó dolgai közé, elsőnek adott világtávlatot István szerepének. Művének hatása elől eddigelő senki el nem zárkozhatott.

A Szent István képének alakulásáról mondtak azonban nem volnának teljesekek, ha nem említenék Szekfű Gyulát, aki már 1924-ben megalkotta a „Történetpolitikai tanulmányok“ -ban azt a sommás István-jellemzést, amely éppen rövidege és igen világos fogalmazása révén alkalmas volt arra, hogy kánonná váljék. Szekfű ezekben a sorokban igen határozottan hangsúlyozza, hogy „Szent István magas faji jellegét illetően tiszta, vegyítetlen török volt és ha az ő alakját faji összefüggésben nézzük, a lovas-török törzsek vezetői közé kell helyeznünk, a parancsolásra teremtett nagy hódító szultánok és khánok közé“. Ez a gondolat, amely a kegyes, barokk Szent István figurájával szembe-

állítva valósággal forradalmi újításnak érzett, igen mélyreható következményekkel járt.

A fiatal kutatók előtt csakhamar világossá vált, hogy a magyar monarchia gyökerei nem mindenestül a keresztény királyfogalomban, hanem sok szállal éppen a lovas-török hagyományban gyökereznek. Deér József érdeme, hogy ez a gondolat rendszerré épülhetett ki. Így tűnt ki az, hogy Szent István nem tekinthető a régi hagyománnyal gyökeresen szakító forradalmárnak, aminek szívesen látta a XIX. század, hanem sokkal inkább Kelet és Nyugat sajátosan magyar szintézisének. Deér Józsefnek sikerült kimutatnia az Árpád-ház török, pusztai eredetű hagyományait s ugyanekkor nemhogy lerontotta volna, de még inkább sikerült alátámasztania Szent István teljesen nyugati-keresztényuralmi típusú kormányzását. Szempontokban gazdag művei bőven foglalkoznak e problémával. Utolsó, az István-év könyvnapján megjelent művében már egészen önkénytelenül is Szent István és életműve kerül a középpontba, mint az a találkozópon, amely az egésznek értelmét megadja.

Deér József rendszerét még néhány kisebb jelentőségű tanulmány támasztja körül. Belitzky János tanulmánya a törzsfői hatalom elsorvadásának, Koppány és a Gyulák problémájának megoldásával próbálkozott. A korszakváltás kérdéseinek ez a felmerülése nem elszigetelt jelenség, hanem valószínűleg korszimpatia is, amelybe egészen távoli asszociációk is belejátszanak. Napjaink szellemi bizonytalansága, korszakok határain állók idegessége, régi, talán egy s másban hasonló korok problematikájához nyúl. Ez a törekvés magyarázza egyrészt Szent István alakjának aktualitásokkal való telítődését, másrészt ellenfele: Koppány kalandjának felelevenítését. A két jelenség sajátos mítoszalkulásnak szolgált alapjául. István és Koppány történeti problémája és modor „mítosza“ a tudományos érdeklődést is megragadta, amely igyekezett e kérdésben is állást foglalni.

A pogány-keresztény probléma megvilágosodása azonban csak egy fejezete a X—XI. század világra vonatkozó nagyarányú ismerettárgulásunknak s csakis e megbővült képbe beleállítva válik teljesen érthetővé.

A Serédi Jusztinján bíboros-hercegprímás szerkesztésében 1938 nyarán megjelent háromkötetes Szent István-Emlékkönyv Szent Istvánra és korára vonatkozó tudásunknak jelenleg legfőbb gyűjteménye. Jóformán az egész Szent Istvánnal foglalkozó magyar történetiszagárda szerepel benne, valamennyien fontos tanulmányokkal.

A pogány-keresztény problémát eddig csak szellemi síkon érintettük, most fordítsuk tekintetünket az anyagi kultúra dolgai felé. Tudjuk azt, hogy a betelepülő magyarság az úgynevezett „éllovasnómád“ fázist képviselte, Lebédiai korszakában pedig egy magas színvonalú militáris jellegű kultúrát képviselt, amelynek kibontakozása a kazár hatalom lehanyatlásával és a normann-arab kereskedelmi hálózat kibontakozásával egy időre esik. Az a sajátos birtokrendszer, amit a magyar allodiumok Szent István korában és később is jelentenek, felkeltette Domanovszky Sándor érdeklődését a lebédiai magyarok mezőgazdasága iránt. Megállapításai a problémát új világlátásba helyezték. A szállásbirtokok, mint uradalmi rendszer, egyenesen a lebédiai korszakba voltak visszavezethetők, abba a korba, amidőn a lebédiai tranzitókereskedelem révén meggazdagodó magyarok sorából kivált egy vagyonos és már földbirtokkal is „nemesúri“ réteg. A vezetőgócoknak ez a megerősödése és a vagyonos elemek vágya az állandóbb rend megeremtésére, végeredményben a monarchikus berendezkedés felé vezetett. „Ez volt tulajdonképpen a nemzet megszületési folya-

mata, amelyben a főleg finn-ugor és török elemek, közjük keveredett normannokkal és mongolokkal, tekintet nélkül faji származásukra, egy egységbe összeforrottak.“ Itt leli magyarozatát a rugalmas, fajfeletti magyar nacionalitásfogalom, amelynek a nomádság szellemében való gyökerezését Deér is kiemelte, s amelynek a magyarság őstörténetében rejlő indokait még előbb e sorok írója is igyekezett tanulmányaiban hangsúlyozni.

A magyarság új hazájában sem a régi uradalmi rendszert, sem a sokfajúságból adódó következményeket nem feledte el s ugyanígy a régi kereskedelmi kapcsolat: a normann-arab összeköttetés sem tűnt el nyomtalanul. Mellőzve most az arab pénzek magyarországi szereplését, csak arra óhajtunk Huszár Lajos értékes tanulmánya nyomán rámutatni, hogy a normann kapcsolat a XI. század táján hovatovább lengyel és cseh kapcsolatoknak ad helyet „és ennek az összeköttetésnek az eredménye, hogy a magyar pénzek oly nagy számban fordulnak elő a Visztula és Odera között“.

A normann kapcsolatok képét szépen egészíti ki Fettich Nándornak Szent István kardjáról — e normann típusú darabról — írt cikke, ez a kard pedig már a királyi clenodia világába vezet, ahol az Árpád-házi jogarok problémáiról László Gyula közöl figyelemreméltó fejtegetéseket. Ezzel mindenesetre bonyolult világba értünk. A magyarság Szent Koronája — e közjogi szimbólum, amelyben az egész ország mint személyiség tekintetik jelenvalónak — mint ékszer, mint archeológiai tárgy sokáig állott ellenmondó nézetek keresztútjében. Moravcsik Gyula sorra veszi e régi nézeteket, majd széleskörű történeti és nyelvészeti apparátussal világítja meg a korona bizánci és latin részének származását. Megnyugtató érvelése alapján végleg tisztázódik a Dukas Mihály görög császár küldte korona rejtélye és a felsőrész hitelessége. A korona felső része — ma már nyugodtan kimondhatjuk — valóban azonos azzal a fejedelmi ékszerrel, amelyet II. Szilveszter pápa küldött Szent Istvánnak.

Szimbolikusan tekinthető, hogy a Szent Korona egy keleti és egy nyugati eredetű darabból van összeillesztve, s Kelet és Nyugat mesgyéjén elterülő birodalmában viseli a fején egy olyan király, akinek lényében keleti és nyugati hagyományok egyformán jelen vannak, amint erre főntebb már Szent István esetében is rámutattunk. A Kelet és Nyugat határán fekvő ország területe pedig maga sem ment ettől a kettős hagyománytól. Pár éve múlt, hogy Fehér Géza kimutatta a keleti egyház térítő munkáját és sikereit a Nagy-Alföld délibb részein István idejében és az előtt a kutatás régen sejtette azt is, hogy a nyugati országrészekben, Pannónia egykori területén meg egy igen régi nyugati-keresztény hagyomány élt. A magyarokhoz már szláv közvetítéssel jutott el ez az egykor gazdag pannón-keresztény hagyaték, amelyet a tárgyi kultúra vonatkozásaiban Alföldi András tett alapos vizsgálat tárgyává. „Magyarország népei és a Római Birodalom“ című Kincsestár-füzetében annakidején bőven foglalkozott a pannóniai római egyház s a Pannóniában is elterjedt „Gothica impietas“, az arianizmus kérdéseivel; Emlékkönyv-cikkében viszont fény árad a húnok, az avarok kereszténységére: a köztük járó térítőkre és a

„Keszthely-kultúra“ különböző elemeket békésen egyesítő tárgyaira, amelyek szintén — Alföldi szerint — a kereszténység jelenlétét bizonyítják. Mindenesetre bizonyos az, hogy az avar khánság Ábrahám nevű keresztény khagan személyével tűnik el szemünk elől, alig 70 évvel a magyarok beköltözése előtt, akik azonban már szintén olyan területről költöznek a mai hazába, ahol már állott a régi századokban egy kazár, egy hún és egy onogurbolgár püspökség. A kelet-déleuropai pusztaságoknak a kereszténység körébe eső jelenségeiről ismét Moravcsik Gyula közöl mélyreható tanulmányt.

Szent István korszaka is azon korok közé tartozik, amelyek gyűjtőedény módjára fognak fel sok nagyon is különböző eredetű ágazatokat. Ha Alföldi és Moravcsik tanulmányai a magyar hazák lappangó őkereszténységének világába vitték a szemlélőt, akkor Balogh József Szent István híres Intelmeinek avatott vizsgálata kapcsán az őkeresztény patriztika, az ír, a frank koraközépkori publicisztika kérdéseivel ismertet meg. Az *Institutiones ad Emericum ducem* egyik utolsó hajtása a „Királytükörök“ gazdag családjának, melynek törzsfája egészen a Szent Ágoston Givitas Dei-jében vázolt királyfogalomig visszavezethető. Ezt a királytipust vette át, hígította fel Szevillai Izidor, s így vált aztán gazdag műfajjá az Egyház kezén, ki mint az erkölcsi értékrendszer öre, jogot formált magának a királyok nevelésére. Dacára annak, hogy a mi Intelmeinkben szinte nincsen mondat, amely ne volna archetypusokra visszavezethető, mégis művelt, a mi viszonyainkban jártos, magas etikai tudattal teljes férfiú szellemét tükrözi ez a „Királytükör“, amely — csak Bizáncban szokásos módon — első személyben szól. A híres mondat — „gyöngé és töredékeny az egynyelvű és egyerkölcsű ország“, amely a mi szemünkben Szent István legfontosabb hagyatékának tűnik fel — nem magyarázható az érintett forrásokból. Messzi az antikvitásba, Sallustiusig nyúlik el e mélyen római gondolat gyökérzete, amelynek nálunk való meghonosodása a már kifejtett fajfeletti nomád gondolkodás rugalmasságából érthető. Így kapjuk meg legelső alapvetését és lehetőségének magyarozatát egy oly jelenségnek, amely az utolsó időkben egyre többeket foglalkoztat s melyet „magyar labilitásnak“ szoktak nevezni.

Anélkül, hogy belemennénk ennek a bonyolult témának taglalásába, — amelyre más helyen tettünk kísérletet — kiemeljük, hogy éppen az István-év folyamán sikerült Gerevich Tibornak nagyarányú szintézisben megmagyaráznia a magyar-román művészet kérdéseit, tehát éppen művészetünknek formai szempontból szükségképpen leglatinabb korszakát. Űgy nagy könyvében, mint Emlékkönyv-tanulmányában kimutatta ennek a latinnal rokonságot tartó magyar formaérzésnek törvényszerűségeit. A fafaragás technikáját mutató kőoramentika világosan bizonyítja, hogy az itáliai és később francia mesterek mellett magyar mesterek is működtek. Ezt bizonyítja az is, hogy hazánkban sajátos, magyar stílusú román művészet bontakozott ki, amelynek kezdőpontja Szent István kora, amidőn már későbbi kifejlődésének csiráit is megtaláljuk.

A latinok hagyatékát,—a kereszténységet—mint láttuk, a Dunántúl szlávjai közvetítették a magyarság felé. Ezt a kétségtelenül meglévő szláv hatást etnikai téren szokássá vált igen nagy méretűnek elképzelni. Kniezsa István azonban egy igen nagyjelentőségű tanulmányban sikerrel mutatta ki, hogy a leigázott, majd beolvasztott pannon és egyéb szlávok tömege elenyészett a magyarságéhoz képest, amely már a XI. században az egész kárpáti medencét, sőt az erdélyi Mezőséget és a

hunyadi medencét is teljesen kitöltötte. A lovas nomád fejlődésből megérthető az, hogy a magyarságot török vezetők hozták erre a területre, azonban nemcsak ebből a török vezetőrétegből állott a nép, hanem finnugor szolgák széles tömegéből. E szolgák magyar nevei, amelyek élesen különböznek a magyarság vezető rétegének török neveitől, roppant tömegben maradtak ránk. Ez a nagyszámú, „magyar szolgaréteg volt tehát az, amely nemcsak a magyarság török eredetű uralkodó osztályát, hanem az itt talált szláv és esetleg egyéb őslakosságot is teljesen magyarrá tette“. Ez a megállapítás az, amely megmagyarázza a magyar birodalom lehetőségét, amelynek középkori hatalma és tekintélye egy fölényesen nagyszámú magyar népi tömeg egészséges erőtartalmán nyugodott.

Íme, néhány lényeges vonása a tágas képnek, amelyben a szent-istváni életmű elhelyezkedett. Most lássuk magát az életművet: Szent István birodalmát.

A szentistváni birodalom a lebediai és az Árpád-féle magyar állam princípiumainak természetes továbbfejlődéséből és abból a termékeny házasságból keletkezett, amelybe ezek az elvek a Szent István-kori nyugati birodalmi eszmével léptek. A nomádságból Szent István az ország fogalmának rugalmasságát az ethnoson túlemelkedés adományát örökölte, amelyet szerencsésen egészített ki a Karoling alapokon tovább építő III, Ottó és II. Szilveszter-féle szent-birodalmi eszme, amely az egész kereszténységet volt hivatva egyetlen hatalmas szervezetben egyesíteni. Mindamellet, amint ez már a fentebbiekből is nyilvánvaló, csak történeti módon gondolkodás képzelheti István országát valamely lágy vagy laza nemzetiségi konglomerátumnak. Ellenkezőleg: István Magyarországot alapított, amelynek lehetősége a magyarság úrságával áll vagy bukik s ő volt az, aki kijelölte a magyar hivatás útjait is. Ez a hivatás, amelynek pozitív tartalma a külső és belső erők állandó egyensúlyozásának művészete, eredményezte, hogy a középkori magyar királyság fogalma a középeurópai rend gondolatával vált egyjelentőségűvé (Hóman).

Ez a királyság, amely hatalmát mindinkább Szent Istvánra, e mitikus őstre alapította, természetesen korládan monarchia volt, de nem a szó modern értelmében. A középkori király, „mixta persona cum sacerdote“ (Balogh), csak akkor volt király, ha „pius, justus et pacificus“ volt. „Vele szemben elvi követelményeket állítottak fel, alávetették őt magasabb normák uralmának, hatalmát tehát mintegy ‚belülről‘, az idea oldaláról korlátozták“ (Váczy). Ha pedig a király ezeket a korlátokat nem tartotta be, azonnal fellépett a nemzet „etikai kontroll“-ja s a tyrannussá vált uralkodón megtorolta az erkölcsi renden támadt sérelmet, mint Péter király esetében.

Ebben a korai időben irígylésreméltóan tiszta volt az emberek etikai szemlélete. István, a nagy újító, elég érdeket megbolygathatott, mégsem tudunk róla, hogy vele szemben népi jellegű megmozdulás történt volna, mint a Vataé 1046-ban. Hatalma biztos alapokon nyugodott, úgy az ősi vérségjogi gondolkodás, mint a modern-keresztény idoneitás-eszme szempontjából. A nemzet — a maga kevéssé tudatos módján — felismerte és kétségtelenül támogatta is királyát Koppány,

a Gyulák, meg Ajtony széthúzó törekvéseivel szemben. Így István nevéhez fűződik Árpád országának reintegrálása is. Hosszú idők után ő megint az első, aki „*Κοάλης πάσης Ορχηρίας*“, egész Magyarország királya.

Nemcsak — mondjuk így — közjogi értelmű ura, királya István az új keresztény országnak, hanem ura magánjogi tekintetben is, mint e tágas terület legnagyobb földesura. Magángazdasága, amelyet a vármegye-szervezettel kormányoz, hatalmának legfőbb anyagi alapja. Azonban éppen a megye, megya szó, amely határt, mesgyét jelent, jelzi, hogy még más birtokos is van az országban: ezek az ősi szállásbirtokosok, a foglaló nemzetségek uradalmi (Holub). István bölcsességét jól mutatja az a tény, hogy reformáló munkájában a vérük jogán földesúr-nemzetségek jogaihoz nem nyúlt, úgy, hogy ez az uradalmi szerkezet, amelynek eredete a lebediai időkbe nyúlik, az egész középkoron át megmaradt és — talán kimondhatjuk — a magyar szabadság egyik fontos alapjának tekinthető, hiszen ezeket a nemzetségi szervezetben élő szabadbirtokosokat „egyedül az alattvalói hűség közjogi köteléke fűzte az uralkodóhoz“ (Hóman). Ez az ősi gyökerű közjogi kapcsolat útját szegte nálunk a nyugati jellegű hűbériség, tehát magánjogi kapcsolat kifejlődésének.

Ugyanez a jelenség, a közjogi gondolkodás csirái ismerhetők fel a világos törekvésben, ahogyan István hatalmas szomszédjával való viszonyát rendezte. Sem a cseh, sem a lengyel, sem a horvát államalak nem tudták függedenségük vagy függésük kérdését kielégítően dűlőre vinni. Egyedül Szent István királysága volt az, amely gyökeresen kiaknázva III. Ottó spirituális-supemacionális hatalmi gondolata uralmának alkalmas pillanatát, független, nem hűbéres országot teremtett. Ugyanilyen világosan rendezte a szomszédok felé az országhatár kérdését is. A gypű-rendszer mindig hangsúlyossá tette a magyar határokat, most Szent István méginkább hangsúlyozza őket, amikor nem magánjogi birtokhatárt, hanem a magyar szupremácia kiterjedésének limesét látja benne.

A határok gondos meghúzása és a nemzetközi rendezettség és egyensúlytartás kívánalma a szomszédokkal való diplomáciai kapcsolatok elmélyedésére vezetett. Horváth Jenő gondos tanulmányban mutatta ki, hogy milyen gazdag és sokágú volt az első király diplomáciája, mennyire felölelte Európa legtávolabbi országait is. Itt diplomácia többletét jelent, mint ma: Szent István kulturális kapcsolatai Cluny-vel, Montecassinóval, Rómával szintén ebbe a körbe tartoznak s nagy érdeklődésre tarthat számot az az adat, amely arról tud, hogy István a XI. század első tizedében személyesen is megfordult Rómában. Kétségtelen, hogy az első magyar király hatalmas egyénisége egész Európa fantáziáját szokatlan mértékben foglalkoztatta: az oroszok benne látták a béke fejedelmét, a csehek pedig úgy tudták, „hogy a magyarok királya oly hatalmas, hogy senki se győzheti le“.

A tekintély és hatalom egyensúlyában magasodik elénk első királyunk mitikus alakja, méltán keltve fel érdeklődésünket emberi lényé, személyisége, gondolatainak még feltalálható formái iránt.

Külső megjelenéséről szól ikonográfiájának tárgyalása kapcsán Lépöid Antal; családi történetéről pedig Dóry Ferenc és részben Horváth Jenő értekezik. Ezekről itt csak igen kis mértékben emlékezhethünk meg, nem kerüli el azonban figyelmünket fajtánk legnagyobb alkotójának lassanként a kietlen és magános aggságba kanyarodó sorsvonala. A fiát vesztett öreg király utolsó éveinek behavazott hangulata, a trónkérdés nyomasztó rendezetlensége, a betegség, a lázadás előszele még ma is tükröződnek a régi krónikákban. Ezek a vonások egyben azonban az egyetlenek, amelyek István király személyes dolgaira rávilágítanak. Egészében zárt és befejezett, sőt diadalmos élet Istváné, mert

utolsó éveinek szenvedései nem befolyásolták életművének életrevalóságát, amely annyira élő, hogy még ma is hatással van reánk, a XX. századi magyarság életformáira.

A magyar tudomány, a költészet, a képzőművészet és a politika állandó küzdelemben áll Szent István hatalmas egyéniségével, amennyiben érteni, ábrázolni, új életre kelteni akarja. Temérdek mű támadt, amely a részleteken túlmutatón, szintetikus jelentőséggel szerette volna felidézni az egész embert s az egész életművet. Ez a nagy szándék tán leginkább Hóman Bálintnak sikerült, ki ez év elején megjelent „Szent István“-jában nagyszabású képet rajzolt az első királyról. Belőle indultak ki egykor az új Szent István-kép lehetőségei, most neki adatott meg, hogy új szintézisben fejezze ki a kutatás új eredményeit és sommásan megfogalmazza mindazt a lényegeset, amit ezidő szerint Istvánról tudunk.

Szent Istvánra vonatkozó tudásunknak leglényegesebb része bizonyára életművéből, Intelmeiből és törvényeiből kisejthető gondolatrendszer, amely hatásának tartóssága és mélysége tekintetében — mint Hóman Bálint kiemelte — a Zrínyiéhez, a Széchenyiéhez hasonlítható. Legfőbb jellemzője István rendszerének a keresztény tartalmú etikum jelenléte: ez az etikai gondolkodás jellemzi minden alkotását. Innen az Egyház jelentőségének erős hangsúlyozottsága, amely István egész művére — a magyarok megtérítésére — rányomta bélyegét. Innen a híres gondolat is, a „laus hospitum“, s vele mindazon parancsok, amelyek felhívják a királyfit a békesség, a türelem, az igazságosság és legfőképpen az emberség szavának követésére. Innen az éles különbségtétel rex és tyrannus között s végre az atyák hagyományának követésére serkentő parancs, amiben egyúttal a szentistváni „nacionalizmus“ eszméje is rejtőzködik: „Kicsoda az a görögök közül, aki görög törvénnyel igazgatná a rómaiakat? avagy kicsoda az a rómaiak közül, aki római törvénnyel igazgatná a görögöket? Senki. Kövesd azért az én szokásaimat, hogy a te néped között kiváltképpen becsültessél és dicséretet nyerj az idegenek előtt“.

Itt érünk arra a pontra, hogy ellentétesnek ható jelenségeket összehangolhatunk. íme: Szent István magyar monarchiát alapított, de azt mondta, hogy gyenge az egynyelvű ország. Szent István saját példáját és az ősök példáját ajánlá követésre, de kebelére ölelt minden idegent. Meghagyta a szállásbirtokokat, de bevezetett egy olyan rendszert, amely lehetővé tette, hogy a Szent Korona testében nemzeti-ségi corpus separatumok sáncolhassák el magukat.

Ezek az ellentétpárok azonban csak látszólagosak s jelenlétük éppen azt bizonyítja, hogy István országában teljes egyensúly uralkodott. A későbbi középkori királyság, amely a „laus hospitum“-ban foglalt elvet széleskörű közjogi autonómiák kiadásával rendkívül kiterjesztette, ugyanazt az egyensúlyos képződményt jelentette, amit már a szentistváni állam. Magyaroknak és soknyelvű idegeneknek békés, sőt termékeny együttélése „a keresztény állam azon európai szervezetéből következett, amely másutt is megvalósult a nemzeti öntudatosulást megelőző korokban, de sehol sem oly hatékonyan a kisebbségek javára és sehol sem oly hosszú időre, mint éppen Szent István országában“ (Szekfü).

MAI RENDKÍVÜL KAOTIKUS, egyensúlytalan helyzetünkben publicisztikánknak legkitűnőbb ötlete volt éppen a szentistváni állameszméhez, azaz a középeurópai egyensúly gondolatához való visszatérés, amelyet gróf Bethlen István és Pethő Sándor terjesztenek a legnagyobb erővel. Problémáink természetesen bokrosabbak, mint István idején voltak s ezért az ő egyszerű és kőbe kívánczó szentenciái megteltek a mi korunk bonyolult ízeivel; ez azonban nem meghamisodást jelent. „Az, amit ma szentistváni állameszmének nevezünk“ — írja Szekfű Gyula gróf Bethlen István Szent István-koncepciójáról elmélkedve — „valósággal Szent István gondolatából következik, annak korszerű kifejezése s a szentistváni középkori állam hagyatékának tudatosítása“.

Erre a tudatosításra pedig — nézetünk szerint — sürgős szükség van. A Szent István-év — eltekintve Bethlen nagy cikkétől s néhány szerény kísérlettől — nem hozta meg a joggal várható termést a publicisztikában. A szentistváni állameszmét senki sem tisztázta a nagyközönség számára élvezhető és tartalmas — nem történeti, hanem — publicisztikai feldolgozásban. Szinte érthetetlen, hogy ilyen hatalmas és érdemes tudományos termelés mellett a publicisztikai Szent István-monográfia egyáltalában meg sem jelent. Pethő Sándor éppen 1938 nyarán volt kényszerű hallgatásra ítélve s így a szentistváni állameszme tisztázása ő tőle sem indulhatott ki. Pedig ugyancsak burjánzott „a szentistváni irodalom“, s nem egy politikai frakció igyekezett mocskos zászlajára írni Szent István király tisztességes nevét. Ahelyett, hogy Szent István kultuszát építették volna ki, oktalan mítizáló kísérletek támadnak, pedig erre kevés szüksége volna éppen annak a nemzetnek, amely első királya szentséges alakjában olyan mítoszi formátummal rendelkezik, amelynek még a praktikus nemzetpolitikai következményei is haszonnal volnának levonhatók.

A tudományos irodalom nagy eredményei — melyek fentebb elvonultak az olvasó előtt — arra ösztökélnek, hogy sürgessük az elmaradt publicisztikai szintézist. A szentistváni eszme Bethlen, Szekfű, Pethő és oly sok fiatal magyar szellem által propagált formájában a Dunavölgy rendezésének problematikája is benne foglaltatik. Napjainkban pedig valóban történnek s tán fognak is történni jelentős lépések a Dunavölgy egyensúlyának megteremtése felé. Ez az egyensúly pedig csak a magyar hatalom és egyensúly nagy képviselőjének, Szent István királynak szellemében jöhet létre Közép-Európa térségein. Szekfű Gyula szavaival élve: „Ha pedig ma a föderalisztikus összefogást tartanánk a szentistváni állameszme követelésének, annyira, hogy ennek megvalósításával vélnők Szent István birodalmát feltámaszthatónak: akkor megint az ősi rendszernek az ő alapítója szellemében való továbbképzéséről van szó“.

FERDINANDY MIHÁLY

A REGÉNYÍRÓ KODOLÁNYI

KODOLÁNYI JÁNOS pályája már eddig is nem egy meglepetéssel szolgált. Fiatal korában nemzedéke egyik legjobb prózaírójaként emlegették és a magyar realizmus megteremtését várták tőle. Hirtelen fordulattal azonban átcsapott a történelmi regénybe, látszólag szembefordulván előbbi magatartásával. Igazi sikerét ezzel az új formával aratta s a siker szentesítette számára az ösvényt, melyen két újabb mű jelentett állomást: a Boldog Margit és legfrissebb regénye: Julianus barát.

Bármily jogosult volt is a fiatal Kodolányival szemben a „realista“ jelző, ez az irány éppúgy nem fejezte ki igazi mivoltát, mint ahogy ma sem elegendő jelleme megfejtéséhez. Sokan várták, hogy az igazi „magyar realizmust“ ő teremti meg, de lehet jövője ilyen iránynak Móricz Zsigmond és Szabó Dezső után? A „magyar realizmus“ csodavárói csupán valami megülepedett iskolát kaphatnának Móricz burjánzó gazdagsága és Szabó Dezső romantikus pátosza nélkül. Minden „magyar“ realizmus, mely az ő nyomukban jár, elrendelten epigon szellem. Hisz ők maguk is túljutottak a realizmuson és ahol lehet, vadul dobják szét szokványait, kellékeit; arra jó nekik e stílus, hogy megpihenjenek egy pillanatra kalandos, cikázó röptükben. A fiatal Kodolányi első próbálkozásai e két mester jegyében indulnak, de később ugyanolyan hévvel tagadja meg őket, amily meggyőződéssel ragaszkodik hozzájuk kezdetben. Az önmagán és elődein aratott győzelem első záloga a „Vas fiai“ mely Kodolányi lappangó, de éppen nem ismeretlen és váratlan hangját bontja ki.

Erős küzdelem érzik a fiatal Kodolányi bő termésén. Hamar, meglepően korán számol le elődeivel, anélkül hogy e leszámolásból közvetlen, gyors haszna lenne. Igen könnyen megszabadul a ragályos modortól s csakhamar a Móricz—Szabó Dezső-féle stílus tisztultabb, már-már tökéletesebb példáját nyújtja. De ez a hang, ez a stílus nem az övé, nem az ő teremtése. Kényelmetlenül érzi benne magát, keresi az alkalmat, hogy kitörhessen, de még a „kitörésben“ is jó példával járt előtte a két mester, még lázadnia, rombolnia sem szabad. Ha viszont tovább megy a megkezdett csapáson, ha továbbra is tartja ezt a tisztult, tompítottan realista, modorosságtól lehántott hangot, menthetetlenül elposványosodik.

Kodolányi János és vele minden „magyar realista“-próba első és legveszélyesebb kísértése az a zsákutca, mely felé fiatalkori regényei

mutatnak. Ezt a zsákutcát még kikerülte az író. Két út volt csupán előtte: levetkezni a realista stílust, gyökeresen szakítani mindennel, ami ebbe az irányba mutat, vagy áthelyezni a jól bevált módszert valami új, tündéri világba, olyan környezetbe, ahol felfrissül, megújodik. Kodolányi ez utóbbit választotta s ezzel végérvényesen rá-cáfolt mestereire. Vájjon önmagán is diadalt aratott-e? Új regénye nem ad végleges, megnyugtató választ, eredmény helyett újabb ígéretekkel kárpótol.

A fiatal Kodolányi tudatosan realista. Tudja, hogy iskolát követ, magáévá teszi ez iskola egész anyagát. Nála a realizmus programú és feladat, mely párhuzamos egyéb, kevésbé irodalmi, de mélységesen emberi és szociális szándékaival. A Futótűz előszavában írja a következőket: „Lásd be tehát kedves olvasóm, hogy éppen ma érkezett el az az idő, amikor fokozottan realistáknak kell lennünk, nemcsak nekünk, íróknak, akik állítólag azért vagyunk, hogy kiszolgáljuk a te mulatási vágyadat, hanem neked is, olvasóm. Mert a tizenöt év alaposan fejbeütött bennünket s most muszáj egy kissé gondolkozóba esnünk. Minden eszköz a kezünkben van, hogy realisták lehessünk. A természettudományok oly eredményeket értek el az emberen kívüli s az emberen belüli világ vizsgálatában, hogy revízió alá kell vennünk fogalmainkat, értékeléseinket, fel kell mérnünk a világban elfoglalt helyzetünket, alaposan meg kell fontolnunk, hogy mik és kik is vagyunk hát tulajdonképpen, mit jelent számunkra az emberi élet. Meg kell állapítanunk, hogy micsoda érdekek szönek bennünket össze vagy választanak szét, hogy mit is jelent az állam, a politika, a termelés, a vallás, a szerelem, az egészség és betegség, a kultúra, a civilizáció, egyszóval mindaz a fogalom, amellyel sokáig olyan zavarosan, hebehurgyán s gyermekesen dobálódtunk, mint a gyermek a színes labdákkal. S le kell mérnünk pontosan, racionális, tehát realista eszközökkel, hogy kik és mik az ember szabad, harmonikus életének ellenségei s miféle módon lehet és kell ezeket az ellenségeket elpusztítanunk, hogy megint szabad, harmonikus, tehát természetes emberekké változtassuk.“

Ez a program elméletében és tudatosságában a gyermekéveit élő francia naturalizmus első kiállításaira emlékeztet. Kodolányi ciklust tervez — elmélettel induló írók kedvelik a bizonyítás nagyarányú szerkezetét —, a „magyar tizenöt év“ körvonalait akarja felvázolni s e mű vádirat is lesz, líra is, valamint örök politikai program. E terv helyett a magyar középkor nagy trilógiája valósul meg, csaknem tíz évvel később.

Kodolányi a realizmusban csak módszert lát, mellyel megvalósíthatja a nagy tervet, a magyar élet válságainak széles, körképszerű rajzát. Ugyanakkor elmondaná, „mit kellene másként csinálni s hogyan kellene csinálni“. A küldetéseszmé nem utólagos beléalmodás, hanem a művel együtt születik meg, végig kíséri, ihleti az alkotást. Kodolányi viaskodása, meghasonlása a realizmussal ott kezdődik, ahol e módszer elégtelennek bizonyul az eszmé, a küldetés szolgálatában.

A magyarság-eszmé, melyet Kodolányi életműve hűségesen őriz, szorosan kapcsolódik az Ady Endre által sugalltathoz. Kodolányi

és nemzedéke önkínzó alázattal, makacs küldetéstudattal áll az eszme szolgálatában. Lírikusok, regényírók, esszéisták egyaránt ez eszme megszállottai. Aki hálás szellemtörténeti témát keres, valamikor kapva kaphat a magyarság-gondolat e diadalmas és tragikusan magányos fellobogásán s azon a kibontakozáson, melyhez Adytól napjainkig eljutott. (Nem tudhatjuk, milyen győztes politikai áramlat fog valaha tőkét kovácsolni ebből a minden eddiginél nagyobb megmozdulásból, nem tudhatjuk, kik fogják ősükül követelni Adyt s a mai harmincas nemzedéket — Illyés Gyulától Németh Lászlóig —, de bizonyos, hogy a szellem e merőben reménytelen és pusztában kiáltó forradalma egyelőre a legtisztább és a legjobb szándékú megmozdulás a „magyar ég alatt“.) Ez a küldetés-gondolat avatja számkra fontosakká Kodolányi fiatalkori műveit s ez egyenlíti ki a későbbi nagy művek hiányait is.

A feladatot Kodolányi előtt mások is vállalták és kortársai közül nem egy fogalmazza meg akár szerencsésebben is a teendőket, sőt vannak, mint Németh László, kik ugyancsak a realizmus eszközeivel még a kitűzött pogrammot is túlhaladják. De Kodolányi realizmusa veszendőbe menne, ha a Vas fiai-ban nem sikerülne újat alkotnia.

Míg egyrészt biztos, hogy Kodolányi fiatalkori műveiben a nem realista elemek a maradandóbbak, addig az is nyilvánvaló, hogy a realizmus nála túlertt modorba hajló teljességet ér el. Paradoxonként hangzik, de ez a természetétől fogva oly tárgyilagos, mérlegelő, szenttelenségre hajlamos stílus éppúgy magában rejti a modor veszedelmét, mint az ellenkezője. Ezt az alattomosan terjedő modort sejthetjük már Kodolányi első regényeiben is. Bizonyos visszatérő helyzetek, a táj, a környezet szokványossága, az alakokon átütő célzat, már a Futótűz-ben is vigyázatra intettek. Kodolányi még idejében észrevette a veszedelmet és lerázta magáról az iskola kényelmével és biztonságával annak kockázatait is. Így nem ő hibás abban, hogy a realizmus bizonyos válfaja — melyet különben jómaga is képvisel — ma az akadémia vagy a karikatúra válaszútja előtt áll. A déli verőfényben, búzatáblák szélén kezdődő novellák, a falusi genre-képek, a divatos paraszt-mitológia egy avuló stílus avult kelléktárába kerülnek lassan és hitele maholnap csak a Szabó Pálhoz hasonló elbeszélők keserű, darabos stílusának leend.

Bizonyos, hogy Kodolányi későbbi művei árnyékba borítják, elfeledtetik velünk a fiatalkoriakat — s hogy mégis annyit foglalkozunk emezekkel, annak oka egyedül az, hogy a bennük felmerülő művészi problémák azonosak a nagy történelmi ciklus kérdéseivel.

Kodolányi első írásaiban is rejlett valami démoni líraiság, ami biztosítékot nyújtott a jövőre nézve. A Tavasz fagy például, minden szerkezeti igénytelenségével, fiatalos torzságával, mély, emberi illetékeséget melenget s győzedelmeskedő lírai lendületet ígér. A regényt mindennél jobban jellemzi az első oldalakon kibontakozó hangulat:

„Már egy hete hullt a nyúlós, finom pókhálóvonalakban suhogó októberi eső s a külváros vigasztalan háztömbjeit, sikátorait, a Horthy Miklós-út egyenes, széles vonalát még sivárabbá tette. A kelenföldi

állomás ütött-kopott épületei felől nagy felhőkben csapódott le a nehéz mozdonyfüst, a villamosremiz hodályszerű színjeiből az álmos kapukon lucskos kocsik cammogtak elő, mintha a hetes vízben elázott nagy cserebogarak lettek volna s a lomha munkások, amint leguggolva javították a síneket, sokkal szürkébbek, elmosódottabbak, ködszerűbbek voltak, mint a víztócsákban látszó tükörképeik. Jóformán semmi sem látszott a Gellérthegy vén, komor tömegéből sem, csakúgy sejtteni lehetett a hegyek vonalait a sűrű esőfátyolon át.

Összehúzódba álltam egy trafikusbódé előtt, régi zöldszínű, térdig-érő köpönyegemet összeburkoltam magamon, kopott kalapomat szemembe húztam s botomra nehezедtem. Itt szoktam villamosra szállni s már annyira megszoktam ezt a külvárosi képet, hogy nem is figyeltem rá. Magam elé bámultam. Ajkaimat egymásra szorítottam, arckifejezésem bizonyára komor volt, apatikus és keserű. Lábamon szinte széjjelmállott a cipő, a víz beszivárgott rajta s hűvösen tapadón borzongatta meg hátgerincemet. Egész lényemben összetört, undorodó, fáradt voltam s nem is illetem volna jobban más környezetbe, mint ide, a külvárosi háztömbök közé, Kelenföldre, a villamosremiz salakos, tócsás, rideg kapukkal meg-megszakított hodályai előtt szerénykedő trafik elé, ide, az esőbe, az októberi délután nyúlós sarába, a vigasztalan, alacsony ég alá ...

Már itt-ott halványárgán pislogtak az utca villanykörtéi az ereszkedő köd és szürkület mocsarában. Olykor csukott autó zúgott végig a hepehupás úttesten, ugrálva, dobálva és fröcskölve a híg sarat ölnyire, vagy dübörgő stráfszekér dőcögött a vízben, cuppogó, nagy belga lovak himbálták fejüket s a viaszos vászon alá bujt kocsisok egykedvűen pipáztak j úgy ültek, mint egy-egy Anonymus-szobor. A túlsó utcasoron kis piszkos üzletek előtt asszonyok tereferéltek, egy rövidszoknyás, bájos külvárosi leány kecsesen lépkedett át a pocsolványon, közben úgy hintáztatta esernyőjét, mintha kötéláncos egyensúlyozó rúdja volna. Szakadatlanul jöttek a villamosok a város felől, átfúrták magukat az esőn, ködön, öntötték a fáradt gépirólányokat, hivatalnokokat s tovább csúsztak sárga lámpáikkal az állomás felé. De onnan csak nem jött kocsi s a megállónál lassan szaporodtak a várakozók... A vámnál, a vasút mellett, zúgó dörömbölést verve zuhogott le a ködbeborult hegyek sárga vize, a Sósfürdő körül csonkán meredezett egy félig felépített ház négy fala, feljebb, a város belseje felé, sűrűn villogtak a lámpák a híg úttesten, minden folyt, összeömlött, mint a vízfestékkel rosszul festett kép színfoltjai s a villamosok szinte úsztak a nagy-nagy útfolyamon, zümmögve és kínosan duruzsolva, akár a pocsolványba hullott bogarak...”

Az a keresett sivárság és kopárság, ami e sorokat betölti, a sötét színek halmozása, a reménytelenség, mit célzatosan fokoz az író, mihamar póznak, patétikus modornak tetszenék, ha nem éreznők mögötte az élményt, a lírai hév zálogát. És így a realizmust mindenütt áttöri valami személyes, naplószerű hang s ez eltávolítja Kodolányit a realizmustól, ami inkább csak távoli célként, vágyként rejlik a regény mélyén. Míg a szatíra nem múlja felül a mester — Szabó Dezső — swifti dührohamaít, addig a lírai pátoasz egy új, nem-realista Kodolányit sejtet már, aki mágikus erővel tud fokozni idegességet, feszültséget és a stílus szenttelen, valóság-ábrázoló vidékei felől kalandosabb, démonibb területekre tör. Szenttelen, mesterkélten aszkéta volna e stílus ily remegés, ily hisztérikus nyugtalanság nélkül, erejéből talán egy regény végéig sem futná.

Nemcsak a túlfeszített idegek játékát, a megbolygatott nyáj riadalmát, a minden emberi közösség mélyén megbúvó borzalmat és retteget fejezi ki ez a stílus, hanem a lélek végső kétségbeesését és anarchiáját, valami vak reménytelenséget és zuhanást, mely a realizmus korlátait végleg elsöpri.

E szenvedély és lobogás, mely Kodolányi első műveit még lazaságukban és pongyolaságukban is megszeretteti velünk, még mindig nem elég ahhoz, hogy egy stílus egyeduralmát fenntarthassa. Nagyon személyes, nagyon lírai mondanivalói mellett nem érezzük azokat a hiányokat, melyek előtörnek majd egy tárgyilagosabb, inkább ábrázoló, mintsem vallomást tevő mű testében. A realizmus nem modor addig, míg olyan mély keserűség és gyűlölet fűti, mint a Tavaszi fagy hőseit. Kodolányi hajlamai különben már itt is inkább egy szárnyaló, dagadó pátoszt sejtetnek, egy modernül nagyszerű epikumot, mintsem önfegyelmet és személytelenséget, fékezett szenvedélyt.

Az igazán realista Kodolányi, a programmal és ciklus-tervekkel induló író a paraszt-novellákban és a Futótűz-ben jelentkezik. Ez a regény nyíltan hordozza a tézist, homlokán viseli a küldetés, a magyarság-eszme jegyét, mely Kodolányi későbbi műveit is ihleti. Mi sem szokványosabb, mint e regény társadalomképe! A feladatot vállaló író itt önnön terhe nyomja el, legnemesebb szándékai szorítják vissza az iskola hagyományos keretei közé. Bár igyekszik kerülni az olcsó paraszt-apoteózist, már azzal is, hogy a regény „őserős“ szereplőjét kritikával és sok tárgyilagossággal ábrázolja: a közhelyszerű szociális igazságokat, a társadalmi problémák kötelező felsorakozását, az osztálybűnök, a dzsentri-átok hálásan időszerű, de íróilag mind igénytelenebb anyagát nem tudja az újdonság, a frissesség kinyilatkoztató erejével megtölteni. Az író itt ragaszkodik a realista formához, vissza-visszatér hozzá, erőt merít biztonságából. A realista módszer higgadságával, mérsékletével közeledik drámai helyzetekhez és az egész regényen uralkodó keménység, fegyelem mit sem sejtet az első írások szenvedélyes áradásából, siralmából és átkából. Hacsak egy realista forma lenne Kodolányi végső célja, mit egy zolai körkép méretein kellene kigöngyölítenie, úgy máris révbe ért és a túlkorán aratott győzelem kétes örömeivel beérheti jó sokáig. De még ebből a hagyományosan realista anyagból is kiüt valami démoni vonás és a regény legjobb részletei ismét csak felülemelkednek a realizmuson. Olyan színben látjuk itt Kodolányit, amilyenben egyszer sem későbbi művei során. Némelyik figurája szinte Dosztojevszkij világából lép elének és a lét határain, az örület, a züllés, a nyomor ösvényein bukducsoló szereplők Kodolányi olyan arcát sejtetik, melynek háttérbe szorulását, elmosódását mindinkább sajnáljuk.

E torzképekké faragott, szörnyekké ficamított emberek mögött mélységes művészi meggyőződés, erő dolgozik s ha ez az erő nem is több a düh fogcsikorgatásánál, még mindig elég ahhoz, hogy feszültséggel, étellel töltsen meg az irányregény petyhüdt szociális célzatát. Nem véletlen, hogy Kodolányi könnyebben, meggyőzőbben rajzolja a „betegséget“, mint az „egészséges“ őserőt. Karikatúrába hajló művésze inkább kap a hüllőktől nyüzsgő akváriumon, mint a hűvös, tompított, realista ábrázoláson. Már ez a regénye megmutatja, hogy útjai két irányban szakadnak meg: a flaubert-i személytelenség és a költői vízió, az irreális lebegés előtt. De az igazi művészt saját hiányai és korlátai csak gyümölcsözőbb erőfeszítésekre sarkallják! Kodolányi alakjai kevés regényben élnek oly teljességgel, mint ebben a minden

mérsékletet megtagadó, borzalmaiban is egyoldalú műben. Míg másoknál a sötétség, a patológia halmozása jelent modorosságot, Kodolányinál ez a legbiztosabb kivezető út a stílus-válságból.

A Futótűz példáját inkább csak jellemző voltáért idézzük. De kiérten mutatja e regény Kodolányi legfőbb írói problémáit is. A realizmus válsága már sarokba szorítja őt. Egyfelől az elődök túlságosan súlyos eredményei, nehezen meghaladható műve az „iskola“ könnyűségét, biztonságát — de ugyanakkor sekélyességét ígéri. Másfelől hajlamai az írókat inkább a torzítás-stilizálás mint a klasszikus jellem- vagy lélekábrázolás felé vonják. Ugyanakkor azonban a realizmus sokkal inkább hozzáönt, hogysen szabadulni tudna tőle.

Tudjuk, hogyan oldotta meg Kodolányi e dilemmát: a történeti regényhez fordult. Bármennyire kínálkozik a párhuzam egy másik nagy naturalista, Móricz Zsigmond hasonló kirándulásához, minden kapcsolatterelés meddő maradna. Móricz Erdélyben találja meg legméltebb lélektani és emberi témáit, igazi hőseire itt bukkan, úgyhogy műve oly kevésbé történelmi is lehetne, mint Shakespeare nagy jellemdrámái. Kodolányi számára a történelem nem nyújt ilyen sokat: teremtő kilátásai inkább a kor s a kor epizód szereplői, mint a nagy protagonisták felé nyílnak. A Vas fiai nem is mutat meglepőt a lélekrajz terén — az író ösztönös szándékkal kerül minden helyzetet, melynek megoldásában ilyen eszközökhöz kellene folyamodnia. A lélek- és emberábrázolás a reális korrajz kedvéért szorul itt háttérbe, az író egy idilli-tündéri világ hangulatát óvja a regény — és éppen a történeti regény — szokásos módszerétől. És itt nyújt újat Kodolányi — olyan újságot, ami messze a többi történelmi regény fölé emeli művét. Történeti levegőt, vagy ami ennél is több: meseszerű valóság fölé emelkedő látszatot von olyan eszközökkel, melyek eddig realista célok szolgálatában állottak. Kodolányi légkörteremtő erejét már az első realista regényekben megismerhettük, de a történeti regény keretei közt új képességeiről tesz tanúságot az író. A sötét, mesterségesen túlfűtött légkör itt meseszerű, friss színekben tündöklő tájnak adja át helyét — mindaz a költészet, mely eddig elnyomva, semlegesen rejtett Kodolányi stílusa mélyén, a Vas fiaiban tör fel először. Nem első eset, hogy szavukat, hangsúlyukat fékező realisták tomboló színpompában, túlhalmozott jelenetekben állanak bosszút iménti aszkézisükön — elég Flaubert Salammbő-jára gondolnunk! — Kodolányi ugyan messze állt az aszkézis ily módszeres, tudatos vállalásától, mégis a témák, melyekhez csökönösen menekült, megtagadták tőle egy erősebb, dúsabb varázslat kibontását. A Vas fiai még nem árulja el, hogy Kodolányinak ismét szüksége lenne a realista iskolára. A regény azokon a pontokon lendül fel újra és újra, ahol mágiát, bővölést űzhet az író — ahol leginkább megtagadja a rokonságot eddigi stílusával. A regény mindama részletei, melyek mégis megkövetelik a realista stílus alkalmazását — így elsősorban a középkori falu, a tatárjárás kori Magyarország népi életének ábrázolása — költészettel, lebegéssel telnek meg. Kodolányinak segítségére szolgál a regény laza szerkezete, az operai pompájú változatosság és színűdőség. Ugyanakkor azonban a realista írók gazdag tapasztalatait és

gyakorlata megóvják attól is, hogy elveszen a történelmi tárgy méretei között, hogy megrekedjen abban a hamis, csalóka világban, mely a történelem feloldhatatlan elvontsága és az élet bonyolult valósága között lebeg. Az a mohóság, mellyel a realista író az élet megragadására tör, az az örökké résen álló készség, mellyel a valóság árnyalatait és részleteit igyekszik tetten érni, képessé teszi őt arra a csaknem lehetetlen feladatra, hogy a történelmi regény túlságosan intellektuális anyagába életet leheljen. Kodolányinak legteljesebb realista műve a „Vas fiai“, ahol pedig szakítani akar a realizmus mód-szerével.

A realista hatás készíti Kodolányit arra, hogy azt nem egyszer nyelvi eszközökkel igyekezzék megvalósítani. Nem kétséges, hogy az ilyen realizmus eredménye valójában irreális lesz, a pontosságra, hűségre törekvő ábrázolás így költőibb, valóságfeletti hangulatot teremt. Sokan döbbennek meg, sokan fogadják bizalmatlanul ezt a koholt kódex-nyelvet, mely éppannyira elvont és kétes, mint a nyelvészek hírhedt „csillagos“ szavai. Csodálatos módon Kodolányi, kinek stílusa magában alig bír mágikus erővel, e kiagyalt kódex-nyelvet annyi hajlékonysággal, annyi meggyőző valósággal használja, hogy a legraffináltabb „stíl-utánzókat“ is felülmúlja. A félig táj-, félig kódex-nyelv, melyet nagy vigyázattal csak párbeszédekben használ, ugyanakkor az elbeszélő részeket is igyekezvén hozzáhangolni, egy-egy középnyelvi alakjával, jelentésárnyalatával néha váratlan pontossággal varázsolja elő a történelmi levegőt.

Míg a Vas fiai-ban a realista stílus aprólékossága, mérséklete segítik az írók célja elérésében, addig későbbi regényeiben ugyanez válik nehézségére, kárára. A Boldog Margit már feladja a Vas fiai úttörő eredményeit, fáradtabb; mintha az író lemondana nagy szándékairól. Kodolányi, ki első történelmi regényével egy kényszerhelyzet szorításából tör ki győztesen, itt láthatóan új zsákutcába jut. A Boldog Margit-ban ismét fölénybe kerül a realista módszer, mely itt egyetlen alak köré fonódik, s így az író visszatér oda, honnét kiindult, elvetve magától az újítást, a forradalmat. A regény tovább hordozza magában a nagy történelmi készültséget, tovább aknázza a kincset — a magyar középkor kincsét, — melyet inkább a történész, mint az író szemével fedez fel. És így középkor-rajza, melynek tökéletessége és jólétesültsége a céhbéli történész becsülését és irigylését is kihívhatná, némi csalódással tölti el azt, aki a Vas fiai után egy új műfaj születését, egy új hang indulását várta. Kodolányi hibátlan, gáncstalan történelmi regényt írt — művet, mely mint regény és mint történelem is ritka, figyelemre méltó —, de mindezzel nem kárpótol színei bágyadásáért s a Vas fiai-ban tobzódó költészet elhalásáért. A realista író ez egyszer hálátlan témához nyúlt, a misztika mindvégig idegen marad számára, sohasem olvad fel anyagában, feladatot, erőpróbát lát benne mindvégig.

A Boldog Margit azonban inkább csak határait mutatta meg az új stílusnak — s az író képességeinek, — de minden ütődés, mely az elébe meredő falnál éri a művészt, becsvágyát növelhetné s készítené, hogy új utakat keressen.

A Boldog Margit után azt vártuk, hogy Kodolányi új lendületet vesz s megtagadja az elsajátított anyag, az egyszer már megoldott feladat könnyűségét, tovább keresi azt, amit az első két történelmi regényben nem sikerült egészen megtalálnia. Annál meglepőbb, hogy a Juliánus barát nem épít tovább az induló művön: ez a nagyméretű írás epikus nyugalmában, terjengős szerkezetében inkább szelíd lejtést, pihenést ígér, mint erőfeszítést. Nem tudjuk, fáradtságszülte pihenő ez, vagy jelentős, ígéret-terhes nekikészülődés. Kodolányi nem toldja meg sok ujjal azt, amit előző regényeiben nyújtott. Talán rabul ejtette az anyag, melyet páratlan történelmi érzékkel tett magáévá. Talán nehezen válik meg attól a légkörtől — a magyar középkor légkörétől, — melynek tanulságait frissen akarja megőrizni a jelen számára. A Juliánus magában épp oly gáncstalan mű, mint a Boldog Margit, sőt jelentőségében, nemes szándékaiban talán felül is múlja elődjét: mégsem érezzük mögötte azt a lobogást, azt a hevet, mely a Vas fiait átfütötte. Az író túlságosan ura anyagának, nincs semmi nehézsége, mely többre ösztökélné, keze alá simul történet és korrajz — a mese lassú, kényelmes sodra viszi s ő viteti magát. A kereső, nyugtalan Kodolányit nehéz fellelnünk ebben az írásában.

Igaz ugyan, hogy a regénynek van egyéb jelentősége, mely felett nem szabad szemet húnynunk. Juliánus sorsát jelképnek mutatni be, mely foglalata a dacos magyarság-eszmének, már magában is elég erkölcsi alapot, hitelességet kölcsönöz a műnek. De Kodolányit mindig csak ilyen eszmei kapcsok fűzik anyagához, alakjaihoz — ami nem lenne baj, ha a célzatosság alatta maradna az elhitető erőnek. Juliánus alakja több alkalmat nyújt a megfogódzásra, mint Margité, — az ember, a lélek mégis kisiklik Kodolányi kezei közül. A regény fárasztó és indokolatlan kanyarai, melyek nagyrészt az előző regényekből már jólismert vidékeken sétáltatnak bennünket végig, nem vezetnek közelébb a lényegeshez — e széles vargabetűk csak jobban kiélezzik a kérdést: miért nem tör az író egyenesen célja felé?

Mind e kifogások nem jelentik azt, hogy Kodolányi műve ne bővelkednék valóban csillogó részletekben, finom és művészi megoldásokban. De ezek az erények előző művei után nem lepnek meg többé s nem is elégedhetünk meg velük. A realista író szándékai győznek akkor, midőn a középkori környezet nem alakul át operai díszletté — mint szükségszerűen a legtöbb történelmi regényben — hanem szikár marad, régiségstani sallangok sohasem tarkázzák. De zavar az író már-már ismeretterjesztő szándéka, jólkészültsége.

Csüggeszthetne mindez, ha Kodolányi pályája nem szolgált volna már fordulókkal és meglepetésekkel. A kereső és önmagát könyörtelenül bíráló, ha kell, megtagadó művészt tévedései juttatják legközelebb céljához. A Juliánus pedig legfeljebb csak intő jel, figyelmeztetés a további kísérlet meddőségére. Am az út, mely Kodolányi első regényeitől idáig vezet, kerülőivel és változatosságával, tartományainak bőségével: új célok, új vidékek záloga.¹

SÓTÉR ISTVAN

¹A drámaíró Kodolányiról I. Bisztray Gyula: Színházi kistükör (Magyar Szemle, 1939. április).

KINCSESTÁR

A MIKOR MÉG az írni-olvasni tudás is tudomány volt, amikor még magánember drágaságuk miatt nem gyűjthetett könyveket, legfeljebb ha nagyvagyonú várúr vagy püspök volt, — amikor még egy-egy kolostor vagy káptalan könyvtára tíz-húsz kódex-kötetből állott, könnyű volt mindent tudni, minden tudományos ismeretet megszerezni, polihisztnak lenni. Az artes liberales, a trivium és quadrivium tananyagán kívül teológia, némi földrajz, természetrajz és egy kevés ismeret — tekintélyt, tudós nevet biztosított a középkor szorgalmas, munkás, tanult emberének. A metafizikai világ kutatása fontosabb volt, mint a természet s a technikai ismeretek a kézművesek műhelyeiből még nem jutottak át a tudományok csarnokaiba.

A tudományban az újkor akkor kezdődik, amikor a tanulás, az írni-olvasni tudás a legszélesebb néprétegeknek is jogává válik s ezzel a tudományok rejtett kincsét módjában áll minden olvasni tudó embernek megtanulnia, hinnie vagy tagadnia, megkövült igazságokban kételkednie és új megfigyelések eredményeit közölnie az írott, majd a nyomtatott betű útján. A protestantizmus még nem jelent új kort a tudományban, — bár előkészítője annak — mert a szellem még mindig nem szabadul föl az egyházak cenzúrája alól. A tudomány új korszaka a XVIII. században kezdődik, amikor a felvilágosodás kétkedő kora és szelleme felszabadul a gátlások nyúga alól és a földművelt országaiban tudósok ezrei kezdik kutatni az emberi test és lélek, a természet elemeit, alkotó részeit és titkait. A szellemtudományok és természeti ismeretek fejlődését nyomon követi a technikai mestersegeknek tudományos rendszerezése, a technikai módszerek szaporodása, fejlődése, a gőz gyakorlati felhasználása, a villamosság felfedezése, s a XIX. században megindul a tudományos kutatások, a felfedezések terén az a szédületes verseny, amely egyik napról a másikra törpítette el a legnagyobb elméleteket, találmányokat vagy megállapításokat.

Ma már nem lehetséges és nincs is mindentudó. Ma a sok mindenhez értő — dilettáns lehet csupán, mert az egyes tudományszakok annyira megduzzadtak, adatok és módszerek, részletkérdések és összefoglalások oly tömegei halmozódtak föl bennük, hogy az ember, ha birtokában akar lenni tudományszakja összes megoldott kérdéseinek, egész életén át törheti magát érte — és sokszor hiába. A fizika,

chemia vagy akár a nyelvtudomány területén belül olyan differenciálódások történtek, hogy ma már szinte elképzelhetetlen az az egyetemes szaktudású chemikus, fizikus vagy nyelvész, ki a chemia, fizika vagy nyelvészet egész területén minden részletkérdést ismerne és minden részterületén végezne kutatásokat. De érdeklődik saját kutatási területén túl, elsősorban a határos tudományterületek, sőt gyakran távoli kutatások eredményei iránt s az ő számára, valamint a művelt és művelődni vágyó nagyközönség számára nélkülözhetetlenek az olyan összefoglalások, amelyek egy tudományszak egész problematikáját és kutatásai, módszeres vizsgálatai eredményeit áttekintik.

Népszerűsítésnek ma, amikor mindenki ír, nem vagyunk híjával. Különösen napilapokban gyakran olvasunk népszerűsítő, ismeretterjesztő cikkeket nem egészen alkalmas szerzőktől, hírlapíróktól, akiket foglalkozásuk sokoldalúságra kénytelenít. Az ilyen ismeretterjesztő cikkek iránt az olvasónak kevés bizalma van s a közönség szívesebben olvas oly cikkeket vagy ismeretterjesztő könyveket, melyeknek szerzőjéről tudja, hogy a kérdéses szaktudománynak maga is művelője.

Ennek a felismerése vezette a Magyar Szemle Társaság vezetőit arra a gondolatra, hogy a mai tudományról áttekintést ad a művelt nagyközönség kezébe, rövid összefoglalásokban, kis, nyolcvanlapos füzetekben, tudós, de írni is tudó szerzőktől. S 1929 tavaszán megindította a Kincsestár-at, a Magyar Szemle Társaság kis könyvtárát, mely önálló essayk formájában, külön-külön füzetekben tárgyalja az összes tudomány- és ismeretágak nagyobb témaköreit. „Egy-egy tudományág vagy ismeretscsoport áttekintése, keresztmetszete vagy bevezetése — a könnyű olvasmány modorában“, — ez volt a kitűzött program. Közönségéül a Kincsestár az egész magyar közönséget kívánta tekinteni, azt a közönséget, amelynek „eltételezett alpműveltsége a VI. középiskolai osztály színvonala“. De ennek ellenére sem törekedett sekély, zsurnalisztikai népszerűsítésre, hanem művelt, gondolateltelő, ízlést nevelő olvasmányokat igyekezett adni a nagyközönség széles rétegeinek.

Ez a törekvés nem új a magyar könyvkiadás történetében. Ezt a célt igyekezett szolgálni a XVIII. században az idősb Péczeley József szerkesztésében megindult „Mindenes Gyűjtemény“, amely a korabeli tudományos ismereteket igyekezett a nagyközönség számára hozzáférhetővé tenni, — de ez inkább tudományterjesztő folyóirat volt s a XIX. század utolsó negyedében az „Olcsó Könyvtár“, majd a „Magyar Könyvtár“, — ezek azonban szabatosan meg nem határozott programmal, ötletszerűen vettek be a sorozatba szépirodalmat, essayt, ismeretterjesztő tudományos műveket. Az első, szabatosan megfogalmazott programmal induló ismeretterjesztő tudományos könyvsorozat magyar nyelven a Kincsestár, amelynek hetvenötödik füzete most jelent meg, első hetvenöt füzetében biztató ígérte nyújtva az első magyar teljes tudományos enciklopédiának. Számozása ugyan száznegyvenötnél tart, ez azonban nem a megjelenés szerinti sorszám, hanem a tízes tudománycsoportok egyik előre megállapított füzetének a száma, amely előbb elkészült, mint több, alacsonyabb sorszámú füzet.

Ez az enciklopédikus jellegű sorozat eddig tizenhárom tudománycsoportot ölel föl: 1. Magyarságismeret, 2. Történelem, 3. Az Új Európa, 4. Irodalomtörténet, 5. Ember és természet, 6. Művészet, könyv, rádió, 7. Közgazdaság, statisztika, 8. Vallás- és filozófia, 9. Természettudomány és közlekedés, 10. Orvostudomány, 11. Hadtudomány, sport, 12. Földrajz, 13. Társadalomtudomány és politika, 14. Életrajzok. Ebből a tizennégy tudománycsoportból jelent meg eddig hetvenöt füzet, s az első csoportnak legújabb füzete gróf Zichy István Magyar őstörténet című essayje (5. szám).

Hogy mi a Kincsestár rendeltetése és értelme, azt e legújabb füzet jegyzetei mutatják a legvilágosabban. Gróf Zichy István tanulmányának végén áttekintést adott azokról a forrásokról, melyeket összefoglalásához fölhasznált. Ezekből a jegyzetekből az derül ki, hogy a magyar őstörténeti, összehasonlító nyelvészeti, etimológiai és archeológiai kutatásokból az előző századok kutatásait és tudományos eredményeit már alig lehet felhasználni. A tudományos módszerek egyre változnak, egyre tökéletesbednek és a tudomány pl. az őstörténelemben már nem veheti figyelembe a száz évvel ezelőtti tudományos eredményeket. Az a tudomány, amely mai ismereteinket adja, általában a XX. század kutatásai eredményeinek foglalatja, gyökerei legfeljebb a ma is élő tudományos folyóiratok, az Egyetemes Philológiai Közlöny, Nyelvtudományi Közlemények, Századok, Archaeologiai Értesítő, stb. első évfolyamáig nyúlnak vissza. A tudomány minden nemzedéke újra revízió alá veszi a kutatási eredményeket, újabb forrásokat, újabb adatokat fedez fel, újabb módszereket állapít meg és az előző generáció tudományos eredményeiből olykor, — mint a magyar őstörténet területén is látjuk, — úgyszólván semmit sem vesz át. Otrókoci Fóris Ferenc, Kalmár György, Beregszászi Nagy Pál, Horváth István, Ipolyi Arnold elméletei már nem jönnek figyelembe összefoglalásoknál, elavultak s tudománytörténeti emlékek csupán. A magyar őstörténet megírásának alapelemeit Gombocz Zoltán, Melich János, Németh Gyula, Pais Dezső, Szinnyi József, Zsirai Miklós, — Gyomlay Gyula, Darkó Jenő, Moravcsik Gyula — Hóman Bálint, Zichy István, — Bartucz Lajos, Kodály Zoltán s a külföldi tudósok közül Setälä Emil, Donner Kai, Kannisto Arthur, Tallgren stb. részletkutatásai szolgáltatják; kik már valamennyien a XX. század tudósai.

Gróf Zichy István tanulmánya bevezetésében az őstörténet forrásairól, segédtudományairól, módszeréről ad számot, maga figyelemztetvén arra az olvasót, hogy az őstörténetíró következtetései rendszerint nem tények megállapítására, hanem csak feltevésekre vezetnek, és hogy feltevései csak akkor válhatnak elfogadhatókká, ha azokat minél szélesebb tárgyi alapra tudja felépíteni. Ezért még ebben a népszerű összefoglalásában is több oldalról világítja meg a leglényegesebb kérdéseket s tanulmánya teljes áttekintést ad a magyar őstörténet problémáiról és eredményeiről. Amit a magyarság eredetéről, nyelvéről, ősi élelemszerzéséről, társadalmi és hadi szervezetéről, vallásáról, az őshazáról, s az őskori vándorlások során más népekkel való érintkezésekről ma tudunk, mind bennfoglaltatik röviden, tömören,

világosan és közérthetően Zichy kitűnően megírt tanulmányában. Alkalmasabb szerzőt a magyar őstörténet megírására keresve sem lehetett volna találni: Zichy István gróf három évtizeden át a legmélyrehatóbb kutatásokat végezte e tudományterületen, állandóan figyelemmel kísérte az archeológia, összehasonlító nyelvészet és néprajz legújabb eredményeit és maga is több kiváló értekezéssel és művel gazdagította magyar őstörténelmi ismereteinket. Ő kötetében különös hangsúllyal emeli ki az ősmagyarság törökös jellegét és kétnyelvűségét. Művét, melyet népszerűen, azaz a szokásos tudományos „tolvajnyelvi“ rövidítések nélkül, közérthetően írt meg, szakemberek, a rokon tudománysszakok művelői tudományos kézikönyveik között fogják elhelyezni.

A Kincsestár egy másik új füzete Magyarország újkori történelmének egyik legérdekesebb alakját, Görgey Artúrt rajzolja meg, lefejtve alakjáról azt a gyűlöletes, hamis mázst, amelyet ellenfeleinek politikai hívei hosszú évtizedeken át szünet nélkül, kitartóan kentek rá. A kiegészítés után a negyvennyolcas függetlenségi politika vezérei a Görgey elleni árulási vádat is fölvettek propaganda-pontjaik közé, aminek az lett az eredménye, hogy Görgey ellen nem egyszer nyilatkozott meg — nyilvános helyeken való megjelenése alkalmával — az utca, vagy a karzatok ellenséges hangulata. „Ha ő nem katona, hanem a tömeg érzéseit politikus érzékkel kitapintó, a szenvedélyeket hatásos szavakkal más irányba fordítani képes jellem lett volna, — írja a jeles portrait írója, Kosáry Domokos — talán sikerül, még az ő különlegesen nehéz helyzetében is, legalább nyílt és tekintélyes frontot alakítania óvatos védőiből. De ez csak feltevése annak, ami nem történhetett... Ez a merevséggel egyenessé vált s évtizedek átkai közt edződött lélek talán semmitől sem állt távolabb, mint a politikai hajlékonyságtól, melynek hiánya már a nagy tettek egyetlen évében jellemezte.“

Görgey küzdelmes fiatalsága, nemesi önérzetének szegénységgel megaláztatása, katonatiszt korában aszkétikus élete, tudományos ambíciója, hadvezéri sikerei és „fiatal arca, mely szomorúan fordult vádlói felé“, amikor az árulás vádjának vesszőfutasát szenvedte, az emelt homlokkal viselt emberi tragédia a leghálásabb írói arckép-téma művészi tollú történetíró számára. Kosáry Domokos a témában rejlő gazdag lehetőséget érzi és megtalálja a megfelelő színeket, hangokat, — az adatok ismeretében a megfelelő történelmi érveket, és művészi jellemző erő birtokában a tettek, elhatározások lelki indítékait.

Kilián Zoltán Rádióesztétikája új tudomány, amelynek nálunk ő a megindítója, megalapozója és legkiválóbb művelője. A Kincsestárnak ez a füzete a legmodernebb és a legáltalánosabb érdekű tudomány ismereteinek és szempontjainak foglalata, amely áttekintést ad a rádió feltalálásáról, fejlődéstörténetéről, szervezéséről, a rádióműfajokról (hangjáték, rádióoperett, rádiócevegés, helyszíni közvetítés stb.), műsorszerkesztésről stb. Több, mint amennyit a címe ígér, mert nemcsak a rádió útján terjeszthető vagy kifejezhető esztétikum magyarázatát adja, hanem sok praktikumot is, ami a nagyközönséget a rádióval kapcsolatos technikai és gyakorlati kérdésekben tájékoztatja.

Weis István Államformák és kormányformák című tanulmánya a negyedik új füzet. Az államformák mai válságában, az ellentétek hatalmas feszültségében nincs aktuálisabb könyv, mely a mai magyarság öntudatosodásához szükséges eszmélkedésekre ösztönöz. Az állam fogalma körüli ellenmondásoktól a parlamentarizmus problémáig minden tisztázódik itt és a diktatúrák körüli fogalomzavar is éles megvilágítást nyer.

A TÁRSADALMI TEKINTÉLYEKNEK a tudomány egyik-másik területére tett kirándulásai a Magyar Szemle kritikizmusának hatására már nem olyan lelkesedést, hozsánázást keltő események, mint az előző évtizedekben. A dilettáns történetíró-politikus ma már hiába írna vaskos köteteket, kiadó nem vállalkoznék kiadására, s ha saját költségén próbálná napvilágra hozni, a kritika részéről legfeljebb szánakozó vagy kaján mosolyra számíthatna. Nehány évtizeddel ezelőtt mindenki lehetett nyelvész vagy történetíró. Ma már a hírlapoknál is számos, az új, racionális kritikizmus szellemében nevelkedett munkatárs van, aki szégyellene leboruló elismeréseket írni dilettáns tudományos művekről, csak azért, mert szerzőjük politikai és közgazdasági hatalom. Ezt az új irányt, éppen bátor kritikizmus, az áttekintélyek mellőzése és megvetése, a módszertelenség üldözése s a tudománytalan erőlködések lehetetlenné tétele miatt dilettáns körök gyanakvással kísérték, mély és benső nacionalizmusát, melyet komoly, értékes tudományos művek alkotásával bizonyított, az elavult, csak zsinórzatukban nacionalista körök támadták, — az új tudós nemzedék azonban már ebben a szellemben nőtt fel s hamis jelszavaknak, áligazságoknak nem hisz többé.

A tudomány örök, mert az embernek ez az életben, még a gyors halállal szemben is a főfegyvere. A tudományos kutatások irányai, módszerei és eredményei azonban változók, fejlődők és előrehaladók. A Kincsestár összefoglalásai a legújabb kor tudományos vizsgálatának eredményeit tekintik át, bemutatva, hogy mi az a ma is burjánzó dilettantizmus mellett, ami tudományosan megalapozott ismeretek tekintendő. De ha élete évtizedekre nyúlik, mint számos tudományos folyóiratunké, legtöbb kötetével szemben saját magának keilend az átértékelés munkáját elvégeznie s a következő generáció számára új összefoglalásokban bemutatnia az újabb eredményeket, amelyekben szintén nem fog megnyugodni a kutató emberi elme. Sohasem fog elérkezni az az idillikus, boldog állapot, amikor a földi ismeretek lezárva, lexikonokban lesznek összegyűjtve s már nem lesz többé szükség tudományos kutatásokra.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN

A HORVÁT VÁLSÁG

A MÚLT ÉV DECEMBERÉBEN lefolyt jugoszláviai képviselő-választásokról a Magyar Szemle februári számában a jugoszláviai és a világsajtó legtöbb lapjának nyilvánvalóan célzatos híradásaival szemben a tények és a számok megdönt-hetetlen bizonyossága alapján azt írtam, hogy Stojadinović miniszterelnök és kormánya a választásokon csak pyrrhusi győzelmet aratott. A sorok közt — per analogiam — azt is jeleztem, hogy Stojadinović esetleg már a közeljövőben ugyanaz a meglepetés érheti, mint annakidején elődjét, Jevtic volt miniszterelnököt, aki az 1925. évi május 5-1 választásokon 104.241 szavazattal többet és csak 3 mandátummal kevesebbet (303) kapott, mint a legutóbbi választásokon Stojadinović országos jelöltlistája, de azért alig hét héttel a választási diadal után mégis megbukott.

A kormányon belüli palotaforradalmát akkoriban Stojadinović a Jevtic-kormány pénzügyminisztere és négy társa, most pedig Komitee, a választások után menesztett, de kiengesztelésül a szenátus elnökségével kárpótolt belügyminiszter mint spiritus rector, a két mohamedán és a két szlovén miniszterrel, valamint a szerb Cvetković Dragiša népjóléti miniszterrel és jelenlegi miniszterelnökkel együtt robbantották ki.

A kormányválság egészen rendkívüli és a jugoszláviai belpolitikára felette jellemző körülmények között tört ki. A szkupstina február 3-1 gyűlésén befejezték a mandátumok igazolásának vitáját. Az igazoló bizottság nagy kormánypárti többsége az összes mandátumokat igazolta és elvetette az ellenzéki bizottsági tagok jelentését, melyből a jugoszláv választási törvény képtelen rendelkezéseinek némi illusztrálásául a következő adatszerű megállapításokat ismertetem: „Zágráb városát itt négy kormánypárti képviselő képviseli, akik 4000 szavazatot sem kaptak, nem pedig Macek jelöltjei, akik több mint 50.000 szavazatot értek el. Egész járások képviselőiben olyanok kerültek be a nemzetgyűlésbe, akik mindössze 14 (!) szavazatot kaptak, és nem azok, akikre tíz meg tízezer szavaztak le ugyanazokban a járásokban. Nem kevesebb mint 91 horvát jelölt kapott abszolút többséget, de csak 47 jutott mandátumhoz.“

Az igazoló bizottság jelentése és az ellenzék különvéleménye körüli vita során felszólalt Kujundzić közoktatásügyi miniszter is, aki beszédében a horvát kérdéssel kapcsolatban a többi között kijelen-

tette, hogy „Boszniában és Hercegovinában nem a kupineci — Kupinec Macek lakóhelye —, hanem a szaloniki és kajmakcsalini szellem — vagyis a nagyszerb irányzat — fog érvényesülni.“ Ezt a nyilatkozatot használták fel ürügyül a kormányválság felidézésére. A szkupstina ülése után este nyolc órakor a kormány tagjai még folyóügyekről tanácskoztak, éjfélkor pedig öt miniszter Stojadinovic miniszterelnöknek levelet küldött és abban a következő indokolással jelentette be lemondását: „A szkupstina mai vitájában, főleg Kujundzié közoktatásügyi miniszter beszéde során megállapítást nyert, hogy a horvátokkal való megegyezés kérdésében a kormány felfogása nem egységes. Mi azonban kötelességünknek tartjuk nemcsak a választások előtt ebben a kérdésben tett ígéretünknel fogva, hanem igen fontos állami érdekből is, hogy a végleges megegyezés a horvátokkal mielőbb előkészíttessék és megvalósíttassék. Nézetünk szerint a kormány jelenlegi összetétele akadálya e fontos kérdés megoldásának és ezért tisztelettel bejelentjük lemondásunkat az ön kormányában betöltött állásról.“ Ezt a levelet a két muzulmán miniszteren, Spahón és Kulenovicon, valamint a két szlovén miniszteren, Kreken és Snojon kívül a szerb Cvetkovic Dragica is aláírta, aki összes eddigi beszédeiben az integrális jugoszlavizmus szószólója, tehát a vitán felül álló „egységes állam“ mellett az „egységes nemzet“ fikciójának is buzgó és meggyőződéses hirdetője volt, most pedig a szerbiai egyesült ellenzék példáját követve, egyszerre elismerte nemcsak a horvát kérdésnek az államra egyenesen sorsdöntő fontosságát, hanem a horvátság külön nemzeti egyéniségét is.

Mivel a két mohamedán és a két szlovén miniszter kiválásával megrendült a kormány létalapja, mely a „jugoszláv radikális egység“ pártjában és a kormány összetételében egyaránt a szerbek, szlovének és muzulmánok összefogását és munkaközösségét jelentette, Stojadinovic február 4-én benyújtotta a kormány lemondását a régenstanácsnak, mely azt elfogadta és még aznap Cvetkovic DragiSa v. népjóléti minisztert bízta meg a kormány megalakításával. Cvetkovic előterjesztésére Pál régensherceg már február 5-én kinevezte az új kormányt, melynek 14 szak- és 4 tárcanélküli minisztere, 11 új és 7 régi tagja van.

Stojadinovic váratlan és pucsszerűen előkészített bukása a külföldön is a legnagyobb politikai szenzáció erejével hatott, mert alig 10 nappal Ciano bélyei és belgrádi látogatása és csak két nappal Gafencu román külügyminiszter belgrádi megbeszélései után következett be.

Stojadinovic bukását jórészt nyilván a horvát kérdésben tanúsított túlmerev magatartása idézte elő, mely a többi közt abban is jelentkezett, hogy a múlt év december 8-iki ljubljanoi választási nagygyűlésen az erős kéz politikájával fenyegette meg a horvátokat, ha nem érnék be a szélesebbkörű önkormányzattal, a választások után pedig az ellenzékre szavazó köztisztviselőket felfüggesztette és fegyelmi eljárás nélkül a szolgálatból elbocsátotta. Hogy milyen mérvű volt a politikai ellenfelek hatósági sanyargatása és üldözése, az kitűnik Cvetkovic miniszterelnöknek és belügyminiszternek a szenátus március

23-iki ülésén tett bejelentéséből is, mely szerint a régenstanácsnak nem kevesebb mint 170.000 kihágási ügy közkegyelmi úton való elintézését javasolta. Ezeket a túlnyomóan politikai természetű „kihágásokat” főleg a választások alatt és aztán a február 5-ig terjedő időben követték el több mint 50.000 esetben a horvátlakta Száva-bánság területén.

Másrészt azonban kétségtelen az is, hogy — a horvát kérdéstől eltekintve — a bel- és külpolitikai téren egyaránt nagysikerű államférfiú elejtését bizonyos külföldi befolyásokon kívül az európai politika egyre aggasztóbb fejleményei és a revíziós lehetőségeket előmozdító fordulatai is sietteték, melyek a horvátokkal való megegyezést s ezzel az ország erejét és akcióképességét nagy mértékben bénító belviszálynak legalább ideiglenes megszüntetését a jugoszláv politika legsürgősebben megoldandó és minden egyéb kérdésnél fontosabb feladatává tették. E parancsoló szükségesség helyes felismerése bizonyára döntő hatással volt arra, hogy a jugoszláv radikális közösség, vagyis a kormánypárt, mely Stojadinovicot különösen a mandátumosztogatás idején Újvidéken mint vezért, „vodját” ünnepelte és nevét is tőle kapta, úgyszólván egyik napról a másikra, másutt sem egészen szokatlan pálfördulással, az új csillag felé fordult és a hatalom új birtokosát a legkészségesebb támogatásáról biztosította.

A kormány és pártja közötti viszony tisztázása után Cvetkovic miniszterelnök a szkupstina február 16-iki ülésén történt bemutatkozáskor ismertette a kormány munkaprogramját, melynek lényege belpolitikai vonatkozásban röviden a következő: A királyi kormány különleges küldetéssel jött. Eltökélt szándéka, hogy az ország politikai helyzetét rendezze... Az ország legfontosabb belpolitikai ügyének a horvát kérdés halaszthatatlan megoldását tekinti, melynél azonban mellőzni fogja a múlt rossznak bizonyult módszereit. A horvát kérdés megoldásához teljesen új irányra van szükség!...

Ezt az új irányt jelezte a többi közt Cvetkovié miniszterelnöknek február 14-én az összes minisztériumokhoz intézett rendelete, melynek értelmében mindazokat a köztisztviselőket, akiket a szolgálatból elbocsátottak, mert Macek listájára szavaztak, állami vagy önkormányzati, tehát bánsági, városi vagy községi állásukba 8 napon belül vissza kell helyezni. De jelezte a beígért új irányt az előzetes cenzúrának tetemesen enyhébb kezelése is, amit a horvát lapok a bukott miniszterelnök és kormányzata elleni támadásokra siettek kihasználni s egyúttal arra, hogy hivatalos adatok alapján részletes kimutatásokban feltüntessék azt a rendkívül mostoha elbánást, melyben a horvátokat a közszolgálati állások betöltésénél, valamint gazdasági, pénzügyi, sőt kulturális téren is részesítették. Tájékoztatásul ezekből a kimutatásokból az alábbi valóban tanulságos és a horvátok elégedetlenségét számokkal magyarázó szemelvényeket közlöm.

Az „Obzor” február 15-i száma az 1937. évi statisztikai adatok alapján megállapítja, hogy a köztisztviselői állások betöltésénél egészen rendkívüli mértékben mellőzték a horvátokat. Így például a külügyminisztériumban 7 segédminiszter és osztályfőnök közül 6 volt szerb és csak 1 horvát; 104 tisztviselő közül 83 szerb, 13 horvát; 22 követ közül 20 szerb és 2 horvát; 13 főkonzul közül 11 szerb és 2 horvát.

A belügyminisztériumban 9 osztályfőnök közül szerb volt 5, horvát pedig i; 31 felügyelő és tanácsos közül 22 szerb, 5 horvát; 22 titkár és gyakornok közül 16 szerb, 4 horvát.

A pénzügyminisztériumban 9 osztályfőnök közül 7 szerb, 2 horvát; 65 tanácsos közül 56 szerb, 5 horvát; 103 titkár, segédtitkár és gyakornok közül 87 szerb, 8 horvát és 8 egyéb; 10 pénzügyigazgató közül 7 szerb, 1 horvát; 303 titkár, segédtitkár és gyakornok közül 182 szerb, 68 horvát.

Az igazságügyminisztériumban 45 tanácsos, titkár közül 36 szerb, 5 horvát; 1314 bírósági joggyakornok közül 958 szerb, 152 horvát.

A kereskedelmi és iparügyi minisztériumban 27 főtisztviselő közül 21 szerb, 3 horvát; a közlekedésügyi minisztérium 30 főtisztviselője közül 25 szerb, 4 horvát; a posta- és távírdaminisztériumban 46 főtisztviselő közül 41 szerb, 3 horvát; a földművelésügyi minisztérium 29 főtisztviselője közül 23 szerb, 3 horvát; az erdő-bányászati minisztérium 90 főtisztviselője közül 76 szerb, 3 horvát; a közoktatásügyi minisztérium 41 főtisztviselője közül 34 szerb, 5 horvát; a szociálpolitikai minisztérium 21 főtisztviselője közül 18 szerb, 2 horvát; az építésügyi minisztérium 121 fő- és segéd tisztviselője közül 103 szerb, 12 horvát; a testnevelésügyi minisztérium 4 főnöke között nincs egyetlen horvát sem.

Ugyanezt az aránytalanságot tünteti fel a horvátság rovására az „Obzor“ február 16., 18. és 19-i kimutatása szerint az állami vagy állami ellenőrzés és irányítás alatt álló pénzügyintézetek személyzete és az általuk nyújtott hitelek összege is. A Nemzeti Bank igazgatóválasztmányának 5 tagja közül 4 szerb, 1 horvát; az igazgatóság 23 tagja közül 18 szerb, 2 horvát; a főnökség 13 tagja közül 12 szerb, 1 szlovén; 18 osztályfőnök közül 16 szerb, 1 horvát. Belgrad 1937-ben a Nemzeti Banktól 218 millió, Zágráb ellenben csak 15 millió dinár lombardkölcsönt kapott. Amíg például 1928-ban a Nemzeti Bank 2865 szerbiai cégnek nyújtott hitelt, addig a báni Horvátországban csak 175 céget részesített hitelben.

A postatakarépképzőtár 7 tagú felügyelőbizottságának nincs horvát tagja, sőt a fiókigazgatók között sincs. Ez az intézet 1937-ben összesen 1535 millió dinárnyi hitelt folyósított, amiből a zágrábi kerületnek alig 1% jutott.

Az Állami Jelzálogbank igazgatóságának 7 tagja közül 6 szerb, 1 horvát, felügyelőbizottságának pedig mind az 5 tagja szerb. Tisztviselői személyzetének kb. 800 főnyi létszámából 700-nál több a szerbek és csupán 40 a horvátok száma. A bank 1934-ben az egész ország területén 2071 millió dinár jelzálog- és 950 millió dinár községi kölcsönt folyósított, amiből a Száva-bánságnak, vagyis a horvátok főtelepülési területének mindössze 130 millió jelzálog- és 42 millió dinár községi kölcsönt, tehát a kihelyezett összegeknek csupán 6%-a, illetve 4%-a jutott, holott a lakosság számarányához mért arányos elosztás mellett legalább 400, illetve 184 millió dinárnyi kölcsönt kellett volna kapnia.

A Szabadalmazott Agrárbank igazgatóságának 14 tagja közül 12 szerb, 1 horvát, felügyelőbizottságának 7 tagja közül pedig 6 szerb és 1 horvát. Tisztviselője volt 1937-ben 353, köztük 297 szerb, 15 horvát. A kihitelezésnél ugyanazt a szerb területeknek kedvező politikát követi, mint a Nemzeti Bank. Az 1937 április 17-i jelentés szerint Szerbia-Montenegrónak 544 millió, Horvát-Szlavonországnak és Dalmáciának viszont csak 146,900.000 dinár, a szerbiai szövetkezeteknek 190 millió, a horvátországiaknak ellenben csupán 41 millió dinár kölcsönt nyújtott.

De nemcsak a hitelpolitikánál, hanem az állami beruházásoknál is Horvátország hátrányára és súlyos anyagi megkárosításával történnek az egyes intézkedések. Az építésügyi minisztérium hivatalos kimutatása szerint az 1925-től 1934-ig terjedő évtizedben Szerbia utak, hidak, középületek és egyéb technikai munkálatokra 1753 millió, Horvátország pedig 250 millió dinár állami pénzt kapott. Ugyanezen idő alatt Szerbiában 399, Horvát-Szlavonországnak viszont csak 13 kilo-

méternyi új utat építettek állami pénzen. A jelzett évtizedben az építésügyi minisztérium középületekre Szerbiában 582 millió dinárt, vagyis a rendelkezésére bocsátott egész összeg 73%-át, Horvátországban és Dalmáciában viszont csupán 89 millió dinárt költött. Az 1935 és 1936 esztendőre a 9 bánság és a Belgrád-városi kerület középítkezésekre 355,700.000 dinár állami segílyt kapott, melyből a szávai bánságnak nem egészen 26 millió (7.2%), Belgrádnak ellenben több mint 53 millió dinár (15%) jutott. E két év alatt 93 új állami közutat építettek. Ebből a szávai bánságban egyetlen kilométernyi út sem épült az állam számlájára, a tengermelléki bánságban (Dalmáciában) is csupán fél kilométernyi új út. A két év folyamán az egész országban 52 millió dinárt fordítottak új állami épületek építésére, ebből Belgrádban 37, a Száva-bánságban pedig csupán 2 milliót.

A vasútépítésnél sem más a helyzet. A statisztikai adatok szerint 1920-tól 1935-ig az egész országban 3.377,000.000 dinárt fordítottak vasútépítésekre. Ebből Szerbiában 2.852,000.000, Horvátországban és Dalmáciában 229 millió és — hogy az elszakított Délvidék mostoha kezelését e téren is szemléltessük: a Vajdaságban mindössze 85 millió dinárt.

Igen nagy mértékben mutatkozik az egyenlőtlen elbánás az adóztatás terén is. A szerblakta területek legnagyobb részében még most sincs kataszter a megművelt területekről. Letica Dusán, a Stojadinović-kormány volt pénzügyminiszterének megállapítása szerint 1936-ig csak 2 millió hektárnyi földről készítették el a katasztert, 8 milliónyi hektárnyi földről pedig még mindig nem készültek el a felvételek. Ennek egyik következménye az volt, hogy a 650 millió dinámi földadó nagyobbik felét az ú. n. Vojvodina fizette s hogy ezen a címen a horvát-szlavon területnek is aránytalanul nagy terhet kellett viselnie. Egyenes adó címen 1936-ban a fejenkénti adóteher Horvátországban 199 dinárt, a Vojvodinában 299 dinárt, Szlovéniában 240, Szerbiában és Montenegróban 112, Bosznia és Hercegovinában 66 és Dalmáciában 61 dinárt tett ki. A drinai bánság szerb részén az 1935 és 1936 évre 14%-kal több adót fizettek, mint ugyanennek a bánságnak a szerb területén. 1935-ben a dunai bánság vajdasági része a kivetett adónak 104%-át fizette be, a szerbiai része pedig csak 61%-át. A Száva-bánság minden egyes lakosára illeték címen 141 dinár, fogyasztási adó címen 66 dinár esett, amivel szemben az egész államban a személyenkénti ilyen adóteher csak 70, illetve 56 dinárt tett ki.

A horvát érdekek a mostoha kezelés és az egyenlőtlen elbánás következtében kulturális téren is sérelmet szenvednek. Így pl. a már több mint 100 esztendeje fennálló zágrábi állami zeneakadémia (Drzavna Muziöka Akademija) még mindig nem kapta meg a főiskolai jelleget, noha egészen a múlt esztendőig az egyedüli ilyen intézet volt az egész országban. Ezzel szemben a Stojadinović-kormány által a múlt esztendőben Belgrádban létesített zeneiskolának azonnal megadták a főiskolai jelleget. A Zágrábban immár 55 esztendeje működő állami ipariskolának (Drzavna Obrtna Skola) is még mindig csak középiskolai rangja van, míg a Belgrádban a múlt év során létesült ipariskola azonnal megkapta a felsőbb középiskola jellegét. A Zágrábban

már 35 esztendeje működő Szépművészeti Akadémia még MeStrovic Iván, a világhírű szobrászművész közbenjárására sem tudta az őt mindenképpen megillető főiskolai rangot és jelleget a belgrádi kormánynál kieszközölni, míg ezzel szemben a Stojadinovic-kormány által Belgrádban alapított Szépművészeti Akadémia már az alapításakor, tehát még mielőtt helyiségei, tanárai és hallgatói lettek volna, megkapta a főiskolai címet és rangot. („Obzor“ 1939 március 2.)

A felsorolt különböző statisztikai adatok tömegéből még azok is, akik nem ismerik közelebbről Jugoszlávia belpolitikai viszonyait, tisztán láthatják azt, hogy a 20 év óta elintézetlen és az állami élet megszilárdulását mindinkább hátráltató horvát kérdésnek nemcsak állam- és közjogi, hanem semmivel sem kisebb jelentőségű gazdasági oldala is van. Aki figyelmesen olvassa ezeket a számokat, az bizonyára el tudja képzelni, hogy az utóbbi években némileg megenyhült viszonyok ellenére is milyen elbánásban volt és van részük a Cvetkovic kormány-nyilatkozatában egyébként meg sem említett 2.6 millió főnyi (18.5%) nemzeti kisebbségeknek, köztük természetesen a magyar kisebbségnek is, gazdasági, pénzügyi, kulturális és politikai téren egyaránt, ha Belgrád a horvát tesvérnépet immár két évtized óta ilyen mostohán kezeli! Itt tehát nem csupán a nagy horvát tömegek részére többé-kevésbé elvont történelmi jogok és a jugoszláv állam megalakulásáig soha nem vitatott államjogi követelések érvényesítéséről, hanem a nép, a nemzeti társadalom és az egyének létfenntartási szükségleteinek biztosításáról van szó. A horvátok nem utolsó sorban azért is fordultak Stojadinović ellen, mert nem váltotta be az egyenjogúságra vonatkozó ígéreteit sem pénzügyi, gazdasági és kulturális téren, sem az állami igazgatás ágazataiban; most pedig azért vonultatták fel lapjaikban az ellenük anyagiakban elkövetett súlyos igazságtalanságokról tanúskodó statisztikai adatokat, hogy Cvetkovicot rávegyék a feltárt visszasságok sürgős megszüntetésére és a sérelmezett rengeteg igazságtalanságnak egyszerű kormányzati vagyis rövid úton való jóvátételére, mintegy alkalmas előfeltételül a később politikai és közjogi vonatkozásban is megköthető horvát-szerb egyezménynek.

A Cvetkovic-kormány bemutatkozása után a szkupstinában, majd a szenátusban lefolyt költségvetési vita során természetesen sok szó esett a horvát kérdéstről is, melynek mielőbbi megoldását most már pártkülönbség nélkül múlhatatlanul szükségesnek tartották a horvát-ság történelmi múltjának figyelembevételével és külön nemzeti egyéniségének nyílt elismerése alapján, amire eddig a jugoszláv parlamentben még nem volt példa.

Ezt az igen jelentős változást kétségtelenül bizonyos külpolitikai események idézték elő, amint ezt egészen feltűnő módon a hadügyi költségvetésnek vita nélküli elfogadása a képviselőházban és a szenátus magatartása is mutatja, mely március 23-án, alig kétnapi tárgyalagos vita után megszavazta az 1939/40. évi költségvetést és az ezt kiegészítő összes kormányjavaslatokat. A kormánypárt nevében előterjesztett indítvány indokolása szerint egyrészt a veszélyes külpolitikai helyzetre voltak tekintettel, másrészt pedig a súlyos belpolitikai kérdések méltányos megoldását óhajtották siettetni.

A külpolitikai helyzet rendkívüli súlyossága döntő kihatással volt azokra a tárgyalásokra is, melyeket Cvetkovit miniszterelnök négy zágrábi látogatása során április 2. és 27. között Macekkel folytatott és amelyek április 27-én az akkor kiadott szűkszavú jelentés szerint „a nyilvánossággal a legrövidebb időn belül közlendő“ megegyezésre -vezettek. A megbeszélések a kölcsönös megértés és engedékenység jegyében folytak le, ami különösen Maeknél felette meglepő, hisz azelőtt váltig a föderációt és a horvát kérdésnek a szerbiai egyesült ellenzékkel kötött megegyezés szerinti megoldását mint a horvát követelések minimumát emlegette. Hogy Macek nagy és lényegbevágó engedményeket tett a megbeszélések során s hogy az erre vonatkozó hajlandóság már korábban, tehát még jóval az érdelemes tárgyalások megkezdése előtt érelődött meg benne, azt a hozzá közel álló horvát lapok szépítő és kertelő cikkeiből lehet megállapítani. Így például az „Obzor“ már február 25-én azt írta, hogy „Macek ugyan nem vetette el a Földműves Demokrata Koalíció és a szerbiai Egyesült Ellenzék között 1937 október 8-án létrejött egyezményben megállapított eljárási módozatokat, megértette azonban, hogy más úton-módon is lehet a horvát kérdés megoldását elérni“. „A horvát, a szerb és a szlovén nép közötti új viszonyt a három nemzet egyéniségének tiszteletben tartásával, a teljes és tényleges egyenjogúság és a horvátoknak, szerbeknek és szlovéneknek a központi állami igazgatásban való arányos közreműködése alapján kell rendezni.“ Itt már nincs szó az eddig homloktérbe állított állam- és közjogi követeléseknek mindenáron való megvalósításáról, ez már egy újabb és messze menő megalkuvásra való készségnek a nyílt bejelentése. A tárgyalások befejezéséhez viszont Macek lapja, a „Hrvatski Dnevnik“ április 28-i számában a következő kertelő magyarázatot fűzi: „Bizonyos, hogy ezúttal csak a horvát kérdés megoldásához vezető eljárásokra nézve történt megállapodás. Macek ugyan határozottan képviselte a horvát nép érdekeit, mivel azonban a horvát nép joga nem zárhatja ki a szerb nép jogát, úgy az, aki igazán szíven viseli a megegyezést, mindkettőjük jogát kénytelen elismerni. A világhelyzet ma olyan, hogy szinte megköveteli a horvát kérdésben való taktikázás megszüntetését...”

Eszerint tehát a szerbiai ellenzékkel kötött megegyezést is csak „taktikázásnak“ lehetne minősíteni!

A megállapodásról a világsajtóban a legkülönbözőbb hírek terjedtek el, amelyekből azonban a zágrábi „Hrvatski Dnevnik“ és a belgrádi „Vreme“ nyomán csak annyit lehet megállapítani, hogy Cvetkovic és Macek megbeszélései és az általuk előterjesztett javaslatok is mindvégig a jelenlegi, vagyis az országra 1931 szeptember 3-án rátukmált alkotmány keretében mozogtak. Ez tehát azt jelenti, hogy Macek nem ragaszkodik tovább egyik sarkalatos programponthoz és fő követeléséhez mint a szerb-horvát kiegyezés alapfeltételéhez: az érvényben levő alkotmány azonnali eltörléséhez, helyébe egy ideiglenes alaptörvény kihirdetéséhez és rendeleti úton való életbeléptetéséhez, ennek alapján pedig az alkotmányozó nemzetgyűlés összehívásához. Ez az elhatározás egyúttal azonban a szerbiai egyesült ellenzékkel való nyílt szakítást és a vele kötött egyezménynek hűtlen megtagadását, de egyszermind a horvát államjogi követelések javarészenek legalább ideiglenes elejtését is jelenti.

Nem szenved kétséget, hogy Macek nem könnyű szívvel és csakis a külpolitikai helyzet, különösen pedig az április első felében bekövetkezett albániai fordulat hatása alatt szánta rá magát erre a következő lépéseiben ma még fel sem mérhető lépésre. Hogy azonban ezt a lépését nem is a szerbek, akik végeredményben bizonyára pártkülönbőség nélkül örülnek a politikai vásáron elért olcsó sikernek, hanem egyes horvát körök miképpen értékelik, azt az amerikai egymillió főnyi horvátság lapjának, a „Nezavisna Hrvatska DrZava“ (Független Horvát Állam)

április 29-i számából vett néhány jellemző idézet is mutatja: »»Úgy látszik, Macek engedett az ő rothadt környezetének és kész arra, hogy elárulja a horvát nemzetet... ő megszegte korábbi szavát és elárulta a horvát népet. A horvát nép szoros egységben áll s ismerte a szerbeket, senki sem hiszi, hogy a megegyezés létre fog jönni... Macek szégyenletes kapitulációjának híre egész Horvátországban rettenetes reakciót váltott ki. Egészen bizonyos, hogy ezek a szenvedélyes kifakadások nemcsak az amerikai, hanem a hazai horvátság jelentékeny részének is a felfogását és az érzelmeit tükrözik.

A nyilvánvaló elvfeledás árán létrejött megállapodással azonban váratlanul baj történt, amennyiben a régenstanács — állítólag a vezérkar és a szerb pravoszláv egyház vezetőségének kifogásai és határozott ellenkezése miatt — nem volt hajlandó a két tárgyaló fél megegyezéséhez hozzájárulni, mire Macek egyik párhívét, SubaSicot a helyzet tisztázására Belgrádba küldte. Mikor azonban SubaSic küldetése kudarcra végződött, Macek május 8-ára összehívta a múlt évi választásokon az ő országos jelöltlistáján megválasztott 47 képviselőből és a néhány szenátorból álló horvát „népképviselőt”, mely kimondta, hogy teljes mértékben helyesli Macek elnök munkáját és eljárását és felhatalmazza őt, hogy a népképviselő nevében a szerb nép magatartásának és az európai helyzetnek megfelelően határozzon és tegye a bel- és külpolitikai tekintetben szükséges lépéseket, melyeket a horvát népképviselő és a horvát nép elveihez híven követni kész.

A „Hrvatski Dnevnik” május 11-i számában a határozatról megjegyzi, hogy „Maöek még sohasem kapott képviselőtársaitól ilyen széleskörű felhatalmazást, mint ezúttal. Majdnem azt lehetne mondani, hogy szabad kezet adtak neki és mindent az ő belátására bíztak ... Megállapítást nyert, hogy az egész szerb nép is akarja a megegyezést a horvát nemzettel... A horvát népképviselő határozata tehát nem zárja ki a megegyezést, a kezdeményezés azonban most már a szerb népre és az ő képviselőire hárul... Mi megtettünk minden lehetőt és többet már nem tehetünk ... Végeredményben mi nem követelünk semmi idegent és nem harcolunk semmiféle engedményekért, hanem egyszerűen jogainkat követeljük.”

Maga a határozat és az ehhez Macek lapjában hozzáfűzött megjegyzések arról tanúskodnak, hogy, amint azt Korosec, a szenátus elnöke május 7-én, Ljubljanában mondott beszédében is megállapította, az Összes szálak még nem szakadtak el s így a megegyezés még mindig lehetséges. Mivel azonban a horvát népképviselő a kezdeményezést, tehát az újabb tárgyalások megindítását kifejezetten a kormánytól várja, ezzel egyszermind az esetleges tárgyalások és a megegyezés meghiúsulásáért a felelősséget eleve Belgrádra hárítja.

Igen érdekes a határozatnak a „külpolitikai lépésekre” vonatkozó része, mely Belgrád címére alighanem burkolt fenyegetést és félre nem érthető célzást jelent a Csehország és Szlovákia viszonyában nemrég beállt gyökeres változásra. De ha a megegyezés az összes nehézségek ellenére és a külpolitikai kényszerhelyzet kihatásaként mégis létrejönne, ez legfeljebb átmeneti lesz, mert ahhoz, hogy állandó és tartós legyen, híján van egy lényeges kelléknek: az őszinteségnek!

FIGYELŐ

AZ ÚJ ÁLLATTÁR

AKI MOSTANÁBAN a Magyar Nemzeti Múzeum állattárának termeit bejárja, meglepődhet a változásokon. Az ember úgy érzi, hogy itt mozog valami. Új szél fúj, amely elvitte a régi muzeológiai technika sablonos rendszerét és étellel töltötte meg a kereteket. Nem mondhatom, hogy „új“ étellel, mert régebben nem volt itt élet. Kitömött, alkoholba nyomott, szárazon megőrzött vagy tükre szurkált állatmúmiák sírkamrája volt az állattár. Sivárságát alig enyhítette néhány jóakarató „biológiai csoport“. Megjegyezhetetlen latin nevek rengetege, valami, a látogató előtt titokban maradó rendszer szerint sorba állított állatok, semmi magyarázat, semmi vezető. Itt igazán csak az tanulhatott valamit, aki azért jött be, hogy előre meghatározott latin nevekhez hozzákeresse a megfelelő állatot.

A vezetőség végre ráeszmélt, hogy a múzeum nemcsak önmagáért van. Magáért a tudományért van az a felbecsülhetetlen értékű állatgyűjtemény, amely a Baross-utca 13. sz. alatt tudományos tisztviselők gondos kezelésére van bízva és folyamatos tudományos feldolgozás alatt áll. A múzeumkörúti központi épületben kiállított állatanyag azonban, melyet kiállítanak és melyért beléptidíjat is szednek, nyilván a közönségért van. Arra való, hogy necsak elemi iskolás gyermekek bámulják meg, hanem a közönség érettebb elemeinek tudását gyarapítsa.

A kiállított múzeumi részek oktatni akarnak. Az állattár célja az, hogy általános biológiai, különlegesen állattani ismereteket csempésszen a nézők leikébe. Lehetőleg munka nélkül, játékosan, könnyedén, gyönyörködtetve, hogy a néző ne is tudja, hogy ő most tanul.

Az „oktató múzeum“ volt az a nagy felismerés, az a szinte forradalmi gondolat, amely külföldön sok helyen és — úgy látszik — nálunk is az állattári gyűjtemények átalakítására és átrendezésére vezetett. Gondolható, hogy a renchez és rendszerhez szokott, s a tudomány öncélját szolgáló tudós elmék nem egykönnyen kaphatók ilyen gyökeres átalakításokra. Hiszen itt fel kellett borítani az egész régi, megszokott, beidegzett rendszert és harcot indítani a régi muzeológia egyszerű eszközei, eljárásai ellen...

Az új cél új eszközöket követelt. Szükségképpen meg kellett szűnnie annak, hogy mindent a „rendszer“ uralt. Hogy a régi típusú múzeumban a látogató az első terem bejáratától balra az 1. sz. szekrényben a véglények modelljeit lássa, utána könyörtelen rendben és következetességben, rendszertani sorrendben következzenek a többi állattörzsek, ezeken belül az osztályok és így tovább. Semmi elágazás, semmi kisiklás, fő a mellőzhetetlen és sérthetetlen rendszertani sorrend, amelynek a végén, pontosan a kijáratnál búcsúzunk el az emberszabású majmaktól.

A Magyar Nemzeti Múzeum Állattára szakított evvel a régi rendszerrel. Az „afrikai terem“ például azt jelenti, hogy a szigorú sor helyébe a földrajzi egységek állatvilágának bemutatása lépett. Ezt az elgondolást kell tovább érvényesíteni, mert az embereket sokkal inkább izgatja az a kérdés,

hogy „mi él Ausztráliában?“, vagy hogy „mi él a Dunában?“, mint hogy százsámra lásson egymás mellett tarka-barka trópusi madarakat valami titokzatos rendszer szerint sorakoztatva, amelynek vezérgondolata úgyis rejtve marad előtte.

Az új irány természetesen új eszközökkel dolgozik. A rendszeres összeállítás a főiskolai és egyetemi hallgatóság tanulmányi érdekére való tekintettel teljesen ki nem kapcsolható, de mindenesetre erősen csökkenendő. Új szempontok szerint kell egységeket, csoportokat létesíteni és kiképezni. Érvényesülni kezd az állatföldrajzi, környezettani, gazdasági és ipari szempont.

A muzeológia technikája és felállítási módja, a tárgyak elhelyezése is teljesen átalakult. A szigorú egymásmellettséget laza csoportosítás váltja fel. Kevesebb, de jobban tömött, tetszetősebb példány kerül kiállításra. Régebben a cédulákon csak a latin név, kivételesen a magyar is, a termőhely és esetleg a példány egyéni adatai szerepeltek. Most színes elterjedési térképecskét, nyomtatott magyarázó szöveget, esetleg tanulságos rajzokat találunk mellettük.

A régi, fakult, színehagyott száraz rákok, szürkésfehér halak, elszíneződött gyíkok és csupacsont békák helyett élénk színű, élethű példányokat látunk. Elvégre mire való a marha-epe és az alkoholban oldhatatlan festék? A régies „tömést“ felváltotta a dermoplastika. Ma az állattámak alaposan iskolázott, külföldön is járt nagy-emplős-preparátora és szerződtetett szobrásza van. Valamely nagy emlős, például elefánt, orrszarvú, zsiráf, oroszlan, stb. kitömése ma már komoly előtanulmányokat és szobrászati készséget igénylő munka. Különbén nincs a kitömött példányban „élet“, „mozgás“, izomjáték. Az Állattár első ilyen alkotása a nagy afrikai szélesszájú orrszarvú 1927-ben, amikor zoológus-kongresszus volt Budapesten, hatalmas sikert aratott. A régebbi nagy emlősök közt csak egyetlen igazán szép darab van, a bőgő szarvasbika. Valóban csak a pára hiányzik a szája elől. Ez azonban nem itthoni tömés, hanem másutt készült ajándék.

A régi, bár kissé giccses „biológiai csoportok“ természetesen még ma is megvannak. Ma is hatnak, mert közönségünk jobbakat nem ismer. A nemeskócsag-család, a titeli méhészmadárcsoport, a barkós cinegék, a nádírigó, a halászkák és szerkók csoportja, az ürgék, a denevérbarlang, a székicsér, a szakállaskeselyű, a havasi magtörő, a fecskefészek a vadszöllőn, stb. ma is értékes csoportok, bár már vagy 40 évvel ezelőtt kerültek kiállításra. Néhány újabb is került melléjük: a gaviál, a nilusi krokodil, az óriáskígyók és több más szép darab. De az ember lelke kissé elborul, ha ezeket a biológiai csoportokat látja és az amerikai múzeumok hatalmas diorámáira gondol. Ezekről az amerikai „Natural History“ hasábjain olvashatunk tudósításokat. De nem is kell Amerikába mennünk, mert hiszen a diorámák európai találmányok. Különös módon a bukaresti múzeumban valósították meg őket először. A mi számunkra egyszerűen elképzelhetetlen az a pénzben gyökerező és akadályt nem ismerő nagyvonalúság, amellyel egyes nagy amerikai múzeumok diorámáikat készítetik. Ha valamely vidék állatvilágát be akarják mutatni, expedíciót küldenek ki az illető vidékre, s ez nemcsak a jellemző állatokat gyűjti össze, hanem rajzolja, vázolja, fényképezi az egész vidéket, vegetációját, az állatok különleges termőhelyeit, begyűjti a vidék növényeit, kőzeteit. Mindezekből az adatokból és anyagokból azután otthon valósággal felépítik például Afrika egy táját, a Galapagos szigetek valamelyikének partvidékét. A híres tengerkutató, Beebe galapagosi expedíciójának is ez volt egyik célja.

A Magyar Nemzeti Múzeumnak talán soha sem lesz annyi pénze, hogy hatásos diorámákat állítson ki. Ki tudja, meddig kell még vámunk,

amíg a szerény, de dicséretre méltó kezdet, a festett háttérű pinguincsoport mellé más is kerül. Hadd említsük, hogy az Adriai-tenger állatainak szekrényeit korszerűen átalakították és kivilágították.

Megkísérelték a gipszmodellek beállítását is. A viperamarás mechanizmusának a modellje nem rossz, de kissé kezdetleges. Minden dicséretet megérdemel az óriási tintahal gipszmodellje, amely a berlini modell után készült. Megszerezhetetlen ritkaságról lévén szó, amelyet a vele kapcsolatos tengerészlegendák miatt be kell mutatni a közönségnek, nem volt más hátra, mint a gipszbe másolás. Tervezője és alkotója egyaránt kitűnő munkát végzett.

Az okulás szempontjából nagyon hasznosak a kifüggesztett hatalmas állattani falitáblák, amelyeknek egyik-másika az állatok szervezetének ismeretébe is bevezet. Sikerült újítás az is, hogy a szekrényekbe, a madarak közt, nagyított fényképeket helyeztek el. A kitűnő felvételek megkapó dolgokat mutatnak a madarak életéből. Életet visznek a kissé fárasztóan ható sok madár közé. Diapozitívekkel a hatást még fokozni lehetne.

Feltűnő az a törekvés, hogy általánosabb biológiai ismereteket is nyújtsanak. A csigafajok és egy bomeói szarvasbogár variálásait mutató gyűjtemények, a földrajzi faj alakulását szemléltető doboz kitűnőek. Csak attól tartunk, hogy ezeket a közönség nem igen méltányolja. Megértésükhöz és értékelésükhöz ugyanis bizonyos előismeretek szükségesek, aminek a közönségben nem lehet feltételezni. Alig hiszem, hogy a kerti csiga változatainak öröklékenységi vázlata, de különösen a hullámospapagály öröklésmenetét feltűntető rendkívül tanulságos készítmény nagyobb sikerre számíthatnának. Túlságosan magas dolgok ezek még az értelmiség soraiból kikerülő látogatóknak is. A gólyáink vándorútját ábrázoló térkép bizonyára sok nézőt fog vonzani, de az amerikai pettyes lile vonulásának útja, akár mennyire érdekes is önmagában véve, már jóval kevesebb érdeklődőre számíthat. A kolibrik színeinek magyarázatát adó fizikai vázlat igen tanulságos, míg a repülőhalak és a repülőgép összehasonlítása kissé erőltetett.

Az intenzívebb ismeretek terjesztésére irányuló törekvés különösen két kiállítási részben érvényesül. Az egyik az Ízeltlábú állatok, — rákok, százlábúak, rovarok, pókszerűek, kardfarkú rákok — a másik az alsóbbrendű gerincesek, — halak, kétéltűek, hüllők — kiállítása. A vezetőség és a végrehajtó szervek ezekbe szemmel láthatólag beleadtak mindent, amire a pénzügyi helyzet, a rendelkezésre álló tér, a preparálási és konzerválást technika, valamint a muzeológiai kiállítás korszerű módszerei egyáltalában képesítették őket. Az eredmény nem is maradt el: ezek a kiállítás legvonzóbb részei.

A csinos dobozokban elhelyezett százlábúak, rovarok, pókok, skorpiók és kardfarkú rákok a maguk nemében mind hatalmas, szép és érdekes fajok és példányok. A száraz konzerválás rendkívül előnyös, mert nem kell őket a mindig torzító hengerüvegekben elhelyezni. Egy kis restaurálás, egy kis viaszos vagy paraffinos plasztikai mütét és utánfestés még az évtizedek óta alkoholban őrzött példányokból is elviselhető száraz készítményeket teremtett.

Megható és bámulatra méltó az a türelem, leleményesség, aprólékos gond, fogás, amelynek segítségével az egyes állatok sajátosságait, szokásait és elterjedését tárják az emberek elé. Színes térképecskék, gondosan szövegezett, bár némelykor kissé szakszerű nyomtatott szövegecskék, magyarázó rajzok, instruktív festmények, műpókháló, a petéket helyettesítő üvegszemek, stb., stb. a szemléltetés eszközei. A hangyák és a termeszek életét, az óriási skolopendra ivadék gondozását, a tiszavirág és a dunavirág életét mutató készítmények egészen rendkívüli alkotások. Nem lehet ezeket mind

felsorolnunk. Valamennyi fényes tanúsága annak a gondos és önmagában is gyönyörködő munkának, amellyel a szakemberek kitervezték és elkészítették.

Igen tanulságosak az ivari kétalakúságot bemutató dobozok. Gyönyörködtek a trópusi rovarvilág pompáját szemléltető gyűjtemények. Amit a trópusok rovarvilága feltűnő alakban, nagyságban, pompázó színekben és rajzolatokban, végül fémes ragyogásban kitermelt, azt mind itt látjuk összesűrítve. Ebből a gyűjteményből festők, rajzolók, díszlet- és mintatervezők sokat tanulhatnak. Ez kell a közönségnek és nem a mi szerény, alakokban és színekben szegény rovarvilágunk rendszeres gyűjteménye!

Sem elgondolásukban, sem kivitelükben nem újak a Cerva Frigyes-féle lepkebiológiák. Ezek sok hazai lepkefaj példányait, hernyóját és bábját mutatják be a tápnövény mint központ körül csoportosítva. Régiségük ellenére is igen tanulságosak. A fiatal lepkegyűjtők bizonyára élvezettel fogják nézegetni. Térbelileg elébe helyezték őket az előbb említett rovargyűjteményeknek. Ez jó lelki előkészítés a később látható szépségekre.

Nagyon szép és tanulságos az alsórendű gerincesek, halak, kétélűek és hüllők gyűjteménye is. Az utána festett példányok többsége igen jól sikerült, de aki ismeri ennek az utána festésnek a technikáját és nehézségeit, nem csodálkozik rajta, hogy nem minden példány sikerült tökéletesen. A hatalmas fűrészorrú cápa-modell, a 108 kilós harcsa, továbbá a viza ízelítőt adnak a korszerű muzeológia technikájából és lehetőségeiről. A fekete-keretes felírások és szövegek általában jók és tanulságosak. Azt hiszem azonban, hogy itt kissé túllőttek a célon. Kevesebb is elég lett volna. Aki már annyira érdeklődik a tárgy iránt, hogy a felírásokat és a magyarázó szövegeket mind végigolvassa, annak bizonyára megvan könyvei közt a „Brehm“-nek valamelyik kiadása és azt fogja elolvasni. A hazai vonatkozású anyagnak, a magyarországi hüllőknek külön kiállítása bizonyára nagy örömet szerez azoknak, akik elsősorban a honi állatok megismerése miatt jönnek a múzeumba.

Nem hagyhatjuk említés nélkül az Állattár új vezetőjét sem. A régi, még Daday Jenőtől származó vezető (1895) óta nem volt újabb nyomtatott kalauza az állattaniak. Kétségtelen, hogy az új vezető hiányt pótol és a múzeumba okulni jövő közönség jó hasznát fogja venni. Az a szívós akarat, amely a mai szegény időkben is képes volt kierőszakolni egy ilyen szép kiállítású könyvet, a második kiadásban bizonyára eltünteti majd az első némely tökéletlenségét.

ÖNKÉNYTELENÜL merül fel az emberben a kérdés: érdemes volt-e a kiállítással ennyit bajlódni, ennyi fejtörést, gondot, munkaórát és pénzt ráfordítani? Nem volt-e hiábavaló a tudományos tisztviselők munkaidejét, amelyet különben tudományos kutató, alkotó munkára fordítottak volna, igénybe venni olyan munka számára, amelynek technikai kivitelezése a kutató bűvár lelkületétől és beállítottságától távol áll? Nincs-e az alap-gondolatban valahol valami hiba? Vájjon a közönséget valóban a tudásvágy, az okulás vágya hozza a múzeumba?

Természetes, hogy a kiállítás lelki hatásait semmiféle egységgel lemérni nem lehet. Szabatos választ tehát a fenti kérdésre nem is kaphatunk. Legfeljebb közvetve, a látogatási statisztikából, a látogatók számának emelkedéséből vagy süllyedéséből lehetne valamiféle bizonytalan következtetéseket vonni. De még így is eléggé igazolhatatlan marad az, hogy vájjon az újfajta múzeumi berendezkedés valóban komoly haszonnal jár-e és nagyobb-e a hatásfoka, mint a régi berendezkedésnek. A közművelődéspolitikai irány hívei feltétel nélkül vallják azt, hogy a régimódi, „rendszerintani“ berendez-

kedés teljesen idejét múlta és helyét a játszva, szemléltetve oktató, biologizáló, újmódi muzeológiának kell elfoglalnia. Nehéz erről vitatkozni, mert hiszen a régmódi berendezkedés hatástalan voltát senki sem bizonyította be. Tagadhatatlan, hogy az új muzeológiai irányzat eredményességét, hasznos voltát csak a jövő igazolhatja.

Adja Isten, hogy mennél nagyobb legyen azok száma, akik határozott céllal jönnek a múzeumba, hogy ezt vagy azt az állatot megnézzék, megismerjék. A természetrajz-szakos egyetemi hallgatók igen sokat tanulhatnak itt, akár egyedül jönnek az igazgatóság által nagy előzékenységgel számukra rendszeresített szabadjegyekkel, akár pedig a tanár vagy tanársegéd vezetésével, hogy a gyűjteményekben megtekintsék azokat az állatokat, amelyeknek szemléltetésére az egyetemen nincs mód. Éppen így nagyon hasznos lehet ez a természetrajz tanárai számára, akik itt előre elkészülhetnek mondani-valójukra, mielőtt tanulóikat idevezetik. Ez a két dolog komoly kihasználása lesz az adott tanulási lehetőségeknek. Ebből a szempontból célirányos volna, ha a múzeumot nem mindig csak délelőtt tartanák nyitva. Egyes napokon be lehetne vezetni a délutáni látogatási órákat is. Így sokan látogathatnák a múzeumot, akik számára ezt a délelőtti nyitás lehetetlenné teszi.

Általánosságban örömmel kell üdvözölnünk a megújhodott állattárt. A vezetőség és a végrehajtó szervek derekas munkát végeztek és további munkálkodásukhoz sok sikert kívánunk nekik. A további sikernek azonban alapfeltétele volna az, hogy a keret megváltozzék. A mai helyzetben, helyiségekben az állattár kiállítása fejlődésre képtelen. Előbb vagy utóbb az illetékeseknek mégis csak el kell határozniuk magukat arra, hogy a tudományos szempontok — a meglévő és folyton növekvő tudományos anyag méltó elhelyezése, a viszontagságoktól való megóvása, a tisztviselők tudományos munkájának fokozottabb támogatása — és a gyakorlati kívánalmak — népszerűsítés, népművelés — kielégítése céljából meg kell építeni az új múzeum épületét. A tudomány- és közművelődéspolitikai irány híveinek elveit, követeléseit csakis olyan épületben lehet összehangolni, amely egyenesen erre a célra épült. Amit most az állattárban látunk, az kezesség arra, hogy mind a vezetőségben, mind pedig a tisztviselői karban megvannak azok az előfeltételek, amelyek nélkül nem is érdemes megindítani egy ilyen nagyarányú vállalkozást.

Az új „Országos Természetrajzi Múzeumnak“ meg kell valósulnia. Nem „természettudományi“, hanem csak „természetrajzi“ múzeum legyen az, mert különben tartalmilag soha sem fogja tudni utolérni saját nevét. Egy „természettudományi“ múzeum, amely valóban az összes természet-tudományok múzeuma lenne, egyelőre utópia marad számunkra. A jóval kisebbnek ígérkező természetrajzi múzeum ellenben, amely az ásványtan-közzettan, földtan, őslénytan, állattan, növénytan és embertan muzeológiai anyagát tartalmazza, a lehetőség határain belül van. Tudjuk, hogy ezt már többen sürgették szóban és írásban. Felvonultatták az összes érveket. Nem is az illetékes körökön múlt, hogy ma még nem áll ez az új múzeum, hanem a viszonyokon. Pénzkérdés az egész. Azonban olyan fontos kulturális kérdés is, amelynek megvalósítására az illetékeseknek mindent el kell követniük.

Reméljük, hogy a „nagy cethal siráma“ — mint ahogy Hegedűs Lóránt oly találóan mondotta — nem fog eredmény nélkül elbugyborékolni a részvétlenség, nemtörődömség óceánjában és talán az új ezredév végére állani fog az új múzeum.

KOSZORÚS FRANCIA REGÉNYEK

FRANCIA IRODALMI ÉLET évről-évre nagy érdeklődéssel kíséri a Goncourt-, Renaudot- és Femina-díjak sorsát, melyekkel decemberben a fiatalabb regényíró nemzedékek legjobb termését jutalmazták. Ezek a díjak — főképp a Goncourt-díj, amelyet a Goncourt-akadémia tagjai, kik maguk is regényírók, ítélnek oda — sokszor felfedező erejük: ismeretlen neveket emelnek ki a homályból és ragyogó pályafutásokat indítanak el. A kitüntetett regények viszont nemcsak a mai francia regény értékmérőjeül szolgálhatnak, hanem bizonyos fokig az irodalmi közízlésre is fényt vetnek: elárulják, milyen regényeket tart értékeseknek, milyen regényeket vár a fiataloktól az írói közvélemény.

A Goncourt-díjat 1937-ben G. de Pourtalés valóban nagy és szép regénye, a „La Pêche miraculeuse“ (Csodálatos halászat) nyerte el fölényesen. Az 1938. évi díj esélyeit már augusztustól kezdve latolgatták az irodalmi folyóiratok, míg végül a sok emlegetett jelölt helyett egy alig esélyes 27 éves író, Henri Troyat vitte el a pálmát az év utolsó hónapjaiban megjelent „L’Araigne“ (A pók) című regényével.

A regény értékének hordozója az a lelki probléma, amelyet föltár. A főalak, Gérard Fonséque azok közé a beteges lelkű, szinte már patológikus fiatal emberek közé tartozik, akik a Dosztojevszkij-féle orosz regény nyomán nagyon is elszaporodtak az újabb francia regényekben. Az ő különös lelkét bogyozza szét az író a regényben, az ő lelki problémája érdeklí rejtélyes bonyolultságával. Gérard lelki betegsége a félénkség és túlérzékenység, valami furcsa irtózás az emberektől és a nagyvilágtól; családján és egy-két barátján kívül senkivel sem érintkezik. Szobáját nappal is elsötétíti s homályos odújában, négy fal között gubbaszt, hever, szövi terveit és írja korszakalkotónak szánt filozófiai tanulmányát a Rosszról. Beteges lelkiségének az a legaggasztóbb tünete, hogy fájdalmas szerelemszomja ellenére a testi és lelki szerelemre egyaránt képtelen. Ezért megveti és kerüli a nőket, akiket szerethetne akár a testi, akár a lelki szerelem lehetőségét kínálják feléje. Ebből a képtelenségből azonban magasztos elméletet csíhol ki, hogy tehetetlenségét önmaga előtt is leplezze. Betegesen irtózik a test dolgaitól, a „lelkek bírásáról“ ábrándozik, s azt hiszi, hogy csupán a szellem diadala kedvéért cselekszik, amikor kerüli a test megvetésre méltó, gyűlölt valóságát.

A nőnek mint szerelmi társnak megvetésében szellemi bálvány, Nietzsche is segítségére van — állandóan őt idézi. Nietzsche azonban az Übermensch uralmát is hirdeti, a lelkek fölötti uralkodást. Gérard, ez az eredendően félénk, igazi, erős életre képtelen lélek, ezt az életelvet is egészen különös módon éli ki: családjá körében, értelmi fölényével és szuggesztív egyéniségével valóságos zsarnokság alatt tartja anyját és három hűgát. Ebben a szűk körben éli ki uralomvágyát és szeretetsóvárgását egyaránt.

Ebből csirázik ki aztán boldogtalansága és tragikumja. Luce, a legidősebb lány, nem törődve bátyja gúnyjával és ellenzésével, egy szép napon férjhez megy — az első láncszem kiesik a körből — s a második lány, Elisabeth is csak Gérard rábeszélésére szakít kérőjével. Gérard átérzi a csapást, birodalma széthullásának első jelét, s örült féltékenységében kétségbeesett, bonyolult harcot kezd, hogy húgait megtarthassa maga körül. Démoni energiával szövö-fonja terveit, mint a pók áldozatai körül; innen a regény címe a pók nevének régi francia alakjáról, mely Marguerite de Navarre, a XVI. századi francia író nő mondását idézi fel: a pók „minden jó ételt méreggé változtat“.

Küzdelmének igazi, önző lelki okáról egyideig nincs öntudata. Először Luce házasságát akarja ördögi mesterkedésekkel szétrobbantani a szellem nevében, terve azonban nem sikerül. Közben Elisabeth is kibékül kérőjével s öccse minden erőfeszítése ellenére is feleségül megy hozzá. Újabb halálos csapás Gérard-ra. Most már csak két nő van körülötte: édesanyja és legkisebbik, legkedvesebbik húga, Marie-Claude. De édesanyja nemsokára meghal, Marie-Claude pedig bátyja egyik barátjának, Vigneralnak kedvese lesz és egyre többet marad el hazulról. Gérard súlyos betegen, tehetetlenül, végtelen fájdalommal látja, hogy önző szeretetének utolsó tárgya Marie-Claude is kisiklik kezei közül. S ebben a szörnyű magányban, Gérard testi-lelki nyomorúságának sötétségében kezd igazán ragyogni az író egyre csiszolózó művészete*. Gérard maga is rájön, hogy önzésből, vad féltékenységből védte húgait gyermekkorra óta, de egyszersmind felfedezi, hogy szörnyű férfimagányában szerette is a családját, bennük és jelenlétükben élte ki szerelemre képtelen szívének minden boldogtalan szeretetszomját. S most egyedül marad. Megható fogásokkal, elhatalmasodott szerelemmel akarja legalább Marie-Claudet-ot megtartani, — a többieket már úgyis végleg elvesztette, — de minden hiába.

Kétségbeesett boldogtalanságában patetikus, örült lépésre szánja el magát: egy detektívregény receptje szerint mérget vesz be, hogy szétszélélt családját újra összegyűjtse betegágya körül. Gondosan megrendezi ezt az egyetlen lehetőséget, végtelen boldogsággal látja, hogy szerettei, húgai ijedten összefutnak, újraéledt gyengédséggel veszik körül, de a méregadag túlerős volt, a szerencsétlen férfi meghal összesereglett húgai között. Mint az író hozzászói: „Ez a gyász néhány hónappal megkésleltette Vigneral és Marie-Claude házasságát.“

Gérard Fonseca, mint lelki típus, nem új alak a francia regényírásban. Az a beteges lelkivilágú, életéhségét igazi cselekedetek helyett vizuális képzelődésekben kiélő típus ő, akit a francia lélektan „refoulé“-nak, visszafojtottnak nevez. Meddő Nietzsche-imádata, gögös szellemi magabazárkózottsága, megvetése a nőekkel és a szerelem testi oldalával szemben, zsarnoksága családjá körében és kétségbeesett, sokszor elrémítő mesterkedései, mind ennek az önmagába visszafojtott lelkivilágnak visszahatásai. Ennek a típusnak a vonásai és az a nyomasztó légkör, amelyet maga körül szétáraszt, gyakran folvillannak a modem francia regényekben, Mauriac-nál, Green-nél, Bemanosnál, s mint ezek is, egy a freudizmus hatásával erősödött Dosztojevszkijre emlékeztetnek. Ha igaz az, hogy Troyat orosz származású, akkor ez a körülmény is bizonyára hozzájárult ahhoz, hogy a modem francia regény gazdag változatai közül a maga művével éppen ebbe a lelki kilengéseket boncoló ágba illeszkedett bele, ahol készen várta az oroszosán nyomasztó légkörű regényírás klasszikus hagyománya: a lélekelemzés mélysége és módszerei, a nagyítón keresztül nézett lélek rejtett, öntudatlan mélységeinek finom szétboncolása. Ahogy Gérard csak később ébred tudatára annak, hogy húgai életét vad önzésből hálózta be, s ahogy ezen is túl megérezzük,

hogy egész irántuk érzett féltékeny szeretete mélyén tulajdonképpen betegesen elfojtódott szexuális ösztönök lappanganak: mindez a tudatalatti ösztönök tragikus belejátszását mutatja az életbe, s Freudot idézi, aki ma már közvetlen hatás nélkül is benne él a levegőben.

Típus és lélektan tehát nem új a Troyat-regényben. De egészen új és eredeti az az érzés, amit ebből a lelki világból kifejleszt: Gérard különös féltékenysége húgaira és erőfeszítése, hogy megtarthassa őket magának. Ez az eredeti téma, amely a lélek ingoványos mélységeiből a megható szeretet erejével végül patetikus magasságokba emelkedik, méltán megragadhatta a Goncourt-zsúri figyelmét. Troyat írói képességei viszont csak megerősíthették az első benyomást. A hajszálfinom lelki boncoláson kívül nagy-szerűen ért a bőven adott, metszően éles párbeszéddekhez, néhány mesteri leírással is megajándékoz, s az egyszerű bonyodalomú történetet a lelki élet gazdagító árnyalataival, tömör felépítéssel és felejtethetlen jelenetekkel teszi megkapóvá. Ahogy megdöbbenően apró részletek realiztikus megemlékezésével és mégis megkapó rövideggyel például Gérard édesanyjának halálát és temetését leírja, vagy ahogy Gérard szeretet után esd szörnyű egyedül-létében, ahogy betegágyán titokban lemásolja Marie-Claude napirendjét, hogy legalább gondolatban követhesse húgát, s ahogy kitárja a lakás összes ajtajait, felgyűjtja az összes lámpákat, mintha édesanyja és húgai még mindig körülötte élnének: ezek a jelenetek megéreztetik a fiatal író biztos művészetét. Gérard beteg és tévelygő lélek, és sokszor vissza kell riadnunk tetteitől. S mégis, mennyi melegséggel, emberi szomorúsággal, szörnyű magány-nyal tudja az író rokonszenvesse tenni őt a finnyásabb olvasó előtt is! S milyen szép betét a három, annyira különböző s mégis ugyanegy töről sarjadt fiatal leány rajza, különösen Marie-Claude-é, akinek szerelme, ha kissé túlságosan párizsias is, de legalább üde, jó ellentétül Gérard szexuális nyomorának.

A regény közönségsikeréhez talán az is hozzátartozik, hogy az író bőkezűen és ügyes beosztással adagolja a pikantériát. Gérard belső életének visszafojtottsága kétségkívül alkalmat ad ilyen részletek kifejtésére, de a túlgyakori és túlságos részletezés nem zökkenti-e meg kissé azt a nemes lendületet, amelyet Troyat mutat írói tehetségének megcsillogtatásával az igazi „nagy regény“ becsvágya felé?

A RENAUDOT-DÍJ NYERTESÉNEK, P. I. Launaynak „Léonie la bienheureuse“ (Boldog Léonie) című regénye tulajdonképpen nem regény, hanem Ötszereplős, nagyobb novella, és így igényei is mások. Az öt szereplő közül három alapjában véve a számtalanszor megírt háromszög: a férj, a jólelkű, de kihűlt feleség és a csábító harmadik, a démoni, mindent lángba borító nő. Így Launay regénye is könnyűszerrel beleilleszkednék a francia regény családfájába. De micsoda különleges változatot ad az író azzal, hogy ezt a tragikus hármast egy kis katolikus normandiai falu keretébe dobja bele! A férj, Jules Métayer, 40 éves jómódú földesgazda, a feleség, Léonie, egyszerű életű, mélyen vallásos falusi asszony, s a csábító harmadik, Justine, az ismeretlen múltú szép városi utcalány, aki előbb az erdei szénégetőnél keres menedéket, majd Métayer szenvedélyét szítja föl, fölételve a férfi húszéves problémátlan házasságát. És mindez egy mélyen vallásos falu levegőjében, úgyhogy Métayer, mint a községtanács tagja, botrányos viselkedése ellenére is kénytelen húsvétkor az Úr asztalához járulni.

A dolog úgy kezdődik, hogy Métayer egy napon fölmege az erdőbe, hogy segítséget vigyen a szénégető beteg kedvesének. Ott talál rá Justine-re, aki éppen megszülte gyermekét, — gyönyörű jelenet, amint az eldurvult, nem éppen fiatal férfi a nő kitakart teste fölött életében először dőbben rá a lélekzetállító Szépségre — s többé nem tud szabadulni megbódult véréből.

amely feltartóztathatatlanul űzi a fokról-fokra felfedezett szenvedély felé. Hiába akarja megmenteni a falu fiatal, fanatikus papja, Justine démoni varázsa elől elmenekül ő is.

A bűnös szenvedélyeknek ebből az izzó viharából emelkedik ki aztán megható ellentétként Léonie öreges, együgyű és mégis ragyogó alakja. Léonie-é, aki mélyen vallásos lelkével, Isten iránti vak bizalmában hadat indít a végzet ellen, hogy megmentse férjét a kárhozattól és hogy édes kisfia pap lehessen, aminek szánta. Imádkozik, kérést, szenved, eltűri a megveretést, egy kétségbeesett pillanatban még arra is vállalkozik, hogy az ördöggel szövetkezzék és Justine kitanultságával versengjen férje visszahódításáért. És végül, mikor már minden reménytelen, mert Isten kegyetlenül süket minden könyörgésére és fia is bevallja, hogy már nem akar pap lenni, elmegy Szűz Mária szobra elé és tiszta emberfeletti önfeláldozással fölajánlja életét övéinek üdvösségéért. Isten most az egyszer meghallgatja; néhány nap múlva halálra ökleli egy megdühödött bika. (Az író ötletesebb halálnemet is választhatott volna.) De a hosszú szenvedés és önfeláldozás után sincs megváltás! Életáldozata ugyan éppen azért gyönyörű, mert együgyű és hiábavaló, — Métayer aligha fog megjavulni, — de Léonie kétségbeesve hal meg: fia, hogy ezzel a fájdalmas önfeláldozással megédesítse édesanyja utolsó perceit, akkor ígéri meg, hogy pap lesz, amikor Léonie már maga sem akarja, sőt előre látja fia kárhozatát is; de nem szólhat, mert már nem tud beszélni. Ezzel a fájdalmas akkorddal fejeződik be a könyv. Az Egek Országában bizonyára ünnep volt Léonie halála után — teszi hozzá az író — „de milyen kegyetlen tud lenni Isten azokhoz, akiket szeret!”

A regény környezetével és vallásos szellemével két irányát is súrolja az újabb francia regényírásnak. Az egyik a francia irodalomban is egyre erősödő népies irány — a környezet megválasztásán kívül Léonie babonás-sága és a férfialakok ravaszkodó gondolkodása is ad valamit a normandiai néplélekből, — a másik a vallásos problémájú regény, amely Bemanos és Mauriac felé mutat. Léonie patetikus önfeláldozásán s az angyali és démoni princípium küzdelmén kívül Mauriacot idézi emlékezetünkbe a regény szigorú életlátása is, amely az istenes életű, Istenben bízó Léonie folytonos kudarcában és megváltástalan halálával mintha azt akarná mondani, hogy a lélek üdvéért mindent meg kell tenni, de a földi szenvedés és istenszerelem jutalma valóban csak a halálon túl várhat reánk.

A regény szépsége Léonie megható, angyalian ártatlan alakjában rejlik. Szép önfeláldozásával valóban önmaga fölé emelkednék, ha áldozata nem lenne hasztalan. A többi alak vázlatos, még Justine jelleme is ingadozik kissé a gyilkos anya és aljas felbujtó, az ösztönösen okos, nem is mindig ellenszenves nő és a viszonylagos javulás útjára tért utcalány között. Érdekes a regény előadási formája: az alakok keveset beszélnek, de sokat gondolkodnak idézőjelek között, első személyben; olyan „monologue intérieur“ ez, amelynek megvan a maga szuggesztivitása. Feltűnő, hogy még ennek a lelki magasságokba törő regénynek is olykor feleslegesen durva a hangja, itt is sok a szexuális részletezés.

A KÉT NAURALISZTIKUS, drámai feszültségű regény után a harmadik — Felix de Chazoumes: Caroline-ja (Karolina vagy: Utazás a szigetekre)—valami lány, álomszerű melankóliát hoz az olvasó elé. A Femina-díjjal, amelynek odaítéléséről Colette elnökletével nőírók döntenek, bizonyára olyan regényt tüntetnek ki, amely a női lélek mélységeit és az örök női sors szép alázatát magasztosítja föl. Éppen ezért legtöbbször nőíró nyeri el. Ezúttal mégis férfinak ítélték oda a díjat, talán azért, mert Chazournes nemcsak hogy a nőtisztelet adóját rója le egy meleg, rokonszenves női

léleknek és szomorú sorsának rajzával, hanem egész regényének hangulatában, alakjai jellemében van valami nőies lágyság és melegség, ha nem is — szentimentalizmus.

A regény egyetlen értelme ennek a női alaknak, Caroline-nak szépsége és lelki képe. Érdekes, bonyolult mesét hiába keresünk benne; a történet banális és némi merészség kellett ahhoz, hogy Chazoumes moderm regényben írja meg az elcsépelte témát, a ragyogóan tiszta, önfeláldozó szerelmében élő, tapasztalatlan fiatal leány tragédiáját, akit puha akaratú szerelmese cserben hagy. Még ennek az egyszerű mesének elbeszélése sem túlságosan érdekes: a párbeszéd sokszor súlytalanok, a leírások hosszadalmasak, a félénk érzelmekben élő alakok legtöbbje elmosódik, az idő olykor elveszti realitását, mint ahogy a szereplők is elvesztik néha időérzéküket. A regény elején szó van egy utazásról, amelynek meg kellene történnie, mert Caroline nyugtalan vérű apja hosszás távolyét után egész családját magához hívja az Antillákra; az utazás minden várakozás ellenére és a regény legeredetibb alakjának, Sir Caradocnak, egy Franciaországba szakadt kalandos életű angolnak minden fáradozása mellett sem valósul meg a regény hosszú folyamán. De mikor végre az olvasó már belenyugodnék végleges elmaradásába, a regény végén mégis megvalósul, mert Caroline ezzel az utazással menti át megsebzett szívét és szegényét az exotikus szigetekre.

De nem is a történet a fontos ebben a regényben, hanem Caroline szerelme — ez a különös, megható szerelem, amely egy illanó gyermekkori élményből születik meg s a fiatal, magányos leánylélek mélységeiben úgyszólván minden táplálék nélkül tovább él időn és távolságon keresztül. Caroline szerelme csupa ábrándozás, tisztaság és hallgatás. Végre találkozik szerelmesével, a fronton is felkeresi, néhány napot együtt töltenek a fiú előkelő szüleinél, de mikor vége a háborúnak, Michel zsarnoki anyja máshoz adja a fiát. Caroline némán szenved, lázadás és átok nélkül fogadja el boldogtalanságát s talán éppen ez a női erőtlensége, folytonos önmegadása a sors előtt teszi őt oly rokonszenvesé. Az ő lány lebegése az életen keresztül, magányos, puha lény, amelyet nem gyúr keménnyé a sokoldalú élet ezernyi próbája, jól beleillik ebbe az aprólékos realizmusában is álomszerű regénybe, amelyben minden csendesen történik, még a halál és a tragédia is. És szép keret a regénybe gyakran beáradó természet a francia vidéken, Breuil környékén, különösen a sokféle madár, — ezeket az író nagyon szereti.

A regény legszebb része az utolsó fejezetek: Caroline terhességének finom, diszkrét leírása — ez az író gondosan kerüli a kirívó pikantériát, — névtelen boldogsága és hangtalan, nagy emberi szenvedése, amikor „elválva érzi magát az élettől, mint kéreg a fájától“. Ez a regény is szomorú, Caroline tragikus csalódásával végződik, és Chazoumes is úgy érezteti, hogy „az élet kérlelhetetlen“. De itt nem robban semmi s a dráma csak néma fájdalommal hat le az olvasó szívébe. S Caroline végül is az exotikus világnak a mi keserű világunk elfeledésével biztató messzeségébe menekül a maga 20 évével, mint a moderm francia „menekülés-regények“ oly sok alakja, Chadoume és Duhamel hősei...

Ha most azt kérdeznénk: milyen értékeknek köszönhetik ezek a regények az irodalmi díj kitüntetését? — Troyat eredeti témájával, érdekes lélekrajzával, drámai tehetségével és a „lelki eset“ tömör levezetésével leginkább megragyogtathatta a „nagy regényt“. A tömörségben Launay is társa; az ő regényében a lélekelemző, a népi és a vallásos elem összecsengése hathatott Léonie szép lélekrajzán keresztül; hármuk között ő a leginkább „elbeszélő“ író. Chazoumes sikerének titka bizonyára női alakjának lelki szépségében és stílusának nőies finomságában rejlik, amely egész regényét lágysággal járja át.

Ez a három könyvsiker egyszersmind arra is rámutat, hogy a francia irodalmi élet még mindig a többé-kevésbé elvont lelki problémák rajzát kívánja fiatal tehetségeitől. Úgy látszik, ezt a luxust a francia regény még megengedheti magának a népi és gyakorlatibb problémákat vagy magát a meztelen élettörténet rögzítő európai irodalmak között. Proust, Gide, Mauriac öröksége és a levegőben már benne élő bergsoni és freudi lélektan hatása még mindig eleven az új regényírásban.

Feltűnő az életnek az a szigorú és könyörtelen látása is, amely ezekből a regényekből kiárad, akár a freudi, aláaknázott lelkivilág, akár a vallásos lélek szigora, akár a sorssal szemben tehetetlen női sors mélabúja színezi; mintha a mai kor nem is volna alkalmas olyan irodalmi művek megteremtésére, amelyek az emberi élet szépségét és diadalmas lendületét lehelik. Vagy pedig a mai francia lélekre vonatkozólag kellene ebből következtetést levonnunk? S mit szóljunk a három regény közül kettőnek erősen szexuális aláfestéséről?

Az élet mindenesetre megy tovább; s a francia irodalmi élet már az 1939-es díjak elnyerésére gyűjtögeti mindig eleven teremtő erejét.

MAKAY GUSZTÁV

GAZDASÁGI ÚJJÁÉPÍTÉS ELŐTT

A BÉCSI DÖNTÉS és Kárpátalja visszaszerzése korszakalkotó lépés. Nemcsak húsz esztendő sok minden mulasztását kell pótolnunk, hanem a további revíziós kívánságok kielégítését is egyedül az biztosíthatja,

ha egy egységes és kemény gerincű nép lelkében élnek ezek és anyagi eszközök is biztosítják a kívánságok kiharcolását.

A magyar jövő biztosítékát csak akkor látjuk határozottnak, ha más magyar világot képzelünk el a Duna középső völgyének istenáldotta keretében. A trianoni csapás lesújthatott egy népet annyira, hogy húsz esztendőn keresztül csak álmokban élhette ki magát, a bécsi döntés és Kárpátaljának fegyvereinkkel való visszaszerzése azonban elég erősen felrázhatott kábulásunkból és megértethette velünk azt, hogy erős gazdasági fegyverekkel lehet a legtöbb eredményre számítani és népünk megerősítése más okoknál fogva is nagyon fontos lehet a magyarságra.

A végleges határmegállapítások után 1939 áprilisában megállapított adatok szerint az új csonkaország területe 117.160 négyszögkilométer, ami a trianoni Magyarország 93.073 négyszögkilométeres kiterjedésével szemben 25'9%^{os} növekedésnek felel meg. Az új csonkaország lakosságának száma az 1930. évi népszámlálás adatai szerint 10,315.683 fő, ami a trianoni országterület 8,688.319 főnyi népességével szemben 18'8%-os szaporodásnak felel meg.¹

Az ország területének jelentős növekedése és a lélekszámban nagymértékű szaporodása igen természetesen az ország gazdasági szerkezetét is teljes mértékben megváltoztatta. Kifejezésre jut ez már akkor is, ha a népesség foglalkozási összetételét vizsgáljuk, mert amíg a trianoni országterületen az őstermeléssel foglalkozó népesség számaránya csak 51'8% volt, addig az új Magyarország népességének már 53'5%-a volt őstermelő, amivel szemben jelentős mértékben csökkent meg az iparúzó népesség aránya és visszaesett a házicselőségnek az összes lakosságban kifejezett százaléka is. Érdekes, hogy ezeket a foglalkozási ágakat kivéve a többi foglalkozási ágakban, a kereskedelemben és hiteléletben, a közlekedésben, a közszolgálat és szabadfoglalkozásuk arányában, a véderőnél és a bányászat-kohászatban foglalkoztatott tömegek aránya nem változott vagy legfeljebb egy-egy tized százaléknyi változás mutatható ki.

A legjelentősebb változás tehát őstermelő népességünk számbeli gyarapodása és iparúzó népességünk aránylagos térvesztése. A számok azonban sok ténytet nem tudnak kellően kifejezni. A Ruténföld őstermelő népének egy tekintélyes része sokkal kevésbé őstermelő, ha ennek vallotta is magát, mint ahogy iparostömegei sem egészen fedik e fogalom körét.

¹ Az adatok többsége a Magyar Statisztikai Szemle 1938 november—decemberi és 1939 március—áprilisi számából származnak.

A rutén őstermelő között sok az erdőmunkás, amely foglalkozás talán közelebb áll az iparhoz, mint a mezőgazdasági munkához, hacsak értékben nem látunk valamelyes közelséget. Az iparúzó népesség aránylagos térvesztése tehát közelről sem jelenti azt, hogy hazánk mezőgazdasági jellege ismét egy fokkal növekedett, sőt éppen ellenkezőleg, az a körülmény, hogy több őstermelőt mint iparost kaptunk vissza az új területeken, azt jelenti, hogy iparunk további számottevő fejlődésére számíthatunk minden olyan vonatkozásban, ahol az ipari autarchia fenntartása gazdaságosnak mutatkozik.

Az új Magyarország népességének további összetételével nem szándékozunk a következőkben foglalkozni, mert vallási, nemzetiségi megoszlásai a gazdasági célkitűzések keretében nem játszhatnak olyan szerepet, amely miatt a részletezésre szükség volna. Az új országterület népéről szólva egy kérdés lehet még csak fontos, amelynek gazdasági vonatkozásai nagyon is mélyen szántanak és ez a kérdés a népmozgalom alakulása.

Ebből a szempontból a kép nagyon is megnyugtató, mert a visszacsatolt rutén nép bőséges életerejéből az ország lakosságszámának jelentős fejlődését várhatjuk. A trianoni országterület lakossága évenként ezer lélekre számítva átlagban csak 6.0 fővel gyarapodott, az új országterületen a gyarapodás értéke 6.9 főre becsülhető, amiben a legkomolyabb szerepe annak a hatalmas rutén népszaporulatnak van, amely ezer főre számítva 34.9 születést mutat ki, a trianoni terület 20.2 ezrelékes fejlődésével szemben. Ezt a hatalmas fejlődést nem ellensúlyozza az a körülmény, hogy a rutén nép körében a halálozási érték is magasabb, mert a trianoni terület 14.2 ezrelékével szemben az itt talált 167 ezrelékes arány az összes halálozási értéket mindössze 14.3-ra, tehát egy század ezrelék értékével emeli. Az új Magyarország területén évenként kereken 40—50 ezerrel több gyermek fog születni, mint a trianoni területen.

A gazdasági adottságok mérésénél a legfontosabb körülmény az ország területének művelési ágak szerinti megoszlását figyelemmel kísérni. A kataszteri adatok alapján az ország területe a Trianonban megvont határok szerint mindössze 16,175.801 kataszteri hold volt, amivel szemben az április eleji területgyarapodás értékét figyelmen kívül hagyva, az új országterület 20,171.313 katasztrális holdat jelent. A területnek művelési ágak szerinti megoszlásában az októberi és márciusi területgyarapodás jelentős változásokat hozott magával. Ezek a változások sajátosan két vonatkozásban jutnak jelentősebben kifejezésre, mert aligha jelent számottevő változást az, hogy az ország területének eddig csak 70%-a volt rét és újabban 7.8%-a az, vagy az a körülmény, hogy a szőlőterület aránya 2.2%-ról 1.9%-ra csökkent, de még az sem játszik komolyabb szerepet, hogy a terméketlen területek aránya a trianoni országterületben 6.5%-kal szerepelt, az új országban pedig csak 6.0%-ot tesz ki. Ugyanakkor a kert (1.3%), a legelő (10.4%) és a nádasterületek (0.3%) aránya egyáltalán nem változott.

A területnek a művelési ágakban végbement változása ezek szerint egyedül a szántó- és erdőterületre lokalizálódott. Amikor szántóink területe 9.8 millió katasztrális holdról 11.3 millió holdra növekedett, arányában 60.4%-ról 55.9%-ra csökkent, ugyanakkor erdőségeink területe 1.9 millió katasztrális holdról 3.3 millió holdra növekedett, aminek következtében ezeknek aránya 11.9%-ról egyszerűen 16.4%-ot ért el.

A szántóföldi termelés az összeomlott trianoni határon túl más gazdasági beállítottság következtében másként alakult, mint nálunk és ennek eredményeként az új országterület szántói más arányban lesznek bevetve, mint a trianoni országterületen. Viszonylagos mértékben veszített vetés-

területéből a búza és a tengeri, ezzel szemben emelkedett az árpa, a zab, a burgonya és a cukorrépa vetésterülete. A rozs, a takarmányrépa és a fejeskáposzta vetésterületének arányai változatlanok maradtak.

A visszacsatolt terület mezőgazdasági kultúrája részben magasabb, részben alacsonyabb volt mint a trianoni területé, mert míg a Kis-Alföld sokkal intenzívebb gazdálkodása jobb termésátlagokat ért el, addig a Kárpát-alja mostoha viszonyai ezeket az eredményeket az új határok között megsemmisítik. A novemberben visszacsatolt területrészen hús százalékos meghaladó magasabb termésátlag mutatkozott burgonyában és tíz-tíz százalékkal magasabb termésátlag volt kimutatható takarmányrépában, rozsban és árpában. Csak a zab, a cukorrépa és a fejeskáposzta termésátlagai maradtak a trianoni terület eredményei mögött. A Kárpátalján ezzel szemben csak burgonyában volt több termés a terület egységén, mint a trianoni országban, egyébként a mostoha természeti viszonyok sokszor érezhetőek a statisztikában is.

Az új Magyarországon a gyümölcsfaállomány sűrűsége tekintélyes mértékben marad alatta annak az adatnak, amelyet a trianoni területen mérhettünk. Annakidején ezer kat. hold területre számítva még 2136 darab gyümölcsfát számolhattunk, most már csak 1943 darab van, ami a ringló számának emelkedésével szemben az összes többi gyümölcsfélénél kifejezésre jut. Ugyanez a helyzet a szőlőtermelés terén is, ahol a termelés már csak azért is esik jelentősen vissza, mert a visszacsatolt területek nagy része szőlőművelésre már éghajlati okoknál fogva is alkalmatlan.

Az állatállományra vonatkozó adatok is arról győzhetnek meg bennünket, hogy az új országhatárok között jelentősebb forgalom mehet végbe, mint a trianoni területen. Amíg a trianoni országterület nagyrészt egyformán volt ellátva haszonállatokkal, addig most az a helyzet alakult ki, hogy szarvasmarhaállományunknak egyenletes eloszlását kivéve, sertésben, juhban és lóban szegény vidékek is vannak az országban belül és így a lakosság-
nak egyenletes ellátása céljából élénk csereforgalom indulhat meg olyan területek között, amelyeket nemcsak egy esztelen békediktátum választott el egymástól, hanem amelyek között természetes árucserforgalom azért sem jöhetett létre, mert a túloldal uralkodó népei ezt sem találták kívánatosnak.

A mai Magyarország területén egyedül a szarvasmarhaállomány növekedett csak olyan mértékben, hogy ezer lakosra számítva több szarvasmarhánk van ma, mint a trianoni területen volt. Ezzel szemben ló-, sertés-, juhmelegszlások visszafejlődést mutat, baromfiállományunkban pedig különösen feltűnő zuhanás mutatkozik. A bécsi döntés és a márciusi hódítás csökkentette baromfiállományunk arányszámát, mert hiszen Kárpátalján ezer lélekre számítva egyharmad annyi tyúk, egyhated annyi liba, illetőleg kacska és egytizenhatod annyi pulyka jut, mint a trianoni országterületen.

A visszacsatolt terület ércinkcsének gazdaságosságát már korábbi beszámolóinkkal kapcsolatban részleteztük; ugyancsak szóba került ezzel kapcsolatban ennek a területnek energiakincse is.¹ Azóta a helyzet különösen vízierők szempontjából javult meg igen számottevően, mert Kárpát-alja visszaszerzése egész sorát adta számunkra azoknak a hegyi patakobias és bővizű folyóknak, amelyeknek megfelelő kihasználása Magyarországon egészen más keretek közé helyezné energiapolitikánkat.²

Bányatermelésünk fejlődésének lehetőségei nagyon komoly mértékűek. Eddigi 2*8 millió métermázsás vasércbehozatalunk megszűnt, ehelyett a

¹Ruisz Rezső: A felszabadulás gazdasági következményei. Magyar Szemle, XXXV. kötet, i. (137.) számának 51. és következő oldalai.

²Lásd egyébként Bulla Béla tanulmányát a Magyar Szemle 1939 áprilisi (XXXV. 4.) számában.

közeljövőben Magyarország vasércexporttal dolgozhat. Ezzel szemben a visszacsatolt területek jelentős mértékben növelik szénszükségletünket és ez egyelőre felülmúlja széntermelésünk mértékét. Ugyanez a helyzet áll fenn a kőolajban is, azzal a különbséggel, hogy az Erdős-Kárpátok homokkőgyűrődéseiben komoly reményeink lehetnek nyersolajleletekre, amelyek kitermelése a csehek nem csábította. Fémbányászatunk igen sokat nyert, mert jórészt olyan bányákat kaptunk vissza, amelyekből eddig egyáltalán nem volt termelésünk és így szükségletünk fedezésénél teljes mértékben behozatalra voltunk utalva. Antimontermelésünk képes lesz fedezni szükségletünket és rézbehozatalunk értéke is csökkenni fog.

Az új országban az ipar szerepe jelentéktelenebb, mint a trianoni országterületen volt. A cseh impérium alatt a gazdasági válság, az autarchiára való törekvés nem kedvezett e terület iparfejlődésének olyan mértékben, mint a trianoni országterületen. A cseh imperialisztikus törekvések Szlovákia és Kárpátalja iparának visszafejlesztésére irányultak annak ellenére, hogy az ipar számára nagyszerű adottságok vannak ezen a területen. Igen természetes, hogy az új helyzetben komoly eszközökkel kell majd elősegíteni azt, hogy ipartelepüléseink a helyzetnek megfelelően oszttassanak meg, bár kétségtelen, hogy annak a gyáripari telepítésnek, amely a század elején végbement, ma már nem volna komoly létalapja.

AZ ADOTTSÁGOK áttekintő ismeretében könnyebbé válik számunkra a jövő Magyarország gazdasági célkitűzéseinek összefoglalása. Már mint bevezetőnkben mondtuk, a gazdasági célkitűzéseket nem szabad egyedül annak a körülménynek irányítani, hogy új határok közé kerültünk, hanem ezekben komoly szereppel kell bírni azoknak az érveknek is, amelyek mellett húsz éven keresztül figyelmetlenül elhaladtunk, feledve azt, hogy körülöttünk egy világ változott meg és gazdasági felépítésünkben ennek nyomait átvinni elsősorban nekünk érdekünk.

A magyar gazdasági élet új megszervezése szempontjából a legnagyobb jelentősége a mezőgazdasági termelés átállításának van. Mezőgazdaságunk jelenleg közelről sem hozza ki azt a termelési értéket a magyar földből, amelyet nemcsak kihozni lehet, hanem feltétlenül kihozni kell. Szántóföldeink egy hektárra eső termelési értéke mindössze 281 pengő volt 1937-ben; ez a szám többet mond a magyar mezőgazdasági kultúra elmaradottságáról, mint bármely más adat. Ott, ahol egy hektár csak 281 pengő értéket tud termelni, csak akkor lehet gazdaságos a termelés, ha a lakosság élet-szintje igen alacsony fokon áll. A kaukázusi búzamezőkön megfelelő termelési érték, de borzalmasan kevés azon a Magyarországon, amely ma már Németországgal szomszédos és ahol a népességnek sokkal magasabb élet-igényei vannak, annál is inkább, mert hiszen tekintélyes részében iparosodott és így jobb életkörülmények közé került.

A szántók alacsony terméshozamát elsősorban és főképpen az a körülmény indokolja, hogy nagyobb részben gabonafélékkel vannak bevetve. A gabonafélék közül egy hektár terület a legnagyobb pénzhozamot zabból hozta; 275 pengőt. A búza, a rozs, az árpa ennél is rosszabban fizetett és fokozta az átlagos jövedelmezőség alacsony értékét, minthogy szántóinknak 47,5%-án belső fogyasztásunkat messze felülhaladó mennyiségben termelünk gabonaféléket.

A szántók jövedelmezőségénél a hazai árak alapján végeztük számításainkat és így alakultak ki ezek az eredmények, amelyek jóval a világpiaci ár felett sem képesek kielégítő gazdaságosságot biztosítani. Abban, hogy szántóink ezt a siralmas jövedelmezőséget legalább elérjék, nagy része volt az iparnak, kereskedelemnek és szabadfoglalkozásoknak, amelyek mind-mind

kénytelenek megfizetni azt az összeget, amely világgiazi ár felett is van azért, hogy a magyar mezőgazdaság teljesen tönkre ne menjen.

A gabonafélék túlzott mennyiségű termelése hazánknak legkomolyabb gazdasági problémáját jelenti. Addig, amíg termelési viszonyaink gyökeresen meg nem változnak, ez a probléma nem talál megoldást és vita tárgya lehet az, hogy ezt a kérdést célszerűbb-e úgy megoldani, hogy a belső gabonaár védelmet máról-holnapra megszüntetjük, vagy átmeneti intézkedésekkel enyhítjük ennek bekövetkeztét.

A gabonaárvédelemnek sem a trianoni országterületen, sem az új országban semmi haszna nincsen. Egyelőre csak arra alkalmas, hogy gabona-termelésünk mennyiségét a múltbeli szinten biztosítsa, ezzel szemben súlyos terhet ró nem mezőgazdasággal foglalkozó népességünknek — kétségkívül amúgyis megterhelt — rétegeire.

A valóságban a magyar szántók hektáronként csak 120—150 pengős jövedelmezőséggel dolgoznak, ha gabonafélék termelése folyik területükön, ezzel szemben szemestengerivel 1937-ben 247 pengő, mákkal 153 pengő, lucernával 212 pengő, fejeskáposztával 316 pengő, fűszerpaprikával 1770 pengő, sőt komlóval kétezer pengőnél magasabb összeget lehet elérni. Egészen természetes, hogy ez nem indokolja azt, hogy mezőgazdasági termelésünket teljes egészében komlóra állítsuk át, de egyenesen hihetetlenek hangzik az, hogy ilyen viszonyok között Magyarországnak komlóbehozatala van!

Falukutatóink a mezőgazdasági népesség nyomoráról számolnak be, birtokpolitikussaink minden hibát abban látnak, hogy a birtokmegosztás egészségtelen, sokan pedig a mai autarchiás gazdasági rendben vélik a magyar nép alacsony életszínvonalának okát megtalálni. A jövő országépítésében nem szabad ezek mellett az érvek mellett megállni, hanem figyelembe kell venni azt is, hogy életszínvonal, birtokpolitika mind csak függvénye annak, hogy mit termel a magyar föld, milyen értéket produkál munkás kezei számára. Igen természetes, hogy hektáronkénti 150—200 pengős értékhozam mellett nem lehet 2 pengőnél nagyobb napszámot adni és saját erő igénybevételénél sem várhatjuk azt, hogy a kisgazda rádiót és autót vásároljon magának. A gabonatermelésnél a helyzet körülbelül ugyanaz, mint annál az iparosnál, aki következetesen szalmakalapot akar gyártani akkor, amikor az már kiment a divatból és különben is másutt sokkal jobb termelési adottságokkal, olcsóbban lehet előállítani.

Mezőgazdasági termelésünk alacsony értékösszege hat ki a legjobban összes gazdasági problémáinkra. Hazai ipartermelésünk az elmúlt évtizedben kiválóan megerősödött és soha nem remélt fejlődést ért el. Oka ebben legnagyobbbrészt annak az autarchiás törekvésnek volt, amelyet a világgazdasági válság kényszerített ránk és amely nagyszerűen megedzette és megnövelte iparunk csenevész hajtásait. Iparfejlesztésünk azonban elérkezett végső határaihoz, sőt a külföldön megerősödött verseny és a területvisszacsatolások következtében újra életre keltett gyártelepek túltermeléssel fenyegetik. További iparfejlesztésünknek egyedüli lehetősége a belső fogyasztásnak növelésében van és ennek még igen bőséges lehetőségei vannak. Gátját ennek egyelőre csak az a körülmény állja, hogy mezőgazdasági népességünk jövedelmi viszonyai olyan rosszak, hogy iparcikkek fogyasztására alig marad valami.

Az az autarchiás gazdálkodás, amely minden magyar kisbirtokon végbe megy, az iparfejlődésnek súlyos nehézségét jelenti. A gazda kitermeli a magának szükséges élelmiszereket, csekély feleslegének értékesítéséből vagy bér munkájából fizeti az adót, szerzi be legelsőbbrendű szükségleteit, lábballit, ruhát, gyujtószer, de másra nem igen jut már. A vidéken pénzforgalom alig

van, úgy a kereskedelem és a hitelélet sem erősödhet meg és ez végeredményében mind arra vezethető vissza, hogy állami támogatással, szinte üvegházban igyekszünk minél több búzát termelni.

A mezőgazdasági termelés irányváltozása kétségenkívül maga után vonná iparunk jelentősebb fejlődését is. A nagyobb pénzforgalmat lebonyolító gazda, a több értéket termelő föld megsokszorozná a magyar ipar munkaterületeit és iparos népességünk is nagyobb mennyiségű mezőgazdasági cikk felvételére volna alkalmas. Iparúzó népességünk ma nem tudja kellő mértékben felvenni mezőgazdasági termelésünk primőrcikkeit, minőségi termelvényeit, a nagyobb fogyasztás esetén azonban igényei rohamosan emelkednének és mezőgazdasági termelésünk belső értéke is növekedhetnék.

Mezőgazdasági termelésünk átszervezése után másként alakulna külkereskedelmi mérlegünk is. Főként értékvolumenje volna ennek növelhető, mert értékesebb cikkeink után több külföldi érték folyna be hozzánk, másoldalról azonban igényesebb fogyasztó tömegeink teljes kielégítését a hazai gyáripar egyedül nem volna képes — legalább is átmenetileg — fedezni. Kétségtelenül beigazolódott, hogy kertgazdasági cikkeink, baromfink, húskonzerveink, gyümölcsünk a külföldön jobban és állandóbban helyezhető el, mint gabonaféléink, amelyeknek értékdifferenciáját kénytelenek vagyunk politikailag megfizetni, vagy saját népünk viszonylagosan tehetősebb rétegeire áthárítani.

AZ ÚJJAÉPÍTÉST a novemberi és márciusi területgyarapodás tehát sokkal kevésbé indokolja, mint inkább ennek a nagy munkának végrehajtását könnyebbé teszi. Az új Magyarország sokkal egységesebb, mint a trianoni ország volt. Az új határok között a magyarságnak sokkal nagyobb életlehetőségei vannak, mint a trianoni csonka területen. Nem új megállapítás az, hogy a trianoni ítélet egy nagyszerűen megkonstruált gazdasági egységet bontott meg és olyan mértékben, hogy senki sem okolható azért, hogy ezen a nyomorék területen húsz év alatt nem tudtunk berendezkedni és nem tudtuk megtalálni a magunk gazdasági életformáját.

Ma már más a helyzet: az új határok között a magyarság önellátására irányuló törekvésének is sokkal nagyobb lehetőségei vannak. Az a vontatott gazdasági hullámmás, amely eddig hazánkban volt, átadhatja helyét egy nagyszerű csereforgalomnak, amelynek többféle lehetőségei vannak. Ha vasúti forgalmunknak irányok szerinti megoszlását figyeltük a csonka hazában, azt kellett tapasztalnunk, hogy Budapest és a vidék között volt csak ilyen; az ország különböző területei között csereforgalom kialakulni nem tudott. Ma már más a helyzet, mert gazdaságilag egymásra utalt tájak és vidékek kerültek egy országhatáron belül, ahol azután a forgalom felvételének semmi akadálya nincs már.

Az új forgalom teremtő erővel kell hogy bírjon. Az a kiegyenlítődés, amely a különböző tájak között megindul, fokozni kívánja minden oldalról a termelést és annak értékét. Ennek minden oldalról magával kell hozni a többtermelés iránti kívánságokat, nem lehet és nem szabad féleredményekkel, kisebb jövedelemmel senkinek sem beérni, be kell egyszer látni mindenkinek, hogy a munkának termelő eredménye van.

Különösen áll ez a magyar mezőgazdasági termelésre. A gabonafélék termelése jelenti a legkevesebb munkát és így igen természetes, hogy ezeknek van a legcsekélyebb hozama. A föld önmagától nem fog többet termelni és csak a befektetett munka után fizet. A többtermelés több munkát kíván és ezért nem szabad figyelmen kívül hagyni Teleki Fáinak azt a mondását, amellyel olaszországi útjáról visszatért: „több munkára van szükség ahhoz, hogy eredményeket érjünk el”. Valószínűleg őt is meglepte azoknak az

alkotásoknak a sora, amelyeket a fasizmus alkotott és meggyőzte a munka komolyságának értéke.

Az újjáépítés hatalmas beruházásokat tesz szükségessé, a nemzet minden tagjának egybe kell fogni, hogy ez teljes mértékben sikerüljön. Több termelés, több munka, nagyobb fogyasztás szükséges ahhoz, hogy az ország megerősödjék és népe fejlődhessék. Amit a magyar ipar húsz évi keserves munkával meg tudott alkotni, azt kell most a mezőgazdaságnak elvégezni. A mezőgazdaság fejlesztése azonban magával fogja vonni ismét az ipar további fejlődését, az ipar által a mezőgazdaságból elvont tömegek helyét ismét a mezőgazdaság gépesítésével kell majd pótolni.

A lehetőségek adva vannak és az újjáépítés megindulhat. Reméljük, hogy csendes és nyugodt idők következnek a magyarságra és ezt az országépítő munkát külső tényezők nem fogják megzavarni. Belső erők megbontásával kísérletezni pedig hazaárulást jelent ma, amikor mindenkinek minden eszközzel arra kell összefogni, hogy egy új országot teremtsünk magunknak, melyben boldogabban, egészségesebben és még több reménnyel élhet és fejlődhet a magyarság. Erre ma igen nagy szükség van és ha ez a munka megindulhat, akkor nem kell többé féltetni a magyarságot attól, hogy nem tudja hiánytalanul betölteni szerepét a Duna völgyében, ahol ősei ezer esztendő előtt letelepítették és otthonát mindörökké Idjelölték.

Ruisz REZSŐ

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

A magyar államférfiak Rómában és Berlinben – Mussolini válasza Roosevelt üzenetére – Olaszország jugoszláv politikája – Anglia biztonsági és biztosítási törekvései – A balkáni külügyminiszterek nyugati utazásai – Szovjet-Oroszország az európai külpolitikában – Változás az orosz külügyek vezetésében – Az angol általános védkötelezettség – Hitler beszéde és Beck válasza; a német-lengyel viszony kiélesedése – Az olasz-német katonai szövetség – Az angol-török megegyezés kihatásai a földközi-tengeri politikára.

APRILIS KÖZEPÉNEK külpolitikai érdeklődését egészen lekötötte Roosevelt amerikai elnöknek a közép-európai tekintélyállamokhoz intézett üzenete. A német hivatalos nézetek erélyesen visszautasították az elnök feltételezéseit; szemére hányták, hogy előzőleg izgatott Németország ellen, most meg a békeapostolt játssza s olyan utakra tért, melyek iránt Németország, visszagondolva Wilson szerepére, nem lehet túlságos bizalommal. Azt is felrötták az elnöknek, hogy egyenrangú tényezőként számol a bolsevizmussal s hogy háborút akar felidézni Német- és Olaszország békés népei ellen. Mussolini már április 20-án válaszolt Rooseveltnek az 1940-re tervezett római világhiállítás előkészítő bizottsági ülésén. Teljesen indokolatlannak nevezett minden olyan kísérletet, mely a tengely államait a vádlottak padjára akarja ültetni; erélyesen szolt a balsikerű nemzetközi értekezletek és a nemzetközi riadalom terjesztői ellen; Olaszország célja, úgymond, a béke és a civilizáció szolgálata.

Mialatt a nyugati hatalmak újabb erőfeszítéseket tettek pozícióik megerősítésére, ugyanezt tették a tengely államai is, melyeknek most már mintha sikerült volna teljesen saját érdekkörükbe vonni egész Közép-Európát. A magyar miniszterelnök és külügyminiszter római látogatása is ennek a szolidaritásnak jegyében zajlott le. Mussolini és Ciano nagy tiszteletadással fogadták gróf Teleki Pál miniszterelnököt és gróf Csáky István külügyminisztert, aki most viselte először az új magyar diplomata-egyenruhát. A kölcsönös megnyilatkozások során kiemeltetett a hagyományos magyar-olasz barátság s ezzel kapcsolatban szó került azokra az eredményekre, melyek ebből a barátságból Magyarországra háramlónak. Gróf Teleki Pál szerint Magyarország önként tette magáévá a tengelypolitikát, mely hozzásegítette — úgymond — Magyarországot jogos igényeinek érvényesítéséhez. A római tárgyalások során az egész európai helyzet megbeszéltetett s többek között Csáky István elítélőleg nyilatkozott Roosevelt üzenetéről, mely a magyar külügyminisztert, híven a magyar kormányzat külpolitikájához, Wilson szereplésére emlékeztette. Különös nyomatékkai beszélték meg a közép-európai lehetőségeket s Olaszország élénken közreműködött abban, hogy Magyarország és Jugoszlávia között még jobban megjavuljon az amúgyis javuló viszony. Úgy tetszik, hogy Olaszország egyre határozottabb törekvéseket fejt ki Jugoszláviával létesített szíves kapcsolatainak megszilárdítására. Az albán okkupáció természetessé is teszi ezt a fejlődést, hiszen Jugoszlávia úgy az Adriai-tenger, mint a szárazföld felől a tengelyhatalmak közvetlen vonzásába került és nem is folytathat velük ellentétes külpolitikát. Innét magyarázható az is, hogy Jugoszlávia újabban olyan keveset szerepel a nyugati hatalmak számításaiban. A horvát-szerb ellentét újabb kiélesedése is arra utal, hogy Jugoszlávia igyekezzék békében élni szomszédaival; mert hiszen máris voltak olyan felelőtlen francia

híresztelések, melyek szerint Szlovénia Németországot, Olaszországot pedig Horvátország érdeklő közlebről vagy hogy Horvátország a szlovák ügy rendezésének mintájára német védelem alá kerül. Így tehát érthető, hogy Jugoszlávia reá van utalva Olaszország barátságára s Olaszország készséggel segíti Jugoszláviát; hiszen a jelen viszonyok között korántsem érdeke, hogy Jugoszlávia pozíciót vesztvén, töredékein át más hatalmak találjanak utat az Adriai-tenger partjaihoz. Jugoszlávia így kapcsolódik bele szervezen Olaszország észak-déli irányú külpolitikai törekvéseibe. Még április közepén, alig pár nappal a magyar államférfiak távozása után Velencébe érkezett Cincár-Markovics jugoszláv külügyminiszter, aki Ciano olasz külügyminiszterrel szívélyesen letárgyalta a közép-európai helyzetet. Bizonyos, kissé korainak bizonyult híresztelések a szívélyesen alakuló magyar-jugoszláv viszonyból már magyar-jugoszláv barátsági szerződésre következtek. A valóság mindazonáltal az volt, hogy bár Velencében rokonszenvesen letárgyaltattak az Összes európai kérdések, Jugoszlávia megmaradt óvatos és tartózkodó magatartásában s mindkét hatalmi tömbbel szívélyes viszonyt óhajt fönntartani.

Ezalatt Anglia tovább folytatta a maga törekvéseit, együttműködven Franciaországgal és egyetértven Amerikával. Nyilvánvaló célja a béke megőrzése mellett a tengelyhatalmak elszigetelése volt. Ha ily módon egész Európa s főleg a kisebb államok belekerültek is az angol érdekszférába, Anglia még ezúttal sem létesített Hollandiával, Svájjal és Dániával külön támadáselleni egyezményeket. Most a kisebb és a semleges államokon túl elsősorban a Szovjettel való kapcsolat fejlesztése és alakítása került előtérbe. Mindazonáltal Anglia — mint azt Halifax külügyminiszter ismételten kijelentette — a békés változások lehetőségét és néma mai status quo-t akarja szolgálni. Az angol-lengyel viszony is ilyen irányban fejlődik; az angol érdeklődés a keleteurópai ügyek iránt egyfelől ki akarja küszöbölni a háborút, másfelől meg a háború kiküszöbölése által módot akar adni a kérdések kölcsönös, kétoldalú és békés megbeszélésére. Anglia tehát változatlanul képviseli az európai együttműködés gondolatát; viszont a tengelyhatalmak, bizván saját súlyukban, az ilyen egyetemes európai megbeszélések és rendezések helyett a kétoldalú megoldások hívei; erre volt példa az albán, az osztrák vagy a cseh kérdés rendezése. Ilyen körülmények között, bár Angliában teljes mértékben belátják a népszövetségi politika csődjét, természetsszerűleg a kölcsönös biztonság és biztosítás elvéből kifejlődő szövetségi és segélynyújtási hálózatra épül a diplomáciai munka. Anglia, mely az európai egyensúly elvének a híve, természetsszerűleg nem veszi szívélyesen, régi magatartásának megfelelően, hogy Európában valamely állam túlhatalomra vergődjék; most Németország túlhatalmát igyekszik ellensúlyozni. Mivel pedig a német politika szempontjai világosan érvényesülnek a baráti Olaszország közelkeleti és földközítengeri politikájában, világos az is, hogy az angol szövetségi és biztonsági hálózat közvetlenül érinti ma már Olaszországot is. Ez annál is inkább természetsszerű, mivel a tengely politikája Olaszország által nyúlik át a Balkánra. Románia így lett nagyon lényeges pont az angol tervekben s a román-lengyel jó viszony így kapcsolódott bele az új külpolitikai erőfeszítésekbe. Lengyelországot és Romániát egyforma kapcsolatok fűzik Angliához; viszont mindkét államnak egyformák voltak az aggályai az angol-orosz viszonylatokkal, az angol-orosz kölcsönös biztosítással szemben, melynek esetleges gyakorlati eredményei nyilvánvalóan az ő területüket érinthetik. Ezen aggodalmakat csak újabban sikerült az angol diplomáciának áthidalnia. A lengyel-román-angol viszonylatokhoz szorososan kapcsolódik hozzá a Baltikum kérdése is; az itteni kis államoknak hasonló a problémái a német és orosz kérdéssel szemben. Ezalatt Franciaországról aránylag

keveset hallani. Annyi bizonyos, hogy Franciaország idegessége csökkenőben van, mialatt a francia társadalom a kormánnyal egyetértésben még tovább fokozza az elővigyázatossági rendszabályokat. Az is figyelemreméltó, hogy Franciaország igen jelentős szerepet vállalt magára olyan irányban, hogy közvetítsen az angol és orosz álláspontok között a biztonság kérdésében. Ha német oldalról kissé keserűen hangoztatják, hogy Franciaország teljesen Anglia járszalagjára került saját érdekeivel szemben, akkor viszont a francia társadalom és kormányzat nyugalma, valamint az orosz-angol viszonylatokban elfoglalt helyzete mégis arra mutat, hogy Franciaország belső és külső pozíciója változatlan és szilárd.

Mialatt mind a demokratikus államok, mind a diktatúrák igyekeztek megerősíteni pozícióikat, Szovjetország is erélyesen bekapcsolódott az európai diplomáciába. Az angol és az orosz kormányzat között hetek óta folynak bizonyos viták a kölcsönös biztosítás módszereiről és méreteiről. Ezalatt a Szovjet és a nyugati hatalmak érdekes törekvéseket tettek arra vonatkozólag, hogy Japánt kikapcsolják a berlin-római tengely hatásköréből, mintegy biztosítván őt arról, hogy az európai dolgok nem érintik pozícióját. Ezzel szemben német oldalról változatlanul hangsúlyozták a berlin-rómátokiói háromszög jelentőségét; ugyanekkor viszont Japánnak feltétlenül tekintettel kell lennie a Szovjet hatalmas távolkeleti haderejére, melynek egyre nagyobb a szerepe az orosz belpolitikában is. Úgy tetszik, mintha a Szovjet emellett elégedetlen lenne az angol diplomácia lassú tempójával s az orosz sajtó nem is tartózkodik a gúnyos célzásoktól Chamberlain külpolitikájának eredménye felől. Május elejére meglepő fordulat történt az orosz külpolitika vonalvezetésében; az angol politikával szorosán összekapcsolódott Litvinovnak távoznia kellett és az eddig eléggé ismeretlen Molotov lett az utóda, aki eddig csupán a Szovjetunió belügyeiben vitt fontos szerepet. A tengelyállamok részéről Örömmel fogadták ezt a változást, pár napig azt hívták, hogy az orosz külpolitika most más irányokba tér; azóta azonban bebizonyosodott, hogy az orosz külpolitikai irány változatlan és ma már Lengyelország sem tekint akkora aggódással az orosz dolgok felé, mint azt a tengelyállamokban egyideig hitték, mikor is Németország a korridor és Danzig kérdésében Lengyelország elszigeteltségére számított. Mialatt a Litvinov-válság kirobbant, ezalatt a külügyi népbiztos állandó helyettese, a régi orosz történelmi és imperiális hagyományokkal rendelkező Potemkin nagy utazást tett a Balkánon és Kelet-Európában. Bulgáriában nyilvánvalóan ellensúlyozni igyekezett a német és az olasz külpolitika ottani előnyeit és kijelentette, hogy szláv testvérként érkezett ebbe a szláv államba. Törökországi tartózkodása során nyilvánvalóan megerősítette a hagyományos török-orosz baráti kapcsolatokat s ennek a törökországi tartózkodásnak különösen akkor lett különleges jelentősége, mikor nyilvánosságra került az angol-török megállapodás. Majd meg Lengyelországban is érdekes tárgyalásokat folytatott, noha előzőleg hírelt, hogy a lengyel kormány Potemkinnel nem bocsátkozik tárgyalásokba. A szovjet-orosz-török tárgyalások nyilván Olaszországra, a lengyelországi tárgyalások pedig Németországra vonatkoztak. Angliát ezalatt nagyon érdekelték a német flottának spanyolországi látogatásai s ha egyfelől kérelmet terveztek a flotta visszahívása ügyében a német kormányhoz és ha ugyanekkor remény van rá, hogy az egyre jobban kitolt terminusú madridi győzelmi díszszemle után visszatérnek hazájukba az olasz önkéntesek, ez még távolról sem jelenti a diplomáciai helyzet javulását; ellenkezőleg, a szovjet-orosz bekapcsolódás az amúgyis nagyméretű diplomáciai akciónak csak újabb kiterjedést és torlódó jelentőséget ad.

Az angol fegyverkezés párhuzamosan haladt ezzel a nagy diplomáciai tevékenységgel. Az európai helyzet közben arra készítette az angol kor-

mányt, hogy komolyan gondolkozzék az általános hadkötelezettség bevezetéséről. Az angol tradíciókkal való szakítás komoly gondot okozott Chamberlain kormányának; viszont végül is engednie kellett az európai változások és a közvélemény sürgetésének, — nem mintha küszöbön állana rögtön a háború, de az általános helyzet mégsem megnyugtató. Az orosz-angol viszonylatok fejlődése is nagy hatással volt az angol kormány elhatározására s Chamberlain már azért is kényszerült erre, mert Moszkvából nem közönséges befolyások és ösztönzések indultak el egy angol kormányválság és érellyesebb kormány hivatalba lépésének érdekében. A hadkötelezettség bevezetése emellett nem közönséges nyomatékot jelentett az angol kormánynak a német kormánnyal való tárgyalási készsége érdekében; viszont a hadkötelezettség bevezetése — mint hírlik — Berlinben nem keltett nagyobb meglepetést.

Berlinben április végén mindenki Hitler beszédére készült. Ez a beszéd válaszként hangzott el Roosevelt üzenetére. Az angol kormány úgy vélte, hogy még a beszéd előtt meg kell ismertetnie a maga békés céljait a német kormánnyal. Ezért Henderson berlini angol nagykövet visszatért a német fővárosba és érintkezést keresett Ribbentrop külügyminiszterrel, majd meg Hitlerrel; de a beszéd elhangzása előtt a nagy előkészületek között nem nyerhetett kihallgatást. Annál nagyobb erőfeszítést fejtett ki a német diplomácia a középeurópai helyzet tisztázására. Cincár-Markovics jugoszláv külügyminiszter velencei látogatása után Berlinbe utazott; majd meg az európai körúton lévő és a nyugati hatalmakat Románia érdekében megmozgató Gafencu román külügyminiszterrel folytattak a német külpolitika vezetői fontos megbeszéléseket, melyek jelentőségét Gafencu londoni megbeszélései is bizonyítják.

Hitler április 28-án tartott nagy beszéde volt a német külpolitika legnagyobb új eseménye. Beszédében legelőbb visszaillesztést vetett az osztrák kérdésre, melynek megoldása neki jutott osztályrészül, midőn hét és fél millió németet vezetett át a német életközösségbe. A cseh kérdéstről szólván ismertette a cseh és a német életter egységességét s kiemelte, hogy ezen országok önálló léte csak a német közigazgatással s a német gazdasági élettel kapcsolatban gondolható el egyedül; különben is amellett, hogy a négy-millió csehországi németet kimentette dicstelen helyzetéből, egyben jelentős szolgálatot tett a cseh népiségnek is, mivel a szudétánémet területek elcsatolása után megnehezültek ennek az országnak az életlehetőségei. Különben is — úgymond Hitler — ő a cseh nép tisztelője s boldog, hogy így a középeurópai katasztrófa elkerülhető lett. A bécsi döntés egyik felet sem elégtette ki; Románia pedig külön kérte Kárpátukrajna fenntartását s utat kért rajta át Németország felé. Ez — úgymond Hitler — világosan bizonyítja azon nyugati nézetek tarthatatlanságát, hogy Románia fenyegetve érzi magát Németország felől. A német-angol viszonyról szólva különösen a gyarmati kérdés fontosságát emelte ki és semmisnek nyilvánította a német-angol flottaegyezményt. Majd a német-lengyel viszonyra tért át. Elismeréssel szólt Litvániáról, mely kész volt Németországgal egyetértésben békésen s nagyvonalúan rendezni a memeli kérdést. Majd megcáfolta a Lengyelország elleni német mozgósításról szóló híreket. Danzig német város és Németországhoz akar tartozni, hangoztatta tovább Hitler. Ahogy Lengyelország folyosót kíván a tengerhez, úgy Németországnak is szüksége van a keleti tartományokhoz vezető folyosóra. Ezért Németország azt javasolta volt a lengyel kormánynak, hogy Danzig mint szabad állam térjen vissza a birodalomba és Németország kapjon a korridoron át egy utat és egy vasútvonalat, amely saját rendelkezése alatt áll és ugyanolyan területenkívüli jelleggel bír, mint a korridor Lengyelország szempontjából. Cserében ezért

Németország elismerte volna Lengyelország minden gazdasági jogát Danzigban, Lengyelország ugyanitt szabad kikötőt kapott volna, ezzel véglegesekké váltak volna a két ország határai s Németország és Lengyelország huszonöt-éves megneemtámadási szerződést kötött volna, továbbá Németország, Lengyelország és Magyarország közösen biztosítanák a szlovák állam függetlenségét. Lengyelország — folytatta Hitler — elutasította Németország javaslatait. Most állandó uszítás folyik, hogy meggyőzzék Lengyelországot, hogy Németország fegyveresen akar fellépni ellene. Mivel pedig Lengyelország Angliával paktált, érvénytelen az 1934-es német-lengyel egyezmény. Ezután Hitler Rooseveltnek felelt. Itt kiemelte Németország békeszeretét, de egyben irtózását is a versaillesi rendszertől. Németország eddigi politikája azt bizonyítja, hogy fegyver nélkül is lehet rendezni a vitás kérdéseket. Németország békét akar. De meg kell zabolázni az uszító sajtót. Németország senkinek a függetlenségét sem veszélyezteti.

A beszéd legnagyobb érdekessége a lengyel kérdés felvonultatása volt. Lényegében azonban a beszéd megnyugtató hatást keltett és belőle nem lehetett kiolvasni, hogy a háború közel áll, amiben kétségtelen része volt a nyugati államok magatartásának és előkészületeinek is. Ami a lengyel-német viszonyt illeti, itt váratlanul napvilágra kerültek mindazok a motívumok, melyek a német politika közép- és kelet európai hivatástudatából következnek. Csehszlovákia feldarabolása után most meg kell oldani a német-lengyel ellentétet is és Németország bemutatta, hogy a maga szempontjából hogyan képzelte ezt a megoldást. Lengyel részről ezzel szemben a „do ut des“ elvét hangoztatták. Hogy Németország egy időre abbahagyta a Lengyelország felé irányuló irredenta törekvéseket, ezért Lengyelország így is nagy árat fizetett. Semmiféle fenyegetés nem befolyásolhatja, hangoztatták a lengyelek, a lengyel külpolitikát, melyet már Csehszlovákia felosztása óta bizonyos csalódottság hat át Németországgal szemben. Lengyel részről hangoztatták, hogy Lengyelország teljes lojalitással tartotta távol magát a bekerítő politikától, viszont Németország nem mindig volt tekintettel Lengyelországra — például a szlovák és a kárpátaljai kérdésben. Német oldalról a lengyel nézetekre azzal feleltek, hogy Lengyelország túlméretezett imperialista politikát folytat s német területeket akar hatalmában megtartani. Kétségtelen viszont, hogy a Lengyelországra vonatkozó német állásfoglalás lényegesen hozzájárult a nyugati hatalmak politikájának megerősítéséhez s Lengyelország most már nyíltan a nyugati hatalmaknál keresi érdekeinek védelmét. A lengyel társadalom erélyes akciókkal felel a német politika törekvéseire, bojkotálja a német filmeket és újságokat, kizárja munkahelyéről a nagynémet propagandába beszervezett munkásokat, kiutasít egy csomó német állampolgárt, legutóbb a német árukat is kizárta Lengyelországból.

Ezalatt Németország nagy előkészületeket tett Hitler ötvenedik születésnapjának megünneplésére. Hitler ezen ünnepek alkalmával jelentős megnyilatkozásokat tett békeakarataról s nagy katonai díszszemlével zárta le az ünnepléseket, mely fogalmat adhatott a német békeakaratot támogató katonai erőről. Ezen ünnepek küszöbén érkezett Németországba a magyar miniszterelnök és kidegyminiszter s a velük való tárgyalások a legbarátságosabb mederben folytak; különlegesen kiemelték a magyar kormányzat és a mai Németország szíves viszonyát és érdekazonosságát a fennforgó európai helyzetben. Bizonytalán érdekes tárgyalások folytak le a Magyarországot és szomszédjait érintő kérdésekről s különösképpen magyar-jugoszláv vonatkozásban e tárgyalások mintegy kiegészítései lehetnek az olasz-jugoszláv, illetve a magyar-olasz megbeszéléseknek.

A májusi diplomáciai tevékenységre különösen ösztönzően hatott Beck lengyel külügyminiszternek május 5-én tartott beszéde, melyben válaszolt

Hitlernek és lengyel megvilágításban mutatta be a lengyel-német viszony vitás és kényes pontjait. E beszéd mindenestre lényegesen hozzájárult bizonyos homályosabb és bizonytalanabb részletek tisztázásához s egyben tanujele volt Lengyelország szilárd elhatározásának és nem közönséges európai fontosságának is. A beszéd leglényegesebb eleme az volt, hogy Lengyelország nem engedi magát elzárni a Balti-tengertől. Holott a nyugat-szlovákiai német megszállás és a Memel-vidék német okkupációja egyformán azt a célt szolgálták, hogy Lengyelország beszoríttassék a kontinens belsejébe. A memeli német akció végtére egymásra utalta Lengyelországot és Litvániát és az európai külpolitikának egy új lengyel-litván-balti szolidaritás kialakulásával kell a jövőben számolnia; e szempontból nagyon figyelemreméltó a litván vezérkari főnök varsói látogatása.

Beck lengyel külügyminiszter beszédében kiemelte, hogy Lengyelország csak kölcsönös engedményekre hajlandó. Az angol-lengyel egyezmény arra az esetre vonatkozik, ha a két ország függetlenségét közvetve vagy közvetlenül veszélyeztetik. Lengyelországnak senkivel szemben sincs támadó szándéka. Az 1934-es egyezmény nagy horderejű egyezmény volt, de a mai viszonyok között Lengyelországnak nem kell különösképpen meggyászolnia megszűnését. Az egyezmény évszázados nézeteltéréseket akart megszüntetni és kiküszöbölni s a lengyel politika egészen mostanáig — úgymond Beck — hű maradt az egyezmény szelleméhez. Attól a perctől kezdve azonban — folytatta, — hogy az egyik szerződő fél politikai magatartása eltér az egyezmény szellemétől, Lengyelországnak nincsen oka rá, hogy megszűnését sajnálja. Az egyezmény akkor vesztette el igazi jelentőségét, amikor olyan értelmezést kívántak adni neki, mely korlátozta volna Lengyelország politikai és nemzeti szabadságát s egyoldalú és létérdekeivel ellenkező engedményeket követelt a lengyel néptől. Danzigot illetően a lengyel külügyminiszter kijelentette, hogy Lengyelország ragaszkodik a mostani állapothoz, de mindenkor készen áll békés tárgyalásokra, viszont a Baltikumtól nem engedheti elzárni magát. Kiemelte, hogy a „Korridor“ kifejezés mindig mesterkéltn volt; ez a terület ősi lengyel föld és nem lehet alku tárgya. Németország különben is azt garantálja, ami Lengyelország tulajdona és nem lehet semmiféle garancia tárgya. A békénél is többet ér a becsület, — fejezte be beszédét a lengyel külügyminiszter, aki egyben csodálkozásának is kifejezést adott afölött, hogy Hitler milyen ajánlatot tett Danzigról és Szlovákiáról a lengyel kormánynak; ezen ajánlatot — úgymond — konkrét formában a lengyel kormány sohasem kapta kézhez s „különben sem lengyel szokás, hogy mások életérdekei alku tárgyává tétessenek“.

A lengyel külügyminiszter beszédét követő diplomáciai tárgyalások során még mindig nem sikerült végleges megegyezési formát találni Anglia és a Szovjet között. Viszont közben május 8-án végleges formában nyilvánosságra került Ribbentrop és Ciano milánói tárgyalásainak eredménye: a német-olasz katonai szövetség. Nyugati nézetek szerint ez nem változtatja meg lényegesen a tényleges helyzetet, viszont döntő módon betetőzi Németország földközítengeri és olasz érdekeltségét. A német s az olasz külügyminiszter találkozását szándékosan tették Milánóba, ilymódon cáfolták azon tendenciózus nyugati híreket, melyek szerint Milánóban viharos németellenes és antifasiszta tüntetések lettek volna, nyomukban óriási arányú letartóztatásokkal. Olaszország a maga szilárd pozícióját azzal is megmutatta, hogy a jugoszláv kormányzóherceg Rómába érkezett s tanácskozásokat folytatott az olasz-jugoszláv viszony további fejlesztéséről. Közben az angol és francia vezérkar, illetve Oroszország és Franciaország újabb tárgyalásokat folytattak; egyedüli vitás pont maradt még az angol-orosz szerződés és kölcsönös biztonsági rendszer felépítése. A német-olasz katonai és poli-

तिकai szövetség mintegy megelőzése volt ennek a soká vajúdo megegyezésnek. Az angol-orosz szövetség, Lengyelországra való tekintettel, ezek után olyan formát öltött, hogy — függetlenül a lengyel-angol viszonytól — Anglia szövetséget köt a Szovjettel, mely semmiben sem érinti Anglia lengyel garanciáját. Nem az a szándék, hogy a Szovjet feltétlen beavatkozásra köteleztessék; viszont a szovjet külpolitika erélyesen fáradozott azon, hogy az Angliát érintő orosz garancia terjesztessék ki a nyugati orosz határokat biztosító angol garanciává.

A Szovjettel való megegyezés egyelőre még nehézségekbe ütközik s Oroszország akadékoskodása megakadályozza Angliát benne, hogy végső formát adjon a kölcsönös biztonsági hálózatnak. Viszont pozitív eredményeként könyvelheti el a május közepén nyilvánosságra jutott angol-török megegyezést, melyet még további megállapodások fognak kiegészíteni. Németországban és Olaszországban érthetően kellemetlen hangulatot keltett ez a megállapodás, melyben Franciaország is közreműködött és hírlik, hogy Franciaország Törökország birtokába bocsátja végleg a sokat vitatott alexandrettei szandzsákat. Olaszországot különösen érdekli az angol-török egyezmény; a Dodekanézosz olasz szigetei a török partok látó- és lőtávolyában fekszenek s Törökország magatartása nyilván nem lehet hatás nélkül Egyiptomra és a Szezi-csatomára sem. Továbbá a Balkán felé is igen lényeges az angol-török egyezmény jelentősége, mely ilyenformán nem lehet hatás nélkül a Balkán-szövetség helyzetére sem. A török egyezmény mutatja az utat, amerre fejlődnie kell nyilván majd az angol-orosz viszonyoknak is s ha Anglia egyelőre tartózkodik a Szovjettel, való kölcsönösségtől, a megkezdett út errefelé vezet. Németországban szemére hányják Törökországnak, hogy magatartása nem felel meg Kemál hagyományainak, nem méltatván figyelemre a tényt, hogy Kemál diktatúrája kifejezetten baloldali jellegű és orientációjú volt, amit a hosszú orosz-török jó viszony is mutat. Törökország fontossága azért is figyelemreméltó, mert a közelpkeleti német koncepciók felidéztek a közelpkeleti mohamedán államok szövetkezését s Törökország, Egyiptom, Perzsia és Afganisztán a jövőben közösen járnak el, ami Angliát is nyilvánvalóan igen érdekli, különös tekintettel a német és olasz kormányzatoknak az arab mozgalmak iránt tanúsított beható figyelmére.

BRUNSZVIK TERÉZ NAPLÓI ES FELJEGYZÉSEI

A HATALMAS KÖTET a Magyar Történelmi Társulat kiadásában és Czeke Marianne szerkesztésében jelent meg. Előszavából megtudjuk, hogy Brunszvik Teréznek, a magyar kisdedóvó-intézmény megalapítójának és terjesztőjének naplóját „a minden magyar kultúrgondolatot oly lelkesen felkaroló“ gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter még 1928-ban akarta közrebocsátani, hogy egy több kötetre terjedő kiadással ünnepelje meg az első magyar kisdedóvó megalapításának századik évfordulóját. Az ország gazdasági helyzetének súlyosbodásával az eredeti terv helyett a kiadást, a szerkesztő sok fáradságos munkát igénylő rövidítései után, két kötetre kellett redukálni, amelyből a több mint 800 lap terjedelmű első kötet most látott napvilágot.

Ennek az első kötetnek a felét foglalja el Czeke Marianne nagyszabású bevezető tanulmánya, amely arra szolgál, hogy a második részt, azaz a naplókat, mind történeti, mind lélektani szempontból megvilágítsa. Az itt közölt naplók az 1809—1814. évekre vonatkoznak, vagyis arra az időszakra, amely alatt Brunszvik Teréz azzá az érdekes és nagyszabású egyéniséggé fejlődött, akit valóban méltán állíthatunk a reformkorszak nagy szellemi vezérei közé. Csoda volt ez a fejlődés, a lelki-szellemi fejlődés csodája, az egyszer kitűzött nemes eszményeknek olyan vasakarattal való követése, az öntökéletesítésnek olyan kegyetlen szigorú iskolája, amilyent csak a legnagyobbak, az igazi hivatottak, tudnak felmutatni. Ezért szinte önként kínálkoztak Czeke Marianne számára a nagy kortárssal, Széchenyi Istvánnal való összevetés szempontjai. A korszellemből fakadó közös törekvéseken, a reformszellem aktív hazafiságán felül az igazi hivatottak lelki-szellemi habitusa a legközelebb hozza őket egymáshoz. Forrón szeretni tudó szívük vérével, egész életük önfeláldozásával, minden egyéni öröm és boldogság háttérbe szorításával, szinte a megszállottság fanatizmusával szolgálják magasabb küldetésüket, mert nem is tehetnek másképp. Erre vonatkoznak Brunszvik Teréz öreg korában írt sorai: „amit gondoltam, tettem és megvalósítottam, az nem volt érdem, hanem belső ösztön, amelynek nem tudtam és nem akartam ellenállni.^c Minden, a legkisebb, a legjelentéktelenebb, is eszköz nekik arra, hogy céljaikhoz közelebb jussanak. Nem volt tehát számukra a naplóírás sem más, mint az önnevelésnek, a folytonos lelkiismeretvizsgálatnak eszköze, hibáik, gyengeségeik kíméletlen ostroma.

A biográfus tehát hiába keresne tájékozódást Branszvik Teréz naplóiban, mert ezek az írások kizárólag a belső életre irányulnak. Olvasmányainak vagy környezetének csak annyi helyet juttat, amennyiben az akkor megkezdett „reformációját“, a tökéletesedés felé való törekvéseit elősegítik vagy hátráltatják. Viszont a naplók megértéséhez mégis csak fontos Teréz életrajzi adatainak ismerete, amelyhez öreg korában írt Mémoires-jai az itt tárgyalt időszakra kevés segítséget nyújtanak. A Magyar Pedagógiai Társaság által még 1907-ben kiírt pályázat teljes életrajzának megírására meddő maradt, mert a főforrás, az általános érdekű levelesláda, akkor még nem állt rendelkezésre. Czeke Marianne nagy érdeme, hogy felismerve Brunszvik Teréz életének nemcsak magyar, hanem általános kulturális szempontból való érdekességét és értékességét, az eddig ismert források nyomán megszállt területre, a szatmármegyei Pálfalvára utazik, ahol Brunszvik Teréz nővérének, Karolinának unokája, De Gerando Attiláné, született gróf Teleki Irén, készséggel bocsátotta rendelkezésére a birtokában levő naplóanyagot. Ennek alapján írta meg Hrabovszkyné dr. Révész Margit társszerzőségével Brunszvik Teréz élet- és jellemrajzát (Budapest, 1926, Kisdednevelés), amely életrajznak idevonatkozó szakaszát a közölt naplókra való bő utalásokkal, mindenre kiterjedő részletes magyarázó jegyzetekkel és jellemzéssel nagy kultúrtörténeti tanulmány nyá kibővítette. Csak aki látta ezeket a naplókat, tudja felfogni, milyen nehéz feladat volt a rendszertelenül írott, hiányos keltezésű, sok ismétlést, szertelenséget mutató, irodalminak éppen nem mondható német vagy francia nyelvű írásokból kihámozni az összefüggéseket és azokat a lényeges vonásokat, amelyekből Czeke Marianne szigorúan tárgyilagos, óriási anyagismeretet bizonyító s amellet mindenkor érdekes és élvezetes előadásban rajzolja meg hősnőjének, „a legnagyobb magyar honleánynak“, életét és nemes portréját. S hogy a nehéz munka megérte a fáradságot, bizonyítja az a lelkes szeretet, amelynek ihletésére Czeke Marianne minden tárgyilagossága mellett is teljesen bele tudta élni magát egy nagy asszonyi egyéniség fenkölt lelki világába s teljesen megértette ennek a magasabbrendű emberiségért hősieen küzdő léleknek minden megnyilatkozását. Így valóban sikerrel tudta kimutatni, hogy Brunszvik Terézt nemcsak Beethovenhez fűződő barátsága vagy esetleges szerelme, hanem elsősorban személyes emberi értékei és érdemei teszik méltóvá a nemzetközi érdeklődésre.

Brunszvik Teréz neve ugyanis nem mint az európai gyermekvédelem egyik legnagyobb úttörőjéé ismeretes a művelt nemzetek előtt, hanem mert ő benne sejtik Beethoven híres, a „Halhatatlan Kedves“-hez szóló, leveleinek címzettjét. Ebből a szempontból külföldön is nagy érdeklődés nyilvánult meg a megjelenendő naplók iránt: hátha ezek hoznak majd bizonyosságot a zenetörténészek, mint Thayer, La Mara, San Galli, Romain Rohand, eddigi találgatásaiba. Czeke Marianne — igen helyesen — elébe vág a túlzott várakozásoknak, mikor mindjárt a bevezető részben érinti ezt a problémát. A naplók ugyanis a legnagyobb mértékben igazolják, hogy Beethoven a Brunszvik-családdhoz már 1799-től kezdve különösen meleg barátság

fűzte, s hogy ezen felül a vele annyira rokonlelkű Terézt mélyen érzett tisztelettel is kitüntette. De, hogy ez az érzelem szerelemmé fokozódott volna, ez a naplóból nem tűnik ki; az „Unsterbliche Geliebte“ problémája tehát ezentúl is rejtély marad. Így Czeke Marianne is csatlakozik Romain Rolland nézetéhez, amely szerint mielőtt ez ügyben dönteni lehetne, várni kell az eddigieknél meggyőzőbb adatok felbukkanására.

De lássuk röviden a bevezető tanulmány nyomán, melyek voltak azok a belső és külső körülmények, amelyek Brunszvik Terézt kivételes sorsára kijelölték. Czeke Marianne gondos kutatómunkával tárja fel a Brunszvik-család származását, Teréz közvetlen őseinek nagy érdemeit, akik a török által elpusztított vidékeken a magyar föld lehetőségeit serény munkával újra feltárták és a szörnyű pusztaságból — amelyet történéseink is olyan megrázóan ecsetelnek — a családi birtok helyén, Martonvásáron valóságos paradicsomot varázsoltak. Teréz apja, Brunszvik Antal gróf udvari és helytartósági tanácsos Pozsonyban, nagy műveltségű, irodalomért, zenéért rajongó ember, nagy híve a felvilágosodás szabadsági és humanitárius eszméinek. Midőn 47 éves korában elhunyt, négy gyermeket hagyott hátra: Terézt, Josephint, Carolinát és Ferencet, akiknek nevelését ezentúl az édesanya, a józan, takarékos, puritán Seeberg Anna bárónő irányította. Bizony ez a nevelés az akkori divat szerint, német és francia nevelőnk kezében, meglehetősen hiányos volt. Csak a városban töltött téli hónapok alatt folyik a komolyabb oktatás, amikor is a rendkívül tehetséges gyermekek valósággal habzsolják magukba a tudományt. Teréz nagy tudásvágya, rajz- és zenei tehetsége, írói készsége, kitűnő emlékezete, eszmékért való határtalan lelkesedése már ekkor kitűnik. A serdülő kor exaltált hangulatában szeretett édesapjának vörös márványból piramist emeltet s ez előtt avatja fel magát az igazság papnőjévé, azzal az elhatározással, hogy sohasem megy férjhez. Már ekkor érzi a nagy felgyülemlett erőt lelkében, ami a nagy tétlenségben, a serkentő példa hiányában mindig csak újra elzsibbad.

Nagy esemény volt a jobbára vidéken felnőtt két idősebb Brunszvik grófleány életében, midőn édesanyjuk, az akkori divat szerint, a társadalmi és kulturális élet központjába, Bécsbe vitte őket. Itt ismerkedtek meg Beethovennel, aki ottartózkodásuk idejére szívesen vállalta a két tehetséges leány zongoraoktatását. Majd egész nap együtt volt a víg társaság, a Beethovennel ugyancsak baráti viszonyban levő magyar arisztokrata családok fiatalsága. Josephin mint Deym József gróf menyasszonya tér haza Martonvásárra, s csakhamar megtörténik a házasságkötés is. Új bécsi otthonában az idős és féltékeny férj mellett Josephin nem boldog. Nagy vágyakozással gondol szeretett nővéreire, akikkel sűrű levelezést folytat. Ebből értesülünk, hogy a szép, kivételes intelligenciájú és nagyon muzikális grófné csakhamar középpontja lett Bécsben egy kis zenekedvelő és művelő előkelő társaságnak, amelyhez hasonlók legfőbb tényezői voltak Bécs akkori páratlan zene-kultúrájának. És ennek a kis körnek egy Beethoven volt az igazi gyűjtőpontja, aki mint Josephin házának gyakori vendége ihleti és irányítja a félnapokra elhúzódó házi zenéléseket. A kitűnő zongorista Josephin

mellett bátyja, Ferenc, Zmeskal Miklós — mindkettő hű barátja Beethovennek — kitűnő előadóművészek, mint Schuppanzigh, Punto, stb., a főközreműködők Beethoven kamaraműveinek előadásában. A nővérek levelezéséből kitűnik, mennyire felismerték már mindhárman Beethovenben a világraszóló zsenit. Teréz rajongó lelkesedéssel fogadja a Bécsből megküldött dalait, rögtön megtanulja és éneklí azokat, szonátáit olyan szépen játssza, hogy hallgatói legfőbb művészi élvezetükként emlegetik és ha meglátogatja nővérét Bécsben, ugyancsak buzgó és tevékeny tagja a zeneegyüttesnek. Czeke Marianne a leggondosabb kutatással mutatja ki a levelek Beethoven-vonatkozásait s sikerül is neki egyes zenetörténetesek kronologikus szempontból hibás adatait vagy tetszetős elképzeléseit a valóságnak megfelelően helyreigazítani.¹

Mint derült égből a villámcsapás hatott Martonvásáron a hír, hogy Deym gróf rövid betegség után négy gyermekkel özvegyen hagyta Josephint. Teréznek most már bőven akad alkalma Jcsephin iránti rajongó szeretetét tettekben is kimutatni. Készséggel hagyja ott az előkelő társaséletet, mikor Josephin felszólítja egy közös külföldi útra, hogy a Deym-fíúk számára megfelelő nevelőintézetet vagy házitanítót keressenek. Tudvalevő, hogy a német felvilágosodás és a neohumanizmus hatására a század fordulóján fellendül az érdeklődés az erkölcsi nevelés és a jellemfejlesztés problémái iránt. Már Teréz apja is aktív részt vett ezekben a pedagógiai mozgalmakban, midőn 1799-ben mint a Regnicoláris bizottság nevelésügyi referense szerepel. A Brunsvik-lányok tehát már hazulról hozhatták az ilyen kérdések iránt való fogékonyságukat s Deym grófné is elsődrendű fontosságúnak tartja két fia nevelésének kérdését.

A két nővér tehát szakemberek tanácsára Yverdunbe, az akkor már híres Pestalozzi-intézet meglátogatására utazik. Valósággal búcsújáráshoz hasonlóan tódultak ide a tanítványok, a Pestalozzi módszereit elsajátítani akaró pedagógusok és az ilyeneket alkalmazni óhajtó családok.

Pestalozzi varázslatos, fenkölt egyénisége és nevelési elvei, mély vallásossága, a gyermek és azon keresztül a nép iránt érzett mélyeséges szeretete, lelkessége, kitartása, amellyel annyi akadály ellenére sem szűnt meg az emberiség javára dolgozni, szinte meghatott tiszteletet keltett Teréz lelkében. A tanítványok élénksége, tanulmányvágyása, az eredmények, a közvetlen barátságos érintkezésmód tanuló és tanító között, — amely a kényszereszközöket vagy büntetésekét majdnem feleslegessé tette, — az értelem túlzottan egyoldalú kiképzésével szemben az érzelmi világ, az erkölcsi jellem fejlesztésére vetett súly, mind új volt a korabeli iskolák meddő hatásával szemben. A népboldogító eszmék és az emberszeretetet hirdető gondolatok külö-

¹ Így például La Mara azon állítását, hogy Beethoven Josephinhez címezte volna híres leveleit, teljesen megcáfolja. Max Unger és Thomas San-Galli a levelek dátumát kétségen kívül 1812 júl. 6. és 7-ére állapították meg. Ebben az időben Josephin — bár kétségtelen, hogy iránta, még mint Deym grófné iránt, Beethoven nem volt közömbös — már másodszor van férjnél, hat gyermek anyja s olyan életkörülmények között él, amelyek teljesen kizárják őt a „Halhatatlan Kedves“ szerepéből.

nösen nagy hatással voltak Terézre. Ekkor érlelődik meg benne a gondolat, hogy életét ugyanezen eszmények szolgálatára, a köz javára fogja fordítani.

E céltól azonban ekkor, 1808-ban, még igen messze van. Népnevelési eszméivel otthon sehol sem talál megértésre. Exaltálnak mondták, aki nő és még hozzá arisztokrata nő létére kis gyermekeket óvó intézet felállítását akarja propagálni. Így minden energiáját arra fordítja, hogy egyelőre saját magát készítse elő a nevelői hivatásra. De ehhez neki, akinek egész eddigi élete, nevelése, társadalmi köre, ellentétben állottak kitűzött céljaival, segítségre, tanácsadóra, buzdításra volt szüksége. Így nem csoda, ha az Yverdunben megismert hasonló eszmékkal töltekezett észt származású Stackelberg Kristóf bárót szívesen fogadja sógorául, mert reméli, hogy Josephinnel és vele együtt fogják megvalósítani közös eszményüket, az öntökéletesítés és mások tökéletesítésének eszményét. Josephin második férjével Witchapban, újonnan szerzett birtokukon, telepszik le, ahová Terézt is meghívja, hogy szaporodó gyermekeinek nevelésében és tanításában segítségére legyen. S itt kezdődik Brunsvik Teréz új élete. Főjellemvonása, a túlaradó emberszeretet, a szinte szenvedélyes segítenivágyás, végre határozott célok szolgálatában fejtheti ki teljes aktivitását. Emellett mint természetes hajlam él benne az elvont eszmék iránt való rajongás, a tökéletesedés olthatatlan vágya, amelyet nem elégíthetett ki a rangjabeli átlag nők élete. Czeke Marianne méltán mutat rá, hogy mindezen tulajdonságoknak kristályosító erőkéDt adták meg az irányt és a formát Pestalozzi embernevelési és gyermekvédelmi eszméi. Most már tudta mit akar: nevelni, a jövődő nemzedéknek szentelni erejét és szeretetét. S amit egyszer Teréz célul tűzött ki maga elé, azt teljesen meg akarta valósítani. „Az a legboldogtalanabb, aki mindig ingadozik, aki mindent csak félig tesz. Kevés öröme és hatásra számíthat az ilyen. Csak a tökéletes tudja a tökéletesre hivatott embert kielégíteni“ — írja naplójában. S így, amilyen teljes odaadással vetette bele magát előbb a társasélet élvezeteibe, mert akkor azt „akarta“, hogy a szalonok ünnepelt kedvence legyen, olyan teljes szívvel-lélekkel szenteli most életét immár világosan felismert hivatásának.

A PSZICHOLÓGUS SZÁMÁRA különösen érdekes és vonzó olvasmányok Teréz önnevelésének dokumentumai, az itt következő naplók, amelyekből megragadóan bontakoznak ki a hivatott lélek küzdelmei és jellemvonásai. Az önnevelés útján legelőször arra jön rá Teréz, hogy ne az egyes személyekben keresse az eszményképét, mert ennek csak csalódás lehet a vége. Így Josephin és Stackelberg, akiknek tanácsát, helyeslését vagy gáncsait szentírásnak veszi — hiszen mint mintaképek szerepelnek előtte — később teljesen magára hagyják. Teréz lassanként rájön, hogy mindketten inkább az irántuk való odaadásának kihasználásában, semmint tökéletesedésének pozitív elősegítésében járnak elől. A naplók további folyamán már felülkerekedik a belátás, hogy egyedül csak magában keresheti a felemelkedés és a belső boldogság forrásait. Sok kiábránduláson mehetett keresztül,

amíg leírta ezeket a sorokat: „Az én feladatom, hogy az emberek jellemtelensége ne tegyen engem is hasonlóvá, hanem, hogy mindig elvek szerint cselekedjem. Semmibe sem kell venni a kicsiségeket és nagylelkűnek kell lenni mások hibáival szemben.“ Majd így ír: „A legnagyobb baj abból származik, ha az ember túlságosan bízik egy másikban. Csak az Isten jó.“

De amíg az emberi eszményképek után eljut ehhez a legfőbb és egyetlen igazi eszményképhez, még sokat kell lelkileg fejlődnie. Látva, hogy környezetében csak magára számíthat, olvasmányokhoz fordul, hogy ezekből merítsen útbaigazítást és erőt a gyakorlati nevelés problémáinak megoldására. Ismerte a nagy nevelő szellemek minden jelentősebb alkotását. Naplóiban sűrűn utal Pestalozzi, Goethe, Jacobi, Herbert, Herder, Müller G., Salzman, Guthsmuths, Fenelon, Montaigne, Rousseau, Barthélemy nevelésre vonatkozó gondolataira. Ezeket sokszor nem is foglalja idézetekbe, annyira a magáénak érzi már. Czeke Mariannak ugyancsak kitűnően kellett ismerni az egész korabeli és jelentősebb pedagógiai irodalmat, hogy így ki tudta hámozni Teréz gondolatainak főforrásait. Különösen kitűnik a naplók-ból az a nagy hatás, amelyet a század erősen etikai-rationális szelleme Teréz fogékony lelkére gyakorolt. Az erkölcsi jellem fejlesztése a legmagasabb eszmény, amely Teréznél vallás erkölcsi magaslatra emelkedik. A klasszikus ideálok, amelyeket Teréz főképp Barthélemy kilenc-kötetes, „Voyage du jeune Anacharsis en Grèce“ c. művéből ismert meg) ugyancsak vallás erkölcsi jellegük miatt ragadják meg annyira lelkét, így lesz Pythagoras magas ethoszú tanítása Teréz egyik sokat idézett, legkedvesebb eszményképe. Így rendeli a zenét is görög mintára az erkölcsi tökéletesedés szolgálatára s ő, a kitűnő muzsikusként, Beethoven kedves tanítványa, megtagadja magától a zene tisztán esztétikai, érzéki vagy lelket exaltáló élvezetét: „Ich war zu nachgiebig gegen merne Lust Klavier zu spielen und habe der sinnlichen Neigung und nicht der Reflection gefolgt“. Ebből látni, hogy Teréz számára minden „Sinnlichkeit“, aminek teljesítése nem jár önlelküzdéssel, önmegtagadással. Elveinek sarkpontja, hogy erény csak az, amit küzdelem, önfegyelmezés és önmegtagadás által szerzünk meg. „A legmagasabb felemelkedés a mindenről való lemondani tudás.“ Teréz sok tévelygés, sok sikertelenség ellenére minden eszközzel fanatikusan tör egy irányba. „Mindent, amit teszek, tanulok, tanítok, eszköz legyen az egyetlen célhoz, amelyhez mindennek, mint egyetlen pontban összefutó sugaraknak kell irányulni.“ — A várni tudás, erőt és energiát jelent. A természet sem néz az egyénre, semmi sem zavarja nagyvonalú folyását, így a nagy ember sem tekint pillanatnyi helyzetekre. A folyton másokra való tekintet nem segít előre.“

Ennek az előrejutásnak a szempontjából tekinti Teréz saját énjének a környezetéhez való viszonyát. Miért élt benne olyan erősen a nagy lelkek tulajdonsága, a lelkesedés képessége? Mert szüksége volt arra, hogy a másban megtestesült kiválóságok, erények mint hajtó motorok szerepeljenek számára a felemelkedéshez. „Milyen nagy boldogság,“ — írja egy helyen — „a nagy lelkekben és írásaikban az emberben rejlő istenit és fenségét megismerni.“ Ezzel szemben ösz-

tönszerűleg érezte, milyen lehúzó, elcsüggesztő hatása van a kicsinyes, közönséges léleknek, mennyire menekülnie kell az ilyen környezetből. „Ahogy emberek között vagyok, a legvilágosabb gondolatom is elhomályosul és eltűnik abban az igyekezetben, hogy a környezethez alkalmazkodjam, abban a hatásban, amelyet mások rám gyakorolnak.“ Érti, milyen veszedelem rejlik túlságosan expanzív, másokkal szemben túlságosan előzékeny hajlamaiban: „Minél jelentékenyebbek vagyunk, annál kisebb hatása reánk a külvilág“. — „Túlságosan sokat foglalkozom a részletekkel; nagy célokban kell élni, mert különben rengeteg energiát pazarolunk el a környezet kicsinyességére, amely minket is kicsinyessé és triviálissá tesz.“

Milyen szenvedélyes vágy szól ezekben a sorokban a legnagyobb cél: a lelki-szellemi önállóság után. Világosan látja, hogy a nőnek ezért kell a legnehezebb harcot vívnia, hiszen hosszú éveken át berögződött fiatalkori nevelése őt is ahhoz szoktatta, hogy mindig másokra támaszkodjék, minden helyzetben másokat kérdezzen. Most nem győzi az önállóság értékét lelkébe vésní: „Mit ér az ember, ha mindig támaszra szorul“, — „Az ember értéke csak annyi, amennyi önerejéből lett.“ Fájdalmasan érzi, milyen nehéz itt a régi nevelés hibáit helyrehozni: „A függetlenség emeli az erőt és a bátorságot. Még mindig szeretem magam más akarátának alárendelni. Kell, hogy végre a magam lábán járjak.“

Ez a „kell“, ez a szinte „démoni“ akaratérő Teréz egyik legjellemzőbb vonása. Mindent el tud érni, amit akar. Micsoda akaratérő kellett egy nőnek akkor ahhoz, hogy 20 év megszokott életmódjával, környezete előítéletével fölvegye a harcot? és a társaságbeli arisztokrata hölgy régi felületes, üres világa helyébe felépítse a nagyműveltségű, nemzetnevelő, a közösségekért dolgozó, Széchenyi hatalmas látókörében élő nagyszony világát. „Az akarat nem terv, óhaj vagy elhatározás, hanem kivitel. Akarni és tenni egy.“ — „Semmi sem lehetetlen, semmi sincs elveszve, csak akkor, ha az ember önmagát adja fel, ha nem tud akarni többé.“ — „Csak folytonos mozgás, küzdelem az emberi élet igazi értéke. Olyan ez, mint a folyó, mely ha megáll, csak mocsár vagy jég keletkezhet a helyén.“

Ez a legyőzhetetlen vágy a folytonos előhaladásra nem kis mértékben vezethető vissza a hivatott ember önrétére. „A legrettenetesebb dolog meghalni anélkül, hogy valami hasznosat tettünk volna a világban.“ — „Sokat tenni, ez a legfőbb óhajom.“ Jelentéktelennek lenni, ez elviselhetetlennek tűnik fel Teréz előtt. Idézi Goethét: „A kényelmetlent könnyebb elviselni, mint a jelentéktelent“. — „A Monarchia és a világ legnemesebb alakjai közé fogok tartozni. Ez a törekvésem és forró kívánságom.“

És ez a vágya teljes mértékben sikerült, mert nála akarat és kivitel egy volt. Ezek a naplók már előre éreztetik, hogy akit ilyen mértékben hatott át a nevelés hatalmában való hit, az kellett, hogy előbb-utóbb nagy nevelővé váljék. De itt is ösztönösen fordul azok felé a pedagógiai eszközök felé, amelyek öntökéletesedését előmozdítják. Főtörekvése ugyanis, hogy azokat a jó tulajdonságokat, erényeket, amelyeket a gyermekben ki akar fejleszteni, előbb önmaga tudja felmutatni. Teljesen

Pestalozzi szellemében, azaz a nevelés mindenható hatalmába vetett hittel írja e sorokat: „A csecsemő teljesen ment azoktól a nyomorúságoktól és emberi ostobaságoktól, amelyek itt e földön uralkodnak. Benne még él az eredeti boldogságra és erőre való képesség, amelyre Istentől kapott hivatást. Ezért a csodáért könyörgök Istenhez, ennek szentelem egész életemet. Miért ne lehetne Krisztus példájára átformálni a világot? Hozzá hasonlóan tisztának, erősnek és fenségesnek kell lenni, akkor éppúgy lesznek követőink és a létünk nyomán fakadó áldás századokat fog beragyogni. Minden attól függ, hogy az egyén tiszta legyen és felemelkedjék, akkor már magától adódik az eszköz, amellyel legjobban tud másokra hatni“.

Ilyen krisztusi magaslaton járó eszmények megértetik velünk Teréz naplóírási módját. Folytonos ismétlésekkel, szinte lángbetűkkel akarja leikébe vésni legkisebb hibáit, az intelmet, hogy erőszakosan fojtsa el magában mindent, ami kicsinyes, lágy, gyöngé, túláradó, fegyelmetlen, tehát mindent, ami a mások nevelésére, üdvös lelki behatására alkalmas egyensúlyozott, harmonikus egyéniség kifejtését akadályozná. A szabad ember isteni, királyi lénye lebeg a szemei előtt, akit nem rabszolgaostor hajlít fegyelemre, akit a szenvedés nem tud meggörnyeszteni, hanem aki szabadon, nemes lendülettel tud felemelkedni a közönségesség, a kicsinyesség lehúzó légköréből. Minden nagy nemzetnevelő örök időkre érvényes követelményét fogalmazza meg e sorokban: „Minél fejlettebb erkölcsi lényed, minél inkább dolgozol önreflexiókkal, cselekedeteid titkos rúgóinak szigorú vizsgálatával szellemed és karaktered kiművelésén, annál könnyebben tudsz másokra hatni, másokat vezetni, önmagadon kell elkezdened, önmagadnak kell előbb erkölcsileg szilárd lábakon állanod, önmagaddal kell előbb készen lenned. A többi magától jön, ha a gyeplőt sohasem engeded ki a kezedből“.

Brunszvik Teréz tehát éppen úgy, mint Széchenyi István, a legtöbbet önmagától követeli. Nem szép szavakban éli ki magát, nem elméletben, hanem példaadással, egész életével, egy óriási fegyelemmel és akaraterővel kialakított nevelő-egyéniességgel oktat, aki törhetetlen hittel küzd nemzete boldogabb jövőjéért, míg ő maga egyéni boldogságában üres kézzel marad. „Mint a fa, amely kemény tél után csak megnyomorodott virágot és gyümölcsöt hajt, úgy hiányzik nekem is a megértésével tápláló és éltető környezet szeretetének és részvételének napsugara.“ — Tudjuk, hogy Teréz heroikus lelke, tántoríthatatlan kötelességérzete, az akadályoktól vissza nem rettenő akaraterője meghozta később, hosszú évek után, a maga gyümölcsét. Arra az időszakra már nem terjednek az itt közölt naplók, midőn már sok-sok hívet szerzett a kiseddóvás ügyének, mert felismerték benne az erőszak nélküli magyarosítás akkor egyedüli eszközét. Csakhamar 116 óvoda létesült Magyarországon s ezek közül 14 tisztán Teréz anyagi támogatásával. Itt nem az eredményt, hanem a lelki-szellemi előkészítés hatalmas munkáját és küzdelmeit szemlélhetjük, amely közben sokszor szinte megdöbbentő éleslátással tapint rá a nemzeti lét sorsdöntő problémáira. Így a nevelés fontos nemzeti hatása, a magyarságnak a nyelv kiművelése és terjesztése által való felemelése, a földművesosztály fel-

karolása mind olyan intuitív meglátásai, amelyek ma a legidőszerűbbek. S ugyancsak a jelenre illenek — szinte szóról-szóra — a magas kultúrájú népek dekadenciájáról írott sorai: „Vannak korok, mikor az emberek százfelé forgácsolódva, semmit sem tudnak mélyebben áthatni, vagy a sokfélét egységbe foglalni. Így elvész belőlük a mélység, a bensőség, elvesztik mind a maguk, mind magukon kívül az Isten szemléletének képességét. Mindenben csak a közönségest látják, anyaggá lesznek, szavakon, külsőségeken függnék: a Szellem elvész vagy teljesen felületessé és gyengévé süllyed“.

Ezek a sorok élesen mutatnak rá arra a nagy szakadékra, amely Teréz korát a mi korunktól elválasztja. Teréz nemes törekvéseiben tulajdonképpen kora optimisztikus, a nevelés mindenhatóságát valló, etikai, humanisztikus érdeklődése emelkedett ilyen alapú lelkiességé, amely tiszta emberségével és szent kötelességérzetével a Jót a Jóért, az Igazságot az Igazságért nem mint jelszavakat, hanem mint életformáló elveket vallotta. Szinte irigység fog el bennünket e naplók olvasása közben. Milyen tiszta lelkesedés és erős hit, minden csalódása ellenére milyen rajongó idealizmus, minden naivitása mellett is milyen mélyen megható optimizmus és tekintélytisztelet és minden aprólékosága ellenére milyen nyílegyenes céltudatosság sugárik itt felénk. Olyan ez a világ, mint a mai kor tévelygő, nyugtalan, anyagias, az erkölcsi és szellemi értékekben kételkedő, hitét vesztett lelkének leg-tökéletesebb antipodusa. Éppen ezért ma különösen szükség van ilyen olvasmányokra, mint Brunszvik Teréz naplói, mert egy nagy leiken keresztül tárják eléink ezt a régi eszményi világot, ezt az elsüllyedt csodás Atlantist, hogy megtanítsanak bennünket — viharos, hánytvetett kor gyermekeit — újra remélni, hinni az örök értékekben és a nemzet jövőjében.

Nagy várakozással tekintünk a naplók II. kötete elé, amely Brunszvik Teréz pedagógiai iratait fogja napvilágra hozni.

PRAHÁCS MARGIT

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 12-én délben. — írógépen irt cikkeket kérünk. — Csak olyan cikket közlünk, amely még semmiféle formában nem jelent meg, tehát idegen nyelven sem. — Nyilvánosság előtt elhangzott előadások közlésétől is tartózkodunk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott, megcímezett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljak; korrektúralevonatot csak kivételes eseteiben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével a szerzői jogot a Magyar Szemle megszerezte. — Szerzőink különlenyomataikat, megállapított tarifa szerint, az Athenaeum nyomda igazgatóságánál szíveskedjenek közvetlenül megrendelni legkésőbbben a szám megjelenésétől számított két héten belül. — A különlenyomatok csak a Magyar Szende Társaság hozzájárulásával bocsáthatók könyvkereskedői forgalomba.

MAGYAR SZEMLE

1939 JÚLIUS

XXXVI. KÖTET 3. (143.) SZÁM

TOTÁLIS KÖZJOG ÉS MAGYAR ALKOTMÁNY

AZ ALKOTMÁNY a nemzet jogilag megállapított életformája, olyan keret, amelyben az állam a maga életét éli. Ma, amikor az emberiség életét a válságok egész sorozata jellemzi, csak természetes, hogy e válságok a nemzeti életforma kereteire: az alkotmányokra is kiterjednek. Az alkotmányok is válságba jutottak és így meg kell világítani e válság természetét.

Európa államait ma általában két csoportba szokás osztályozni: a demokratikus és a totális berendezésűekre. Ez az osztályozás egyenesen közjogi szempontok alapján történik, de azonnal megállapíthatjuk, hogy félrevezeti az embert. A „proletárdiktatúra“ hazáját: Szovjet-Oroszországot az említett osztályozás a demokratikus berendezésű államok között említi, ami csak a helyzet teljes félreértéséből származhatik. De különben is az államok csatlakozása az egyik vagy másik hatalmi csoporthoz, ma divatos megjelöléssel élve az egyik vagy másik tengelyhez a dolog természete szerint kizárólag külpolitikai megfontolások alapján az állam nemzetközi érdekeinek jobb biztosítása szempontjából történik és nem az alkotmányi berendezés természete szerint. A hasonló berendezésű alkotmányokban megnyilvánuló egyforma nemzeti felfogás az érdekelt nemzetek lelki világát közelebb hozhatja ugyan egymáshoz, de a hatalmi csoportok kialakításában nagyobb szerepet a történelem tanúsága szerint nem játszhat.

A magyar államot szoros érdekközösség és benső barátság fűzi Európa két nagy államához, amelyek totális berendezésűek. Ez a kapcsolat azonban nem lehet befolyással államunk belső berendezésére, az ezeréves magyar alkotmány sorsára. Mikor tehát a következőkben alkotmányunk helyzetét az ú. n. totális és demokratikus irányzatok érvényesülése szempontjából vizsgáljuk, ezt minden külpolitikai szempont mellőzésével és nagy barátaink iránt érzett teljes megbecsüléssel és köteles őszinteséggel tesszük.

I. Kétségtelen, hogy az alkotmányok sorsa is ki van téve a világáramlatoknak. A művelt emberiség mozgalmi: új szellemi irányzatok előtörése, világháborúk, forradalmak és újjászületések vagy teljesen elsöprik a meglévő alkotmányokat, vagy legalább reá nyomják bélyegüket azokra. Az alkotmányok születnek, élnek és virágzanak, hanyatlanak és pusztulnak.¹

¹ Jellemző a Pester Lloyd 1934. március 24.-i reggeli számában megjelent vezércikk címe „Das grosse Sterben der Verfassungen.“

A legújabb kor elég alkalmat adott az alkotmányok forgandóságának igazolására. Az 1790. évi forradalmak, a napóleoni háborúk, a Szent Szövetség korszaka, a harmincas évek reformeszméi, az 1848. évi szabadságharcok, az ötvenes évek abszolútizmusa, a hatvanas évek liberalizmusa előbb vagy utóbb éreztette hatását az egyes államok alkotmányában is. Az olyan államokban, ahol az alkotmány nem a nemzet múltjából fakadt s nem nőtt hozzá a nemzet jelleméhez, a papiros-alkotmányok gyorsan váltották egymást, a korszellem divatjával keletkeztek és veszttek.

A divatos koráramlatok hatása alól teljesen a magyar nemzet sem vonhatta ki magát. De a mi alkotmányunkban megvolt a szívósság és rugalmasság; egyrészt szívós ragaszkodás ősi intézményeikhez, másrészt rugalmas felvevőképesség a bevált és helyes reformgondolatok iránt. Ezért a magyar alkotmány fejlődése egyrészt soha meg nem szakadt, másrészt soha meg nem állt, az ezeréves alapokon épült, alakult mindig tovább.

A legutóbbi világháború befejezése megint az alkotmányozás lázát váltotta ki a nemzetek nagy részében. Nemcsak az újonnan keletkezett államok gyártottak maguknak hirtelenében alkotmányokat, de nagyrészt új alkotmányt kaptak a legyőzött államok is; sőt a láz átcsapott több semleges és győztes államra is. Az európai államok közül 1919-ben kapott új alkotmányt Németország és Finnország, 1920-ban Ausztria, Csehszlovákia, Észtország és Izland, 1921-ben Jugoszlávia és Lengyelország, 1922-ben Írország, Litvánia, Lettország és Danzig, 1923-ban Románia, 1924-ben Törökország és Oroszország, 1925-ben Albánia, 1927-ben Görögország stb. Európa államainak körülbelül a fele így egy évtized alatt új alkotmányt alkotott.

Az 1919-ben és a következő években keletkezett új alkotmányok a világháború előtt is az uralmon volt liberális-demokratikus világáramlat megnyilatkozásai. A hadviseltek és hadi károsultak óriási tömegeire tekintettel még fokozottabban kiépítik az emberi jogok rendszerét és biztosítják az általános választójogot, hangoztatják az állam szociális kötelességeit. Az új alkotmányok nagyrészt félreteszik vagy mellőzik a monarchikus államformát és a köztársaságot vezetik be.

Nálunk is, a világháború után megvolt a törekvés, hogy új alkotmány állapíttassák meg. Mihelyt azonban a nemzet a forradalmak megrázkódtatása után magára eszmélt, új alkotmány kidolgozása helyett az ősi alkotmányossághoz való visszatérést választotta programjául. Fenntartotta a királysági államformát, demokratikus irányban újjászervezve visszaállította az országgyűlést, sőt a királyi hatalom átmeneti ellátása tekintetében is hagyományainknak megfelelő rendelkezéseket tett.

Az 1919-ben és a következő években keletkezett új alkotmányok nem voltak hosszú életűek. Az utolsó évtizedben megint új alkotmányok alkotásának vagy előkészítésének a korát éljük. Ezek a törekvések már nem a liberális-demokrata világszemlélet megnyilvánulásai, hanem azzal teljesen szakítanak. Az új irány elsősorban nem közjogi,

hanem világnézeti, de megvan a visszahatása az alkotmányra is. A válságok áradatában nyugalmát veszített emberiség lázasan keresi az állami berendezések új formáit. Még csak a körvonalai bontakoznak ki az új iránynak, még csak első kísérletekkel állunk szemben, de e körvonalakkal és kísérletekkel komolyan foglalkoznunk kell s meg kell állapítanunk jelentőségüket.

1935-ben jelent meg Conrad Bornhak berlini egyetemi tanár tollából egy tanulmány: „Genealogie der Verfassungen“ címen. A tanulmány a XIX. századot az alkotmányosság korszakának nevezi és a században keletkezett alkotmányokat elemezve és több rokonsági körbe csoportosítva mintegy megállapítja a családfájukat. Az alkotmányoknak főleg öt csoportját különbözteti meg: az amerikai alkotmány (1787) rendszerét, az 1791. évi francia alkotmány iskoláját, az 1814. és 1830. évi francia alkotmányok rendszerét, az 1831. évi belga alkotmány iskoláját és az újabb szövetségi rendszerű alkotmányok csoportját. Bornhak vizsgálja, hogy az említett alkotmányok mely államokban, mikor és hogyan találtak utánpótlásra. Tanulmányát az 1919. évi német weimari alkotmány ismertetésével fejezi be és megállapítja, hogy ezzel végződik Németországban az alkotmányosság és parlamentarizmus korszaka, aminek halotti beszédét írta meg művében. Szerinte új korszak kezdődik, amikor a tekintélyi kormányzat elve jut diadalra.

Bornhak megállapításai erősen túloznak. Egyrészt az alkotmányosság a XIX. században is csak hullámvonalban tudott érvényesülni és voltak erősen abszolutisztikus korszakok, így a napóleoni háborúk és a negyvennyolcas szabadságharcok után; másrészt meg vagyunk győződve, hogy az alkotmányosság útja nincs lezárva és ma is csak olyan megszakításban élünk, amilyenek a múlt században is voltak. Hibája Bornhak elgondolásának, hogy rendszerébe a XIX. század előtti, ú. n. történeti alkotmányokat: az angolt és a magyart egyáltalán nem tudja beilleszteni. De az alkotmányok rokonságáról, összefüggéséről való felfogása feltétlenül helytálló, s mi a következőkben mintegy folytami akarjuk munkáját, mikor meg akarjuk állapítani a tekintélyi kormányzat néven összefoglalható alkotmánycsoportnak tagjait és kideríteni az ú. n. totális alkotmányok jellegzetes tulajdonságait.

II. A parlamentáris kormányzás háttérbe szorítását jelentő és helyében az ú. n. tekintélyi kormányzat elveit kifejezésre juttató új alkotmányok az utolsó évtized alkotásai. Ezek ősapja kétségtelenül az olasz fasiszta alkotmány. Mussolini páratlan éleslátása és bölcsesége látta és érezte meg először az új idők közjogi követelményeit és dolgozott ki először alkotmányos rendszert részükre.

Mussolini 1922-ben vonult be Rómába és ragadta magához az államhatalmat; azok a törvények azonban, amelyek ma a fasiszta alkotmány alapkövei, csak az 1928. és az azutáni évekből valók és így a fasiszta alkotmány rendszeres megalkotását és életbeléptét csak ettől az évtől kezdve lehet számítani. Ugyanebből az évből származik az 1928. évi litván alkotmány, amely szintén a tekintélyi kormányzat határozott ismérveit mutatja.

Újabb lökést adott az új közjogi irány térhódításának a nemzeti szocializmus uralomra jutása 1933-ban Németországban. Ugyancsak

az 1933. évből való az új portugál alkotmány és az észti alkotmány-novella. 1934-ben kapott új alkotmányt Ausztria és 1935-ben Lengyelország. Ezek az alkotmányok vagy teljesen totális rendszerűek vagy legalább a tekintélyi kormányzat hatását mutatják kisebb-nagyobb mértékben. Hasonló irányú törekvések voltak és vannak ugyan másutt is, azonban nem jutottak a jog formái között befejezett állapotba és eddig új alkotmányokat nem eredményeztek. Spanyolország új alkotmánya még nem ismeretes.

Az új alkotmányok nemcsak a ma dívó alkotmányozási törekvésnek megnyilatkozásai, hanem egyúttal a nemzetek államszemléletének visszaverődései és az új közfelfogásnak, új nemzeti célkitűzéseknek kifejezői. Nem szabad tehát ezeket az új alkotmányokat pusztán formailag, mint az államélet rendjének új szabályozását elemezni, hanem figyelembe kell vennünk a reformokban megnyilvánuló nemzeti törekvéseket is. Kétségtelen, hogy az új alkotmányoknak igen figyelemre-méltó vonásaik vannak.

A liberális-demokrata világszemléletben készült alkotmányok nagy része egymástól gyakran csak a részletekben tért el; inkább a kor felfogását, mint az illető nemzetek különleges egyéniségét, eltérő közfelfogását tükrözik. Ezeknél tehát méltán lehet családi kapcsolatokról, családfáról beszélni. Az új alkotmányok első jellegzetes tulajdonsága az erősen kidomborodó nemzeti jelleg. Az új alkotmányok szinte felszabadítani látszanak a nemzeti lelket a kozmopolita béklyóktól és lehetővé teszik, hogy önmagát megtalálja.

Mussolininál is, Hitlernél is szembeszökő, hogy fajuk különleges jellemével, jellegzetes tulajdonságaival számolnak, a nemzeti önérzetet és büszkeséget felkeltik és fokozzák, a nemzeti hivatás érzését kifejlesztik. A fasizmus más mint a német nemzeti szocializmus, mert mindegyik mélyen az illető nemzet gondolatvilágában gyökerezik. Ezért az új irányok elvetik a nemzetközi politikai pártokat, megsemmisítik a szocializmust és a kommunizmust. Az új irányok erős nemzeti államot akarnak, amely élő, organikus egység. Az új alkotmányok erős nemzeti jellegüknél fogva nem is tartanak igényt arra, hogy azokat más államok átvegyék vagy lemásolják; jelszóvá vált Mussolini mondása, hogy a fasizmus nem kiviteli cikk.

Az új államszemlélet fontosnak tartja a történeti kapcsok megerősítését. Meg akarja tisztítani a nemzeti jogot az idegen hatásoktól s azért visszamegy azokba a korszakokba, amikor a nemzeti közmeggyőződés még hamisítatlanul nyilvánulhatott. Az új alkotmányok a jogszabályokat beállítják a történeti fejlődésbe és közelebb viszik a nemzeti gondolkodáshoz. Az új felfogás szerint a jog és az alkotmány is csak eszköz a nemzeti újjáépítés munkájában, fegyver a nemzeti akarat érvényesítéséhez.

A liberális világfelfogás az egyént állítja központba, az egyéni jogokat helyezi előtérbe, túlbecsüli a tulajdon fogalmát. Ez a felfogás megengedett minden irányzatot, megtűrt minden gondolatot és sokszor még az állam ellenségeivel sem szállt szembe. Az új irány vezérelve a közérdek; az egyén csak mint a nemzet egész tagja jöhet számba és minden cselekvését a köz szempontjából kell minősíteni.

Az egyén értékét a közszolgálat adja meg. Az új irány a nemzeti érdekeket semmi körülmények között nem engedi kockáztatni, megszünteti az egyéni jogok merev elhatárolását, a tulajdon és a tőke túlkapásait.

A demokratikus alkotmányok a számszerű többség uralmát együttesen hozták és ezzel mindazokat az elfajulásokat, amelyek a parlamentarizmust újabban sok helyt csődbe vitték. Az új közjogi irány szerint elsősorban tekintélyre van szükség, amely a korszellem hullámain, az egyéni érvényesülés kicsinyes játékain felüláll, amely az örökös ingadozást megszünteti és minden irányban független. A demokrácia vezetés nélküli korszakát biztos politikai vezetésnek kell felváltania, amely az alkotmány formális rendelkezéseinek határozott tartalmat ad, a fejlődés irányát megjelöli.

Az eddigiekből következik, hogy az új közjogi irány nem kedvez a demokráciának. A világháborúban és a rákövetkező válságokban meggyengült nemzetek erősebb összetartó erőkre vágytak, mint amilyeneknek a laza, széteső pártok bizonyultak; a pártok versenyéből kikerülő bizonytalan irányú kormányzat helyébe pedig olyan vezetést kívántak, amely a tetterős alkotó munkát biztosítja. Ezért az új irány megerősíti az államfő hatalmát, a kormányt függetleníti a képviselői szervektől, mellőzi a parlamentarizmust és pártrendszert s felkarolja a rendi képviselő eszméjét.

III. Ha a tekintélyt kormányzaton alapuló alkotmányok elterjedtségét vizsgáljuk, önkéntelenül is felvetődik az a kérdés, milyen okok játszottak közre az új irányok győzelme szempontjából. A fentiekben láttuk, hogy Európának csak egyes államai hódoltak be teljesen az új közjogi iránynak és alkottak a tekintélyt kormányzat elveinek megfelelő új alkotmányt; vizsgálnunk kell tehát, miért éppen ezek az államok fogadták el a legkészségesebben és a legkevesebb fenntartással az új tanokat?

Nincs itt helyünk az érdekelt államokkal egyenként részletesen foglalkozni, de a névsor áttekintése után könnyű megállapítani, hogy az új irány csak a hosszabb alkotmányos múlttal nem rendelkező vagy teljesen új államokban hódított teret; hogy továbbá ezekben az államokban is előmozdította az új irányt a világháború óta állandóan tartó gazdasági válság, valamint a szélsőséges elemekkel szemben való védekezés szüksége. Tehát egyrészt a megfelelő alkotmányos múlt hiánya, másrészt pedig az átmeneti rendkívüli veszély játszott közre abban az irányban, hogy az új tanok meg tudták ragadni a közvélemény tekintélyes részét és reá tudták bírni a parlamentarizmusból bizonyos mértékig kiábrándult nemzetet az új rendszerrel való kísérletezésre.

Az új rendszer térhódítása még a körülmények összejátszása ellenére sem ment mindenütt simán. Az új alkotmányok keletkezésében az oktrojálásnak, a felülről való kényszerítésnek több-kevesebb szerepe volt. Az alkotmányok tehát nem a természetes fejlődés rendjén álltak elő és nem a nemzeti közmeggyőződésből fakadtak; a nemzeti közvéleményben azonban bizonyos megértéssel, sőt sokszor helyesléssel találkoztak. A nemzeti jogok korlátozása és a diktatúra irányába való eltolódás általában nem váltott ki nagyobb ellenállást, ami a mai

nemzedék kiábrándulásának, a mai korszak válságos természetének és a nemzeti erők fokozására irányuló törekvésnek a következménye.

Azt is kétségtelenül meg lehet állapítani, hogy bár az alkotmányválságot előidéző bajok majdnem minden államban megvoltak, az államok ezekre a jelenségekre nem egyformán reagáltak. Vannak olyan államok, amelyek régi alkotmányukhoz, a parlamentáris rendszerhez ragaszkodnak és csak az átmeneti visszasságokat igyekeznek orvosolni. Ebbe az államcsoportba tartoznak a demokrácia elismert mintaállamai: Anglia, Franciaország, Svájc, Belgium, az Amerikai Únió; ide lehet sorolni Hollandiát, a skandináv államokat, Finnországot, sőt a Balkán-államok egy részét is.

Ha ilyen módon szembeállítjuk az államok két csoportját és felvetjük a kérdést, hogy hazánknak melyik oldalon van a helye, a válasz nem lehet kétséges. Azokhoz az államokhoz csatlakozzunk-e, amelyek az alkotmányosságot fenntartják vagy amelyek félredobják? A magyar nemzet mindig az alkotmányosság népe volt, páratlan alkotmányos fejlődése egyenesen az angol mellé emelte. Ehhez a megtisztelő kapcsolathoz legyünk hűtlenek s tagadjuk meg az alkotmányos múltunkat, bizonytalan, még ki nem forrott kísérletek kedvéért? Vagy ragaszkodjunk ahhoz az ősi alkotmányossághoz, amely végigkísérte történelmünket és átsegített minden válságon?

Más nemzetek történetében az abszolutizmus rendszerint többkevesebb szerepet játszott és sokszor nem dicstelen korszakoknak volt kerete. Bennünket egész nemzeti múltunk az abszolutizmus elleni küzdelemre kötelez. A magyar gondolkodástól a diktatúra mindig idegen volt, s a nemzet hivatott vezérei mindig az alkotmányosság védelmében szereztek babérokot. A Rákócziak, Kossuthok, Deákok nemzete ehhez a hagyományhoz nem lehet hűtelen.

A tekintélyi kormányzat megfelelő felépítése különben is általánosan elismert vezért és alávetésre hajlamos tömeget kíván. Az új eszmék térhódítását egyes államokban rendkívül előmozdította olyan vezérnek előtérbe lépése, aki háborús hőstetteivel vagy nagy szervezőképességével a nemzetet kivezette a pusztulás örvényéből. Nálunk ilyen fejlődésnek az előfeltételei nem következtek be, különben is a magyar lélek kritikai berendezésétől, a mi egész nemzeti gondolkodásunktól idegen az a rendszer, amely a tekintélyi kormányzat folyamánként sok helyen az önálló gondolkozást megsemmisíteni és politikai bírálatot a közélet területéről kiszorítani igyekszik. Az önkormányzat tesz nagykorúvá — mondotta Kossuth Lajos, s mi ezt a nagykorúságot rengeteg küzdelemmel egy évezred viharai és alkotmányos harcai között érdemeltük ki.

Ezt a nagykorúságot és fölényt az utódállamokhoz való viszonyban is meg kell őrizni. A magyar nemzetnek az ő szabad berendezései adták meg az erőt arra, hogy a hegemoniát a Duna-Tisza völgyében fenn tudta tartani; ez a rendszer tette lehetővé, hogy nem magyar anyanyelvű polgártársaink jól érezték magukat az államban és a magyar géniusz még ma is át tud világítani a mesterséges határokon. Ne emeljük magasabbra a válaszfalakat, ne romboljuk le magunk ősi alkotmányunk épületét.

Azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy az új közjogi irány rendszere még kiforratlan. A törvényhozó hatalomnak a végrehajtó hatalomra való átvitele által az államot egy kezdetlegesebb és tökéletlenebb berendezés korába viszi vissza. A rendiséget hangoztatva tulajdonkép önmagával jut ellentétbe, mert a rendiség az államot éppúgy, mint a népképviselőt, alólról építi fel, holott a tekintélyi kormányzat a felülről szervezés rendszere. Az egypárt-rendszer figyelmen kívül hagyja az emberek között öröktől fogva fennálló és soha meg nem szüntethető különbségeket világfelfogás, vallásos meggyőződés, anyanyelv, kultúra, egyéni hajlamok tekintetében. A pártnak, illetőleg mozgalomnak (Bewegung) az államszervezetbe való beépítése a kommunizmus bizalmi rendszerét kelti életre, megszünteti a közigazgatás pártatlanságának nagy erkölcsi értékét és az államot egy párt sorsához kötve a múlandóság veszélyének teszi ki. A merev központosítás az embereket önállótlanúságra neveli, bennük a közügyek iránti közömbösséget erősíti vagy elégedetlenséget fejleszt. A szabadság az emberi élet olyan értéke, amely nélkül sorvad a társadalom, gyengül az állam. A kormányzat tekintélyét és ható erejét az alkotmányosság végeredményben soha nem csökkenti, hanem ellenkezőleg erősíti, mert befelé és kifelé minden kétséget eloszlat a kormányzat jogosultsága tekintetében. A diktatúra tartós rendszer nem is lehet, mert fenntartása egyesektől függ, megszüntetése pedig mindig az államélet nagy megrázkódását, esetleg összeomlását jelenti.

IV. A magyar alkotmány utoljára 1848-ban ment át átfogóbb reformon. Ez a reform kétségtelenül visszhangja volt annak a nemzetközi eszmearámlatnak, amely ebben az időben Európa-szerte érvényesült, s a belga alkotmány mintájára számos új alkotmány alkotására vezetett. A reformmozgalomnak azonban hazánkban is megvoltak az előzményei; 1825-től kezdve a nagy reformerek, Széchenyi és társai érlelték meg a magyar közvéleményt annyira, hogy a nagy átalakulás nagyobb megrázkódtatás nélkül mehetett végbe. Sokan még így is kifogásolták a reform ütemét és túlzásait; kétségtelen azonban, hogy a reformot alkotmányos módon, a jogfolytonosság betartásával és az alkotmányosság szellemében hajtották végre és a reform a magyar alkotmányos gondolkodás lényeges tartalmává vált. A Habsburgok három évszázados uralma alatt a magyar alkotmány fokozatos fejlesztése sok vonatkozásban lehetetlen volt és így 1848-ban gyorsabb ütemben kellett megvalósítani azokat a gondolatokat, amelyek megfeleltek alkotmányfejlődésünk irányának és nem tisztán idegen eszmék átültetését jelentették, hanem a mohácsi vész után megállt nemzeti jogfejlődés folytatását.

Az 1867. évi reform csak az Ausztriával való kapcsolatot öntötte jogi formák közé, alkotmányunk belső berendezéseit nem érintette. Az ú. n. kiegyezés törvényhozása az Ausztriával való kapcsolat felbomlásával úgyszólván tárgytalanná vált és így ma már bővebb méltatásra nem érdemes.

Nagyobb megrázkódását jelentették alkotmányunknak a világháború szerencsétlen befejezésével kapcsolatos események. Az ország megcsonkítása, Ausztria köztársasággá alakulása, a király visszalépése

már magában olyan kényszerhelyzet lett volna, amely az ősi alkotmányos élet egyszerű folytatását lehetetlenné tette. Az országgyűlés háború előtti szervezete is teljesen elavult, s már nem volt idő és mód ennek a szervezetnek törvényes alapon való átalakítására. Ehhez járult a győztes hatalmak erőszakos beavatkozása, amely egyrészt a nemzetgyűlés összehívását, másrészt a Habsburg-család trónfosztását kényszerítette ki. Körülöttünk tombolt az alkotmányozás láza és így szinte minden abban az irányban hatott, hogy mi is új alkotmányt készítsünk. És a magyar állam mégis a történeti jogfolytonosság alapjára helyezkedett és az ősi alkotmányosság útjára való visszatérést jelölte ki célul.

Ha alkotmányunk fejlődését 1920 óta figyelemmel kísérjük, meg lehet állapítani, hogy azóta nálunk fokozatosan olyan alkotmányos reformok valósultak meg, amelyeknek értékét az ősi alkotmányossághoz való visszatérés szempontjából nem is lehet eléggé méltányolni. Törvénybe iktattuk a királysági államforma fenntartását, visszaállítottuk a két-kamarás országgyűlést, az 1920. évi szabályokkal szemben jelentősen korlátoztuk a választójogot, megszerveztük rendi alapon a felsőházat, felélesztettük a törvényhatóságok követválasztási jogát, kiterjesztettük a kormány rendkívüli jogkörét; csupa olyan reformok, amelyek konzervatív nemzeti irányba terelték a fejlődést. Nekünk nem kellett idegen jelszavak, hanem azok hatását megelőzve, a mi különleges viszonyainknak megfelelően jártunk el. Ez az a politika: az igazi hungarizmus, amely megfelel a fasizmusnak vagy hitlerizmusnak, de teljesen eredeti és magyar. Csak ez lehet ezután is vezetőnk.

Helytelen lenne olyan reformba fogni, amely a jogfolytonosságot megszakítaná és az alkotmányosság ősi szellemével ellentétben diktatórikus irányba terelné jogfejlődésünket. A diktatúra úgyszólván csak mint átmeneti eszköz jogosult olyan helyzetekben, amikor az államot másképp megmenteni nem lehet; nálunk erre a rendkívüli eszközzel szükség nincs, mert alkotmányunk rugalmassága a rendkívüli helyzethez való átmeneti alkalmazkodást szükség esetében az alkotmány végleges módosítása nélkül is lehetővé teszi. Ne hozzunk vélt vagy átmeneti veszélyekért olyan jogszabályokat, amelyek tartósan átalakítják alkotmányunk jellegét.

Alkotmányunk eredeti jellegének megóvása szempontjából rendkívül fontos, hogy az államnak önkormányzati alapon való felépítése megmaradjon, sőt erősödjék. A rendi képviseletnek is az az alap gondolata, hogy az ország ügyeibe csak azok szólhassanak bele, akik a saját foglalkozási csoportjukban már kiváltak. Az az egészséges kiválasztás, amely alulról indul meg; ez a tekintélyek termelésének, a társadalom megszervezésének egyedüli helyes módja.

Az új irány körvonalait talán mi láttuk meg először, amikor a kommunizmus bukása után az egész magyarság a keresztény nemzeti gondolat jegyében szervezkedett. Nacionalizmus és kereszténység ennek az új, de mégis régi programnak ma is két alappillére. Ezek olyan államfenntartó erők, amelyek aláaknázása az állam létét alapjaiban fenyegeti. Visszatérés a nemzeti hagyományokhoz, területi integritás, az ősi alkotmányosság helyreállítása, közéleti tisztaság, szigorú

összeférhetetlenség, a nemzet ellenállóképességének a megerősítése lehetnek csak a jövő fejlődés főbb programmpontjai.

Nem szabad felednünk, hogy mi mindig a jog, az alkotmány népe voltunk; ezeréves eszményeinkhez a jövőben sem lehetünk hűtlenek; sőt ki kell keresnünk történelmünkben minden különleges magyar vonást, érvényesíteniük kell minden magyar értéket. A magyar Program nem jelenthet idegen kényszerruhát magyar testre és lélekre, nem kötheti béklyókba a magyar jövőn dolgozó lelkek szabad szárnyalását, nem homályosíthatja el a magyar élet színgazdagságát, nem jelenthet szakítást évszázados szabad intézményeinkkel. Pártokon, osztályokon, társadalmi rétegeken felülemelkedve kell kialakulni annak a nemzeti akaratsnak, amely a legfőbb nemzeti kérdésekben összeköti a nemzet minden hű fiát.

A magyarság nem követheti feltétel nélkül más népeknek olyan szellemi mozgalmait, amelyek az illető nemzet történetéből, külön jelleméből táplálkoznak és így teljesen nemzetiek. Sőt épp e szellemi mozgalmak példája irányítólag mutatja, hogy nekünk is magunknak kell kidolgoznunk a magyar programot. A különleges faji adottság és földrajzi helyzet talán még jobban önmagára utalja a magyart, mint más nemzeteket. És az ezeréves magyar történelem, páratlanul álló alkotmányunk, a magyar szellemi kultúra annyi más hatalmas alkotása igazolja, hogy nekünk is vannak külön erőforrásaink, amelyekből meríthetünk. Egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók — mondjuk Zrínyivel —, csak váltsuk ki a magyar nemzeti lélekből azokat az erőket, amelyek hazánkat ezer éven át fenntartották, a pusztulásból feltámasztották, a szétdarabolásból mindig újra egészsé forrasztották.

Vigyáznunk kell, hogy alkotmányos értékeinket könnyelműen el ne pazaroljuk. A magyar alkotmány a maga berendezéseivel nemzetünknek olyan hatalmas erkölcsi értéke, amelyet komoly szükség nélkül nem szabad feláldoznunk. Számunkra az ősi alkotmány mindig erőforrás, hozzá visszatérni mindig megújodást jelent. A jogfolytonosság az a szilárd alap, amelyen nemzetünk megerősödése és hivatása egyedül van biztosítva.

EGYED ISTVÁN

A HARMADIK HONVÉDSÉG

A KÉPVISELŐHÁZ januárban letárgyalta és elfogadta a Honvédelmi javaslatot. Ezzel a független Magyarország katonai szempontból korszakalkotó jelentőségű törvényt hozott. 400 év óta először alkotta meg, minden külső befolyás és kényszerítő nyomás nélkül véderő törvényét.

Magyarországnak 1526 óta nem volt önálló nemzeti hadserege. A Habsburg uralkodók összpontosító törekvései mellett, az összbirodalom hadserege idővel az uralkodóház birtokait védő hadseregévé alakult, melyben magyarok is szolgáltak. A nemzeti védelemnek csak annyiban volt eszköze, amennyiben a nemzet érdekei az összbirodaloméval olykor összetalálkoztak. Viszont a függetlenségi küzdelmek során alakult fegyveres magyar seregek tiszavirágéletűek voltak csupán, így a negyvennyolcas szabadságharc vitéz honvédsége is. De ez a szabadságharc örökemlékű nyomot hagyott vissza maga után a magyar hadseregben, hisz nevet adott a magyar nemzeti haderőnek.

A mai honvédség immár a harmadik a nemzet életében. Az első, a 48-as alig másfél évet élt. A másodikat, a kiegyezés utánit, a világháború irtózatos zárójelenete temette az Osztrák-Magyar Monarchia romjai alá. A harmadik, a mai, a forradalmak után szervezett „Nemzeti Hadseregből” fejlődött.

A három honvédség nem egymáson épült. Külön-külön alakult. Lényege azonban mindegyiknek ugyanaz. A „nemzet” fegyveres erejét képviseli.

Az 1848-as honvédség alapja az 1848. évi márciusi törvényekkel megalkotott, alig 10 zászlóaljából és egy ütegből álló „nemzeti őrség” volt. Ebből nőtt ki a függetlenségi harc folyamán, szinte érthetetlen módon a közel 170.000 embert, gyalogságot, huszárságot, tüzérséget és egyéb segédcapatokat magába foglaló későbbi honvédség. Ez a hadsereg mihamar magára vonta egész Európa figyelmét és leverésére két császár hadserege szövetkezett, az osztráké és az oroszé.

A függetlenségi harc után két évtizedig nem volt hadserege a nemzetnek. A kiegyezés azonban meghozta a második honvédséget. Ezt a 68-as honvédséget, a Monarchia fegyveres erejének „általános védkötelezettség” alapján történő átszervezésével egyidejűleg állították fel. Eleinte gyenge keretek között kiegészítő, második vonalbeli alakulatnak szánták. A nemzet azonban féltve öröködött új kincse, saját hadserege fölött. A kis csemete egyre terebélyesedett s az

eredetileg 82 zászlóaljából és 32 lovasszázadból álló¹ második vonalbeli gyenge honvédség, négy évtized múltán állandó ujoncjutalékot, tüzérséget és egyéb csapatokat is kapott és csakhamar oly elsővonalbeli alakulattá fejlődött, hogy a világháborúban már ellenség és jóbarát valamennyi magyar csapatra, ha az nem is honvédalakulás volt, a „honvéd“ nevet általánosította.

1914-ben ez a második honvédség 8 gyaloghadosztállyal és 2 lovas-hadosztállyal esett át a tűzkeresztségen. 1918-ban azonban már a történelemé lett. Az 1918-as őszi szomorú eseményei, ötven évi fennállás után kiütötték kezéből a fegyvert. A harctérről hazatérő csapatokat feloszlatta az akkori forradalmi idők politikai áramlata.

1921-ben a csonkává tett magyar nemzet törvénybe iktatta, hogy újonnan felállított haderejének neve „honvédség“ legyen. Ezzel a „honvéd“ név régi dicsőségének áldozott. Annak a múltnak, amelyet a nemzet áldozatkészségéből született vörössipkás első honvédség jelentett és annak, amely a világháború hősiességével írtta be nevét a magyar történelembe.

Ma a honvédség új fejlődés előtt áll. Az út az ellenforradalom „Nemzeti Hadseregétől“ a mai szabadon fegyverkező honvédségig azonban keservesen hosszú volt. 1918-ban még „Nem akarok katonát látni!“ volt a jelszó és egy forradalomba kergetett, megcsonkított, hadseregétől megfosztott országot kellett talpraállítani, az ország területére telepedett kíméletlen és éber örökös elleneségek ellenőrzése mellett. És a hadsereget úgyszólván a semmiből kellett megteremteni.

Az újjászületés góca Szeged volt. Itt szervezte meg 1919-ben a nemzeti és ellenforradalmi gondolat jegyében Horthy Miklós a „Magyar Nemzeti Hadsereg“ első csapatait, amellyel nekiindult az ország felszabadításának.

A felszabadulás után azonnal megkezdődött a hadsereg lázas szervezési munkája. A forradalmak nyomán keletkezett karhatalmak helyét csakhamar a Nemzeti Hadsereg fehér tollas alakulatai foglalták el. Az országban katonai körletparancsnokságok alakultak és ezek székhelyén, Budapesten, Székesfehérváron, Kaposváron, Szombathelyen, Szegeden, Miskolcon és Debrecenben felállították a 7 hadosztályparancsnokságot is.

A rendkívüli nehézségekkel megalkotott „Nemzeti Hadsereget“ azonban 1920-ban újra szűkebb keretek közé kellett szorítani. A trianoni szerződés, melynek szerzői jól ismerték az ősi magyar katonai erényeket és még a porban heverő, tökéletesen lefegyverzett áldozattól is féltek, béklyókat raktak a hadseregére is. 35.000 főben maximálták a létszámot. Eltiltották az általános védkötelezettséget. Megfosztották a korszerű harceszközöktől, a nehéz tüzérségtől, a páncéljárművektől, a repülőktől, a vezérkartól, a katonai elő- és utóképzéstől. Szűk korlátok közé szorították a hadianyaggyártást. Megtiltották a hadianyagok külföldi behozatalát és a hadsereg szervezésének és felszerelésének ellenőrzésére egy „Szövetségi katonai bizottságot“ küldtek ki. Ezzel lekötötték, bilincsbe verték a nemzet erejét éppen

¹ Ebből négy zászlóaljnál és négy lovasszázadnál a szolgálati nyelv horvát volt.

akkor, amikor egész Európa lázas változások küszöbén állt és körülöttünk itt is, ott is kísértett még a forradalom és a háború.

De nemcsak Trianon és az ellenőrző bizottságok kényszerítettek leépítésre, hanem az ország gazdasági helyzete, a kínzó szegénység is. A kifosztott ország pénzügyei siralmas állapotban voltak. A nép tömegei nyomorogtak. Kereskedelmünk, iparunk pangott, a külfölddel való kapcsolatok gyengék voltak és az országban tombolt az uzsora. Nemcsak a külső, de a belső biztonságról is gondoskodni kellett. Nemcsak kívülről fenyegetett a bolsevista vörös háború veszélye, hanem belülről is. Hol itt, hol ott ütötte fel fejét lelkiismeretlen agitátorok izgatása nyomán a munkás-sztrájk. Hadsereg hiányában kiegészítő eszközökhöz kellett tehát fordulni, hogy legalább a nyugodt termeléshez nélkülözhetetlen belső munka folyamatossága biztosítva legyen. E célból szervezték meg többek között 1921-ben honvédségi irányítás mellett a „Nemzeti Munkavédelmet“, amely önkéntes szervezetekkel biztosította a munkát a közcélú vállalkozásokban. Ez időben a hadseregnek még annyi embere sem volt, hogy oly elemi honvédelmi érdekeket szolgáló tevékenységet mint a határvédelem, katonai alakulatokra bízhasson. Gyengén felszerelt „vámórséget“ állíthattunk csak a kis-antant államok állig felfegyverzett határbiztosító csapataival szemben. Kicsik, gyengék, szegények voltunk, amikor 1921 nyarán, engedve az antant nyomásnak, végrehajtottuk a Nemzeti Hadseregben a trianoni feltételeknek megfelelő csökkentést. Az átszervezés folytán a Nemzeti Hadsereg eddigi 7 hadosztálya 7 gyengén felszerelt, zsoldosokból álló vegyesdandárra zsugorodott össze. A létszám azonban még így is mélyen a megengedett alatt volt. A toborzott hadsereg pénzért jelentkező önkéntesei nem voltak erkölcsileg alkalmasak arra, hogy nemzeti szempontból megbízható hadsereg alakulhasson belőlük. Ezért 1922 tavaszán a honvédelmi miniszter kezdeményezésére és irányítása mellett társadalmi propaganda indult meg a kiegészítő toborzásokra. Így a „társadalmi kényszer“ csakhamar általánossá vált. A községek vállalták, hogy az országos arányszámnak és szükségletnek megfelelően, minden 258 lélek után egy-egy önként jelentkezőt küldenek zászló alá. A nemzetben újra felébredt a nemzeti érzés, felülkerekedett az öntudatos katonás szellem és helyre állt a belső rend. A trianoni kicsiny, toborzott hadsereg elindulhatott a megerősödés útján.

A huszas évek azonban az új honvédség számára még a küszködés és szegénység keservét jelentették. Nem telt még felszerelésre, nagyhatású új fegyverekre és korszerű harceszközökre sem. Mialatt a külföld lázasan fegyverkezett, hasznosítva a vüágháború tapasztalatait, mi „legyőzőnként“ ellenőrzés alatt álltunk, maroknyi hadseregünkkel és a háborút megelőző idők fegyverzetével és felszerelésével. A lelki elhatározottság azonban már megvolt arra, hogy felszabadítsuk magunkat a gyámság alól és kiépítsük az általános védkötelezettség alapján álló korszerű magyar honvédséget.

A döntő fordulat Gömbös Gyula honvédelmi minisztersége alatt 1929-ben állott be. Ekkor már szabadabb szelek fújtak. A katonai ellenőrzés megszűnt. Magyarország külpolitikai helyzete megerő-

sődött. Az utódállamok fojtogató gyűrűje tágult. Mussolini nyíltan kiállott mellettünk, Ausztria barátunk lett és az ébredező hatalmas Németországgal a sorsközösség erős szálai fűztek össze bennünket. A magyar kül- és belpolitika határozott irányt és a honvédség hatalmas lökést kapott. Megjelentek a csapatoknál az első modern fegyverek, az első páncéljárművek, az első hosszúcsövű légvédelmi ágyúk és ezekkel bevonult a honvédségbe a huszadik század eleme: a motor.

A motorzaj csakhamar felverte a levegő csendjét is. Az Országos Légügyi Hivatal irányításával megindult polgári repülés egyre fejlődött és Magyarország mindjobban belekapcsolódott a külföldi repülőforgalmába.

A külpolitikai események fokozatosan halványították el az összeomlásból folyó katonai kényszerhelyzet emlékeit. A harmincas évek folyamán, a revíziót nyíltan hangoztató Olaszország, a versailles-i békeparancs tiltó rendelkezéseit sutba dobó hitleri Németország és a katonai egyenjogúságát kikiáltó Ausztria barátsága mellett Magyarország és a magyar honvédség is fokozatosan erősödött. Majd Ausztria vérnélküli háborúval máról-holnapra szerves részévé lett a Német-birodalomnak és a cseh belső válság háborús szele fenyegető fekete felhőket sodort felénk is. Életkérdéssé vált, hogy a magyar hadsereget korszerű állapotba hozzuk. Azonnali cselekvésre volt szükség.

Így került sor 1938 tavaszán Darányi miniszterelnök győri beszédére, arra a bejelentésre, hogy a magyar társadalom tehetősebbjeire vagyonszállítás és kölcsön formájában 1000 millió pengőt vetnek ki és ebből 600 milliót a honvédségre fordítanak. Ezzel a beruházási törvénnyel indult meg az ország és a honvédség nyílt fegyverkezése és készülődése a nagy európai válság küszöbén.

Az 1938 augusztusában megkötött bledi egyezmény ennek a fegyverkezésnek csupán formai elismerése volt. A bledi egyezményben a kis-antant hivatalosan is elismerte Magyarország katonai egyenjogúságát és fegyverkezési jogát. Magyarország ezzel végleg lerázta a trianoni parancs szerződés katonai záradékát. Az új véderőtörvénnyel pedig lerakta honvédelmi rendszerének korszerű alapjait.

A véderőtörvény lényege és jelentősége e folyóirat olvasóközönsége előtt ismeretes. Ezzel a törvénnyel a nemzet szentesítette azokat az intézkedéseket, amelyekre honvédelmi szempontból az országnak szüksége van. Divatos szóval élve, a „fegyverkezést“. A fegyverkezés fogalmán ugyanis ma már nem csak a hadsereg fegyverrel és lőszerrel való ellátását értjük, hanem az ország háborús előkészületeinek összességét. Tehát a hadsereg megszervezését és kiképzését, az emberanyag és állatállomány biztosítását, a hadsereg korszerű fegyverekkel és hadieszközökkel való felszerelését, a háborús anyaggyűjtésnek, az ellátásnak, a pénz és munkagyűjtésnek előkészítését, az anyaország lég- és gázvédelmének biztosítását, a közlekedési eszközök és szállítási vonalak tervszerű kiépítését és így tovább...

Mindezek a teendők az állami élet minden vonatkozását érintik és minden tárca hatáskörébe belenyúlnak. Ezért a felelős kormányelnök irányító kezét követelik meg. Magyarországon ez az irányító

kéz: a Legfelső Honvédelmi Tanács, mely a mindenkori kormányból, a Vezérkar Főnökéből és a Honvédség Főparancsnokából áll.

A honvédelem korszerűbbé, hatásosabbá tétele azonban nemcsak a legfelsőbb irányítás megszervezésében jelentkezett, hanem a honvédelem külső megjelenésében, a honvédség szervezetében is. A honvédséget a szabad fegyverkezési jog és a felvidéki részek visszatérése kapcsán 1939 januárjában átszervezték. A trianoni szervezet eltűnt, a vegyesdandárok megszűntek; helyüket magasabb egységek, a hadtestek foglalták el. Az új magyar honvédség 8 hadtestből áll. A hadtestek gyalogdandárok, korszerű fegyverzetű és felszerelésű gyalogságot, lovasságot, tüzérséget, harckocsialakulatokat, műszaki csapatokat, légvédelmi és páncélelhárító egységeket, kerékpáros és repülőerőket, vegyiharc-századokat és híradó egységeket foglalnak magukban. Az új honvédségnek önálló légi hadereje, korszerű gyors folyamegységei és a határvédelem ellátására határvadász-dandárai vannak.

A hadseregfejlesztés első felvonása tehát lezárult. A korszerű kereteket megszervezték. A nemzet bizalommal és büszkén tekinthet hadseregére. Ez a hadsereg a régi honvédhagyományokhoz híven teljesíti kötelességét. Hogy milyen eredménnyel, az nem tőle függ, hanem a nemzettől, a nemzet további áldozatkészségétől, amely lehetővé teszi, hogy a hadsereg mostani korszerű békekeretei adandó alkalommal ugyanilyen korszerű hadialakulásokkal legyenek kitölt-
hetők.

TÉCSŐI MÓRICZ BÉLA

MAGYAR NÉP, MAGYAR VÁROS

AFALUKUTATÁS, mely egy népért vívott mozgalom irodalmi nyitányának indult és lett mozgalom az irodalomban látszólag már közel egy éve végéhez ért. Elültek a körülötte dúló csaták és az írócsoport Illyés kifejezése szerint a döntő harc előtt rajokra bomlott, nem annyira elvi, mint inkább személyi különbségek szerint. Ma más, külön utakon próbálja megközelíteni a problémák megoldását, hiszen ezek azóta kevesek irodalmi és tudományos gondjából sokak és nem éppen őszinték politikai ürügyei lettek. A választóvonal az időben, valahol a múlt év tavaszán volt. Azóta csendesebbek a hangok, azóta oszlottak rajokra az írók, azóta szűnt meg a harc könyvek körül. Mi történt ekkor? Egyszerűen egy „divat“, mint az ellenfelek nevezték, hagyott volna alább? Vagy a sajtótörvény büntető rendelkezéseitől való félelem hallgattatta volna el a népi probléma tisztázók? Vagy — és ez a legvalószínűbb — a múlt év márciusában történt európai változás léptette volna életbe az írók erkölcsi cenzúráját? Bizonyos, hogy 1938 március 13-án az volt legjobb fia nemzetének, aki mindenre kész volt a népéért, de így maradt-e ez ezután is? Nem jelent-e azóta a jobbak által látott rejtett nemzeti veszély bizonyos parancsot arra, hogy mennyire szolgálható ebben az időben a nép ügye belső harcok árán is? Mindezt még ma nehéz eldönteni. Egy bizonyos, hogy az írók, kiknek nemzeti dolgokban a lelkiismerete mindig kényesebb, mint a politikusoké, a kissé forradalmias népvédelem őrhelyéről a szabadságharcos nemzetvédelem őrhelyére helyezkedtek át, s bizonyára nem kevésbé éles ítélőképességgel látták meg azután, hogy hirdették: népében is elveszhet a nemzet, azt, hogy a nemzeti sajátságoknak meg nem felelő reform is elvesztheti a népet. A veszélyeztetett nemzetben a mindenáron való népmentést a nemzet lelki különállásának magatartásáért folytatott harcnak kellett felváltania és kiegészítenie s a jobbaknak be kell látniuk, hogy a népért mondott „fiat justitia“ elveszti erkölcsi alapját, ha a pillanatnyi helyzetben a következmény még „pereat Hungaria“ lehet. Az irodalmi mozgalom megcsendesedett, árnyalatosabb, elmélyültebb és tervelőbb lett, mint kezdeti harcok időszakában, viszont az idegen mozgalmi röpiratirodalom meghangosodott. Nagyobb dicsőségére a mindenkori maradiaknak, kik annyira félnek az evolúciótól, hogy szépen megalapozzák a revolúciót.

Jelen pillanatban ott tartunk, hogy kétes népmentési szándékok igen lehetséges nemzetvesztési hajlandóságokkal párosultak s egy eléggé primitív mozgalom csak azért akarná felékesíteni a magyar népet a népjólét gyöngyeivel, hogy rögtön idegen ágyba is fektesse. E helyzetben a falukutatók írói mit tehetnek? Híven önmagukhoz megható csökönységgel merülnek el most már nemcsak népük bajaiban, hanem népük tulajdonságaiban is. A holnap kiesvén hatalmukból, tiszteletreméltó konoksággal dolgoznak a holnaputának, mint afféle Archimédesek, kik idegen kardoktól óvják circulusaikat, melyeken belül alighanem csakugyan egy távolibb jövő készül s magyarnak készül. S ha műveik jelenlegi értékelését keressük, azt látjuk, hogy körülbelül úgy jártak mint az alchimisták, akik aranyat kerestek és — megtaláltak egy sereg gyógyszert. A népet nem sikerült gazdagítaniok a terveit jobb jövő aranyával, de az irodalmat gazdagabbá tették e nép állapotának, helyzetének, tulajdonságainak rajzával. A népet nem tudták gazdagabbá tenni anyagiakban. De a haza fogalmát a népkitisztázott fogalmával tették gazdagabbá. Ez is eredmény.

S ha az irodalmi mozgalom első, harcosabb fele el is csendesük, a munka szinte meghökkenítő ösztönösséggel folyik tovább — e második értelmezés szerint. Az író még jobban elmélyül népének vizsgálatában és ábrázolásában; a materiális programtól, a szociális helyzet vázolásától eljut az esszenciálisig, a nemzeti tulajdonok firtatásáig. A tudós pedig — készíti egy későbbi jövő terveit. Az utolsó hónapokban három könyv jelent meg: kettő Tamási Ároné („Szülőföldem“) és Darvas Józsefé („Egy parasztcsalád története“) az előbbi, egy pedig Erdei Ferencé („Magyar város“) az utóbbi cél szerint.

TAMÁSI ÁRON ÉS DARVAS JÓZSEF könyvei tulajdonképpen két családról szólnak. Közös bennük, hogy mindkettőnek írója nem annyira mint kutató indul a nép felé, hanem inkább mint családtag, vérükbe ivódott rokon kapcsolat, gyerekkori emlékek szövevényeivel terhesen, a hazaérkezés izgalmával és a letagadhatatlan eltávolodottság, a család körülményeiből, életéből, osztályából való kiléptetés csendes szorongásával. Mindketten érzik ezt és mindketten ki is fejezik, szép őszinte sorokban. Közös a két könyvben az, hogy a családot kitágítják a fajtára, a szülőföld népére, a székelysége és Orosháza feketefehérből, humortalanabb s lázadóbb szegényparasztjaira. Közös az, ahogyan nézik a népet: nem romantikus rajongással, nem mint a nemzet részét, ahogy középosztálybeliek nézik. Inkább valami csendes és magától értetődő otthonossággal figyelik. Az író a parasztot nézi bennük: a népet. De az, aki a könyvet írja, a nagybácsik, sógorok, unokatestvérek, ősök és utódok szövevényes és rokonitársadalmát, melyhez a hozzátartozás olyan természetszerű valami, melyről alig illik beszélni. Ez a szemérem is közös a két nagyon ellentétes műfajú és stílusú könyvben. Íróik szinte hangsúly nélkül beszélnek, mintegy maguk elé, mintha a családnak azon dolgai, mikről beszélnek, nem tartoznának mindenki elé. S talán ebből folyik mindkét írásnak egy roppant rokonszenves közös tulajdonsága: az

öregedő Kosztolányi vallotta magáról egy kései novellájában, hogy nem akar már „nagy“ író lenni. Mély író akar lenni. Mély mint a tengerszem.

A mélységnek ez az igénye, a hegyi tó színeinek, illatainak a tisztasága teszi Tamási Áron könyvét annyira vonzóvá. Ha e könyvben is ugyanarról a népről és sorsról beszél is, mint az Ábel-regényekben, valahogy meghittebben teszi, nem tréfa nélkül, de a tréfák olvasása közben az ember ugyanazt a derút érzi mint az Ábel-regényeknél vagy a Tamási novelláknál.

Panasz és tréfa, ellágyulás és szavakkal való játék követi egymást ebben az írásban, melyet műfaja szerint: befelé való utazásnak nevezhetnénk. Úgy hull a faluja felé, mint a tóba dobott kő, mely egyre szűkebb tölcéért hasít magának hulltában. Az országban kezdi. A vonatban még együtt van a három nemzet, az emberek egymás újságjába pislognak gyanakodva és jelen van minden felöltöztetett ádázságával a gyanakvó társadalom s a figyelő Imperium. Ahogy a szabad jegy jóvoltából feszengve élvezett elsőosztályból a vonaton átszáll a második, majd a harmadik osztályba, ahogy a kocsmában urak és detektív után a bicskás legény érkezésekor érzi otthon magát, mint „kard, amit hüvelyébe tettek“, mindennek az óvatos visszasílyedésnek, az országból a szülőfaluba érkezésnek, bűbájosán fortélyos és ügyeskedve kiszámított megrendezése. E kedves és tempós hazaérkezés ez előkészület a szűkebb világ befogadására olyan, mint a filmekben az egyre szűkebbre szoruló vászonkörben a tett színhelyének teljes fénybe való állítása. Remek stílárís elrendezettséggel hozza egyre közelébb és közelébb azt a világot, melyet Tamási Áron ebben a könyvében megmutatni, érzékeltetni, de leginkább élni, újraélni akar. Szép és izgató, ahogy a kisded Erdélyben a kisded Székelyföldre, s a kisded Székelyföldön a kicsiny Farkaslakára megérkezik s ahogy a kicsiny Farkaslakán a könyv végére kiköt „ott a tőben és kútfőben“, a farkaslakai temetőben s megkérdi magától: „E káprázatban, az apám és az ősök sírjánál vajjon feltehetem-e a kérdést: A miénk ez? — Nem tehetem fel, mert ez kérdés nélkül a miénk!“ Farkaslakát érti, de ha visszafelé forgatja az ember az utat, tudja, hogy Székelyföldet és Erdélyt gondolja alatta.

Mit akart Tamási ezzel a kis könyvvel? Székelyföldi helyzetrajzot adni? Aligha. Sokkal kevesebbet, de azt sokkal mélyebben, tehát sokkal többet. A bajoknak és a szociális helyzetnek az elhelyezkedése a könyvben olyan, mint a való életben. A bajok valóban nagyok, mondja a könyv minden második oldala, de a harmadik oldalon már gyermek születik észrevétlenül s híven a régi renchez e pillanatban már nem az baj, hogy nehéz a munka, hanem az, hogy leány a gyerek. S ahogyan hasonlatokban, amit csak az ért, aki valóban ért magyarul nemcsak szó, hanem fogalmazás szerint is, Erdély, székelység, Farkaslaka és család bajai fölmerülnek, szép és elgondolkoztató. Megragadóan egyszerűvé és közvetlenné csiszolt stílusban, szinte két pohár bor közt csillantja fel az író a legnehezebb problémákat. Azokat, kik a székelységből a tájszólást és kiszólást szeretik élvezni, bizonyosan más erdélyi szerzők könyvei elégitik ki jobban. De azt, aki érteni akarja a magyarban a székelyt, a székelyben a népet, s a nép fiában az ember fiát, Tamási Áron könyve fogja megragadni. Éppen eszközeinek egyszerűségével, szeretetének póztalanságával és személyes nép- és hazaélmények mindenfölötti őszinteségével. Szeretnivaló könyv ez s népről szóló irodalmunkban helyét és értékét talán leginkább azzal határozhatjuk meg, hogy dimenziói nem annyira a társadalomban helyezkednek el, mint inkább a léleekben és irányuk nem annyira a szélesség és hosszúság, mint inkább a magasság és mélység. Helyesen kevés időt szentel a népi élet felszíni fodrozódásainak, annál többet a népi élet mélységből viláldzó színeinek. S a haszna e könyvnek? E különös kérdést, mely valóban nem irodalomkritikai értékű, érti az, aki érti irodalmunk helyzetét a nemzet életében. Tehát a könyv haszna az, hogy a hazát a székelység érzékeltetésével megint gazdagabbá teszi, s hogy alkalmat ad az írónak arra, hogy magyar, tehát emberséges és tisztult véleményt adjon a világ dolgairól.

DARVAS JÓZSEF KÖNYVE már közelebb áll az eddig használt szociográfiai módszerekhez, bár a kísérlet itt is új és rendkívül érdekes. Ő sem ad vízszintes keresztmetszetet egy társadalmi egységről, mint az eddigi társadalomrajzok, hanem függőlegesen vizsgálja a paraszttársadalom sorsát anyai családjának életrajzán keresztül. Ennek az életrajznak hőse persze nem annyira a dédapa vagy nagyapa, mint inkább maga a család, a homályból jött és homályba tűnő, alispánnál instanciázó, uraságtól sanyargatott, dézsma és robot alatt nyögő, tizedet fizető, részért arató, családszaporító és kenyérért küzdő, Tolnától Békésig vármegyék szorításában, rendiség törvényeiben s a saját sorsuk célszerű és szükséges rendjében sodródó Kabódiak. Könyve tulajdonképpen két részből áll, egyik a múlttól szól, a másik a jelenről, mi alatt saját gyermekkorra és fölemelkedése értendő. A történeti résznek értéke kettős. Egyrészt az, hogy megpróbálja egy család sorsát végigkísérni két évszázadon át, amit természetesen nem is tehet másként, mint hogy annak a közösségnek a sorsát kíséri nyomon, melynek a család tagja volt, a jobbágyságát. Másrészt ezzel párhuzamosan jól érzékelteti, hogyan élte és hogyan élhette egy történelem és nemzet alatt élő parasztcsalád két évszázadon át a történelmet. Ez az alulról, történelemalatti rétegekből szemlélt történelem külön érdekességet és izgalmasságot ad könyvének. A jelenről való rész körülbelül a „Puszták népe“ puritán lírai átélésének módszere szerint vall az orosházi gyerek fölemelkedésének történetéről s a befejezés kissé rezignált szép soraiban így végződik: „Tér és idő távolsága nem választ el bennünket: sokat vagyok közöttük s látszólag igen jól megértjük egymást. Sokszor mégis, egy-egy elmondott szó rezdülésén, elfogott tekintet villanásán keresztül élesen döbben belém a fájdalom, hogy mennyire idegenek lettünk egymás számára... ezekben a pillanatokban világosan érzem, hogy én már soha többé nem tudok igazán hozzájuk, velük, legfeljebb csak róluk és értük szólam“ ...

Ebben a könyvében is „róluk-értük“ szól s ahogyan teszi, az föltétlenül eddigi írói munkájának a tetőpontját jelenti. Stílusának kezdeti kissé szándékoltan száraz egyszerűségéből a szárazság elveszett s az egyszerűség megmaradt, a humor és szeretet színeivel és értékeivel tüzesedett át, írásmódjának kezdetben kissé alföldiesen vasos ízei megfinomodtak és izléses ésszerűséggel alkalmaztatnak. A „Parasztcsalád történetéinek is az a legvonzóbb tulajdonsága, ami Tamási könyvének: a néppel való osztályos és szemléleti együttérzésnek családiában benső együttérzéssel való finomodása. Ennek aztán már csak használ az, hogy a szerző családjában a parasztközösséget is vállalja és érzi. Mert ez megóvja attól a hibától, hogy egy oldalon fülledt érzelmeségbe, más oldalon múlt idők iránti romantikába szaladjon bele. Nagy értéke a könyvnek a sok közölt paraszti kérvény, a sok paraszti nyomorúságot panaszló régi irat és az érzelmi együttérzésen átívódó rejtett keménység, mellyel mutatja, hogy az orosházi könnyen lendülő és konokul kitarító parasztságnak vérmérséklet szerint fia maradt az író az irodalomban is. Talán ebből is, nemcsak társadalomszemléletének milyenségéből következik, hogy míg Tamási nép felé szólító erkölcsiségének alapja lelki, Darvasé inkább társadalmi erkölcs, s ha Tamási, bár sokat szól igazságról, első helyen az ember inkább a szeretetet érezteti, Darvas sok szeretetet éreztet, de első helyen mégis az igazságot keresi, társadalmi igazság formájában. Könyvében az osztályszemlélet ridegsége a családi kapcsolat érzelmi szálain át szépül és a családi kapcsolat melegségét az osztályi együvértartozás érzése páthosztalanítja. Az ősök osztályos-

társakká válnak ebben a könyvben, az osztályostársak ősökké s így jön elé egy szép és egészében vonzó közösségi élmény néppel, parasztság« gal, a személyes hazaélménynek személyes népmélyn-változata, mely nemcsak politikai értelmű, hanem hagyomány! értelmű is. Darvas könyve megmutatja, hogy nemcsak a jövő felé mutató cél, hanem a múltból átszóló hagyomány is szorosán és nemesen kapcsolhat valakit a parasztság ügyéhez s magatartása ezen a ponton végtelenül rokonszenves, hasznos és követendő. A múlt eddig a népért való irodalomban mindig mint bűnök halmaza szerepelt, mint a jövőért szóló ítélet corpus delictije. Nála e múlt kapocsá válik, mintha egy furcsa-szép alanti nemeséget érezne, paraszt-nemességet, mely kötelez. Természetesen mindezt mindennemű parasztrómantika nélkül.

Mindkét kötet módszere, hangja és eredményei szerint a népért írott újabb irodalom második — inkább magyarságkutatásnak, mint falukutatásnak nevezhető — fejezetéhez tartozik. Tamási Áronnak a szándéka is ez, elmélyülten hajol népe fölé és népe nyelvén inkább népének örök tulajdonságairól, mint mai bajairól akar beszélni. S ha Darvas József a múltban a mai bajok őseit keresi is, önkéntelenül tulajdonságok és sajátságok vázlatába fut be. Nem állapotokért vádol elsősorban, hanem tulajdonságokat vizsgál, melyekből a jövő kialakulhat s ezeknek múltbeli hagyományait keresi a Kabódi-család sorsában s abban, ahogy a család sorsára válaszolt. Mindkét könyv új és izgalmasan érdekes feladatokat lelt s ha a falukutatás eddigi köteteinek is legnagyobb értékük az, hogy plasztikussá tették egy-egy társadalmát, vagy egy-egy csoportnyi magyarság sajátos világát, e köteteknek nagy és marandó érdemük az országról való képzetünknek a székelyföldi és békési parasztság igaz képeivel való gazdagítása. S míg Tamási és Darvas könyveikben a magyarság önmagára ismerése érdekében végeztek szép és finomságában magasrendű írói munkát — Erdei Ferenc könyvével, „Magyar Város“-sal, a talán legsúlyosabb, legérdekesebb és leginkább jövőt eldöntő magyar problémára nyitja rá bátor hirtelenséggel az ajtót.

A VÁROS problémája általában és ebben a magyar város problémája, bármily groteszkül hangozzék is — tulajdonképpen a centrális agrárprobléma. A falunak a város felé túlulása, a földművelőnek a városi életforma felé kívánczósága az utolsó idők legdöntőbb társadalmi jelensége nemcsak magyar, hanem európai viszonylatban is. E jelenség okaira elégszer rámutatott a külföldi irodalom régebben, a magyar irodalom a közelmúltban — ezekre most aligha szükséges kitérnünk. De egy bizonyos: a város felé való vándorlás oka nem csupán, sőt talán nem is elsősorban a szegénység. Mert különben hogyan lehetne megmagyarázni azt, hogy ez a jelenség éppen úgy megvan fejlettebb szociális viszonyok, rendezett mezőgazdasági munkabérvizonyok között élő országok agrárnépességénél is, mint nálunk és a nálunk is elmaradottabb országokban. A Kovács Imre által hangoztatott „parasztleletforma csődje“ tulajdonképpen alighanem itt nyilvánul meg legsúlyosabban. Súlyosabban, mint a beteges szektás, egykés jelenségekben. E vándorlás ténye maga azt mondja, hogy bizonyos európai színvonalra jutott államokban a parasztság minden áron szabadulni akar a falutól és a földműveléstől. A fundamentális kérdés tehát az, hogy tulajdonképpen elsősorban a falutól akar-e szabadulni, vagy elsősorban a földműveléstől? Erdei abból a feltevésből indul ki, hogy elsősorban a falutól és a falu csődjével szemben a mezővárosi tanyarendszert kívánja orvosságul. Könyve tulajdonképpen a parasztrurbanitás lehetőségét keresi, a város és a földművelés összebékítését, illetve találkozásának lehetőségét. Útmutatást a mezővárosban talál. Könyvének tematikája ezen a ponton a legnehezebben megfogható és legtávolabbra tekintő magyar reformkérdésbe nyúlik át.

Mert nyugati országok példái mutatják, hogy maga a szociális reform, a *conditio sine qua non* földreform inkább csak egy időre szünteti meg a társadalmi feszültséget, mint hosszú időre. Mert ad ugyan több lehetőséget az életre, de nem ad más társadalmi formát, melyre a parasztság az elvándorlás jelenségei szerint tulajdonképpen vágyik. Éppen ezért egy agrártársadalomnak a fundamentális kérdése ez a más társadalmi forma, amely természetesen szükségképpen más települési formákat követel. Tehát, ha az első kérdések a földreform és a szociálpolitika területén fekszenek is, a végsők, valahol ott, ahol Erdei Ferenc tiszteletreméltó bátorsággal és nagyszerű felkészültséggel, a leglényegbevágóbb problémára nyitja szemeit. Arra, hogy mi legyen hát a parasztból? Felelete kissé egyszerűsítve így hangzik: városlakó tanyás ember, amilyenre például mezővárosaink mutatnak. Mindenesetre izgató tény, hogy a tanyai parasztság csakugyan nem vándorol a város felé és izgató felelet a falu kérdésre — várossal felelni. Különösen, ha valaki a város fogalmát olyan gondos szeretettel és sajátosan urbánus igénnyel állítja maga elé, mint igazi falukutatóhoz illően Erdei Ferenc.

A „Magyar Város*“-ról szóló könyv természetesen nem is kezdődhet mással, mint a városról táplált magyarországi balítéletek erőteljes megtámadásával. Erdei rögtön könyve első fejezetében élesen bírálja azt a szokásos hazai gondolkodásmódot, mely a város fogalmát csak németes módon tudja elképzelni. Önkéntelenül egy Erdeivel szögesen ellentétes nyugatos-urbánus szemléletű magatartás jut az ember eszébe erről, Cs. Szabóé, aki igen szépen állapítja meg a „Magyar Néző“-ben, hogy a külföldön járt magyar mindig azt kívánja hazájától, hogy öregebb legyen. Nos mi városainktól is azt kívánjuk, hogy öregebbek legyenek és furcsa módon megriadunk városaink — fiatalságán. E kissé irodalmias magatartás, mely az ízlés, az antiquiditás, a kép, szobor, irodalom és irodalmi levegő oldaláról veszi szemügyre Európa s a haza városait, amilyen vonzó, szép és hasznos, olyan egyoldalú társadalmi szempontból. Azidőben, midőn a polgári formák s ezzel a városi formák is bomlani kezdenek, kétségtelenül nagy lehetőség van éppen a fiatal városokban. Persze nem akkor, ha csinált épületekkel és neogótikával akarjuk a városképet öregíteni, hanem ha figyelembe vesszük a sajátos városi típusokban rejlő ifjú hagyományokat, s e típusok fiatalságát kihasználva egyrészt a bennük lévő hagyományok, másrészt a társadalomfejlesztési cél felé akarjuk azokat fejleszteni. Erdei ennek az útját puhatolja rendkívül alapos, körültekintő és meglátásaiban ugyancsak merész könyvében és aligha tévedek, ha azt mondom, hogy ezzel tulajdonképpen a magyar probléma gyökerére és kútfejére talált rá, a nagy terv kezdetére, mely Magyarországon egy sajátosan új és mégis régi gyökerekbe ereszkedő, nemzetileg magyar s geográfiaileg középkelet-európai társadalmi életforma, településforma és ezzel új parasztéletforma lehetőségeit keresi.

Elsősorban cáfolja azokat az előítéleteket és balítéleteket, melyek „agrárország“ mivoltunkat kihasználva falusi parasztság képzetét kölcsönzik a magyar hazának. Az itteni népességnek 35%-a városlakó és az Alföld lakosságának 32%-a lakik városban (1,100.000 lélek).

Az Alföld népességének kétakkora része lakik városban, mint a Dunántúlnak, vagy a Felvidéknek. Az adat érdekes és maga is leleplező megvilágításba helyezi városképzeteinket, melyek a külszín után ítélnék városnak egy-egy helységet, s az alföldi várost nagy falunak, míg a németesebb típusú nyugati és északi kisvárosokat egész érvényű városnak nézik. Erdei itt érdekesen fölcsereéli a kategóriákat és ezzel termékeny okoskodás kiindulópontjára jut el. Ugyanis nem iparváros és földművelésfalu között különít, úgyhogy e fogalompárokat együvé tartozónak veszi, hanem egyszerűen város és falu között, ahol a város fogalmában el tud képzelni mezőgazdasági lakosságú várost, sőt éppen ilyet akar elképzelni. Mert ebben látja a magyar parasztp probléma megoldásának útját.

„Ha a mezőgazdasági termelés — írja — olyan belterjességet ér el, hogy azon a területen, amelyen egyébként csak egy falunyi népesség telepedhet meg, városi tömegű népességet tud eltartani, bízvást hozhat létre városokat... Szélesebb körben lehet azonban a mezőgazdaság városi tényező egy egészen más vonatkozásban. Akkor nevezetesen, ha a mezőgazdasági termelés maga nem is válik városi funkcióvá, de a mezőgazdák maguk a falusinál sokkal nagyobb területről egy nagy lakótelepre tömörülnek és annak ellenére, hogy termelésüket a távoleső termőföldön folytatják, maguk városi lakosok lesznek. Ebben az esetben ugyan nem mezőgazdasági városról beszélhetünk, hanem a mezőgazdák lakóvárosáról... Az ilyenfajta mezőgazdasági városra a magyar Alföld mezővárosai mutatnak példát s több változatban mintegy harminc ilyen városról beszélhetünk“ ...

E mezővárosi típust Erdei Ferenc igen kívánatos településformának és ezzel társadalmi formának tartja. „Hiszen a modern városkultúra minden mozzanata azt a követelményt erősíti, hogy a város ne kiemelkedő szigete legyen egy társadalomnak, hanem a körülötte elterülő vidéknek a kiszolgálója. Ennek a követelménynek pedig egyetlen városrendszer sem felel meg jobban, mint a magyar tanyás település. Ez nem osztja kétfelé, városra és falusi vidékre a tájat, hanem egyöntetűen városi vidékké emel egy egész területet. Nemcsak, hogy valóban város tehát, hanem még olyan különleges városrendszer is, mely megfelelő kiépítés mellett alkalmas arra, hogy a város jelentőségét kiszélesítse és a város javait eljuttassa olyan területre is, amely a város általános törvényei szerint abból kirekesztett és csak vidéki vendégként járulhatott időnként e javak forrásához.“ — „A falu örökös kivetettség, a tanya pedig csak időleges kiszorultság a várossal való állandó közlekedésben. Éppen ezért a városi és tanyai között alá- és fölrendeltség nem alakulhatott ki, hiszen aki tanyai, az vagy ugyanazon időben városi is, vagy egy későbbi időben lesz városi.“ — íme így találja meg Erdei a sokszor és szociológiailag meglehetősen iskolázatlan módon emlegetett „város-falu ellentétnek“, „város-falu közeledésnek“ feloldását, a mezővároshoz kapcsolt tanyában, melyben a paraszt a városi életnek is részese lehet, anélkül, hogy eltávolodna a földműveléstől.

A „városi falusi osztályharc egyetlen energikus harcmozdulata a városba özönlés“, írja, melyben „mivel a falu nem emelkedhet fel,

lakosai elhagyják és saját személyükben igyekeznek magasabb élet-szintre jutni“. Erdei rendszerében kibékítő megoldáshoz jut a kérdés a mezővárosban, ahol a földművelésnél is megmaradhat és a városi élethez is eljuthat a paraszt. Persze e városi életen nem nyugati értelemben vett városi élet, hanem a magyar alföldi városok sajátos életének képei értendők s e határozott mozdulatú Kolumbus-tojás-szerű megoldás nyomán csupán az a kétség támadhat fel az emberben, hogy vajjon e paraszti menekülés taszítója a földművelő munka, vagy a falu, mint közösségi forma? Földművelésünk mai állapotában alighanem a földművelés is. De nem képzelhető-e munkabér, munkaidőrendezések, szociális vívmányok és fejlett szociálpolitikai gondozás intézményesítése, s a mezőgazdasági munka bizonyos mértékű gépesítése után — olyan földművelési munkarend, mely nem föltétlenül sokkal terhesebb, mint a városi napszámomunka, mely felé az elvándorlás kezdő fokon irányul? S egy ilyen építésű társadalomban és szociális rendben vajjon az özönlés, már nem kizárólag a falutól való menekülés marad-e, melynek csakugyan megfelelő megoldása lehet, a mezővárosi forma? Amál is inkább, mert az ország területeinek jórészen vagy megvan, vagy éppen kialakulóban van.

A problémafelvetés rendkívül érdekes, a mezővárosi rendszer ilyen beállítása vonzóan vakmerő és Erdei érvelése néhol szinte a kétszer-kettőnégy természetességével mutatja ki, hogy a mezőváros útmutatása jobb jövő felé mutat, s hogy e mezővárosi sajátos magyar várostípus olyan keretet teremt, melyben egy egészséges, az elvándorlás ingásaitól ment, magasabb életszintű, tehát magasabb szellemi színvonalú parasztság fejlődése lehetséges. Ha e vakmerő tervet nem is lehet rövid megfontolás alapján elfogadni, egy bizonyos: számos érv szól mellette, történelmi és társadalmiak egyaránt.

Elsősorban negative az, hogy nyugati példájú városaink idegenségüket sohase tudták teljesen elveszteni s ha a nemzetnek díszét jelentették is, a paraszttársadalomnak sohase váltak olyan értelmű és funkciójú középpontjaivá, mint a mezővárosok. Másodsorban fontos az a pozitívabb történelmi érv, amit Erdei lát meg, hogy a szentistváni nyugatos telepítésnek török pusztulása után a letarolt alföldi területen a visszatérő parasztság önkéntelen ösztönösséggel talált rá a mezővárosban egy sajátos, újnak látszó településformára, mely azonban tulajdonképpen régi, s Erdei — nyilván Gyórfy nyomán — a szállásrendszer hagyományait véli benne felfedezhetni.

E hagyományi érveknél azonban fontosabb, hogy a mezőváros, persze nem éppen mai formájában, hanem céltudatos közlekedéstechnikai és városfejlesztési kiépítés után, ellenszere lehet az agrártársadalom fejvesztett menekülésének a földműveléstől. Vagyis egyik betetőző megoldása lehet az agrártársadalom és ezzel az egész magyarság fundamentális kérdésének, melyet így fogalmazhatnánk meg: hogyan lehet egykori jogi-jobbági, a mai gazdasági-nyomorúsági kényszerből eredő falukötöttséget az agráréletforma emelésével szabadakaratú kötöttséggé változtatni? Vagyis: mint lehet a faluban kényszerűen parasztnak maradó és földművelésnél „vissza“maradó parasztból, a földművelésnél tudatosan és szívesen megmaradó parasztot alakítani? A mezőváros sajátosan polgárosító levegőjében — feleli Erdei.

A MEZŐVÁROS érdekében rengeteg érvvel, adattal és személyi impresszióval harcol a szerző, mindezekből természetesen ily rövid ismertetés keretében még ízelítőt adni is nehéz. Pedig érdekes és gazdag vértézettel lép harcba, hiszen tudja, mennyi ellenszenvvel kell megküzdenie e téren. Azokkal, akik nem tudnak másféle urbsot felfogni, mint a germánosan elképzelt várost. Érvei és megállapításai

érdekesek, izgalmasak, néhol nemzeti létünk esszenciális kérdéseit súrolják. Így: „Az Összes parasztmozgalmak falusias föllángolások voltak mindaddig, ameddig ezeknek a lázadásoknak csak a parasztság tűrhetetlen terheinek könnyítése volt a célja, mihelyt azonban magának a paraszttáviszonyoknak emelését követelte egy parasztmozgalom, nyomban hozzákapcsolódott a város eszméjéhez s egyéb követelményei közt magát a várost is követelte magának.“ Meggyőző és érdekes érveléssel bizonyítja, hogy míg a népjóléti igyekezet jó területet találhat falun, addig a társadalomfejlesztési igyekezetnek rá kell találnia a városra is és egészen igaza van abban, hogy ily nagyobb cél a struktúrába való mélyebb belenyúlást követel. Hogy a tanya mennyivel kedveltebb forma, mint a falu, azt egy megtörtént jelenséggel bizonyítja.

Mikor a falvasító igyekezetű, tanyaellenes szemléletű politika szegedi bérlőket kitelepített a homokpusztába s „amikor tanyaközpontokat kaptak a bérlők, ebben a tényben a telepítés mintaszerű irányítását és gondosságát köszöntötte a tanyaellenes irány.“ Elveikre, melyek szerint életet akartak igazítani, maguk a telepések cáfoltak rá. Mikor már semmi sem hiányzott volna ahhoz, hogy falusiakká váljanak, „érthetetlen csökönységgel házat vettek Szegeden, füttyültek a tanyai központra, ők inkább harminc kilométerre kocsikáztak be szülni, lakodalmazni, ünnepelni és meghalni.“

„További elnyomorodás és további német mintákon orientálódó falvasító igyekezet elpusztíthatja a tanyáinkat, hiszen ez a két tényező magát a magyarságot is elpusztíthatja“ — írja s érdekes következtetéseket von le tanyás mezővárosaink földrajzi elhelyezkedéséből, abból, hogy e városok olyan területen keletkeztek, hol semmi geográfiai ok nem indokolja, hogy éppen ott legyenek. Nem a táj szülte őket, hanem ők szervezték meg a táj társadalmát s e múltban való keletkezési folyamat sok analógiát rejt a jövőben szükséges folyamattal, mely egy-egy táj parasztságának városi szervezését tűzné ki feladatul a mezővárosoknak. A tanyás mezővárosok parasztságát is dicséri és bizonyos szempontból értékesebbnek tartja a falusi parasztságnál, mivel „csak nyugalmi állapotából kimozdult, és emelkedettebb szintű parasztság alakíthatja ki a tanyás települést“. Nem csekély előnye a mezővárosnak, hogy egy paraszti jellegű demokráciát fejlesztett ki s érdekes fejezetben bizonyítja a mezővárosok szerkezeti képének mediterrán-latin jellegét. „Az antik városnak magva — írja — nem a piac, hanem a fórum“, ahol az emberek közéletet élnek. És mi történik Makón vagy Kecskeméten? „A tanyai ember, minden vasárnap reggel elindul ‚befelé‘. Az a hely, ahol ‚benn‘ találkoznak nem más, mint a piactér, ahol egyideig valóban piac is van, mikor azonban a piac elmúlt, akkor kezdetét veszi a ‚fórumélet‘, a formátlan és ‚célaltalan‘ közélet“.

Kimutatja, hogy a mezővárosokban található úri kúriák város-szerkezeti szempontból éppen olyan jellegű városi lakóházak, mint a tanyásgazdák lakásai, hiszen a birtokos úrnak is éppen úgy megvan a tanyája kinn a határban, mint a paraszttanyásgazdának. Kimutatja, hogy a mezőváros különben egészen a parasztságé, éppen azért, mert az intelligencia e különös parasztdemokráciákat nem hajlandó elfogadni

városnak, hanem éppúgy poros gyarmatnak tekinti, mint a falut. Tehát nem hamisítja maga képére a város életét. Érdekes adatokkal bizonyítja, hogy a mezőváros kulturális tetteiben semmivel sem jár mögötte a nyugatias városainknak, sőt néhány közülük az összes dunántúli városokat megelőzi kulturális fogyasztás tekintetében, akár az iskolák számát, akár a könyvtárak olvasottságát tekintjük. Bizonyítja, hogy a tanyai parasztságból aránylag több jut fel az értelmiségbe és végez középiskolát, mint a falusból és így tovább. S az egész, ahogyan támadja az iparos-kereskedelmi szűkútcás városképzetet középületeivel, hivatalnokaival s bürgereivel, s ahogyan megépíti a magyar homokon a demokrácia fórumát Makó piacteréből — nem izgalmas jelenség-e, nem az örök germán-latin szellemi harc hazai fogalmazása? Mediterrán jelleget magyar feladattal párosítva állít szembe germán városképpel. Mintha a „Latin Európa“ Párizsból visszatérő ízlésben urbánus Cs. Szabója s a Csanádi homokról induló Erdei Ferenc ugyanoda jutnának, magasból és mélyből, nyugatból és hazából. Izgató tünet, de csak azt igazolja, amit tud minden épkezláb ember — igazi urbs és igazi parasztság nincs ellentétben, avagy a pásztorok Athénje kevésbé város volt-e a mesterdalnokok Nürnbergjénél? S kell-e, hogy a hagyások Makóját kevésbé lássuk városnak a nyugdíjas Egernél? Latin szellemi szövetséget kötni a germán hatás ellensúlyozására örökegy magyar magatartás s nagyjából mindegy, honnan teszi az ember: a Notre-Dame alól, Makó „fórumáról“, vagy az Akropolisz mellől.

Mindezek azonban nem nagyon illenek Erdei szárazságában komoly könyvének margójára, melynek egyik legjobb értéke az, hogy nemcsak megállapító, hanem tervkészítő is egyben. Mi a terv? „A helyes és igazságos állapot az, hogy a város mindenkié legyen, vidéki és városi népességé egyformán és a városiak és vidékiek „osztályharcát“ a minden területre kiterjedő város békéje váltsa fei.“ E „minden területre kiterjedő város“ Erdei rendszerében: a mezőváros. „A mezővárosi elven alapuló országtervnek kiindulási pontjai: a városok. Az alapelv az, hogy minden vidéknek meglegyen a maga városa és avval olyan egységet képezzen, amely állandó közlekedés és szoros egybeszerveződés révén az egész vidék számára biztosítja a város javait.“ E terv, melynek sajnos csak alapvonalai férnek e könyvbe a megyei szervezetet kongruenssé tenné a városi szervezettel, mely által az eddig csupán közigazgatási-hatalmi életet élő megyét a társadalom geográfiai struktúrájába mentené át és egy nagy hagyományú intézményt úgy folytatna, hogy megadná neki azt a nagyobb szerepet, mely megilleti. A megye így valóban egy városegység társadalmi szerkezetén nyugvó közössége lehetne s egy demokratikusabb hazai világban, valóban közössége az alanti rétegeknek is. Alapelve, hogy „egy városa legyen minden vidéknek s ehhez a városhoz a vidék tanyák módjára kapcsolódjék, tehát apró központokat ne alakítson ki“. E rendszer megtartaná a decentralizáltságot országos viszonylatban, de megoldaná az urbs köré centralizálódást táji viszonylatban. Nagyon természetes, hogy mindezek mellett rengeteg közlekedéspolitikai és egyéb terv szükséges a kívánt cél eléréséhez.

És nagyon természetes, hogy e tervet nem lehet valami diktátori térképrajzolással, hanem csupán a tervszerű társadalomfejlesztés és a céltudatos városfejlesztés irányításával elérni, szinte észrevétlenül adván lökést erről-arról a társadalomnak.

Erdei könyvének szinte rendkívüli értéke, hogy zavaros időkben volt bátorsága és szakértő ereje e kérdést így bedobni a köztudatba és őszinte sajnálkozással kell tudomásul venni, hogy a kérdés építészeti oldalról és fényképek útján történő megvilágítása külön kötetben anyagi nehézségek miatt még eddig nem jelenhetett meg.

Természetesen a kérdésről lehet vitázni, sőt nagy vitára volna szükség, ha egészségesebb viszonyok közt nyugodtabb szellemi levegőben élnénk. Magam, nem lévén szakmám a geográfia, kizárólag a társadalomfejlődés oldaláról vizsgáltam és értékeltem Erdei megállapításait és e téren egyet biztosan látok. És pedig azt, hogy az elmaradt falu s a vidékével nem sok közösséget érző város között ez a jó értelemben, szintézisként tekinthető középút, a vidék városa, rokonszenves, haladó, európainak és magyarnak egyként megfelelő terv és gondolat. Erdei Ferenc minden köszönetét megérdemel azért, hogy volt bátorsága kibontani e vakmerő tervet, mely parasztkérdésnek és magyar városkérdésnek egyformán izgalmas problémáit és megoldásait veti fel. Könyvének külön értéke tiszta, racionálisan világos okoskodásra valló szerkezete, sehol túlzásokba nem ereszkedő pozitív érvelése és higgadtsága. Külön értéke, hogy úgy tudja építeni a jövőt, hogy nem dobja el a múltat, hanem belőle fejti, ki s a jövő formáit a jelen magyar formáiból igyekszik kirajzolni. Könyve nagyon elgondolkoztató, súlyos írás, s ha többek lennének, kik ily teljes nyugalommal tudnak távoli tervet készíteni zavaros időben, — valóban nem lenne „vétkes illúzió“ bízni „jövőben és fiatalságban“.

SZABÓ ZOLTÁN

A JÓ MAGYAR EJTÉS

MIKOR KODÁLY ZOLTÁNNAK a magyar kiejtés romlásáról írt tanulmányát olvastam, Montaigne egyik kis története jutott eszembe. Egy elvetemült gyermek apját üstökön ragadta és hajánál fogva vonszolta a földön. Az apa némán tűrte, csak akkor szólalt meg, midőn a fia már a harmadik szoba küszöbére ért vele: „Ne tovább! Édes fiam, ne tovább! Én is eddig húztam az apámat.“ A háború előtti magyar nemzedék egyik kiváló képviselője, a népdallamgyűjtő zeneszerző megálljt kiált, midőn magunkfeledve idegen küszöbig hurcoljuk öneszméltre dajkáló édes anyanyelvünket.

Kodály riadó-jára sokan meghökkentek. Megérezték, hogy a lét vagy nemlét kérdése elé állított nemzet szólalt meg aggodalmaskodó hangjában. Kötelességüknek tartják, hogy mint „örzők a strázsán“, az ő intésére szembenézzenek a veszéllyel és arra igyekezzenek, hogy „elnémuló népünk“ minél több fiában tudatosá tegyék a jó magyar beszéd nemzeti fontosságát.

Auguste Comte szerint az ember akkor vált igazán társas lényvé, midőn a közös cselekvésben mozdulattal vagy hanggal meg tudta értetni magát. E két kifejezési mód közül csakhamar a hang lett a fontosabb és általánosabb, mert keresztül törte az éjszaka sötétjét. Először sóhaj volt, nyögés, sírás, rekedt ordítás és egyformán jelentett örömet, támadó vádat, tüzet, bármilyen veszélyt. Aztán két irányban fejlődött tovább. Kisebb-nagyobb időközökben szabályosan ismétlődve ritmust kapott, harmonikus életműködésű testből kiszakadva „levetkőzte azt, ami benne zörej volt, zenei hanggá lett. Másrészt a kezdetleges artikulátlan hangsorokhoz jelentés tapadt és ez a jelentés akkor is megmaradt, midőn nem indulatban, hanem nyugodt állapotban keletkeztek a hangok. Így született volna meg a beszéd. A ritmus, az énekhang és a beszéd keletkezésének ezt a talán kissé racionalista magyarázatát akár elfogadjuk, akár elvetjük, semmit sem változtatunk azon a tényen, hogy már régóta van ritmus, énekhang és beszéd és hogy ezek az emberi társadalomban, egyének és csoportok közösségérzetének felkeltésében jelentős, sokszor ellentétes szerepet töltenek be. Egy másik, nálunk alig ismert francia gondolkodó, Alain figyelte meg, hogy a ritmus és az ének bensőségesen összekapcsol; szinte elmeríti, föloldja az egyént a közösségben. Erre a mindennapi élet bőven szolgál példákkal. Az állón kovácsoló mester és

legénye munka közben egyek; megszűnik közöttük minden ellentét, lelkőkből elszáll, ha volt, a gyűlölet és addig nem térhet vissza, míg zeng az üllőn a kalapács. Egyforma hosszú léptekkel menetelő katonák egyek a legfeketébb sötétségben is és maguk közé tartozónak érzik a tisztjüket, ha az gyalogosan halad az élen. Mikor megállnak, ahogy megszűnt lábuk ütemes dobogása, megszűnik a varázs is, mely összekapcsolta őket: a század katonákra, egyénekre bomlik. Templomban, a mise utáni ima szép benső kapcsolatokat teremt minden egyes hívő között, ha azok megtartják a ritmust, ha egyidőben vesznek lélekzetet. Aki hallgat, magányosan fölemelkedő szikla a tengerben: az ima árja hiába csapdossa körül. Még jobban érezhető a közösségbe olvadás a kórusban. Ha valamelyik énekes abbahagyja az éneket, mintha akkor született volna életre, sokszor ijedten, tanácstalanul áll társai között. Hegel szerint a hang a lélek testvére; a megfoghatatlan, illanó érzelmet fejezi ki. Közösségbe olvasztó ereje éppen ebben rejlik. Az egyéneken egyforma indulatokat ébreszt fel, de ugyanakkor mederben tartja és tudatosítja őket.

A beszéd, bár nemcsak érzelmet, hanem, még inkább, gondolatot fejez ki, tehát elsősorban az értelemhez szól, korántsem alkalmas arra, hogy az azonos nyelvet beszélő egyéneket olyan szorosan egymáshoz kapcsolja, mint az ének. Minden megszülető egyeddel a puszta léte forog kockán. Az a veszély fenyegeti, hogy visszasüllyed ősi állapotába. Minden gyermek megváltoztatná azt a nyelvet, melyet beszélni kezd, ha az anya nem állana mellette és nem kényszerítene valósággal arra, hogy a hagyományos, kialakult nyelvet megtanulja. De még ez sem elég a fennmaradásához. A beszélt nyelv kisebb-nagyobb közösségek szerint fejlődnek, a tájszólásoknak beláthatatlan sora képződne, ha nem volna szájhagyomány: ünnepi köszöntő, lakodalmi rigmus, halotti sirató, mese. A nemzet nagyobb közösségében az egységes nyelvhasználatot azonban a szájhagyomány sem tudná biztosítani. A beszélt nyelv azonosságát csak az írott nyelv őrizheti meg. Ebben van a köznyelvnek, prózának és a költészetnek nemzeti fontossága. Millió és millió embert kapcsol egymáshoz a kifejezés és a megértés azonos módjával. Természetesen a költészetnek, akárcsak az éneknek, sokkal nagyobb a jelentősége, mint a prózának. Talán a költők voltak az első gondolkodók, mondja Alain, mikor megállapítja, hogy azon elmélkedett először az ember, amit tisztelt és csak azt tisztelte, amit nem változtathatott meg. A szép költemény a ritmussal és a rímmel megbonthatatlan egységbe foglalja a szavakat, melyek a prózai szövegből az idők folyamán úgy kihullanának, mint málló házfalból a téglák. A szép költemény, éppúgy, mint az ének, titkos kapcsolatot teremt a költő és olvasója, valamint olvasó és olvasó között. Ha fennhangon olvasunk egy verset, — ez megértésének és élvezésének egyetlen módja — hangzása, ritmusa, asszonanciái, rímei kedvezően befolyásolják a szájjizmok mozgását, a tudó működését, a vér áramlását, szóval testünk egész közérzetét és ebben az egészséges, „boldog“ állapotban megjelenik előttünk a szavak jelentése is: a test és a lélek a legszorosabban kapcsolódnak össze, emberebb emberekké válunk. A költészetnek így még a nemzetet is meghaladó

fontossága van: az örök humanitásnak az őrzője a többi művészetekkel együtt. A próza népeket népek ellen uszíthat, a szép vers soha. Annak, hogy a magyarság mindig az emberiség elválaszthatatlan részének érezte magát, talán az volt az egyik oka, hogy nemzeti törekvéseinknek és vágyainknak mindig költőink voltak a hordozói. Nem hiszem, hogy szebben csinálták volna mások: magyar szívvel elsősorban mindig emberek voltunk e sokszor fölzaklatott, értelmetlen Európában.

A nemzeti és az egyetemes emberi érzés ébresztője és ébrentartója, a költő, a beszélt köznyelvből veszi szavait, mondatainak hanglejtését, tehát abból épít, amit minden közösségben állandó veszély környékeztet, szüntelenül romlás fenyeget. A mellkast már Platon a nagy indulatok székhelyének tartotta. Váratlan zaj, éles hang, sőt testünk legtávolabb eső részének hirtelen megmozdulása is hat a szívre, fokozottabb munkára készíti, vérbőséget idéz elő, ennek következtében felszerkennek a még szunnyadó izmok, az egész szervezetet izgalom járja át. Ha ilyenkor „szóhoz jutunk“, a tüdőnk szaggatott ritmusban szívja be és préseli ki a levegőt a légcsövön át, a gégefőn túlfeszülnek az izmok, a nyelv és az ajkak mozgása nem folyik le simán. Hangunk felcsattan, éles lesz, sőt a nagy izgalomban a zöngés hangok elvesztik zenei elemüket. Beszédünk töredezetté, a hangok igen gyakran artikulátlanokká válnak; a beszélt nyelv ősi jelle bomlik, nem jelent mást, mint izgatott testi és lelki állapotot. Természetesen ez csak szélső eset, de enyhébb mértékben mindennapos tünet. Valahogy a beszélésnek pusztán ténye is izgalmat okoz a szervezetben. Gondoljunk csak arra az egyszerű esetre, hogy mikor háromszor, négyszer kell elismételniünk valamit, vagy amikor nagyot hallóval beszélünk, mennyire más lesz a hangunk, mennyire megváltozik mondatainknak a hanglejtése. Egy szó, melyet nehezen tudunk kiejteni, amelynek kimondásába belebicsaklik a nyelvünk, valósággal haragra lobbant bennünket. A legegyszerűbb beszélgetés könnyen vitává fajulhat, ha valamelyik társalgó a huzamosabb beszéd folyamán gyorsan, zsúfoltan ejti a szótagokat és a gyors artikuláció közben természetesen éles és érdekes lesz a hangja.

A mindennapi beszéd megkötöttsége jóval kisebb, mint a versé, a feltámadt indulatok mederbe szorítására is kevésbé alkalmas. A beszélt nyelv, noha gondolatok kifejezője, a beszélő szándékától függetlenül, sőt akarata ellenére, fiziológiai jellegénél fogva, gyakran válik pusztán indulatok tolmácsolójává. Ezért sok viszálynak a forrása. Nem egységet teremt, nem összekapcsol, hanem csoportokat bont meg, embereket távolít el egymástól. Ember és ember között a közeledés hatásos eszközül csak akkor használható, ha a beszélők szigorúan megtartják a szabályait: azonos helyzetekben mennyiségileg és minőségileg is azonos hangokat ejtenek, szokott módon hangsúlyoznak, stb. A szabályok megtartására azonban csak az képes, aki ismeri és tiszteli ezeket a szabályokat. Csak az a nép él jól nyelvvel (nélküle elvész), amelyik művelt, vagyis a beszédkultúrát tette meg kultúrájának az alapjává.

Nekünk nincsen beszédkultúránk. Valamikor kiváló férfiak megszerezték számunkra a szónokok nemzetének büszke címét, de a

helyes és szép beszéd tudatos ápolása még mindig megvetett újdonság hazánkban. Ebből a jóra való restségből, a nem törődöm közömbös-ségből súlyos bajok támadnak. Hány és hány embernek akadozó, szaggatott, alig érthetően mormolt vagy indokolatlanul visítózó a beszédje! Hányan nem tanulták meg, hogy a helyes lélekzést, a síma, zökkenőtől mentes hangképzést éppúgy kell elsajátítaniok, mint a táncolást, a vonókezelést, zongorázást, rajzolást! Mennyien hagyták, hogy gátlások lépjenek fel bennük, amikor szólásra nyitották a szájukat!

Aki anyanyelvét rosszul beszéli, nemcsak embertársaival szemben figyelmetlen (az értelmetlen beszéd felfogásához nagy figyelem kell, a figyelem pedig a lélekzet visszatartásával, tehát egy kellemetlenné válható testi állapottal jár), hanem önmagával is: nem törődik azzal, hogy képtelen a legnemesebb élvezetre. Nem tud költeményben gyönyörködni, legfeljebb csukott szájjal olvassa és így a prózában is elmondható értelmi résznél nem jut tovább. Talán „művelt“ férfi lesz belőle, talán éppen az irodalomtörténetnek a tanára. Bizony még harcba is indul valamelyik költő mellett vagy ellene; de gyenge ellenfél, rossz barát, mert süket füllel csatáz ott, ahol a fül sohasem lehet eléggé érzékeny. Soha nem fog azok közösségébe tartozni, akik elmerülnek a költeményben és belőle drága zsákmánnyal, önmaguk ismeretével, kristályosabb öntudattal emelkednek fel.

Abban a közösségben, ahol a nyelvet nem veszi körül tisztelet, nemcsak a beszélt nyelv szépsége és a szépségben rejlő összetartó erő pusztul el, hanem az egyszerű jelrendszerré süllyedő nyelv nemzeti vonásait is leveti, ha huzamosabb időn keresztül folyamatosan érvényesülő idegen hatásoknak van kitéve. Kodály Zoltán mutatott rá arra, hogy a magyar köznyelv írásban meg nem rögzíthető, csak füllel érzékelhető részében milyen idegenszerűségek kapnak lábra, hogyan változtatja hangjainak színét, időtartamát, hangsúlyos és hangsúlytalan szótagjainak egymáshoz való viszonyát, mondatainak hanglejtését a beolvadó idegenek magyartalan beszédének utánzása, az idegen nyelveknek zsenge korban megkezdett tanulása és az idegenből fordított operák, operettek, dalok érthetetlen kedveltsége. Egy nyelvbe betolakodó idegenszerűség nem mindig jelenti a nyelvnek a romlását. Lehet múltó divat, mely éppen olyan könnyen eltűnik, amilyen könnyen jött. Veszélyessé csak akkor lesz, ha a nemzeti öntudat egyik legerősebb ébrentartójának, a költészetnek alapjait kezdi ki. Süket fülünket eddig is hiába ostromolta a vers formai szépsége, ha egy-egy síma nyelvű előadó megszólaltatta előttünk; ezután még értelmetlenebbül állunk majd vele szemben, hiszen beszélt nyelvünk zenei rendszerét ugyancsak erősen bontogatja a változó hangszín és a másfajta ritmus. Hogy az idegenszerűségek milyen pusztító rombolást végeztek máris, arra csak az egyik divatos szavalóművésznünk könyvéből idézek néhány példát. Ascher Oszkár az Ágnes asszony című Arany-ballada refrainjének ötféle hangsúlyozását (Ó irgalom atyja, ne hagyj el! Ó *irgalom* atyja, ne hagyj el! Ó irgalom atyja, *ne* hagyj el! Ó irgalom atyja, ne hagyj el! Ó *irgalom atyja* ne hagyj el!) tanácsolja olvasóinak és az Országos Színészegyesület Színészképző iskolájába járó növendékeinek. Sőt a felsorolás után még két „stb.“-t biggyeszt annak jeléül,

hogy még van bőven változatos hangsúlyozási mód. Ugyancsak ő, a „nyelvtani szabályokkal“ szemben a „művészi törvényekre“ hivatkozva hol a jelzőnek, hol a jelzett szónak, hol egyiknek a hangsúlyozását sem tartja szükségesnek. A hangok rövidségével, illetve hosszúságával pedig nem törődik mindig, saját bevallása szerint azért, hogy „minden kínálkozó hatást kiaknázhasson“. A hatás kedvéért ejti a szél szót „széééééééélllllU“-nek, a rozoga szót „rrrozogaa“-nak, csikordul-t „csíkorrrduul“-nak, stb.

Nyelvünk kiejtésének magyarosságát tehát nemcsak a magunk nyelvi műveletlensége, hanem vele összefüggésben, az idegenek káros befolyása is fenyegeti. Kodály Zoltán éppen idejében emelte fel tiltakozó szavát. Kiállására megmozdultak a tudományos szakkörök és bár a kérdés egyik leghivatottabb elbírálója túlzott rémlátásnak, alapítalan aggodalomnak minősítette nagy zenészerzőnk riadóját, mások, nem kevésbé illetékesek, megállapították, hogy van romlás, és egyikük, Csüry Bálint kemény szavakkal kelt ki azok ellen, akik gúnyolják, vagy fölöslegesnek hirdetik a védekezést az idegenszerűségek ellen. A megindult tudományos vita csak hasznos lehet. Népszerűsíti majd azokat az eredményeket, melyeket a köznyelv ejtési sajátosságainak eddigi vizsgálata a napvilágra hozott. Bizonyos, hogy gyarapítani is fogja, sőt, amennyire lehet, teljesebbé is teszi őket. Talán hamarosan megszületik a Magyar Fonétika, melyet a tudományos és emberi szempontból egyaránt felmérhetetlen értékű Gombocz Zoltán ígért 1929-ben, hat évvel váratlan halála előtt. Talán elkészül, Kodály és mások kívánságának megfelelően, a Magyar Kiejtés Szótára, hogy belőle meríthesse majd minden magyar ember a köznyelv ejtésének szabályait.

Talán... Sok jámbor remény vár még beteljesedésre, de bízalommal tekinthetünk a magyar tudományos világ felé. A meginduló vita mellett más, bízató jelek is vannak. A Pázmány Péter Tudomány Egyetem bölcsészeti kara egy rendkívül érdekes kezdeményezéssel nemcsak a többi egyetemeknek, hanem valamennyi magyar iskolának is követendő példát adott: április havában hallgatói számára jó magyar ejtési versenyt rendezett. Eckhardt Sándor dékán vetette fel az eszmét. A győztesek jutalmazására 100 (később 200) pengőt ajánlott fel és a pályázat módzatainak megbeszélésére bizottságot hívott össze. A verseny megrendezésében az a fölismerés vezette, hogy az idegenszerűségek ellen csak úgy lehet védekezni, ha a jó magyar kiejtés tekintélyét emelve, sikerül megszüntetnünk középosztályunk gyermekeiben azt a kisebbségi érzést, melyet anyanyelvük használata közben az előkelőbbeknek tartott idegen nyelvekkel szemben éreznek. Tudta, hogy, mint már annyiszor, mikor a nemzeti sajátosság veszélyben forgott, a segítség most sem a legfelsőbb, hanem csak a legsalsóbb társadalmi rétegekből jöhet, a szintelen, henye képzésű városi nyelv csak a szintiszta magyar vidék nyelvéből újulhat meg. Várakozásában nem is csalódott. Alig függesztették ki a bölcsészeti kar folyosóin a pályázatot bejelentő fehér plakátokat, megindult a hallgatók jelentkezése. Lányok, fiúk vegyesen, az ország legkülönbözőbb megyéiből, Vasból, Fejérből, Győrből, Mosonból, Veszprémből, Sopronból, Zalából,

Hevesből, a Kunságból, Zemplénből, Békésből, Csongrádból, Borsodból, az elszakított Erdélyből, sőt még Budapestről is elég szép számban: heten a 37 jelentkező közül.

Talán az ősi virtus hajtotta őket. A jutalom is csábított, a pályázat könnyűnek látszó feltételeitől pedig ugyancsak nem riadhattak meg: Gárdonyi Géza, Mikszáth Kálmán, Móra Ferenc, Babits Mihály, Móricz Zsigmond és Nyirő József prózai munkáiból választhattak tetszés szerint kb. két lap terjedelmű, lehetőleg kerek részletet. Azt kellett felolvasniok vagy előadniok. Legtöbben minden izgalom nélkül készültek, csak akkor kapta el őket valami furcsa láz, amikor megtudták, hogy a rádió viaszlemezre veszi fel és közvetíti a döntő verseny lefolyását.

Április 20-án délután megteltek a második emeleti folyosók kíváncsi kollégákkal. Apácák és kispapok, filozoptrinák és filozopterek, érdeklődő családtagok árasztották el az egyik hatalmas termet. Egészen csendesen, szinte megilletődve viselkedtek, tisztelettel tekintgettek a mikrofonra, a rádió sürgölődő műszaki embereire és... várták a bizottságot. A dékán, Kodály Zoltán, a magyar irodalom, a magyar nyelvészet, a néprajz, a török nyelvészet és az általános fonétika egyetemi tanárai talán kíváncsibbak voltak, mikor az első padban helyet foglaltak, mint a mögöttük ülő versenyzők. Hat fiú és három lány került be a döntőbe s ezek között kellett igazságot tenni.

Ahogy elhangzott a dékán megnyitó beszédének utolsó szava, egy mosonmegyei piarista kispap lépett az emelvényre. Nyirő egyik novelláját adta elő. Zengő, mély férfi hangja betöltötte a termet. Azok, akik az előző nap nem hallották, felkapták fejüket s a rövid, 2—3 perces előadásból megérezték, hogy valami egészen szokatlan dolog történt a bölcsészettudományi kar termében: onnan indult új országos útra, honfoglalásra a magyar nyelv. És ebben az érzésben nem csalódtak, mert akik a szárnyaló hangú kispap után jöttek, lányok, fiúk, ugyan más ízű beszéddel, itt-ott apró botlásokkal, de éppen olyan meggyőzően csillogtatták édes anyanyelvünk sokszínű szépségeit. A tanár urak szorgalmasan jegyezték észrevételeiket, csak akkor állt meg kezükben a ceruza, amikor egy veszprémmegyei diák Móra egyik vidám kis elbeszélését adta elő. Ezt a párbeszédű novellát senki sem fogja elfelejteni, aki akkor hullotta. Mindenki emlékezni fog rá, hogyan rohant fejfelé egymásnak az igazságért két magyar. Napokon át hangzott a folyosókon: „Röcsög-e mán?”

Sok-sok érdekes tanulással járt ez az első kísérlet. Fényt derített arra, hogy milyen nehéz megállapítani a jó magyar ejtés jellemző sajátosságait. Megmutatta, hogy a Dunántúlról — főleg Vas megyéből — származó lányok és fiúk kiejtése a legellenállóbb a főváros közömbösítő, szintelenítő, sőt elidegenítő hatásával szemben. Arra a váratlan megállapításra vezetett, hogy a férfiak kiejtése magyarosságban, ízben magasan felülmúlja a nők kiejtését, valószínűleg azért, mert míg az előbbieket túlnyomó részben egyszerű falusi földműves, kertész, falusi iparos családból származnak, addig az utóbbiak szülei (cégvezető, postafőfelügyelő, tanár) már maguk is a városi középosztályhoz tartoznak. Ezzel a javítás útját is kijelölte. A gyermek nyelvét az

anyjától tanulja, tehát elsősorban a nőket kell az idegenszerű és színtelen köznyelvi ejtéssel szemben ellenállóbbakká tenni. Az alsóbb néposztályokból a középosztályba bekerült férfiak ritkán nősülnek a szüleik társadalmi osztályából. Már felfelé nyúlnak, középosztálybeli lányt vesznek el. Maguk hiába beszélnek kifogástalan magyarsággal, gyermekük ejtésén meglátszik majd az anya hatása. Mint a XIX. században, ismét a magyar nőkhöz kell fordulni, hogy saját beszédjüket ápolva mentse meg a magyar beszédet.

A jó magyar ejtési verseny teljesen igazolta a rendező dékán elgondolását: a vidéki résztvevők kiejtése összehasonlíthatatlanul jobb volt, mint a budapestieké. Erre az egyhangú megállapításra vezetett egyébként az egyetemi verseny mintájára rendezett középiskolai ejtési verseny is, melynek egyetlen vidéki, debreceni résztvevője magasan felülmúlta fővárosi társait. A helyes magyar köznyelv ejtési sajátosságait nem lehet tehát egy vidéken beszélt köznyelvből megállapítani, mert a köznyelvben is érezhetők különböző árnyalatok. Nem is szabad arra törekedni, hogy minden tájnyelvi sajátosságot kiirtsunk a köznyelvből: csak az idegenszerűségektől kell megtisztítani. Idegenszerűség pedig mindaz, ami a színmagyar vidék beszédében ismeretlen. A magyar népnyelv ismeretére igen fontos felvilágosításokkal szolgálhat a magyar Rádió hanglemezgyűjteménye. Remélhető, hogy a Rádió, amely eddig is készségesen résztvett a nyelvvédő mozgalmakban, legutóbb pedig az egyetemi jó magyar ejtési versenyt is viaszlemezre vette fel és műsorába iktatta, a bölcsészeti karon most alakuló Magyarságtudományi Intézet rendelkezésére bocsátja gyűjteményét, hogy ez az új intézmény megállapíthassa a jó magyar ejtés sajátosságait és előmozdíthassa a helyes magyar beszéd országos elterjedését.

A budapesti bölcsészettudományi kar, melyen egyébként a Nemzeti Színház egyik tagja minden félévben beszédművészeti előadásokat tart és „bontogatja a betű-kultusz minden vasbetonnál keményebb falát“, a jó magyar ejtési versennyel példát adott a többi egyetemeknek és iskoláknak is. A pécsi egyetem egyik nemzetünk magyarságára féltékenyen őrködő tanára máris megértette a budapesti kar útmutatását, 100 pengőt ajánlva fel a következő tanévben Pécsen rendezendő jó magyar ejtési verseny győztesének jutalmazására. Reméljük, hogy minden évben, minden egyetem és nagyobb iskola rendez hasonló versenyeket, addig, míg a szép magyar beszéd ápolása nem lesz becsületbeli kötelessége minden magyar embernek. Így, talán már néhány év múlva, egy szebb és magyarosabb ejtésű fiatalság olvassa emberiségre és magyarságra nevelő nagy költeményeinket. Kodály Zoltánnak köszönjük, hogy hallóvá tette eltompult fülünket.

A KÁRPATALJI „FEHÉR SZÉN“

NEMCSAK a vegetatív életnek, hanem az államok életének is legfontosabb tényezője a víz. A víz, amely összeköt, szállít, szomjat olt, tisztít, energiát ad, öntöz és ott van az ember mindennapi életében számtalan alakban. Valamely területnek vízrajza éppen ezért a terület legfontosabb történelemalakító tényezője, mert a legmélyebben szól bele a lakosok életébe. A vízrajz adja a keretet, köti össze az egyazon vízgyűjtő terület lakóit, akik e keretből nem tudnak kiválni, különben együttműködés hiányában árvíz zúdul rájuk, másrészt a folyó áldásaiban sem részesülhetnek, ha egymás ellen küzdenek.

E tekintetben a szétdarabolt Magyarország szinte csodálatosnak mondható elsőséget élvezett a világ minden állama között. Egyetlen vízgyűjtő területet alkotott. Olyan, mint egy tányér, amelynek — az Olt, Poprád és Dunajec kivételétől eltekintve — minden cseppje a közép felé igyekezik, ahonnan egyetlen ponton, a Vaskapun távozik. Minden más ország — hogy a tányérhasonlat mellett maradjunk — felfordított tányérra emlékeztet, amelyről a vizek mind más irányban igyekeznek távozni. A magyar birodalom egyetlen levél egyetlen érhálózat, míg minden más ország megannyi külön érrendszerrel behálózott több levélből áll, amely egymás nélkül is megélhet és amelyet nem a természet, hanem legfeljebb a nyelvi közösség kapcsa köt össze. Viszont a magyar egységes vízrendszer népeit, úgy látszik, tartósan még nyelvi különbségek sem választhatják el egymástól.

Az Erdős-Kárpátok hazatérése a természetes összetartozás vonzásának műve, sőt az sem véletlen, hogy e terület csatlakozott elsőnek politikailag az Alföldhöz. Hogy a rutének csatlakoztak vissza elsőnek a magyar birodalomhoz, a legfényesebb bizonyítéka annak, hogy a felszínrajz valóban történelemalakító tényező. Az Erdős-Kárpátok a Kárpátudvarnak legkeskenyebb hegyesvidéke, jellege kevésbé érvényesülhet az Alföld masszívumával szemben, előbb hódol az Alföld vonzásának Nagymagyarország többi hegyes tájegységénél. A Kárpátalján lakók sokkal inkább osztozkodnak az alföldlakó magyarság sorsában, mint a többi peremi rész népe, történetük jobban igazodik a magyarsághoz, független életre kevésbé érezhetnek hajlamot, hivatást, mint az Északnyugati hegyvidék vagy éppen Erdély lakói. Éppen ezért a rutén nép történettudata is azonos a magyarságéval, magyarhűsége a legnagyobb.

E terület legfontosabb problémájáról, vízepítési kérdéseiről szólni tehát azért is tanulságos, mert egész különleges helyet foglal el többi hegyesvidékeink között. A vízepítkezéseket még akkor is itt kellene elkezdenünk, ha már egykori hazánk egész területével rendelkez-nénk is, mert amint e terület jellegének sajátossága érvényesült legelsőknek történt hazatérésénél, minden hegyvidéknél jobban is ez szól bele az Alföld életébe. Kárpátalja különleges helyzetét viszonylagos keskenysége teszi. Az Eperjes—Tokaji hegysortól keletre a térszín hirtelen leszakad és az Alföld oly mélyen nyúlik be északra, hogy míg az Északnyugati Felvidék tömbje légvonalban több mint 200 km széles, addig az Északkeleti Felvidék csupán 50—55 km. Ha most feltételez-zük, hogy a Kárpátok köröskörül egyforma magasságú hegység, ami nagyjából igaz is, következik, hogy ahol a Kárpátok a legkeskenyebbek, ott a legmeredekebbek folyó völgyei. És ezt valóban így is találjuk az Erdős-Kárpátokban. A folyók kilométerenkénti középesése a következő: Nagyág 1.65, a Felső-Tisza 2.3, az Ung 3.9, a Borsa 5.2, a Latorca 6, a Taracyi, a Talabor 8.2, a Fekete-Tisza 10.1 a Fehér-Tisza 13 méter esik kilométerenként.

Ezzel szemben az Északnyugati Felvidéken a következő közép-esések találhatók: Nyitra 1.63, Hernád 2.2, Vág 2.3 és a Garam 3.1 méter kilométerenként. Északkeleten az átlagos folyóhosszúság 81 fan, északnyugaton 215 fan. Ugyanaz a vízmennyiség 2.7-szer nagyobb esés-sel és 2.6-szer rövidebb úton igyekszik az Alföld felé keleten mint nyugaton, tehát már ebből a szempontból is (2.7 x 2.6) 7-szer nagyobb befolyást gyakorolnak az északkeleti folyók az Alföld életére. Negatív értelemben hetszer nagyobb árvízveszedelmet jelentenek, de pozitív értelemben a vizek visszatartása, völgyzárógátak mögött való tárolása után a hirtelen árhullámok elmaradása a legérezhetőbb hatással van az Alföld ármentesítése szempontjából is. A nagyobb esések következtében ugyanazon vízmennyiségből nagyobb energiák termelhetők ki az északkeleti folyóknál, az öntözésre szánt vízadagok előbb érkeznek rendeltetési helyükre még azokkal az északnyugati folyókkal szemben is, amelyek tekintetbe jöhetnek az Alföld öntözésénél. Ugyanis a Dunába ömlő folyók az öntözés szempontjából jelentőséggel nem bírnak, elő-ször a Duna nemzetközi jellege miatt, másodsor a Dunáról öntözhető területek kicsinysege folytán, harmadsor vizüknek a Duna vízéhez mért elenyésző csekélysege következtében.

A vizét a Tiszába ömlesztő Erdély folyóinak vizsgálata is arról győz meg, hogy ezekkel szemben is a Ruténföld folyóinak kell előnyt adnunk az ármentesítés és öntözés szempontjából. Az összehasonlítást ezeknél is a középesés és középhosszúság alapján tesszük meg. Közép-esések: a Maroson 1.32, a Fehér-Körösön 2.35, a Szamoson 2.4, a Fekete-Körösön 2.73, a Sebes-Körösön 4.1 méter kilométerenként a hegyek között. Egyedül a Temes esik 6.6 m-t kilométerenként a hegyek között, de az viszont már nem a Tiszába ömlik és az Alföld legdélibb részén is folyik. Az említett folyók középhosszúsága a hegyek között 220 km. E folyók mellékfolyóinak természetesen vannak nagy eséseik is, mint például a Hideg-Szamosnak 42 méteres kilométerenkénti esése is van, azonban a mellékfolyók tulajdonságai az Alföldre hatással nincsenek, hiszen a vizeiket lehozó anyafolyók lassú folyásúak és elég hosszúak is.

Az elvégzett összehasonlítások már egymagukban is megerősítik fenti állításunkat, hogy a vízepítkezéseket még akkor is a Kárpát-alján kellene elkezdeni, ha többi hegyvidékünk is birtokunkban lenne már. Nagy esésből eredő vízierő, u. n. „fehér szén“ található más-hol is, de ha egyidejűen vagyunk tekintettel az ármentesítés és öntözés szempontjaira is, az elsőbbség vitás nem lehet. A legren-tábilisabbak a ruténföldi vízepítkezések.

Am még az említettek felül követel elsőséget a vízepítkezések terén az Erdős-Kárpátoknak az a tény, hogy csapadékban ez a vidék a leggazdagabb az egész Kárpátudvarban. 30 év (1870—1900) meg-figyeléseinek átlagértékeképpen az egyes területrészek a következő csapadékmennyiségeket élvezték:

650 km ² -en	1400 mm
2650	„ 1200 „
3400	„ 1000 „
1130	„ 900 „
1450	„ 800 „
2560	„ 700 „

E magas csapadékatlagok jelentőségéről akkor alkothatunk fogalmat magunknak, ha tekintetbe vesszük, hogy az Alföldnek évente csak 550 mm a csapadékatlaga. Nemcsak a legrövidebb úton, nemcsak a legnagyobb sebességgel, hanem a legnagyobb víztömegek is az Erdős-Kárpátokból jönnek. Joggal állíthatjuk tehát, hogy az Erdős-Kárpátok kiterjedésükhöz képest a legnagyobb jelentőséggel bírnak vízrajzi szempontból. Hacsak e területen emelünk völgyzárógátakat és csak az innen jövő árhullámokat tartjuk is vissza, a Tisza — melynek vizét főleg e terület vízrajzi sajátosságai duzzasztották meg — alacsony lesz azokban az időpontokban, amelyekben eddig csúcsmagasságokat ért el vízszintje, s így minden mellékfolyójának vize könnyen elfér a Tisza medrében és nemcsak a tárolt vizek nem jelentenek majd árvízveszedelmet, hanem még a többi mellékfolyók sem. Még a Maroson is érezhető lesz annak hatása, hogy messze fent, a Kárpátudvar egy kis darabján vízrendet teremtettünk. Kell-e ennél élénkebb bizonyíték az egy vízrendszerhez tartozó területek életének összetartozandóságára?

Ám az ármentesítés szempontja még csak a legkisebb bizonyítéka az összetartozandóságnak. A vízrajzi egység részeinek politikai harmóniája sokkal értékesebb gyümölcsöket terem a víztárolás egyéb vonatkozásainál, így az energiatermelésnél, öntözésnél, vízi közlekedésnél. E szempontok számszerű taglalásához ismernünk kellene a Kárpátalján tárolható víz mennyiségét. A fenti táblázat alapján könnyen kiszámíthatjuk, hogy mennyi az évi csapadék tömege Kárpátalján? A 700 mm-en felüli csapadékatlagot élvező területekre összesen 12 milliárd m³ csapadék hull. A csapadéknak átlag $\frac{1}{3}$ -a elpárolog, utolsó $\frac{1}{3}$ része pedig lefolyik a talajról. Ez a tapasztalati megoszlás azonban csak sík vagy kevéssé dombos területeken ilyen, meredek hegyi terepen kevesebb párolog el a hűvösebb éghajlat miatt és több folyik le. Oly területen, mint az Erdős-Kárpátok, a lefolyás tényezőjét bátran tehetjük $\frac{1}{2}$ -re, már azért is, mivel a hegyre hullott és beszivárgott csapadékból is, javarészt forrásvíz, patak lesz a völgyben. Ennélfogva a Kárpátaljáról lefolyó és tárolható víz mennyiségét nyersen 6 milliárd m³-re tehetjük. Ez az a víztömeg, amely kizárólag az emberi akarattól függő adagolásban ömölhetnék alá a víztároló medencék létesítése után.

Talán nem lesz érdektelen e nyers számítás eredményeit összehasonlítani a hivatalos felvétel adataival. Ezt a felvételt 40 évvel ezelőtt a földművelésügyi minisztérium megbízásából Viczián Ede kir. mérnök végezte el, akinek adatai igen nagy eltérést mutatnak az általunk feltételezett 6 milliárd m³-rel szemben. Viczián szerint a visszacsatolt Kárpátaljáról csak 43 m³ víz jön másodpercenként, vagyis évenként 1360 millió m³, ami az általunk feltételezett 6 milliárd m³-nek csak

22.5%-a. Az eltérésnek egyszerű magyarázata az, hogy Viczián — igen helyesen — a legkisebb vízhozamokat vette alapul és nem azokat a középátlagokat, amelyek víztárolás révén lennének elérhetőek. E kisvízmennyiségeket az egyes folyók és patakok kilométerenkénti közepesítésével beszorozta és így megkapta, hogy az egyes vízfolyásokból ideálisan mennyi energiát lehetne termelni. Vegyük sorra a Ruténfold folyóit és patakjait, feltüntetve külön-külön, hogy kisvizeik mennyi helyzeti energiát tartalmaznak:

Tisza (Rahótól Tekcházáig)	72.949	lóerő
Fekete-Tisza	4.506	„
Fehér-Tisza	3.959	„
Lazescsina	613	„
Borsa	4.889	„
Nagyág	7.760	„
Repinka	570	„
Talabor	12.923	„
Ozeranka	1.005	„
Tarac	22.489	„
Luzánszky	235	„
Mokranka	2.870	„
Sopurka	3.310	„
Ung	6.909	„
Turja	570	„
Turica	125	„
Lyuta	2.185	„
Latorca	11.686	„
Pinja	610	„
Vicsa	3.866	„
Zdenjanka	1.297	„
Összesen	165.326	lóerő

Viczián szerint a ruszin folyók és patakok vízereje 165.326 lóerő, évi teljesítménye pedig 1450 millió lóerőóra, illetve 1035 kilowattóra a kisvizek alapulvétele mellett. Minthogy azonban a tárolás útján biztosítható középátlagosság 4.4-szer több a kisvízmennyiségnél, így a rutén vizek évi elméleti teljesítménye 4.700 millió kwóra. Természetesen ezt a lehetőséget teljes egészében kihasználni nem lehet. A folyók és patakok teljes hosszán nem lehet lépten-nyomon tárolókat építeni már azért sem, mert nemcsak a talaj felszínének alakulása szab ennek határt, hanem a talaj geológiai értelemben vett szerkezete is, amelytől azt kívánjuk, hogy ne legyen áteresztő és hogy kellő szilárdságú is legyen a nagy igénybevételnek kitett völgyzárógát ágyazásához. Megfelelő tárolóhelyek megválasztása sokszor annyira nehéz feladat, hogy néha engedményeket kell tenni az egyes követelményekkel szemben. Ha például a terep mindenképpen alkalmas lenne, de a talaj áteresztő, akkor beton „injekciózással” javítják, vagy ha nem elég szilárd, mélyen ágyaznak, vagy néha mesterségesen vezetik a vizet a tárolóba vagy a tárolótól az erőműbe.

Viczián a még gazdaságosan megépíthető vízerőtelepek évi teljesítményét 320 millió kwóra teszi, természetesen kisvizek mellett, amit ismét 4.4-del kell beszoroznunk s megkapjuk, hogy rentábilisan 1400 millió kwóra leíme kitermelhető az Erdős-Kárpátokban. Tekintélyes érték ez, különösen ha a csonka ország áramfogyasztásához mérjük, amely évi 800 millió kilowattóra körül mozog.

A legnagyobb vízierők a Bustyaháza—Huszt közötti Tisza-szakaszon érhetőek el, valamint a Talabor, Nagyág és Tarac alsó szakaszain. Itt említünk meg egy érdekességet, amely talán még Vicziának a figyelmét is elkerülte. A kilométerenként csupán 165 m esésű Nagyág és a 8.2 m közepesésű Talabor egymást egy ponton 3 kilométerre közelíti meg, ahol jelentékeny magasságkülönbség van a két folyó között, úgyhogy ha a Talabor vizét átvezetnők a Nagyágba — természetesen alagút segítségével —, akkor mintegy 6 milliós költ-

séggel egy 800—4000 kilowatt erejű telepet hajthatnánk meg a víz erejével, viszont további 18 millió pengő befektetésével eszközölt tároló segítségével a telep teljesítménye állandó 10.000 kw évi teljesítményre pedig 90 millió kwóra lenne.

A reménybeli nagy értékekről a gyakorlatban még alig vált valami valóra. A csehek hozzáfogtak az Ung folyó Ungvár feletti szakaszára eső vízerő kiépítéséhez, azonban a munkálatok a visszacsatoláskor megszakadtak. Egy évi munka és még 2.5 millió pengő befektetése lenne szükséges a befejezéshez. A mintegy 19 méter esés egy tároló medence és egy 10 km hosszú csatorna segítségével két lépcsőben nyerne kihasználást 32 m³ vízemérettel. Az egyik telep Domonnyánál, a másik közvetlenül Ungvár felett létesülne évi 20 millió kwóra össztermeléssel. A vízerőműveknek az lenne a rendeltetésük, hogy az 1930-ban Ungvárott létesített gőzerőművet felváltsák és lássák el Kárpátalját — Eperjes környékét is beleértve — árammal. A munkálatokba a csehek kb. 7 millió pengőt ruháztak be.

Az energiatermelés a vízépitkezéseknél majdnem a legtöbb esetben csak az egyik cél szokott lenni. Általános az a törekvés, hogy a nagy költségekkel járó vízépitményeket ne csak a vízerők amortizálják, hanem az ármentesítés, öntözés, sőt a közlekedés. A víztárolásnak ármentesítő jelentőségéről már szövegtünk. Kern ártana kimutatást készíteni arról, mi kárt tettek az árvizek évenként az Alföldön, hogy legalább fogalmat alkothassunk arról az értékről, amelyet évenként visszkap mezőgazdaságunk, sőt egész gazdaságunk a jövőben az árvizek elmaradásával.

Még az áramtermelésnél is nagyobb jelentőséggel bír a tárolt víznek öntözésre való felhasználása. Am a kétféle használatnak az összeegyeztetése nem minden esetben megy nehézség nélkül, ami a két használat sajátosságainak különbözőségén múlik. Ugyanis az áramtermelés folytonos üzemű, az öntözés pedig idényszerű. Az áramra télen is szükség van, sőt jobban, mint nyáron, de öntözővíz csak nyáron kell. A tárolt víz egy tekintélyes részét egyoldalúan csupán vízerőnyerésre kell felhasználni s ha a folyón az alsóbb szakaszon nincs több lehetőség tárolásra, akkor az a vízmennyiség öntözésnél számításba nem jöhet. Természetes tehát az a törekvés, hogy lehetőleg minden egyszer már tárolt csepp vizet lehetőleg kétoldalúan lehessen kihasználni. Ezt két úton keresik. Az egyik, hogy télen lehetőleg a nagy eséseknél engedik a vizet a turbinákra, tehát oly gátaknál, ahol kis vízmennyiség is nagy energiát ad, s az egyszer munkát végzett vizet a folyó alsóbb szakaszán ismét tárolják kisebb esést biztosító, de nagy befogadóképességű medencékben. A másik út a minél több lépcső, minél több tároló alkalmazása.

Az olvasó figyelmét bizonyára nem kerülte el e tanulmányok az a célkitűzése, hogy inkább a jövő, mint a jelen szemszögéből taglalja a kérdést. Nem azt kutattam, melyek az azonnal megindítandó vízépitkezések, hanem mi az a maximum, mi az a legnagyobb eredmény, amit a kárpátalji vizekből ki lehet hozni. A továbbiakban is e célt követve keresem, hogy mi módon biztosíthatja az Erdős-Kárpátoknak a Tisza által lehozott vize minél nagyobb területek öntözését, minél

több millió magyarnak kenyérét. Ha valamit most elvétünk, annak következményeit nem most érezzük meg, hanem amikor még egy-néhány százezer magyarnak kellene még ételmezt termelni és nem lesz lehetséges, mert egykor figyelmen kívül hagytunk valamit. Talán túlzásnak, szertelenségnek látszik minden csepp víz kihasználásának igyekezete, azonban a legcsekélyebb beruházás is kidobott pénznek bizonyulhat később, ha nem azzal az előrelátással jött létre, amely a legtávolabbi célokat sem téveszti szem elől.

A tárolt víz kettős kihasználásának egyik iránya — mint láttuk — odavezet, hogy az öntözésre szánt, egyszer már munkát végzett vizet az alsóbb szakaszon ismét tároljuk. E tárolás helyének megválasztásánál egy igen fontos követelmény, a közlekedés megkívánta kellő vízmennyiség biztosítása lép előtérbe. Ugyanis a Tiszát Husztig is hajózhatóvá lehetne tenni. Ha azonban a vizet a vízerőnyerés és az öntözővíz biztosítása kettős céljának elérése végett a hegyek között tároljuk, akkor a Tiszában november 1-től március 31-ig vajmi kevés víz lenne egészen a Szamos torkolatáig, tehát a Tiszának valamely, Vásárosnamény alatti szakaszán is tárolót kellene létesíteni. A Ruttkay Udó-féle Alföld-öntözési tervezet egy Tizzaszederkénynél építendő duzzasztógát révén a Tisza árterében 745 millió m³ vizet vél tárolni, sőt egy Csongrád felett létesítendő második duzzasztó segítségével további 1000 millió m³-t is tárolt volna. E tervnek voltak bizonyos túlzásai, de tagadhatatlan érdemei is. Túlzásait mentse, hogy a Ruténföld nélkül kellett számolnia, de érdeme, hogy a Tiszából való vízkivételt a duzzasztás révén gravitációs úton, vízemelés nélkül eszközölte volna. A jelenleg érvényben levő öntözési terv a Ruttkay-félét elvetette, azonban a minden csepp víznek legtekélyesebb kihasználása és a hajózás követelménye feltétlenül meg fogja kívánni az alsó szakaszon való tárolást. Sőt meggondolandó, hogy a gravitációs vízkivétel előnye nem kívánná-e meg még a ruténföldi víztárolók előtti megépítését az említett tárolók legalább is egyikének. Egyebekben Ruttkay a két duzzasztással még a Tisza 360 kilométeres szakaszának több mint 20 méteres esését is kihasználni kívánta mintegy évi 250 millió kwóra erejéig. A jelenlegi öntözőterv körgátak között kíván vizet tárolni, — természetesen eredetileg ez is a Ruténföld számításbavétele nélkül. Még e terv víztárolási elgondolásai sem vetendőek el teljesen, amennyiben meg is javítja azokat a főleg szikes, mélyebben fekvő talajokat, amelyeken vizet tárolni akart.

A kettős vízkihasználásnak másik iránya — mint mondtam — a lehetőleg minél több tároló építése. Miután a tárolóhelyek megválasztásánál amúgyis sok szempontot kell tiszteletben tartani — ami igen megrostálja az alkalmas helyek számát —, alig lehet helyet adni annak a divatos további megszorításnak, hogy olyan völgyeket, amelyekben a tároló létesítése falvakat telepítene ki, vagy hasznos objektumokat volna félre, számításán kívül kell hagyni. Néhány düledező viskó, egy-egy út, vasútszakasz nem éri meg, hogy miatta a nemzet örökkétartó élete hozzon áldozatot vízerő- és öntözővízvesztés formájában. Különben is az ilyen völgyek kihasználása a kiépítések utolsó fázisaira marad, amidőn már talán éppen a hozzáférhetőbb víz-

építkezések elvégzése révén is tökésedon országnak nem okozhatnak gondot a kisajátítások, átépítések.

Ezek előrebocsátása után nem látszik lehetetlennek az Erdős-Kárpátok 6 milliárd köbméter vizének öntözésre való hiánytalan kiaknázása. Az öntözővíz értékének számszerű megállapításához ismernünk kellene azt, milyen mértékben hálálja meg a termőföld az öntözővíz alakjában juttatott nedvességtöbbletet. Régi, német eredetű megállapítás szerint minden 1 mm csapadék 1 kat. holdon 1 aranymárka értékű terméstöbbletet eredményez. Miatán 1 hold földnek 1 mm magas vízréteggel való befedéséhez 5-8 m³ víz kell, a 6 milliárd m. öntözővíz 1 milliárd aranymárka értékű terméstöbbletet produkálhatna. Ez pengőre átszámítva 1400 milliót tesz ki, vagyis éppen annyit, mint amennyit a megnagyobbodás előtti Csonkamagyarország egyévi egész mezőgazdasági termése ért.

Egy másik megközelítéssel is megkíséreljük kideríteni az öntözővíz értékét. Csonkamagyarország mezőgazdasági termelése a lakosság 121%-át, vagyis ii millió lelket tud élelemmel ellátni, évi 600 mm csapadékátlag meűett. Ebbőlaóoomm-bőlamár ismertetett ^{xU}—V₃-os csapadékmegoszlás mellett csak 200 mm szívódik a talajba, de ebből a 200 mm-ből is nem sokkal több vesz részt a termelésben, mint amennyi a tenyészidő 7 hónapja alatt szívódik be, tehát mintegy 130 mm. A termelésnél szóba kerülő terület nagysága szántóföldeink teljes kiterjedése és legelőinknek, réteinknek akkora hányada, mint ahányszor kisebb a legelők és rétek termelésének intenzivitása a szántóföldekéhez képest. Ez a terület mintegy 6.3 millió hektár, amely tehát 130 mm-rel számítva, összesen 8.2 milliárd m³ olyan vizet hasznosít, amit összehasonlíthatunk Kárpátalja 6 milliárd m⁸ tárolható vizével. Ha a 8.2 milliárd m³ víz segítségével termelt élelem 11 millió embert lát el, akkor a 6 milliárd m³ további 8 millió lelket tudna élelmezni.

A két megközelítés között eltérés van, de csak látszólagos, mert az i milliárd aranymárka csak valutárisan egyenértékű az 1400 millió pengővel, valójában pedig nem, mert Németországban az élelem mindenkor jóval drágább volt, mint nálunk. Elfogadhatjuk tehát, hogy Kárpátalja vizei még 8 millió magyarnak kenyerét segítenék napvilágra. Amidőn tehát előttünk áll, hogy minden 1 milliárd m³ tárolt víz 13 millió magyar kenyérével ér fel, megérthetjük, miért kell ragaszkodnunk ahhoz, hogy öntözésre is fel lehessen használni azt a vizet, amely egyszer már turbinát is hajtott. Csak azért, hogy a Tisza egy rövid szakasza november i-től március 31-ig — tehát olyan időben, amikor hajózás alig van — hajózható legyen, nem fogjuk 2.5 millió magyar kenyerét könnyelműen a Fekete-tengerbe bocsátani. Még akkor sem lenne szabad ezt megtennünk, ha a hajózás követelményét nem tudnék kielégíteni egyszerű újbóli tárolással az alsó szakaszon.

Az öntözés szempontja ilyen szervesen függ össze a víztárolásnak taglalásra utolsónak hagyott, a vízi közlekedés szemszögéből mért jelentőségével. Közismert tény, hogy a Tisza vízállása augusztus és szeptember hónapokban a legtöbb évben mélyen leszáll a hajózási vízszín alá. A Tisza hajózhatóvá tétele sok gondot és költséget oko-

zott. Kotrások, egyéb medermunkálatok állandóan folyamatban vannak a Tiszán, hogy a különben hajózható szakaszon a folyó a teljes hajózási ideny alatt hajózható legyen az adott kis vízmennyiség mellett is. A kárpátalji víztárolás ezeket a költségeket is megtakaríthatná, hiszen a Kárpátalján tárolható és a hajózási, illetve öntözési ideny alatt leereszthető víz mennyisége a teljes kiépítés idején 150 m³ lehetne másodpercenként. Azonban a tiszai hajózásnak nincs is szüksége a víztárolók lehető legteljesebb kiépítésére, mert a legalacsonyabb víz-állások idején nincs sok víz pótlásáról szó. A Tisza eddig csak időközönként hajózható szakaszának teljes használhatóvá tételén kívül igen fontos a hajózás feltételeinek biztosítása a folyó felső, eddig egyáltalán hajózhatatlan szakaszain, hogy minél nagyobb területeket kapcsolhassunk be az olcsóbb vízi közlekedés forgalmába. Ehhez már több vízre, a tároló-hálózat minél magasabb fokú kiépítésére van szükség, amikor azután már nem tartozik a lehetetlenségek világába, hogy a Tiszán egészen Husztig lehessen hajózni.

Még a száz éve vajúdo Tisza-Duna-csatorna megvalósítását is hatalmas lépéssel viszi előbbre a kárpátalji víztárolás, hiszen a csatorna megépítésének a rentabilitás az alapja, ennek meg a Tisza minél zavartalanabb, nagyobb forgalma és vízmennyiségének növelése, hogy a csatornából is öntözni lehessen a partvidéket.

Az elmondottak alapján fogalmat alkothatunk Kárpátalja vízrajzi jelentőségéről. Csak az itteni vízepítkezések is évtizedekre terjedő munkát adnak majd és tartják ezzel is élénk mozgásban gazdasági életünket, pedig a Ruténföld csak egy kis darabja a Kárpátudvar vízepítkezéseket szomszédos hegyvidékeinek. Nagymagyarország vízepítkezéseinek elvégzése energiában páratlanul gazdag állammá tesz majd e területet, az öntözési lehetőségeknek tökéletes kihasználása pedig megsokszorozhatja Szent István birodalmának eltartó képességét. A nagy újjáépítést bevezető ruténföldi vízepítkezéseknek mielőbb meg kell indulniok, hogy azt a tájféldrajzi vonzerőt, amely e terület elsőnek rántotta az Alföldhöz, fokozza és a többi hegyvidék minél előbb való megszerzéséhez juttassa. A Kárpátalja vizeinek kihasználásával a magyarság még jobban igazolhatja, hogy a hegyvidékek és az Alföld együttműködése mily gyümölcsöző lehet és egyetlen alapja az egész Kárpátudvar területén lakók boldogulásának.

Ezt fejezte ki klaszikus tömörséggel Magyarország Kormányzójának minapi országgyűlésnyitó beszéde, mikor a Kárpátalji vizek nemzeti fontosságát kiemelte: „Az ország megnagyobbodása és különösen a Tisza és számos mellékfolyója felső folyásának visszakerülése következtében új és szélesebb láthatár nyílt meg mezőgazdaságunk fejlődése számára. Az Alföldet gazdaságosabban és jobban fogjuk tudni öntözni és evvel megadhatjuk termelésünknek azt a sokszerűséget, melyre ma feltétlenül át kell térnünk.“

DÓRY BÉLA

ÚJ VÁROSKÉPEK BUDAPESTEN

AVÁROSKÉP A VÁROS ARCA; kifejezi mindazokat a kulturális, társadalmi, gazdasági erőket, amelyek a várost alakítják, megjeleníti a város szervezetét, jellegét, történetét és lelkületét. A városkép tehát sokszorosan összetett valami, hasonlatos az emberi archoz, melynek vonásain tükröződnek a lélek mélységei és amely számtalan apró részletből, benyomásból összegződik egységes élménnyé. Amidőn városképeket vizsgálunk, tulajdonképpen vizsgálat tárgyává kellene tennünk mindazokat az erőket, életfolyamatokat, amelyek a városképet végeredményben létrehozzák, ez azonban túlságosan messzemenő és részletekbe vesző vállalkozás lenne. A következőkben, midőn Budapest újabb városképeiről szólunk, csupán a két leglényegesebb városképalakító tényezőről szólhatunk, nevezetesen a városképet végső fokon kialakító építkezésekről, valamint az építkezéseket rendszerbe, városképbe foglaló szabályozásokról. Mert az építkezés társadalmi szükségszerűség és mindenkor a társadalom igényei és életelvei szerint alakul, a szabályozás viszont lényegében szervezés és mindenkor a legfontosabbnak ítélt célok és szempontok szerint kell hogy történjék, — építkezés és szabályozás tehát együttesen felelelik, magukban foglalják mindazokat a társadalmi és gazdasági erőket, amelyek az életet és egyben a városokat alakítják és amelyeknek a városkép mindenkori érzékelhető, térbeli megjelenése, vetülete. Az alábbiakban tehát vizsgálat tárgyává kell tennünk a háború utáni Budapest építkezéseit és szabályozási terveit, illetőleg azoknak társadalmi és gazdasági hátterét.

A huszas évek elején a hirtelen megduzzadt lakosság, valamint a háborús évek alatt kényszerűen bekövetkezett építkezési pangás mindnyájunk számára emlékezetes lakásínséget idéztek elő. Ennek ellenére jelentékenyebb mértékű lakásépítkezésekről még hosszú ideig nem lehetett szó. Az építkezéshez szükséges nyersanyagok hiánya, drágasága, továbbá az inflációs gazdálkodás folytán rohamosan emelkedő árak csaknem lehetetlenné tették a megbízható kalkulációt, ennek folytán a komoly és tartós elhelyezkedést kereső tőke számára az építkezés nem mutatkozott kedvező befektetésnek. Ugyanakkor azonban már megkezdődött és egyre hatalmasabb méreteket öltött az a jelenség, ami a főváros külső városrészeinek mai megjelenéséhez vezetett: a kistőkés családház-építés. A korlátlan mértékben engedélyezett külterületi telekosztások, valamint az egész város területére egységesen

megállapított közúti vasúti viteldíjak következtében nagy kínálat alakult ki olcsó, leginkább közművek nélküli, minimális méretű telkekben. Ezeknek a telkeknek az ára és a rajtuk emelhető apró családi házak költsége nem haladták meg azt a mértéket, ami az alacsonyabb társadalmi osztályok számára még elérhető volt, annál is inkább, mint-hogy ezek az építkezések jóformán minden városi és civilizációs igényről való lemondást jelentettek. Ez a jelenség egyrészt egybeesik azzal a már említett Európa-szerte tapasztalható tömegmozgalommal, ami a városi lakosoknak a természettel való szorosabb kapcsolódásában nyilvánul meg, de még inkább magyarázható a háború utáni hazai társadalmi, illetőleg gazdasági alakulással és felfogással. Az elszenvedett sokszoros pénzértékcsökkenések, a bankbetétek, kölcsönkötvények elértéktelenedése azt eredményezték, hogy a háború utáni társadalom kistőkés rétegei fokozott mértékben fordultak az értékállóbb ingatlanvagyon irányába, ugyanakkor pedig a tőkenélküli proletár-osztály tagjai a megfelelő és korszerű szociális berendezések, továbbá társadalmi és gazdasági szervezettségük híján csupán önnön erejükre támaszkodhattak és így életcéljuknak az individuális, kispolgári érvényesülést tekintették. Ez a felfogás a forradalmak szelétől érintett és visszahatásképpen minden kollektív és szociális fejlődéstől idegenkedő társadalmunkban tehát erősen individualizálódó fejlődést eredményezett s ennek a felfogásnak értelmében minden dolgozó egyén számára a végső cél az anyagi és társadalmi függetlenülés lett, aminek jelképe és biztosítóka pedig, különösen az alacsonyabb osztályok szemében, a néhányöles telek és azon a családi ház. Ez a fejlődési irány éppen a forradalmi tanulságok alapján az alacsonyabb néposztályok társadalmi nyomásának ellensúlyozása érdekében az általános és hivatalos felfogás szerint is kívánatosnak tetszett, sőt nem egyszer intézményes támogatásban részesült.

A főváros külső részei, elsősorban síkon fekvő külterületei tehát ilyen paránytelkeken létesült apró családi házakkal épültek be, és épülnek be ma is, minthogy ez a jelenség inkább növekvő, mint csökkenő irányzatot mutat. Ezek az építkezések egy teljes mértékben szervezetlen, sőt minden kollektivitással szemben érzéketlen kispolgári rétegnek szélsőségesen individuális kezdeményezései, következésképpen ennek a csekély gazdasági erejű rétegnek ugyancsak csekély civilizációs és esztétikai igényei hívták életre azokat a városképeket, melyek fővárosunk újonnan beépült külterületein: Angyalföldön, az Alsórákos! réteken, Kelenföldön szemlélhetünk. Ugyanakkor ezeknek a külterületeknek szabályozási tervei, amelyek a háborús évek folyamán az akkori korszerű városrendezési elvek szerint készültek, ugyanitt nagyhatású városképeket, hatalmas tereket, parksávokat, fasorokat ígértek, egészséges és korszerű beépítési rendszert, tágas csatlakozó udvarokat, előkerteket, szépen ívelő széles utakat, intim belső tereket — általában mindazt, amit a múlt század akadémikus, klasszicizáló városrendezési modorával szemben a háború előtt megindult városrendezési törekvések megköveteltek. Ezek a törekvések egyidejűek voltak az építkezés szecessziós irányzatával és ugyanaz az ornamentális hatásra való törekvés jellemezte őket, mint az egykorú szecessziós építészetet. Ez az irányzat — akárcsak a szecessziós építészet — a klasszikus városrendezés kihűlt, akadémikus formáit úgy kívánta megújítani, hogy helyükbe újszerű, mozgalmas, fesztelen formákat hozott és ezeket az újítás vágyában fogant és éppen ezért nem egyszer ötletszerű, keresett formákat, útvonalakat és beépítéseket ott is meg akarta valósítani, ahol azok ellentmondtak a való szükségleteknek és lehetőségeknek. Ez következett be Budapest külterületeinek szabá-

lyozásánál is, elsősorban azzal, hogy a nagyarányú szabályozási tervek akkora területeket öleltek fel és nyitottak meg az építkezések számára, amelyek a főváros terjeszkedési igényeit messze meghaladták és ezáltal csak további, sőt fokozott külterjes és egyenetlen települést eredményezhettek. De a való szükségletek félreismerését bizonyítja az is, hogy a főváros ezen területeinek szabályozási terve hatalmas, széles utakat, erőteljes beépítést, nagyarányú városképeket képzelt el olyan vidékeken, amelyeket, mint láttuk, a főváros lakosságának igen alacsony igényű és teherbírású rétegei leptek el. Mindezeknek a szempontoknak a felismerése azonban már az azóta kialakult legújabb városfejlesztési elvek vívmánya volt, nem leíme jogos tehát ezeket az újabb szempontokat visszamenően számon kérni azoktól a szabályozási tervektől, amelyek az egykorú városrendezési elvek és szemlélet alapján készültek. Ma már azonban bizonyosnak tekinthetjük, hogy sokszorosan nagyobb laksűrűség, valamint a lakosság életszínvonalának, igényeinek, de főként teherviselő képességeinek lényegesen magasabb foka lenne szükséges ahhoz, hogy az elképzelt nagyarányú városképek valaha is megvalósuljanak. Ezek helyett ma a látogatót a silányabbnál silányabb külsejű és kivitelű házikók serege fogadja, a telkek javarésze üres, ennek folytán tűzfalak meredeknek mindenfelé, az utak még nagyrészt megépítetlenek, fákat, zöldfelületet alig láthatunk — a pompás szabályozásnak a valóságban nyoma sincs. Hiába állapítjuk meg, hogy bármelyik kis ház egy-egy beteljesült életművet, egy-egy révbe jutott egzisztenciát jelent. Ez a városkép bizony gyötrelmes, sivár és elijesztő!

Amikor tehát Budapest külterületeinek képe a nagy költséggel és munkával végrehajtott szabályozási terv ellenére is ennyire kedvezőtlenül alakult, ugyanakkor vájjon milyen eredményeket mutatnak fel a nagyobb tőkeerőket megmozgató és nagyobb igényű belterületi építkezések, valamint a belőlük kialakuló városképek? Ezek az építkezések aránylag sokkal később indultak meg, mint a kistőkés családiház-építés. A huszas évek elejének gazdasági dermedtsége után beköszöntő világfellendülés a tőkének magas kamatok mellett kitűnő gyümölcsötvetési lehetőségeket biztosított, s így a lakásépítés viszonylag még mindig kedvezőtlen befektetésnek mutatkozott. A nagy lakásínséget Európaszerte a közületek, az építőszövetkezetek, valamint a nagytőke által kezdeményezett kislakásépítkezések enyhítették, ezek azonban nálunk nem öltöttek olyan mértéket, hogy városképi szempontból jelentős eredményekhez vezettek volna. Megváltozott azonban a helyzet a harmincas évek elején bekövetkezett általános gazdasági válsággal, az ezt nyomon követő kötött gazdálkodási rendszerekkel, valamint a hozadékok (kamatláb, osztalékok stb.) csökkenésével. A tőke számára megszűntek azok a kitűnő gyümölcsötvetési lehetőségek, amiket a konjunktúra nyújtott, a pénzürtékekkel szemben fellépő általános bizalmatlanság, de főképpen a gazdasági válság enyhítését célzó jelentékeny építésiadó-kedvezmények a tőkét, elsősorban a magántőkét egy csapásra a lakásépítkezések felé irányították. A hatalmas iramban meginduló építkezések néhány esztendő elmúltával már nemcsak a tényleges lakásszükségletet elégítették ki, hanem azon túlmenően lehetővé tették, hogy a lakásoknak bizonyos százaléka állandóan üresen álljon, ami elengedhetetlen feltétele annak, hogy egészséges lakásforgalom alakuljon ki, a régi, avuló házak fokozatosan lebontásra kerüljenek és az általános lakásszínvonal emelkedjék. Ez a hatalmasan fellendült bérházépítési folyamat, mely a múlt évig tartott, már oda vezetett, hogy teljesen újonnan épülő városrészek keletkeztek, az építkezések száma megközelítette a békebeliét és Budapest

ma a külföldről érkező szemében épülő, alakuló város benyomását keltette. Az a dinamikus előtörés tehát, amelyet a háború annakidején megszakított, csaknem húsz év múltán nyerte vissza régi lendületét, s így fővárosunk belső városrészeiben is további átalakulás, további új városképek felé haladt egészen a legújabb krízis beálltáig. Felmerül tehát a kérdés, hogy az új városrészek és új városképek csakugyan haladást jelentenek-e a régiekkel szemben, hiszen a régiek kevés kivétellel alig jelentettek egyebet, mint végtelenül kiterjedt, individuális építkezésekből kialakult egyhangú bérházrengeteget — és vajjon vigasztalást nyújtanak-e az újonnan keletkezett és imént jellemzett szervezetlen, sivár, elszomorító külterületekért?

Az első adómentességi rendeletek, melyek az egész város területén érvényben voltak, az új építkezéseket kezdetben meglehetősen szerteszórták. A hatalmas terjedelmű, lazán beépült város minden pontján akadtak beépítésre alkalmas telkek, az új építkezéseket tehát ugyanaz a széttagoltság jellemezte, mint a háború előttiéket. Ilymódon kezdetben új városképek kialakulásáról még nem lehetett szó. De már ekkor is kitűnt és később, midőn az adómentességi rendeletek egyes városrészeknek maximális kedvezményeket biztosítottak, végleg bebizonyosodott, hogy az építető tőke műyen szívesen fordul a Lipótváros északi, Lipót-körúton túli részei felé. Ennek a jelenségnek a jelentékeny adókedvezményeken kívül még több oka volt. Elsősorban az említett városrész belterületi jellege, nagyrészt már kiépített úthálózata, továbbá két főgyűjtőérnek, a Lipót-körútnak és Váci-útnak, valamint a Nyugati pályaudvarnak közelsége, de nem utolsó sorban a Dunapartnak és Margitszigetnek mint felfrissülést nyújtó tényezőknek szomszédossága is. Mindezek a szerencsés körülmények együttvéve azt eredményezték, hogy az új Lipótvárosnak elnevezett városrészt a főváros lakosságának magasabb lakásigényekkel bíró, tehetősebb rétegei lepték el, aminek következtében az építkezések színvonala is erősen felszökött, sőt egyenesen luxusjellegűt öltött. Ilymódon itten alkalom nyílhatott arra, hogy új és valóban nagyarányú városképek keletkezessenek. Ilyen nagyarányú városképnek tekinthetjük azt a hatalmas térkialakítást, amely Lipótvárosi, újabban Szent István Park néven a Margithíd feletti Dunapartot ékesíti. Ez a térkialakítás, különösen ha a város felé elkeskenyedő tér mélyéből nézzük és ezáltal a budai hegyláncolatot mintegy óriási és impozáns keretben látjuk, valóban nyeresége fővárosunknak. Sajnos azonban ezzel az új Lipótváros szépségei ki is merültek, hiszen a Dunapart mögött a Váci-útig elterülő városrész, noha legnagyobb részét új és drága kivitelű épületekből áll, egyhangú, sivár, sűrűn beépült bérházrengeteg. Ennek oka nemcsak az, hogy a szóbanforgó résznek a szabályozása a legrégebbek közül való és lényegében nem is nyújt egyebet, mint a két főútvonallal párhuzamos, sakk-táblaszerű úthálózatot, mert hiszen ez a körülmény még lehetővé tette volna azt, hogy az egyes telektömbök tágas közös udvarokkal, előkertek által arányosan szélesített utcákkal, általában lazább, szellősebb, korszerűbb beépítési rendszerrel épüljenek fel, ami feltétlenül egészségesebb lakásokhoz és változatosabb utcaképekhez vezetett volna. Azonban a kivételes adókedvezmények valamint a lakások iránt meg-

nyilvánuló élénk kereslet a telekáraknak oly hirtelen emelkedését eredményezték, ami nemcsak hogy egy lazább és egészségesebb beépítési rendszer megvalósítását tette lehetetlenné, hanem ellenkezőleg még újabb utcák létesítésével, az épületmagasságok fokozására való törekvés-sel a beépítés sűrűségét még inkább növelte.

Midőn az új Lipótváros könnyebben hozzáférhető részei beépültek, továbbá a később már városfejlesztési szempontok szerint irányított adókedvezmények az építkező tőkét másfelé terelték, csak akkor került sor a Víziváros, a Margit-körút, a Vérmező környékének erősebb ütemű újjáépítésére. Köztudomású, hogy a háború előtti időkben Buda fejlődésében elmaradt a pesti oldalhoz képest és a Dunaparttal meg néhány főútvonallal szomszédos rész kivételével megőrizte évszázados provinciális kisvárosi arculatát. Ekkorára azonban azok az okok, amelyek Budát fejlődésében késleltették, nagyrészt megszűntek, a gyors és kényelmes autóbuszközlekedés Buda belterületét, elsősorban a Vízivárost és környékét a város belsejévé avatta. Ez a körülmény, valamint az adókedvezmények itten is éreztették hatásukat, a telkek ára itt is rövidesen felszökött és a telektulajdonosok meg az építetők ismét a drága telkek lehető legnagyobb kihasználására törekedtek. Ekkorára már nyilvánvalóvá vált, hogy míg az egész városra kiterjesztett adókedvezmények a város további külterjes és egyenetlen fejlődését eredményezik, ugyanakkor az egyes városrészekre összpontosított kedvezmények az eredetileg támogatni kívánt építőipar helyett egyes telektulajdonosoknak juttatnak indokolatlan nyereségeket. Ez különösen a viszonylag kevés költséggel megszerezhető kisméretű telkek esetében nyilvánul meg; ezeknek az ára szökött fel aránylag a legmagasabbra. Ilyen apró telkek a Vízivárosban bőven akadtak, így tehát ez a városrész a kisebb tőkeerejű és szerényebb igényű bérlakásépítés színhelye lett. Ehhez persze nagyban hozzájárult ennek a vidéknek nyugalmasabb jellege, a természettel való szorosabb kapcsolata — ami megannyi vonzóerőt jelentett a nagyforgalmú belvárosi élettől megcsömörlött rétegek szániára. Itt tehát, ezen elavult, nagyjából földszintes házacskából álló városrész helyén európai viszonylatban páratlan alkalom nyílt arra, hogy egy metropolis belsejében, változatos természeti adottságok között, teljesen új és korszerű városrész keletkezzék. Ez alkalomból állást kell foglalnunk azzal a több oldalról hangoztatott felfogással szemben, amely ezt a tagadhatatlanul romantikus, de minden objektív esztétikai értéket nélkülöző városrész romantizálni kívánta, ha másképpen nem is, eredeti utcavonalainak, egyenetlenségeinek megtartásával. A mai ízlés és igények szerint épülő új bérházak egy ilyen szervesen keletkező primitív városrész ötlet-szerű utcavonalai mentén mindenképpen torz látványt nyújtanának és sem a romantika, sem a haladás ügyét nem szolgálják. Éppen ellenkezőleg, a kanyargós sikátorok, a rendezetlen, ősi telekállapot feltétlenül megkövetelték ennek a városrésznek gyökeres átrendezését. Ez a művelet azonban szükségessé teszi a telkek összevásárlását, így tehát annak ellenére, hogy a rendezés során kialakított új telkek rendszerint nyereséggel adhatók el — olyan tetemes tőkebefektetést igényel, amire az adott körülmények között sem Budapest városa, sem más nem vállalkozhatott. Ilymódon ennek a városrésznek a szabályozása kényszerűségből mégsem történhetett másképpen, mint a meglévő utcavonalak és telekhatárok figyelembevételével, ami — tekintettel arra, hogy egy teljesen szervesen kialakult, valamikor külvárosként épült utcahálózatról volt szó — csak egy hasonlóan szervesen szabályozást eredményezhetett. Ez a szabályozás nem szorítkozhatott másra, mint a hajdani szűk és kanyargós utcák szélesítésére, egyengetésére, az egyes telkek beépíthetőségének lehetőség szerinti biztosítására és imitt-amott, a korlátozott anyagi eszközökhöz mért terek, zöldfelületek létesítésére. A Víziváros ma még épülőfélben van és messze van attól, hogy végleges kápet mutassa; de ha az építkezési kedv nem csökken és az adókedvezmények megmaradnak, elobb-utóbb véglegesen kialakul. Az ismertett okok folytán keletkező városkép, ha egyáltalán megvalósul, feltétlenül változatosabb lesz, mint az, amelyet a lipótvárosi sakktableáúthálózat eredményezett, kérdés azonban, hogy organikusabb, egészségesebb, modernebb lesz-e?

A lakásépítés növekvő irama azonban nem torpant meg Buda szorosán vett belterületén, hanem átterjedt a Városmajor, a Déli-vasút, a Németvölgy környékére, továbbá a hegyekkel és erdőségekkel összeolvadó villaövezetekre is. Az előbbi városrészek úthálózata már a háború előtt kialakult és részben be is épült. A villaövezetek azonban hajdan inkább nyaralók céljait szolgálták, csupán a közlekedés fejlődésével alakultak át állandó lakásra alkalmas vidékekké és bizonyultak egyre rokonszenvesebbeknek a jómódú osztályok számára. Azokon a hegyoldalakon, amelyeket valamikor egy-egy nyaraló vagy major élénkített csupán, egyre-másra épültek a korszerű igényeket kielégítő és állandó lakásnak szánt családi házak s ezzel egyidejűen a főváros is megépítette a hegyvidékek úthálózatát. Míg azonban ezeket a vidékeket állandó lakás céljaira kezdetben csak az igazán jómódú, gépkocsival rendelkező társadalmi réteg aknázhatta ki, később, az autóbuzsközlekedés rendszeresítésével hozzáférhetőkké váltak a kevésbé tehető középosztály számára is, tehát alkalmasnak mutatkoztak bérlakások, bérvillák létesítésére. Ezt a fejlődést támogatta az is, hogy az újabb szabályrendeletek megengedték kisebb telkek kialakítását és többlakásos villák építését olyan övezetekben is, amelyek azelőtt óriási (minimálisan 600 négyszögöles) telkekkel csupán nyaralók céljait szolgálhatták. Így tehát a páratlan természeti adottságok és a bőven rendelkezésre álló területek a város szívéből könnyen elérhető távolságra olyan pompás és változatos villanegyedeket hívtak életre, amilyeneket az európai nagyvárosok javarészában hiába keresünk. Ezek a villanegyedek Buda megjelenésének egészen új színezetet adtak; az egykori dísztelen, provinciális kisváros helyén egy hegyekkel és erdőségekkel koszorúzott nagyarányú villaváros bontakozott ki, megannyi új és kényelemmel épült bérvillával és családi házzal, gondozott kertekkel, szépen megépített utakkal, fasorokkal, parkokkal, — általában a természetnek és civilizációnak, lomboknak és háztetőknek, pázsitnak és aszfaltnak valami különlegesen sikerült, nem egyszer megkapóan szép egyesülésével.

Budának ebben az új és kellemes megjelenésében elsősorban a természetnek, a pompás táji adottságoknak van döntő szerepe, sokkal inkább mint a szabályozásnak vagy éppenséggel az építkezéseknek. És itt érkezünk el oda, hogy az új építkezések szerepét is vizsgálat tárgyává tegyük a Budapest belterületén kialakult újabb városképekkel kapcsolatban, amelyeket eddig inkább a szabályozások és a helyi adottságok szempontjából vizsgáltunk. Amint az a külterületek beépítésénél is kitént, a szabályozási terv, az úthálózat ugyan nagyszerű lehetőségeket nyújthat az új városképek számára, mégis az építkezések azok, amik a városképet végeredményben kialakítják. A szabályozás a város testének csontváza, alkata, de a húst, a látható testet az építkezések adják. Ha tehát vizsgálat tárgyává tesszük a háború utáni budapesti bérlakásépítkezéseket, illetőleg azoknak társadalmi és gazdasági hátterét, úgy két jellegzetes körülményt figyelhetünk meg. Az első, hogy a nagyobb tőkeerejű bérlakásépítkezések csaknem kizárólag a jómódú osztályok lakásigényeit elégítették ki és csaknem kizárólag reprezentatív jellegű — hallos, fényűző kivitelű —

lakást létesítettek, a második pedig, hogy ezek az építkezések legnagyobb-részt az elaprózódott magántőkének szervezetlen, individuális vállalkozásai voltak. Olyan értelemben vett építőszövetkezetek, mint amilyenekben külföldön a kistőkés építetők egyesültek és amelyeknek kezdeményezésére a legtöbb nagyszabású lakásépítkezés megvalósult, nálunk alig akadtak és legfeljebb néhány kisebb társasházat, öröklakásos házat hívtak életre. A nagytőke, jelen esetben az ipari, vállalati tőke, a nyugdíjalapok tőkéje csak a legutóbbi években fordult a bétjakásépítés felé és elsősorban fényűzően kivitelezett luxusbérházakat építtetett; a bankok és biztosítók pedig tartalékaikat már kezdettől fogva inkább régebbi bérházakba fektették és az építkezésekben egyáltalán nem vettek részt. Amint tehát a külterületek beépítésénél is egy kellő szervezettség nélküli társadalmi réteg individuális építkezéseinek voltunk tanúi, ugyanezt a szervezetlenséget és individuális jelleget tapasztalhatjuk a nagyobb tőkeerejű belterületi építkezéseknél is. Míg azonban a külterületi családiház-építkezések a háború utáni idők jellegzetes tünetei és a csekély anyagi erejű néprétegeknek szívós erőfeszítéseit bizonyítják — a belterületi bérlakásépítkezések tulajdonképpen nem mutatnak fel lényeges eltéréseket a háború előttiektől. Pedig időközben az építészet és a városépítés is újjászületett, új elvekre és kifejezésre talált, amelyeknek kialakulásában nem kis szerepe volt az európai társadalomszemlélet átalakulásának is; amennyiben az új építészet mértékéül már nem a reprezentatív, fényűző lakást, hanem a nagy tömegek átlagigényeit kielégítő olcsó kislakást tette, városképeiben pedig szervezettségre és egyöntetűsége törekedett. Minderről a háború utáni budapesti bérlakásépítés csak annyiban vett tudomást, hogy alkalmazta az egészen más, erkölcsileg is magasabbrendű célok szolgálatában született új architektúra külsőségeit, örömmel üdvözölte a leegyszerűsített, könnyebben és olcsóbban kivitelezhető szerkezeteket és anyagokat, a fényűzés elavult formáiért pedig a pompás új kényelmi berendezésekkel kárpótolta magát. Ez a bérházépítkezés tehát, ami modern építészetnek csak erős megszorításokkal nevezhető, sőt azt nem egyszer meghazudtolja, döntő szerephez jutott a háború utáni Budapest kialakulásánál. Az újonnan épült városrészeket megtöltötte külsőségesen modern, de valójában a békebeliekkel azonos lényegű bérházakkal, amelyekről csupán az eklektikus vagy szecessziós ornamentika maradt el, céljaikban és fogantatásukban azonban változatlanul egy individualista-materialista eszmevüágot megjelenítő alkotások. Ezeket a lényegükönél fogva a legnagyobb kihasználásra törekvő és a közös érdekekkel vajmi keveset törődő építkezéseket a hatóságok az újabb városépítési elveknek megfelelően erős korlátok közé szorítják. Míg valamikor minden telek körülépíthető volt, ma már a telkeket csak sokszorosan kisebb mértékben, csupán az utcavonal felőli szélükön engedik beépíteni, hogy ily módon megvalósíthassák a nagy közös udvar higiénikusabb és kollektívebb gondolatát. Amíg valamikor a szabályzat határain belül mindenki tetszése szerint külsejű és magasságú házat építhetett, ma már a homlokzatok számára közös párkány-magasságokat, nem egyszer közös architektúrát írnak elő, hogy ily módon is leplezzék, tompítsák az építkezések individuális eredetét.

Ezek az erőfeszítések tagadhatatlanul hozzájárultak az új városképek szervezettebb és egyöntetűbb megjelenéséhez. de az igazi modern városképek belső egységét csupán külsősegesen közelítették meg. Azokat a városképeket tehát, amelyek a háború előtti nyomokon haladó és maximális kihasználásra törekvő egyéni építkezésekből, valamint az ezekre az építkezésekre alapozott szabályozási tervekben alakultak ki, a hatóságok egységesítő és korlátozó törekvései ellenére is inkább csak újaknak nevezhetjük, mintsem moderneknek. Annak ellenére, hogy a város minden pontján találunk újonnan kialakult utcatorokat és máról holnapra új városrészek keletkeztek a város belsejében, ez a nagyarányú városépítés mégsem nevezhető haladásnak a múlttal szemben, alig hozott létre valóban korszerű és művészi városképeket. Ez a nagyarányú városépítés tulajdonképpen nem tett mást, mint folytatta azt, amit a háború megszakított: ezúttal az új építészet modorában készült bérházakkal végleg kiépítette a háború előtt már felvázolt városrészeket és utcatorokat, és ezzel Budapestet nagyvárosias kialakulásában arra a fokra juttatta, ahová az európai nagyvárosok már a század elején elértek.

AMINT AZ EDDIG elmondottakból kitűnik, Budapest újabb városképeinek mérlege semmiképpen sem mondható kedvezőnek. A háború óta beépült külterületek vigasztalan képet nyújtanak, az új belterületi városképekről sem mondhatunk egyebet, mint hogy nagyjából betöltötték azokat a hézagokat, amilyenek az egyenetlenül fejlődött fővárosban bőven akadtak, de ugyanakkor a város jellegét, megjelenését újabb színekkel alig gyarapították. Kivételnek talán csak Buda újabb villanegyedeit tekinthetjük, ez azonban a pompás táji adottságokon kívül elsősorban annak tulajdonítható, hogy ezeknek a villanegyedeknek a lakossága kizárólag a jómódú társadalmi osztályokból került ki. Mert csak ez az igazán jómódú lakosság vállalhatta mindazokat az áldozatokat, amelyeknek eredményeképpen az új villanegyedek megjelenése olyan kedvezően alakult: nevezetesen a megfelelő nagyságú telkek megszerzését, nagyobb kertek létesítését és gondozását, az utak, a közművek kiépítését. A kertek, a lombok, a fák, a háttérben emelkedő erdők és hegyek szövedéke feloldja és egységes, kellemes városképbe foglalja az építkezéseket, amelyeket különben ugyanaz a szervezetlenség és egyéni kezdeményezés jellemez, mint a többieket. A külterületeken csekély tőkével, parányi telkeken épített néprétegek nem vállalhatták mindezeket az áldozatokat és alighanem a jövőben sem lesznek képesek vállalni. Mindaddig tehát, amíg ezek a néprétegek lakásigényeiket csupán önnön erejükből valósíthatják meg, amíg az egy kis darab természetre, emberibb, egészségesebb életmódra irányuló kívánságaikat csupán egyéni kezdeményezéssel érhetik el, fővárosunk külsőbb területein nem számíthatunk az eddigieknél kedvezőbb városképekre. Éppen ezért ez a kérdés az általános élet-színvonal emelésére és a jövedelemeloszlás egyenletésére irányuló társadalmi erőfeszítéseken kívül elsősorban szervezés kérdése. A közületek kezdeményezésére és támogatására kell elsősorban számítanunk, tehát egyrészt a közületek által kezdeményezendő és az eddigieknél

nagyobbarányú kislakásépítkezésekre, másrészt a magántőkét ebben az irányban támogató és sarkaló intézkedésekre: elsősorban megfelelő területek átengedésére, továbbá különleges és kifejezetten ezt a célt szolgáló adókedvezményekre. Mint láttuk, az adókedvezmények szerepe eddig is igen jelentős volt Budapest újjáalakulásában, a kislakásépítkezéseknél egyenesen döntő jelentőségű lehet. De a megfelelően irányított adókedvezmények, általában a közületek támogató magatartása nemcsak az elhelyezkedést kereső tőkét irányíthatják a kislakásépítés felé, hanem megindíthatják, sőt megfelelő hitelekkel fokozhatják azt a folyamatot, ami külföldön a legjelentősebb kislakásépítkezéseket és egyben a legszebb új városképeket eredményezte: nevezetesen a kistőkés építetők tömörülését, szervezkedését, az építőszövetkezeteket. A szövetkezésben, a szervezésben megnyilvánuló erő lehet egyedül alkalmas arra, hogy összefogja az eddigi szétforgácsolt, individuális kezdeményezéseket, egyesítse a szerteszakadt, szervezetlen építetőket és ilymódon biztosítsa számukra mindazokat az előnyöket — egészséges beépítést, elegendő zöldfelületeket, kiépített utakat, közműveket —, amelyeket az egyéni építetők önmaguk erejéből elérni sohasem lennének képesek.

A korszerű városképnek tehát a szervezettség a lényege, a közösség érdekeinek felismerése és szervezésen alapuló érvényesítése. És éppen itten nyilvánul meg a szabályozásnak mint szervező erőnek a modern városképek kialakulásánál oly jelentős szerepe. Az elmúlt század szabályozási tervei akadémikus formai hatásokra törekedtek, úgyszintén a jelen század elején a szecessziós törekvések, amelyek ezeket a formai hatásokat kívánták külsőséges eszközökkel megújítani, — ugyanakkor azonban nem vették tekintetbe a város valószínű fejlődését, reális szükségleteit és lehetőségeit. A modern városrendezési törekvések értelmében a szabályozási tervek gondos elemzések, előtanulmányok alapján, ezeknek a reális szükségleteknek és lehetőségeknek figyelembevételével kell, hogy készüljenek. Az újabb városrendezési törekvések a várost egységes organizmusnak tekintik, feltárják összes problémáit és azokat szintetikusán, egységes elgondolások alapján kívánják megoldani. Az újabb szempontok szerint készülő városfejlesztési tervek határt szabnak a város külterjes, egyenetlen fejlődésének, amennyiben kijelölik a város fejlődési szükségleteinek megfelelő területeket és az új építkezéseket ezekre a területekre korlátozzák, az építkezések mértékét és jellegét (épületmagasság, beépített és szabad területek aránya, stb.) pedig ugyancsak az egyes városrészek való szükségletei alapján állapítják meg. Mindezeket az újabb törekvéseket ugyanaz a racionalizáló, szervező szellem hatja át, amelyet ma az élet valamennyi vonatkozásában tapasztalhatunk és amely a magánérdekeknek bizonyos mértékű korlátozása által elsősorban a közösség érdekét kívánja érvényesíteni. Ezt ma még sokan félreismerik; mindazok, akik az egyén, a tőke, a munka érdekeit féltik az újabb városrendezési törekvésektől. Pedig éppen ellenkezőleg ezek az újabb városrendezési törekvések, amelyek a város valamennyi problémáját szintetikusán feldolgozó és a való szükségleteken és lehetőségeken alapuló szabályozási tervet kívánnak megvalósítani, végeredményben az összes magánosok

érdekeit szolgálják. Megakadályozni kívánják a város külterjes és egyenetlen fejlődését, ami óriási terheket ró a lakosság összességére, megakadályozni kívánják a teleküzérkedést, aminek kárát az összes telektulajdonosok vallják, megakadályozni kívánják, hogy a város egyes vidékei való szükségleteiket meghaladó beépítési lehetőségekhez jussanak, mert ez a körülmény az építőtökét és a lakáskeresletet a város más vidékeitől vonja el, más vidékeken érezteti aláértékelő hatását. Elsősorban és kizárólag ezektől az újabb városrendezési törekvésektől várhatjuk tehát a mainál egységesebb, szervezettebb, szebb városképek kialakulását. Ahhoz pedig, hogy ezek az újabb törekvések megvalósulhassanak, elsősorban szükséges lenne, hogy a lakosság széles rétegei felismerjék azok helyességét, szükséges és közérdekű céljait. Ezeknek a törekvéseknek a felismerése és méltánylása azonban a mainál erőteljesebb közösségi szellemet kíván, ugyanúgy, ahogyan erőteljesebb közösségi szellem lenne szükséges ahhoz is, hogy a kisebb anyagi erejű építetők egyesüljenek, szövetkezzenek és közös érdekeik érvényesítésére képesek legyenek. Éppen ezért az újabb és szebb városképek lehetősége nem csupán a jövő szabályozási tervekben, a közületek, a hatóságok törekvéseiben, kezdeményezéseiben rejlik, hanem abban is, hogy a lakosság milyen mértékig ismeri fel a közös érdekeket, milyen mértékig hajlamos szövetkezésre, szervezésre. Az újabb és szebb városképeknek, egy újabb és szebb Budapestnek a feltételei tehát elsősorban a lélekben vannak és nem a társadalmi és gazdasági rendben!

RIHMER PÁL

ŐSZINTE SZÓ A MAGYAR FILMRŐL

A FILM ELSŐ MEGJELENÉSÉBEN magán viselte a tömegcikk jellegét. Ki is alakult vele szemben az a felfogás, hogy nem „úri“ élvezet, azonban ezt a nézetet ma már elsorvadt-nak tekinthetjük. Nem ugyan az úri magatartás feladása folytán, hanem azért, mert a film kezdeti formájához tapadt émelgyős mellékíz a néma filmmel együtt megsemmisült. Az utóbbi 15 esztendő folyamán a film felnőtt, méreteivel és változatosságával milliós tömegeket igényelve bebizonyította, hogy sajátos lényege, modora, sajátos hatása, sőt ezernyi szépséges, nyugtalanító és rangos titka van.

A film új művészetté lett. Megalkotása nagyobb feladatot ró tervezőjére, hogysen egyedül megbirkózhatnak vele, mint valaha kötömbjével a szobrász vagy ecsetjével a festő tette. Az új művészet nagy belső vonzással minden eddigi művészetet magához rántott: építészetet, képalkotást, irodalmat, zenét, színjátszást és mindezt megtette a mozgás és dinamika, forma és távlat, fény és árny különleges feladataival. Ezek együttsége azonban nem mint tényezők sora vagy mint sima keverék jelentkezik, nem tartja meg mindegyik a maga eddig érvényes törvényét, kitapasztalt arányait és uralkodó jellegét, hanem mint új vegyidet, sietősen eggyéválva, néha hibásan összeforrva, előtűnő új arculatán sokszor visel sebhelyeket, sőt torz merevülés félszégességét. Ezek azonban a kezdet nehézségei közé számítanak, úgy kell tekintenünk, mint a legfiatalabb művészet gyerek-betegségeit. Néhány alkotásban a film már magas csúcokra jutott, alkotórészei közt megtalálta a helyes arányt és vannak már termékei, amelyek teljes egészükben igényelhetik a műalkotás elnevezést.

Bizonyára nem új az a megállapítás, hogy a modern film vizuális és auditív kettősségével új „Gesamtkunst“ feladatait vetette föl. Egyesítenie kell magában nemcsak az anyagszerű művészeteket, nemcsak a képszerűséget, hanem az életszerű mozgást is, bizonyos fokig plasztikát, akusztikát a fizikai akusztika értelmében is, zenét nemcsak futó és nehezen aknázható hangulati hatásaival, hanem mechanikai, valamint hangszínekérdéseivel is. Mindezekon túl a filmnek súlyos morális és esztétikai feladatai vannak. Szolgáltatnia kell bizonyos célokat, nevelnie és tanítania kell, de ha ugyanakkor művészi voltát kívánjuk biztosítani, ezt mindig csak arányosan teheti, sokszor rejtetten és csak néha finom hangsúllyal. A morális feladatok különösen megsokszorozódnak a tömegnevelés szempontjából, mert könnyen nyújt mara-

dandó benyomásokat és mert sokaknak majdnem egyedüli eszköze a szórakozásra, tehát neveljen, nyújtson ismereteket és műélvezetet, lelki felemelkedést.

A mai átlagember már nem tud a film varázsa nélkül élni. Fényjátékának gyakori élményt, izgalmat, örömet, megrázkódtatást és vidulást köszönhet. Szégyenkezés nélkül elérzékenyülhet, érezhet részvétet, szorongást, érezhet fájdalmat és fölszabadulást. Sokszor talál sorsára alkalmazható szempontokat, saját konfliktusaira megoldást, vigaszt, kiegyenlítődést. Ez a nagy intenzitás magyarázza, hogy a művészietlen filmponyva súlyos károkat okozhat, elegendő utalni sok fiatalkorú bűnözőre, akik filmötleteket másoltak. Tisztában kell lennünk tehát azzal, hogy éppen mert ilyen mélyreható, nagyszerű eszköz olyan lelki területek megközelítésére, melyekhez egyébként hozzáférni nem lehetne, igen komoly meggondolást kíván: milyen irányt kövessen a magyar film, hogy alkotásaival hozzájárulhasson a nemzet szellemi és erkölcsi gyarapodásához. A valóban művészi, minden vonatkozásban magasrendű film legalkalmasabb arra, hogy boldogabb és mások iránt megértőbb emberi érzésekhez segítsen nagy tömegeket.

Miután nem kétséges, hogy hazánkban is tömegeket vonz a film s vele szemben mindig új meg új tömegigény lép föl, szükséges a kérdéssel foglalkozni: megfelel-e a mai magyar film művészi vágyainknak, ízlésünknek s annak a jószándéknak, hogy általa a társadalom szellemi és erkölcsi javait fokozzuk?

A fővárosi ember számára, — legyen bár csak egyszerű munkás — aki a közszolgáltatások bőségét kapja, aszfaltos jó utat, világítást, közlekedést stb. s aki nagyobb hányadában a Magyarországon fellelhető legmagasabb életforma dinamizmusát élheti és érezheti maga körül, a film bizonyára nélkülözhetetlen szórakozás. A magyar lakosság zömének, a vidéki közönségnek szórakozásnál sokkal több! Nincs Összefoglaló statisztika arról, milyen arányú a vidéki mozik látogatottsága. Tapasztalás szerint vidéken az a helyzet, hogy a mozi vonzásától csak az egészen elvont életformák közt élő szerzetesek, apácák (bár néha még ők is megnézik a nekik megfelelő tárgyú filmeket) és néhány túlzottan elméleti esztétikus marad távol s végül sajnos azok, akiket sanyarú helyzetük, egész kirekesztettségük erre kényszerít: a falvak és tanyák dolgozó népe. De ezeknek is a városba kerülő egyedei vagy odaszívódott rétegei mohón és telhetetlenül igénylik a jó filmet. Ezek az emberek igen sokszor csodálatos zenei készségről, kiváló emlékezőtehetségről, kitűnő megfigyelési képességről és képzett embereket megszégyenítő logikáról, valamint kritikai érzékről tesznek tanúságot. Lett legyen bármilyen tárgyú, ha a film magyar, föltétlenül megnézik. Természetesen ezt értik meg a legkönnyebben, azután legszívesebben a francia filmeket nézik és csak harmadsorban érdeklődnek az amerikaiak iránt.

A vidéki közönségnek nem csak szórakozás a film, sokkal több ennél. A film egybefonódást jelent azokkal az életformákkal, amelyekről távol esik, sőt talán végleg elesett. Társaságot jelent a gyakori magánnyal, új arckokat a megszokottakkal szemben, néhány óráig tartó intenzív részvételt, menedéket egy fénylőbb, a magáénál élőbbnek

látszó mozgalmasabb világban, saját fakó létével szemben. Szomjú kortyokat jelent zenéből, nagyvilágból, merítést az élet ragyogó, messzi fölöslegeiből. De jelent ismeretszerzést, művelődést, nyelvgyakorlatot, helyes szemléletet, társadalomismeretet is. A vidéki közönség egy része igen sokszor húsz-harminc kilométerről valóságos zarándoklat után jut el a moziba. Falukba zárt tanítók, orvosok, jegyzők a legbuzgóbb vándorok. Különösen nem ismernek akadályt akkor, ha magyar filmet nézhetnek, „magyaros“-nak hirdettet, amelyet zavartalanul élvezhetnének!... Ezért, a ma még nagyon indokolt föltételes módért szántam el magam e tanulmány megírására, melyben nem a szakember, hanem a közönség hallatja szavát.

Ez a vidéki, valóban színmagyar közönség — melyen még a ma divatos vér- és származáskutatás se találhat foltot, hiszen legtöbbjét magyar parasztkonság környezi — óriási várakozással indul a magyar film elébe, hogy utána annál nagyobb csalódással térjen haza. Ez az a közönség, mely a legsajátosabb magyar ízlésigényt mutatja. Távolmarad a színház és irodalom személyi kultuszától, tántorgó divatjaitól s csak az eredménynek, az alkotásnak hódol. Ez a közönség még nem igen adott hangot véleményének, mert egyrészt természete, másrészt helyzete türelemre szoktatta. Saját köreiből azonban a magyar filmmel szemben is kialakult egyöntetű véleménye. Eddig gyártott filmjeink nyugtalanítják, sokszor keserűséggel töltik el, mert nem felelnek meg ízlésének és moralitásának. Az idegen filmekkel való összehasonlítás eredményeként állítja fel a szabályt: „tudunk kell jó filmet csinálni, olyan jót, mint a franciák“. Ha ma elégedetlen is, mégis hisz a magyar film jövőjében s mélyről fakadó az a felismerés, hogy nem „magyaros“, hanem magyar filmet kell csinálni.

Kétségtelen, a magyar élethez nem kívülről kell felületes módon közeledni s mintegy csak külsőségeiben jelezni, hanem belülről, sajátos magyar temperamentummal, magyar gondolkodással meglátni és láttatni a magyar, valamint egyetemes emberi élet- és sorskérdéseket a művészi hivatottság válogatott eszközeivel. Szükséges tehát az eddigi magyar filmtermékeket egyszer már közelebből szemügyre vennünk. Essék végre őszinte szó arról, milyen is a magyar film, mik a hibái, milyennek kellene lennie, hogy megfelelően betöltse szerepét.

Az elmúlt évek magyar filmalkotásainak vizsgálatánál három csoportot különböztethetünk meg: a népszínmű jellegűt — nevezzük ezt talán falusi filmnek, — a zenés vígjátékot, vagyis a városi filmet, végül a romantikus regényfilmet, ez utóbbiak azok, melyeket „nagy“ jelzővel illemez a reklámok.

A falusi filmekkel éppen a színmagyar közönség elégedetlen. És méltán. Aki ismeri a falusi élet módját, nehézségeit, kérdéseit és végtelen komolyságát, az nem is tehet egyebet. E filmeket nem érzi szükségeseeknek, sőt fölöslegeseknek érzi akkor, amikor e témakörben másra vágyódik. Őszinteséget kívánna itt, már pedig e filmeknek sem témái, sem kivitele nem azok. Ilyen ütközések, drámai gócek a mai életben ismeretlenek, mint ahogy valóban a múlt század hetvenes, nyolcvanas éveiből erednek. Nem őszinték azért sem, mert a tálalás elfeledkezik a korszerűség hangsúlyozásáról, a rendezés és szöveg nem

archaizál, ellenben bántóan hamisítja a falu életét csupa-dal népszínművé. Sohasem találkozunk ezeken a filmekben azzal az alapvető és egyben művészi igazsággal, hogy a falu emberének élete: a munka. Életén át megszakítás nélkül tartó munka, mely hol hoz egyéni sikert, hol örökre meddő marad, de feltétlenül uralkodik élete minden mozzanatán. Miért ne lehetne művészi magasba emelni és a munka himnuszává avatni filmen a dolgozó falu életét? Megrendítő távlatokat mutathatna a film számára ez az irány. De mindenképpen elég volt, hogy magyar voltunkat örökké kocsmában lakó, duhaj és izgága primitív emberekkel lássuk illusztrálva. Lehetett ez így egy pátriárkálisabb kor kevésbé fölszántott társadalmában, de ma már úgy hat, mint a száraz kórón kérődzés.

A második csoportba tartozó ú. n. városi film elevenségével és miliőhűségével már fejlettebb. E filmek közelebbi taglalásával nem foglalkozunk, mert filmszerűség szempontjából aránylag a legjobbaknak mondhatók. Azonban belső tartalmuk, a keresettség, az efemerjellegű szöviccek, gyakori rossz magyar szöveg, a fűszeres zenei „sláger“, az örökös és egyetlen központi téma, a szerelmi siker, idegen a magyar ízlés számára.

A romantikus filmekhez számított regényfeldolgozásokat aránylag legszívesebben látja a vidéki magyar közönség, habár hiányait: bizonyos nyers elnagyoltságot, kirívónak érez és sokszor bántja a tárgyi hűtlenség is. Pompa- és tájhiány gyakran kifogásolható, s ezenfölül e filmek pusztán eseményfelsorolások, hiányzik belőlük a Jókai-stílus édesbús íze, finomsága, hajlékonysága. Pedig Jókai minden egyes műve egy-egy darab korábbi magyar élet. Igaz, hogy e filmeknek számtalan versenytárrsal kell számolniok, mert töméntelen ember fantáziájában él róluk elképzelés.

A felsorolt filmek mindegyike megegyezik bizonyos általános hibákban s ezekre is szükséges rámutatni, hogy tudatossá tegyük őket s ezáltal elkerülhetők legyenek.

Minden színmű és film tulajdonképpeni tartalma egy-két mondatba sűrítendő. Ha ezt olybá tekintjük, mint a láng magvát, akkor adva van mintegy sugárköre is. Más a gyertyaláng sugárköre, más a villanyfényé és más a reflektoré, ismét más az olvasztó oxigénlámpáé. A film esetében tehát a láng magva a szoros téma, sugárköre pedig a téma köré települő részletek, miliő és tárgyi függvények. A lángnak azonban sugárkörén kívül, ennek arányában hőfoka is van. A film hőfokának a szellemi függvényeket nevezhetjük, azt a bizonyos ritmust és izzó belső fokozódást, mely a film legsajátosabb tulajdonsága és másképpen jelezni se tudjuk, mint hogy: filmszerű. Mozgás, szöveg, zene, kép, szerkezet, fényhatás stb. együttes összehangolása ez, mely oly remekül érvényesül a francia filmekben s általában ellentétes a magyarokon. Ahol a téma kötelező elhatároltságával e részletek nem függenek össze, ott a film nem tud meggyőzni, zökken, üressé válik. A magyar filmek légüressége tehát onnan ered, hogy az adott téma belső törvényei nem uralkodnak az egész alkotáson.

Ha elfogadjuk kiinduló pontul azt, hogy hiába nevezünk pl. keringőnek egy zenei alkotást, ha az nem háromgyedűs ütemű, az

sohasem lesz keringő, tovább haladva elfogadhatjuk azt is, hogy filmjeink kivitelét és stílusát is meghatározzák az alapötletek. Mesét például csúfos vereség nélkül nem lehet naturalisztikusan feldolgozni, zagyva értelmetlenség lesz belőle. A mese előadása bizonyos sejtelmességet, finom hatásokat, meglepő fordulatokat kíván, más mozgást és más színészi munkát. János Vitézből például a legszebb mese-filmet lehetne csinálni és csakis mesefilmet, a legjobb forgatókönyv pedig maga a költemény lenne, úgy, ahogy Petőfi megírta. A romantikus téma széles építést, díszet, jellemillusztrációkat kíván, másképp szűk és érdes lesz. Regényfilmjeinknél a jellemek illusztrálását többnyire rábízzák a színészi játékra úgy, ahogy az a színpadon történik és nem kapjuk meg azokat a különleges filmszerű rögzítéseket, melyek remekül kiemelik és aláhúzzák a leendő konfliktusok okait. Mindezekre a megfigyelésekre sok példát mondhatnánk, de célunk nem az, hogy bármely film üzleti helyzetét rontsuk ...

Általános hibája a magyar filmeknek az is, hogy a zene sokszor szinte „kilóg” a darabból. Egyrészt mértéktelenül tarka, másrészt unosuntig egyhangú, sokszor erőszakolt s indokolatlan helyzetekben egyszer csak fölfakad. Egyetlen magyar filmet tudunk, amely zeneileg kifogástalan megoldást hozott. Mérsékelt adagolásban, kitűnően indokolva, művészi szép zenét nyújtott, (Csajkovszky II. szimfóniáját), mely stílusosan beleillett, a hallgatót mélyen megfogta és hosszú időre emlékezetes maradt számára. De sajnos, magyar filmen történik meg az is, hogy teljes zenekari kísérettel énekelnek a rengetegben. A stílusos, művészi megoldás csak a pikula- vagy furulyakíséret lehetett volna, mert naturalisztikus film lévén, ez illik az erdőhöz.

A film legbensőbb törvénye a mozgás. Mintha ezzel a magyar filmek csak felületesen törődnének, mert általános hibáik sorába tartoznak az ú. n. „állójelenetek”. Pedig bizonyos időn túl — és éppen ezt a kellő időt mérni és eltalálni nagy feladat — a legszebb arcot sem lehet türelmetlenség nélkül nézni. A merevség folytán elvész a jelenet hatása és nem a folyamat egy részének tetszik, hanem sík lapnak, sőt nem egyszer lyuknak a film folytonosságában. Sok kiváló színésznöket sajnálni kellett rágógummi módjára elnyúlt jelenetéért és a jelenetben elvérzett értékes színészi munkáért. Különösen joggal mondhatjuk ezt azokra az énekes betétekre, amelyek megfelelő rövidítéssel emelték volna a cselekményt, álló voltuknál fogva azonban émelygössé tették azt, sőt mikor a színész torkába láthattunk, egyenesen visszatszővé váltak. Bizonyos, hogy kevés fáradtsággal, simító gonddal, a „vágó” (cutter) óvatos ízlésével ezek a hibák elkerülhetők lesznek.

A film nem tűri a cselekmény nélküli hosszú dialógusokat. A magyar filmek különösen párbeszédekben gazdagok és lehetőleg kerülnek a többszólamú hangszerelést. Pedig mélyen aláássák filmjeink művészi értékét az élettelen tárgyak közt merev pózban folytatott párbeszéd, különösen akkor, ha ezek lelkiállapotról számolnak be, tehát nem viszik az akciót. Elképzelhető, hogy szükség lehet olyan jelenetekre, amelyekből szándékosan kiszívják az életszerűséget, de ez csak akkor indokolt, ha fojtott, erősen komprimált hangulatot akarnak éreztetni, hogy utána annál erősebben robbanjon ki a cselekmény.

Az általános hibák sorába tartozik a képek távlatnélkülisége is. A total plánok legtöbbször nem a szem és a fényképezőlencse fizikai törvényeinek megfelelően kúpszerűen, mélységbe, hanem síkba állítják az alakokat, ezért nincs mélység bennük. Az arcok majdnem mindig igen közel jelentkeznek, vagy en face, vagy csak profilban. Itt utalnunk kell az igen fejlett francia technikára, amely mindig érezteti, hogy a színészek csak „egymás között“ vannak, sőt arról győz meg, hogy nem is színészek! A mi filmjeinken viszont a közönség érzi, hogy a színész „érzi“ a közönséget, neki játszanak, nem egyszer kinéznek rá a filmből. A jeleneteken erősen érzik a színpad hagyományait, habár ott is „fal“-nak számít a közönség. Mégis, a „takarás“ vagy hátatfordítás, ami színpadon hiba, a filmen nem az, mert ha az egyik szereplő arcát látjuk s a másik hátát mutatja, csak fokozza érdeklődésünket s várjuk, milyen arccal fordul majd meg. Érzelmes jeleneteken szinte érezzük a megszokott vezényszót: „ezt jobbról“, „ezt most balról“, „no ezt most középen“, most „állva“, majd „ülve“, de sohasem mozgás közben, mezőn vagy erdőn, a természetadta lírai hangulatoktól permetezetten. A képek távlatnélküliségét fokozza az is, hogy szereplőiket majdnem mindig láb nélkül fényképezik, jövés-menésüket ritkán látjuk, majdnem mindig oldalsíkban távoznak, mintha kulisszák mögé lépnének. Milyen kiváló hatásoktól fosztottak meg azzal, hogy az eltűnő alakot nem kísérhetjük egy-egy keskeny ösvényen addig, míg összeszűkül, elmorzsolódik alakja az úton. Akkor valóban éreztük volna, hogy bizonytalan sors elé megy s aggódtunk volna érte emberiben.

Túlsók a premier plan, ez szintén zsúfolttá, távlatlaltanná teszi a filmet, ugyanakkor gyakorisága folytán eltompítja a valóban fontos pillanatokot. A premier plánnak művészi szempontból nem az a rendeltetése, hogy csupán szép szempillákat és tekintetet aknázzon ki, hanem a szép szemeket éppen válságos és indulatos fordulópontokon, arcokat a cselekvés drámai pillanatában emeljen ki.

Filmjeink általános hibája még az is, hogy a miliőt nem igen érezzük élettérnek, hanem csak díszletnek. Ember és tárgy, táj és esemény nem forrott benne össze szervesen. Érezzük, hogy a parasztemenyecske szinte vendégként ül a saját asztalánál, túlságosan hibátlan a szék, vagy túlságosan fényes az asztallap és szekrényajtó, s mintha minden szobát porszívóval takarítanának. A falusi élet elengedhetetlen kísérői, a falusi emberrel élők, seholsem bukkannak föl: seprű a sarokban, lábatlankodó tyúkok, macska, kutya, napfény mászkáló legyekkel, eső, sáros csizmanyomokkal. Csak a műterem érzik. Apróságokon múlik az életszerűség s a magyar film mindaddig nem lesz igazán magyar, amíg életszerű nem lesz. Sokszor előfordul az is, hogy eszközök és kellékek használata ütközik a cselekménnyel és a korrallal. Például szódásüveg a hatvanas években, avagy: a film halad, paraszti milióban, de akár szalonban mozognának szereplői. Érzik, a rendező is rájött a hiányra és végre leülteti az asszonyt krumplit hámozni. Csakhogy a jelenetnek mégsem hiszünk, mert az asszony éppen e pillanatokban szíve mélyéből aggódik az uráért, — paraszta-asszony sem tud ilyen lelkiállapotban tempósan, lassan krumplit

hámozni. Valami más, hevesebb munka meggyőzőbb, életszerűbb lett volna. A városi filmek miliője általánosságban megfelelőbb, érezhető, hogy a megszokott keretben mozognak a szereplők.

Nem hallgathatjuk el filmjeink egyéb hiányait sem. A megszüntető módszerek szerepe ugyanis oly fontos a filmben, mint a velőé a csontban. Hiányzik mindenekelőtt a film stílusegysége és annak minden jelenetnél alaposan mérlegelt keresztülvitele. Az előzetes kidolgozásnál el kell dönteni, milyen megoldást kíván a téma: fantasztikus meseszerűt, burleszket, szimbolikust, romantikusát vagy naturalista megjelenítést. Az akció hol drámai, hol vígjátéki fordulatot rejt, ezeknek stílusegységbe kapcsolása fontos. Ne történjék meg az, hogy derűs jelenetek szívfacsaróan erőltetettek, másutt tragikus pontok érezhetetlenek, sőt komikusak. £ kérdés megoldása nem jelent pénzbeli feladatot, ez aprólékos, fáradságos munkát, érzéket és körültekintést kíván. A túlságosan kézenfekvő eszközöket el kell vetni, olcsó hatásokkal, kopott megoldással beérni nem szabad. £z a belső stílusegység az egyes korok érzékeltetésénél más-más követelményt támaszt.

Filmjeinkből majdnem teljesen hiányzik az ú. n. képasszociáció. Majdnem mindig csak bevezetőnek nyújtanak néhány hangulatfestő képet, holott éppen a hullámozó, sőt sokszor szakadékos magyar kedély az, amelyet se játékkal, se szóval nem lehet oly művészien érzékeltetni, mint éppen felvillanó, jellemfestő képekkel. Mennyi lehetőséget nyújtanak erre éppen a magyar regényalakok s ez filmesítésükből teljesen hiányzik. Úz Bence misejelenetéhez fűződik néhány asszociációs kép, de oly kevés, hogy a jelenet bizony kiaknázatlan maradt.

Jó helyzetek, kitűnő fordulatok és ötletek elsikkadnak sokszor, mert hézagok mutatkoznak kép és esemény között, sőt a cselekmény értéke és súlya sokszor el is vész emiatt. Mint a színpadon, gyakran csak ki- és belépnek a szereplők, ránk bízva annak az elképzelését, vájjon meneteltek-e időközben hegyen, havason, vájjon verejtékeztek, kapaszkodtak-e bot és bátyú (!) nélkül. Pedig remek felvételekre ad alkalmat például egy öreg, tapasztalt székely agyafűrt nyomkeresése. A filmen azt látjuk, hogy misem könnyebb, mint szökevényre találni a havasban, oly könnyű dolog ez, mint a szomszédban látogatást tenni. Vagy például: két egybebilincselte ember élete egymás mellett páratlanul jó fordulat. Az amerikai igény bizonyosan burleszk megoldást választ és bemutatja a két embert a helyzet kacagató fonákságában, a kétfelé húzó akarat ütközéseiben. A francia valószínűleg szellemes, belső lehetőségét aknázza ki a helyzetnek, talán úgy, hogy a különb, uralkodóbb fajta hajlítja a gyengébbet, hódoltatja s emez beletörődik ebbe és szolgál neki. A szöveg, a felvillanó színészi játék ez utóbbit rejtegeti a magyar filmen is, mégis az egész helyzet egyetlen álló képben jelentkezik, röviden, hangsúlyozás és kiaknázás nélkül, úgy hogy eltűnik helyzet és belső tartalom egyaránt, — hiányérzetünk azonban élénken megmarad.

Filmjeink előadási módja általában meglehetősen egyoldalú. Azt mondhatnók irodalmi, a regény, illetve hosszabb elbeszélés formáját követi. Még felosztásuk aránya is érzik filmjeinken és annyira novella-

szerű, hogy az első expozíció után majdnem biztosra vehetjük a kibontakozás megoldásait is. Filmjeink szorosan csak történeteket mondanak el, tartózkodnak a bonyolultabb jellemek szövevényesebb problémáitól és azok sokrétű, filmszerű megoldásától. Pedig ha eleve leszögezzük célként, hogy nem illusztráció, hanem új művészet, amelynek sajátosságait szolgálaim akarjuk, akkor bizonyosan a téma és kivitelezés bő változatosságot mutat majd. Filmen nincs nehéz téma, minél nehezebb, annál több a lehetőség a kifejezésre: mozgás és annak fokozása, nevezzük dinamikának, — forma és távlat, kép és zene, fény és árny, s hozzá színészi játék és a szó ereje, közvetlen hatása — mindez a téma szolgálatába szegődik.

Szólnunk kell pár szót a filmek zenei ellátásáról is. Nem kétséges, hogy az eddigi hibák kétszeresen súlyosak, mert nem a képtelenség, hanem a fölületesség és megszokás állandósította őket. Kiváló zeneszerzőink és előadóművészeink szorosabb együttműködése, tanácsadása és ellenőrzése biztosíthatja nemcsak a hibák elkerülését, hanem az egészen magasrendű magyar zene művészi beiktatását a filmbe és vele széleskörű elterjedését, igazi megértését.

Milyen irányt kövessen a magyar film?

Ha visszatekintünk a film ősi állapotára, amikor a svédek kezdték, majd arra, mivé növelte lehetőségeit Amerika s milyen művészetté nemesedett a franciák kezében, akkor világosan látható az egyetlen lehetséges magyar mód is: a film lehetőségeihez hozzá kell adni, úgy mint a franciák, igaz önmagunkat, magyar lelkiségünket, gondolatkörünket, gondolkozásunk módját és ízlésünket.

Ha már most a jövő magyar film kontúrjait óhajtjuk felvázolni, elsősorban tartalmi részére kell gondolnunk. Talán nem téves az az utalás, hogy a huszadik század embere rászolgált és még hosszú ideig rászolgál a „küzdő“ jelzőre. A ma embere nem lehet tétlen, elvonult és szemlélődő. Részt kell vennie fajtájának, nemzetének életében, egyéni sorsán kívül kollektív sorsot is vállalnia kell. Természetes, hogy ennek a mai embernek, akinek a film úgyszólván lelki kenyere, meg kell találnia igényeit, ízlését, vágyainak művészi irányítását és kielégítését benne. A magyar filmnek tehát a küzdő magyar ember életével is foglalkoznia kell, lendítenie kell őt, morális értékét emelnie, fokoznia önérzetét és azt a tudatot, hogy magyarnak lennie érték és kötelezettség. Nagy nevelési feladatok ezek s bár általában a művészi szabadságnak minden programmszerűség árt, tömegművészetről lévén szó, a filmnek ettől mégsem kell tartania.

Tárgyát tekintve annyi lehetőséget nyújt a magyar élet, hogy a hasonló témákat nyugodtan elkerülhetjük s a magyar filmnek nem kell Föltétlenül parasztinak is lennie. Kétségtelen, hogy a falu élete még korántsem tárult föl filmen és kifogyhatatlan forrás marad, de nagy morális hatása és sikere lenne az ú. n. társadalmi, elegáns filmeknek is. Különösen a magyar vidéknek nyújtana nagy önbizalmat és életkedvet, ha bizonyosságát kapná annak, hogy nemcsak a szomszédban, de hazánkban is európai élet folyik. Ennek az európai életnek kitűnő miliőlehetőséget, kész díszletet jelent az országház, az opera, nagy színházaink, a királyi vár — belülről is, — templomaink, kastélyaink,

a luxusszállók, elegáns kávéházak, hangversenyeink, melyek egy-egy filmbe a cselekmény alkotórészeként beleszőhetők, nemcsak mint eddig, futó panorámaként. Filmek hirdethetnék egyleteink, a sporttelepek, különböző intézményeink életét; például még egyetlen filmen sem láttuk a főváros lüktető közlekedését. És ott a Duna! Egymaga hőse lehetne egy filme-posznak. A természet olcsón díszletez, csak meg kell találni a tájat, melybe a cselekmény valóban beleillik. Fel kell kutatni a hazánkban található legszebbet és legjobbat, de nem szabad könnyen beérni ritkás bozóttal erdő helyett.

A magyar oktatófilmek sorozatát megteremthetné a városok, különböző vidékek és foglalkozási ágak ismertetése. Szegénységünkben — amikor kevesen tehetik, hogy azért utazzanak egy-egy városba, hogy azt megismerjék, — vigasztaló pótlás lenne és szükséges is, nemcsak a városok, hanem a távoleső magyar tájak és nép életének ismertetése. Az oktatófilmek sorába azonban nemcsak utazások illeszthetők, hanem iparunk és különböző intézmények alkotásai is.

Visszatérve a művészi célú filmre, meg lehetne kísérelni a magyar rajzos, színes mesefilmek életrekeltését is. Az effajta filmnek különlegességeit nyújthatná a magyar tehetség, mert ha csak a székely népmesék tótágast álló humorára gondolunk, máris rengeteg alkalmas mesetéma rajzását érezzük. Bizonyos, hogy nem kis feladat tízezernyi rajzkocka létrehozása egyetlen meséért, de bizonyos az is, hogy a mesefilmek előtt nincsenek sem a lehetőségnek, sem az országoknak határai.

Fájó pont a magyar történelmi filmek megvalósítása. Nem sok, de néhány nagy műgonddal megalkotott filmre mégis szükség van. Történelmünk néhány nagy alakjára gondolhatunk, akinek élete mintegy szintézisben foglalja össze a magyar sors kérdéseit.

Aránylag kismérvű berendezkedést kívánnak a néhány szereplőre épített kamarajátékok, melyek különösen alkalmasak filmre, részletekre bontható egyéni konfliktusaikkal. E filmekből — az eddig alig alkalmazott finom hatásokkal, árnyék, köd, suttogás, lassítás, fényfokozás, beszédes tárgyak beillesztése — típust lehetne teremteni.

Talán megkockáztathatjuk azt a véleményt, hogy a magyar filmek sorából hiányozhat a bűnöző-kalandfilm, valamint a dekadenciáig fokozott lélekelemzés. A pszichológiai túlzások és beteges bonyodalmak magyar embernek nem tetszenek.

E felsorolásból látható, hogy a magyar film előtt még igen sok feladat áll, útjai lehetnek elágazók, de csak fölfelé szabad vezetniük. Nem a pénz dönti el a sikert, hanem elsősorban hozzáértés, tökéletes technikai ismeret és a megfelelő erőknél, tehetségeknél teljes kibontakozása. Szükséges a lelki felkészültség, a kitartásnak és elszántságnak az az ereje, amely még csak föltételezni sem engedi, hogy kisebbértékű művészetet produkálhat mint más. Ha tökéletesen megtanultunk a mozgás és fény nyelvén őszintén magyarul szólani, akkor a magyar film megtalálja önmagát és bizonyos, hogy a művészi világversenyben nem kell pironkodnia.

SOMOGYINÉ ÖTVES LENKE

FIGYELŐ

MAGYAR ANTROPOLÓGIA

TÖBB MINT 500 oldalra terjedő, a művelt nagyközönségnek szóló mű jelent meg a karácsonyi könyvpiacon, Bartucz Lajos könyve: „A magyar ember. — A magyarság antropológiája.“ A kiadvány a „Magyar föld, magyar faj“ sorozatnak egyik képekkel gazdagon díszített kötete.

A magyarság embertanának megjelenését mindazok, akiket a magyarság sorsa érdekel, várva-várták. Hiszen több mint 60 éve, a Budapesten 1876-ban tartott VIII. nemzetközi embertani és őstörténeti kongresszus óta, állandó érdeklődés középpontja hazánkban az a kérdés, milyen embertani szempontból a magyar és milyen Magyarország antropológiája? Bartucz összefoglaló műve erre a két kérdésre kísérti meg, mai ismeretének alapján, megadni a feleletet.

Hogy a magyarság embertani képét megrajzolhassa, először azt az utat vázolja, amelyen a hazai embertani ismeretek mai tudásunkig eljutottak. Messze kezdi. Felsorakoztatja mindazon íróknak az embertanra vonatkozó nézeteit, akik Apáczai Cseri János óta, ha röviden csak pár sorban is, jellemezték az embert vagy a magyart természettudományi szempontból. Felhívja a figyelmet a XVIII. századbeli nagy polihisztornak, Bél Mátyásnak hatalmas művére, aki a csallóközi magyarokat igen jó megfigyelés alapján ismertette. Kéziratát, Bartucz szerint, ma is érdemes volna jobban kiaknázni.

Lapokat szentel Török Aurél munkásságának, amelynek értékét a tanítvány minden sorából felcsillanó tisztelete, hálája és szeretete sem emel túl a nagy kezdeményezőt megillető jogos elismerésén. Ismerteti kortársainak (Herman, Jankó, Pulszky, Tóth Béla stb.) véleményét Török kutatásairól és azokat a tudományos, de sokszor személyes élű vitákat is, amelyek Török Aurél életében közötté, más magyar tudósok és külföldi szakemberek között lefolytak, anélkül, hogy a felvetődött kérdések lényegét, a magyarság faji mibenlétét meghatározták volna. Pedig az érdeklődő nagyközönség az antropológusoktól ezt kívánta és várta. Mivel e polémiák nem hozták meg ezt az eredményt, sőt Jankó és Semayer úttörő, de egyedülálló és aránylag kiterjedelmű vizsgálatai sem vezettek a magyar faji típus megismerésére, lelkes hazafiak jóhangzású szólamok és érzelmi motívumok alapján vélték megszerkeszteni a magyarról azt a képet, ami csak évtizedekre terjedő fáradságos munka verejtékes gyümölcse lehet.

Török Aurél munkásságára vonatkozólag Bartucz hangsúlyozza azt a nagy és értékes, de sok szempontból célra nem vezető agitatorikus tevékenységet és vasszorgalmat, amellyel a budapesti Tudományegyetem Embertani Intézetét és múzeumát létesítette. Azt vallotta, hogy a mai magyarság embertani képét majd csak akkor rajzolhatjuk meg, ha megismertük, milyenek

voltak a honfoglaló ősök, valamint azok a népek, melyekkel a magyar vándor-úján s mai hazánkban a honfoglalás óta érintkezésbe került. Csak ha mindezeket megismertük, állapíthatjuk meg, milyen jellemvonás mondható valóban magyarnak. Hogy ezt a munkát elvégezhesse, gyűjtötte össze a magyarországi sírok csontmaradványait, végzett azokon elmélyedő, messzemenő méréseket. Azonban sajnos, értékes feljegyzéseket nem hagyott hátra.

Δ mű további részei mutatják, hogy Bartucz hű maradt mesteréhez. Az ő módszerét követi. Munkájának tetemes részét azoknak a tanulmányoknak ismertetése teszi, amelyeket a történelmi Magyarország területén fekvő sírokból kikerült embervázakon nagyrészt ő maga végzett. A diluviális embermaradványok ismertetésével kezdi. Új csapásokon nem jár, de ezt aligha tehetné, mert pótolnia kell mindazt a mulasztást, amelyért elsősorban az intéző körök megnemérése felelős.

Török és Bartucz az ősök csontmaradványainak elemzése útján először az egykori magyarság képét óhajtja megrajzolni. Ha ez megtörtént, számba akarja venni a betelepedéseket; századról századra haladva szándékozik bemutatni hazánk s a mai magyarság embertani kialakulását. Hogy vajjon ez a módszer a megfelelő vagy sem, az vita tárgya lehet. De a régebbi idők emberének megismerését megközelíteni másként, mint a kiásott vázak méréseinek alapján, nem igen lehet. Ebben Bartucz és iskolája nagy szorgalommal és lelkesedéssel tevékenykedett. Bartucz összeállításából ma legalább tudjuk, milyen állapotban van hazánk antropológiai megismerése oszteometriai szempontból. Ma nem egy hiteles honfoglaláskori és a magyarok bejövetele előtti rokon népek (húnok, avarok stb.) oszteológiai-antropológiai viszonyait ismerjük. A Nemzeti Múzeum néprajzi osztályába elraktározva, részben igen pontos kormeghatározású nagyszámú váz (1000) és koponya (5000) van együtt. Gyűlnek az ősök sírjából kikerülő vázakra vonatkozó adatok is. Sajnos azonban, csupán mintegy 150 megvizsgált honfoglaló ős csontvázából végleges eredményt levonni nem lehet. Így be kell vallanunk, hogy a honfoglaló magyarság faji megismerése még ma is csak a kezdet kezdetén van.

Bartucz sorra veszi a mai hazai vizsgálatok adatait. A békeidők sorozóbizottságának adataiból, 200.000 katonaköteles méreteiből állapítja meg a mai magyarság természetadatait és megrajzolja az átlagos testmagasság elterjedési görbéit. A magyar férfi átlagos testmagasságát 165 cm-ben, a nőt 154 cm-ben adja meg. Majd a koponyaalak és méretek, a külső alaktani tulajdonságok: a bőr, haj és szem színe és ezek egymással való kapcsolata, a különböző indexek és az általános megjelenés (habitus); a hízásra való hajlam, a hosszú szikár növény, kerek vagy megnyúlt arc, a bőr redőzetére vonatkozó kutatásokra tér. Bőséges adatokkal támogatott képet azonban tulajdonképpen csak a termetről nyújthat, mert kellő számú adat csak erről áll rendelkezésre. A többi mérethez vonatkozólag már alig-alig van kellő számú adat. Így pl. az aránylag igen nagy mérvben kutatott fejalak (index) tekintetében Bartucz táblázatai csak 4583 férfira és 1561 nőre vonatkozó adatot sorolnak fel. Ezek között Neuber 827 debreceni fiú és 775 leány adata is szerepel, noha ezek növekedése még befejezetlen és így még változásoknak is van alávetve. A budapesti diákok nagy része pedig, kiknek adatai szintén bennfoglaltatnak, nem fajmagyar. 5—6000 egyén sajátjaiból az egész magyarságra általános következtetést vonni nemcsak tévedés, de súlyos hiba is volna. A többi mérethez vonatkozólag még kevesebb az adatok száma. Ezen adatokra támaszkodva, a magyarság rasszelemnek nevezett fajelemeire vonatkozó megállapításai csak vázlatos becslések. Bartucznak a magyarság faj elemeire vonatkozó összefoglalása

szerint hazánkban két fajelem túlnyomó, nevezetesen a keletbalti és a turanid — törökös — magyar, melyet ő antropológiailag jól megkülönböztethető helyi fajtának tart és „alföldi rassznak (Homo pannonicus) nevez. Ezekon kívül hazánk lakosságában az északi, mongoloid, dinári, mediterrán, taurid (armenoid) fajelemek is felismerhetők Bartucz szerint. Ez elemek százalékos előfordulására vonatkozó becslését is ismerteti. Eszerint az Európában általában ismeretes fajelemek hazánkban mind megtalálhatók.

Fajilag legegységesebb az Alföld magyarsága. Nyugat felé, éppen úgy, mint dél felől, idegen elemek — nordikus és alpi nyugatról, dinári délről — keverednek hozzá, nyugat illetőleg dél felé haladva, gyarapodó számban. Mongoloid elemek a mai magyarság rasszelemei között nagyobb számban találhatók, mint hazánktól délre és nyugatra. A honfoglaló magyarok is több rasszelemből alakultak, amelyek között mongoloid törökös magyar több volt, mint a mai magyarságban. Keletbalti ugoros elem már akkor is nagyobb számban volt, mint törökös magyar.

Vázolja azt is Bartucz, hogy a koponyaalak és termet hogyan változott meg a magyarságban a hazánkban való megtelepedés óta. E változás oka, véleménye szerint, kisebb részben az itt talált régibb elemekkel való keveredésre, nagyobb arányban a török uralom alatt, sőt már előbb is ide lassanként beszivárgó idegen rasszelemek módosító hatására vezethető vissza. Hangsúlyozza, hogy ha névben nem, de a vérben ma is tovább élnek a magyarság testében a beolvadt és sokszor be sem olvadt, a törökös illetőleg ugoros magyarságétól eltérő elemek. Az örökölt rasszelemek a magyarság rasszképét változtatossá teszik. Az egységesítést hazánk egységes létfeltételei iparkodnak elvégezni, kitermelve az alföldi vagy ú. n. magyar típust.

A termeti adatokon kívül a többi sajátságokra vonatkozó adatok — mint fennebb is kifejeztem — nem elegendők oly messzemenő következtetések levonására, hogy ezek alapján a mai Magyarországról és a mai magyarságról teljes képet rajzolhatnánk, vagy hogy megállapíthatnánk, milyen a magyar és milyen országunk lakosságának összetétele. Hogy mindezekről valami keveset mégis tudunk, az az oszteológiai, kraniometriai, növekedési, magasságmérési adatokon kívül tetemes részben magánvállalkozás eredménye. Bartucz ezeket is ismerteti, de — mint látni fogjuk — nem egyforma értékeléssel.

Meglepi az olvasót, hogy míg Bartucz a történelmi résszel túlságosan hosszan foglalkozik, egyes fontos fejezeteket, mint pl. a vérvizsgálatokról szólót, igen röviden intézi el, rövidebben, mint a tárgy fontossága megengedné. E fejezet tárgyalásából, kidolgozásából azt látjuk, hogy a szerző ilyenféle vizsgálatokkal nem örömet foglalkozott. Holott ma éppen a vérvizsgálatokat igen sok antropológus fontos jellemvonásnak tartja. A XIV. Nemzetközi Antropológiai Kongresszuson talán éppen a vércsoportokkal foglalkozó előadásokon volt a legélénkebb a vita és legtöbb a látogató. Lehet, hogy ez a kutatási irány valaki egyéniségének nem megfelelő, de talán mégsem helyes azt úgy jellemezni, hogy az olvasó belőle arra a következtetésre jusson, hogy az talán nem is komoly. A vércsoportok ismerete mellett a bőr szerkezetének (Malán), a haj, szem és bőr színének ismertetése is alárendelt szerepűnek látszik.

Teljesen hiányoznak a cigányságra vonatkozó adatok és igen kevés, amit a zsidóságról mond. A zsidók átlagos magasságára és a zsidó gyermekek növekedésére vonatkozó adatokat találunk ugyan, de arra nézve, hogy az ország lakosságának e 6%-át kitevő elemében mennyi tartozik a keleti, askenázi és mennyi a nyugati ú. n. spanyol, szefardi csoportba, sehol sem

A fajbiológiai és eugenikai szempontok is hiányzanak. Fontos lenne a magyarság biológiai vitalitásának taglalása.

A nagyközönségnek szánt mű előnyére válna, ha az antropológiában használatos rasszelemek megjelölésére áttekinthető összeállítást adna. Igaz, hogy az egységes elnevezés következetes keresztülvitele sokszor erőszakolt volna, mert a különböző szerzőktől az európai emberrasszok megjelölésére használt elnevezések nem fedik egymást teljesen. De az alkalmazott sokféle megnevezés következtében a tények állásáról az olvasó nem kap tiszta képet.

Bartucz könyvének legfőbb tanulsága, hogy hazánk mai antropológusainak elsősorban pótolni kell mindazokat a meg nem történt vizsgálatokat, amelyeket már Török Aurél idejében kellett volna elvégezni. Ezek nélkül hazánk antropológiájának megismerése csak feltevéseken nyugvó sejtés s nem tudományos következtetés. Szükséges lenne a hazai lakosság modern embertani felvétele, természetesen egyéb népeségi, település történeti, főleg néprajzi stb. kutatásokkal együttthaladva. Mindez kellene ahhoz, hogy a magyarság faji összetételének nagy kérdésére tudományos értékű feleletet lehessen adni.

Fontos volna a csontanyag feldolgozása és további gyűjtése is. Hiszen ismeretes, amint Bartucz is ismételten hangsúlyozza, hogy hazánk földje az őskor óta a legújabb korig az Európába törő és oda bekívánczó népek óriási temetője. Az európai rasszok megismerésének sok részlete éppen a hazai terület antropológiai viszonyainak segítségével volna elérhető. Ebben a tekintetben, mint a könyv is mutatja, aránylag igen kevés történt.

Az eddig szűkre szabott kutatási lehetőségekkel — s ezt a szerző maga érzi legjobban — hazánk és a magyarság antropológiai megismerésének nagy feladatát megoldani nem lehet. Éppen ezért azt országosan — esetleg külön kutatóintézettel — kell megszervezni. Sőt szükséges a Nemzeti Múzeum embertani osztályának megalakítása is, hogy a régebbi idők, elsősorban a honfoglaló magyarokra vonatkozó ismereteink hiányait eltüntethessük. Ezt már Török Aurél is erélyesen hangsúlyozta és azóta mindenki, aki antropológiai és faji sajátosságaink iránt érdeklődik, szorgalmazza. Hiszen nagy és fontos kérdések azok, amelyek eldöntésében általános tudományos szempontból hazánknak fontos szerepe volna. Kutatók egész sorának előre megállapított terv szerint kellene végezni antropológiai felvételeket, olyan módon, mint ahogyan az ország geológiája felvétellett.

Mindez nagyon is indokolttá tenné, hogy az intézőkörök végre valahára komolyan kézbe vegyék a hazai embertani tudomány helyzetének rendezését. Példa lehetne erre Bulgária, ahol Popoff Methodi, a szófiai egyetem tanára, pár év alatt 15.000 bolgárt vizsgáltatott meg erre a célra kioktatott tanítványaival és a közel jövőben e számot 50.000-re egészíti ki. Hogy ilyen nagyarányú vizsgálatok milyen értékes eredményre vezethetnek, bizonyítja a kékszemű és szőke thrákiai lakosok esete, akikről kiderült, hogy kb. 3000 évvel ezelőtt ott megtelepedett nordikus rassz, valamely szarmata népelem sajátosságait őrizték meg. De kiderült az is, hogy az ősbolgárok között is csak kevés mongol jellegű törökös népesség lehetett. E rasszelem száma Bulgáriában ma is alig nagyobb, mint Nyugat-Európában.

A könyv, kellő mennyiségű adat híján, véglegesen nem adhatta. Nem oldhatta meg azt a kérdést, amit címe kitézett, de becsületesen és sok szorgalommal összefoglalta, a felsorolt hiányokat leszámítva, nagyrészt mindazt, amit eddig e kérdéstről — magyar vonatkozásban — írtak és közöltek. Hű történetét adja a hazai embertani kutatásoknak, s ha a hozzátartozó bibliográfiai adatok — mint a zárószóban említi — pótlólag megjelennek, további kutatóknak hasznos forrásmunkája lesz.

Bartucz Lajos embertani kutatásainak története — mint oly sok magyar kutatásé — nincs tragikus vonás nélkül. A magyar antropológiával foglalkozók valamennyien, Török Auréltól maig, azon fáradoztak, hogy hazánkban megszervezett antropológiai kutatás folyjon. Elszigetelt, a maguk nemében mondhatni mintaszerű tanulmányok jelentek meg a magyarság antropológiájáról. Csak Török méréseire, Csörsz európaszerte feltűnést keltő családkutatásaira és a szerológiai kutatásokra utalok. Ezekhez csatlakozik Bartucz munkássága is. Hogy hazánk mai lakosságának, éppen úgy mint a honfoglalóknak, antropológiájából ma nem egy sajátságot ismerünk, ez legnagyobbbrészt Bartucz és tanítványai lelkes és eredményes munkásságának köszönhető. Emellett Bartucz évtizedek óta agitál egy antropológiai múzeum felállítására és az embertani tanszék betöltése érdekében. És mindeme sok törekvés árán még mindig nem jutottunk oda, hogy hazánk antropológiai felkutatása végre, minden szempontot egységesen tekintetbe véve, megindulhasson. Tudós körök elismerik a megszervezés szükségességét. Bartucz egész antropológus gárdát képzett s más intézetek is kiveszik részüket a hazai embertani kutatások fejlesztésében. De a sok törekvés, agitáció és munka megfeneklík azon, hogy a természettudományi kutatások megszervezésére szükséges megértés hazánkban — sajnos — még ma is hiányzik.

ENTZ GÉZA

IDŐSZERŰ MŰVÉSZETI KÉRDÉSEK

A MŰVÉSZEK TÁBORÁBÓL élénk csatazaj hallatszik. Az elégedetlenkedők azt állítják, hogy a hivatalos megrendeléseket egy kis csoport kapja, amely nem is képviseli művészetében a nemzeti szellemet, sőt ellenkezőleg idegen és egészségtelen irányokat követ. Ez a csoport — mondják — rászolgált arra, hogy nálunk is indexre kerüljön, mint ahogyan Németország kiközösítette az elfajzott művészetet.

Őszinte részvétet érzünk a nélkülözők iránt, szánjuk a művészeket, akik nem tudják képeiket, szobraikat eladni, akik nem képesek maguknak és családjuknak a jogosan kijáró mindennapi kenyeret megkeresni, de a társadalmi és gazdasági bajokat nem lehet úgy orvosolni, hogy egyszerűen elzavarjuk a terített asztal mellől a szerencsésebbeket, hogy más művészeket juttassunk a többé-kevésbé sovány falatokhoz. A kiválasztottak eddig dőzsöltek, most mi akarunk jóllakni — mondják a nélkülözők. Pusztuljanak végre az útból a „nemzetközi“ irányok hívei, hiszen mi vágjunk egyedül a „faji művészet“ letéteményesei.

Ezúttal nem azt keressük, miképpen kellene a művésznymort megszüntetni, miképpen lehetne a kevésnek is alig elég kenyeret sok éhes száj között igazságosan megosztani. Az elégedetlenek különben is mindig többségben voltak a művészek soraiban, ha a politika, a társadalmi átalakulás lehetősége most erősebben fűti is a kedélyeket, mint rendesen. Mi csak az ítélkezéseknél követendő elveket, szempontokat akarjuk megvilágítani, mert a tisztánlátás itt sem lehet káros, legalább is a művészet szent érdekei szempontjából.

Kétségtelenül a legnagyobb baj, hogy a műalkotásokról szóló ítéletek nem csálthatatlanok, nem örökérvényűek, mint pl. a sportteljesítményekre vonatkozóak. Egy sportversenyen mindenki megnyugszik abban, hogy az első díjat az kapja, aki legegőbb érkezett a célhoz, aki gólok, gémekek, találatok számában legyőzte az ellenfelét, csak legritkább esetben kétes az eredmény, ellenben művészeti pályázatok eredményei mindig vitathatók, alkotásokról, művészetről való vélemények mindig eltérőek. Nem lehet mindenkitől elfogadott matematikai vagy logikai bevezetéssel bebizonyítani, hogy Michelangelo nagyobb mester volt, mint egy akármilyen dilettáns cicafestő, különösen ha az utóbbi még az élők sorában van, öblös a hangja, hegyes a könyöke és veszedelmes politikai párt tagja. Élő művészek rendszeresen csak előnyös kritikákat, ítéletet fogadnak el magukról, a kedvezőtlen elutasítás szerintük csak az ítélkező egyoldalú véleménye. Hivatkoznak az irodalom-, a művészet- és a zenetörténelem óriási átértékeléseire, mikor az utókor mellőzöttet, félreismerteket, egy Wagner Richardot, egy Adyt, az impresszionizmus francia úttörőit ismerte el zseniknek, de hivatkoznak egyszersmind a műkereskedők sunyi, Önző érdekeire, mikor jelentéktelen művészeket avatnak megvásárolt kritikusok hozsannázó írásai alapján mestereknek, hogy olcsón összevásárolt műveiket jó pénzen tovább adhassák.

A művészettörténész, még inkább a kritikus, tehát ki van téve támadásoknak, mert ítéleteit nem védi tökéletes bizonyíthatóság, csak saját jóhiszeműsége, ösztönös művészi érzéke és tudása. Egy műértőnek az ítélete százszor többet ér, mint a művészeti nevetlen tömegnek általános véleménye, csak az a baj, hogy a műértő nem képes ítéletének helyességét a tömegnek bebizonyítani és azzal elfogadtatni. Olyan izgalmas erjedő időkben, mikor megingathatatlanak vélt tekintélyeket döntögetnek, a legalaposabb, a legbecsületesebb, a legtárgyilagosabb kritikának a helyzete is nagyon megnehezül. Nem lehet most egy élő művész alkotásáról nyugodtan, a felelősség tudatában, helytálló véleményt mondani, mert esetleg másnap megjelenik az ellenkritika, hogy a bírálóknak nincs joga nyilatkozni, mert csákyás liberális, vagy nyilas, vagy éppenséggel bolsevista, akit el kell némi tani. Nem szakszerű és jóhiszemű érvekkel harcolnak, hanem rágalmakkal és a becsületes kritikus nem tudja a maga igazát bebizonyítani, mert a művészeti értékelésekben nincsenek kategorikus ítéletek. Ami nekem tetszik, az neked nem tetszik, ami nekem remekmű, az másnak nem egyszer értéktelen tákolmány. A művészet olyan, mint a vallás; egyesek ilyen dogmákat hirdetnek, mások pedig amolyanokat. Sőt türelmetlenebb időkben az ellentétes hitvallásúakat — mint tudjuk — meg is égették.

Bele kell nyugodnunk, hogy a mai művészeti kérdésekben áthidalhatatlan ellentétek uralkodnak, amelyeket ma az izgalmas politikai küzdelmek még jobban kiéleznek. Ösztönösebb stílussteremtő időkben, mint a középkorban, vagy a barokk művészet idejében bizonyára kisebb viták voltak, mert ekkor a korstílus mindenkit egységesen áthatott, a művészek többé-kevésbé jól, de ugyanúgy fejeztek ki mindent. Most azonban ezerfelé áll a művészet szekerének rúdja.

Csak a régen elhalt, nagy mestereknek van általános tekintélyük. Bizonyára az ő nevük is legtöbbször üres fogalom, de ki meri például Michelangelot, Dürert, Tintoretto nyilvánosan kritizálni? Hiszen akkor műveletlennek látszanék, pedig az édeskés arcokat ábrázoló, silány giccsek sokaknak jobban tetszenek, mint Michelangelo lenyűgözően hatalmas Utolsó ítélete, Dürer szögletes redőjű Madonnái vagy Tintoretto látományszerű elképzelései. Ezeknek a mestereknek tekintélyét évszázadok szereztek meg, velük mégsem lehet vitába szállni.

Sokan bizonyára szentségtörésnek mondhatják, hogy a mai idők vitatható jelentőségű művészeit, nem egyszer szertelen keresőit ezekhez a korszakalkotó zsenikhez hasonlítjuk, de az eset ugyanaz, mert a mai művészeti harcokban nemcsak a vakmerően szélsőséges festőket, szobrászokat dorongolják le, hanem a legkomolyabb törekvésűeket is. Mindenkit, akinek iránya nem egyezik az elcsépelte naturalizmussal, vagy a megszokott gicccsel. Mert a nagyközönség, különösen nálunk azt hiszi, hogy a művészet célja a természet minél tökéletesebb másolása. Be nem vallott eszménye a színezett fénykép, vagy a tökéletes viaszfigura, általános lelkesedést benne csak a szirupos bidermeier-ábrázolások, vagy a müncheni valóságfestők követőinek vásznai váltanak ki.

Ez a műveltség hivatkozik most az elégedetlen művészekkel együtt Németországra, amely annyira ment, hogy a politikai és társadalmi kérdésekkel együtt a művészeti problémák megoldására is vállalkozott. De bizonyára más volt a szélsőség Németországban, mint nálunk. Magyar művészeinket olyan egészséges természetimádat, életösztön hatja át, hogy kevés kivétellel nem estek spekulatív elvonatkozásokba. Nálunk legfeljebb a rajzértékek elhalványodásáról, archaizálásról, a primitivitás kereséséről van szó. A kétségtelenül megállapítható túlzások nem olyanok, hogy a művészet színvonalát veszélyeztetnék, fejlődési irányát végzettszerűen befolyásolnák. Nemcsak a haladók szertelenségeitől, hanem a maradiak ízléstelenségeitől is óvni kell a művészetet. Sőt ezek kártékonyabbak, mert közelebb állanak a művészeti-leg neveletlen tömegizléshez. Sokan a régebbi értékek elhalványodását kvalitásbeli süllyedésnek tartják és nem akarják elismerni, hogy szokványos, megúnt technikai értékek háttérbeszorítása árán egyes művészeinknél sokkal izgatóbb, személyesebb értékek merültek fel, kifejezőbbé, artisztikusabbá váltak. Igaz, hogy néha ők is eltúlozzák törekvéseiket, tüntetni akarnak egyéni eredményeikkel, de éppen a tárgyilagos kritikának a feladata, hogy a modoros kinövésekre rámutasson. Így egyik elismert mesterünk előszeretettel ábrázolja képein az óriási mancsokat, az arcokat karikatúraszzerűen eldurvítja, egy másik régebben Modigliano-szerűen megnyújtotta az orrokat, pedig mindez nem tartozik stílusok lényegéhez. Művészetüknek egyéni értékei a tüntető modorosságok nélkül sokkal zavartalanabbik érvényesülne. Irígyeik is kevésbé támadhatnák őket.

A mi fajtánk, mint említettem, kevésbé hajlamos az absztrakdóra. Nálunk alig voltak a futuristákra emlékeztető törekvések mint a fasiszta Olaszországban. Művészeink mindig megtartják az eleven kapcsolatot az éltető valósággal. Nem esnek olyan durva ízléstelenségbe, mint a német Nolde és nem deformálják a természetet bonyolult szimbolika kedvéért.

Nincsen tehát nálunk olyan nagy szakadék a konzervatívok és a haladók, politikai elnevezéssel a jobboldaliak és a baloldaliak között, ezért az ellentétek szítása is alig jogosult. Nem kell megtisztítani múzeumainkat a szélsőségektől, kevés kivételtől eltekintve a felelősségteljes kritika sem pártolja a túlzásokat. A művészek kétségtelen szubjektivebbek, mint az átlagemberek, fanatikusan hisznek a maguk stílusának jogosultságában, de be kell látni, hogy sehol sem érvényesül jobban az a mondás, mint a művészetben, hogy minden — igaz — út Rómába vezet.

Nemcsak egyféleképpen lehet az örök szépséget megközelíteni...

NEMZETVÉDELEM SZÁMOKBAN

KORUNK HÁBORÚI, mint ezt az utolsó évek világpolitikai eseményei igazolják, nem egyedül a katonák, hanem mindinkább a szembe-kerülő nemzetek élet-halálharcaivá válnak. Ez az ú. n. „totális háború“, mely az állam minden erkölcsi és anyagi erejének korlátlan latbatetését követeli. Ennek azonban előfeltétele, hogy az illető ország — nemzetvédelme érdekében — még béke idejében kellőképpen és tervszerűen felkészüljön. Meg kell tehát állapítani, mivel rendelkezik az állam emberben, anyagban, mi módon lehet a készletet igénybevenni, majd pótolni háború esetén. Életbevágóan súlyos és fontos kérdések ezek, hisz tőlük függ az illető állam hadviselési képessége, melyekre csak a statisztika adhat kellő és megbízható feleletet.

Ebből az elgondolásból kiindulva készült vitéz Fábry Dániel tábornok, országos légvédelmi parancsnok kivételes értékű és valóban úttörő műve: „Statisztika a nemzetvédelem szolgálatában“. Tudományos alapon, meggyőző erővel és bő anyaggyűjtés alapján rávilágít és megmutatja az új utat a nemzetvédelem, de egyúttal a hadseregszervezés minden tekintetbe jövő tényezőjének felismerésére és kellő értékelésére a statisztikai vizsgálat módszerei alapján.

A könyv első része általánosan ismertet meg bennünket mindazokkal a tényezőkkel, melyek egyrészt a haderő megteremtéséhez, másrészt ellátásának biztosításához szükségesek. Így látjuk csak, mily tágas a nemzetvédelem érdekköre és hogy az állami életnek szinte minden megnyilvánulására kiterjed. Magában foglalja tehát az anyaország földrajzi, népességi és gazdasági viszonyait, technikai fejlettségét, közlekedési és híradási helyzetét, egészségügyi viszonyait, légvédelmét és légoldalmát, közigazgatását és nem utolsó helyen bel- és külpolitikai helyzetét. Az első rész tárgyalja végül a hadseregszervezést, illetve az újjászervezés nagy elveit is, azaz a nemzet minden élő és holt erőinek az állampolitika céljai érdekében való tervszerű, szerves egységekbe való összefogását.

Fábry Dániel kiváló művében a legérdekesebb és egyben a legeredetibb a második rész. Nemcsak azért, mert a hadviselés legértékesebb elemét, az emberanyagot tárgyalja, hanem főleg azért, mert egész újszerű alapon, a szakavatott katona és statisztikus szemszögéből nézi ezt az emberanyagot; ez az eljárás eddig egyáltalán nem volt a katonai tudományban használatos. Hogy mily alaposak és mélyrehatóak a szerző vizsgálódásai, azt a második rész sok és érdekesebbnél érdekesebb fejezeteiből vett néhány adattal kívánjuk bizonyítani.

Európa népességének szaporodását a XIX. században — pontosan 1800—1900-ig — kutatva megállapíthatjuk, hogy a legnagyobb szaporodási arányt Oroszország (181%, vagyis megháromszorozódott!), a legkisebbet Franciaország (45%) mutatja fel. A legutóbbi évek, 1931—35 népmozgalmából pedig kitűnik, hogy a természetes szaporodás Jugoszláviában volt a legnagyobb (14%) Franciaországban pedig a legkisebb (0.8%). Magyarország sajnos a középén alul halad (6.6%).

A bennünket különösen érdeklő „Népesség és Hadsereg“ című fejezetből láthatjuk, hogy a békebeli és háborús hadseregek az összslakosságnak hány százalékát alkotják az egyes európai államokban. Ez az arányszám a békehaderőkre vonatkozólag a legmagasabb Franciaországban (1.49%), a legkisebb Dániában és Hollandiában (0.18%), az átlag pedig 0.87%. Háborúban a hadseregátlag az összslakosság 7.17%-át képezi; a legtöbb Jugoszláviában (17.4%) a legkevesebb Norvégiában (3.18%).

A feltüntetett adatok azonban inkább csak irányszámok, mert a békehad-sereg nagysága az ország népességén kívül még a hadkötelesek számától is függ, továbbá attól, hogy milyen arányúak a behívások és hogy mennyi a tényleges katonai szolgálati idő.

A hadköteles kort — átlagban a 20. életévet — elérő férfiak száma általában évente az összlakosság 0.8—1%-át jelenti. A világháborúban elmaradt születések folytán az 1935—39. években alacsonyabb arányszám mutatkozik, ami pl. különösen Franciaországban volt érezhető. Egyik táblázat meg feltünteti a hadköteles korba jutó férfiak és az újoncok számát az egyes európai országokban. Érdekesek és tanulságosak itt is az átlagok. A hadköteles korba jutó férfiaknak 67%-a válik újonccá; ezeknek pedig 75%-a a fegyverrel való katonai szolgálatra alkalmas.

Valamely ország háborús hadereje nagyságának kiszámításánál fontos megállapítás, hogy hány korosztály áll rendelkezésre, illetve mekkora kiképzett tartalékokkal rendelkezik. Itt is a statisztika vezet a helyes útra. Megtudjuk, hogy az eredetileg besorozottak, illetve kiképzettek száma mily százalékarányban fogy halálozás, alkalmatlanná válás és más egyéb folytán, úgyhogy pl. a 65. életévet elérteknek már csak 72.3%-a áll a katonai szolgálat rendelkezésére.

Az eddig ismertekkel való összehasonlítás céljából lássunk most néhány, a világháborúra vonatkozó adatot. Az 51 milliós osztrák-magyar monarchia 1914 nyarán 2 millió embert állított fegyverbe, azaz összlakosságának alig 4%-át. Ma már tudjuk, hogy a háború sorsát még 1914-ben elintézhettük volna, ha katonailag már kezdetben erősebb nyomással lépünk fel. És tragikus a gondolat, hogy ezt is megtehettük volna, ha még békében kellőképpen felkészülünk, emberanyagunkat tervszerűbben kihasználjuk, azaz több embert részesítünk katonai kiképzésben. Ettől eltekintve azonban a háború elején még kiképzett tartalékok is fölös számban álltak rendelkezésre. Ezeket viszont azért nem használhattuk ki racionálisan, vagyis új, ú. n. „tartalék“ alakulatok felállítására, a megfelelő tényleges tisztek és altisztek által adott keretben, mert nem voltak meg, mint a legtöbb más államban (Német-, Francia-, Oroszország, Szerbia) a megfelelő békeelő-készületek, főleg pénzhiány miatt.

Megállapítjuk a továbbiakban, hogy a világháborúban a monarchia részéről résztvett összesen 9 millió fő, azaz a lakosság 17.6%-a. Ez a százalékarányszám a németeknél 20.3, a franciáknál 21.2, a szerbeknél 17.5 volt. Az összes veszteségek — halottak és sebesültek — a monarchiában a lakosság 6.6%-át tette ki; Németországban 9.4% Franciaországban 14.2%, Szerbiában 13.8%.

Közismert, hogy a világháború utolsó éve már az ú. n. „anyagcsaták“ jegyében zajlott le. A haditechnika óriási fejlődése következtében a harc-gépek és harceszközök a korszerű háborúban — az élő erők mellett — döntő szerephez jutottak. Ezek előállítására szükséges anyagok felhasználása, nemkülönben a hadsereg és a hátország zavartalan ellátásának biztosítása, már békében előmunkálatokat „gazdasági mozgósítási tervet“ kíván. Ennek alapját azonban ismét csak a gondos és megfontolt statisztikai adatgyűjtés képezi. Ezek előrebocsátása után a szerző megdönthetetlen tudományos alapon számvetések és hivatalos adatok nyomán ismerteti a gazdasági élet egyes tényezőinek jelentőségét és fontosságát a hadviselés és nemzetvédelem szempontjából. Vizsgálat és méltatás tárgyává teszi — hogy csak a legfontosabbakat emeljük ki — a mezőgazdaság, állattenyésztés (élelmezés és von-tatóerő), bányászat és erdészet, a hadiipar (ipari mozgósítás!) és a munkás-kérdés, továbbá közlekedés és hírszolgálat, a pénzügyi mozgósítás, azután a légoltalom, közegészségügy és társadalmi szervezethez kérdéseit, végül

pedig igen figyelemreméltó és tanulságos képet nyújt néhány európai ország igen messzemenő háborús gazdasági előkészületéről.

Kiragadunk Fábry művének ezen részéből is néhány érdekes és jellegzetes adatot.

Háborúban a végső győzelem egyik fontos kelléke a népesség, vagyis nemcsak a haderő, hanem az egész országlakosság kielégítő élelmezésének biztosítása. Behozatalra szoruló országok ennél fogva háború esetén élelmezésüket a termelés fokozásával, a lakosság táplálkozásának és életmódjának szabályozásával, végül az élelmiszerek nagyobb mennyiségben való tárolásával igyekeznek pótolni.

A következő igen fontos kérdés a hadianyag pótlása. Régibb orosz számítások szerint az anyagelhasználódás a jövő háborújában igen nagy lesz és pedig havonként: repülőgépeknél 40—50%, tankoknál 30—40%, puskáknál és géppuskáknál 6%, lövegeknél 5%. A spanyol háború tapasztalatai szerint azonban ezek a számok még nagyobbak!

Döntő kihatással lehet ugyancsak a háború sorsára a nyersanyag-probléma. A hadviseléshez szükséges összes nyersanyagokkal jelenleg csak az Egyesült Államok és Oroszország rendelkezik. A többi állam mind bizonyos fokig a külföldtől függ; nyersanyagszükségletüket egyrészt az önellátás útján, másrészt műanyagok bevezetésével igyekeznek pótolni. Hogy a nyersanyag fogyasztása micsoda óriási méreteket ölthet, érdekes példát meríthetünk a világháborúból. Az osztrák-magyar monarchia hadserege békében a monarchia vastermelésének alig 5%-át használta fel. A világháború azonban majdnem az egész termelést felemésztette.

A hadsereg szükségleteinek kellő mennyiségű és idejű előkészítése — ez főleg a fegyverzetre és felszerelésre vonatkozik — a hadiipar feladata. Itt emeljük ki, hogy már békében a „racionalizálásra“ és „normalizálásra“ kell törekednünk, mert a gyors és sikeres tömeggyártásnak ez az egyik előfeltétele. Egyébként a laikus is tudja, hogy a világháború folyamán a hadiipar csodálatos eredményeket ért el. Így pl. a francia hadseregnek a háború elején, azaz

1914-ben volt:	nehéz géppuskája	2.000 drb.,	1918-ban	18.000 drb.
»	nehéz lövege 300 »	»	5.200 »
»	tankja — »	»	2.500 »
»	repülőgépe 200 »	»	3.200 »
»	gépkocsija 9.000 »	»	88.000 »

A volt monarchia hadianyaggyártásának maximális teljesítőképessége 1917 első felére esik, amikor havonta készült 102.700 puska, 1.177 géppuska, 288 löveg, 1,476.000 tüzérségi lőszer. Németországban a csúcstermelés a háború vége felé naponta 480.000 tüzérségi lövedék volt.

A hadiipar eredményes működésének további előfeltétele a megfelelő számú és kellő szakképzettséggel bíró munkaerő biztosítása. Ez a kérdés ma, a gépesítés és motorizálás korszakában, még nagyobb mérvű előregondoskodást követel.

Amerikai számítások szerint a világháborúban otthon kb. 17 munkásnak kellett foglalkoznia, hogy a harctéren lévő egy katona teljesen felfegyverkezve és felszerelve legyen! A munkáskérdéssel kapcsolatban azonban felmerül egyrészt a harctér, másrészt a hadiipar követelte férfiigények kielégítésének problémája. Előbbi — a katona — azonfelül életveszedelem és nélkülözések között néhány fillérért harcol, otthon viszont a munkás biztonságban, minden fáradalmaktól mentesen, jó munkabérért dolgozik. A hadiszállítókat — nem is említve!

A statisztika feladata ugyancsak a munkaerőknek szám- és szakmabeli megállapítása.

Az eddig ismertettek után tehát az ú. n. „ipari mozgósítás“ feladata, hogy az ország ipara, a megfelelő tervszerű előmunkálatok alapján, háború esetén a legrövidebb időben térhessen át a háborús tömeggyártásra. Hogy ez milyen nagy feladat, mutatta Amerika és Anglia példája a világháborúban, amikor mindkét állam részéről a hadianyaggyártást többé-kevésbé újonnan kellett megszervezni. A teljes kapacitást csak az alábbi, elég hosszú idő múltán lehetett elérni és pedig a lőszergyártásnál 5—12, a géppuskagyártásnál 8—9, a löveggyártásnál 9—15 hónap múlva. Különösen az utóbbi a tények is igazolják, amennyiben az első Amerikában készült ágyúk — angol-francia mérnökök és szakmunkások segítségével dacára — csak a háború végén érkeztek az európai hadszíntérre.

A hadiiparra vonatkozó békeelőkészületek főtényezői az előbb ismertettek szerint tehát az ipari statisztikára épülnek fel. Főkérdései: gyárak és ipartelepek kapacitása, gépberendezések, energiaszükséglete, nyersanyagkészlete, munkásszükséglet, tárolt félkészítmények stb.

Rátérünk végül a hadügyi kiadások óriási, ugrásszerű emelkedésére, különösen 1935-től kezdve, amelyről bizonyos fokig minden figyelmes újságolvasó tájékozott. E téren 1937-ben Anglia vezetett; hadügyi kiadásai kb. 22%-kal nagyobbak voltak, mint az előző évben. Angol hivatalos források szerint különben a világ a nevezett évben kb. 60 milliárd pengőt költött fegyverkezésre, azaz háromszor annyit mint 1913-ban. A feltüntetett összeg 75%-át 7 nagyhatalom adta ki: Egyesült Államok, Anglia, Francia-, Oroszország, Japán, Német- és Olaszország.

Fábry Dániel értékes és valóban hiányt pótló művének e rövid ismertetéséből is kivehető, hogy a magyar katonai szakirodalom egy rendkívül magas tudományos szinten mozgó, egész újszerű munkával gazdagodott, mellyel Fábry nemcsak a nemzetvédelmi statisztika, hanem egyúttal a hadseregszervezésnek korszerű alapját veti meg.

A világpolitika jelenlegi feszültsége csak emeli a könyv időszerűségét, amely útmutató és egyben tudományos tárháza lesz nemcsak a katonai és politikus, hanem a magyar közélet minden vezető egyéniségének kezében.

V. NÉMETH LAJOS

A BÁNSÁGI MAGYARSÁG PUSZTULÁSA

AZ ELSZAKÍTOTT TERÜLETEK magyarságának helyzetével foglalkozó irodalmunk elég szegényes. Steier Lajosnak a felvidék magyarságáról szóló nagy munkája németül jelent meg; e sorok írója angol nyelvű erdélyi könyvét az angolszász közönség felvilágosítására szánta. Propagandát szolgáló, külföld számára szóló, idegen munkákról is tudunk, komoly monográfiáról alig. Erdélyre vonatkozólag egy könyvön kívül, melyet erdélyiek készítettek a katolicizmus és a kimúlt státus történetéről, más munkát nem ismerünk.

Most egy könyv van a kezemben: „A bánági magyarság húsz éve Romániában“. Írta két román uralom alatt élő bánági magyar, Jakabffy Elemér és Páll György.

Jakabffy Elemér nevét mindenki kell hogy ismerje trianoni Magyarországon: ő az erdélyi magyarság egyik legkiválóbb képviselője; mint a kisebbségi jog és politika ismerője az első Erdélyben, aki a nemzetközi

kisebbségi kongresszusokon mindig méltóan és nagy tudással képviselte az erdélyi kérdést. Az erdélyi kisebbségi élet el sem képzelhető nélküle és két folyóirata, a „Magyar kisebbség“ és a három, román, német és francia nyelven megjelenő „Glasul minorităților“ nélkül.

Munkatársának, Páll Györgynek neve ismeretlen a Bánság határain túl s hogy mennyi a része a kezemben lévő könyvben, nem tudom; de ha Jakabfi Elemér vette maga mellé, jele, hogy a kisebbségi élet egyik alapos ismerője.

A könyv előszavában egy mondat van, mely így szól: „Lehet, hogy olvasóink közül talán többen kifogásolják azt a hűvös, nyugodt hangot, mellyel csalódásainkat és veszteségeinket előadjuk“. Tévedés: a könyv nyugodt hangja nem okoz csalódást, hanem örömeinkre és megnyugvásunkra szolgál és megértjük, hogy célja nem sebek feltételezése, nem panaszkodás vagy vádaskodás, hanem a tények egyszerű elbeszélése. Látjuk benne így is a sebeket, kiéreznek így is belőle a rettentő vádakat.

A könyv két részből áll: első része a kezdetek, az impérium változás, a magyar társadalom átalakulása és veszteségei az első években, a politikai üldözések és perek.

A háború folyamán a gazdasági élet megbénulása, az élet szűkössége feltámasztotta az osztályellentéteket, de a nemzetiségi ellentétek nem éledtek ki. Míg magában Erdélyben a sok árulás, a Romániába átszökött román politikusok agitációja erős ellenszenvet és ellenséges hangulatot váltott ki, a Bánságban — úgy látszik — a nemzetiségi hovatartozás nem okozott nehézséget. Egy pár román, igaz, internáltak, egy pár vizsgálati fogságba is került, de komoly ellentétek nem támadtak s a közigazgatásban alkalmazott tisztviselők a román hadüzenet után is helyükön maradtak, pedig a három bánsági megyében és a városokban volt belőlük elég.

Váratlanul egyik nemzetiség, a svábság helyzetében állott be nem várt változás.

A lecsendesedett román és szerb propaganda helyébe, — beszél el nagy tanulsággal a könyv — már a háború folyamán egy másik: a nagynémet propaganda lépett, melyet a „távolból“ irányítottak. Jellemző történetet beszél el a könyv.

Mikor a szerb támadás idején, 1915 őszén Mackensen tábornok keresztül utazott Temesváron, búcsúzása alkalmával Geml városi polgármestertől, akiről természetesen tudta, hogy német származású, azt kérdezte: miért vannak a németek annyira elnyomva Magyarországon? Miért nincsenek középiskoláik? Elbeszélte, hogy mikor Galíciában magyar csapatok vonultak el énekelve s megkérdezte, hogy mit énekelnek a katonák, azt jelentenék neki, hogy az ének azt mondja, hogy „mégis huncut a német.“

A polgármester azt felelte a tábornagnak, hogy Magyarországon szó sincs a németnyelvű állampolgárok elnyomásáról s panaszra nincs okuk; de nemsokára levelet kapón Bécsből Müller-Guttenbrunnától, a svábok ünnepelt írójától, aki szemrehányást ten neki, hogy nem szégyelli azt állítani, hogy Magyarországon a németek nincsenek elnyomva s nem érzi-e ő, Geml, hogy egy százmilliós nemzetből egy nyolc milliós néptörszbe süllyedt, melynek nyelve és kultúrája Európában örökre idegen marad?

Ez azonban egyelőre a kérdésnek csak egy kis sötét oldala volt. A nemzetiségek viszonya a háború alatt nem romoljn meg komolyan a Bánságban és Temesvár törvényhatósági biztonságának 1918 október 28-án hozon határozata egyhangúlag állást foglalt „Magyarország teljes állami függetlenségének“ törvénybe iktatása mellett és kijelentene, hogy „a délvidéki nemzetiségek évtizedek óta hazafias szellemben, békés egyetértésben vettek részt a nemzet fejlődésében“, a város közönsége tehát „ragaszkodik Magyarország

ezeréves egységének és területi épségének fenntartásához“, természetesen a nemzetiségi egyenjogúság gyakorlati megvalósítása mellett.

Az az ideális helyzet) amit ez a határozat kifejezett, nem sokáig tartott.

Budapesten megalakult a magyar nemzeti tanács, de a bánági románság nem akarta elismerni fennhatóságát. November elején Branisce Valér, a románság egyik vezetője, kijelentette, hogy miután a monarchiában minden tényező, a nemzeti tanács és a kormány is a wilsoni elvek alapján áll, azok az elvek pedig a nemzeteket nem hagyják egymás uralma alatt, a magyar nemzeti tanácsnak és a magyar kormánynak nem lehet joga olyan területen, mely a wilsoni elvek szerint nem tekinthető magyar területnek.

A bomlás azonban egyelőre megakadt, bár volt egy pár fantaszt, aki Bánági Köztársaságot akart csinálni, de az események szálai rövidesen kihulltak a magyarok és a románok kezéből: november 10-ikén bevonultak a szerbek.

A szerb megszállás idejéből Jakabffy saját nap-nap után készített feljegyzései nyomán sok érdekes részletet mond el. Mutatják e feljegyzések, hogy a szerb-román ellentét az első pillanattól megvolt és átplántálódott a megszállt területre is. A szerbek sokkal több megértést és elnézést mutattak a magyarokkal, mint a románokkal szemben. A Lúgoson parancsnokló szerb alezredest hiába kérték a román vezetők, hogy engedje meg a román nemzetőrök működését, az alezredest kijelentette, hogy illetékesnek az ott talált magyar közigazgatási szerveket tartja s annak működését fegyveres erővel is támogatja. Megtörtént, hogy az egyik kávéházban román fiatalok eljátszatta a román nemzeti himnuszt s azt felállva hallgatta végig. Csak egy szerb detektív nem állt fel s mikor kérdőre vonták, kijelentette, hogy azon a földön ő csak két himnuszt ismer, a magyart és a szerbet. Mihelyt az oravicai járásba szerb tisztviselő került a magyar szolgabíró helyébe, ötven botot vágatott egy román parasztra.

Ezt az ellentétet természetesen a Bánág szerb-román megosztásának kérdése teremtette és szította s nemsokára elvonult a szerb okkupációval együtt. A párizsi békekonferencia a szerb diplomácia és a szerbeknek a háború folyamán hozott annyi hősieles áldozata ellenére megosztotta a Bánágot: nagyobbik, északkeleti részét a románoknak adta s csak egy kis délkeleti sarok jutott a szerbeknek, akik a román részből ki kellett, hogy vonuljanak. Akkor tört ki belőlük a keserűség és a pusztítást düh. Magukkal vittek mindent, ami mozdítható és elpusztítottak mindent, ami elpusztítható volt. „Nyolc hét alatt olyan fosztogatást vittek véghez, amilyenek szenvedő alanya a Bánág népe a török háborúk óta nem volt.“ A szerb katonai parancsnok és főispán búcsúzás nélkül hagyta ott a kifosztott megyét és városokat.

A szerbek helyébe francia csapatok jöttek és megismétlődött a pár hónappal előbbi helyzet: a franciák is feltűnően barátságosan viselkedtek a magyarokkal és lehetőleg kellemetlenül a románokkal szemben. A francia parancsnok például megengedte, hogy a magyarság március 15-ikét megünnepelje, megengedte, hogy a templomokban istentiszteletet tartsanak és a tornyokra magyar nemzeti zászlókat tűzzenek ki. Farret tábornok Issekutz alispánnal a legjobb viszonyt tartotta fenn, beutazta a vármegyét és mindenütt az alispán kívánságának megfelelően intézkedett. A románokat ellenben eltiltotta, hogy nemzeti zászlóikat használják és román színű kokárdákat viseljenek.

De a francia megszállás is hamar véget ért. Május végén a békekonferencia döntött, a Bánág egy része felett az impériumot a románoknak adta s a franciák távoztak.

A szerb és francia megszállás alatt hamarosan kifejlődött a bánági népek új helyzete.

A magyar és román viszonya természetesen gyökeresen megváltozott: az államalkotó többségi népből kisebbség, az előbbi nemzetiségből többségi nép lett.

De rajtuk kívül más nemzetiségek is voltak: szerbek, zsidók s egy nagy sváb kisebbség, mely a magyar uralom alatt lojális, magyar érzelmű, sokszor magyar nyelven beszélő tömböt alkotott. Most azonban gyorsan megváltozott. Jakabffy Elemér idézi Herczeg Ferencnek a háború alatt a választójogi törvényjavaslat bizottsági tárgyalása közben mondott beszédének egy részét, mely a prófécia erejével hat.

„A svábok hívek a magyarokhoz“, — mondta — „de hívek addig lesznek, míg a magyar hű lesz önmagához ... Amint a magyarság akarateréje puhulni kezd, amint alkudozni és okoskodni kezd, széthull a vasabroncs. Ha a magyarság egyszer maga is nemzetiséggé lesz és többé nem államalkotó és államfenntartó, ha a magyarság többé nem maga Magyarország, a magyar urak bámolni és szömyülködni fognak, mikor látják, hogy emberek és családok, egész vidékek, melyekről azt hitték, hogy színmagyarok, egyszerre csak arra ébrednek, hogy ők más vérből eredtek, hogy nem magyarok. A bánási sváb ma meghal a magyar szupremáciáért, de ha egyszer a magyar pártok megkezdik a magyar állami egység likvidálását, akkor a németek becsapottaknak, cserbenhagyottaknak érzik magukat; ha pedig a velük rivalizáló szerbek és románok az ő kárukra érvényesülni tudnak, akkor nincs az a földi hatalom, mely a svábokat vissza tudná tartani, hogy maguk is nemzetiségi alapon ne szervezkedjenek és részt ne kérjenek a lakmározásból, mely a magyar állam költségén fog folyni.“

A jóslat beteljesült, de — teszi hozzá Jakabffy — ma már nem értelmetlenül állunk a visszánémetesítő folyamattal szemben, hanem teljesen megértjük.

E cikk keretében nincs elég hely, hogy részletesen idézzem azt a tanulmányos magyarázatot, mellyel Schmelzer Ferenc, temesvári ügyvéd még 1919 tavaszán kísérelte a svábság megmagyarosodásának és elkövetkezett elpártolásának jelenségét. A svábok lelki formája, a magyarság kulturális és társadalmi fölénye, a városok vonzó ereje, a nép könnyű nyelvtanulása: mindez összejátszott. S mindezt előmozdította a magyar kormány. Lehet-e ezért hibáztatni? — kérdi Schmelzer. Aligha, — feleli. „Ez volt a politikai divat mindenütt s mi svábok egyetértettünk vele. De a frontok összeomlásával“ — folytatta — „megsemmisült a magyar nemzeti állam gondolata; egyetlen helyes és időszerű eszme a wilsoni elv, a népek önrendelkezési joga lett. Minket, svábokat sem hagyhatott az új korszellem érintetlenül, nekünk is alkalmazkodnunk kellett hozzá, mert nekünk is megvan a jogunk, hogy magunk felett határozzunk s ezzel a jogunkkal élni akarunk a jövőben.“

Pedig az új irány megvalósulása nem is ment olyan könnyen. A svábság körében szakadás állt be; hónapokon át tartott a magyar uralom fennmaradásában reménykedő és az attól szabadulni akaró intranzigens csoport között kitört viszály, míg bekövetkezett a békekonferencia döntése, mely a Bánáság nagy részét román földdé tette. Az intranzigensek győztek; előttük volt az erdélyi szászok példája, akik alig egy hónappal a gyulafehérvári népgyűlés után, 1919 január elején már elismerték a román uralmat.

A svábok sokkal később, sok habozás után, augusztus 10-én foglaltak állást. Húsz esztendő elmúlása után sok iróniát talál az ember ebben a sváb deklarációban. „Minthogy a Bánáságot“ — hangzik második pontja — „Romániához csatolták s miután mi a gyulafehérvári határozatokban biztosítékot látunk arra, hogy jövő államunkban népi jellegünket szabadon fejleszthetjük, anyanyelvünket szabadon használhatjuk s mindkettő politikai, kulturális, gazdasági és társadalmi téren szabadon és korlátozás nélkül

fejlődhetik s nemzeti jövőnket biztosíthatja, kívánjuk, hogy az egész Bánság egységesen és osztatlanul a nagyromán királysághoz csatoltassék.“

Ez a bánsági sváb-magyar viszony története. Jakabfiy konstatálja, hogy a következő években még sokáig maradtak a svábok között a magyar kultúra támogatói és a magyar társaság szívesen látott vendégei mint ahogyan még manapság is vannak ilyenek, de a svábságnak, mint egésznek a leválása a magyar társadalomról a háború végén bekövetkezett.

A könyv — a magyar ügygel foglalkozva — nem szól a szerbekről. Ami jellemző a szerb kisebbségre, az az, hogy e legtörpébb minoritás az egyetlen kisebbség a román államban, melyet bilaterális, nemzetközi, román-szerb szerződés véd. Ami persze nem teszi azt, mintha ez a védett kisebbség is ne panaszkodnék éppen úgy, mint a magyar vagy a bolgár.

A könyv zöme, második része a magyarság helyzetével foglalkozik a háború utáni román államban; a magyarság politikai szervezkedése, közművelődési és társadalmi szervezetei, egyházi és iskolai és helyzete a mezőgazdaságban, iparban és kereskedelemben: ez teszi ki a könyv tartalmát. Mi még megközelítőleg sem foglalkozhatunk a gazdag anyaggal s csak egy pár jellemző adatát említjük meg.

A gyulafehérvári határozatok és a temesvári fotanfelügyelőség 1920. augusztusi rendelete szerint az állami elemi iskolákban az oktatás a tanulók többségének anyanyelvén indult és az 1921/22. tanévben a három vármegyében 42 elemi iskolában volt magyar nyelvű oktatás. Ezen iskolák száma folyton csökkent és az utolsó 1937/38. tanévben már Krassó-megyében egy magyar iskola sem volt. Szörény-megyében 3 és az egyesített Temes-Torontálban 7 iskolában folyt magyar oktatás. Magyar állami középiskola egy sincs az egész Bánságban.

A magyarság helyzete az elemi iskolázás terén annál súlyosabbá vált, mert a katolikus felekezeti iskolák nagy részében viszont megváltozott a tan nyelv és a németet vezették be a magyar helyett, úgyhogy ma csak 11 magyar nyelvű római katolikus felekezeti iskola működik.

Hasonlóan rossz helyzetben van a református egyház, melyet az a hátrány is ért, hogy elemi iskoláinak nagy részét még a háború előtt állami kezelésbe adván át, azokat a román állam egyszerűen lefoglalta s ma egyikben sem tanít magyar református tanító.

Katasztrófálisan befolyásolta úgy az egyházi, mint az iskolai helyzetet az agrárreform. A katolikus egyházban nemcsak a püspökséget és káptalant fosztotta meg ingatlan vagyónának nagy részétől, hanem megsemmisítette azokat a nagy- és középirtokokat, melyek a kegyúri terheket viselték. A püspöki ingatlanokból kisajátítottak 6925 hold erdőt és 363 hold szántót; a káptalantól 2845 hold földet. A püspöki birtok ma 500 hold erdőből és 174 hold szántóból áll, a káptalannak nincs semmije. Igaz, hogy a törvény értelmében az egyházközségek lelkészei és iskolai ingatlanhoz jutottak; de a legritkább esetben kapták az előírt minimumot meghaladó területet, vagy kevesebbet, semmiesetre sem a szükségletnek megfelelőt, s azt is legtöbbször a kiosztott földek leggyengébb minőségében, úgy, hogy az egyházközségek kénytelenek hívóik megadóztatásához fordulni, ami a lakosság hasonló elszegényedése folytán szintén csak a legritkább esetben jár eredménnyel.

Sajnos, az 1927 tavaszán kötött konkordátum számos olyan rendelkezést tartalmaz, mely a romániai magyar katolicizmusra hátrányos. Annak idején némi tartózkodó kritikában részesült is, de a szentszék és az állam megállapodását úgy kell venni, ahogy van. A könyv nem is emel szót ellene.

A gazdag anyagból még csupán a könyv éles kritikáját akarom megemlíteni az agrárreformot illetően.

A reform hatása — írja — elsősorban morális volt. A kisajátító hatóságok közegei közé sok olyan került, aki nemcsak szakértelemmel nem rendelkezett, hanem erkölcsileg is olyan színvonalon állott, hogy magukat az érdekelteket is erkölcstelen cselekedetekre csábította, ami gyakran keserves következménnyel járt. Az eljárás valóságos statárium volt, a felek megidézése, megkérdezése nélkül, eredménytelen felebbezésekkel terhelve.

A bánási magyar birtokosság érezte, hogy egész vagyona egyes megbízhatatlan személyek kénye-kedvére jutott s az agrárreformnak nem szociális igazságtéves, hanem nemzeti szempontok érvényesítése a célja. Amint Goga Oktavián mondta volt: „Mi az agrárreformot a romanizálás, Erdély visszromanizálása nagy eszközének tekintjük.“

Az ilymódon végrehajtott „szociális“ reform nemcsak a magyar nagy- és középbirtokos osztályt semmisítette meg a Bánságban; — s hozzátehetjük Erdélyben is — nemcsak a gazdasági cselédek nagy részét juttatta koldusbotra, de a kielégített igényjogosultakat sem tette boldoggá. Akik földet kaptak, azok nem rendelkeztek tőkével és felszereléssel, a földeket parlagon hagyták, vagy vagyonos gazdák igáival művelték, úgyhogy a maguk munkerejét lekötötték. A terméseredmény természetesen gyenge volt, a jogosultak nem tudtak megélni, ami minden törvényes korlátozás ellenére arra készítette őket, hogy a kapott földeken túladjanak. A könyv szerzői szerint a földhöz juttatottaknak legfeljebb 20—30%-a tartja meg birtokában a kapott földet, a többi lassankint a városok gyárába került és mint napszámos keresi kenyerét.

Jakabffy Elemér és Páll György könyve nyomán a végtelenségig folytathatnák annak a szomorú képnek a rajzolását, mely belőle kibontakozik. Azt ajánljuk, minél több magyar ember vegye kezébe és ismerje meg a bánási, s vele egyúttal az erdélyi magyar sorsát is.

Jakabffy Elemér nobilisabb gesztussal nem köszönhette volna meg magyar akadémiai tagságát, mint ezzel a könyvvel.

SZÁSZ ZSOMBOR

ERDÉLYI REALIZMUS

ALIG LEHETETT VOLNA az erdélyi fiatal nemzedék fejlődéséről, küzdelmeiről, folyóiratainak immár szinte egy évtizedes törekvéseiről való összefoglaló áttekintésre alkalmasabb időt választani, mint a maít, amikor az erdélyi magyar élet nemzedékváltása megindult és az eddig csak ifjúságnak nevezett korosztály nemcsak a szellemi, hanem a gyakorlati élet átalakításában is egyre nagyobb szerepet kezd kapni. Igaz ugyan, hogy a több mint egy év óta szünetelő politikai élet és az ezzel együtt erősen megszorított szervezkedési, gyülekezési szabadság, valamint a sajtó szigorúbb ellenőrzése egy időre elrejtette az ifjúság szellemi irányvonalait, belső ellentéteit, a Magyar Népközösségnek most megindult szervezkedési munkálatai viszont annál tisztábban mutatják a kialakult gondolatokat, törekvéseket. Világnézetileg, érzelmi beállítottság szempontjából ma is erősen megosztott ez a nemzedék, de a kisebbségi léttel szemben való magatartása, életünk belső követelményei szempontjából már egységes arcvonalat alkothat. Az ifjúság keresgéléséről, erőgyűjtéséről, felkészüléséről most ad majd igazán számot ez a nemzedék, mert lassacskán — minden ellenkezés

ellenére is — kezei közé csúszik az erdélyi magyar élet. Az erdélyi élet forduló pontjához jutott, a kifelé való védekezésről a belső megszervezésre ment át a súlypontja. Ehhez a társadalomépítéshez csak higgadt, tapasztalt fejjel, de erős hittel és friss, messzire néző, bátor tekintettel lehet hozzáfogni.

Ha a ma harminc év körüli, részben már negyven felé közeledő nemzedék útját, kialakult arculatát keressük, vissza kell mennünk egészen az összeomlás utáni évekbe, a gimnáziumok falai közé. Mivel csak az értelmiségi ifjúságról beszélünk, itt kereshetjük a kisebbségi élet első hatásait. Az átalakulás itt kezdődött meg. Lépésről lépésre, lassan haladva itt jutott a kisebbségi élet nyomasztó, folyton újabb akadályokat felállító világába az ifjúság. Nem véletlen, hogy míg a kisebbségi sors tragikus küzdelmeiről, társadalmi, gazdasági leromlásáról már sok erdélyi írónk írt, most először jelenik meg regény a kisebbségi sorsba való átmenet megrázó élményéről. A regényt fiatal író írja, Szemlér Ferenc, aki lassan, észrevétlenül nőtt belé a többségi élet büszkeségéből a kisebbségi sors megalázottságába. A mai erdélyi lélek megértéséhez azért talán ez lesz a legjellegzetesebb könyv.

A világháború és a forradalom évei sok szabadságot adtak a diákságnak. Az azután következő évek csak növelték a romantikus lelkesedést, a szavalva nyugtalankodó hazafiságot, de a megváltozott Erdély kérdéseit még sokáig távol tartották. Emlékszem, 1920 körül — egy október 6-án — az egész kollégiumi ifjúság kivonult a Maros partjára és a Himnuszt énekelve adott kifejezést hazafias érzésének. Igaz ugyan, hogy az esetnek egy tanárral való összeütközés adta meg a közvetlen okát, de utólag a lényeg mégis az, hogy az ifjúság ezzel a tüntető kivonulással akarta hazafias lelkületét megmutatni. A szomszéd népeket lefitymáló, hetyke nemzeti büszkeség akkor még jobban virult és csak a román nyelv és a nemzeti tantárgyak románnyelvű tanításának bevezetésével, az első román inspektorok feltűnésével és az első „baccalaureatus“ siralmas eredménye után csökkent fokozatosan és adott helyet a szorongásnak, a félelem érzetének. Természetes, hogy ez az ifjúság tömegesen ment ki magyarországi egyetemekre és jelentékeny része céltalanul hányódott, kallódott ott éveken keresztül. Ezekben az években még szinte szégyen volt a kolozsvári egyetemre menni, az „úri osztály“ lenézéssel és ellenségeskedéssel fordult el az itthoni tudománytól. Csak azok mentek Kolozsvárra, akiket anyagiak, külső körülmények kényszerítettek, vagy akik elég bátrak és józanok voltak szembeszállani a közvéleménnyel.

Csak 1924 után kezd a kolozsvári egyetem magyar hallgatóinak száma észrevehetően növekedni. Amikor 1924 körül a kolozsvári egyetemre kerülünk, úgy álltunk meg az egyetem hirdetőtáblája előtt, mint az eltévedt, vezérkos nélkül maradt, remegő juhok. A város maga ismerős és barátságos volt már, de az egyetemen ismeretlen veszedelmek leselkedtek felénk. Micsoda öröm volt ebben az időben egy-egy magyar kollégára vagy még inkább egy-egy régi diákkori ismerősre találni. Pedig az egyetemen ekkor még egészen barátságos volt a légkör a magyarok felé, a titkárságban még a régi világ magyar pedellusával lehetett beszélni és kevés román tudásunk elegendő volt a beiratkozásra. Az első magyar diákcsoportok mégis szorongva, bizonytalanul, tétovázva próbáltak tájékozódni az egyetemen. Nem volt kire támaszkodni. A magyar társadalom ekkor még nem ismerte a diákkérdést, nem törődött az idevetődött egyetemi hallgatókkal, a Magyar Párt, az újságok segély-akcióit később szervezték meg. Az egyetem, a fakultás, a hallgatandó kurzusok kiválasztására nézve sem volt aki útbaigazítást adhatott volna; így esett meg, hogy egy időben mindenki a jogra, majd a bölcsészeire iratkozott be, az orvosi karon viszont sokkal lassabban növekedett a magyar hallgatók száma.

A bizonytalanság és a kitaszítottság érzése fogta el a magyar egyetemi hallgatóságot. Tétovázva igyekezett kiigazodni a különböző utasítások tömegében és természetesen gyakori tévedéseivel, baklövéseivel nehezítette előbbre haladását. Az előadásokon egy padban húzódott meg egypár magyar hű és lélekzetét visszafojtva leste az előadó tanár minden szavát. Idő kellett hozzá, amíg az ember hozzászokott az idegennyelvű előadásokhoz, rendszeresen követni tudta azokat és végül vizsgára készülhetett. A vizsgákon aztán derekasan meg is állták helyüket a magyar hallgatók, többször megtörtént, hogy a vizsgáztató tanár a románok elé is példaképpen állította őket. A magárahagyatottság alapos, kemény munkára szoktatta a magyar ifjóságot, felületességét, könnyelműségét erősen visszaszorította.

Micsoda kitartó szorgalmat kellett a munkába befektetni, hogy az ember el ne maradjon! És mégis milyen elérhetetlen távolban tűnt föl a diplomaszerzés és a jövő kialakítása! Ezekben az években még fogalma sem volt a magyar egyetemi ifjúságnak, hogy miyen sors és feladat vár rá és élete hivatásán, életheletőségem alig mert gondolkodni, mert nem volt mibe fogóznia. A belső, lelki tanácstalanság sokkal súlyosabb volt, mint a külső, ismeretlen körülmények közötti eligazodásának nehézsége. Az új életfelfogás kialakításának küzdelmei sokáig eltartottak és a nemzedék gyakori ingadozásában, fontolgtatásában később is feltűnt még a kezdet sok akadály.

A tanulás akadályai, gátló nehézségei az évek folyamán a küzdeni tudást, szívósságot és lelkiismeretességet fejlesztették ki az erdélyi diákságban; ez az edzés csak egészségesnek látszik, de megvoltak a káros következményei is. A vizsgákra lázasan készülő magyar diákság olyan kérdésekre pazarolta erejét, amelyeken román kollégái játszva tovább haladtak. Az idegen nyelvanyag, az új, ismeretlen módszer, annyi többletmunkát adott a magyar egyetemi hallgatóságnak, hogy nem lehetett sok ideje a magyar irodalom, a magyar tudományos felfogások megismerésére. Szomorúan kell megállapítanunk, hogy a romániai egyetemeken tanuló magyar egyetemi hallgatók nyelvében gyakran vehetünk észre román vagy romános kifejezéseket és különösen, hogy a szakkifejezéseket igen gyakran csak románul tudják. A román nyelvnek később már az elemiben és a gimnáziumban való egyre szigorúbb megkövetelése, a két nyelvű tanulás természetesen lenyomja és megszükiti a magyar diákság műveltségét. Mint súlyos terhet cipeli az idegen nyelvvel való küzdelmet és az számára mintegy megszüri a tudományos ismereteket. Szerencse még, hogy a román egyetemeken sok kitűnő francia szakkönyvet használnak és így a francia kultúrának már a középiskolában és a fiatal tanárnemzedéken át megindított serkentő hatása tovább folytatódik. És szerencse, hogy a fiatal nemzedék értékesebb tagjai egyházaink és közületeink segítségével szinte mind kinn járnak külföldön is, legtöbbször Angliában, Franciaországban, Svájcban; így nyelvismerettel, széles látókörrrel térnek haza.

1928-ban Kolozsvárt már több mint 500-ra nő a magyar egyetemi hallgatók száma, ez a tömeg már öntudatos egyesülési kedvet, közösen munkálkodni akarást ébreszt és több kezdeményezés indul meg magyar egyetemi egyesület megalapítására.

A román egyetemi szabályzat azonban nem ismeri a faji alapon való egyesülést, az egyesületalapítás hiába történik meg, tényleges működéshez nem juthat el. A romániai magyar egyetemi hallgatóság megosztottan kénytelen a maga útját megtalálni.

E kísérlettel egyidőben már élénk, eredményes élet folyt a felekezeti alapokon megszervezett ifjúsági szervezetekben is. Az erdélyi magyar életben az egyházaknak egyre nagyobb szerepe jut. Nemcsak a hitélet meg-

erősítésének érdekében folytattak bensőséges, építő munkát, hanem nemzeti, társadalmi, gazdasági szerepük is hatalmasan megnőtt, mert a magyarságnak egyedüli, az egész országot behálózó, eleven szervezetei. A falusi magyar pap, tanító természetesen lett sok helyen politikai (Magyar Párt) kulturális (Dalosszövetség, népkönyvtárügy) vagy gazdasági (szövetkezetek) szervezeteink vezetője, irányítója is, mivel egészséges viszonyok között az ő kezébe futottak össze a falu magyar életének szálai. Az egyházi alkalmazottak munkájának megnőtt a benső fontossága, de arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy az erdélyi magyarság anyagilag bizonytalan helyzetében az egyházi pályák ugyan szerény, de biztos elhelyezkedést ígértek és ezért is vonzhatták magukhoz a pályaválasztó fiatalokat. Ilyen körülmények között tehát természetes, hogy egyházaink a főiskolás ifjúság nevelésében, irányításában egyre nagyobb szerepet vállalnak, hiszen tudnunk kell, hogy a főiskolás ifjúságnak elég jelentékeny része felekezeti internátusokban lakik és ott közvetlen felügyelet alatt élhet. A református ifjúság az I. K. É.-ben kezd egyre látogatottabb összejöveteleket tartani és a hitélet kérdésein kívül most már a főiskolások számára külön társadalmi, világnézeti megbeszéléseket tart. Ebből a kicsi magból a következő évtizedben sokféle elágazó, gazdag munka, egy csomó könyvkiadvány és gyakorlati, építő szándék indul ki. Egészen gyakorlatias munka jellemzi az unitárius „Dávid Ferenc” egyesület ifjúságát, a Balázs Ferenc neve által egyidőben ismertté vált falu-fejlesztési mozgalmuk szép eredményeket hozott. Ugyancsak fontos szerepet kezd vinni a római katolikus Népszövetség főiskolai osztálya is. Különböző kúriákra megosztva vitaelőadásokon igyekszik nevelni az ifjúságot és 1930-ban már szociográfiai pályázatokról olvashatunk. Egypár év múlva innen vált el a többi ifjúságtól a harcos, a Quadagesimo Anno pápai bulla alapján álló ifjú-katolicizmus. A külön utakon haladó felekezeti ifjúsági keretek már 1930 előtt is megvoltak és a bennük dolgozó ifjúságnak szemlélete, habár hasonló célok irányában, de sokszor mégis egymással ellentétes módon alakult.

A felekezeteken felüli összefogásra még egy jelentékeny kísérlet volt a főiskolás ifjúságnak a Székelyek Társaságában való tömörülése. Habár az egyesület maga éveken keresztül egyik legjelentékenyebb szerve volt a kolozsvári ifjúsági életnek, az egész magyar főiskolás ifjúságot mégsem tudta összekapcsolni. Az egyesületnek így is, éppen faji, illetve nemzeti jellege miatt, a legnagyobb számú magyar főiskolást sikerült megmozgatnia. 1929—1930-ban kisebbségi, jogi, 1930—33-ig közgazdasági és társadalomtudományi előadásorozatot rendezett, melyeken a legidőszerűbb erdélyi kérdéseket kitűnő előadók világították meg, mintegy 200—250 főnyi főiskolás közönség előtt. Az ifjúság öntudatosodását mutatják a célok: a vezetőségre akarja ébreszteni az ifjúságot, hogy saját problémáiról maga gondolkozzék és azok megoldásán maga dolgozzék, másodsor, hogy ő rá, mint új magyar vezető osztályra, várnak az erdélyi magyarság kulturális problémái is. Megkezdődik tehát a tudományos előkészület a közösségi életre, a társadalomismeret, a falutanulmányozás egyre inkább érdekli az ifjúságot, a népért rajongó magyar írók hatása mindegyre érezhetőbb az ifjúság gondolkodásában.

Amíg így folyik az ifjúság szellemi törekvéseinek a kialakulása, nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy az anyagi kérdések megoldásáért is küzdelem folyik. A diáksegélyezést az ifjúság fölötti szervek (Magyar Párt, egyházak) irányítják; az ifjúság viszont maga szeretné ezt a kérdést is a kezébe venni, de ez nem sikerül. A segélyezés megosztottsága és a szükséges ellenőrzés hiányai egészségtelen helyzetet teremtenek, az ifjúság több irányban való függését kihatározza vagy elnyomottságát panaszolja. Ragasz-

kodó, több fölé hajladozó, ingadozó típusok fejlődnek ki és mérgezik az ifjúság egészséges törekvéseit.

Az egyesületi tevékenység és a kisebb munkaközösségekben folyó munkálkodás alakította, tisztította már az ifjúság gondolatvilágát és előkészítette az utat az „Erdélyi Fialok” című főiskolás lap megindításához. Az időpont (1930) kedvező volt. Az első botorkálások után már határozottabb célokhoz, feladatokhoz, életeszményekhez jutott az erdélyi ifjúság. Kós Károly munkássága már rávezette a sajátos erdélyi gondolkozásmód megbecsülésére, az erdélyi feladatok öntudatos keresésére és idegen szempontoktól független megítélésére. Móricz Zsigmond a nép életére fordította a figyelmét és Szabó Dezsőtől megtanulta a népi őserő romantikus magasztalát. A falumunka, különösképpen Balázs Ferenc vezetésével, már értékes eredményeket hozott és magát a gondolatot lelkesedéssel karolta fel az egész ifjúság. A világnézeti, felekezeti ellentétek még nem osztották meg teljesen az ifjúságot s az egységes főiskolás mozgalomra és szellemi irányításra mindenfelé eleven Volt a vágyakozás. Ezek a körülmények elősegítették a lap kedvező fogadtatását, de sikerét csupán friss, bátor, előre tekintő, eleven munkája biztosíthatta.

Az „Erdélyi Fialok” olyan szerkesztőt kapott László Dezsőben, aki világos, öntudatos gondolkozásmódjával már ekkorra irányító tekintélyt nyert az ifjúság életében. A lap főmunkatársai között pedig eleinte hiánytalanul megtaláljuk a felekezeti egyesületek legkiválóbb tehetségeit: Jancsó Bélát, Jancsó Elemért, Dsida Jenőt, Péterfőy Jenőt, Mikó Imrét és Balázs Ferencet. A szerkesztőségben az évek folyamán mindinkább szaporodtak a végzett fiatal emberek, maga a lap azonban legfőképpen a főiskolás ifjúságra akart támaszkodni és annak szellemi vezetését vállalta. Ezt a célt az első évben nemcsak a lappal, hanem előadásokkal, pályázatokkal, a faluszemináriummal és kiadványaival is szolgálta. Így válhatott valóban az ifjúsági élet szervévé, alakítójává, habár sohasem volt zárt egyesület formája meghatározott tagokkal.

Az „Erdélyi Fialok” eszmevilágát, célkitűzéseit a leghatározottabban László Dezső irányította, ő látja kezdettől fogva a legvilágosabban, hogy az erdélyi fiatalágnak küldetést kell vállalnia és megszabadulva a múlt terheitől, egy egységes, társadalmi különbségeket kizáró új nemzetgondolatot kell kialakítania. Függetleníteni akarja az erdélyi ifjúság gondolkozását külföldről beszivárgott, idegen testre szabott eszmeáramlatoktól és egy sajátos erdélyi gondolkodásmód kiépítéséért küzd. Az irodalmi transzilvánizmusnak az ifjúságban ő a legtudatosabb folytatója egész életfilozófiájával. Az erdélyi öncélúság gondolatának higgadt hangoztatása mellett a legtöbb, sokszor túlzásba menő cikk a falu kérdéseiről, a falu tanulmányozásáról jelenik meg.

Az „Erdélyi Fialok” abból a felismerésből indult ki, hogy a falu a magyarság gazdasági, kulturális és társadalmi alapja, azért elsősorban népszerűsíteni akarta a falu tanulmányozásának gondolatát, majd előadásokkal igyekezett az ifjúság előképzettségét megteremteni. A kérdés fölvetődésének kezdetét mutatja, hogy a cikkek, még legtöbbször általánosságokkal foglalkozva, eszmei síkon mozognak és a kívülről nézők ezért gyakran líraisággal vádolják meg az „Erdélyi Fialok”-at. Társadalomtudományi kutató munkákat valóban alig kaphatunk későbbben is a lapban, de tudnunk kell, hogy ezekben az években e kérdésnek Erdélyben alig volt szakembere, akitől módszert lehetett volna tanulni. A román Gusti magyar tanítványai a későbbi években tűnnek fel. Habár a falumunka nem hozta meg a várt eredményt és a hangos lelkesedés lelankadt, mégsem kicsinyelhetjük le a munka eredményeképpen kiadott négy falufüzetet. Erdélyben ez is bátor kezdeményezés volt, csak a folytatás hiányait sajnálhatjuk.

Az „Erdélyi Fiatalok“ által megteremtett ifjúsági egység csak 1933-ig tartott. Az 1932. évi őszi főiskolás konferencián a baloldal előretört és a szakadás kikerülhetetlenné vált. A következő évben különböző okok miatt a baloldali, részben marxista szemléletű, valamint az „ifjú-katolikus“ munkatársak kiváltak vagy visszavonultak a laptól. A baloldal hevesen támadni kezdte az „Erdélyi Fiatalok“ liberalizmusát. A szervezett, határozott formájú mozgalmak korszaka következik, az ifjúság vezért keres és biztos hitelveket, amelyeket követhessen. Az egyházi ifjúság munkája erősödik és a baloldali után jobboldali áramlat jön. 1934-ben az „Erdélyi Fiatalok“ a „romániai új magyar nemzedék“ lapjává változik, az újonnan felnövő főiskolai ifjúságot kénytelen kibocsátani befolyása alól, de a végzett ifjúságot sem tudja összefogni, munkájában támogatni. Befolyása, hatása fokozatosan visszaesik. De azért továbbra is egyedül magának igényli az ifjúság irányítását, holott az élet nem ismer megállást, folyton új és új formákat teremt. 1935-ben a „húszévesek“ vezeterei „Hitel“ című lapot indítanak meg, amelyen erősen megérik a fiatalság követelődző, türelmetlen hangja. A rövid életű lap csak jelzi, hogy a fiatalabb korosztály is a maga fejével akar már gondolkodni, talán több hittel és biztonsággal, mint az előtte járók. Újabb korszakot kezd azonban el az erdélyi fiatal nemzedék életében az 1936 márciusában negyedévi nemzetpolitikai szemlévé átalakított „Hitel“: az erdélyi realizmus szemlélete ekkor kezd igazán kibontakozni.

Az „Erdélyi Fiatalok“ -at és a „Hitel“ -t többnyire mint két ellentétes ifjúsági csoport lapját szokták megítélni. Az idő folyása azonban azt mutatja, hogy ha bizonyos személyi és elvi ellentétek voltak is a két folyóirat között, mégis inkább a fiatal nemzedék fejlődésének két korszakát és két arcát láthatjuk meg bennük. A „Hitel“ a jobboldali eszmék, a nemzeti szocializmus előretörésének idején indul, indulásakor még maga sincs egészen tisztában a követendő eszmevilággal, a nemzeti munka módszerével és feladataival. De azt tudja, hogy a nemzeti erőket most már tudományosan kell számba venni és meg kell találni a szervezkedés helyes módját. Az ifjúság a közélet átalakításáért emel szót és a Magyar Szövetség célját tűzi ki maga elé. A baloldaltól a „Korunk“ részéről, azonnal megszületik a vád: a „Hitel“ a fasizmus szolgálatában áll. A következő pár évfolyam azonban tisztázhatja a félreértéseket, világosan tárja föl a kisebbségi élet közös feladatait, módszerét és szellemét. A „Hitel“ határozottan a demokrácia mellett foglal állást, elsőrendű nemzeti kötelességnek látja a népi élet megismerését, föl-emelését, gazdasági és szellemi megerősítését. Ebben a kérdésben az erdélyi fiatalság már rég túl van az első évek romantikus, könnyen fellobbanó, zavarosan látó lelkesedésén. Tudományosan igyekszik felmérni az erdélyi magyar falu életét és így akar tisztánlátáshoz jutni. Ez nem csupán a „Hitel“ táborának felfogása, ebben a kérdésben ugyanezt vallják a „Korunk“ baloldali társadalomkutatói és a fiatal írók, akik az erdélyi realizmust hirdetik.

Az „Erdélyi Fiatalok“ szellemét az egyházi (ref.) élet tevékeny munkásai szabták meg, a lap ennek megfelelően mindig ideológiai beállítottságú gondolatokat akart ébreszteni, tisztítani. Egy új erdélyi gondolkodásmód kialakításáért küzdött. A „Hitel“ szerkesztőségében főképpen gazdasági és politikai beállítottságú férfiakat találunk (Albrecht Rezső, Venczel József, Vita Sándor). Céljuk a kisebbségi élet kérdéseinek fölmérése által egységes nemzeti magatartás és politika kiépítése, a gyakorlati munka tudományos irányítása. Érdeklődésük a társadalmi és főképpen a gazdasági kérdések iránt a legélénkebb, ezektől függ a nemzet életének megalapozottsága. Ez azonban az egész mai fiatal nemzedéket jellemzi.

Az életnek a nemzeti szempontú szemlélete és kérdéseinek a nemzeti kötelesség körül való csoportosítása teszi ezt a fiatalságot jobboldalivá.

Jobboldali, mert tudja, hogy számára élet csak a magyarságon belül lehet, tudja, hogy önmagán kívül semmiféle segítségre nem számíthat és csak belső erejének teljes szervezett kifejtésével állhat meg ezer veszedelem közepette. Ebben az értelemben úgyszólván az egész erdélyi fiatal nemzedéket jobboldalinak nevezhetjük, mert csak ábrándozók és holdkórosak nem látják, hogy az egységes nemzeti érdek szolgálatának világnézeti vagy osztályszempontok miatt való elhagyása öngyilkosságunkat jelenti. Ez az erdélyi jobboldaliság azonban nem jelenti a fasizmus vagy a nemzeti szocializmus elveinek követését. Ha a külföldről beáramló hangos politikai jelszavak talán elsodornak is egy réteget, a gondolkozók mindig távol tudják tartani maguktól az idegen, az erdélyi viszonyoknak nem megfelelő eszméket. Maga a kisebbségi sors is a túlzó, másokat meg nem értő nacionalizmustól való óvakodásra int.

Az erdélyi fiatal nemzedéknek ellentéteket áthidaló egy irányban való haladását jelzik az újabb írói törekvések is. A fiatal írói nemzedéknek több kísérlete után 1937-ben jelent meg az „Új Erdélyi Anthologia“ című gyűjteményes kötete, a felelősségvállalás ezután indítja őket a magyar falu felkeresésére és legújában Erdély megismertetésének jegyében indul könyvkiadóvállalatuk. Makkal: „Magunk revíziója“ (1931)0. könyve óta az erdélyi fiatalság határozottan küzd a múlt előítéleteitől való megszabadulásért, önmagának, népének és hazájának megismeréséért, élete megújításáért. Az erdélyi realizmus korszaka ez, lassanként áthatja a tudományos, társadalmi, kulturális munkát, megmozdítja az írói szándékokat és talán egy építőbb időszak felé visz.

VITA ZSIGMOND

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Az angol királyi pár Kanadában és az Egyesült Államokban. – Az orosz-angol-francia megegyezés akadályai; Chamberlain álláspontja; Molotov beszéde. – Oroszország, Németország és a balti államok garانتálása. – A német paktumok és a balti államok. – Japán távolkeleti akciói és Anglia. – A német-olasz katonai szerződés. – A danzigi kérdés. – Belgium és Hollandia. – A Balkán-szövetség sorsa és Bulgária; Törökország új balkáni és közkeleti politikája.

AZ EURÓPAI VÁLSÁG további kifejlése folyamán az angol és az amerikai kormány s vele népeik eszmei és politikai szolidaritásának az angol király amerikai látogatásával adtak kifejezést. Az angol politika különös jelentőséggel hangsúlyozta a domíniumok és az anyaország egységét és egyetértését s az angol uralkodópár kanadai útja szinte nem is volt egyéb, mint az angolszász népi egység megnyilatkozása, ahogy egy távolabbi értelemben az Egyesült Államokban való páratlan arányú és már önmagában véve is ritka látogatás ugyanezt hangsúlyozta a nagyvilág felé.

Mialatt az angol király Kanadában és az Egyesült Államokban tartózkodott, az angol és általa az európai politikán változatlanul tovább uralkodott a törekvés, mint lehetne kiutat találni a válságból. Chamberlain kormánya a megoldást a müncheni politika csődje után most már nem a tengelyállamokkal való közvetlen tárgyalás és megegyezés útján keresi — bár figyelmes szemlélők még most is észrevenni vélik, hogy mindennemű más formánál az angol miniszterelnök számára mégis csak a legrokonszenvesebb lenne a Németországgal és Olaszországgal való kiegyezés. Erről azonban már nemcsak presztízszokokból és nemcsak az angol társadalom idegenkedése

és csalódása miatt nem lehet szó, hanem amiatt sem, mert közben a német és olasz politika olyan utakra tért, részben a müncheni módszerek csődjének logikus folytatásaként, részben pedig az új angol törekvésekre való viszonzásul, ahová Chamberlain politikája mégsem követheti őket rokonszenvében, noha számos angol nézet szerint Angliában a fasizmust elsősorban maga Chamberlain képviseli... Hogy az angol miniszterelnök valóban viseltetett némi engedékenységgel a tengelyállamok iránt s még az utolsó időkben is ápolta a közeledési módozatokat, azt például bizonyítani látszik az Angol Bankban őrzött cseh aranyak Németországhoz már hosszabb ideje történt, de csak most nyilvánosságra került \$ az angol politikában érthető figyelmet keltő eljuttatása is. Másfelől azonban a tengelyállamok a maguk részéről immár nem méltányolják Chamberlain illetén ambícióit és hajlamait s ha nemrégiben még a túlzó angol politikával szemben éppen Chamberlain személyét és politikáját úgy aposztrofálták, mint a mérséklet és a kiegyezés szellemének megjelenítőjét, akkor most viszont német és olasz sajtó és politika egyek abban, hogy új és erélyes gesztusaik okául éppen Chamberlain mostani törekvéseit hozzák fel, melyek célja: a tengelyállamok bekerítése. Vagyis: amire hosszú éveken át hiába törekedett a francia politika, azt most, kissé elkésve, elérte, hogy t. i. Anglia egy szárazföldi túlhatalomnak az „európai egyensúly“ klasszikus elvét veszélyeztető felemelkedése miatt minden eddiginél szorosabb és szigorúbb érdekeltséget vállalt a kontinensen és minden súlyával és következménnyel a kontinentális biztonsági és egyensúlyi politika szolgálatába szegődik. Chamberlain fabius cunctatori politikája csak most, a jóhiszemű kiegyezési törekvések és a világnézeti és kapitalista rokonszenvek késleltető kísérletezései után juthatott el ehhez a ponthoz, melyet Eden és a fiatalabb s sürgetőbb konzervatív és nemzeti, illetve a szocialista közvélemény a maga népszövetségi elkötelezettségében az angol kontinentális politika alapjául jelölt meg; de jelenleg ennek a politikának követése éppen a tengelyhatalmak időnyerése és kibontakozása miatt immár jelentős nehézségekbe ütközik.

A müncheni politika válsága, illetve Csehszlovákia teljes annexiója okozta hullámok még mostanáig sem ültek el az angol kedélyekben s az angol politikai és katonai számításokban most Lengyelország foglalja el azt a helyet, hogy hivatása legyen egyensúlyozni Németország keleti törekvéseit, újabb élettémérését, mely keleti hatalmi növekedésnek viszont nyugaton lennének újabb következései. De Lengyelország a maga eltökéltségében és pozitív békekészségében most szilárdan áll s bár az angol politika szívesen venné, ha magára Danzigra vonatkozólag a lengyelek és a németek közvetlenül egyeznének meg, a komplikációk középpontjában még mindig Oroszország foglalja el a legtalányosabb helyet. Litvinov bukása mintha megingatta volna az orosz politika eddigi biztos vonalát és Molotov kevésbé ismert egyéniségének külpolitikai magatartásában sokan már-már felfedezni véltek valami olyasféle alakulást, mintha Oroszország éppen azzal, hogy húzza-halasztja a nyugati államokkal folyó biztonsági és viszontbiztosítási tárgyalásokat, egyben előkészíti az utat egy német-orosz kiegyezés felé, mely a maga hatalmas arányaiban és kiszámíthatatlan végkövetkezéseiben nyilvánvalóan megváltoztatná a kontinens képét. Az aggodalmakra az adott okot, hogy a tengelyállamok sajtója és a hivatalos hangulat bizonyos gunyorral fogadta az orosz politika huzavonáit és a nyugati államok soká meddő megegyezési törekvéseit, másfelől pedig minden eddigi pozitív támadást és kritikát beszüntetett a szovjettel szemben, holott, mint tudjuk, eddig éppen a szovjetellenesség volt a tengelyállamok egyik legfontosabb ürügye és propagatív eszköze. Vájjon most úgy ítélték-e, hogy a Szovjet elvesztette külpolitikai dinamizmusát, avagy enyhült volna a sokat hangoztatott kommu-

nista veszély? Mert másfelől viszont különleges nyomatékkal hangoztatták, hogy Chamberlain politikája teljesen a Szovjet járszalagjára került. Ennek ugyan éppen az ellenkezője történt; hiszen az orosz politika huzavonájának egyéb okok mellett nyilvánvalóan az is egyik oka lehetett, hogy az angol politika túlságosan is egyértelműen és saját érdekeit követve, de meg nem fontolva a Szovjet különleges északkelet európai helyzetét, igyekezett Moszkvával az angol álláspontot, az angol érdeket fedő megegyezésre jutni.

Chamberlainnek május 19-iki parlamenti megnyilatkozása most is kitartott az angol felfogás mellett, mely nem akarja kettéosztani világnézeti és egyéb szempontok miatt Európát, hanem csakis a fennálló békét akarja szolgálni, amire módot nyújtanak a Lengyel- és Görögországnak adott garanciák. Nyilatkozott a Szovjettel húzódó tárgyalásokról is, melyek szerinte új utakon akarják szolgálni a béke gondolatát. Annak kifejtése elől azonban elzárkózott Chamberlain, miért óvatos a Szovjet Angliának adott ajánlatával szemben. A Szovjet ajánlatának az a lényege, hogy Angliával együtt közösen garantálják a balti államokat is, illetőleg Anglia garantálja a Szovjet nyugati határait. A balti, illetve a garanciába bevont többi kelet-európai államok bizonyos mértékig kellemetlenül lennének érintve, ha a garancia értelmében a Szovjet hadserege automatikusan és megkérkezésük nélkül sietne segítségükre. A Szovjet viszont érthető módon ezért akarja ebbe a garanciába bevonni a balti államokat, mivel kényes nyugati határaitól már eleve távolabb akar tartani minden veszedelmet, melynek feléje amúgy is a balti államokon át kellene közelíteni. A Szovjet emellett ragaszkodik a katonai szövetség megkötéséhez; az angolok viszont aggódnak, hogy ez világnézetileg osztaná meg a hatalmakat, illetve a habozó polgári államokat a totális államok oldalára kényszerítené. Itt lépett közbe a francia külpolitika a maga közvetítő javaslatával, melyet Halifax párizsi tartózkodása során tárgyaltak meg Bonnetval. E szerint Franciaország, Anglia és Oroszország katonai szövetséget kötnek, mely csak háború esetén és csak akkor lépne életbe, ha valamelyiküket idegen hatalom megtámadná. Ebben az esetben a másik két fél a megtámadott segítségére sietni köteles. Életbe lép a szerződés akkor is, ha támadás ér olyan országot, melynek a három hatalom valamelyike külön-külön védelmi garanciát adott, mely esetben nemcsak a garanciát adó, de a másik két hatalom is a megtámadott ország segítségére siet, amennyiben ezt a megtámadott ország igénybe akarja venni. Anglia éppen úgy elfogadta a francia tervet, mint Oroszország s híre járt, hogy az angol garanciális kötelezettséggel rendelkező Románia szívesen átengedi az orosz csapatokat, ha viszont Oroszország lemond Besszarábiáról. A június elejére kialakulni készülő végleges tisztázást azonban megakadályozta Molotov orosz külügyi népbiztosnak a Szovjet főtanácsának ülésén mondott beszéde, mely igen kellemetlenül érintette a nyugati hatalmakat, ugyanekkor azonban véget vetett közvetve azon híreszteléseknek is, mintha bizonyos német-orosz tárgyalások kívánták volna átalakítani az európai külpolitikát. Bár Molotov beszédében határozott utalás történt — a francia sajtó nagy felháborodásától kísérve — némely orosz-német kereskedelmi tárgyalásokra, a későbbi következtetések és a beszéd lényege igazolták azt az elébb is említett feltételezést, mely szerint a Szovjet vonakodásának nem éppen különleges tervek az okai, mint inkább nyugati határainak és a balti viszonylatoknak garantálása és tisztázása. Molotov beszédének éppen az volt a lényege, hogy az együttes biztosítást, a Szovjet nyugati határainak és a balti államoknak biztosítását érintő indítványok csak nagyon általános körben mozogtak. A szovjetkormány viszont semmiképpen sem tekinthet el a kérdéses három államnak a biztonsági rendszerbe való bevonásától. Viszont igen élesen szólt ezenkívül a külső mongóliai orosz határ védelméről, mely kijelentés

nyilvánvalóan összefügg némely japán szándékokkal; ahogy ez később is megmutatkozott. Japán ugyanis az európai feszültséget és az Oroszországgal folyó tárgyalások elhúzódását alaposan kihasználta a Távolkeleten. Molotov beszédéből az a bizalmatlan hangulat is kiérezhető volt, mintha a nyugati hatalmak adott esetben nem akarnák kellő mértékben megsegíteni a Szovjetet. Még mindig nem lehet tudni — hangoztatta Molotov —, hogy Anglia és Franciaország csakugyan végét akarják-e vetni az agresszióknak. Lehetőséges, úgymond — és ez igen fontos része volt beszédének —, hogy az agressziót csak más csatornába akarják levezetni. Vájjon a demokrata államok, melyek eddig Oroszországgal ellentétben lekicsinyelték az európai változásokat, valóban el vannak-e szánva, hogy végét vetik az agresszióknak? Oroszország tudatában van a különbségnek szavak és tettek között; Angliának is tisztában kell ezzel lennie. Anglia törekvései az agresszió ellen kétségtelenül elismerést érdemelnek s az angol-lengyel és az angol-török paktum nyomán Oroszország elfogadta Anglia készségét és tárgyalásokat kezdett. Három olyan pont van, melyhez Oroszország ragaszkodik: a paktum kizárólag defenzív jellegű legyen, a paktumnak kivétel nélkül garantálnia kell a Szovjet nyugati határait, konkrét egyezményt kell a megegyezésnek tartalmaznia a jövő háború esetén való kölcsönös segélynyújtásról.

A nyugati államok sajtója, de különösképpen a francia sajtó, nagy elégedetlenséggel vette tudomásul a külügyi népbiztos szokatlanul őszinte beszédét s különösen azt a részt kifogásolták, mely szerint a nyugati demokráciák esetleg más csatornába akarják levezetni a támadást. A Szovjet magatartásán viszont mindenképpen érezhető, hogy véget akar vetni a nyugati államok részéről vele szemben ma is érezhető bizalmatlankodásnak s teljes egyenjogúságot akar magának biztosítani a védelmi rendszer realitásaiban éppúgy, mint kötelezettségeiben. Kétségtelennek látszik mára, hogy Oroszország nem szándékozik bármiben is változtatni Németországgal való viszonyán; sőt éppen, ügyesen kihasználva Németország erősödő balti politikáját, magának akar a nyugati államokban kedvezőbb helyzetet teremteni. Az angol kormány törekvései június elején éppen arra irányultak ezek után, hogy meggyőzzék a Szovjetet a nyugati államok teljes őszinteségéről s arról, hogy a nyugati államok a teljes kölcsönösséget tartják mindig szem előtt; Chamberlain is kijelentette az alsóház ülésén, hogy az angol és francia kormány teljes katonai támogatást ad a Szovjetnek arra az esetre, ha bármely ellene irányuló támadás ellenségeskedésbe bonyolítaná. Arról is szólt Chamberlain, hogy ezen a támadáson nemcsak a kizárólagos orosz területet ért támadást érti, hanem előfordulhatnak más biztonsági szempontok is. Természetesen az angol kormánynak figyelemmel kell lennie más államok érdekeire is. Kétségtelenül a garanciát nem lehet reáerőszakolni olyan államokra, melyek ezt nem kívánják, — itt a balti államokra célt az angol miniszterelnök, ahol a német diplomácia előrehaladása révén erős vonakodás volt érezhető az angol-orosz tervekkel és garanciákkal szemben, de remélik, hogy mégis sikerülni fog valamely megnyugtató eszközt találni. Így ment a tárgyalások meggyorsítása végett június közepén az angol kormány közép-kelet-európai szakértője, a prágai tárgyalásoknál is szereplő William Strang Moszkvába. Június közepén még folynak az angol megbízott tárgyalásai, melyek során nemcsak a moszkvai francia nagykövetség játszik erős szerepet, de igen nagy szerep jutott Törökországnak is, mely Angliával kötött garanciaszerződése, valamint a Szovjettel való és még Kemál korszakának elejétől származó szíves viszonya miatt igen fontos tényező az angol és orosz nézetek közötti közvetítésben. Mialatt ezek a moszkvai tárgyalások nagy megfontoltsággal folynak, azalatt nagy érdeklődést keltett bizonyos olasz híradás, mely szerint — amennyiben az angol-orosz tárgyalások nem sikerülnének — könnyen

szó lehetne négyhatalmi értekezletről. Ez az ellenőrizhetetlen feltételezés egyfelől arra enged következtetni, hogy Olaszország nem adja fel mai német irányzatú korszakában sem régibb hagyományait, hogy t. i. a közvetítő szerepét vállalja Anglia és Németország között, másfelől meg a tengelyhatalmak érthetően szívesen vennék, ha Oroszország mégis kimaradna az európai koncertből. Viszont azon esetben, ha a moszkvai tárgyalások netáni meghíúsulása esetén egy angol-francia-német-olasz négyhatalmi értekezelet következnek, kézenfekvő lenne a lehetőség, hogy a tengelyhatalmak lennének fölényben, már csak azért is, mert az általuk erősen támogatott keleti szövetséges Japán közben nemcsak az, orosz, de főképpen az angol pozíciókkal szemben a Távolkeleten az angol nagyhatalmi presztízst lényegesen csorbító előnyökre tett szert. Mialatt így mindkét oldalon a moszkvai tárgyalások lehetőségeit fontolgatják, azalatt az angol külügyminiszter továbbra is bízik az angol-orosz megegyezésben s minden csalódás ellenére is készséggel kijelenti, hogy az angol nép bármikor kész Németországgal békés és tisztességes megegyezésre, hajlandó mindig a másik fél álláspontját is figyelembe venni, de ne követeljük tőle, hogy mindig csak adjon: a tisztességes tárgyalás és megegyezés előfeltétele, hogy a másik fél is tartsa be a szavát. Ilyen esetben Anglia kész a gazdasági élettér kérdéseit is figyelembe venni. Kétségtelennek látszik a moszkvai tárgyalások következetes folytatásából, hogy Anglia és Franciaország többé nem tér vissza a müncheni politikához. Halifax beszédének újabb magyarázata szerint Anglia készen áll, hogy erőszakra erőszakkal felel; Anglia levonja immár a következéseit annak, hogy 1939-ben a hatalmi politika korszakában élünk s egyben jól tudja, hogy Lengyelország függetlenségének veszélyeztetése általános európai tűzvésztt vonna maga után.

Ami továbbá a moszkvai tárgyalásokat illeti, azok alakulására orosz részről kétségtelenül nagy hatással lesz a június közepén beállott s egyelőre beláthatatlan következményekkel járó feszültség Anglia és Japán között. Japán blokádnak alá vette a tiencini angol koncessziót s csakhamar nyilvánvaló lett, hogy a legújabb japán politika a külföldi koncessziók és a fehér ember kínai birtokállományának teljes megszüntetésére törekszik. A japán politika nyugatról jelentős szellemi és politikai támogatásban részesül a tengelyhatalmak részéről, melyek ebben is az angol hatalmi fölény csorbulását látják, ünneplik, illetve akarják elérni. Közvetve azonban az új japán politika arra is irányul, hogy Anglia — de véle együtt Amerika is, mely szintén erősen érdekelt — szüntesse be a kínai nemzeti ellenállás anyagi és katonai támogatását és alkalmazkodjék a Japán érdekei által megszabott keretekhez. Ezzel szemben az angol kormány megerősítette távolkeleti pozícióit s igen kínos és kényes gazdasági és katonai rendszabályokkal felel Japán akcióira; mire Japán ellenakcióval fenyegetőzik. Kissé kínosan hatott Angliában, hogy az amerikai külpolitika — bár élesen ügyel a maga érdekeire — egyelőre tartózkodást mutat a japán-angol ellentét kiélesedése folyamán.

Mialatt az angol-orosz tárgyalások vették igénybe Európa figyelmét, a tengelyhatalmak is ellentámadásba mentek át diplomáciájukkal. A német és olasz kormányok már hosszabb ideje figyelemmel szemléltek az angol külpolitika törekvéseit, melyekben bekerítési tendenciákat fedeztek fel maguk ellen. A német külpolitika amúgyis igen rossz néven veszi Angliától, hogy Németország kelet-középeurópai törekvései elé minduntalan gazdasági és politikai akadályokat gördít; ezzel viszont Angliának az a célja, hogy e kelet-középeurópai német hatalmi és gazdasági növekedés nyugati és földközítengeri kihatásainak vegye elejét, hiszen ezek őt igen közelről érdeklik. Hasonlóképpen német részről, mint Hitler legutóbbi beszédéből kiderült, azt is rossz néven veszik Angliától, hogy a gyarmati kérdésben

merev és „kapitalista“ álláspontot tanúsít a német törekvésekkel szemben s a világ uralmából és gazdagságából nem akar részt juttatni a mai Németországnak. Az angol-német viszony egyre veszélyesebb alakulása természet-szerűen végét veti azon német koncepcióknak, melyek szerint Németország és Anglia között kell szoros szövetséget létesíteni a germán fajok uralma érdekében és Franciaország ellen. Angliát viszont éppen úgy aggasztja Németország túlhatalma a kontinensen, mint ahogy nem nézett szívesen más, például annak idején francia hatalmi koncentrációkat sem. A május utolsó harmadában Berlinben aláírt német-olasz katonai szövetség mintegy válasz volt az angol politikára. A szövetség aláírása alkalmával különös nyomatékkai hangoztatták az aláírók a tengely hatalmi jelentősége mellett a két állam szilárd béketörekvéseit is, melyek főképpen abban nyerne érthető kifejezést, hogy háború esetén egymást azonnal és feltétel nélkül megsegítik. Ezzel a közös politikai érdekelttséggel és békepolitikával állott kapcsolatban Hitlernek a nyugati német határ mellett s Mussolininak a francia határon tett és sokat kommentált szemleútja. Másfelől pedig ez az egyezmény érdekeltté teszi Olaszországot Északkelet-Európában, aminek máris látható jele az eddig igen szíves lengyel-olasz viszonyoknak a német-lengyel viszony nyomán való átalakulása; ennek megfelelően Németország is közvetlen katonai és hatalmi érdekelttséget vállalt a Földközi-tengeren, ami az olasz-német viszony realitásai mellett amúgy sem újdonság.

Nagyon figyelemre méltó körülmény volt a tengelyállamok szempontjából a spanyolországi német és olasz önkéntesek hazatérte. Németország különös ünnepléssel fogadta azokat, akik a spanyol polgárháborúban kezdetől fogva képviselték a német hatalmi érdekeket az ibér félszigeten. Német tényezők, elsősorban Hitler most már leplezetlenül és teljes őszinteséggel bevallják, mekkora támogatásban részesítette Németország Franco tábornokot s immár tisztán áll a történelmi valóság: a maga politikája érdekében Németország ugyanazokat a beavatkozási módszereket követte, melyeket viszont a baloldali Franciaország is követni akart a spanyol polgárháborúban. Szinte az tűnik ki a német önkéntesek ünneplésében, hogy voltaképpen ezek nyerték meg Franco tábornok számára a spanyol polgárháborút. Ugyancsak nem maradhatott el önkéntesei ünneplésében Olaszország sem, melynek — mint mára kitűnik — szintén igen jelentős része volt Franco győzelmében a spanyol néppront törekvéseivel szemben. Az önkéntesek hazatérte nem azért történt, mintha ezt kívánták volna — ahogy kívánták — a különféle német-angol, német-olasz stb. megegyezések — az oly fontos német önkéntesekről eddig különben is keveset hallottunk, annál többet az olaszokról —, hanem azért elsősorban, mert a világpolitika súlypontja eltolódott kissé Spanyolország, illetve Gibraltár felől; a tengely államainak most már nem olyan fontos a spanyol kérdés erőszakolása mint eddig; s erre enged következtetni az is, hogy bár Spanyolország csatlakozott a tengely politikáját szolgáló antikomintem egyezményhez, a francia külpolitika cáfolni tudja, mintha Spanyolország szövetséget kötött volna a tengelyhatalmakkal. Ezzel szemben a valóság az, hogy Portugália, ahol egy sajátos keresztény diktatúra uralkodik s melyet e szempontból a diktatúrák hajlandóságúak sokat csodáltak, ez a katolikus-diktatúra Portugália még szorosabbra fűzte Angliával való kapcsolatát, tekintet nélkül a „világnézeti“ különbségekre, de különös tekintettel a nem egyszer határain gyülekező spanyolországi olasz önkéntesekre.

Mialatt a tengely államai ily módon még szorosabbra fűzték baráti és érdekszövetségüket és mialatt az angol-orosz tárgyalások szabják meg a világpolitika menetét, Oroszország szomszédságában igen jelentős előrehaladást tett a német politika, ami kétségtelenül nagyon befolyásolja a Szovjet-

nek a balti államokra és nyugati határaitra vonatkozó magatartását. Mialatt Németországnak bizonyos nehézségei vannak cseh vonatkozásokban a szünni nem akaró titkos cseh ellenállás és a nyilván kívülről is szított cseh függetlenségi politika miatt és mialatt a lengyel-német viszony nemcsak danzigi, de már sziléziai vonatkozásokban is kiélesedik a német igények és sérelmek fokozatos, lavinaszerű hangoztatása, másfelől a lengyel kitartás és nyugalom következtében, azalatt Németországnak sikerült sorra megneemtámadási szerződéseket kötni a Baltikum államaival. Nemcsak Svédország és Dánia vállalták e szerződéseket, némi természetes aggodalomtól kísértetvén és hajtván a Szovjet közelsége miatt, de Finnország, Lettország és Észtország is, melyekre a Szovjet elsősorban gondol az Angliával való tárgyalások során. Ezek a kis államok viszont érthetően, múltjuk és jelenbeli helyzetük miatt nem rokonszenvezhetnek nagyon a Szovjet garanciatörekvéseivel s viszont Németország miatt, melynek törekvéseit nagyon gondosan figyelik, nem vállalhatják magukra az angol garanciát sem, mert hiszen ez — mutatja a lengyel példa is — ellenségükké tenné Németországot. Így hát ki kellett jelenteniök, hogy tudtuk és beleegyezésük nélkül nem hagyják garantáltatni magukat s megkötötték Németországgal a megneemtámadási szerződést; a német vezérkar pedig máris élénken érdeklődik viszonyaik iránt, ami kifejezést nyer bizonyos katonai utazásokban. A Szovjet ezzel kapcsolatban nem látja szívesen a Pétervárhoz közel eső finn és svéd érdekeltségű Aaland-szigetek megerősítését, ami viszont svéd és finn vonatkozásban elsőrendű érdek; az e körül Genfben, a Népszövetség eléggé unalmas és eseménytelen ülésén kialakult vita szintén nem járult hozzá túlságosan az európai megnyugváshoz és megértéshez. Jelenleg azonban változatlanul a danzigi kérdés Közép- és Kelet-Európa legkényesebb problémája; kényes és súlyos határc incidensek bolygatják az amúgyis éles lengyel-német viszonyt. Danzigi német tényezők mindinkább erősebben ki akarják küszöbölni ebből a városból a lengyel befolyást. Lengyelország viszont gazdasági és stratégiai érdekből kénytelen ragaszkodni Danzighoz; a Visztula lengyel folyó és Lengyelországnak errefelé vannak összes lehető kijárásai a nagyvilág felé, nem szólva a húsz év alatti rengeteg befektetésről. A danzigi német nemzeti szocialisták hangoztatják bizalmukat Hitler ígéretében a danzigi Anschlusst illetően; ugyanezt említette június közepein danzigi látogatásakor tartott beszédében Göbbels is; ezalatt pedig enyhült Lengyelországnak az angol-orosz viszonylatokkal szembeni bizalmatlansága és sürgős, sűrű ütemben folynak az angol-lengyel vezérkari tárgyalások, melyekkel kapcsolatosak azok a Németországban aggodalommal és kellemetlenül fogadott hírek, melyek bizonyos lengyelországi repülőbázisokról szólnak. Kwiatkowski lengyel miniszterelnök-helyettes megnyilatkozása jellemzi a legjobban a lengyel álláspontot; Lengyelországnak szüksége van a tengeri kijáróra; a korridor ősi lengyel föld, lengyel lakossággal; Lengyelország kész mindenkor a megegyezésre, de nem látja be, miért legyen az ő ősi történelmi és népi területe mások élettere és miért kell élettereket más népek kárára kiterjeszteni; a lengyel életteret a lengyel nép és a lengyel munka, nem a hódítás jelölte ki.

A bonyolult európai helyzetről alkotott képet még kiegészítheti a Vilma holland királynőnek Belgiumban történt baráti látogatásáról szóló híradás, melynek során a királynő és Lipót belga király a kis népek összefogásának szükségességét hangoztatták, függetlenségük és szabadságukat megvédeni kész szándékaikkal egyetemben. A német politika egyéb szándékaira enged következtetni Pál jugoszláv régensherceg berlini és római látogatása, mellyel kapcsolatban sok szó esett arról, hogy Jugoszlávia csatlakozik a tengelyhatalmakhoz; viszont hivatalos jugoszláv részről hangoztatták a kétségtelenül kényes kül- és belpolitikai helyzetben lévő délszláv állam teljes akció-

szabadságát és függetlenségét. A balkáni helyzet kulcsa jelenleg Bulgária. Ismeretesek bizonyos bulgár nyilatkozatok, melyek szerint Bulgária, meg nem értve a Balkán-szövetségtől és Romániától, Németország függőségében keresné boldogulását. Ismeretesek azok a bulgár törekvések is, melyek egy Románia kárára történő revízió fejében hajlandók a Balkán-szövetséggel szembeni álláspont megváltoztatására. A Balkán-szövetségben és az új angol-török külpolitikában nagy szerepet játszó Sarajoglu török külügyminiszter — feladván Törökországnak soká képviselt bulgárellenes szempontjait — ankarai látogatásakor vendégét, Gafencu román külügyminisztert — mint hírlík — arra igyekezett rávenni, adja Románia Dobrudzsát jelképesen „bérbe“ Bulgáriának. Bulgária most azért különösképpen fontos, mert erre vezetnek át a Balkán legfontosabb útjai. Ha az angol garancia valóban működésbe is akar lépni — például Románia érdekében —, a segítségnek ezeken a régi balkáni hadi utakon át kell közelednie. Így lenne Bulgáriának elhatározó szerepe az esetben, ha netán Románia tárgya lenne feltételezett német törekvéseknek. Viszont Románia, mióta megkapta az angol garanciát, az eddigi engedékenyebb magatartásból merevebb álláspontra tért át a balkáni és egyéb közép-európai kérdésekben, amit bulgár részről fel is panasznak, így tehát igen fontos a Balkán-szövetség számára, hogy Romániát merev és elutasító álláspontjának megváltoztatására bírja és Románia engedékenysége által Bulgáriát bevonja a Balkán-szövetségbe. Régebben a Balkán-szövetség igen fontos tényezője volt Jugoszlávia; az olasz és német érdekkörbe való bevonásával e jelentősége lényegesen megcsökkent. Most a Balkánszövetség vezetése Törökország kezében vans Törökország egyben az angol politika szándékait is képviseli. Ezek azok az okok, melyek miatt a Balkánszövetség óvakodik attól, hogy Bulgária német érdekeltséggé váljék; ezen esetben megnehezülne az angolbarát Balkán-szövetség funkciója, mely az angol-francia-orosz szövetségi rendszert hivatott majd kiegészíteni. Törökország és Anglia nagyjelentőségű új viszonylatainak mindenesetre elhatározó a jelentősége orosz, német, olasz és balkáni vonatkozások szempontjából az európai külpolitikában, sőt a Közelkeleten is, ahol Törökország új vezetőszerepre tett szert Irak, Irán, Afganisztán és Egyiptom élén s mintegy paralizálja a tengelyállamok bizonyos közelkeleti törekvéseit.

MAGYAR KÖZÉPKOR A DUNAMEDENCÉBEN

DGRACIA Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Servie, Galicie, Lodomerie, Cumanie, Bulgarieque rex — íme az Anjou-királyok büszke díszmenetben az egész Dunamedencét bejáró címsorozata. Nyomában a középkori Magyar Birodalom tágas határainak lenyűgöző képe bontakozik ki előttünk. I. Károly és különösen Nagy Lajos uralkodása alatt az Árpádoktól örökölt magyar külpolitikai törekvések eredményeképpen a Dunamedencében — hacsak aránylag rövid időre is — megszületett a harmadik európai keresztény nagyhatalom, amely méltó versenytársa lett a Német-római Császárságnak és a Francia Királyságnak. A Magyar Birodalmat keleten és délen pogány népek: törökök és tatárok fenyegették, északon az akkoriban megtérített litvánok szegélyezték s csak Nyugat felé ütközött a keresztény Német-római Császárságba. Legnagyobb kiterjedését a nagy államférfiúi tehetséggel megáldott Nagy Lajos alatt éri el, akinek sikerül egyesítenie a két regnum Mariamim-ot: Magyarországot és Lengyelországot. Ez az a pillanat, amikor három tenger mossa a magyar és a lengyel trón közös betöltője birodalmának határait: az Adria-, a Balti- és a Fekete-tenger.

A keleteurópai magyar politikai és kulturális terjeszkedésnek kétségtelenül a XIV. század a fénykora. E terjeszkedés szervezője és végrehajtója maga Nagy Lajos, aki korszerű eszközökkel és elődeinél alig tapasztalt eréllyel lát hozzá az ország bel- és külpolitikai megerősítéséhez. Eszménye a keresztény szellemű feudális államrend megvalósítása. Mint az Egyház zászlótartója száll szembe a pogány és tatár hitű népekkel a Kárpátokon innen és túl: megtöri a litvánok, tatárok ellenállását, benn az országban pedig az Egyház kebelébe tereli az izmaeliták, kúnok, jászok és oláhok tarka seregét. A nagy Szerb Birodalommal a balkáni hegemoniáért verekszik meg, mély sebeket üt a szakadár egyház érdekei, megveti lábát a dalmát tengerparton. A Kárpátoktól keletre a hajdani frank királyok példájára magyar „Ostmark“-ot létesít a későbbi moldvai vajdaság területén s első „örgrófjának“ a máramarosi kenézből magyar nemessé lett Drágost teszi meg. A rakoncátlankodó havaselvi vajdák is hűbéreseivé lesznek s hatalma Bulgária egy jó részére is kiterjed. A szentistváni hagyományokon és a hűbériség eszmevilágán naggyá nőtt birodalmi gondolat szétfeszíti a Kárpátok gyűrűjét s nyomában a Nyugat szellemének

hódolnak be a hegykoszorútól keletre és délre elterülő vidékek, amelyeket Bizánc szívós energiával próbál visszarántani. Kelet és Nyugat dilemmája, amelyet magyar vonatkozásban már első nagy királyunk megoldott volt, a szerbeknél, bolgároknál és az állami élet kezdeti formáival kísérletező oláhoknál még mindig vajúdik. Nyugat megpróbálja meghonosítani műveltségét, életformáit s elküldi egyházi és világi fészekrakóit az ortodoxia féltékenyen őrzött tájaira. A Kárpátok medencéjéből bányászok, iparosok, kereskedők seregei rajzanak Bosznia, Dalmácia, Szerbia és az oláh vajdaságok területére s mindenhová elviszik a magyar királytól kapott előjogaikat. Velük együtt Szent István koronája letéteményesének védelme alatt ferencrendi és minorita szerzetesek kolostorai lepik el a Balkán északi felét. Nagy Lajos visszaállítja a tatárdúlta milkói püspökséget s püspöki székhellyé teszi a moldvai Szeret városkáját is. Lackó vajda megtér, bár népe nem követi az udvar példáját. A történeti erők hullámverése lassacskán elmosta a balkáni és moldvai misszió java eredményeit, a városépítő és városalakó polgárságnak Magyarországból kiinduló keleti és déli előretörése azonban olyan nagyjelentőségű kultúrtörténeti eseménynek bizonyult, amelynek nyomait még a zord emlékezetű oszmán uralom sem tudta betemetni.

Ennek a sebtében felvázolt múltidézésnek csak az a feladata, hogy az alább mondandók megértéséhez szükséges történeti háttérrel az olvasó emlékezetébe idézze. Talán fognak akadni olyanok, akik meglepődve olvassák: már az Árpád-korban magyar szavak jelennek meg egyes környező népek nyelvében s van olyan tudományos elmélet is, mely szerint az oroszoknak még a honfoglalás előtt magyarok közvetítették a sátor és a kard nevét. A XIV. és XV. század folyamán egyszerre felszökken a magyarból kölcsönzött szavak száma s aki kissé elmélyed a velük foglalkozó cikkek, tanulmányok olvasásába, az szinte kísértésbe esik, hogy rövid, összefoglaló szemlét tartson felettük.¹

E lapokon még az eddig elvégzett munka bővebb ismeretetését sem kísérhetjük meg. Célunk annak egyszerű és egyelőre csak hézagos megmutatása, hogy a magyarság vallási, politikai és kulturális hegemoniájának a szomszéd népek nyelvében beszédes nyomai maradtak. Ma még a vallási élet terén tapasztalható magyar hatásokról mondhatunk legkevesebbet s ennek az az oka, hogy az ide vonatkozó forrásanyag igen egyenlőtlen időbeli és földrajzi megoszlásban öröklődött át korunkra s nagyrészt ki sincs adva. Ezek a mostoha körülmények különben más tekintetben is gyakran nehezítik meg a szomszéd népekkel foglalkozók egyébként is nehezen leküzdhető akadályokba ütköző munkáját. A legnagyobb hiány, hogy nincs jól felszerelt keleteurópai intézetünk, ahol az utódállamok nyelvében és történelmében jártas szakemberek részére összegyűjtenék a szomszéd népek tudományos termelését. Ezek az okok magyarázzák, hogy Kniezsa

¹ Úttörő érdemei vannak ezen a téren Miklósiéit Ferenc: *Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen*, Bécs, 1867 című munkájának. Ezt néhány magyar kezdeményezés is követte, amelyeknek irodalmát Melich állítja össze: *Régi magyar hatás a tót nyelvre* című cikkében (v. ö. *Magyar Nyelv* XXII. 1926, no skk).

Istvánnak a kaj-horvát keresztény terminológiára gyakorolt magyar hatásokról írt munkája csak vázlat maradt,¹ amelynek ösztönzései azonban rendkívül becsesek. Ez a hatás a zágrábi püspökség megalapításával kezdődött s a XIX. század közepéig tartott. Legrégibb adatszerű emléke a pálosok által elterjesztett remete szavunk, de bizonyos, hogy az alduvati „áldani“, valuvati „vallani“ és egyéb magyar elemek is már a középkorban ismeretessé váltak, nemcsak a kaj-horvátban, hanem más peremnépeknél is. Jellemző, hogy a csa-horvátban — a Kulpától délre és Észak-Dalmáciában — pl. az alduvati ige már a XV. században előfordul, mert ennek a horvát nyelvjárásnak régebbi emlékei maradtak ránk! Joggal feltehető, hogy az erdélyi református oláhok nagyszámú magyar kifejezést tartalmazó vallási szókincse sem kizárólagosan a reformáció korában jutott el az oláhok nyelvébe, hanem régebben.

A politikai és az udvari élet terén már kevésbé bizonytalan talajon mozoghatunk. A birodalom fogalmát kifejező ország középkori horvát és szerb forrásokban bukkan elő s megtaláljuk a XVI. századi középbolgár széphistóriában, az ú. n. Trojanska prica-ban is, amelynek még az a nevezetessége is megvan, hogy ú r szavunkat „dominus“ értelemben több ízben fellelhetjük benne. Az ilyen szavak elterjedésére nézve útmutatóul szolgálhat a XII. századi bizánci történetírónál, Kinnamosnál előforduló urum, amelynek jelentése „trónörökös“, vagyis a senioratus-nak megfelelően a magyar király legidősebb fiának megszólítása s bizonyára a Mánuel császár udvarában időző magyar hercegektől hallott róla a görög krónikás.

De nemcsak délen találkozunk ország szavunkkal, hanem északon is Orzechowski lengyel krónikás munkájában. Igaz, hogy ez az adat csak XVI. századbéli, de valószínűleg megvolt már a magyar-lengyel dinasztikus kapcsolatok idején is. Hasonlóképpen feltehető, hogy nemcsak jobbágy szavunk terjedt el még a középkorban a lengyel nyelvben, hanem sok egyéb magyar kifejezés is. A híres lengyel nyelvtudós A. Brückner szerint a lengyelben az idők folyamán száznál több magyar szó honosodott meg s ezek jórésze még ma is közzsájon forog.² A közös magyar-lengyel határ megvalósulása idején talán nem időszerűtlen annak említése sem, hogy a XVI. századtól kezdve a lengyel hadi terminológiában valósággal hemzsegnek a magyar szavak s ezeknek részletes felkutatása Brückner vázlatos fejtegetései után is egy önálló monográfia keretében igen kívánatos volna. Egy ilyen munka a középkori előzmények feltárását is feladatául tűzhetné ki. Nem nehéz olyan hadi kifejezéseket sem találnunk, amelyek valamennyi szomszéd népnél vagy majdnem mindegyiknél előfordulnak. Melich János mutatta ki, hogy tábor szavunk egész Kelet-Európát bejárta s igen régen — még a középkorban — utat talált a szomszéd népek nyelvébe. Hasonló módszerrel végzett kutatások szép eredményre vezethetnének kard, katona és huszár szavunk történetének tisztázásában is. Nagy István moldvai vajdáról tudjuk,

¹ L. a Nyelvtudományi Közlemények Budenz-kötetében, 1936.

² L. az Ungarische Jahrbücher IV. kötetében megjelent: Ungarn und Polen című tanulmányát, 1924.

hogy magyar mintára könnyű lovasságot szervezett s ezeket huszároknak nevezte.

A középkor lovagvilágának közvetítésében szintén kimagasló szerep jutott a Magyar Birodalomnak. A királyt a nyugati Ritter-ek és chevalier-k mintájára az udvari vitézek vették körül (milites aulae), akik kiváltságos társadalmi osztályt képeztek s lovon szolgálták hűbérurukat. Hírüket a bizánci Chalcocondylas is megörökítette a várnai és rigómezei csaták leírásában. Ahogy Kinnamos urum szavunk emlékét őrzi, úgy jegyezte fel krónikástársa a „vitédzidas“ hőstetteit. Forrásaink oláh és horvát miles-ekről tudnak, a királyon kívül azonban még egyházi és világi méltóságoknak is lehettek lovagjaik, így az oláh vajdáknak is. Román moldvai vajdának egy 1392-ben kiállított oklevelében bukkan fel az első forrásszerűleg ismert lovag: Ivanis viteaz, s utána rendre következnek Drágos, Grozea, Mihály, Román, Koszta, János és a többiek, valamennyien a vitézi cím büszke viselői. 1939-ben megjelent idevágó dolgozatom óta¹ több újabb keletű középkori oklevélgyűjtemény jutott nyilvánosságra s ezekből a moldvai és havas-elvi vitézek sorát újabbakkal egészíthetnők ki. A vajdaságok kancelláriáiban kiállított és általában délszláv szerkesztésű oklevelekben a lovag hűségének vjerna szluzsba a neve s ez a magyarországi latin oklevelekben használatos „iustum servitium“ pontos fordítása. A lovag hűtlenségét az oláh vajdák okleveleiben a hitleanstvo jelöli, mellette találjuk a h i l l e a n melléknevet is, amely a mai közoláh nyelvben „ravasz, furfangos“ jelentésben él tovább s mikor ma a románok a v i c l e a n szót használják, nem is tudják, hogy a középkori vajdák gyakran megismétlődő hűtlensége folytán került nyelvükbe. A király és az ország védelmében tanúsított vitéz magatartás jutalmául a király örökbirtokkal tüntette ki a lovagot s így magyarázhatjuk, hogy az oláh vajdaságok területén már a XIV. század vége óta örök szavunk uric és uriuc alakban honosodott meg. Ez a szó is mindmáig fennmaradt s „oklevél“ értelemben használatos. Nagy István moldvai vajda udvarában apródokat is találunk. Mikor aztán letűnt a lovagkor, ez a szó is bevonult elhétköznapiasodott értelemben az újkor szókincsébe s ma Romániában a közhivatalokban szolgálatot teljesítő altisztet nevezik apród-nak. Az Anjou-királyok sok hunyadmegyei és máramarosi kenézt emeltek nemesi sorba, de mivel az oláh vajdák nem adhattak nemességet, a szláv oklevelekben előforduló nemes szó mindig a magyar király nemeseit jelöli. Ugyancsak a középkorban került át az oláh nyelvbe a n e a m „család, nemzetség, nemzet“ is, amely nem szavunk megfelelője. Iorga újságjának, a Neamul Románesc-nek címében tehát magyar eredetű szó ékeskedik. A „nép“ fogalmát általában ez a magyar eredetű szó fejezi ki a legrégibb oláh szövegekben, míg az irodalmi és köznyelvben elterjesztett p o p o r alig néhány százados múltra tekinthet vissza.

A VÁROSI ÉLET és közigazgatás terén a hajdani Magyar Birodalom hatásáról szintén számos beszédes nyom tesz tanúbizonyságot. Emlí-

¹ Die ungarischen Lehnwörter im Rumänischen I—II. Ung. Jahrb. VIII. 1928, IX. 1929.

tettük már, hogy a városi élet a Kárpátok medencéjéből ültetődön át a Balkánra — kivéve a dalmát partot — és a vajdaságokba — kivéve a Fekete-tenger partvidékét. A délszláv bányászterminológia mai napig megőrzött német elemeiből arra következtetnek, hogy a Drávától délre kizárólag német telepesek — szepesiek és erdélyi szászok — vándoroltak le. Érdemes volna megvizsgálni, hogy a magyar elem játszott-e szerepet ebben a XIII. század óta tartó folyamatban. Pozitív eredménnyel kecsegtet az a körülmény, hogy a balkáni nyelvekben nem a Stadt, hanem a magyar város szó vált általánossá. Szerb közvetítéssel még a törökkor előtt az albán nyelvterületre is eljutott, ahol Sufflay megállapítása szerint még a legújabb időkben is városnak nevezi a nép több nagyobb kiterjedésű lakott helynek a külvárosát. Jól, az albán nyelvészet kitűnő művelője, város szavunk legrégibb balkáni említését Stefan Tomas boszniai király oklevelében találja,¹ amely 1446-ból származik. Természetesen nem ez az egyetlen szavunk, amely vándorútján lekerült Albániába, görög, bolgár és török nyelvterületre. Hasonlóan hosszú utat járt meg bíró szavunk, amely a középkorban a szerb k n e z és a görög eredetű primikjur mellett mint fontos közigazgatási műszó divatozott.

Egészen különleges módon alakult város szavunk sorsa az oláh vajdaságokban. Míg a balkáni nyelvekben az idők folyamán „külváros, óváros“ jelentése fejlődött, addig az oláh o r a § egészen napjainkig megtartotta magyar nyelvi értelmét. Azok a román tudósok és politikusok, akik gyakran jobb ügyhöz méltó buzgalommal hangoztatják a magyarság ázsiai eredetét, igen bölcsen cselekednének, ha néha elgondolkoznának az oláh nyelv hasonlóan nagyjelentőségű kultúrszavainak eredetén. Tudomásom szerint eddig még csak egy román politikus akadt, Iamandi, aki a kisebbségek elleni hajszát maga is megsokallva, emlékeztetni merte a román parlamentet azokra a nagy érdemekre, amelyeket a magyarság és a németiség az oláhföldi városi élet megteremtése körül szerzett. Vájjon mit tennének ugyanazok a politikusok, ha a mi nyelvünkben lenne oláh eredetű a v á r o s szó?

Az oraş szó a vajdák okleveleiben a XV. század eleje óta fordul elő s nem sokkal később megjelenik a belőle képzett o r a § a n „város-lakó“ is. Egészen logikusnak fogja találni az olvasó, hogy a város szóval egyidőben találkozunk az egyhelybenlakást kifejező lakú-vá t i igével is, amelyben könnyen ráismerhetünk lakni szavunkra. A sort kiegészíthetjük a lácaş -sál, amely régebben azonos jelentésű volt a megfelelő magyar szóval, ma azonban csak „Isten háza“ értelemben használatos (lácasurile sfinte). A városi közigazgatás terén a „városbíró“ jelentésű pîrgar, palgar, polgár németes és magyaros hangalakban egyaránt előfordul. A középkori szerbhorvát purg-ári, vagy olaszul b o r g h e s a n i a bányásztelepek lakóinak neve.

A határjárások divatja is magyar mintára honosodott meg a környező délszláv népeknél és az oláhoknál. A XIV. századtól kezdve

¹ L. Die magyarischen Bestandteile des albanischen Wortschatzes című érdekes munkáját, amelyben igyekszik felderíteni azokat a néha bonyolult utakat, amelyeken a magyar szavak az albán nyelv szókincsébe hatoltak. Általában délszláv közvetítést állapít meg. (Ung. Jahrb. VII. 1927).

határ szavunk átvétele mellett számos okleveles adat bizonyítja, hogy alig van adománylevél, amelyben meg nem találjuk. Az oláh nyelv a h o t a r szóból „elhatározni“ jelentésű igét is képezett, amely mindmáig eleven alkateleme a szókincsnek.

A vajdaságok földrajzi helyzete kiválóan alkalmas volt arra, hogy a Nyugat kereskedelme és a Fekete-tenger virágzó empóriumai között a közvetítő szerepet játssza. Az erdélyi városok lakói korán felismerték azokat a gazdasági lehetőségeket, amelyeket a moldvai és havaselvi városalapítások nyújtottak, s igyekeztek azokat kihasználni. Bizánci és itáliai pénznemek mellett a magyar báni dénárok voltak a legkedveltebb fizetési eszközök, s bizonyára ez az oka annak, hogy a mai oláh nyelv a „pénz“-nek fogalmát a b a n szóval jelöli. A magyar király engedélyével néha az oláh vajdák is felállíthattak pénzverő kamarákat, amelyeknek élén a magyar szóval elnevezett kamarás állott. Musat Péter vajda (1375—91) korából maradt ránk a legrégebb moldvai érmék, amelyeknek hátlapját éppúgy Nagy Lajos címere ékesíti, mint az egykorú raguzai pénzekét. A végeredményben német eredetű régi magyar fertőn „a márka negyede“ szintén gyakran szerepel a vajdák vámtarifáiban. A vajdaságokban lakó nagyszámú magyarság a pénzgazdálkodás egyéb igen fontos műszavaival is megismertette az oláhságot. Ilyen elsősorban a cheltul ige, amely a költeni átvétele. Emellett régebben az egész oláh nyelvterületen használatos volt a c h e l c i u g (v. ö. magyar költség), amelynek hosszabb idő óta a cheltuealá lett erős versenytársa, főleg a régi királyság területén. Magától értetődőnek kell tartanunk az előbbieken nyomán, hogy vámrendszerüket is magyar minták alapján építették ki a XIV. században megalakuló vajdaságok urai. A vámos neve az oláhföldi szláv szerkesztésű oklevelekben vames, a vám ugyancsak várná s az ebből továbbképzett „vámolni“ jelentésű ige vámul. Az eladás tárgyát képező jószágoknak vagy egyéb árucikkeknek neve marha s ebből keletkezett a mai oláh nyelvben közkeletű és „áru“ jelentésű marha. Az árumennyiséget, mértékegységeket jelölő szavak közül említhetjük a m á z s a, mérték — ez az újjörögbe is eljutott s délszláv területen már a XIII. század óta kimutatható — és vég szavakat, amelyek szintén még a középkor vége felé kerültek az oláhba és több más szomszéd nyelvbe. Emeli ezeknek az átvételeknek művelődéstörténeti fontosságát, hogy itt nem holmi fényűzésből vagy múló divat hatására kölcsönvett kifejezésekkel és intézményekkel van dolgunk, hanem az állami, városi és kereskedelmi életnek elemi fontosságú, alapvető fogalmaival. Szomszéd népeink csaknem kivétel nélkül átvették a l d o m á s szavunkat is s feltehető a középkori adatok gyérsége ellenére is, hogy legtöbbjüknél régi kölcsönzéssel van dolgunk. Erre mutat a csa-horvátban a XV. század derekán kimutatható a l d o m á n i k.

A mesterséget céhszerű tökéletességgel elsajátító iparos mester neve ebben a magyaros hangalakjában több szomszédnép nyelvében honosodott meg s a szónak általában mindenütt több változata ismeretes, amelyek bizánci, olasz, német, magyar forrásokra utalnak. Különösen magyar forrásból erednek az oláhföldi szóalakok s ez még

Iorga szerint is annak tudható be, hogy a moldvai és a havaselvi városokban sok magyar lakott. Átvették az oláhok mesterség szavunkat is, amely már a legrégebb szövegekben számtalanszor megtalálható s bizonyára még a középkor végén vált ismeretessé. Okleveles adatunk van pl. arra, hogy Nagy István moldvai vajda Mihály mestert a fegyverkovácsot megbízta azzal, hogy a török ellen készülõ seregét a szükséges hadi szerszámokkal lássa el. Hasonlóan nagy elterjedtségre tett szert a déli népeknél mindenütt gyökeret verõ gazda szavunk, amely lengyel nyelvjárásokba is behatolt. Régi, XV. századi adatokat csak oláhföldön és a szerb-horvátban találtunk.

A jogszokások terén tapasztalható középkori magyar hatásoknak nyelvi nyomai közül az összes szomszéd népekhez elvándorolt határ szavunkon kívül idézhetjük a kezes, kezesseg mûkifejezéseket, amelyeket elõször egy 1434-bõl keltezett moldvai panaszlevélben találtunk. Érdekes, hogy szláv eredetû szavatos (régőbbi alakja savad0s) szavunk — bizonyára a jótállás gyakorlatával együtt — magyar közvetítéssel került a régi oláh nyelvbe, amint ezt a XV. század derekán feltûnõ okleveles adatok bizonyítják. Ugyancsak magyar forrásból származik a szláv szerkesztésû oláhföldi oklevelek ponosluvatigéje, amely a magyar „panaszolni; panaszt emelni“ átkölcsönzése. Itt említhetjük meg a vajdák által a hosszabb útakra kelõ és értékes árukat szállító kereskedõk részére kiállított salvus conductus-ok szókincsében állandósult bantuvati igét, amely a „senki ne merje bántani õt (vagy õket)“ klisészerûen ismétlõdõ mondatban 1413 óta igen gyakori. A szó egyébként a ruténban, bolgárban és a szerbben is megvan, középkori okleveles adatot azonban csak a szerbbõl ismerünk.

A szomszéd népekre, azok mûveltségére és nemzeti öntudatuk fejlődésére a késõbbi századok folyamán is nagy hatással volt a Kárpátok medencéjét uraló magyarság. Nem célunk e rövid áttekintés keretében kitérni ezeknek ismertetésére, a Belgrádban nemrégiben rendezett könyvkiállítás ízelítõt nyújtott arról a fontos misszióról, amelyet az Egyetemi Nyomda a környezõ népek — a görögöket sem véve ki — nyelvének és írásbeliségének fejlesztése terén végzett. Az „Apollo“ hasábjain sűrû egymásutánban jelennek meg a magyarság és a szomszédnépek szellemi kapcsolatait tárgyaló tanulmányok s tudományos folyóirataink fokozódó érdeklõdéssel fogadják a hasonló tárgyú munkákat. Ennek ellenére még rengeteg a tennivaló. Amilyen örömmel tölt el bennünket a közép-kelet európai összehasonlító irodalomtörténeti kutatásnak Eckhardt Sándor ösztönzésére megindult fellendülése, olyan nagyon kell hiányolnunk a nyelvészeti kapcsolatok terén sok vonatkozásban még mindig fennálló hiányokat. Részletes felderítésük sok más természetû problémával együtt egyelõre a talán nem is távoli jövő feladata. Felesleges hangsúlyoznunk, hogy a dunamedencei magyar öntudat nevelésére és megerõsítésére éppen a magyar és a magyar közvetítésû mûveltség szertesugárzásának módszeres feldolgozása és a nemzet minden rétegére kiterjedõ megmutatása lehet egyik leghatékonyabb eszközünk. A világháborút megelőzõ esztendõk magyar tudományossága ezeket a kérdéseket nem mindig

kezelte a kellő odaadással, újabban azonban az intézményes keretek hiányának ellenére is megszorodott az egyéni kezdeményezők száma s ezeknek összefogása — még mielőtt elkedvetlenedés venne rajtuk erőt — hálás feladat volna. A szomszéd népek történetében elásott magyar hatások részletes felkutatását ugyanis hiába várjuk másoktól — ezt nem mindig kedvező tapasztalatok alapján merjük állítani — s ezért nekünk kell elvállalnunk ezt a munkát. Ehhez pedig meg kell tanulnunk a környező népek nyelvét. Nemcsak azoknak a nyugati népeknek a nyelvét, történetét, műveltségét kell ismernünk, akiktől annyit kaptunk, hanem foglalkoznunk kell a peremnépekkel is, amelyeknek mi adtunk és közvetítettünk. Bár e sorok írójának saját kutatásai alapján elsősorban a magyar-oláh kapcsolatok terén van részletesebb áttekintése, bizvást hiszi, hogy a tótok, rutének, szerbek, horvátok és szlovének magyar kapcsolatai is lebilincselő monográfiákat töltenének meg.

TAMÁS LAJOS

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 12-én délben. — írógépen írt cikkeket kérünk. — Csak olyan cikket közlünk, amely még semmiféle formában nem jelent meg, tehát idegen nyelven sem. — Nyilvánosság előtt elhangzott előadások közlésétől is tartózkodunk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímzett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével a szerzői jogot a Magyar Szemle megszerezte. — Szerzőink különnyomataikat megállapított tarifa szerinti az Athenaeum nyomda igazgatóságánál szíveskedjenek közvetlenül megrendelni, legkésőbb a szám megjelenésétől számított két héten belül. — A különnyomatok csak a Magyar Szemle Társaság hozzájárulásával bocsáthatók könyvkereskedői forgalomba.

MAGVAR SZEMLE

1939 AUGUSZTUS

XXXVI. KÖTET 4. (144.) SZÁM

LÍRAI TÖRTÉNETSZEMLÉLET

A CÍM NÉMI MAGYARÁZATRA SZORUL. A múlt eseményeit, amik a történetet alkotják, alig lehet anélkül szemlél-nünk, hogy egyéniségünkől valami bele ne keverednék a képbe, aminthogy közismert igazság: tiszta objektivitás a történetírásban elérhetetlen követelmény. De ha a szubjektív elem nem küszöbölhető is ki egészen a történeti szemléletből, érvényesülésé-nek vannak különböző fokai, melyeknek végső pontján, mint az objektivitás ellentéte, s a szubjektivitás legtúlzóbb megnyilatkozása, ott áll a lírai szemlélet. Amint a lírai költészet az alkotó egyéniség feltárulása, s a külső világ csak anyagot szolgáltat hozzá, ehhez hasonló a történet dolgainak lírai kezelése is: a múlt eseményei, a történet elmúlt, lezárt folyamatai csak anyagot és alkalmat szolgáltatnak egy-egy léleknek, hogy kitáruljon, kívánságait, panaszait, reménységét kibocsássa a világba, nem lírai vers, hanem történelmi szemlélet közegén át.

A lírai történetpszemléletnek mindig voltak önkénytelen művelői, — szándékosan nehezen fordulhatott valaki az önkifejezésnek ehhez a kétéltű, hogy ne mondjam, suta, fattyú eszközhöz. Nagy ritkán esett meg, hogy nagy történész-tehetségekben oly erős volt a lírai elem, hogy munkáik objektivitását szinte teljesen megsemmisítette. De amit Michelet, Lamartine, Treitschke művei objektivitás dolgában vesz-tettek, azt megnyerték a lírai szenvedély s az abban megmutatkozó hatalmas egyéniség révén. Sajnos azonban, a legtöbb lírikus, aki történettudományban is kontárkodott, csak fűzfapoétának volt való, s innen van az, hogy a lírai történetpszemlélet termékei legtöbbször csak szerzőik pártnézeteit fejezik ki, a lírának és történettudománynak egyként alantas, primitív fokán. Példák nálunk is fölös számmal akad-nak, a háború előtt a negyvennyolcas pártszemlélet műveiben, azóta pedig mint a párt- vagy világnézeti propagandák eszközei.

De vannak idők, melyek a múlt lírai szemléletének kedveznek, s alkalmat adnak, hogy e nemből magasabb erkölcsű termékek szülesse-nek meg. Vannak idők, amikor az emberek számára nem marad egyéb reménység, mint hogy a történet könyvében lapozzanak és annak betűi-ből állítsák össze a szabadító szót, vagy ha pesszimista a szándékuk és természetük, a végső lesújtó értelmet, mely kétségbeesésüket leg-alább annyiban nyugtatja meg, hogy igazolja jogosságát. Ilyen történeti helyzetben a nemzet jobbjai is folyamodhatnak a történelemhez, amiből persze az a veszedelem származik, hogy mivel nem tanulták

meg a történettudomány módszereit és eszközeit, amit mégis nehéz munkával kiánsnak belőle, az többnyire értéktelen, rosszul megismert, félreértett adatokból készített, néha együgyű szintézis, talán alkalmas az ő egyéni szükségletük kielégítésére, de torztükör a múltat illetően. Lehet, hogy az ilyen munkára vállalkozó „jobbak“ érzik is, hogy nem olyan matériához nyúlnak, mely órájuk vár, mégis kezükbe veszik, formálni próbálják, annyira erős bennük a kifejeződésre törekvő belső szenvedély, egyszóval a líra. Ha költők volnának, versben keresnék az önmegnyugtatót, de mivel nem azok, hanem művelt, olvasott, író-emberek, ezért a történethez nyúlnak, mely a tudomány fáradásai folytán ma már nyitott könyv, érthető nyelven írva, bárki lapozhat benne. Napjainkban még egy körülmény taszítja ily történet szemlélet felé épp jobbainkat. Tudvalevőleg a diktatúrának és totalitásnak kifejezési formája, egyetlen előadó művészete a monológ: a hatalmasok monológokban adják ki utasításait és parancsait, melyeknek ellenmondás nélkül engedelmeskedni kell; más beszéd a totalitások diktatúra alatt nem hangzik, mint monológ, miután a vita, diskusszió, tiltakozás lehetősége megszűnt, s az állandó helyeslés a tömegek részéről már nem is emberi hangként, hanem természeti jelenségként, távoli víz zúgásaként ér a parancsoló fülébe. Ehhez nem kell a totalitás formális megvalósítása; a gyöngébb idegzetű, érzékeny lelkek, azok, akik nem szeretnek „veszekedni“, enélkül is könnyen elszoknak az ellenmondástól és kritikától, főként látva azt, hogy minden kritika brutális visszautasításra és gyanúsításra talál azok részéről, akik monológ-pártiak és alig várják, hogy nyilatkozataikra helyeslő népzúgás, kollektív taps, de minél kevesebb egyéni hang válaszoljon. Ilyen esetben az érzékeny jobbak maguk is monológra fanyalodnak: lírai történet szemléletüknek monológ lesz a formája, melyre nem várnak megvitatást, beszélgetést; nem hajlandók dialógusra, mert ők megírták a magukét, kiírták lelküket s az olvasó vagy elfogadja, vagy nem, ezzel már nem törődnek. A lírai monológ magában is kielégít, s nincs szüksége, mint a politikai monológnak, kollektív helyeslésre.

CSABAI ISTVÁN lírai monológja „A végvári magyarság és kultúrája“,¹ ennek a műfajnak még inkább történeti érdeklődésű terméke; szerzője Gerevich Tibor iskolájában képzett műtörténész, aki a témáját illető történeti kútfőket is áttanulmányozta még ezen a téren is, mely tulajdonképpen nem az ő szakmája. Lírájának a magyar történettel kapcsolatát világosan elénk tárja egyik utolsó bekezdése, melyet idéznünk kell:

„A magyar történelemben a hősiesség, a balsors és az Isten csodálatos egységbe szövődik össze. Történetünk előre törtető vonalát minduntalan megtöri a végzet, de a tragikus végvári heroizmus érzi az isteni rendelést és mégis csak előre lendül. A magyarság egyetlen hatalmas szervezet, állandó harc- és halálkészség, a test és lélek szüntelen készültsége a szolgálatra, szakadatlan szellemi honvédelem. A tragikum, amely egyik alapvető életérzése, nem pesszimista, hanem heroikus, és legjobb megnyilvánulásában magasztos derűt sugároz. A magyarság két legneme-
sebb pólusa, az Isten előtt való folytonos bűnbeismerés, az azzal járó meg-

¹ A Magyarságtudomány Könyvei II. 1939. 1—158. 1.

tisztulás és a lankadatlan végbeli hősiesség, mely nem a sikerért küzd, hanem azért, mert legbensőbb életformája követeli meg a hetyke és derűs heroizmust. E között a két pólus között pedig ott izzik az egész magyar kultúra.“

Ez a szöveg, a pólusok és heroizmus emlegetésével, Csabainak a német filozófiához való közeli kapcsolatait is felfedi, aminthogy gondolkodását és annak módszereit hegei dialektika, Leopold Ziegler és Prohászka Lajos vándor-bujdosó párhuzama erősen befolyásolta is. Tévedései, vagy tán helyesebben: tévelygése is ebből a német módszerből, a pólusok, anti- és szintézisek erőszakolásából származnak. A magyar élet két nagy, ellentétes mozgatóját Európa-vágnak és Kelet-mítosznak nevezi, ezt a kettőt szerinte Szent László, a vallásos lovagkirály és a renaissance Mátyás király hangolta össze, - velük szemben, újabb ellentétként ott áll a steppe embere, Kún László. A végvári vitéz harcias, férfias, erkölcsileg is „agresszív“ alakját nyomon követi, megint ellentétként a borongó Bujdosó. Misztika - mágia pólusokról is szó kerül, a XVI. század a szenvedély, a rákövetkező a józanság korszaka; egymással hajthatatlanul szembenálló fogalmak kiegyenlítődnének és egymáshoz simulnak ebben a mindenre képes, mert az élettől már elszakadt dialektikában: a Széchenyitől megfigyelt ázsiai fatalizmus és a „mámoros magyarság“, amelyből az — egyke és megint Széchenyi egyként megmagyarázható. A módszer maga csábít általánosításra, aminő például a német mint a fa népe, a magyar pedig a ló népe. Kultúra és élet, azaz nomád, ősi élet ellentéte sem maradhat el; a szerző ezt a négy magyar kultúrtájra alkalmazza: a Felvidék és Erdély szerencsésen létrehozta e kettő szintézisét, az Alföld csak ezután fogja átvenni kulturális vezető szerepét, a Dunántúl, Pannónia földje pedig már elvesztette, lehanyaglott, ősi magyarságát túlon túl átítatta az idegen és szinte szerencse, hogy „forrongó és erőteljes“ egyéniséget képtelen többé termelni. A Dunán túl az „őszi színpompa már vészjóslóan sejteti a közelítő telet“ s „ezen a tájon a kultúra elvesztette vitális gyökereit“. Ilyen részletelnél érzik a lírai monológjelleg: a szerzőnek ez a meggyőződése, melyhez belső erőktől üzetve jutott el, s oktalanság lenne az olvasó részéről vele vitatkozást kezdeni. És a szerzőnek is szerencséje, hogy nem óhajt dialógust, mert akkor néhány tárgyi tévedése is kiderülne és az is, hogy a „tusakodási kedv“, melyet éppen Vörösmartyban hiányol, talán abban sem nagyon erős, aki a mai bajok elől lírai monológba menekül.

De a kárpálást félretéve, Csabai könyve németes szellemtörténeti dialektikája, elhamarkodott általánosításai, a katolikus életmód és gondolkodás félreismerése mellett is örvendetes jelenség, bizonyítéka annak, hogy a magyar út és végzet nehéz kérdései a fiatal lelkeket még képesek felkavarni és belőlük tiszta magyar hitvallást kikényszeríteni akkor is, mikor pedig a magyar hitvallás rég kortesbeszédnek szemétdombjain hányódik és szinte minden jobb magyart elijeszt attól, hogy magyarságát kitárja. Csabai a végvári vitéz alakjába sűríti össze Balassa és Zrínyi vitézségét és műveltségét: a magyar ideál a viharban egyedül, magára, saját erejére hagyott harcoló vitéz, akinek új és új feltámadásait keresi a későbbi századokban és természetesen végül is Adyban találja meg. Tragikum, heroizmus, Napkelet, nomád magyar, paraszti élet,

népiesség Adyban lelnek végső megtestesülésre, ami magában véve nem lenne sem új, sem túlságosan érdekes, ha az egészet nem a török háborúk vérzivatarából gyökereztetné ki a szerző. A ma divatos paraszt-Ady képletet beleépíti a magyar történetbe, s a humanista renaissance-szal összekapcsolva megnemesíti; ennél a munkánál a XVI—XVII. század félig népi verses szövegeit és a népköltészetet aknázza ki; nyelve is a magas tárgyhoz illő kifejező, többnyire zord, komor, Zrínyitől, Adytól, Szabó Dezsőtől befolyásolt retorika. Múltunknak magas igényű és magas erkölcsű értelmezését adja és ha a kép nem mindig igaz is, de erőteljes, bátor, szép és vigasztaló. A lírai monológ nemcsak a szerzőt könnyíti meg ebben az esetben, hanem hallgatóit is, akikben bizakodást végső fokón a nemzeti harmónia lehetőségének ösztönös érzését kelti fel.

OTT HARMÓNIA, ITT DISZHARMÓNIA, ez az élet, mert az emberek is ilyenek: az egyik arra képes, a másik csak emerre. Németh László az utóbbiak közé tartozik, s aki korábbi munkásságát csak távolról is ismerte, nem csodálkozik, ha legutóbbi művét, a „Kisebbségben. -t olvassa.¹ Ennek megírására az alkalmat, a szerző szerint, én adtam, amikor a Magyar Szemle egyik számában a „törzsökös magyarokat“ arra biztattam, hogy Bethlen István gróf, Ravasz László, Babits Mihály és Horváth János mellett őt is kérdezzék meg az asszimilációt illetőleg. Németh Lászlóra azért gondoltam, mert az ő korábbi nyilatkozataiból tudtam, hogy ez a téma neki is gondot okozott és hogy arról ő is körülbelül úgy gondolkodik, mint a többi felsorolt. Hogy nem tévedtem, ez kiderül mostani munkájából. Benne az asszimilációt németek és zsidók számára egyként lehetőnek, s viszont a tömeges és felületes asszimilációt károsnak tartja; ha csak erre a feltett kérdésre korlátozta volna válaszát, akkor semmi eltérés nem volna közöttünk.

De Németh László egész szellemi berendezése annyira függ lírai hangulataitól és oly kevésbé hajlandó magát bármely, nem tőle megállapított fegyelemnek alávetni, hogy az én egyszerű, mellékmondatbeli felszólításomra egészen másról írt majdnem száz lapot. Amellett, hogy az asszimiláció szomorú jelenségeit sem ismeri félre, témája mégsem ez. Szerinte nem a túlságos asszimiláció és nem a már kétségtelenül megindult disszimiláció az egyetlen veszedelem: ez sokkal régebb keletű, a XVIII. század közepe óta rágja a szű a magyarság fáját. A kórokozók pedig maguk a magyarok, még pedig nem is kevesen, hanem a többség, a mindenkori magyar értelmiségi osztályok tömege, mert ezekben mindig több volt az igaz magyarságtól elidegenedett „híg magyar“, mint az igazi, a „mély magyar“. Mivel pedig az igazi magyar mindig kevesebb volt, ezért az ilyen mindenkor „kisebbségben“ élt a többi, hozzá hasonlóan magyar származású magyar többséggel szemben, s nem tudván erre rákényszeríteni a saját „mély magyar“ akaratát, így lett a magyar élet Bessenyeitől kezdve „híg magyar“, rossz magyar, magyartalan. Értsük meg tehát, kisebbségben a magyarság van, az igaz magyarság — a magyar többséggel szemben, legalább is 48-ig nem a német-zsidó-szlával szemben. Eleinte nehéz ezt meg-

¹ Tanú-könyvtár I. Kecskemét, 1—95. 1.

érteni, s valóban kockázatos dolog így, néhány száraz szóval rekapitulálni az egészet, mert így legjobb esetben, szelíden kifejezve naiv primitívségnek látszik; de Németh Lászlónak belső túztól fűtött, s kiindulópontjától kezdve nyílegyenes logikával megírt szövegében az előadás művészete — mely Németh lírai tudományának is, Csabaiéhoz hasonlóan, fő előnye — már szinte az elhíhetőség határához közelíti.

De bármennyire sajnálom is, hogy gondolatmenetének száraz előadásával Németh Lászlót szinte kompromittálom, olvasóim kedvéért mégis meg kell tennem, ő kétszáz utóbbi évünk történetét az irodalom nagy emberem keresztül tekinti, s megállapítja, hogy voltak igaz, mély magyar szellemek, de azok mind elbuktak, elpusztultak, megőrültek, nyom nélkül eltűntek, s nem tudták véghez vinni a magyar élet megmagyarosodását. A mély magyarrá előléptetésnél a szerzőnek sajátságos szempontjai vannak. Bessenyei után Csokonai és Berzsenyi volt az igaz magyar, de jött Kazinczy, aki kiirtotta őket, mert „nem tűrte meg a gondolkozást“, idegen irodalmak visszfényén ujjongott és gyűlölte, ami magából él, Csokonai és Bessenyei mellett Bacsányit, Kármánt, Verseghyt akik mind Kazinczy áldozatai. A „Kazinczy körül támadt pusztulás és ürességbe“ esett bele Kölcsey is, aki e monológ során az igazi, népi magyar nyelvet Kazinczy parancsára az irodalomból kiszorította. Bessenyei, Csokonai, Berzsenyi, Kármán, Bacsányi, Verseghy, mindnyájan bizonyos vonatkozásban sorsüldözött, célba nem ért, koruktól el nem ismert írók voltak: a lírikus szerzőt a „tragikum“ nyeri meg számukra; aki a tömegnek tetszik (Kazinczy bizony nem tetszett), avagy pályáján sikereket ért el (Kazinczy tekintélyt, szegénység mellett), azok eo ipso kártékony szellemek. Kisfaludy Károly többszörösen hajótörött, tehát kegyelmet nyer (ennek megokolása egyik legerőszakosabb részlet, ahol a lírai „sic volo, sic jubeo“-t még Németh stílusa se tudja elleplezni, repedten kong). Széchenyi is kegyelmet kap, de nem azok, akik Németh nélkül vagy pláne előtte is becsülik őt, ezek „mára kacintó kikészítéssel“ vámmoltatnak. Vörösmarty és Arany már lebuknak trónusukról, mindkettő az „elsüppedt ember benyomását“ teszi Némethre. Vörösmarty nyelve nem az övé, hanem Berzsenyié és Helmezyé, ifjan még felemelkedik egyszer, Jókaihoz, öregségében néha, Adyhoz, egyénisége a valóságban egy megtört, nem igazi magyaré, aki azonban oly súlyos tartalmat hordoz magában, hogy nem tud megmaradni a híg magyarok kezében. (Mellesleg, Németh lelki berendezése, mely ezekért az állításokért felelős, nemcsak a magyar múlt és irodalommal szemben ily keserű, teli van előadása személyes gyanúsításokkal; egy-egy tényből, ami nem erkölcsi vonatkozású, erkölcsi vádakot kovácsol, amikre kár visszatérni; egyszer ha lírája változik, maga is másként fog gondolkodni; jellemző ily rosszkedvű mellékmondattaira, amikor például a Vörösmartyt legtöbbször becsülök, már csak ezért is, asszimilánsoknak tartja — beteg gondolattal.) Petőfi igazi ember, magyar is, de „nem ért le ahhoz a magyarsághoz, melynek lassú elsüllyedését“ Kazinczy, Kölcsey, Vörösmarty káros munkája következőként Németh siratja. Szerinte Petőfiben „magyar alkati kincseinknek nem fakadt ki olyan tömlője“, aminő Ady, Móricz Zsigmond, vagy akár Gyulai Pál volt (ez utóbbi egyébként „gyermekköltő“ volt, aki többre

vállalkozván képességénél, csak ártott a magyar irodalomnak). Arany végre mély magyar volt, de költészete nem, mert ő a „faji szempontból legmegfélemlítettebb lángész“, művei épp azért nyertek a közönségben diadalt, mert nem az igazi magyarságot fejezik ki. A századközép legigazibb magyarja Kemény Zsigmond, aki igaz, hogy sikereket ért el, de viszont meg is örült, s ezenkívül Németh szerint nem is ért el elég sikert, mert hiszen például politikában „maga elé tolta Deák Ferencet“, ezt a merev egyoldalú jogászt, akinek bölcsesége tulajdonképpen Keménytől sugott volt. Deák „elkérgesítője“ volt Kemény eszméinek a politikában, mint Gyulai Pál az irodalomban. A Deák-Kemény körüli politikai helyzet ily leírásának körülbelül annyi a reális értéke, mint például (ne vegye sértésnek Németh) a paradicsom leírásának Danténál. Arany után fölös számmal vannak a kor értetlenségétől vagy tüdővészttől korán félretolt írók, ezek mind „mély magyarok“ lesznek, azután jön Ady, Móricz és bizonyos fentartásokkal Szabó Dezső, — a szerző lírája önmagánál megáll — s a híg magyarok közé besoroztatok Babits Mihállyal és néhány tanárral, köztük Horváth Jánossal e sorok írója is. A tanárok közös bűne az volt, hogy a Napkeletben boldogult Tormay Cecillel résztvén „nagy iparkodással voltak a jobboldal kopársága iránt.“ Nekem persze egyéb bűneim is vannak, szégyenlendők: Habsburg-katolikus történetírás, a Magyar Szemlénél Bethlen István gráfiai kötött szövetségem „Ady magyarsága ellen“, viszont a Korunk Szavának nevem odaadása, — egyéb vádjait fel sem sorolom, mert nem kívánom, hogy ha egyszer öregkorában kezébe tévednek e sorok, arca elsápadjon vagy elsötétüljön.

Ezt a gondolatsort végignézve, csak akkor látunk mögötte értelmet, ha tudjuk, mit sirat Németh a Bessenyei óta ilyképpen, végzetesen dekadens, már nem is magyar magyar irodalomban. Azt képzeli, hogy ha Kazinczy nyelvújítása nem jön és ha az irodalmi nyelv nem szakad el a pórtól, akkor az a „népi“ nyelv és vele ősi népi magyar alkat fog tovább alkotni a mai napig, amelyet Bessenyeiben és Berzsenyiben, Adyban és önmagában vél felismerni. Persze a történeti fejlődés az irodalom terén is megfélebbezhetetlen, s legfőlegb álmok hősei, általában: gyermekek sírhatnak oly őszintén azon, ami nincs meg és nem is lehetett meg. Az irodalmi és népi nyelv már jóval Bessenyei előtt elvált egymástól, s egyetlen, történettel bíró nép életében sem lehet visszasírni azt a kort, melyben e kettő még oszlás nélkül egy volt. Molière-től és Goethétől senki sem kívánja, hogy a francia paraszt vagy rajnai vincellér nyelvén írt és lelki alkatában azzal egyezett légyen; ilyen kívánságokkal csak a szegény magyar költők gyötörtetnek utólag. Csak éppen nálunk akadnak művelt, képzett emberek, akik akaratos gyermekként összetörik a játékbabát, mert nem parasztruha van rajta.

Németh itt bizonyára lírai monológot mondott, de csak részben a sajátját, részben azokét, akik ma parasztigézetükben vakon hadonásznak a nemzet porcellánboltjában. A felsoroltakat Németh előadásában egyéb parasztrekvizitumok tarkítják, így a dunai parasztnépek szövetsége, Európa kertgazdasága, tiszta lírai elképzelések. Ezek azonban rendkívüli erővel hatnak gondolkodására, annyira, hogy hatásukat le sem tudja többé mérni. Így amikor Erdélyi Józsefet azért tartja mély

magyar költőnek, mert „a maga román mélyét is használni tudja.“ Azaz, ha valaki nem magyar parasztból, de legalább dunai, idegen parasztból lesz magyar, könnyebben lesz „mély“ magyar, mint ha magyar, de nem paraszt származású... Uraim, nem volna jobb hagyni e játékot azokra a magyarokra, akik egykor a parasztságból mint igazi új középosztály ki fognak emelkedni, s így önmagukról realiztikusabban fognak gondolkodni, mint a mai entellektüelek (ami Németh is) — és nem volna-e hasznosabb, összefogni mélynek és hígnak minden magyar átalakulás egyetlen feltétele megvalósítására, a parasztszegénység földhözjuttatására! Ami persze nem akarja akadályozni, hogy bárki is tovább álmodja lírai történetét, kritikáját, próféciáját, ahogy neki jólesik.

AMILY LEVERŐ ÉS SAJNALATOT KELTŐ LÁTVÁNY Németh László vergődése a „szigeten“, melyet elátkozottá tett önleikének zavargása, annyira vigasztaló Karácsony Sándor emberszeretete, realiztikus ítélőképessége és mégis derűs optimizmusa. Nagy könyve: „A magyar észjárás és közoktatásügyünk reformja“¹ külsőleg világosan tagolt mű: három részben a magyar alsónéposztály, középosztály és felső osztály lelki alkatát, s a nekik megfelelő iskolai reformot ismerteti, illetőleg azt vizsgálja, mennyire nem felel meg a magyar lelki alkatnak az életben lévő iskoláztatás és ezt hogyan kellene, az utóbbi húsz év oktatásügyi reformjaival is ellentétben, gyökeresen megváltoztatni. Mindez azonban csak keret; kitöltő tartalma nagy tarkaságban, egymásba kuszait vadszőlő és örökzöld összevisszaságában veti fel a magyar jelleg, faj, történet, végzet szinte minden lényeges kérdését és ad rá eredeti, meglepő választ. Logikája gyakran már annyira eredeti, hogy mintha már nem is volna logikus; stílusa is oly eredetien terhelt népi képekkel és mondásokkal, hogy bár élvezetes és tanulságos, de néhol már megtanultnak látszik. Lehet, hogy ezek a túlzások tanítói jellemének árnyoldalai; Karácsony Sándor nemcsak tanár, aki évtizedek óta tanít érte lelkesedő fiatalokat, hanem igazi nemzetmentő, aki fiatal és felnőtt egyénenként kezelve akar felemelni az igazi magyar művelődés és tudomány fokaira. Alig lehet megindultság nélkül nézni folyvást megújított próbálkozásait, hogy szülőfalujában parasztfiúk gondolkodását gimnáziumi színvonalra emelje, de persze nem elméleti nemzetnevelő, nem olyan, aki a megnevelendő tömeg egyedeihez már nem jut el; Karácsony emberek közt él és könyvéből úgy vélem, hogy reggeltől estig fáradozik a vele találkozó emberek magyarosításán és emberiesítésén.

Mert magyarság és emberség nála is egybeesik, mint minden igazi magyar gondolkodónál. Az elméleteket, melyek a mai tömegeket és velük a középosztályt is megfertőzték, nyugodtan elutasítja, mintha nem is tudná, hogy ezzel valami bátorságot tanúsít. Valódi történeti érzékről tanúskodik megállapítása:

„Az, hogy ‚magyar.‘ nem faj, nem vér, hanem lélek dolga. Nem a vér alakította ki a magyar lelket s hozta létre így a magyar fajt, hanem ellenkezőleg, a magyar lélek hatott a vére s most és minden időben az

¹ Exodus-kiadás, Budapest, 1939, 1—303. 1.

a magyar faj, amit a magyar lélek áthatott. Mindenki olyan mértékben magyar, amekkora mértékben magyar lélek ereje él és hat rajta keresztül.“

Vagy másutt:

„Az a nem magyar fajú „magyar., aki őszintén gyürkőzött neki itteni és mostani „magyar. feladatainak, feladta eredeti álláspontját, átvette a mi munkarhythmusunkat, tempónkat, stílusunkat és módszerünket, lélekben tehát magyarrá vált, fiziológiailag is átváltozhatott.“

Az asszimiláció lehetőségét széles gesztussal elismerve, a nehézséget abban látja, hogy a magyar élet, tempója, stílusa, a magyar észjárás és filozófia alapjaiban idegen Európától; a magyar ember az itteni, európai világ mozdulásaira ázsiai módon reagál, s amikor mi, a műveltek európai sínekre akarjuk vezetni gondolkodását, ezzel lehetetlent erőszakolunk. A magyar ember könnyen magáévá teszi az európai műveltséget, melyre nagyon is szüksége van, de csak akkor, ha észjárását nem kell tanulás közben kifecskesznie. A különböző nevelési reformok is azért hatástalanok, mert nem-magyar gondolkodás szüleményei. Karácsony itt részletesen ismerteti a szelekció, tehetségkutatás, megszigorított ellenőrzés, tantervváltoztatások sikertelenségeit, a frázis megszokhatatlan, hivatalos tanítását, melynek eredményeként nyolcéves gyerekek dolgozatukban boldogan felsőhajtanak: „Húsz év óta vártam erre a napra.“ Nem kevésbé találó megjegyzései vannak az egyetemi reformtörekvésekre is.

Most olvasóm joggal kérheti, miért kerül ez a realiztikus, az egész magyar világra kitárt szemű könyv a lírai monológok sorába? A válasszal nem szeretném megbántani Karácsony Sándort. Legtöbb következtetéseit világosnak érzem és elfogadom, de kiinduló pontját homályosnak, tárgyilag meg nem alapozottnak, egyéninek, lírainak. Már magában véve az a törekvés, hogy egy nemzet jellegét mindösszesen két vonással állapítsa meg, a történelmi élet realista sokféleségét félretelva, lírai kezdemény, amint nem kevésbé az például a spanyol Madariaga híres kísérlete, mellyel az angol, francia, spanyol jelleget egy-egy vonásra akarta redukálni. Karácsony szerint az európai lélek szubjektív és komplikált, a magyar pedig, mint ázsiai eredetű, objektív és kifejezésmódja primitív. Az Európába jutott magyar azonban szintézis is, nem eurázsiai, hanem euramerikai, pontosabban így:

„Objektív, ez településföldrajzi és történelmi szempontból egyaránt azt jelenti, hogy inkább keleti, mint nyugati, még mindig valamicskét ázsiai. Pontosán: primitív, de úgy primitív, hogy mindenre kész és képes. Alkalmazkodón ázsiai, olcsó szellemeskedéssel (vagy többel, mint szellemeskedéssel) így fejezhetném ki: parlando rubato-n ázsiai... (A magyar) az euramerikai képződmények között tartalmilag a legobjektívebb, tehát a szemlélődő ember a legkevesebbet vegyített szubjektív egyéniségéből a természeti jelenségek objektív hűségű szemléleti tartalmához. Legprimitívebb: tehát folklorisztikus, néplélektani szempontból valósággal elemi lelki jelenség e tartalomnak minden megnyilvánulási formája.“

Így kiragadva az összefüggésből ez a részlet kevésbé világos, mint Karácsony legtöbb magyarázata, de annyit megértet, hogy szerinte a magyar (amint a parasztságban megnyilatkozik) közelebb áll a természethez, mint a nyugati népek. Erre azonban hosszadalmas, fáradságos vizsgálatok árán jutott el a tudomány, illetőleg az életmegnyilvánulás különböző területem keresztül. Itt tévedt le a realiztikus

útról a lírai bozótba. Azt hiszi, hogy a magyar polihisztor természet (amíg a nyugati tudományszpecializálódás ki nem vetkeztette ebből), s így nem veszi észre, hogy ő maga is polihisztori utakon jár, amikor a nyelvészet, történet, földrajz, néprajz, zene, pedagógia, filozófia tényeiből együttesen következtet. Objektív-primitív elméletére ennyi-féle tudományágon keresztül jut el, s így természetes, hogy hibákat követ el, melyek végső eredményeit is veszélyeztetik. A magyar nyelvet illető hosszú fejtegetéseit, bár tele vannak népi és irodalmi kifejezésekkel, szellemes megfigyelésekkel, gyökeres magyar, gyakran református színezetű érzéssel, aligha írják alá nyelvészeink, s azt, hogy a magyar nyelvre jellemzőnek talált mellérendelés más nyelvekre is jellemző lehet, amelyek a magyarhoz hasonlóan még nem kerültek az irodalmi nyelv diktátuma alá, még a magamfajta nyelvtudománytalan ember is ellene tudja vetni. De Urai heve tovább viszi Karácsonyt: megállapítva, hogy nyelvünk „mellérendelő“, szociális életformánkat is mellérendelőnek találja. Szerinte a magyar az autonómiák népe, amikor is nem a megyei és magasabb fokú autonómiára gondol, hanem arra, hogy a faluközségek mindig önmagukat igazgatták. Itt egyetlen adatra támaszkodik, szülőfalujának, Földesnek a XVIII. és XIX. században megfigyelhető autonómiájára. Ez a szabolcsmegyei község azonban compossessor kisenemesek birtoka volt, s ennél fogva egyáltalában nem bizonyíték a jobbágyszépek autonóm igazgatására, melyről különben is tudjuk, hogy a török korszak óta majdnem egészen megszűnt. Mai népünk önállótlanága a közigazgatásban és politikában, ami őt kortesek hazudozásai és butítása kész prédájává teszi igen sok helyütt, éppen abból származik, hogy a jobbágyságnak utolsó évszázadaiban sohasem volt autonómiája, mindig csak igazgatták és parancsoltak neki, s ennél fogva török korszak előtti politikai érzéke, mellyel a vele még földközösségben élő földesuraival együttesen igazgatta faluját, szinte nyom nélkül eltűnt. Politikai pártjaink részéről nagy önmegtagadás kellene ahhoz, hogy újra felébredjenek; legegyszerűbb módja az volna ennek, ha végre megengednék a mezőgazdasági kisenemesek foglalkozási szervezkedését, amitől, sajnos, mindenütt irtóznak. Karácsony a történeti fejleményeket nem veszi tekintetbe; egy helyütt helyesen írja, hogy „a magyar lélek nagy bizalmatlansága történelmi örökség“ és hogy a paraszt kiszolgáltatottnak és kisenemizettnek érzi magát; ez sajnos tény, de eredetét nem kell sem Ázsiában, sem metafizikolélektani okokban keresni, hanem egyszerűen a jobbágysorbéli magyar szenvedésben, elnyomottságban. A „mellérendelés“ ténye tehát nyelvészetiileg sem, történetileg egész bizonyosan tévedés, de minő kedves líra az, mikor a szerző saját szülőfaluja egyetlen példájából az egész magyarság ősi jellemvonását következteti ki! Szerencse, hogy nem vette tekintetbe Fényes Elek geográfusunk 1851-i megjegyzését Földesről: „Lakosainak egy része erkölcsi tekintetben e vidéken felette rossz hírben áll“, — bár Karácsonyt derűs emberszeretete tán megóvta volna, hogy ebből a kijelentésből borzasztó tablót fessen öseiről.

Összefoglalva: Karácsony elméleti alapvetése, s ahhoz felhasznált megállapításai a különböző tudományágak területén törekeny lábon állnak, gyakran elhamarkodottak vagy egészen alaptalanok. Érzelme,

szívverése dolgozott, mikor ezeket kieszelte, s kísérlete, hogy a nyugati tudományt magyarosan kezelje, egyelőre nem sikerült. Lehet, hogy ez is csak a parasztrétegekből egykor felkerülő új középosztálynak fog sikerülni, s az is lehet, hogy ezek az új tudósok és tanárok már nem is látnak majd oly nagy problémát a magyar észjárásban, mint Karácsony, mert észjárásuk ösztönösen is magyarosabb lesz. A természettudósok mosolyognak azon a nagy német tudóson, aki a mai káoszba tévedve „német fizikát“ írt. Karácsony próbálkozása nem ebbe a sorba tartozik: tiszteletreméltó, magas erkölcsiségű és emberségű vállalkozás, melynek tudományos alapjai gyöngék, s nem ártana, ha szerzőjük revideálná őket. De az ily alapokra elhelyezett képe a magyar társadalomnak rendkívül tanulságos, s úgy vélem, a valóságnak is megfelel. Közép- és felsőosztályunk értelmetlenségeinek és elidegenedésének részletes rajzát mindenkinek el kellene olvasnia. Még ott is, ahol lírai elindulása belejátszik munkájába, gondolatébresztő megfigyelései vannak, így a magyar bűnök: szalmaláng, patópáloskodás, turáni átok, sültgalambvárás optimista magyarázatánál. Ott, ahol a mai bajokat nem látja végveszedelmeseknek és végül is a passzív rezisztencia ázsiai fajtájától, a „csömörtől“ reméli elidegenedési folyamatunk megállítását, már megint áttör a líra, az ő egyéni optimizmusa. Az olvasónak nehéz ettől a harmonikus, emberi és keresztény lelkű írótól visszatérni a könyörtelen életbe...

SZEKFÜ GYULA

SZLOVÁK ZÚRZAVAR

AMI MÜNCHEN ÓTA az egykori Csehszlovákia területén történt, sokkal több, mint amit hasonló fordulatoknál produkál a történelem. Máskor is államok vesznek el, területek tulajdonost változtatnak, a történelmi igazság régi sérelmeket orvosol. De máskor arányban van a történés az idővel, az eszmei változás az előzmények fejlődésével.

Az új szlovák állam első baja éppen a változás aránytalanul sebes ritmusa. Múlt nélkül jött a jelen, álmokon túl a valóság. A történelem nem szokta a népek vágyait és álmait teljesen vagy mértéken felül kielégíteni. Szerencsés fordulat sem szokott többet jelenteni, mint nagyobbra méretezett vágyak és törekvések lényegesen kisebb teljesülését. A szlovák nemzettel éppen az ellenkezője történt. Iskolai és egyéb kulturális követelmények mellett a szlovákságnak 1848 óta olykor kisértő és visszatérő maximális vágya és elgondolása a politikai autonómia volt. Így volt ez a 48-as forradalmi kavardás hirtelenségében, így kérték ezt a kiegyezés utáni maximális tervek és így maradt meg változatlanul a cseh uralom húsz évében. Hlinka sohasem gondolt önálló államra; az ősz, fanatikus harcos, a nemzetté válási folyamat legérdekesebb és legjellegzetesebb alakja legmerészebb terveiben sem haladta meg az önkormányzat határait. Autonómiát hirdetett Tuka Béla is, autonómiára gondolt Sidor és Mach, és akik közvetlen közelségből ügyelhatték, ami történt, tisztán és kétségtelenül tudták, hogy a „vacuum iuris” elmélete önmagát fedte. Az autonómia tartalmát, az autonómia közjogi keretének hovátartozását tekintve különböztek a vélemények — volt területi és személyi, föderatív és autonóm, lengyel, magyar és cseh orientáció (a magyar orientáció csak a régebbi generáció tagjaiban és részben a tömegekben) — de egyben semmi eltérés sem mutatkozott: önálló államra senki sem gondolt. Az új állam első teoretikusa, Tuka Béla ezt a hiányt most utólagos belemagyarozással igyekszik pótolni. Mutnyánszky Lajos, a volt bécsi szlovák rádió vezetőjének nagy port felverő könyvéhez („Harc az éterben a szlovák önállóságért”) előszót írt s azt fejtegeti, hogy annak idején tulajdonképpen az autonómia fogalma alatt az önálló szlovák állam gondolata lappangott, csak a cseh szuronyok nyomták le a homály és rejtettség mélyébe. Még a legközelebb állt az önálló szlovák állam gondolatához Milán Rastislav Stefanik, a csehszlovák légiók legendás hírű vezére és még legendásabb halálú első hadügyminisztere. De

államfelfogása egészen más irányban, sőt ellentett irányban mozgott. Szlovák részről ő volt a csehszlovák egység egyik első harcosa és eredeti fogalmazásában sem gondolt egyébre, mint a csehek és szlovákok egymásrautaltságában fogant és a csehek és szlovákok nemzeti és politikai egységét kifejező államra. Annyira azonban nem ment csehszlovákizmusa, hogy kulturális egységre gondolt volna. Csak politikai, nemzeti egységre gondolt és éppen ebben állt távol attól a felfogástól, mely később, a 20 évi együttélés folyamán teljes decentralizációra, majd teljes autonómiára és végül elszakadásra vezetett. Az elmélet legújabbán azt igyekszik bizonyítani, hogy Stefanik is a teljes szlovák autonómia alapján állt. Pedig Stefanik szlovák állameszméje a közös csehszlovák állam keretében mozgott és sohasem a független szlovák állam irányában. Ezt az ellentétet, Stefanik felfogásának eltérő útjait Tiso József, a szlovák állam miniszterelnöke és államfője érdekesen világitotta meg nyitrai beszédében (1939 május 8.):

„Azért ünnepeljük a halott Stefanikot, mert szép eszménye volt. Eszménye a szabad szlovák nemzet (—tehát nem „állam“ —) volt. Ezen életeszményéért küzdött kitaratóan, a végsőkig. Ez a tény kötött össze és köt össze bennünket Stefanik személyiségével és nem az, ami ellen harcoltunk és amit elmúlt időben az előbbi vezetők hangsúlyoztak, vagyis a csehszlovák nemzeti egység. Igaz^hogy az idő követelménye és a körülmények ereje megkívánta, hogy Stefanik a cseh-szlovák formulát (Tiso itt a „formulka“ — formulácska szót használta) tegye meg akkori munkája alapjának, de egész személyisége és tettei mindenkor a szlovák nemzet és szükségleteinek önálló fogalmazása iránt érzett megigathatatlan szeretetéről tanúskodtak.“

Majd megemlíti, hogy éppen emiatt mennyi összeütközése volt Stefaniknak a cseh körökkel és így fejezi be:

„Ha mi szlovákok most önállóságban és szabadon ünnepeljük meg Stefanikot, akkor művének éppen ezen részét emeljük ki leginkább és állítjuk minden szlovák szemé elé olyan értelemben, hogy minden szlováknak a kötelessége, hogy saját nemzeti eszménye legyen. Ez pedig a mai időben nem lehet egyéb, mint az önálló szlovák állam.“

Így Stefanik különvéleménye, mely a szlovák nemzetet, bár nemzeti jellegét elismerte és harcolt érte, önmagában nem tartotta elég erősnek államalkotásra, — ez az ő csehszlovákizmusának egyedüli oka és magyarázata — a relativitás érdekes fényébe került. Hogy az ellentétet kiküszöböljék, Tiso és mások is, Stefanik felfogásában éles határvonalat vonnak a tartalom és a forma közé. A lényeg a szlovák nemzet gondolata, mely az idő követelményeihez képest élőbb az autonómia, utóbb az önállóság alakját kívánja meg.

A szlovák állam úgy született meg, mint ahogy szerves anyag keletkezett szervetlenből a múlt század néhány természettudósának képzelgő elméletében. Ősnemzéssel. Állammá alakulásának nem volt történelmi múltja, de akaratelözménye sem. Az ür, melyet a hirtelen építésre vállalkozott munkásoknak kell betölteniök, nemcsak szervezeti kérdés, az intézmények megalkotása a Statisztikai Hivaltaltól és új címertől a bírósági ítéleti formuláig, hanem elsősorban és lényegében a szellemi és eszmei alap lerakása. Olyan feladat, mely máskor az államalkotást évekkel, sőt évtizedekkel szokta megelőzni. Az egykori

csehszlovák államnak is már 1916-ban meg volt állapítva a formája és iránya, ha nem is írott törvényben, de tudósok és elméleti munkások könyveiben és értekezéseiben. Masaryk és Beneš előre elképzelték demokratikus államukat és az 1920-as alkotmány megírása már csak részleteiben volt probléma. Sőt még tovább mehetünk; ők azt is tudták, hogy a cseh nép nagy tömegei érzelmileg igenlően fognak erre a formára reagálni. Ezzel szemben mi a helyzet az új szlovák államban? Alkotmány még nincsen, elméleti alapjain most gondolkoznak, a tömegek meg — a németeket kivéve — semilyen irányban sincsenek lekötve.

Ez az első probléma: az idő rövidsége úgy aránylik a történések számához, mint az új eszmék tartalma az előzmények hiányához.

A KÉP TEHÁT MESSZE ÁLL azoktól a festményektől, melyeket ébredő államok, állami életre emelkedett nemzetek ecsetje szokott a történelem vásznára festeni. Nem egy lényegében megért erő tört ki a külső formák birodalmába, hanem minden külső változáson felül belső változások történtek. Olyan sebességgel, melyet sokkal inkább ismer a csillagászat, mint a történelem. Nyomon követte egymást a rendszer, az életnézet és a kultúrkör változása.

A világháború végéig a szlovák nép a magyar liberalizmus előnyeit és hátrányait élvezte és szenvedte. Kevesebb kulturális lehetősége volt, de gazdaságilag jól állt és akadály nélkül tudott a magyar birodalom háborúelőtti konszolidált rendszerében elhelyezkedni. Termékeit megvették, munkáját értékelték és nyitott utakat látott maga előtt a régi monarchia minden irányában. A csehszlovák időszak több iskolát, színházat és egyesületet adott, de gyarmati állapotba sodorta gazdasági nyomásával és kizsákmányolásával, és csak annak adott kiemelkedőbb állást, előrejutást, aki meggondolás nélkül szolgálta ki a cseh felsőbbség rendszerét. Az előbbi magyar idők arisztokratikus vezetésű liberalizmusát demokratikus formájú törvények árja söpörte el. Nem szabad azonban azt hinnünk, — amit gyakran magyar részről is hangoztatnak, hogy a csehszlovák éra demokráciát jelentett,—mert bár a papirtörvények demokráciája megvolt, a cseh nemzet demokráciája önmagát szolgálta ki, míg a magyarok, szlovákok és németek belsően átértzett demokráciája idegenül ödögött az állam keretében. Bizonyos azonban, hogy a negatív élmény demokráciára nevelte a csehszlovák államkeretben élő tömegeket. Nem élték a demokráciát, de tudták és érezték, milyennek kellene lennie. A jó törvényt — például a mindenhol példaképnek számítható népművelődési törvényt — a kivitel egyoldalúsága hiúsította meg, a demokratikus szavak és nyilatkozatok erejét pedig a tettek brutalitása cáfolta meg. De az emberek felfogását mégis a demokrácia érzéke hatotta át. A márciusi államfordulat megint elsöpörte az előbbi idő nyomait. A liberalizmus még visszamaradt csökevényeiben is végleg bűnnek számított, a demokrácia rossz szagot kapott, mint a régóta használt ruha. Az új szlovák állam hivatalos képviselői minden téren a totalitást hirdetik. Olasz és német doktrínák jelennek meg a kirakatok szlovák könyveiben, hivatalos ajkáról száll a totalitás dicsérete. Igaz, hogy a totalitásnak még semi-

lyen írott törvénytáblája nincsen és meg kell azt is állapítanunk, hogy a tömegek — a németek kivételével — elég idegenül állnak a totalitás eszméjével szemben. Imponál a rend, a fegyelem, az államnak mindenbe beleszóló és rendező hatalma, bár a lélek, a szellem, az érzelem sokaknál sokszor ellentmond. De egy már megtörtént. Az új állam első intézkedése és rövid múltú, de minden térre kiágazó gyakorlati lépései — zsidórendelkezések, gazdasági, ipari előírások — már a mindennapi életet is áthatották a totalitás közelségével. Az aránytalanság itt a legnagyobb. Ahol máskor hosszú életű nemzedékek éltek egy ideológia medrében csendesen folydogáló életet, ott 20 év alatt a világtörténelem három különböző életnézete hömpölygött a lelkeken végig.

Így jártak az uralkodó eszmékkel az intellektuellek és így jártak velük a tömegek is. Mindegyik rendszer az iskola, a beszéd, az állandó propaganda és nevelés eszközeivel saját eszméit oltotta az emberekbe vagy legalább a részére fenntartott időben igyekezett a tömegekbe oltani. Egészen természetes, hogy a gyakori változások ellenére is az ezeréves együttélés, a történelmi tradíciókra támaszkodó és régóta hússá és vérré vált magyar eszmekegés vésődött be a legmélyebben az emberekbe. A felvidéki szellemiség, ahogy nemrég nevezte valaki: a tolerancia, a békülékenység légköre, Weis Istvánnak a Magyar Szemlében körvonalazott minden árnyalatával és a történelmi hagyomány minden attribútumával a legmélyebben él és virul mindazokban, akik közvetlenül vagy legalább közvetve voltak előbbi állami és politikai virulásának a tanúi. A régebbi nemzedék, a tömegek, melyek fejlődési tehetetlenségüknél fogva önkéntelenül is tovább maradnak meg régi felfogásuk mellett, ha a külső körülmények meg is változnak, ma is a háború előtti felfogások érzelmi követői. Legjobban láthatjuk ezt a helyzetet abból az igyekezetből, hogy a most készülő új reformok során sok mindent az előbbi elgondolások nyomán akarnak életbe léptetni, még a hivatalos körök is. Újra kísért például a megyebeosztás, 20 évi szabadgondolkodás után pedig az iskola, az intézmények, az ünnepek a keresztényi szellem formáiba térnek vissza. Az iskolákban újra megjelent a kereszt, a katolikus ünnepek újra államünnepek és egy szlovák napilap örömmel állapította meg: „Húsz év múlva egy kis községbe újra visszatért a keresztény szellem, mely a csehektől és csehszlovákoktól beültetett vallástalanságot és szabadkőművességet elsöpörte!“ Arról azonban nem lehet szó, hogy ez az előbbi eszmekegés minőségben és mennyiségben változatlanul él tovább. Sok minden letompult: a nemzeti kérdésben a magyar népcsoportban a lehető legnagyobb engedékenység kívánsága fejlődött ki, szlovák részen pedig sokszor éppen az ellenkező pólusig rohant a fejlődés. A német védelem áltató biztonságában ugyanolyan, sőt sokszorta súlyosabb hibákat követnek el a nemzeti egyedülvalóság és kiválasztottság trónusán székelve, mint annak idején történtek a régi monarchia bomlási folyamatában. Nem szabad azt sem elfelejtenünk, hogy húsz év alatt újabb szlovák nemzedék nevelődött, mely saját személyében távol áll a magyar együttélés hagyományaitól és csehek, csehszlovákok, de szlovákok részéről is éppen a magyar felfogással ellenkező tanításban részesült.

Úgy tanulta, hogy a magyarok elnyomták a nemzetiségeket, azt vették leikébe, hogy a magyarok máig sem javultak meg és minden önállóságát, minden nemzeti kincsét elvesztené, ha újra a magyar kör vonzásába kerülne. Nagy részük már magyarul sem tud. Ha egyes emberekben, bizonyos tömegekben még változatlanul létezik is a magyar együttélés, a magyar államiság egyes részleteinek élménye, s talán még inkább az az öntudatalatti érzés, hogy a magyar keret gazdasági biztonságot tudna nyújtani, a magyar népcsoportot kivéve a szlovákokban és németek nagy részében jelenleg nincsen meg a tradicionális eszmekör, a magyar államiság utáni vágy. Így keveredik egymással két eszmekör és ebbe a kusza keveredésbe ütköznek bele kisebb-nagyobb erővel az új totalitás élményei.

A magyaroknál a totalitás gondolata csak két irányban hatott. Néhányan az ú. n. nyilas eszmékkel kacérkodnak, anélkül, hogy ennek valamilyen mélyebb értelmet tulajdonítanak. Gesztusokban, külsőségekben keresik a lényegét és fegyelem, szervezetség után kiáltanak, anélkül hogy önmaguk kezdenék el a kollektív fegyelem időszakát. Sokkal mélyebb nyomokat hagyott általában a népi gondolat. A jelennek túlbecsülése a múlttal szemben, a népiség kihangsúlyozása a politikai nemzettel szemben olyan tünetek, melyeket átlagemberekben is gyakran lehet megtalálni. A magyar népcsoportban igen egyszerű oka van ennek. Saját nemzeti létének gyilkosa volna, ha elismerné, hogy a politikai nemzet egyenlő a népi nemzettel, mert hisz ebben az esetben csehszlovák időben aktivistának, magyarajkú csehszlováknak, jelenleg pedig magyarajkú szlováknak kellene lennie. Ezen a dilemmán csak a népi, az etnikai gondolat segít keresztül. A jelen viszonyok közt feltétlenül jogosultnak tartja, hogy más nemzeti államban más nemzet tagja lehet az állampolgársági kritériumtól eltekintve a népi hovatartozás alapján.

A totalitás új szele a szlovákiai németek életén söpört végig a leg-hatalmasabban. A német birodalom közelsége, az új nemzedék teljes megnyerése, újszerű és hathatós szociális berendezések, a kollektív nevelés külsőségei és legelső sorban a német lélek hajlama aránylag rövid idő alatt — a régebbi nemzedék kivételével — mélyen ültette el a totalitás, a nemzeti kollektivitás eszméjét. A német propaganda nemcsak a lelki nevelés állandó eszközeivel oltja a német csoport tagjaiba ezt az eszmekört, hanem a mindennapi élet gyakorlati eredményeivel is. Ingadozó emberekről tudunk, akiket az kapcsolt végleg a német csoportba, hogy bírósági eljárások útvesztőiben tévelygő peres ügyeiket a német párt gyors és erélyes közbelépése vitte sikerre. A szlovákoknál is új eszmekört jelent a totalitás. Viszont néhány vezető emberüket, elsősorban Tuka Bélát kivéve, semmiféle lelki vagy érzelmi kapcsolatok és hajlamok a szlovák tömegeket nem fűzik a totalitáshoz. A szlovák lelkiesség hasonló a magyarhoz, s ezért minden totalitásnak született ellenlábasa. Individualista egyénisége ellentmond a kollektív szervezés és vasfegyelem világának, a totalitás vezető útján az a veszély fenyegeti, ami ott áll a magyar, lengyel, jugoszláv totalitási próbálkozások végén is: a totalitás és vezérelv helyébe tolakodó deszpotizmus. Mert akkor, midőn individualista, kollektív életre csak mérsékelten alkalmas törne-

gek törekednek a totalitásra, nem a nemzet nevében gyakorolt vezéri elv, hanem az egyéni önzéseket szolgáló deszpotizmus áll a fejlődés végén. A szlovák tömegeknek tetszenek a totalitás külsőségei, a vezetők minden eszközzel igyekeznek kinevelésre, de az előzmény nélküli és érzelmi alap híján szűkölködő igyekezet még nem sok nyomot hagyott. Egy bizonyos: az érzelmileg legmélyebb, legközelfekvőbb, húsz évi élménnyel felkavart eszmekörhöz újabb koncepció került, mely végkép összebogozza az egyének lelkivilágát, alakatlan, kusza helyzeteket teremt és emberfeletti munka elé állítja azokat, akik kollektív eszméket akarnak individualista emberekbe önteni.

Akár mennyire tagadják egyes hangok, a szlovák kultúrfejlődés egészen természetszerűleg a magyar kultúra nyomán haladt és minden téren kimutatható a magyar kultúra kifejezett hatása. A Szent Istváni gondolatban ezer évig egymásba kapcsolt népek kultúrkapcsolatai szükségszerűen voltak és azon sem lehet csodálkozni, hogy a legkifejlettebb és leggyorsabban érett magyar kultúra hatott erősen szomszédjaira. Vörösmarty—Holly, Arany—Hviezdoslav, Ady—Krasko—Lukac nemcsak párhuzamok, hanem szerves egymásrahatás kitörölhetetlen tanújelei. A háború előtt olyan centrifugális erők éreztették hatásukat, melyek a cseh és egyéb szláv kultúrkörök felé vonzották a szlovákság alkotóit. Ez a vonzás csak középosztálybelieket sodort magával, a tömegek megmaradtak a magyar kultúra vonzáskörében. Az elmúlt Csehszlovákia húsz éve tervszerűen igyekezett a tömegekbe beleoltani a cseh kultúrát, annak minden nyugati, moszkvai és minden modern mellékizével. Azóta megint egyet fordult a történelem kereke és a politikai helyzet újabb műveltségi körök vonzóterébe akarja a szlovákságot állítani. Azt halljuk, hogy egy pozsonyi német tanár a német egyházi éneknek a szlovák kultúrára gyakorolt hatásáról tart előadást, lépten-nyomon olvasunk kisebb-nagyobb munkákat a középkori német gyarmatosok és a szlovák művelődés kapcsolatairól, sőt egy idő óta a Slovenská Matica lipcsei kiadókkal karöltve tervszerűen üzi a szlovák-német művelődési kapcsolatokat, szabályos időközökben ismerteti a szlovák irodalmat a német közönséggel, a német szellemi termelést pedig a szlovák közönséggel. A könyvesboltok kirakatában német művek fordításai mellett olaszból vett elméleti és szórakoztató munkák jelennek meg. Igaz, hogy a húsz évi cseh kaland kulturális vonatkozásaiban is a szlovákság ellenszenvét váltotta ki és az is igaz, hogy a német kultúrkör lelkületében távol áll a szlovákságtól. De nem tagadhatjuk le azt sem, hogy Hungária vonzáskörének sugarai is hovatovább bágyadtabban pattannak vissza a szlovákság kulturális életéről és tudatos propaganda gondoskodik arról, hogy a magyar múlt és magyar jelen elferdítése árán mesterséges válaszfalakat építsen eléjük. A cseh műveltségi kör nem felelt meg, de a cseh propaganda egyes részletei, mint a magyar történelem hamis értékelése, változatlanul tovább élnek. A német kultúra idegen, mert mesterséges és nem tömeg-szükséglet. De a magyar varázskor vonzása is elfakult és azokban is, akik tiszta érzellemmel közelednek feléje, gátlások ébrednek. A félelem, a nemzeti lét feltésének gátlásai és az ismeretlenség, az idegenség kísértetei.

HA VÉGIGNÉZÜNK az ellentétes, kusza rendszertöredékek, eszmecsirák és kulturális törések fentebbi képén, könnyen megérthetjük, milyen nehéz probléma előtt állanak az új szlovák állam vezetői, amikor az állameszmét kell elméletileg megalapozniok.

Mindjárt az első, legegyszerűbb és leg súlyosabb kérdés: miben áll az önálló szlovák állam megalakulásának történelmi szükségessége? Mach Sándor, propagandafőnök, az érzelmek és tettek embere, egyik beszédében egyszerűen fogalmazta meg: „Berlin akarta, hogy szlovák állam legyen és szlovák állam van.“ (Nehogy ez a mondat egyedülvalóságában teljesen félreérthető legyen, hozzá kell fűznünk azt, hogy ez alkalommal az állam elismeréséről is szó volt.) Sokkal pozitívebben foglalkozott a kérdéssel Tiso nyitrai beszédében, a lévai Stefanik-emlékmű felállításával:

„Van-e a mi szabad szlovák államunknak értelme ezen a földön, vagy nem? Ha van, akkor minden nehézséget le kell küzdeni, minden áldozatot meg kell hozni, mert tudjuk és mindig annak tudatában leszünk, hogy miért hozzuk őket. A szlovák állam történelmi értelme abból áll, hogy a nemzetiségi elv új érvényesülést és rendezést nyert, olyan értelemben, hogy a nemzetiségi elv, ha a keresztény erkölcs hatja át, nem lehet és nem is bomlasztó tényező, miként a múltban volt.“

Más helyen úgy jelölték meg az állami lét szükségességét, mint egy nemzeti létre ébredt nép természetes politikai követelményét. Ha eltekintünk a parancsszóra megalkotott állam konstrukciójától, melynek tarthatatlanságát a történelem minden tapasztalata bizonyítja, akkor csak két lehetőség marad. Amit Tiso a nyitrai beszédben mondott, az nem történelmi indokolás, hanem az okozat minőségének a felcserélése az okkal. A nemzetiségi elv pedig önmagában még nem államalkotó elv. Európa nemzetiségeinek térképe ennek terjedelmes bizonyítéka. S éppen Tuka Béla, a szlovák vezetők legképzettebb teoretikusa hangoztatta több ízben, milyen nehéz a nemzetiségi elv és a totalitás összeegyeztetése.

Az államalkotásban inkább a negatív erők vettek részt. Történelmi előzmények, teoretikus megalapozás és politikai vonal híján egy negatívum érlelte meg az önálló állam kimondását: annak a félelme, hogy más állam keretében veszélyben forogna önálló nemzeti léte. A nemzeti lét mintegy önféltésében teremti meg az államot és utólag eresztí a földre azokat a gyökereket, melyekből máskor fordított folyamattal nő ki az államiság. A nemzetévválásnak csak két tényezője van: a nyelvkultúra és az öntudat. A szlovák nép szemünk láttára lett nemzeté. Ezt a tényt a Dunamedence mai összetételéből eltüntetni nem lehet. De az államalkotás mélyebb folyamat, mint a nemzetévválás; számos egyéb tényezője is van. Történelmi, hatalmi, gazdasági feltételek, az egyensúly kérdése a szomszédos erők ütközésében és nem utolsó sorban a geopolitikai küldetés. Ezért igaz, hogy a nemzetévválás még nem államalkotás.

Ennek a kérdésnek a mélyén rejtőzik az új szlovák állam legnagyobb önellenmondása.

DUKA ZÓLYOMI NORBERT

A MUNKANÉLKÜLI

A MAGYAR IPARI MUNKÁS szociális helyzete ingatag alapokon nyugszik. Munkabére általában azon a határon mozog, amely még a kislétszámú család pillanatnyi megélhetését úgy-ahogy biztosítja. A munkabérek alakulását az OTI taglétszámának átlagos napibérosztály szerinti tagozódása mutatja. A legutolsó ilyen kimutatással az 1937 december 31-i állapotról rendelkezünk, amely szerint az első napibérosztályba, napi 80 fillér átlagos munkabérrrel: 78.703; a másodikba, napi 1.20 P átlagos munkabérrrel: 67.625; a harmadikba, napi 2.— P átlagos napibérrrel: 89.531; a negyedikbe, napi 2.80 P-s átlagos munkabérrrel: 89.251; az ötödikbe, napi 3.60 P-s átlagos munkabérrrel: 64.006; a hatodikba, napi 4.40 P-s átlagos munkabérrrel: 43.322; a hetedikbe, napi 5.20 P-s átlagos munkabérrrel: 36.847; a nyolcadikba, napi 6.— P-s átlagos munkabérrrel: 63.870 munkás tartozott, amiből azt látjuk, hogy az 1937. év végén biztosított 533.155 ipari munkás közül 389.116, tehát a létszám kétharmadrésze heti keresetével nem haladja meg a 21 pengő 60 fillért. Ez a helyzet a minimális munkabérek hivatalos megállapításának elrendelése óta kedvezően módosult és a legközelebbi hónapok alatt még előnyösebb alakulás várható, amennyiben a minimális munkabéreknek az egyes szakmákban történt szabályozását kormányzatunk csak első lépésnek tekinti, hogy a gazdasági életben bekövetkezett hatásnak mérlegelése után fokozatos fejlődése révén igyekezék munkásságunk életszínvonalát megfelelő fokra emelni.

A magyar ipari munkásság szociális helyzetére rávilágít már az a tény is, hogy a legutolsó 1930. évi népszámlálás eredményei szerint a tulajdonképpeni iparban foglalkoztatott 626.085 nem önálló, kereső egyénre mindössze 542.579 eltartott jut, vagyis nem is esik minden egyes munkásra egy eltartott családtag. Ez azért van, mert a munkás családjának megélhetése legtöbbször csak úgy válik lehetővé, hogy a feleség is kénytelen munkát vállalni.

Az ipari munkások többségének azért is túlzottan alacsony a munkabére, mert a mezőgazdasági probléma megoldatlansága miatt a városba özönlő mezőgazdasági népesség versenye lerontja. A városba vándorlás mértékére jellemzőek ugyancsak az 1930. évi népszámlálás adatai; eszerint az 1921—1930. évek között a 10.000-nél kevesebb lakossal bíró községekből kerek számban 226.000 mezőgazdaságból

származó egyén vándorolt a városok felé. Ez a szám azóta lényegesen emelkedett, legalább 150.000 emberrel.

A gazdasági válság, amely nálunk inkább konjunkturális, mint strukturális jellegű, amennyiben elsősorban a nagy tömegek fogyasztó-képességének hiányán alapul, az 1929—1933. évek közötti időben fejlődött fokozatosan és kulminált, majd egészen lassú folyamatban enyhült. Erre nézve az iparban foglalkoztatott munkások létszámának alakulása a legjobb fokmérő, amelyből a munkanélküliség mérvére is biztosan következtethetünk. Ebből a kimutatásból látjuk, hogy az 1920. évben az iparban foglalkoztatott munkások száma évi átlagban: 473.826 volt, 1921. évben már: 562.972, 1922. évben 646.539, az 1927. év végén: 622.367, az 1928. év végén: 636.306, az 1931. év végén: 389.204, az 1933. év végén: 384.177, az 1935. évvégén: 457.767, az 1936. év végén: 507.060, az 1937. év végén: 533.135. Sajnos, még nem jutottunk el odáig, hogy a munkanélküliség mérvéről rövid időközönként készített, pontos adatgyűjtésből tájékozódhassunk. A szakszervezeteknek a munkanélküliekről adott kimutatása csak a hozzájuk tartozó tagokra vonatkozik, már pedig tudjuk, hogy a magyar ipari munkásságnak jelenleg csak kb. egyötöde kapcsolódik valamelyik szakszervezethez. A hatósági munkaközvetítő hivatalok kimutatásaiból is csak részben tudunk következtetni, hiszen azok csak a náluk önként jelentkező munkát keresőkről és az önként bejelentett, betöltendő munkahelyekről tájékoztatnak. Csupán az 1930. évben történt népszámlálás alkalmával tartait generális adatgyűjtés a munka nélkül lévő munkások létszámának megállapítása céljából. Ennek az adatgyűjtésnek ma már inkább csak gazdaság- és szociális történeti értéke van, bár tanulságait részben ma is használhatjuk. Ez az adatgyűjtés az 1930. év végén 225.103 munkanélkülit talált Magyarországon; közülük 143.077 tartozott a tulajdonképpeni iparhoz.

A munkanélküliség elleni küzdelem Magyarországon intézményesen megszervezve nincsen, holott a legtöbb állam nagyszabású és részleteiben igen változatos programok alapján dolgozik e területen. A már bekövetkezett munkanélküliség következményeinek leküzdésére alkalmazott eszközök is igen szerények és nem kielégítőek, csupán a munkanélküliség által okozott helyzet materiális vonatkozásaival foglalkoznak, holott a munkanélküliség következményei között az erkölcsi, a kulturális és a szociális vonatkozások legalább is olyan figyelmet érdemelnének, mint az anyagiak. A munkanélküliek anyagi támogatásának alapja az inségadóból évenként befolyó összeg s ezenfelül az a hitel, amelyet a helyhatóságok, illetve törvényhatóságok e célra költségvetésükbe beállítanak. Ma már a támogatás elsősorban közmunka juttatásával történik, ez azonban a munkanélküliek teljes munkaidejét és munkaerejét általában nem szokta kihasználni. Többnyire csak az eltartandó családtagok számához alkalmazkodó számú napon át adnak szerény díjazás mellett végzendő munkára lehetőséget. E munkák szembetűnő gazdasági értéke, megfelelő szervezethez híján, korántsem áll arányban a rájuk fordított kiadásokkal, erkölcsi értéke pedig a keresztülvitelnél alkalmazott helytelen módszerek miatt még kevesebb. Vannak természetesen egyes helyeken örvendetes és minden elismerést megérdemlő kivételek, de a helyzet általános képe mégis csak kedvezőtlen.

A magyar ipari munkásság túlnyomó része alacsony béréből nem tud magának a bizonytalanság idejére félretenni. Munkából való elbocsátása esetén, minthogy munkaadóját a szolgálati évek szerint alakuló összegű végkielégítés fizetésének kötelessége nem terheli,

mint pl. ezt az olasz és német munkás esetében látjuk, mindjárt a legelső időpontban, tehát már átmeneti munkanélküliség esetén is végzetes helyzetbe kerül. Lakbérét nem tudja megfizetni, aminek kilakoltatás a következménye, tehát szükséglakásban helyezik el. Ez a máról holnapra bekövetkező mélybezuhanás csaknem mindig súlyos lelki megrázkódtatással kapcsolatos. A szükséglakások általában a városokat körülvevő nyomortelepeken vannak s ezeknek légköre úgyszólván minden odakerülőt befolyásol. Igen kevés esetben lehet hatásától szabadulni. Az ottlakók egy része az eredetileg is munkakerülők sorából kerül ki. A másik rész olyanokból áll, akik sokszor éveken át hasztalanul kerestek munkát s végül a reménytelenség nyomása alatt beletörődtek a változhatatlanba. Tudomásul vették, hogy a gazdasági életnek, a társadalomnak nincsen munkájukra szüksége és elfogadták a rájuk kényszerített szociális parazitizmust. A harmadik rész: az újonnan jöttek, az általános hatás alá kerül. Kezdetben igyekszik a helyzet ellen rugódozni, de azután rövid idő alatt hasonul a környezethez.

A nyomortelepek lakosainak életét egyetlen törekvés hatja át: hogy minél kevesebb fáradtsággal, minél változatosabb módon, minél több támogatást tudjanak a maguk számára a hatóságoktól és a társadalomtól biztosítani. Számos munkanélküli családfő a kényszer nyomása alatt munkát is vállal, de csak alkalmi jellegűt, mert mint közülük számosan mondják, már nem rendelkeznek elég kitartással. Sokan egészen furcsa leleményességgel találnak módot a megerőltetés nélküli jövedelemszerzésre. Van aki énekesmadarakat fog és családja segítségével adja el, van aki a magához csalogatott macskákat és kutyákat kísérleti célokra értékesíti, van aki pár társával szövetkezve, csekély összegért elvállalja valaki haragosának megverését. A nyomortelepek egy része egykori, vagy jelenlegi szemétbányák mellett létesült s így alkalom van ott hasznosítható anyagok kibányászására. Van aki játékkalapokat készít s gyermekeivel erőszakoltatja a járólakókra. A tolakodó utcai virágárusok is innen kerülnek a belvárosi utcákra. Van aki gipszből gyümölcsalakú takarékperselyeket formál, ismerünk olyant, ki ekét faragott ki egyetlen darab fából, rendkívüli művészi érzékkel s azt kínálja vendéglőkben, kávéházakban, ahol a vendégeknek elsírja évek óta tartó munkanélküliségét és nagy családját. Az ekéért húsz pengőt kér, de Ő volna a legboldogtalanabb, ha valaki valóban megvenné, hiszen másikat kellene helyébe faragnia. Így jövedelmezőbb, mert az eke megnézéséért és kézben való forgatásáért 10—20 fillérrel szokták kárpótolni az érdeklődők. Inkább a feleség és a gyermekek azok, akikre a család támaszkodik. A feleség sem igyekszik teljes elfoglaltságot keresni, napi pár órás takarítási munka iránt szokott szívesebben érdeklődni. Vannak akik otthoni kesztyűvarrást, kézimunka- vagy játékkészítést vállalnak. Jövedelmet húznak az ágyrajáróktól is, akik nagyon sokszor, érthető okokból, nincsenek bejelentve.

Csak most látják hatásaink, milyen nagy kár volt a nyomortelepeken egyes helyeken összetömöríteni s hogy milyen fertőző a nyomortelepeken uralkodó erkölcsi ragály. A lakások egymáshoz szorítottsága,

az embereknek szinte egymáshoz préselt élete révén teljesen megszűnt a visszás, a különben szégyelni való dolgok takarása. Megszokták az erkölcsi szempontból kifogásolandó magatartásokat, mint a vadember a meztelenséget, s azokon még csak az újonnan jöttek csodálkoznak. A házassági kötelékben lévőknek idegenekkel való együttélése napirnden van. Tudunk számos olyan férjes nőről, aki egymásután több nő férfival élt közös háztartásban s az ezekből származott gyermekek mind a törvényes férj nevét viselik. Az erkölcsi értékeknek veszendő volta már a serdülő gyermekek életén is meglátszik. Szokatlanul korán kezdik a szexuális életet. A fiatalokú bűnözők egész serege toborzódik innen.

A felületes szemlélő azt hinné, hogy a nyomortelepek lakói egymással sorsközösséget éreznek, holott a való helyzet az, hogy az atomizálódás itt talán még jobban pusztít, mint a „másik“ társadalomban. A parazitizmusba süllyedt ember életét teljesen az anyagi önzés vezeti. Csak azokkal a teleplakókkal van jó viszonyban, akikkel érdekkapcsolat fűzi. Különb az irigység, a rosszindulat, a szeretetlenség érvényesül életükben. A hatóságokhoz érkező névtelen feljelentések tömege tanúskodik erről. Minden tehát az anyagiak körül forog. Az egyik telepen analfabéta tanfolyamunkra is csak azért járlak el rendszeren, mert a résztvevők karácsonykor ajándékot szoktak kapni. Egyszer karácsonykor elmaradt az ajándék, a tanfolyam is elnéptelenedett. A templomba is azért járnak, mert ott számbaveszik a rendszeres látogatókat s azok az egyháztól élelmiszert és ruhaneműt tartalmazó csomagot kapnak. Egyik kézimunka-tanfolyamra azért jártak el a fiatal lányok, mert húsvétra ruhát ígértek nekik. Mikor a ruhákat kiosztották, az érdeklődés egészen lecsökkent.

Pedig felcsillannak azért a nyomortelepeken is olyan jelek, amelyek azt mutatják, hogy ha a munkanélküliekről való gondoskodásnak erkölcsi és kulturális részét megfelelően kiépítene, sok tekintetben megjavulna a helyzet. Sokszor látunk vágyat az emberekben itt is a megjavulás, a benső átalakulás iránt. A nyomortelepeken működő számos szekta erre a vágyakozásra épít. Legtöbbször vannak az ördögűzők, akik önmaguk testének sanyargatásával kívánják elűzni a bennük rejlő gonoszt. Egyes helyeken rendszeres spiritiszta összejöveteleket tartanak.

Csodálatos, hogy a nyomortelepeket egészségügyi okokból egyáltalán megtűrik, hiszen mind valóságos járványfészek. Az angyalföldi állomás melletti telepen, amelyen feltűnően sok cigány lakik, évenként kétszer is előfordul a tífusz. De az ottlakók nagy része még ekkor is menekülni óhajt a hatóság által elrendelt oltások elől. Legtöbbszörük kényszerrel, rendőri segédlet igénybevételével kell beoltani. A kora hajnali órákban rendőrkordon veszi körül a telepet, hogy senki se kerülhesse el az oltást végző orvosokat. Ekkor is a legváltozatosabb utakon igyekeznek mentesülni. Ágy alá, szekrénybe bújnak, háztetőre másznak...

E sorok írója hosszú idő óta járja a nyomortelepeket s legutóbb végzett adatgyűjtése eredményeinek egy részét az alábbiakban kívánja itt bemutatni. Talán sikerül a hivatottak figyelmét a kérdésre jobban

felhívni. Meg kell jegyezni, hogy az első és legfontosabb teendő a telepek mielőbbi teljes felszámolása.

411 munkanélkülről gyűjtöttünk adatokat Budapest és környékének nyomortelepeiről. A szereplőket nem válogattuk ki külön, mert az így nyert kép általánosabb és jellemzőbb a tényleges helyzetre. Közülük 360 családban él, 51 magánosan.

A 411 munkanélküli közül mindössze 118 született Budapesten vagy környékén, a többi 293 az ország legkülönbözőbb, főként földművelő vidékéről származik. Életkor szerinti megoszlásuk alapján az 1866. évben született: 0.7%, az 1870—79. évek között: 7.3%, 1880—1889 között: 17.7%, 1890—1894 között: 14.6%, 1895—1899 között: 14.6%, 1900—1904 között: 16.0%, 1905—1909 között: 18.9%, 1910—1914 között: 7.3%, 1915—1919 között: 2.9%. Tehát a túlnyomó többség a 30 éven felüli életkorúak közé tartozik. Ennek a ténynek megállapításánál jut eszünkbe annak az egyik legnagyobb magyar gyárnak eljárása, amely 30 évnél idősebb férfit és 25 évnél idősebb nőt újonnan betöltendő munkahelyekre nem alkalmaz.

A 411 munkanélküli közül 145 tanulatlan napszámos, 36 lakatos és kovács, 21 magántisztviselő, 21 kereskedősegéd, 13 cipész, 12 asztalos, 12 kőműves, 11 földműves, 11 soffőr volt. A többiek különféle foglalkozási körökhöz tartoztak.

Iskolai végzettség szerint a megoszlás a következő: egy elemi osztályt járt hat, két elemi: kilenc, három elemi: harminchat, négy elemi: kilencven, öt elemi: huszonhét, hat elemi: százötven. A többiek ennél magasabb képzettségűek. Tehát a csak elemi iskolát végzetek az egész adatgyűjtésben szereplőknek 77.4%-át tették ki.

A munkanélküli által az utolsó munkaadónál eltöltött szolgálati idő félévénél rövidebb volt: 28.8%, egy évig tartott: 11.9%, két évig: 18.9%, három évig: 11.9%, négy évig: 3.7%, 5—9 évig: 14.8%, 10—19 évig: 5.2%, 20—30 évig: 2.2% esetében, míg előzően munkában nem volt még 2.6%. Az utolsó munkahelyen eltöltött szolgálati idő tartamából arra kívánunk következtetni, hogy a munkanélküliek túlnyomó része nem lehetett selejtes, gyenge munkaerő, hiszen közülük csak 28.8% volt félévénél rövidebb ideig munkaadójánál.

Nagyon érdekes képet kaptunk annak a kérdésünknek feltevésére, hogy a munkanélküliség milyen okok hatása alatt következett be. A válaszok szerint a munkanélküliek közül 45-9%-ot munkaadója munkahiány miatt bocsátott el az alkalmazásból; 175%-ot betegsége kényszerített a munka abbahagyására; 15.8% az üzem tönkremenetele miatt került az utcára; 3.8% keveselte fizetését és önként távozott munkahelyéről; 3.6% kisiparos volt és vállalkozása tönkrement; 2.6%-ot (a magántisztviselők közül) végkielégítésben részesítettek; 2.6% még nem volt eddig munkában; 2.1%-ot „protekciónak túrtak ki”; 17% testi kondíciója miatt nem bírta a nehéz munkát; 0.8%-ot megszállt területről utasítottak ki; 0.4%-a terheisége miatt hagyta abba munkáját; 0.4% családi okokból lépett ki. A többiek között szerepel olyan, aki a csarnokban nem tudott helypénzt fizetni; akinek munkaadója vidékre költözött; aki lovász volt, de elhízása miatt e pályára alkalmatlanná vált; akinek gazdája lova helyébe autót vett; aki elöregedett; aki látási hibában szenvedett; aki katonai szolgálatra vonult be; akit politizálás miatt bocsátottak el; aki házassága miatt hagyta ott az állást s házassága nem sikerült; végül aki lóval nem tudott bántani.

Olyan irányú kutatást is folytattunk, vajjon a munkanélküli milyen módon igyekszik elhelyezkedni. Az erre nyert válaszok a következők: ismerősök útján 30.2%, hatósági munkaközvetítő útján 11.4%, gyá-

rákban jelentkeznek 10.2%, egyesület útján 6.6%, protekció igénybevételével 5.1%, szakszervezet útján 7.8%, kérvények beadásával 4.2%, újsághirdetés révén 3.7%, pártpolitika segítségével 1-4%, sportkapcsolatok igénybevételével 0.8%, ipartestület útján 0.7%, magánhelyező iroda közvetítésével 0.2%. Saját bevallása szerint egyáltalán nem jár munka után 17.5%. Feltűnő a hatósági munkaközvetítő hivatalnak és a szakszervezetek segítségének igénybevételénél mutatkozó alacsony százalék. Ennek oka az, hogy valójában csak a két úton elhelyezkedni kívánóknak áll szándékában komolyan a dolgozó társadalomban ismét helyet foglalni, a többen túlnyomórésztben nem él ilyen irányú határozott törekvés.

Az adatgyűjtésben szereplők közül egy év óta munkanélküli 28.7%, két éve 16.5%, három év óta 17.3%, négy év óta 8.8%, öt év óta 9.4%, hat év óta 5.8%, hét év óta 2.3%, nyolc év óta 3.7%, kilenc év óta 2.3%, tíz, illetve ennél több év óta 5.2%. Tehát a munkanélküliek csaknem háromnegyedrészenek munkanélkülisége egy évet meghaladó idő óta tart.

A 411 munkanélküli közül 253 nem tudta munkanélkülisége miatt lakbérét kifizetni és ezért kilakoltatás útján került a nyomortelepre. 50 pengőig terjedő lakbértartozása volt 96-nak, 51—100 pengőig terjedő tartozása 87-nek, 101—150 pengőig terjedő tartozása 31-nek, 151—350 pengőig terjedő tartozása 39-nek.

A fűszeresnek tartozott 198, a zöldségesnek 30, a péknek 21, a hentesnek 10, pénzkölcsörmel tartozott (tíz—háromszáz pengő között) 53. Természetesen ezek az adósságok behajthatatlanok.

A munkanélküli természetesen elsősorban nemcsak adósságcsinálása révén igyekszik magán segíteni, de minden nélkülözhető holmiját eladja. Adatgyűjtésünkben szereplő munkanélkülieink közül az első nyomorúságban 350 szerzett így pénzt. 10—50 pengő értékű holmit adott el 214, 51—200 pengőig terjedő értékűt 94, 201—500 pengőig terjedő értékűt 21, 701—2000 pengőig terjedő értékűt ugyancsak 21. Ezekből az adatokból számos, egykor jobb napokat látott család tragédiája világlik ki. Az eladott tárgyak között leggyakrabban ruhaneműek, ékszerek, edények és bútorok szerepelnek.

Munkanélkülieink lakásviszonyaira nézve adatgyűjtésünk a lehető legszomorúbb képet mutatja. Egy szobában három személy lakott: 3.4%, négy személy: 18.3%, öt személy: 27.8%, hat személy: 16.9%, hét személy: 8.8%, nyolc személy: 16.0%, kilenc személy: 6.6%, tíz személy: 0.7%, tizenkét személy: 0.7%, tizennégy személy: 0.7% esetében. Olyan túlszűfolttság ez, amelynek elsősorban erkölcsi és egészségügyi következményei szembetűnőek.

Az adatgyűjtésben szereplők közül egészséges volt: 31.2%, idegbeteg volt: 23.9%, tuberkulotikus: 11.5%, szívbeteg: 10.3%, gyomor-fekélyes: 2.9%, lábdaganatja, viszere volt: 2.3%-nak. A többi betegség elenyésző aránya miatt nem érdemel említést. Jellemző különösen az idegbetegek nagy száma.

Az adatgyűjtésben felvett munkanélküliek családjában megállapíthatóan 13.6%-ban fordul elő olyan vadházasság esete, amidőn legalább az egyik félnek házassága felbontva nincsen. A magános munkanélküliek közül 72.5% esetében olyan egyénről van szó, aki házastársától különváltan él.

A házasságok termékenységére vonatkozó adatgyűjtés eredménye így alakul: gyermektelen: 24 család, egygyermekes: 39 család, két-

gyermekes: 96 család, háromgyermekes: 57 család, négygyermekes: 33 család, ötgyermekes: 30 család, hatgyermekes: 30 család, hétgyermekes: 21 család, nyolcgyermekes: 15 család, kilencgyermekes: 9 család, tíz gyermekes: 6 család. Minden házasságra átlagban 3.5 gyermek születése jut. (A 360 családban összesen 1272 gyermek született.)

A munkanélküliek családjában a megszületett gyermekek 15.9%-a meghalt.

A meghalt gyermekek közül egy éven aluli korban: 71.4%, 1-2 éves korban: 8.4%, 3 éves korban: 5.9%, 4 éves korban: 3.9% 5 éves korban: 3.5% 11 éves korban: 2.9%, 13 éves korban: 1.5%, M éves korban 2.5 százalék.

A családok gyermeklétszáma és a halálozás aránya a különböző családokban a következőképpen alakul:

Az egygyermekes családokban született gyermekek közül meghalt: 100%, a kétgyermekes családokban: 7.7%, a háromgyermekes családokban: 10.5%, a négygyermekes családokban: 13.6%, az ötgyermekes családokban: 10.0%, a hatgyermekes családokban: 12.7%, a hétgyermekes családokban: 22.4%, a nyolcgyermekes családokban: 25 % a kilencgyermekes családokban: 33.3%, a tízgyermekes családokban: 26.6%. Ezek szerint tehát minél több valamely családban a gyermek, annál nagyobb a halandósági arány.

Kutattuk azt is, vajjon milyen következményekkel jár a munkanélküliség által okozott nyomor a családi béke szempontjából. Az 51 magános egyént itt figyelmen kívül hagyjuk. A 360 család közül 198 családban a családtagok állandó izgalomról és feszültségről panaszkodtak, amely egymásiránti türelmetlenségükben fejeződik ki.

Munkanélkülieink helyzetére jellemző, hogy közülük csak 305 olvas rendszeresen újságot, míg 106 csak hallomásból vesz tudomást a világ eseményeiről.

Az újságolvasók közül 108 vásárlás, 186 pedig kölcsönzés útján kapja a lapot, heten a villamos végállomáson a kalauzoktól kéri el a villamosban hagyott újságokat, négyen — saját vallomásuk szerint — korán reggel az előfizetők részére az ajtó alá csúsztatott újságot kikotorják. A munkanélkülieknek több mint kétharmadrésze a „Friss Újság“-ot olvassa.

Rendszeres könyvolvasót 249-et találtunk. Közülük 195 kölcsön kapja, 24 veszi a könyvet, 18 pedig meglévő könyveit olvassa. Szemébányában talált könyvet olvas 12. A kölcsönvevők a szomszédok, rokonok szívességét veszik igénybe. A leggyakrabban a romantikus, utópisztikus és kalandos történeteket olvasnak. A „Sárga Regény“, a „Kék Regény“, a „Pengős Regény“ szerepel túlnyomó számban, négy esetben a Biblia az egyedüli olvasmány.

A munkanélküliek szórakozásai között a mozi, a sport és a kártya vezet. Voltak, akik megmondották, hogy legszívesebben a kocsmában vannak, ahol elfelejtkeznek a világról. A 411 munkanélküli közül 261 (63.5%) rendszeresen fogyaszt alkoholt és 228 (55.4%) rendszeresen dohányzik. Egy esetben a munkanélküli azt vallotta, hogy minden szórakozása abban áll, hogy verseket ír. Ez a munkanélküli kovácssegéd. 33 munkanélkülit semmi sem érdekel.

A munkanélküli költő nagy szegyenkezve megmutatta egy pár versét. Az egyik arról szól, hogy a csúnya részvételen földön nem terem az ember számára elég munka és az élet a munkanélküliséget igaként helyezte az ember nyakába. Évekig járt a költő a gyárkapukba könyö-

rögni munkáért, de hiába, most bűnben és szennyben rothad. Álmában gyárban van és boldogan járkal a gépek között, melyeknek a zúgása olyan, mint az angyal-ének. Mikor fűjnek a mennybeli gyárban, boldogan siet haza, ahol feleség és gyermek várja. Átadja a feleségnek — borítékban — a kapott munka bérét. Meg kell jegyezni, hogy a költő elvált ember.

Megkérdeztük a munkanélkülieket, mi a véleményük a mai társadalomról. 95.3% azt mondta, hogy nincsen egyáltalán véleménye, de ez a nemleges válasz is elegendő következtetési lehetőséget rejt magában. Volt olyan, aki szerint: „míg éhes ember lesz, társadalmi ellentét mindig lesz.“ Egy vidékről jött parasztember ezt mondta: „nem okolok senkit, a munka megszűnt, erről senki sem tehet“.

A megkérdezettek közül 64.2% reméli a helyzet megjavulását, 35.8% azonban már semmiben sem hisz. Meg kell jegyezni, hogy a reménykedőknek feleletében sem nagyon nyilatkozott meg igazi hit abban, amit állítanak. Különbösen is a helyzet javulásának feltételeit sokan igen különös események bekövetkeztétől várják. Az egyik feleletadó például azt mondta: „Istentől reánk küldendő háborútól várom a megoldást“.

Nagyjában ezekben áll adatgyűjtésünk eredménye. Sok megjegyzést nem kell hozzáfűzni. Az adatok önmagukban is eléggé beszélnek.

HILSCHER REZSŐ

ZRÍNYI MIKLÓS TANÍTÁSA

A VILÁGHÁBORÚ utáni Európa minden nemzetét megfogta a múltjához, a régi dicsőségéhez való ragaszkodás gondolata.

E gondolatok azonban nem annyira a közelmúltat keresik, hanem kiválasztva egy-két közbeeső kivételes korszakot és egyéniséget, visszazállanak távoli időkbe, a régi nagyságot kutatják, azt a kort, amely eszmévé nemesülve megszabadult mindentől, ami földi. Ebben a szemléletben készítik elő a nemzetek jövőjüket, s ennek formálásában mindegyik történelmi alapon áll, még akkor is, ha új evolúció vagy revolúció szabja meg társadalmuk szociális fejlődését. Ehhez képest a nemzeti erők megszervezésében mind nagyobb szerephez jutott az évek során nemcsak a historikumban gyökerező hagyományok ápolása, hanem e hagyományok legkonzervatívabb és leghívebb őrzőinek, a hadseregeknek fejlesztése s az európai nemzetek ifjúságának katonai nevelése. E folyamat nem újkeletű. Magyar vonatkozásban e hasábkon tervszerűen és ismételten ismertettük az olvasóval mindazt, ami üres jelszavaknál, másod- és harmadrangú napi kérdéseknél fontosabb, aminek tudatos hangoztatása, öntudatos, megértő befogadása és tetteváltása nélkül lemaradnánk a népek versenyében.

Beszéltünk nemzeti hadseregről és társadalomról, e kettő kötelességeiről a nemzet életében, a harctéri gyávaságról, a katonai hivatásról; ismertettük a korszerű hadseregszervezés és fegyverkezés, az ifjúság katonai nevelésének mai állását, bíráltunk és méltattunk katonai tárgyú könyveket, szóltunk hazánk és a külföld nagy katonáiról, stb., stb.

Remélhetőleg nemcsak egy későbbi kor fogja csupán felismerni törekvéseink helyességét, hiszen buzdító munkánk a hadseregszervezés megkötöttségének nehéz idejére esett. A Trianon révén szuverenitásában korlátozott nemzetünk művelt társadalmát, különösen felnövő ifjúságát akartuk állandóan figyelmeztetni, érdeklődését ébrentartani oly kérdések iránt, amelyekben ősünk sokszor Európa egy részének tanítómesterei voltak. Tudatosan áptunk oly erényeket, amelyek népünk jellemétől elválaszthatatlanok és amelyeknek gyakorlása a magyarnak nemcsak változatos és gazdag, ezeréves történelmi múltjában, de a közelmúltban is barátnál és ellenségnél egyaránt osztatlan megbecsülést és elismerést szereztek.

Az új honvédelmi törvény és társadalmunk dicséretes önfeláldozása biztosítja fiatal honvédségünk szabad szervezését is. Hadvezetőségünk már évekkel ezelőtt számot vetett a nemzet katonai hagyo-

Hiányainak ápolásával, amikor az ezredek számszerű megjelölése helyett történelmünk legnagyobb katonáit iktatta be honvédségünk csapatlajstromába. A honvédek ezrednapjaikon e nevek viselőinek megbecsülésével, tetteik felelevenítésével emlékeznek a múltra és készülnek fel lelkileg a jövőre.

Sokat hallunk ma arról, hogy korunk elhivatott embere a „homo politicus“ vagy „homo activus“, ha úgy tetszik a „homo militans“, a tettek embere. Kétségtelen, hogy az élet mai ütemében helyüket leginkább az áldozatos lelkű társadalmaktól támogatott tetterős férfiak állhatják meg. Az sem vitatható, hogy a katonai kérdések ma északról délre és keletről nyugatig minden nemzet vezetőjét sokkal jobban vonzzák és érdeklik, mint valaha s bizonyára nem véletlen, hogy nem egy országban a világháború és az azt követő zavarok ismeretlen vagy ismert katonái ma a nemzet legfőbb és leghivatottabb képviselői.

Ilyen körülmények között a legaktuálisabb, legszerencsésebb kérdésnek tartom és nagy örömmel üdvözölöm Markó Árpád vállalkozását, gróf Zrínyi Miklós prózai munkáinak új kiadását.

A tettek emberei nem szoktak küzdelem nélkül és kész vértetzel kipattanni a küzdőterre, mint a mitológia alakjai. Harc, küzdelemben edzett tapasztalat és évek során szerzett tudás ad nekik az intuíció mellett jogot és erőt nemzeteik vezetésére. Ily nagyok a magyar nagyság és régi dicsőség korában sokan voltak, de vájjon ki egyesíti magában harmonikusabban és önfeláldozó életének minden szakában jobban és tökéletesebben a katonai és politikai vezetés kívánta erényeket, ki volt inkább „homo activus“, mint Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér?

„Intelligere non est sapere, sapere non est docere“, hallottuk nem egyszer humanista iskoláinkban. Ha valamit megértettünk, azt talán még nem tudjuk, ha pedig tudjuk, megtaníthatunk-e erre másokat is? Zrínyiben mind a három képesség megvolt, ő megértette a kor szavát, felismerte nemzete boldogulásának és jövőjének lehetőségeit. Fegyverrel meg tollal a kezében járt azon a küzdelmes úton, amely talán az ő egyedüli vezérségével egészen másként tudta volna a magyart az egység, a jövő felé vinni, mint ez az ő korai halála után két-három emberöltővel később bekövetkezett. Jelentősége hármasságával válik teljessé és emeli őt azok sorába, akik mint első nemzeti dinasztiánk nagy királyai és vezérei, vagy Nagy Lajos és a két Hunyadi, az egész nemzetet egységesen szervezhették és vezethették.

Rónai Horváth Jenő 1891-ben adta ki a Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottságának megbízásából gróf Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér hadtudományi munkáit. Ez a kiadás ma már könyvkereskedői forgalomban nem kapható és valljuk meg őszintén, a mai ember nem is könnyen olvashatná, nem eléggé tekinthető át. Ízlésünk, felfogásunk még az ilyen örökéletű munkák magyarázatában és megítélésében is módosul. Ha hozzávesszük a történelmi kutatások folyamán felbukkant új szempontokat, akkor csak helyeselni lehet Markó Árpád munkáját és módszerét.

A könyv időrendben pontos, gyakorlatilag könnyen kezelhető beosztású. Az első rész Markó Árpád részletes, bevezető tanulmányát

tartalmazza, a Zrínyi-irodalom forrásainak kimerítő ismertetésévek. A második Zrínyi Miklós nagyobb prózai munkáit foglalja magában: a „Tábori kis tractá“-t, a „Vitéz hadnagy“-ot, a „Mátyás királyról való elmélkedések“-et, végül a „Török áfium ellen való orvosság“-ot. Majd Zrínyi Miklós iratai és levelei következnek. Külön tanulmányt írt Markó a „Síralmas panasz“-ról és a „Ráday-émlékirat“-ról, jegyzeteiben pedig minden tárgyi és nyelvi nehézséget eloszlat.

A Zrínyi-szövegeket is egy-egy kisebb bevezető tanulmánnyal látta el a kiadó, hogy így az olvasó mindjárt közelebről kapja meg a szükséges tájékoztatást.

Egészen új anyag Zrínyi emlékiratainak és leveleinek gyűjteménye. Markó magyarázó tanulmánya a „Síralmas panasz“-ról és a Ráday-émlékiratról szintén számos új Zrínyi-adalékra mutat rá.

A szöveghez és tartalomhoz méltó a külső forma is. A „Magyar Szemle Klasszikusai“ elsősorban a magyar értelmiség számára készülnek, amely kellőképpen mérlegeli és ma sem tartja üres szólamnak a „forma dat esse rei“ szempontját.

Élvezettel hallja az ember kicsendülni Markó előszavából és jegyzeteiből azt a minduntalan visszatérő felfogást, hogy Zrínyit tulajdonképpen nem is igen kell magyarázni. Olvasni kell munkáit, gyönyörködni kell bennük, mert ezek állandó időszerűsége éppoly változatlan, mint a magyar sorsért, a magyar életért végzett állandó munka, e munkára irányuló tudományos felkészülés és a munka védelmében vállalt lankadatlan harckészség. Zrínyi erős, zamatos magyar nyelve útmutató lehet katonai irodalmunk mai művelői számára is, mert megtaláljuk benne azokat az eredeti magyar katonai kifejezéseket, melyeknek gyártására, kiagyalására annyian pazarolják feleslegesen a drága időt.

E könyvnek ott a helye minden művelt magyar ember, minden olvasó magyar, minden „homo politicus“ és minden magyar katona könyvespolcán. Mindenki élvezheti tömör és mégis belső tüztől izzó stílusát, minden magyar író tanulhat tárgyyszerűségéből, rettenthetetlen őszinteségéből, magyar erejéből.

Álljon itt néhány szó és példa a munka tisztán katonai érték-állásáról. Katonai irodalomról, tudományokról szólva könnyen odavetik néha a bölcsekedő és közkeletű szólás-mondással: „Egy marék józan ész többet ér, mint egy zsák haditudomány.“ Ilyenkor arra szoktak gondolni, hogy hadvezéreket nehéz nevelni, azok is születnek, akár a költő vagy művész. Ez igaz. De tudjuk azt is, hogy minden tehetség érvényesülésének feltétele a mesterségbeli tudás. Ez a tudás pedig csak állandó gyakorlás, a mások tudásával való lelkiismeretes összehasonlítás, másokkal folytatott őszinte eszmecsere révén csiszolódik; enélkül nem fejlődik, sőt visszafejlődik.

Zrínyi Miklós erről így ír: „Bánom, hogy minékünk magyaroknak egy bolond példabeszédünk vagyon ..., hogy nem jó papirosból hadakozni: de mennyi igazsága legyen ennek a mondásnak, lássa meg az, aki okos.“

A mesterségbeli tudás, a tehetség állandó nevelője minden hadvezér számára a hadtörténelem, mert abban Zrínyi szerint „nem találtak soha is két személyt, mindenben egymáshoz hasonló, nem két nap

teljességgel egymással egyenlő. Nincs egy dolog is a hadakozásban, kinek két szüene ne légyen, kinek két ellenkező magyarázatja ne talál-tassák és annak mindenikének történt példája — lehet kit követhet-nénk.“ És ha más tanulságot nem talál is sok ember, „soha nem találja ismeretlen szerencsétlenség, akinek immár mássát nem olvasta volna“.

Nem szabad azonban mereven ragaszkodni formákhoz. A mester-ségbeli tudás és a tapasztalat fogja lehetővé tenni, hogy a „hadnagyok“ a dolgokat „különböztessék“ és „változtassák“, amint azt „az idő és alkalmatosság“ parancsolják. Erre azért van szükség, mert, minés az hadakozásnak oly regulája, kit okvetlenül megtarthasson mindenkor a hadnagy“.

Mindez ma is józan tanács, de különösen megszívlelendő a kor-szerű hadviselésben Zrínyi alábbi két tétele:

„A providencia az, amely hozza a győzedelmet és nem a bátorság“ csupán.

„Csúfos dolog volna, ha a legtündöklőbb mesterség a világon és nemesebb minden társaságbeli dolgoknál, úgy mint a kapitányság avagy a hadviselés oly könnyű volna, hogy csak futni kellene a halálra és keresni a veszedelmet, hogy halhatatlanná tenné. . kiki „a maga nevé. .. Ilyent Zrínyi Miklós nyugodtan mondhatott. Nemcsak azért, mert látva nemzete pusztulását a végeken, óvta a felesleges veszteségektől, de azért is, mert ha úgy tartotta szükségesnek, nem tollal írt bölcs mondásokat, hanem karddal a kezében futott a halálba és kereste a veszedelmet.

Zrínyi, akinek élete nem váltotta valóra jelmondatát: „Sors bona, nihil aliud. —halhatatlanul él tovább, nemcsak késői vérszerinti utódai-ban, tanításaiban, hanem nehéz idők magyar költőinek verseiben is:

„Legyen olyan minden ember, mintha
Zrínyi Miklós unokája volna,
Harcoljon úgy minden ember, mintha
Egyedül rá támaszkodnék honja!“ (Petőfi)

A száraz történelemíró tolla is hangulatos szavakat ír jellemzésére, amikor megállapítja róla, hogy nemcsak „poéta doctus“ volt, hanem egyszersmind tudós katona is. Jelmondata: „Ne bánts a magyart“ nem volt üres jelszó, fájának mindenáron hízelgő védője. Küzdött a magyarságért, de oktatta is. Tettel, szóval, írással. Leplezetlenül fel-tárta hibáit, anélkül azonban, hogy önbizalmát megrendítve meg-tagadta volna tőle erényei elismerését. Ebben is a gyakorlati élet embere volt, mert mindig rámutatott a járható útra, minden idők minden élnivágyó nemzetének napjainkban is követendő magatartá-sára: tegyük az őt megillető helyére, s a belőle erősödött „militaris disciplinával“, fegyelemmel munkálkodjunk jövőnkön.

A „Sors bona nihil aliud“ bizonyára osztályosa, segítője lesz a művelt, dolgos, fegyelmezett nemzetnek és hajtja, viszi a jobb jövő felé.

HARDY KÁLMÁN

ZRÍNYI PENNÁJA

AMAGYARSÁG NAGY FELEJTŐ. Valahányszor szellemünk egyet lép előre a változás útján, a változásnak kezdő jele mindig az, hogy valamit a múltunkból, mint valami akadályt, félretakarítunk. Így felejtettük el akkor, midőn európaivá és keresztyénné váltunk, mindazt az ősi hagyatékot, amelyet keletről hoztunk magunkkal, akkor pedig, mikor egy újabb hirtelen mozdulattal idomultunk Európához, a XVIII. század végén, hangját veszítette hét évszázad termése. Az új számára egészen új nyelvet is teremtettünk, igaz, hajlékonyabbat, kecsesebbet, mint a régi volt, de ezzel vastagra húztuk azt a falat, amely az új időket a régiségtől elválasztja. „Némi elfogultság, némi előítélet támadt a XVII. század írói iránt, kiknek művei tartalmasság és még nyelv tekintetéből is többnyire fölülmúlták a későbbi kor terményeit“ — írta már Kemény Zsigmond.

Ezt a tulajdonságunkat ösztönösen mindig éreztük és száz év óta már pontosan tudjuk is. Minden felejtésünk fájdalmas hiányérzettel jár együtt. Időnként rájövünk, hogy életünk e múlt nélkül esendő és tökéletlen csonkaság. Nem az, aminek lényegileg lennie kellene, „ami igaz maga“. Máskor védelem ez a múlt s fedele alá húzódik a magyar rezignáció és a veszedelmek bölcs kitérítése. De néha eszköz, pillanatnyilag kitűnően használható szerszám, sőt fegyver a veszélyek tevékeny elhárításában, magatartásbeli példakép, sugallója a cselekvéseknek. Így leszünk mi, feledékeny magyarok, élesen és bensőségesen emlékezőkké, amikor ez a hiány- és szükségérzet elfog bennünket. Szellemünk története a meg-megszakadó hagyomány vonalaiból tevődik össze, de ha a néma gyermeket, az elfeledett hagyományt szólásra bírjuk, tudunk figyelni is rá. Felejtésünk oly tökéletes, hogy a megszólalt múltat szinte újnak halljuk.

Így most is. Két nemrég megjelent könyvből¹ Zrínyi Miklós, a hadvezér és az író, beszél hozzánk. Az egyik prózai munkáinak nagy gonddal és áldozatkészséggel készített teljes gyűjteménye, a másik e munkáknak népszerűsítő ismertetése. Tudomány és irodalom egyszerre lát hozzá az emlékezéshez.

Nem először emlékezünk meg Zrínyi Miklósról. Az ő öröksége egyike azoknak a hagyományoknak, amelyeket elég gyakran felidéz-

¹ Gróf Zrínyi Miklós prózai munkái. Sajtó alá rendezte, bevezetéssel és magyarázatokkal ellátta Markó Árpád. (Bp. 1939. A Magyar Szemle Társaság kiadása.) — Szabó Zoltán: Két pogány közt. (Magyarok Könyvtára, Mefhosz-kiadás.)

tünk. Amilyen pusztában elkiáltott szó volt annak idején, annál sűrűbben fordultunk később feléje. Legelőször a Rákóczi Ferenc szabadságháború magyarázója látta Zrínyit olyannak, akinek jelenlétére szükség van. Forgách Simon Áfium-kiadása Zrínyinek azt a gondolatát aktualizálta, hogy olyan hadseregre van szükségünk, mely a magunk céljaiért küzd. Utána jóidőre elnémult a Zrínyi-hagyomány szava. Az irodalmi újítás a nagy eposzírót, a szépirodalmi alkotást, a Szigeti Veszedelemet emelte ki a feledésből. Ez az eposz volt az újítók előtt a magyar irodalmi régiségnek szinte egyetlen olyan darabja, melyre a szépirodalmiság felé haladó ízlés méltó büszkeséggel tekinthetett. Nyelve és verselése ugyan sehogyan sem illett bele a megújított stílus és forma vívmányai közé, s ezért kísérlet is tétetett a mű alaki megújítására, de még régi formájában is alkalmasnak látszott arra, hogy eszköze és segítője legyen az új ízlés Gyöngyösi-ellenes, tehát a közvetlen irodalmi múlt elnémitására indult hadjáratának. XIX. század eleji költészetünk már úgy vette ajkára a Zrínyi-nevet, hogy ebben a névben nemcsak a költő-hadvezér és szigetvári őse eszményi alakjai egyesültek, hanem sűrítetten benne volt az egész magyar múlt a maga cselekvő ragyogásával. Zrínyi alakja először itt emelkedett a nemzethalál és a nemzeti élet szimbólumává. Egy nemzedékkel később Arany János megint a nagy epikuszt látta benne. A szerkesztés, a jellemábrázolás művésze, a nemzeti eposz korszerű megvalósítója elfoglalta végérvényes helyét az irodalomtörténeti értékelésben és az európai szellemi áramlatok magyar medrében. Innen kezdve Zrínyi az irodalomtudományé. A világháború befejezése után újra az Áfium kiáltását hallottuk. A reménytelen reménység hangját, a kétségbeesett felegyenesedés akaratát szakította fel bennünk.

Hogy ma ismét prózai műveinek hallására van fülünk, a magyar veszélytudat meglétét bizonyítja. „Ihon a veszedelem, ihon az emésztő tűz!” Ennél pontosabban, ennél riasztóbban senki nem tudta megfogalmazni az örök magyar kérdést, a megmaradást. Ellenségek és barátok között, egy keservesen hánykolódó világban fordulunk hozzá.

Bizton meg is tehetjük. Zrínyi első és sokáig egyetlen írónk, akinek teljes látomása van a magyar sorsról. A renaissance és a reformáció egyetemes emberszemléletéből, melyben az istenített ember és a megváltásért sóvárgó bűnös ember harcolt egymással, az ő tudatában alakul ki először a „magyar ember” különleges feladatokkal, elmulasztottakkal és megoldottakkal terhes valósággá. Amilyen pontosan elhatározottnak látta a maga egyéniségét, „genius” -át, amint gyakran írta, ugyanúgy a „magyarországi genius” -t is.

ENNEK A MAGYAR GÉNIUSZNAK a meghatározásában ugyanúgy egy sokágú negatívumból indul ki, mint kétszáz év múlva a másik nagy magyar. De amíg Széchenyi István elfelejtette velünk az akkor már nyomasztóvá lett múltat, hogy merjünk a jövőbe tekinteni, Zrínyi a múltat szegzi a jelen ellenébe. Minden történettanulmányozása egyetlen pontra viszi: a magyar géniuszt megrontotta a mindent pusztító, irigy idő, tunyákká, rendetlenekké, akaratlanokká lettünk, de amint az egyén a „jó hírt s nevet” feszíti a bomlasztó időnek, azonképpen

a régi magyar erényeket életre keltő magyarság visszaszerezheti a maga messze világitó dicsőségét. „Mert noha az mi magunk népét, az mint mostan vagyom, jól leábrázoltam, ugyan mindazonáltal, ha kérde: kít kívánok s micsoda nemzetet akarok oltalmamra, azt mondom: a magyart kívánom... nem indust, nem garamantát, sem olaszt, sem németet, sem spanyolt. Miért? Azért, mert ez a legalkalmasabb, legerősebb, leggyorsabb és, ha akarja, legvitézebb nemzetség. Csak jobbítsuk meg magunkat, szabjunk más rendet dolgainknak... egy nemzetnél sem vagyunk alább valók.“

A nemzetnek ezt a megjobbítását nem valami idegen elvrendszer erőszakolásával akarja elérni. „Ha magyar a hajdút avagy a katonát a régi római disciplinára akarná fogni, azt tartom, nem volna esze; tehát ezt kell cselekednünk az jó orvosként: mind a betegséget megnezzük s mind a betegnek az erejét, s a szerint procedáljunk az orvoságokkal.“ Az orvosságot nem hozzák az új törvények sem. „Ha az mi seculumunk előállna most, váljon mivel tudna a jó administratiórul kérkedni? Elhittem, hogy annak prókátora azt mondaná: Igenis, megérdemli a dicséretet a mostani idő is, mert szorgalmatosan forgatja magát, csak az egy törvények szabásával avagy articulusok formálásával, a kikben mindenek találkoznak, mind securitás s mind ékesség, mind authoritás, mind minden. Ó hívságoknak hívsága! Ez ám egyik látatlan veszély, aki már régtől fogva rontja országunkat, ez ám a jel, hogy utolsó romlásunk nem messze vagyom, holott magunk confundáljuk magunkat a sok törvénnyel.“ Noha hadtudományi munkái telve vannak a bőséges tapasztalatból fakadt gyakorlati tanácsokkal, még a maga írásait sem tartja olyannak, hogy egyetlenül alkalmasak volnának a gyógyításra. „Senkinek rendet nem szabadok“ — írja így és más szavakkal többször is. Az ő orvossága nem más, mint az a cselekvésbeli tudatosság, mely a „nagy actiók“-ban csak egyet tud biztosan, a végső célt, de az eszközöket az alkalomnak és a helyzetnek megfelelően választja, azaz okkal, okosan cselekszik. „Jobb jó és okos ok mellett veszteni, hogysen bolondsággal nyerni; mert ha veszti is ember ok mellett, mégis ez a gyönyörűsége fennvagyom, hogy okát tudja adni cselekedetének; de ha bolondsággal nyer is, nem kérkedhetik sokat véle, mert nem az ő elméje munkája, hanem a szerencsée ... Nem mindeneknek kell okát vizsgálnunk, mikor nem lehet, mindazonáltal ehhez is okosság kell; mert az okos megválasztja, minek nem kell okát keresnünk s minek kell; a bolond egyáltaljában semminek nem keresi, hanem csak amint a magyar mondja: belé, Balázs, lovat ád Isten!“ Az ehhez a cselekvésbeli luciditáshoz vezető utat mutatják meg a múlt eseményei, ezek a nagy „occsiók“ és az élet valóságos tapasztalatai. Feljegyezni is ennek a kedvéért kell a múlt és jelen tapasztalatait, mert „a könyvek olvasásából azt nyerheti az ember, hogy soha nem találhatja az embert ismeretlen szerencsétlenség, a kinek immár mását nem olvasta volna és nem tébolyodik meg annyira, mint az, az kinek elméjében soha az nem volt, hanem szokatlan hozzá és készületlen.“ Igaz, hogy jelmondata a „jó szerencse, semmi más“, de olvassuk el az ő gyakran visszatérő magyarázatait arról, hogy mint lehet ezt a „vándorló asszonyt“, a

Fortunát, „pórázra kötni“. „A szerencsének formája és alkotmánya az emberben magában kovácsoltatik... Tudja az ember magát segíteni a szerencsétlenségben, és forgatni, hogy leeressze a vitorlákat, ha a szélvész öreg, és tudjon ne tusakodni az ellenkező fátummal, hanem helyt adni, és mind ezek között is megmaradást találni.“

A magyar valóságérzék nevelője ő. A katolikus Pázmány Péter és a református Poppel Éva neveltje tudja, hogy ha „istenfélő pápák“ kereszties hadakat támasztottak, „ne ítéljük azokból, hogy a Mahumet, vagy Calvinus János, vagy Luther Márton hite megbántására és semmivé tételére cselekedték ezeket. Különb professiója vagyon az katholika hitnek... Vannak más okok, és méltók, kik kénszerítenek az török ellen, religion kívül is, fegyvert fognunk, és mások ellen is, akik reánk tusakodnak, akár azok a mi hitünkön legyenek, akár ne.“ Tegyük a religió és a hit helyébe „világnézet. -et vagy „államkormányzati rendszer. -t, s rögtön előttünk áll Zrínyi gyökeres valóság-szemléletének mai érvényű üzenete.

Az, ami őt ezekhez a valóságot radikálisan szem előtt tartó tanácsokban elvezeti, nem a hideg és szenttelen meggondolás és elvonatkoztatott bölcsesség. Ahogyan a Szigeti Veszedelemben ösével vállaltatja az egész magyar élet döntő kérdésének megoldását, prózai írásaiban ő maga éli át a legszemélyesebb felelősségtudattal nemzeti közössége sorsát. A dicső múltat neki még nem kell felidéznie, mert serkentő hangját szüntelen hallja. „Magyar vitézeknek földben temetett csontjai és azok nagy lelkeinek umbrái nem hadnak nékem alunnom, mikor kívánám, sem henyélnem, ha akarnám is.“ Ezek az árnyak kérik tőle, egymagától, számon az egész nemzet jelenvaló megnyomorodott életét. Neki nem vigasztalás az, amihez a későbbi rezignáció menekült, hogy a „forgó viszonság járma alatt“ örökké változandó és esendő ez a sors. „Azon panaszkodnám a szerencsére, — írja — hogy evvel a geniummal, evvel az hazám szolgálatához való készséggel, végezetre evvel a jó igyekezettel, ebben a magyar romlásnak seculumjában helyheztetett engemet, és nem azokban a dicséretes időkben, mellyekben az Isten kegyelemmel volt a magyarokhoz.“ A barokk humánus nagyarányúsága és eget-földet, multat-jelent egybeölelő tettvágya Zrínyivel példás tisztaságban állt a mi céljaink szolgálatába.

Amihez nyúl, amiről vagy akiről beszél, mindent a maga izzó és izgékony személyességével hat át. Lehetnek a múlt megdicsőült nagyjai, lehet korának magyar hadserege, az egész nemzet — mind jellemadó egyéniségként áll előtte. A lélek minden pillanatban megteremti magának azt a helyzetet, hogy lélekehez szólhasson: „Én nem hízelkedhetem, édes nemzetem, tenéked ... Ó Cilei gróf, ó nemes László király! miként megcsaljátok magatokat!... Ép volnál most ország, s nem nevetnének bennünket az idegenek!... Nosza most, vitéz király (t. i. Mátyás), lássuk, vagy-e olyan, mint Hercules, Jupiter fia, aki bölcsőben még két sárkánt ölt meg, egyszersmind... Nosza most, magyar király, megválík állandó szíved, helyén van-e bátorságod: két világbíró császár ellenséged, elég volna egy is, hogy elnyelne.“

Mintha Arany Jánost hallanék, amikor Toldija küzd a farkasokkal. Igen, mert maga Zrínyi is egyetlen drámai feszültségű pillanat részesének tudja magát. Intrikusokkal, nyílt ellenfelekkel, a sorssal áll szemben a hős, a felkészült ember, ha kell, a maga „impetusa propendeáló természet.”-ével, „versatile ingenium“-ával, „eszes nyugtalanságáéval és ha kell, hát „meztelen emberség“-ével. De mindenképpen azzal a szent hittel, hogy sorsnak és ellenségnek meg kell hajolnia előtte.

A XVI. SZÁZAD magyarja elégiát írt, mert elkerülhetetlen tragédia résztvevője volt. Csak az isteni kegyelem tartóztathatta fel a végtelen pusztulást. Ebbe a birodalomba kapaszkodva állt meg és védekezett ez az idő. Gyengült, eltöredezett, de megmaradt. Zrínyi többet akart: nemcsak megmaradni, hanem újra erőssé és teljessé válni. Istenen, sorson és fátumon túl a világos akaratra appellált. Ezért, ha írt, csak egyetlen műfajt ismert, azt, amelyikben a szót a legkisebb távolság választja el a tettől. Minden írása, még legmagánosabb használatra szánt feljegyzései, kommentárjai is, valójában allokúció, az a szózat, amelyet a klasszikus történetírók hadvezérei intéznek ütközet előtt álló katonáikhoz. Hogy írt, abban kétségtelenül része volt annak az úri passzióknak, amely a műveltség kötelező járulékának ismerte az írást. De Zrínyi valóságérzékének és gyakorlatiasságának csak azok a szavak lehettek értékesek, „amely szók — mint írta — meglelegítik az ember vérét avagy összegyűjtik“. Ilyen szavai csak az elokvenciának vannak. „Az elokvencia oly bőves dicsőséggel, hogy nem úgy alávettetett a megvetésnek, mint a más tudományok; annyi villanása, amennyi koronája vagyon; uralkodik mindenütt, becsülte magát mindenkor. De ez az elokvencia olyan, hogy nem szintén csak szókból áll; elébb hogysen kijön az ember szájából, kíván hozzá diszpozíciót.“

írásainak ez a fűtő és izzító diszpozíciója a maga egyénisége. Noha ő nem pennával, hanem szablyája élveivel kívánta örök hírénevet megírni, a nagy magyar mögött meg lehet keresnünk a nagy író is. Irodalmi felfogása szerint is az emberi nagyság szükségszerű ihletője az írásnak. „Ha azért most — mondja Mátyás királyról szóló elmélkedésében — ékesen író historicusink nincsenek, nem tulajdoníthatjuk nemzetünk íráshoz való restségének annyira, mint annak, hogy megholtak Mátyás királyok, s újak nincsenek, kik indítanának új elméket és nevezetes okokat adnának az ékesen való írásra.“ Az ő írásainak egyetlen nevezetes oka van: saját nagy személyisége. És ez a személyiség volt olyan stílt eresztő erő, — noha semmi professziója a „mesterséges“ szólásra — mint a ciceróniánus műgond.

A valóságérzék és a tetteire indítás akarata határozza meg prózájának minőségét. Kézzelfogható képekkel („megocsúdik az érdem... kormosén nyúlunk a dologhoz... markunkba szakadott volna szándékunk ... mennykönek szelleti... a jó nem rúdja a vitézség szerkerének“) váltja át írássá a valóságot, proverbiumokkal, akciót sugalló hasonlatokkal („az arany a tűzben, kormányos szélvészben, vitéz veszedelemben ismerszik meg... adj munkát a vasnak, ha nem adsz,

maga magát elvesztegeti... be kell mázolni a horgot, hogy a hal ne lássa...“), nyugtalanító kérdésekkel és felkiáltásokkal kényszeríti olvasóját figyelemre és befogadásra. Mondatai csak látszólag hordják a bő és ünnepélyes barokk ruhát: lelkesedés és gúny, hevülés és indulat szaggatja őket rövid darabokra. De minden percben tudja, hogy a meggyőzéshez világosság is kell. Rendez, beoszt, visszapillant, megokol és következtet. A belső izgalom és lángolás bámulatos önfegyelmeléssel törekszik a kifejezés logicitására.

Mátyás királyról ezt írta: „Saskeselyüket kergetett, és azoknál magasabban járt vitézséggel, serénységgel, úntalan szorgalmatos fáradtsággal, ötét senki meg nem győzte, az ő udvara Mars oskolája volt, az ő tekintete oroszlánt hasonlított, az ő állandósága és hadi tudománya mindent meghaladott, az ő jóságáért a föld jól termett, az Isten reánk kegyelmesen nézett, és az egész ország-világ előtt tündöklő volt.“ Az arckép modellje nem lehetett más, mint aki rajzolta.

KERECSENYI DEZSŐ

MAGYAR FÖLDGÁZ ÉS ÁSVÁNYOLAJ

A MAI IPARNAK számos nélkülözhetetlen ásványos nyersanyagra van szüksége. Legnehezebben tudja nélkülözni az ásványos szenet, a vasércet és az ásványolajat, amelyekből hatalmas tömegeket használ fel. Nem egy háborúnak az indítóokát a nyersanyagokban kell keresnünk. Az ásványolaj csak a múlt század második felében kezdett az előtérbe lépni. Eleinte inkább csak világításra használták; mai fontosságára akkor emelkedett, midőn a nyersóajmotorok fűtőanyaga lett, illetőleg midőn megszerkesztették az automobilt és a repülőgépet, mert ezek mozgóanyagát az ásványolajból előállított benzint.

Az egész földkerekségen lázas kutatás indult meg az ásványolajmezők felkutatására. Midőn a Kárpátok külső övében Romániában és Galíciában már javában folyt az ásványolajtermelés, közelfekvő volt a gondolat, hogy a Kárpátok belső övében is kellene kutatni ásványolaj után. A múlt század vége felé a magyar kormány több magánvállalkozást jelentősebb összegekkel támogatott, az eredmény azonban elenyésző csekély volt, az állami támogatás nem jó útra ment. Ez időben csak két helyen folyt komolyabb ásványolajtermelés: Stájerlak-Aninán a bitumenes palából párolták le az ásványolajat, Tataros-Dernán Biharmegyében az aszfalttal átitatott homokkőből pedig inkább az aszfaltot mint az ásványolajat termelték ki. Magyarország ásványolajtermelése az 1905. évig mindössze 555.000 métermázsát volt, tehát egészen jelentéktelen mennyiség. Böckh János, a M. kir. Földtani Intézet igazgatója 1906-ban azt javasolta, hogy az állam maga vegye a kezébe a rendszeres ásványolajkutatást. Mármarosban az Iza-völgyében Szacsak mellett az 1911. évben nagyobb reményeket keltett a kutatás, midőn 459 m mélységből feltört az ásványolaj; az eredmény azonban itt sem volt jelentős.

A földgázra a kutatások eleinte semmi súlyt sem helyeztek. Pedig az Erdélyi Medencében már régóta ismerték a földgázt. Magyar sáros közelében süstörögve tört elő a „Zúgó“-ban a földgáz, melynek lángjánál a pásztorok már hosszú idő óta sütötték a szalonnájukat. Teljesen a véletlen vezetett a hatalmas erdélyi gáztömegek felfedezésére. Az erdélyi só- és gipsztelepek már a római idők óta művelés alatt vannak. Nem ismerték azonban a só- és gipsztelepekkel helyenként kapcsolódó kálium-magnéziumsókat. Pedig a káliumsók a mezőgazdaság szempontjából úgyszólván megbecsülhetetlen értékű műtrágya-anyagok. Meg-

indult az állami kutatás a káliumsók után. Nagysár más mellett 1908-ban történt az első fúrás, mely 627 m mélységet ért el, de nem szerencsésen végződött. Végre 3 km távolságban, Kissármás közelében a második fúrólukból, 302 m mélységből roppant erővel tódult fel a földgáz, mely 3 éven át folyt kihasználatlanul a levegőbe, amit azzal lehet menteni, hogy a fúrás nem földgázra, hanem sókra történt és a technikai berendezések sem voltak olyan tökéletesek mint ma. Az Erdélyi Medencében Böckh Hugó vezetése alatt megtörtént a rendszeres földtani kutatás, egymásután mutatták ki a gázmezőket, gyors iramban történtek a mélyfúrások. Már 1912—1913-ban Sármás körül 9 új kutat fúrtak, melyek napi 1,671.000 köbméter gázt szolgáltattak; majd az újabban kinyomozott gázterületek további fúrásai a legvérmesebb reményeket felülmúló mennyiségű gázt tártak fel. Így 1913-ban a feltárt hat gázmező 20 kútja napi 2,3718.000 köbméter gázt termelt, mely 38.096 métermázsza (380 vágón) jó minőségű (5000 kalóriás) szénnel volt egyenértékű. Ez már olyan mennyiség, mely egy közepes szénbánya termelését éri el. Az erdélyi földgáz 98—99% metánból (CH_4) áll, tehát rendkívül tiszta. A legnagyobb nehézséget a gázkutak tömítése okozta. A román uralom folytatta a kutatást és a feltárást; ma az Erdélyi Medence Földünk egyik leghatalmasabb gázterülete. A gázzal telt laza rétegsorból könnyen történnek veszedelmes gázkitörések és robbanások. Így már a magyar malom alatt is történt néhány robbanás, azonban mindegyiket felülmúlta 1933-ban a nagyekemezői (Kiskapus) robbanás: a fúráskor üzemzavar folytán a gáz a kúttól 730 m távolságban kitört; a kitörés helyén lassan kb. 50 m átmérőjű kráter keletkezett, a kirepülő kvarckavicsok egymáshoz ütődve tüzet csiholtak, a gáz meggyulladt és 60—70 m magas lángoszloppal égett, míg a kráter beomlott, de helyette mindig új kráterek táadtak. Két évig naponta több millió köbméter gáz ment veszendőbe, míg a kutat oldalról megfúrva sikerült magát a krátert eliszaposítani.

Ugyancsak a véletlen vezetett Egbell környékén Nyitra megyében a földgáz és ásványolaj felfedezésére. Egy Amerikát járt egbelli lakos megismerte Amerikában a földgáz jelentőségét és felhasználási módját. Egbelli otthonában értékesítette a földgázt, melyre egy a lakásában történt robbanás felhívta a hatóságok figyelmét. Böckh Hugó vezetése alatt megtörtént a vidék rendszeres átkutatása; 1911-től 1918-ig 72 fúrást mélyítettek le; a földgáz főképp 70—160 m mélységben, az ásványolaj 160—250 m mélységben tárolódott fel. Az egbelli ásványolaj különösen sok kenőolajat tartalmaz és a központi hatalmak kenőolajszükségletét a világháború alatt főként Egbell fedezte.

A földgáz- és ásványolajforrások termékeinek elpocsékolását megátolendő, fontos törvényt hozott a magyar országgyűlés 1911-ben, midőn a földgázt és ásványolajat állami monopóliumnak nyilvánította, úgy azonban, hogy az államnak jogában van az ország egyes területeit bizonyos időről-időre koncesszióképpen a magánvállalkozásnak átadni.

Az egész földön folyó ásványolajkutatások lassanként tisztázták az olaj földtani előforduláskörülményeit és keletkezési módját is. Ma már kétségtelenül bebizonyítottak kell tekintenünk a földgáz és az ásványolaj szerves eredetét. Élőlények, főleg apró állati szervezetek

tömegesen elhaltak és testük különös körülmények között nem tudott eloxidálódni, hanem elbomolva földgázzá és ásványolajjá alakult át. A keletkezett földgáz és ásványos olaj azonban rendesen nem maradt a helyén, hanem keletkezési helyéről elvándorolva magasabban fekvő kőzetrétegekbe emelkedett és ott az arra alkalmas likacsos kőzetekben, főképp homokokban és laza homokkövekben halmozódott fel. Ez a vándorlás különösen akkor következett be, ha az eredetileg vízszintes rétegek a földgáz elmozdulásai alkalmával redőződtek. A redők bolt-hajlásai, az ú. n. antiklinálisok, ill. a redők dómszerűen felemelt részei (brachiantiklinálisok vagy diapírek) a földgáz és az ásványolaj gyűjtőtartályai. A legtöbb esetben a sós víz, a földgáz és ásványolaj egymást kísérik; ilyenkor a boltozat tetején gyülemlik a földgáz, legalul foglal helyet a sós víz, mert faj súlya nagyobb mint az ásványolajé. A földgáz és ásványolaj azonban csakis abban az esetben maradnak lefogva, ha a boltozatot fent vastag zárórétegek borítják, melyek a földgáz és ásványolaj kiszabadulását meggátolják. Ilyen záró rétegek különösen az agyagok, melyek nedves állapotban úgyszólván minden közlekedést lehetetlenné tesznek. A sótelepeket ugyancsak ők védik meg a betörő vizekkel szemben.

A földtani kutatások célja a redőzetek és boltozatok kinyomozása. Természetesen távolról sem szabad azt gondolni, hogy minden redőben és boltozatban, ha az likacsos kőzetből áll, földgázt és ásványolajat fogunk találni. E boltozatok csupán reményt nyújtanak, azonban azt is csak abban az esetben, ha elég mélyen vannak, illetve, ha megvan a vastag fedőzáró réteg.

A redők és boltozatok kinyomozása a földtan nagyon kezdetleges módszereivel aránylag könnyen megy a hegyes-dombos vidékeken, a hol a külszíni feltárásokban mérhető rétegdőlésviszonyokból következtetni lehet a mélyebben helyet foglaló boltozatokra is. Sík vidékeken azonban, különösen ha a jelenkori ártéri üledékek szemünk előtt elfödik a mélyebben fekvő rétegek településviszonyait, a földtan módszerei teljesen cserben hagynak. Mélyfúrásokkal hatolni a földkéregbe pedig költséges kísérlet, melyet csak akkor szokás megejteni, hogyha már valóban remény van a földgáz és ásványolaj feltárására.

A természettudományok között a fizika rendelkezik a legfinomabb és legérzékenyebb műszerekkel. Sík vidéken épp ezért a geofizikai mérések támogatják legjobban a geológust.

Egyik legfinomabb geofizikai műszer a torziós inga, melyet báró Eötvös Loránd szerkesztett, Rybár István pedig tovább fejlesztett. E műszer segítségével sík területen a mélységben uralkodó kőzet-sűrűségekről, azoknak elrendezéséről pontos felvilágosítást kapunk és így a boltozatok és redők kinyomozásánál e végtelen finom műszer megbecsülhetetlen segítséget nyújt.

A földmágnesség eloszlásában mutatkozó rendellenességek gyakran ugyancsak felvilágosítást adnak a mélység tömegeloszlására vonatkozólag.

A földkéreg felső részeiben mesterségesen előidézett rengések legújabbán kitűnő segédeszköznek bizonyultak a kőzetrétegzések és boltozatok felismerésében. A földkéregbe nem nagy mélységbe befúrva,

a fűrőlyukban robbanó anyagot robbantanak fel; a földkéreg rengésbe jön, a rengéshullámok lehatolnak és ha eltérő rugalmasságú kőzet határára érkeznek, akkor a határfelületről vissza is verődnek. Kellő finom rengésjelző és rengésjegyző készülékekkel (szeizmográf) a terjedési sebességből és időből ki lehet számítani az egymástól eltérő kőzetek határfelületét. A hazai olajkutatásoknál ma a Pogány Béla műegyetemi tanár szerkesztette szeizmikus reflexiós műszert használják.

A földtani felvételekkel és geofizikai mérésekkel készült térképek egybevetéséből ugyan még nem mindig kapunk teljesen egyértelmű felvilágosítást a mélység titkairól, mégis ezek szolgáltatják azt az alapot, amelynek segítségével a fűrőlyuk helyének kitűzése történik.

A mélyfúrás technikája ugyancsak igen nagyot haladt az utóbbi évek folyamán. Ma már nem igen történnek a fúrás folyamán váratlan gázkirobbanások, mert megfelelő technikai berendezések meggátolják az ilyesmit. Különösen fontos találmány a Schlumberger-féle eljárás, mely elektromos úton megállapítja a fűrőlyukban az átfúrt réteg likacsosságát, elektromos ellenállását és hőfokát, s ezek az adatok fontos útbaigazítást adnak a réteg esetleges ásványolajtartalmára vonatkozólag. A Schlumberger-féle eljárás alkalmazása előtt megtörtént, hogy a fűrőlyuk áthaladt az ásványolajtartalmú rétegen és pedig a nélkül, hogy az olajtartalmat észrevették volna.

Még Böckh Hugó vezetése alatt, az 1915. évben kinyomozták Horvátországban, közvetlen a magyar határ közelében az ásványolajat. Az ősi Kalnik-hegységet fiatalabb rétegek veszik körül, melyeknek enyhe redőiben megvan az ásványolaj. Az 1916. évben a Kaposvári m. kir. Kutató Kirendeltség, melyet Böckh Hugó irányított, felismerte, hogy a horvátországi redők áthúzódnak a Dunántúlra is. Tisztán földtani módszerekkel megállapították, hogy ismétlődő, 6—8 km távolságokban kelet-nyugati irányban párhuzamos redők húzódnak, bár a későbbi geofizikai módszerekkel végzett kutatások megállapították, hogy a redők tengelyét a földtani vizsgálatok nem egészen helyesen állapították meg.

A nemzeti összeomlás a földgáz- és ásványolajkutatásokat is alapjukban rendítette meg. Elveszett az erdélyi földgáz, elveszett az egbelli kenőásványolaj és elveszett a horvátországi olaj. A magyar állam a maga erejéből nem tudta a nagyon költséges kutatásokat tovább folytatni, kénytelen volt idegen vállalatoknak kutatásra és kiaknázásra koncessziót adni. Az Anglo-Persian Oil Co. Limited olajvállalatnak D'Arcy Exploration Co. Limited nevű kutatóvállalata nyerte el a koncessziót; az 1921. évben megalakult a Hungarian Oil Syndicate Limited, melynek vezetője Böhm Ferenc miniszteri tanácsos lett, aki azelőtt az erdélyi és egyéb fúrásokat vezette; Böckh Hugó pedig külföldi vállalat szolgálatába lépett. Innen kezdve a kutatások nemcsak geológiai, hanem geofizikai módszerekkel is történtek; Eötvös Loránd torziós ingája állandóan használatban volt; geofizikusaink olyan hírnévre tettek szert, hogy Indiában, Franciaországban és Amerikában is igénybe vették őket a kutatásoknál.

A D'Arcy-vállalat 120.000 font sterlinget fektetett be hazánkban a kutatásokba; az eredmény meddő volt. Három mélyfúrást eszközöl-

tek: Budafapusztán 1737 m mélyre fúrtak le, a fúróluk csak kb. 1200 m távolságban volt a ma termelő olajkúttól! Meddő volt a Kurd és Baja melletti fúrás is.

Böckh Hugó már az 1911. és 1914. években Eötvös Loránd geofizikai mérései alapján a Nagy Magyar Alföldre, mint esetleges gáz- és olajterületre hívta fel a figyelmet. Az 1918. évben a Hortobágyon 1115 m mélyfúrás készült; majd 1924—1925-ben Hajdúszoboszlón 1090 m mélyből a várt ásványolaj helyett feltört a 73°-os jódos sósvíz, melyet a földgáz hajt fel; 1930-ban az előbbi kút közvetlen szomszédságában levő második kútból bőséges 78°-os jódos sósvíz tört elő; 2000 m mélységben 127° hőfokot mértek. Az 1927. évben a Karcag melletti 1224 m mély fúrás megint nem adott ásványolajat, hanem újra gáztól felhajtott 57°-os jódos sósvíz került a napvilágra; az 1930. évi karcagi második fúrás hasonló eredményre vezetett. Az 1929—32. években a két debreceni mélyfúrás az ásványolaj szempontjából ugyancsak meddő volt, de bőséges gázos forró jódos sósvizet eredményezett.

Az állami földgáz- és ásványolajkutatásokat 1935-ben az Iparügyi Minisztérium vette át; a kutatások vezetése telegdi Róth Károly kezébe került. Miután kitűnt, hogy az Alföldön a tisztára geológiai módszerek az esetleges redők és dómok, szóval a földtani szerkezet felismerésére nem alkalmasak, a geofizikai módszerek léptek az előtérbe. Még előzőleg Tiszaörs és Tiszaberek mellett is készült két, de meddő mélyfúrás. Magáról az Alföldről az Alföld északnyugati peremére helyeződött át a kutatás. Az összes kutatási módszerek igénybe vétettek: torziós, mágneses, graviméteres, szeizmikus reflexiós, elektromos mérések szolgálták a kutatás alapjául; a fúrási lyukból kikerült próbákat a Földtani Intézet geológusai és paleontológusai vizsgálták meg. Az Alföld északnyugati peremén különösen három terület ígérkezett reményteljesnek: a Bükkhegység délkeleti oldala, Pest környéke és a Mátrahegység északkeleti és északi előtere.

A Bükk délkeleti oldalán a földtani felvételek, a melyeket Schréter Zoltán végzett, továbbá a geofizikai mérések is a Tárd melletti Szekrényvölgyben egy brachiantiklinálist állapítottak meg; az 1934—35. években végzett 1830.8 m mély fúrás ásványolajnyomokat és bitument talált; erre a pontra a kutatások még vissza fognak térni.

Pest körül Őrszentmiklós mellett a Viczián-telepen a régebbi fúrások több helyen földgázt és sós vizet találtak a kiscelli agyagban; a gázkutak azonban hamarosan kimerültek; a szomszédos Csornádon végzett fúrás ugyancsak gyenge eredményt szolgáltatott.

A Mátra északkeleti és északi előterén már régóta ismeretesek az olajnyomok. Így a Bajpatak mentén (Párádtól északkeletre), a Párád szomszédságában levő recski ércbányában (Lahocahegy), a Nagybátony melletti Sulyomtető kőbányájában a felszínre szivárog az olaj, illetve kátrányos bitumen. Schréter Zoltán főgeológusnak rendkívül gondos geológiai felvételei nyomozták ki a Bükkszék melletti boltozatot, mely meglehetősen zavart állapotban van. A kiscelli agyag homokos-tufás zónájában van az ásványolaj. Az 1936. év decemberében indult meg a mélyfúrás; ma már számos kút adja szerényebb mértékben az ásványolajat. A bükkszéki boltozat keleti szárnya lestüly-

lyedt, az olaj a nyugati szárnyon van; a fedő rétegsorozat igen vékony; átlag 200—300 m mélyből történik a termelés; a sok rétegzavarodás nagy nehézségeket okoz. Bükkszéken a „templommező“ és a „csonkás! mező“ a termelő terület. A templommezőn két olajsztint van: az egyik 80—100 m mélységben, a másik úgy 200 m-rel mélyebben; a felső szint zizeseden; az olajat a szénsavgáz nyomja ki, illetve kanalazni és szivattyúzni kell. A kutak gyorsan kiapadnak. Az alsó szint olajában 20% benzín van. A csonkási mező olajsztintje azonos a templommező alsó szintjével; ez a fontosabb olajterület. E mező szélén a vetők mentén gyógycélra alkalmas vizek fakadnak. A bükkszéki olajkutak napi 20—25 tonna (2—2.5 vágón) jó minőségű ásványolajat termelnek. A közeli Darnó-hegy vonala mentén a további kutatások talán újabb olajmezőt fognak feltárni. Nagybátony környékén ugyancsak folyik az olajkutatás. A mezőkövesdi boltozat, melyet geológiai és geofizikai vizsgálatok alapján ismertek fel, ugyancsak eredménnyel biztatnak. Miként láthatjuk, ezek az állami kutatások csak szerény eredményre vezettek; a felső rétegösszlet vastagsága Bükkszék területén vékony; az ásványolaj nagy része már a geológiai múltban eltávozhatott s így Bükkszék környékét mindig csak másodrangú olajterületnek minősíthetjük.

A dunántúli ásványolajkutatások újabb nagy lendülettel 1933-ban indultak meg, midőn a magyar állam az European Gas and Electric Company (röviden Eurogasco)-val szerződést kötött a gáz és olaj felkutatására.

A kutatásokból csakhamar kitűnt, hogy a geológiai felvételek nem adnak biztos eredményeket, mert a szükséges jó feltárások a Dunántúlon nincsenek meg. Egyedül a geofizikai vizsgálati módszerek vezetnek biztosabb eredményekre. A nehézségi erő adatai csakhamar kimutatták, hogy a Kis-Alföldön Csorna és Kapuvár között egy északkelet-délnyugati irányban húzódó hatalmas antiklinális-vonulat van, mely fűrésra alkalmas. További alkalmas földtani szerkezetek vannak Budafapuszta, Görgeteg, Inke stb. környékén. A mágneses mérések, a szeizmikus reflexiók eredmények, a gravimetriás vizsgálatok egymást kölcsönösen kiegészítvén, megkezdődtek a mélyfűrésok. Sopron és Kapuvár között Mihályi szomszédságában két fűrészt végeztek, az első fűrészből, mely 1603 m mély, nagy mennyiségű szénsav tört elő olaj- és benzinnymok kíséretében; ezt a széndioxidot száraz jég előállítására használták fel. A Mihályi melletti második fűrés meddőnek bizonyult, csak olaj- és gáznymokat tartalmaz; érdekessége abban rejlik, hogy 2507 m mély, tehát Magyarország legmélyebb fűréslyuka. A somogyi Görgeteg melletti fűrés eredménytelen volt; a fűrés a 2059 m mély lyukba beletört. Az inkei 2140 m mély fűrés csak kevés olajat és gázt adott.

A budafapusztai 1919. évi 1737 m mély állami fűrésről, mely csak futólagos földtani felvétel alapján készült és a mely meddőnek bizonyult, már fentebb említés történt. Végre Papp Simon ismerte fel, hogy a horvátországi olajtartalmú redők áthúzódnak Budafapuszta környékére, melyet a nagyközönség a közeli Lisper falu nevével ismer; erre az Eurogasco 1934-ben torziós, szeizmikus reflexiók és gradi-

metrikus mérések után elvégezte az első fúrást, melynél a Schlumberger-féle elektromos vizsgálatokat is alkalmazta. A fúróluk 1764 m mély; bár a fúrókészülék betört, a kút mégis napi 24.5 köbméter olajat és fűtésre felhasználható gázt szolgáltat. Gyors egymásutánban mélyítették le a fúrásokat, melyeknek mélysége többnyire 1200—1500 között van, az eredmény a várakozásokat teljesen beváltotta. Az elég nagyszámú fúrás már kellőképpen tisztázta Budafapuszta mélységének földtani szerkezetét. Budafapuszta mellett a mélységben széles dómszerű boltozat van, melynek hossz tengelye kelet-nyugati irányú; a boltozat déli szárnya 3—4° alatt dől, míg az északi szárnynak a dőlése igen szelíd, az egész redőzés tehát nagyon enyhe. A fúrások 2250 m hosszú és 1700 m széles termelőterületre utalnak, melynek felülete 3-8 négyzetkilométer. Az 1938. év végéig az olajtermelés 47.399 köbméter olaj és 17,314.322 köbméter földgáz volt. Az olaj- és gáztartalmú rétegek változó kőzettani jellegűek; a termelő szintek lencsés alakúak. A gáz és az olaj az ú. n. alsópannóniai korú rétegekben van, melyek 1000 m-nél mélyebben foglalnak helyet; a gáz- és olajzóna vastagsága 200—250 m; az egyes olajtartó lencsés rétegek 10—20 m vastagok. A fúrások nagy lendülettel folynak; 1938-ban a szerződés értelmében megalakult a Magyar Amerikai Olajipari Rt., mely hazánk napi 72—74 vagont kitevő szükségletét már félig fedezni tudja. A budafapusztai olajterületnek közgazdasági fontosságát nem lehet eléggé méltányolni. Büszkeség tölthet el bennünket, hogy a geológiai és geofizikai kutatásokat magyar kutatók végezték, csak a tőke volt idegen, mert mai elesettségünkben ilyen iramú és ilyen kockázatos vállalkozáshoz nagyon is szegények voltunk és vagyunk. A jövőbe pedig bizalommal kell néznünk; a kutatás szálai Papp Simon kezébe futnak össze, akinek rendkívüli tapasztalata, melyet a Föld legkülönbözőbb olajterületein szerzett meg, teljes biztosítékot nyújt arra nézve, hogy e természeti kin-

MAURITZ BÉLA

csünk minden cseppje előkerül. Nem lehetetlen, hogy mire e sorok napvilágot látnak, újabb fényes eredmények homályosítják el a múlt szerényebb kezdetét.

MAGYAR FESTŐK RÓMÁBAN

M^{AJDNEM} EGY FÉLEZREDEV telt el azóta, hogy a magyar költők és művészek egy kis csapata a Dél nyugodt szépsége után áhítozva, Itália földjén kereste a magyar művészet kertjét éltető vizek forrásait. Azóta ez a reneszánszkori olasz hatás felszívódott a magyar kultúrába, nem mint idegen anyag, hanem mint táplálék, nem mint szellemi nyűg, de mint önmagunkra eszméltető ihletés. A Szent István óta egyre jobban tudatosuló folyamat ekkor teljesedett ki és mi végkép a latin Európába oltódtunk be, mint a szellemi hasonlóság kibogozhatatlan szálaival távoli tájakról ide vonzott különös rokonok. Az olasz és a latin ihlet nagy köröket vetett, gyűrűzéseinek finom utórezgéseit szinte lehetetlen lemérni. Alig lehet megállapítani, hogy hol kezdődik az idegen és hol a sajátosan magyar Balassa verseiben vagy egész a népművészetig alászálló reneszánsz virágos menyezetein és faragványain, miért gondolkodunk latinosan és miért érezzük Horatiusi kissé a miénknek is? Mindez válasz nélkül maradó kérdés, de egyben bizonyágtétel is az egykori lovas nomád magyarság önkéntes és belső latinosodása mellett.

A politikai helyzet és a körülmények a germán világ vonzáskörébe utalták a magyarságot. Századokra szinte eltorlaszolódott előttünk a Róma felé, de önmagunkhoz is vezető út, elannyira, hogy mikor a múlt században a magyar festészet új erőre kapott, úgyszólván kizárólag Bécs és München volt a magyar művészet külföldi fóruma. Az olasz művészet különben is e korban mélypontján állott. Rahl, Piloty, Rethel és a különböző akadémiák szellemi befolyása nehezedett rá művészeti életünkre. A német művészetben ekkor nem épp a legkiválóbb mesterek voltak a hangadók, úgyhogy ez a hazájában is másod, sőt harmadrangú irányzat a tőle lényegében különböző magyar művészi érzést teljesen elkorcsosította. Egyes elfogult és nem mindig jóhiszemű szemlélők a magyar művészetet német gyarmatnak szeretnék feltüntetni. Ez a megállapításuk a XIX. századra vonatkoztatva csak annyiban találó, amennyiben a német művészet hatása nem a magyarság sajátos teremtőerőinek a kiműveléséhez, hanem azoknak — a gyarmatosító politikában észlelt jelenségekhez hasonlóan — teljes elsorvasztásához vezetett. Művelődésünknek a mostoha történelmi viszonyok által okozott szaggatottsága következtében szüksége volt valamilyen szervesebben fejlődött külföldi művészet ösztönzésére, s ha ez a kapcsolódás a németnél velünk rokonabb alkatú latin kultúrá-

hoz fűzhetett volna, múlt századi művészetünk színvonala jóval magasabbra szökött volna fel. Alig néhányan voltak csak, akik a német kultúrának ezt a határzárát áttörték és a latin égbolt csillagzataihoz kezdtek igazodni. A francia művészet igazi fényét Pannónia lankáin csak a századforduló után tükrözte egyénien vissza a nagy dunántúli triász: Rippl-Rónai, Csók és Vaszary.

Már a század első felében is akadtak művészek, akik Itáliába vándoroltak, de őket inkább az olasz táj romantikája vonzotta, mint az olasz művészet formai tökéletessége s napjainknak kellett eljönnie, hogy a festők ne érzelmes sóvárgásaik kiélésére, hanem az örökkévalóság jegyében látni és mesterséget tanulni menjenek a művészet klasszikus fészéjére. Századunk első évtizedeiben a művészet glóbuszán jelentős változások állottak be. A német művészet az expreszszionizmus szenvedélyes és vad fináléja után a Vogelweidék és Wolframok költészetének mesterdalnoki rímfaragásba való zuhanását százszorosán meggyorsítva a kézművesség színvonalára süllyedt. A francia festészetben e nép jellemző racionalizmusa síkmértani kísérletezésekkel, könnyedsége pedig bohóckodássá torzult. A kristályos francia formák most végső következetességgel egy szervesen jegecesedő elvont kristályvilággá merevültek. Az absztrakciónak és formalizmusnak erre az útjára a földhöz kötött és vaskosabb magyar képzelet már nem követhette a franciát. Ekkorra a nagybányai festőiskola hóm talajba elültetett tölgye is száradozni kezdett. Váratlanul azonban hosszú szünet után új erőre kapott az olasz művészet. A futurizmus forradalmi dinamikája után megacélosodva, a fasizmus által felélesztett latin hagyomány jegyében az olasz festészet újra monumentális feladatokra vállalkozott. Ez volt az a pillanat, amikor a magyar művészet újra a kultúra „alma Mater.”-éhez fordulhatott tanácsért. A termékeny alkalmat a kor valóban reneszánsz távlatokba kívánczó minisztere, Klebelsberg és a létrejött római Collegium Hungaricumnak és művészeti működésének legfőbb szellemi irányítója, Gerevich Tibor ismerte fel. Tanulni, ihletet meríteni, önmagára eszmélni és egyéniséggé izmosodni a magyar festők újra Rómába mehettek. Működésükben újra bebizonyosodott az, hogy az olasz ég és a latin föld nem ejt szolgaságba, nem nyűgöz le, hanem ápol és felemel. Ahogy Goethe, Bachofen, Marées és még annyian vágyódtak a ködös északról Itáliába, hogy háborgó germán érzelmeiknek világos formát adhassanak, úgy vándoroltak most Rómába a magyar művészek, nem azért, hogy magyarságukat megtagadják, hanem, hogy minél nagyobb kultúrával fejzessék ki. Közöttük, a sok különböző egyéniség között a közös iskolázottság finom szálai fonódtak, úgyhogy az ő művészetükkel kapcsolatban méltán beszélt Gerevich az azóta már köztudatba is átment „római magyar stílusról”. Ez az iskola a legjobb értelemben véve modern, de nem rombolóan forradalmi, hiszen Róma földjén még a forradalmak is klasszikus arányok között zajlanak le. Nem forradalmi, mert nem zúz porrá semmi értéket, sőt inkább úgy jut el az újhoz, a maihoz, hogy ősi szépségű hagyományokat épít és fejleszt a XX. század szellemének megfelelően tovább. Az antik formatökély, Giotto ereje és méltósága, a korareneszánsz nagy mestereinek, egy

Piero della Francescának hűvösen tiszta és mégis telten zengő formaköltészete ihlette meg a XX. századi olasz iskolának, a novecento-nak a művészetét, s az általa közvetített hagyomány a sajátos magyar látásmóddal és vérmérséklettel találkozva és megszínésedve hozta létre a római magyar stílust. A római iskola azonban tág és ruganyos keret, a különböző művészegyenének tarka skálája békésen belefér. A fantasztikumot kereső Istókovits, a még mindig fanyarul és csípősen erjedő Hintz, a finoman kulturált Ernőd Aurél, a hatalmas energiáktól fűtött, a festészetről szobrászatra átsapó Borberek Kovács Zoltán mind egykori tagjai a római magyar akadémiának. Épp ez a változatosság s hogy közülük nem egy alig látszik összefüggései az iskolával, dicséri legjobban az iskolát, mert a római tanulóévek nem jelentettek szellemi kényszerzubbonyt és egyenruhát, — mint egykor München — hanem mindenkit a saját hajlamai legművészebb kifejtésére ösztönöztek. Sokaknál az iskolához való tartozás nem is annyira stíluskötéléket, mint inkább színvonalat és kvalitást jelent.

Az ISKOLA NEOKLASSZIKUS MAGVA kétségtelenül Molnár C. Pál és Medveczky Jenő művészete. Nem véletlen, hogy épp ők ketten lettek a neoklasszicizmus legkövetkezetesebb hívei, mert előzőleg mindketten a francia szellem homályt nem tűrő racionális sugározásában tisztultak meg, hiszen Molnár C. Pál ereiben francia vér is folyik.

Már pedig a francia művészet egyik nézete, David, Ingres és a francia kert geometrikusán lenyírt művészete jóval hűvösebb, jóval észszerűbb, mint a zengzetesebb, áttüzesedőbb olasz. Gondoljunk csak arra, hogy a józan, már erősen neoklasszikus Perrault, a barokkszenvedélyű Bernini Louvre-terve felett Párizsban teljes győzelmet aratott. A francia szellemnek ez a cartesiani értelmi fölénye Molnár C. Pált és Medveczkyt Olaszországba is elkísérte. Molnár C. Pálban azonban nemcsak két művészeti felfogás, az olasz és a francia, hanem egész elsüllyedt, de mindig újra kísértő kultúrák, az antik és a középkor is keresztezik egymást. Ennek szinte szimbolikus kifejezője két témaköre: az akt és a vallásos ábrázolás. Az aktokon és néhány arcképén kerül a legközelebb kapcsolatba az olasz novecento irányzatban huszadik századivá újult reneszánszal. Erős perspektivikus rövidülésben ábrázolt fekvő meztelen nője, mintha Casorati egyik képeinek a részlete volna. De ő valamivel hűvösebb Casoratinál, a meztelen női formákat szenvedélymentes hideg mámorral járja körül a tekintete. A formák gyönyörében azonban telhetetlen, a körvonalak lírai lejtése, a testtömegek tiszta plasztikája az aktképek hosszú sorára csábítja. Művészetének másik véglete a vallás és az áhítat világába visz. Töretlen, szinte üvegszerűen tiszta színekkel, kékekkel, pirossal medítál az üdv története felett. Az áhítatot és az alázatot Fra Angelicotól tanulta, de az angyali mester szent naivitását valami mai intellektuális formalizmus hűti le. Képeinek márciusi bája és fagyos varázsa ebből a kettősségből ered. Látszólag csendes, eseménytelen, sőt problémátlan világ az övé, pedig néha ez a kettősség őt, a fölényt és mindennekfelett értelmes művészt is megkínózza és reménytelen

kísérletezésekbe kergeti. A neoklasszicizmus kihűlt művészet, mely a görögség forró életszereimén sóvárogva elmélkedik, de Molnár C. Pál ebbe még a keresztény középkor aszketizmusát is belevegyíti. Aktképein — noha kedveli az érzéki beállítást — a testnek nincs semmi vértől átjárt hússzerűsége, mintha fémből lennének, mintha opálból, elefántcsontból, vagy gyöngyagylóból faragta volna őket. Vallásos képein sokszor már egész tudatosan fordul valami keményebb formavilág felé. Keresi az érdes és sziklás, de mégis tündéri, fagyaltszínű tájakat, ahol nincs levegő, nincs atmoszféra, ami párába burkolna és melegséget árasztana. Alapjában véve ez a jeges ragyogás még a századvég különös szépségeket kereső szelleméből ered s nem idegen a francia költők mesterkéltsége és artisztikus tájlátományaitól. A szerves és eleven világtól való elfordulását a testformákat nem követő szegletes, gótikus ruharedők is hangsúlyozzák. Itt a drapériák ábrázolásában tör ki a higgadt felszín alól a lappangó konfliktus, mert Molnár C. Pál néhány képén csak ruhákat szerepeltet, amelyek megőrizték ugyan a test formáit, de a test maga alóluk eltűnt. Egyik angyali üdvözlésén a Madonna előtt csak egy lebegő szeráfi ing jelenik meg, a párizsi világiállítás számára festett Magyar feltámadásában pedig a nemzet fájának csonka törzse alatt üres csuhák búsonganak. Molnár C. Pál végső aszkézissel vont le az ő neoklasszicizmusában rejtőző ellentétek következményét, a tiszta forma alatt megölte a pogány testet és kezei között csak az emberi alak szépségét megsejtető ruhák, ezek a testetlen formaburkok maradtak meg, mint ahogy a mindinkább neoklasszikussá váló Faust karjai közül is eltűnt Heléna s csak fátylait hagyta meg emlékezésül. Molnár C. Pálnak ezek a kísérletezései tisztán művészi szempontból nem mindig előnyösek, de egyéniségét mégis közelebb hozzák hozzánk, mert megmutatják azokat a töprengéseket, amelyek a mélyben az intellektuálisan szentvelen külső alatt feszengenek.

A római csoport másik kimondottan neoklasszikus tagjának, Medveczky Jenőnek a művészetében is felbukkannak franciás elemek. Alakjainak plasztikája, gondos rajza és a quattrocento festőkre emlékeztető néhol felbukkanó fanyar negédesége olaszos, de a tér, amibe őket helyezi, hatalmas síkjaival, mértani és elvont rendszereivel, kristálylapokból képződő világával a háború utáni francia művészet kereső szellemében fogant. Az a líra, amelyik Molnár C. Pálnak éteri hideg fémhúrokon csendült meg és Medveczkynél geometriai térbe van zárva, mintha az embert és érzelmeit egy kristályprizmában szemlélné, Kontuly Bélánál lágyan és nőiesen bűg fel. Kontuly a korai reneszánsz festők vonalritmusait, szép andalgó mozdulatait, harmonikus érzelmességét és átszellemült alakjait kedveli. Arra, hogy a római környezet miként tanít meg nagyban látni, jellőmző, hogy Molnár C., Kontuly, Medveczky a falképfestészettel is foglalkozott s különösen az első kettő, kinek egyik feladata (a budai Szt. Annában) egy barokk tér stílszerű díszítése volt, merített sokat az olaszországi tanulságokból.

Monumentális festészetünk legjelentősebb és legtöbbet ígérő mestere Aba-Novák Vilmos. Már az első római ösztöndíjasok bemutatásakor Gerevich Tibor észrevette, hogy Aba-Novák festészete

Molnár C. Pál : Menekülés Egyiptomba

Aba-Novák Vilmos falképe. Szeged, Szent Demeter-torony.

Foto : M. F. I. Petrás.

Szónyi István : Lófürderés. Tempera. (Radnai Béla tulajdona.)

falat kíván s azok a reménységek, melyeket e tekintetben hozzáfűzött, gazdagon megvalósultak. Még mikor kizárólag csak táblaképeket festhetett, akkor is a falfestés kérdései izgatták s annak a technikájával kísérletezett, mert a deszkalapot, melyre temperával rögzítette elképzeléseit, előbb mûmárványlappal látta el.

Róma egyébként is nemcsak nagyszerû mûvészeti, de alapos technikai tanítónak bizonyult, hiszen a festészet tudományának és a restaurálásnak olyan kitûnõ mûvész szakemberei is, mint Kákay-Szabó György és Dex Ferenc ott nevelõdtek. Mesterségbeli tudásának elmélyülése mellett Aba-Novák kétségtelenül sokat tanult úgy a XV. század mestereitõl, mint az olasz kortársaktól, de látható nyomot mûvészetében nem is annyira ezek, mint inkább az olasz táj hagyott. Itália tájait azonban nem a szokásos kékeges, tengerpartos, ciprusos romantikával nézte, hanem egy kevésbé megõrökített nézetét fedezte fel, a városképeket. A hegyen épült olasz városok viaduktjaikkal, középkori kõházakkal, zeg-zugos útjaikkal a történelem, a nép és a környezet szeszélyes, de mégis titkos erõk által hajtott képzõdményei, a quattrocento festõk képeinek háttérében bújtak meg. A magyar mûvész festményein ezek a jellegzetes háttéri veduták fõszereplõkké váltak. Van valami része a kubizmusnak is abban, hogy Aba-Novák épp az ilyen ábrázolásokhoz vonzódott. E városképek apró házai, épületei hol az élükkel fordulnak a nézõ felé, hol szögletes homlokzataikat mutatják, világos és sötétebb mértani síkok egymáshoz hajlásából állanak elõ, tehát nagyon is megfelelnek a kubista-konstruktivista ízlésnek. A modern mûvészetben annyiszor fellépõ vonzódás a kristályszerû alakulatokhoz itt újra kísért. A kubista mûvész absztrakt világot alkotott magának, Aba-Novák pedig a valóság talaját egy pillanatra sem hagyja el, megkereste a létező világ azon zúgait, ahol az élet és a történelem maga kristályosított ki ilyen képzõdményeket. Aba-Novák azonban egyáltalában nem hûvös temperamentum, már a korállszerûen kialakult kővárosok hol széles síkokkal megõrökített, hol ecsetheggyel rajzolt képébe is a szürkés és barnás alapba belevágott egy-egy harsány kék és piros foltot. Késõbb hibátlan kulturáltságát barbár vad ereje mind jobban alakította. A cirkuszok és jazz-bandok világában egész új ritmusokat, kötetlenebb szerkesztési lehetõségeket talált. A rikoltozó komédiás népség, a csepürágó grimászai, a bódékra mázolt hirdetések új, nagyon mai szépségek lehetõségeit nyújtották neki. Majd a magyarság és a parasztság felé fordult, de itt is olyan jeleneteket keresett, ahol bő képzeletét teljesen szabadjára engedhette, ahol ember ember hátán nyüzsög, a vásárok, búcsúk sokadalmán, az árvízöntötte falvak baromi összetõdulásain. Ekkor már-már nem is komponálta képeit: erõsen expresszív, darabos alakjait fékezhetetlen tervszerûtlenességgel, vegetatív gazdagsággal ontotta a képfelületre. Már úgy látszott, szilaj vére szétör minden klasszikus keretet, amikor monumentális feladatokhoz jutva, váratlanul újra feléledtek az itáliai élmények és a mai olasz mûvészet képszerkesztési elvei. A gesztikuláló kezek és a kifejezésre torzuló fejek végtelen sorába merülést erõtjeljes latin plasztikusság váltotta fel. De a latinitás õt nem antik vagy reneszánsz változatában ihlette meg; õ egy barbárabb, keletibb,

mágikusabb réteghez, a bizantinizáló itáliai mozaikokhoz nyúlt. Ezeknek maivá frissült formanyelvében, az új olasz freskók eszméket kifejező szabad komponálási módjával magyar szent királyok és vitézek hatalmas alakjaiból Aba-Novák a festő eszközeivel falképei hosszú során egyre építi komoly zsolozsmáit (Jászszentandrás, Szeged, Városmajori templom, Pannonhalma, Székesfehérvár). Úgy hisszük, még nem mondta el a végső szót. Fejlődése a leegyszerűsödés és szilárdabb szerkesztés felé mutat.

A RÓMÁT JÁRT FESTŐK CSOPORTJÁHOZ látszólag a legkevesebb szál köti Szőnyi Istvánt. Már érett művész volt, mikor oda került, elannyira, hogy két római társa: Aba-Novák és Patkó Károly az ő befolyása alatt állott. Kevés időt töltött Rómában, stílusán az olasz ég nem sokat változtatott. De a római tanulmányoknak nem is ez a hivatása és a többi festőnél sem történt másképp: a város őket sem alakította át, csak tökéletességre nevelte. Bármily lazák is Szőnyi római kötelékei külsőleg, belső törvényszerűségét tekintve mindnyájuk közül ő a legklasszikusabb. Az ő klasszikumában azonban nincs semmi eltanult, neki a vérében szunnyad valami ősi magyar elképzelés, ami lényegében rokon a görög-latin szemléletmóddal. A római ösztöndíjasok első bemutatásakor Gerevich találóan sejtette meg, hogy Szőnyiben az Itália-élmény kifejezése később mind jobban és jobban fog kibontakozni, mert valóban úgy is történt: minél inkább teljesedett ki művészte, annál inkább vált a magyarság ősi egzisztenciális klasszikusságának legszebb példájává. Művészetével kapcsolatban, ha nagyon kutatunk ihletők után, Marées és Puvis de Chavannes jut eszünkbe, két olyan művész, akik fejlődésére az Itália-élmény volt döntő befolyású. De Szőnyinek nincs szüksége sem narancsligetekre, sem tógákra, még meztelen testekre sem, hogy képeinek valami örök, általános és mithikus jelleget adjon. Az ő klasszicitása nem csiszoltságot és racionalizmust jelent, hanem az életnek, a természetnek ősi, paraszti méltóságát. Valahogy így nézhették, ilyen mértéktartó és a talajhoz tapadó mithikus lelkesültséggel Aristophanes falusi görögjei és a kérges kezű latin szántó-vetők a világot mint ahogy Ő. Szinte megdöbbenő, hogy némely képe mögé a földhöz kötött nép életének mennyi megsejtett mithosza sűrűsödik össze. A fény, a víz, a föld, az állat és az ember valami különös, darabos és mégis eszményi archaikus idillbe olvad össze. Zebegényben, a Dunakönyök gazdag tájában a földszagú, paraszti Hellászt találta meg. Falusiak állanak és beszélgetnek, lovakat itatnak, vagy fürdetnek, néhány suhanc vetkőződik a folyó partján, alakjuk, mozdulatuk esetlen, arcuk közönséges és mégis arkádiai légkör veszi őket körül. Szőnyi csodálatos kompozíciós készsége, amivel ritmikusan fűzi csoportjait, dekoratívan és mégis méltósággal osztja el alakjait, mindent magasabb szintre emel. Néha, a gyümölcszedők, a kíváncsian összebújó falusiak, a korszóikért lehajló asszonyok ritmikusan megismételt mozdulataiban kultikus pantomimok derengenek. A paraszti élet egyszerűsége és fensége, az állati lét nyugalma örök távlatokat nyit meg Szőnyi előtt. Ahogy a tehén holdvilágos estén a mezítlábas leány kíséretében méltósággal ballag

haza, ahogyan a lemenő nap sugarai a víztől visszaverve a hömpölygő folyóban álló lovak testében összegyűlnek, van abban valami mithikus vízió, valami az emberi lélek eltemetett kultúrrétegeiből előtörő ősi képzet. Szőnyi rögszerű, fenségesen nyugodt világképébe a fény és a szín viszi bele a mélyből előtörő ünnepi exaltációt. A fény szétkeni a szilárd formákat, hogy'mindent egységes látomássá foglaljon össze. A föld, a víz, a nap, az ember, az állat mély kapcsolatokban állanak itt egymással, az elemek összefognak s a fény megújuló csodáiban Szőnyi István festményein időtlen szertartásaikat végzik.

Sem Szőnyi, sem az itt megemlített többi művész egyéniségéről nem rajzolhattunk teljes képet. Munkásságukat csak egyetlen szempontból vizsgáltuk. A Római Magyar Akadémia festőinek díszes névsorából csak azokat vontuk be tárgyalásunkba, akik ebből az egy szempontból tanulságosak. Sok jelentős értéknek ilyenformán ki kellett maradni. Ezek a magyar művészek, akik Róma örök méretei között tanulták fellendíteni a magyar festészet ügyét, sokat köszönhetnek Itáliának, de mégis művészetük különbözik az olaszokétól. A magyarban egy klasszikus szemléletmód él — láttuk Szőnyinél, aki a legklasszikusabb s egyszersmind a legmagyarabb is — de teljesen hiányzik az antik hagyomány. Az olasz azonban az antik örökség elől semmiképp sem térhet ki, vagy tudatosan követi, mint Funi, vagy gúnyolódik felette mint De Chirico, de közömbös vele szemben nem lehet. A Rómát járó magyar művész is találkozik az antik múlt emlékeivel, de azok számára nem eleven hagyományt jelentenek, hanem az idők múlására emlékeztetik. Nemcsak a romantikus lelkületű Buday római fametszetein tűnik fel a romváros felett a hőldfényben fájdalmasan nyújtózkodó csonka torzó, hanem Molnár C. Pál is a félig eltemetett tört szobrokat veszi észre, amik számára nem a pogány élet-szerelem tanúi, hanem a vanitatum vanitas hangulatának hordozói. Az olasz azonban nem a fájdalmas torzót látja meg, hanem a benne rejlő eleven szépségeszményt: a hősi gesztusokat, a testformák világos plasztikáját, a kontrasztos beállítás mozgásra kész nyugalmát. A magyar festők műveiből hiányzanak ezek a szoborszerűen nemes mozdulatok; még Patkó Károly is, aki pedig mindnyájuk közül a legplasztikusabban mintázza meg alakjait, elkerüli a test körvonalainak ezt a „bel cantoját“ és mindennapibb beállításra törekszik. De általában véve a magyaroknál a szoborszerű plasztikát mérsékelt sikerűség váltja fel. Hasonlítsuk össze Mario Sironi és Aba-Novák egy-egy falképét: az olasznál mintha mindmegannyi szobor állna egymás mellett és mögött, mindegyikük önálló kerek egész, a magyarnál pedig a mozaik, ez a kimondottan síkdíszítő műfaj volt az ösztönző s ha az egyes alakok plasztikusak is, az ábrázolásból hiányzik a termélység, úgy hogy mindnyájan a sík törvényeinek rendelődnek alá. Ugyanezt látjuk, ha Fra Pistarino és Molnár C. Pál egy-egy Madonnáját vetjük össze és jellemző, hogy ez utóbbi épp a fametszet — tehát egy síkművészet — terén jutott el szinte utolérhetetlen tökéletességhez. Vízparton álldogáló, nyugodtan beszélgető embereket festett Cárrá és Soffici is, épp úgy, mint Szőnyi, de míg az előbbieket a térbe helyezett alakok plasztikus tömörségére, zártságára törekedtek, addig a magyar

festő a magasra helyezett láthatárral megfosztotta a teret mélységétől s a színnek és a fénynek adta át a vezérszólamot. A szín a magyaroknál fontosabb tényező, mint olasz kortársaiknál s azzal együtt egy olyan hangulati és temperamentumbeli elem is kapcsolódik bele képeikbe, ami az olaszoknál ismeretlen. Casorati és Szőnyi is sokszor festett egymás mellett álló gyerekeket, rokon szellemben. Casorati az álló falitáblára, a nyitott iskolakönyvekbe síkmértani ábrákat rajzolt, hogy azok ellentéte által kiemelje a gyerekalakok szinte kugliszerű plasztikusságát. Szőnyi számára azonban a probléma nem volt ennyire formai, őt leginkább a gyerekek a világgal szemben való sejtelemmel, riadtsággal és csodálattal teli állásfoglalása vonzotta. A magyar művészek kevésbé idealizálnak, de viszont nagyon mérsékelten romantikus hangulati elemeket is belevegyítenek ábrázolásaikba. A líra vagy pedig a rapszódikus vérmérséklet kifejezése náluk nagyobb szerepet játszik. Mindenkép önállóak maradtak, egy az olasszal rokonlelkű, de mégis csak más nép világát fejezik ki. Rómában nem váltak gyökeretelenné, sőt inkább önmagukra találtak. Az Örök Város halhatatlan távlatai között azt tanulták meg, hogy mikép kell „urbi et orbi“, a nemzethez s egyszersmind az emberiséghez szólani. Munkásságuk azoknak a sokat idézett szép soroknak adott igazat, amiket a XVI. század magyar vándorának Santo Stefanoi sírjára véstek: „Roma est patria omnium fuitque“, Róma mindnyájunk hazája volt és marad.

SVÁJC SZELLEMI ÉLETE

HOSSZÚ IDEIG KELL tanulmányoznunk a svájci népet ahhoz, hogy a benne működő szellemi hatóerőkről és törekvésekről ítéletet mondhassunk. Megállapításaink még így is csak akkor lesznek helyesek, ha megértően bele tudjuk élni magunkat a svájci gondolkodásmódba és életformába. Fejtegetéseinkben szükségszerűen abból a felismerésből kell kiindulnunk, hogy van egy svájci nemzet, melyet a Közép-Európában érvényben levő kategóriákba nem lehet besorolni. Ennek a svájci nemzetnek lényeges ismertetőjegye a sokféleségben megnyilvánuló egység, a gazdagságban mutatkozó egyszerűség és a bőségben is megmaradó szerénység. Tudjuk, négy különböző nyelvű nép alkotja: a német (allemán), a francia, az olasz és a rétoromán. Számszerűleg a német svájciak vannak fölényben, míg a legkisebb csoportot alkotó rétorománok nyelvét csak nemrégiben ismerték el az államszövetség negyedik teljes jogú nyelvének. A négy nyelv szimfóniájából és az egyes népcsoportok harmonikus együttműködéséből alakul ki a svájci államszövetség nemzete. Ez a nemzet nem statikus, a meglét nyugalmába zárt valami, hanem kiváltképpen dinamikus: csak úgy létezhetik, ha létezését mindenki szüntelenül akarja és igenli. A svájci szellem benső sokféleségét, mely a négy nyelvcsoporthoz egy viszonylag kis területre zárt szoros együttéléséből adódik, az egyes nyelvcsoportokon belül található számos eltérés csak fokozza, ami különösen a német nyelvű kantonokban világosan látható.

A nyelvek, nyelvjárások és szokások tarka változatossága adja az államszövetségnek sajátos jellege mellett belső erejét is. Svájcnak alig kell félnie a körülötte zajló, nyelvi közösségre építő nemzeti áramlatoktól. A kantonrendszerű államszövetségben megtalálta azt a politikai életformát, mely semmiféle irredentizmusnak nem lehet tényésszalaja. A 22 svájci kanton mindegyike olyan nagymértékű önrendelkezési joggal és kiterjedt hatáskörrel van ellátva, hogy bennük nemzeti sérelmek nem verhetnek gyökeret. Svájcban Idvül alig van még egy másik európai állam, hol az ember annyira tudatára ébredne annak a mélyértelmű bölcsességnek, melyet Szent István híres intelmeiben fogalmazott meg az egynyelvű államok gyengeségéről. A szövetséges államok állami és szellemi életükkel megerősítik ezt a királyi szentenciát „e contrario“ és lehetővé teszik, hogy az európai ember itt a minden nemzeti önzés felett mennyei magasságban álló nyugati

kereszténység eszméjét mint létező valóságot átélje és megcsodálja.

A svájciak megfontolt és zárkózott emberek. Az idegennek csak lassan és fokozatosan nyilatkoznak meg. Innen származik a sok helytelen vélemény és ítélet a svájciak szellemi szűkkörűségéről, kanton-szelleméről és nyárspolgáriasságáról. Az valóban igaz, hogy az átlagos svájci nem évszázadokban és kozmikus távlatokban gondolkodik, hanem megelégszik saját világával és problémáival. A politikai semlegesség, mely az államszövetség egyik alaptörvénye, visszatükröződik minden svájci ember gondolkodásában. A sajátosan nagyvárosi elemnek még Zürichben és Genfben is tapasztalható hiánya szintén oka annak, hogy a svájci ember szellemi érdeklődése mérsékelten korlátozott és csak önmagára szorítkozik. Más oldalról azonban az a fontos tény, hogy a csak némileg is művelt svájci legtöbbször, ha kis mértékben is, bírja az ország három legfontosabb nyelvét és ennek következtében a német nép és a latin népek kultúrkincseinek egyformán részesévé válhat, ellensúlyozza a szűk szellemi látókör veszélyét. E mellett a svájci nép olyan átlagos műveltségi színvonalon van, hogy messze felülmúl nem egy nagy nemzetet. Még a legtávolabb eső hegyi falvak parasztjáról is el kell ismernünk, hogy egy viszonylag magas műveltségnek hordozója. Nehezen talál az ember olyan svájcit, aki ne olvassa újságot, vagy legalább is ne keresne rádiója által állandó kapcsolatot a szellemi élettel. Ezek a körülmények a svájci népet tisztánlátóvá, korát megértővé teszik és arra bátorítják, hogy szellemi, sőt ha kell, fizikai erejét is összemérje bárkivel.

Mind ezt el kellett mondanunk, hogy megismertessük azt a szellemi légkört, melyben vizsgálódásaink tárgyát képező vallási és társadalmi áramlatok lefolynak. Természetesen itt csak a svájci nemzeti lélek sajátosságaiból fakadó, vagy a máshol keletkezett, de Svájcban a nép lelki képére formált vallásos szellem és a társadalmi reformtörekvések érdekelnek bennünket.

Az 1930-ban összeállított, legutolsó felekezeti statisztika szerint az államszövetség 4,066.400 lelket számláló összes lakosságából protestáns volt 2,330.336, katolikus 1,666.317, izraelita 17.973 és egyéb hitfelekezethez tartozó vagy felekezetnélküli 51.774. Említésre méltó a katolikus népesség szerény százalékos gyarapodása az utolsó évtizedekben. Ennek oka, különösen Ur kantonban, a nagyobb gyermekáldás. Mindamellet a katolikus népesség, mely az összlakosságnak kerekén kétötödrészét teszi ki, még messze elmarad, éppúgy mint a múltban, az elérendő célul kitűzött 50 százalékos arányszám mögött. A két felekezet oly mértékű harcossá válásáról mint a világháború előtt, ma már nem igen lehet beszélni. A türelmesség eszméje teljesen győzedelmeskedett, olyannyira, hogy amikor alkalomadtán teológiai viták keletkeznek, a „suaviter in forma“ elvére mindig kényszerűen vigyáznak. A túlnyomó részben harcossá váló ateista felekezetnélküliek utánpótlását inkább a protestáns, mint a katolikus népcsoport szolgáltatja, mégis az istentelenek propagandája ellen a katolikusok sokkal rendszeresebben és erőteljesebben védekeznek.

Míg a protestantizmus területén egyrészt a dialektikus teológia és Kierkegaard hatása, másrészt figyelemreméltó szociális-etikai áramlatok jelentkeznek mint élő, dermedt formákat feloldó erők, addig a katolicizmus kebelében főként az ifjúság részéről képviselt törekvések a szentségekre összpontosulnak. Az utóbbi években erősen fellendült népliturgiai mozgalomnak — mint Magyarországon is — az a célja, hogy az eucharisztika misztériumát valóban a vallási élet középpontjába állítsa és a szentmiséhez, valamint a szentségekhez fűződő istentiszteleti aktusokat az egész nép előtt érthetőkké tegye. Arra is törekszik, hogy a hívők az istentiszteletben és a szentségek tiszteletében valóban tevékenyen vegyenek részt. Azok a magánájtatosságok, melyeket hajdan a mise alatt végeztek, anélkül hogy az istentisztelet egyes mozzanataira tekintettel lettek volna, háttérbe szorulnak; egyedül az fontos, hogy a hívők együtt mondják a miseimákat és bekapcsolódjanak az áldozati aktusba azonkívül is, hogy az áldozati eledelt közvetlenül a pap után magukhoz veszik. A különböző német mise- és szertartáskönyvek, különösen azok, melyeket a Becs melletti Klostemeuburgban működő népliturgiai apostolátus adott ki, rendkívüli mértékben elterjedtek Svájcban. Ugyanakkor a bencések, kapucinusok stb. egyházi nevelőintézetei gondoskodnak arról, hogy a „missa recitata“ tanítványaik magától értetődő szokásává válják. Előadásokon, tanfolyamokon, összejöveteleken magyarázzák meg papoknak, tanítóknak, főiskolai hallgatóknak és egyéb érdeklődő laikusoknak a népliturgiai mozgalom értelmét és jelentőségét és bennük megértést keltenek a hívők liturgiái tevékenysége iránt. Azzal a törekvéssel, hogy a liturgiát a legszelesebb néprétegekben érthetővé tegyék és megszeretessék, szorosan együtt jár a népliturgiai ének-, különösen a karénekkultusz ápolása. A népliturgiai mozgalom egész területén a híres bencés szerzetesrend játszik vezetőszerepet. Asconai és práffikoni iskoláiban már azzal is próbálkozott, hogy az egész vallásoktatást liturgiái irányba vezesse. A liturgiái munkák szerzői közül Zürchner, Segmüller, Jüngt, Florentini, Hophan atyák és Tschuor lelkész tűnnek ki. Szent Gallenben Meile népliturgiai folyóiratot ad ki „örvendeztetek az Úrban“ (Freut euch im Herrn) címmel. Az ifjúsági vezetői tanfolyamait és a parasztfjúság számára rendezett kurzusait egészen liturgiái szellemben tartó svájci Ifjúsági Szövetség (Jungmannschaftverband) kiadásában jelent meg a legelterjedtebb imakönyv: „Templomi imádság a katolikus ifjúság közös istentisztelete számára.“

A népliturgiai mozgalommal párhuzamosan halad a lelkigyakorlat- és bibliamozgalom. Ezeket is a laikusok papságának gondolata sugalmazza. Vezetői Loyolai Szent Ignác lelkigyakorlatait, mint „a vallás-erkölcsi életmegújulás népfőiskoláját“ minél szélesebb körökben akarják népszerűsíteni és a Szentfrásnak katolikus hívők körében eddig nagyon gyakran felületes ismeretét akarják elmélyíteni és általánosabbá tenni. E célból elsősorban arra helyeznek súlyt, hogy a férfiakat megnyerjék a lelkigyakorlatok és a bibliaolvasás számára. Az 5000 tagot számláló „Férfiak Szent Ignác Szövetsége“ (Ignatianischer Männerbund) alkotja a lelkigyakorlat-mozgalom gerincét. Az utóbbi években a lelkigyakorlatokat folytatók száma Svájcban 6000-en felül

volt. Említést érdemel e mozgalomnak az a különösen szerencsésnek mondható törekvése, hogy a lelkigyakorlatokba az ipari munkásokat és a munkanélkülieket is bevonja és számukra külön gyakorlatokat rendez. A jegyespárok részére megindított lelkigyakorlatok állandósultak és nagyon kedveltek. Általában azt mondhatjuk, a svájci katolikusok újból fellendült hitéletét a vallás erőforrásaihoz való visszatérés jellemzi. Mivel a fiatalok mindenütt mint úttörők járnak az élen, ennek a bensőségebb vallásosságra irányuló mozgalomnak szép jövője lehet.

Az egészen más lelki alkatú protestantizmus, melynek hitéletében nem a Szentség, hanem az Ige áll, a katolikusok liturgiái és lelkigyakorlat-mozgalmaihoz hasonló mozgalmakat természetyszerűleg nem mutat fel. Az evangéliumi üzenet szavai felett való elmélkedés és a bennük rejlő életigazságok mérlegelése jellemzik a svájci protestantizmus törekvéseit. E mellett szemelláthatólag mindinkább erősebben jelentkezik az a vágy, hogy az éleltszentség korszerű gondolkodásban és tevékenységben nyilvánuljon meg. Ezáltal a vallási dolgoknak a társadalmi haladás és megújulás eszméjével való szoros kapcsolata önmagától adva van. Ebben a vonatkozásban mint a svájci protestantizmusra legjellemzőbbet, a keresztény-szocialista mozgalmat kell megemlítenünk, melyet Leonhard Ragaz, a zürichi egyetem tanára indított el. Noha olyan irányról van szó, melyhez csupán néhány lelkében felrázott ember tartozik, mégis erkölcsi súlya és hirdetett eszméinek mélysége miatt habozás nélkül jelentőségteljes szellemi mozgalomnak kell tekintenünk. A keresztény-szocializmusnak gazdag irodalma és Új Utak (Neue Wege) címen saját folyóirata van. Hívei Istent és a földi életet egyformán komolyan veszik. „Az élő Istent akarják és annak országát a földön“, mint azt Ragaz L. „A keresztény-szocialista mozgalom lényege és annak kialakulása“ című munkájában kifejezte. E szándéknak megfelelően megpróbálkoznak a szocializmus vallásos értelmezésével. A szocialista mozgalomban igazságszolgáltatást és ígéretet látnak. Igazságszolgáltatást annyiban, amennyiben véleményük szerint a szocializmus, midőn a földi javak igazságos elosztását követeli, nem materialista tant képvisel, hanem olyan igazságot, melyet a hivatalos kereszténység elfelejtett, szinte elárult. Az, hogy ez a keresztények által feladott igazság a szocializmusban súlyos tévedésekkel keveredett össze, megrendítően tanúsítja, hogy Isten a szocializmusban akar a kereszténység felett ítéletet tartani. Azonban nemcsak mint igazságszolgáltatás, hanem mint ígéret is állott a szocializmus a kereszténység elé. „Hírnöke az isteni igazságosság felébredésének a világban és ezáltal Krisztus ügyének is.“ A társadalmi alapok szörnyű megrendülése, melyet a szocializmus okozott és melynek viszont a szocializmus maga is okozata, ismét nyilvánvalóvá tette azt az igazságot, hogy Krisztus nem a fennálló világnak a szentesítését, hanem annak legyőzését és egy újnak a megteremtését jelenti. Azzal, hogy a proletariátus forradalmi mozgalmát vakmerően belesorolták Isten közvetlen terveibe, a keresztény-szocialisták elkerülhetetlenül a legélesebb ellentétbe kerültek a hivatalos egyházi étellel, amely felett ők akarnak a szocialistákkal közösen ítéletet tartani. A keresztény-

szocialisták nem vonják kétségbe azokat a hibákat és tévedéseket, melyeket a harcos szocialista proletariátus elkövetett és továbbra is elkövet, de nem tartják őket fontosaknak ahhoz a súlyos vétkekhez viszonyítva, mely az elnyomottak és kitagadottak társadalmi osztályával szemben a keresztényeket terheli. Ezt a vétket kérelmelhetlenül nevének akarják nevezni, ugyanakkor magukra vállalják a szocializmus hibáit és vétkeit és a hit és szeretet palástjával takarják be. Ennek következtében nem haboznak a szociáldemokrata párt soraiba belépni, hogy így a proletariátus bizalmát megnyerjék és hirdessék, hogy annak Istentől származó ügye jogos és igaz. A keresztény-szocialista mozgalom élharcosai nem arra törekszenek, hogy a proletariátust megnyerjék az egyháznak, vagy az egyházat a szocializmusnak, hanem vallási szempontból igazolni akarják, hogy a proletariátus jogosan küzd egy új, igazságos világrendért, mely előhírnöke lesz annak az új égnak és új földnek, melyre Krisztus vár. A forradalmat áhító proletár atheizmusa nem képes őket megijeszteni. Azt gondolják magukban: „Isten lehet a szocialistáknál, akik tagadják, és nem lehet a keresztényeknél, noha ők elismerik. Isten ott van, ahol az ő igazságossága, ahol az ő ügyét védik és nem ott, ahol neki templomot építenek és istentiszteleteket tartanak. Isten lehet az istenteleneknél és a hívők nagyon távol lehetnek tőle.“ Kétségtelenül sok merészség és sok túlzás van ebben a mozgalomban. A reformbuzgóság gyakran burjánként belepiti a vallásos szándékot és álláspontot, de vádjai súlyában és abban a szent komolyságban, mellyel a krisztusi üdvözüléstani lényegét — szeretet, igazságosság, büntudat, bűnbánat és engesztelés — a krisztusi elvek hangoztatása és a külsőségekben nyilvánvaló vallásos cselekedetek elé helyezik, van valami nagyszerű és magával ragadó. Erő és stílus van ebben a mozgalomban, mely korunk külső és belső nyomorúságából nőtt ki és az egész evangélium beteljesedéseért küzd.

Ragaz keresztény-szocialista mozgalomának szóvivői szívesen hivatkoznak Zwinglire és Kálvinra és ezzel kifejezésre juttatják, hogy a protestantizmus kebelén belül meg akarnak maradni. Irányukhoz bizonyos szempontból hasonló mozgalomuk a katolikusoknak is van. Ezt a Luzernban kéthetenként megjelenő „Entscheidung“ című folyóirat és a körülötte kialakult „Svájc fiatal katolikusainak munkaközössége“ (Arbeitsgemeinschaft junger Katholiken in der Schweiz) néven ismert csoport képviseli. Miként a keresztény-szocialisták, úgy a „Munkaközösség“ is kritikai álláspontra helyezkedik a hivatalos keresztény körökkel, illetve ezek üres és gépies politikai és társadalmi tevékenységével, de nyíltan és határozottan ragaszkodik a katolikus hitvalláshoz és az Egyházhoz. Ami a katolicizmusban túlélt, roskadozó, szellemtelen, sőt erkölcstelen, azt csak korhoz kötött, múló jelenségnek tartja, melynek a katolikus kereszténység legbensőbb lényegéhez semmi köze sincsen. A Munkaközösség tagjait vallás-etikai természetű indítékok vezetik, célkitűzésük azonban politikai és társadalmi. Programjukat Schnieper, a Munkaközösség egyik vezetője, a Svájci Szemle (Schweizerische Rundschau) 1937 novemberi számában fejtette ki. Abból indul ki, hogy a katolicizmus politikai egységfrontjának megteremtése lehetetlen. Egy ilyen egység kikényszerítése, mint azt a pártpolitikusok akarják, ellentétben van a katolikus keresztények azon szabadságával, hogy magukat a politika és társadalmi rend területén csak a keresztény erkölcs legfőbb elvei és saját lelkiismeretük által kötötteknek tekinthessék. „Ezt a felfogást jellemzi, hogy nem kisebbiti, hanem inkább nagyra tartja a vallásos erőket, melye-

ket először minden politikai célzattól meg kell tisztítani és politikai megjelenési formáiktól függetlenül kell megismerni és elismerni.“ A Munkaközösség szembefordul „a katolikus közéleti szereplés hagyományos formáival és feltételeivel“, azzal a téveszmével, hogy a katolicizmus vallás-erkölcsi erőit világszerte és érdekszerűleg meg kell vagy meg lehet szervezni. Ennek a téveszmének köszönhető, hogy, noha határozottan sohasem ismerik el, valójában mindig a vallás-erkölcs parancsai és követelményei fölé helyezik azt, ami politikailag hasznos és célszerű. A katolikus kereszténység legbensőbb lényegét feláldozzák az egyházpolitikai és polgári opportunizmusnak. A vallásos és egyházi öntudatnak ezzel az elvilágiasításával és meghamisításával szemben a Munkaközösség a politikum vallási szempontból való újraértékelését követeli. A katolicizmusnak a politikában és társadalomban elfoglalt erkölcsi helyzetét tulajdonképpen nem jobboldalon vagy baloldalon álló ellenfelek, hanem azok a világi és politikai érdekek szálaiba bonyolódott katolikusok fenyegetik, akik a vallásos lelkiismeret és erkölcsi meggyőződés elsőbrendűségét a gyakorlatban nem engedik többé érvényre jutni. Ezért a katolikus lelkiismeret újra képessé kell tenni arra, hogy „a tisztán politikai és érdekekhez fűződő, tehát valójában önző törekvéseket és követeléseket a vallásos jellegű törekvésektől és követelésektől elkülönítse.“ Közélebről ez azt jelenti, hogy „nekünk a katolikus közéleti szereplés olyan formáit kell megteremtünk, melyek jogosan mentesek attól a gyanútól, hogy vallási szempontból jelentéktelen vagy nem igazolható érdekek takarójául szolgálnak.“ Jelenti azt is, „hogy azok a követelések, melyeket mi, katolikusok, a közéletben, az államban, a törvényhozásban, a társadalmi és politikai életben képviselünk, vallási, keresztény és katolikus szempontból indokoltak és hogy mi más követeléseket, olyanokat, melyek nem közhasznúak és anyagi különérdekekkel vannak kapcsolatban, nem teszünk magunkévá. Más szavakkal: mi katolikusok csak olyan követelések védelmét vállaljuk, melyek kifejezésre juttatják a szellemi és erkölcsi értékeknek az anyagi értékek fölé helyezését vetett hitünket, vagyis amelyek anyagi érdekekkel nem indokolhatók, nem a hatalom és a tisztá politika hatáskörébe tartoznak, hanem a mi vallásunkhoz kapcsolódnak.“

Mindez kissé elvontan hangzik, de egy szempillantás alatt mindenki számára érthető és megfoghatóvá válik, ha az elvi megfontolásokból levezetjük azokat az egyes követeléseket, melyeknek megvalósításával a politikai és társadalmi életet nem csupán látszólag, hanem valóságosan is keresztényivé tehetjük. A Munkaközösség követeli, hogy a katolikusok a szocialista kollektívizmussal éppen úgy, mint a zsarnoki nacionalizmussal szembeállítsák az együttműködés, a békés megegyezés és az érdekek önkéntes összehangolásának elvét. Követeli, hogy a gazdasági érdekek és kiváltságok az egyén szabadságához és biztonságához fűződő társadalmi, szellemi és vallási érdeknek alárendeltesen. Sürgeti, hogy az alkotmányt egy olyan gazdasági törvénnyel egészítsék ki, mely kiirtja a gazdasági harcból a könyörtelenséget és a gazdasági életben is, éppen úgy, mint a politikai életben, morális és a közérdeket szemmel tartó jogrendet honosít meg. Bírálja a mai gazdasági rendszerben a polgári-kapitalista magántulajdont, a fennálló társadalmi rendben pedig a küzdelemnek, az egymás kijátszásának és a szabad versenynek az elvét. Demokrácia, harcok pacifizmus, radikális társadalompolitika, röviden kifejezve így hangzik az a három jelszó, melyet a Munkaközösség zászlajára írt és a katolikusok közéleti szereplésében szemmel tartandó, a keresztény gondolkodásmódból szükségszerűen következő teológiai vezérelvekké nyilvánított. Ez a lényegében baloldali törekvés, ha szabad így kifejezni magunkat, jellemzi a Munkaközösség politikai és szociális állásfoglalását. Itt tehát a svájci katolicizmus „szélsőséges képviselőivel“ állunk szemben, akik a katolicizmus

hivatalos körei elé egy nem igen óhajtott erkölcsi tükröt tartanak és ezért „querulánsoknak“, a katolikus egységfront „szabotálóinak“ tekintetnek. Nagyszerűen szerkesztett, minden politikai és társadalmi eseményt kérelmelhetetlenül nagyító alá tartó újságjukkal csak kis körre terjedő, de annál mélyebb hatást gyakorolnak. Még az is, aki a „Fiatal Katolikusok Munkaközösségének“ programját és harcmódorát nem egészen helyesli, kénytelen elismerni becsületes keresztény gondolkodását, tiszta szándékát és a jövőbe néző, prófétai elhivatottságát.

Ami az „Entscheidung“ és köre a német Svájcban, az az „Esprit“-mozgalom a francia Svájcban. Franciaországban keletkezett, ahol Mounier Emmanuel hat évvel ezelőtt indította meg. Híveit szintén abból a fiatal katolikus ifjúságból toborozza, melyet a beszáradt keresztény formalizmus és annak elavult módszerei nem tudnak kielégíteni. Társadalom-etikai eszmevilágának középpontjában az egyén és annak szociális szabadsága és kötelessége áll. Jelszava a közösség életének megújítása a perszonalizmus elve alapján! Mounier „Manifeste au service dupersonnalisme“ című munkájában részletesen kifejti, miben áll a keresztény perszonalizmus. Ez küzd minden olyan újkori irányzat ellen, mely az egyént eszközzé teszi egy érdekcsoport, társadalmi osztály vagy nemzet érdekében. Az ember sohasem lehet eszköz és nem szabad, hogy azzá váljon: mindig egyéniség! — így hangzik az a tömör tétel, melyet az „Esprit“ hirdet. Az emberi egyéniség lényege egyrészt a szabadság, másrészt e szabadságból folyó kötelesség a közösséggel szemben. Az „Esprit“ abban látja feladatát, hogy „újra megtalálja az igazi szabadságot és ezáltal a magántulajdonnak azt az elvét és azt a gazdasági rendet, mely az egyénnek és az egyént magában foglaló közösségnek teljes érvényesülését előmozdítja“. Ennek a mozgalomnak fiatal hívei nyomatékosan hangsúlyozzák, hogy ők minden előítéllettől mentesek és hogy meg akarják találni „az igazság fátylóját“, melyet minden forradalmi mozgalom és esemény lánggra lobbant. Ezt az eklektikus gondolatot legélesebben Schorderet Xavier gondolata fejezi ki: A perszonalizmus híve „sem a fasizmust, sem a marxizmust nem ismerheti el mint a közösség életében feltétlenül érvényes alapelveket, de keresi a bennük akaratok ellenére rejlő igazságot“. Mint az ifjúság kulturális mozgalma, mely a szellem elsőségét és ennek megfelelően az egyéniség elvét vallja, a párizsi „Esprit“ című folyóirat és csoportja erősen felkavarta és felszabadította a lelkeket. Az „Esprit“ rendkívül nagy elterjedtségnek örvend és különösen a francia Svájcban élénk érdeklődéssel olvassák. Jó stílusának és eszmékben való gazdagságának köszönheti, hogy az államszövetségben programját valló munkacsoportok alakultak; központjuk Neuchâtelben van. Az „Esprit“ és az „Entscheidung“ közt levő szoros kapcsolat következtében a két mozgalom megújító erői összefolynak és közösen hatnak.

Az olasznyelvű Svájcban, Luganóban, Bettelini Arnoldo vezetése alatt egy „Civitas Nova“ nevű egyesület működik. Tagjait az azonos nevű folyóirat olvasói közül toborozza és arra törekszik, hogy a szellemi elite-et megszervezze. Célja a humanizmus szellemének ápolása és az emberek és nemzetek testvéri együttműködésének megteremtése,

tekintet nélkül nyelvre, fajra, nemzetiségre, vallásra. Vezetői között kitűnő tudósok és az értelmiséghez tartozó férfiak foglalnak helyet.

Ha tekintetbe vesszük Európa jelenlegi szellemi és politikai helyzetét, melyet egyrészt az állandó készenlét a harcra, másrészt a harc előtti félelem jellemez, nem csodálkozunk azon, hogy a svájci nép állandó aggodalommal figyeli a fasizmus és a bolsevizmus hatalmas jelenségeit. A két totális irányzat svájci képviselői a frontpárt és a kommunista párt. A népből keltett visszhangjuk alapján még nem tekinthetjük őket számbavehető politikai tényezőkné. Azonban programjuk bizonyos részei igen könnyen szíves fogadtatásra találnak pártjukon kívül álló egyének-nél is. Elsősorban vonatkozik ez az inkább jobboldali szociális mozgalmakra, melyek csábítóan ígérgetik, hogy a totális államok mintájára megszüntetik a pártok garázdálkodását és az osztály harcot. Jellemző példaként hozhatjuk fel erre az ügynevezett „Aufgebot” mozgalmat, mely Lorenz Jakob vezetése alatt 6 év óta igen élénk tevékenységet fejt ki a németnyelvű Svájcban. A mozgalom szócsöve a Bernben megjelenő és meglehetősen sok előfizetővel rendelkező „Aufgebot” című hetilap és váza a messze elágazóan és jól megszervezett országos „Aufgebot”-szövetség. Alapszabályai szerint a mozgalomnak az a célja, hogy „a nemzeti egység szellemének megfelelően politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális együttműködés érdekében egy tábora szólítsa Svájc polgárait. Arra törekszik, hogy a gazdasági és társadalmi viszonyokat rendi alapokra helyezve egészségesebbé tegye, a nép- és államéletet pedig egy valóságos, élő demokrácia szellemében átalakítsa és megerősítse. A Szövetség a kereszténység alapján áll, de felekezeti tekintetben közömbös”. Azt vallja, hogy a célul kitűzött *nemzeti* egységnek a régi, bomlásnak indult párterők mellőzésével kell létrejönnie. E célból egy új elit megteremtését sürgeti és tőle várja, hogy a polgárok többségét „erőszak nélkül”, meggyőzés útján megnyeri az „Aufgebot” programjának. Hisz a nemzeti sorsközösségben és határozottan elutasít minden nemzetközi és osztályellentéteket hangoztató szervezkedést. Ez a mozgalom anti-marxista jellege. Azzal, hogy a svájci demokrácia megreformálásának szükségességét különös nyomatékkal hangoztatja, sőt még az államszövetség alkotmányának általános revízióját is követeli, az „Aufgebot”-mozgalom halvány demokrata-ellenes színezetet is kap. Elég világosan kitűnik ez a hivatalos program irányelveinek következő mondatából: „teljesen meddő fecsegés a demokrácia és fasizmus házatáján”. Társadalmi téren az „Aufgebot” a sokgyermekes családok erkölcsi és anyagi támogatásáért, nyilvános jogú, rendi korporációk felállításáért, valamint az általános és kötelező munkaügyi bíraskodás bevezetéséért száll síkra. Közgazdasági téren szükségesnek tartja az állam és a rendi korporációk beavatkozását a gazdasági életbe. A liberális vagy a szocializmus alapelvein felépülő gazdasági rend helyett új, a közösség érdekeit szemmel tartó gazdasági rendet akar. A demokrácia és autokrácia közötti áthidalhatatlan ellentétek megszüntetésére törekszik és így érthetően fasiszta-mozgalom hírébe került. Az Aufgebot-mozgalom és azon tekintélyi rendi ideológia között, melyből az 1934-es Schuschnigg-féle Ausztria megszületett, tagadhatatlan belső rokonság van.

Figyelemreméltó és meglehetősen befolyásos közgazdasági irányzat Svájcban az ú. n. „szabadgazdaság-mozgalom”, mely rendkívül élénk propagandát fejt ki. A Bernben székelő „Szabadgazdaság Szövetség” hivatalos szerve. Szabadság, igazság és demokrácia! — ezeket a jelszavakat hangoztatják a mozgalom hívei. Minden társadalmi és politikai javulást gazdasági reformoktól várnak. Küzdenek a pénzügyi nagyhatalmak, a kizsákmányolók és a nyereszkesedők ellen. Minden közgazdasági reformot a pénzrendszer megváltoztatásával akarnak végrehajtani. A mozgalom atyja, Gesell Silvio tanításához híven a „szabad pénz” tanát hirdetik. Szerintük a mai pénz a nagybankok „spekuláló pénze”. Ki kellene cserélni egy biztosabb vásárló

erejű „államosított forgó pénzre“, melyet önkényesen nem lehetne kivonni a gazdasági élet vérkeringéséből. A „szabad pénz“-t helyesebben „sorvadó pénz“-nek kell nevezni, mert a tervezet szerint, ha élre rakják és a forgalomtól elvonják, értéke az úgynevezett „hőrcsög-adó“ következtében erősen csökken. Olyan országban, mint Svájc, amely a parlagon heverő, a gazdasági életet meg nem termékenyítő pénz bősége miatt szenved, a „szabad pénz“ varázsigeje sok embert csábít, noha az egész elmélet nyilvánvalóan súlyos tévedésre épült. Arra, hogy a pénznek önmagának van termelő ereje. Bármilyen érdekesek is a „Szabadgazdaság Szövetség“ kiadványai, a gyakorlott nemzetgazdász nehezen győzhetik meg arról, hogy helyes a gazdasági élet pénzhálózatának olyan mértéktelen túlértékelése, mint az a „szabad pénz“-elméletben tapasztalható. A „szabad pénz“ jelszónak ikertestvére a „szabad földet!“ jelszó. Tudniillik a „szabadgazdaság“ hívei földbirtokreformot is sürgetnek és hogy a föld ne lehessen többé a spekuláció tárgya, a községeknek, kantonoknak és az államnak elővételi jogot akarnak adni. Így biztosítanak a nemzet minden tagjának a saját otthonhoz és saját földbirtokhoz való jogát. Hegyeket megmozgató hittel kell hinni a földreformok csodát tevő erejében, hogy e sokat ígérő program iránt bizalommal viseltethessünk. A szabadgazdaságmozgalom jelentősége tulajdonképpen nem is a követeléseiben van. Érdeme az, hogy képviselői ősi svájci, tehát demokratikus szellemben beszélnek és hogy a „Freiwirtschaftliche Zeitung“ című lapjukban kíméletlenül feltárják és hatásosan bírálják a svájci gazdaság- és pénzügy politika sok hibáját és fogyatékoságát.

Befejezésül röviden meg kell emlékeznünk a svájci Paraszthonmozgalomról (Bauernheimatbewegung), melynek Müller (Grosshöchstetten) a vezetője. Egyrészt nevelői célokat tart szem előtt, másrészt eredményesen képviseli a gazdaságilag veszélyeztetett parasztságot. A Paraszthon-mozgalomnak azzal kell Svájc társadalmi életéhez hozzájárulnia, hogy megőrzi jellegzetesen svájci gondolkodásmódját, igazságos haraggal fordul a mezőgazdaságban garázdálkodó élősdiék és kizsákmányolók ellen, a parasztságot valláserkölcsei szellemben neveli, korszerű földművelésre oktatja és ezzel fejlődésre képessé teszi. A mozgalom továbbképző munkája a Grosshöchstetten melletti Möschberg földművesiskolájában (Bauernheimatschule) folyik. A hetenként kétszer megjelenő „Der Schweizer Jungbauer“ című újság és a parasztléti érdekek, parasztkultúra védelmében kiadott, havonta megjelenő „Vorspann“ című folyóirat terjesztik a mozgalom eszméit.

Ezzel befejeztük Svájc korszerű vallási és társadalmi áramlatainak rövid áttekintését. Természetesen a svájci nép élénk és forrongó szellemi életéből csak kis ízelítőt tudtunk adni, de az olvasó így is meggyőződhetett arról, milyen igazágtalan a svájci népet szűk látókörrel és szellemi terméketlenséggel vádolni, mikor a katonai és polgári szellem gondos ápolása mellett ilyen elmélyülésre valló hajlandóságot mutat.

A ROMÁN „ORSZÁGÓR“

A HÁBORÚ UTÁNI Románia belpolitikája 1933-ban jelentős fordulathoz érkezett.

Az ősz vége felé kormányra került a II. Károly visszatérése óta némileg háttérbe szoruló liberális párt. A új kormány kül- és belpolitikai okokból elhatározta, hogy felveszi a harcot az országban egyre nagyobb hatással működő félelmetes szervezettel, a Codreanu által alapított vasgárdával.

Ez az elhatározás rendkívüli jelentőségű volt. Külpolitikai szempontból a francia körök kívánták, ki akarván ragadni Romániát a Németországban éppen akkor uralomra jutott nemzeti szocializmus esetleges befolyása alól. Belpolitikailag szintén szükségesnek látták, mert a vasgárda népszerűsége és a Codreanu más hasonló szervezetei által aratott sikerek egyre nagyobb méreteket öltöttek.

Valóban Románia 1933-ban véglegesen a szélsőséges nacionalizmus hullámverésébe került. A szélsőséges nacionalizmus előtörése kétségtelenül Codreanu hatásának volt a következménye. A román társadalomban lassankint szakadék keletkezett. Az egyetemi és főiskolai ifjúság legnagyobb része s a fiatal román értelmiség Codreanu vezetése alatt mind nagyobb tömegekben sorakozott fel a politikai pártok és a román közélet vezetői ellen. A fanatizált ifjúság mind nagyobb megvetéssel és útálattal nézett rájuk, mint akik szerinte mind a zsidók megfizetett bérencei és a román faj árulói. A vasgárda és a Mihály Arkangyal Légión más alakulatai nemcsak az egyetemi és főiskolai, de a középiskolai ifjúság körében is nagyon sok hívet szereztek maguknak. Ugyanakkor az egész román társadalomra kiterjedő sajtóharc indult meg Codreanu szervezeteinek és gondolatainak népszerűsítésére. Ezt a harcot mintegy húsz jobboldali folyóirat vezette, élén Nichifor Crainic „Calendarul“ című napilapjával.

Természetesen a politikai pártok és a román közélet vezetői csakhamar észrevették a fenyegető veszedelmet. Ez a veszedelem politikai vonatkozásban ugyan távoli volt, de mivel majdnem az egész ifjúságot elfordította a fennálló rendszertől, következményeiben annál nagyobb jelentőséggel bírt. Hiszen az ifjúság gondolkozása és erkölcsi felfogása majdnem egészen Codreanu eszméinek hatása alá került, ez pedig el volt határozva arra, hogy a román politikai rendszert és vezetőket minden eszközzel megsemmisíti. Fanatikus hívei, a híres „halálcsapat“ tagjai minden hatósági tilalom és terror ellenére

autóbuszon járták a vidékeket s egyre nagyobb sikerrel izgattak céljaik érdekében.

Ilyen körülmények között a Dúca miniszterelnöksége alatti liberális kormány nem habozott tovább és 1933 végén Codreanu összes szervezeteit feloszlatta. A feloszlatast követő hatósági elnyomás azonban annyira elkésértette a vasgárdistákat, hogy Dúca miniszterelnököt Sinaiában agyonlőtték. A következő napokban pedig kiderült, hogy az ifjúság a feloszlatast után is megmaradt Codreanu befolyása alatt és törvényenkívüli, ú. n. földalatti szervezkedéssel készült a további küzdelemre. 1934 tavaszán egy Bukarestben tartott egyetemi ünnepély alkalmával az ifjúság szónoka II. Károly király jelenlétében jelentette ki: „Mi pedig, az egész egyetemi hallgatóság minden reményünket Corneliu Zelea Codreanu személyébe vetettük“.

A román királyt ez az incidens még inkább megerősítette egy régebbi elhatározásában, ő ugyanis már 1933 őszén kezdett gondolkodni azon: hogyan lehetne a román ifjúságot kiragadni Codreanu hatása alól? Elgondolása az volt, hogy a feloszlalandó vasgárda szervezete és eszméi helyett más szervezetet és más eszmét kell az ifjúságnak adni. Sidorovici őrnagy, a későbbi országőr-szervezet parancsnoka egyik könyvében leírja, hogy a király 1934 január 24-én, nem sokkal Codreanu szervezeteinek feloszlatastól után a Ferdinánd lovagrend ülése alkalmával beszélgetést folytatott vele a román ifjúság számára létesítendő új szervezetről.¹ A király a beszélgetés végén megbízta Sidorovici-ot, mint aki már régóta foglalkozott ifjúsági kérdésekkel, hogy készítsen egy tervezetet az ifjúság újraszervezésére. A tervezet pár nap alatt elkészült s a király elé jutott. Öt hét múlva Anghelescu közoktatásügyi miniszter magához hívatta Sidorovici-ot és közölte vele a király elgondolását a létesítendő ifjúsági szervezetről. Ugyanekkor II. Károly nevében megbízta azzal, hogy a királyi elgondolás alapján dolgozzon ki törvényjavaslatot egy olyan ifjúsági szervezet felállítására, mely az egész ifjúságot a hatáskörébe vonja.

A törvényjavaslatot Sidorovici el is készítette és átadta a közoktatásügyi miniszternek. Erre egy külön értekezleten a miniszterelnök, a hadügyminiszter, a közoktatásügyi miniszter és Sidorovici őrnagy részvételével alaposan megvitatták a tervezetet. Ez az értekezlet állapította meg a román ifjúság szervezésére és nevelésére hivatott új alakulat első formáját úgy, amint azt a Román Ifjúság Nevelési Hivatalának — Oficiul de Educatie a Tineretului Román (OETR)—föllállítására vonatkozó törvényben kifejezésre juttatták.²

Ez a törvény, de különösen a végrehajtási utasítás már világosan mutatja azt a célt, melynek elérésére az új szervezet létesült. Ez a cél pedig az volt, hogy a nagyméretű, államilag támogatott új szervezet segítségével az ifjúságot minden nem hivatalos hatás és befolyás alól kivonják és az addigi ifjúsági szervezetek formáinak és eszméinek javarészt átveve, II. Károly király elgondolásainak megfelelően az egész román ifjúság gondolkozását átalakítsák, amiben a német ifjúsági szervezkedés ösztönző példájának nem csekély része volt. Ez a célkitűzés

¹ Sidorovici-Enescu: O credinșă și un avânt, București, 1937, 137—142 l.

² Lásd Monitorul Oficial 1934 május 9-i 106. számát.

magyarázza meg az új szervezet egész felépítését, a külső keretek kialakulását és a belső tartalom fejlődését. Erre utal Sidorovici legújabb könyvének egyik megállapítása, melyben többek között a következőket mondja: „Volt egy idő, nem is nagyon régen, amikor az ifjúság veszélyes erkölcsi és lelki válságon ment keresztül. Vissza kellett helyezni a nemzet életébe és elültetni leikébe mindazt, ami jó és hasznos, egy tiszta nacionalizmus és erőteljes erkölcsi irányítás zászlójának árnyékában“.¹

Valóban az 1934 május 9-én közölt törvény döntő jelentőségű fordulatot jelentett a román ifjúság nevelésügyében. A törvény mindenekelőtt kimondja, hogy a vallás- és közoktatásügyi minisztérium mellett felállítatik a Román Ifjúság Nevelési Hivatala. Ennek célja a mindkét nembeli ifjúság erkölcsi, nemzeti és testi nevelése 18 éves korig, továbbá a hasonló célú állami és magánintézmények tevékenységének összeegyeztetése és ellenőrzése. Az erkölcsi, nemzeti és testi nevelés céljából alakult egyesületek tovább működhetnek, de alapszabályaikat jóváhagyás végett be kell terjeszteniük az O. E. T. R.-hez, melynek ezentúl valamennyien alá vannak rendelve, miután ez irányítja és ellenőrzi őket. Az O. E. T. R. a Legfelsőbb Irányító Tanács — Consuiul Superior de Indrumare — vezetése alatt működik egy titkárral és megfelelő irodákkal. A Legfelsőbb Irányító Tanács a király elnöke alatt ül össze és tagjai közé tartoznak a miniszterelnök, a vallás- és közoktatásügyi miniszter, a hadügyminiszter, a román cserkészek és cserkésznök egy-egy képviselője, a román sportszövetségek uniójának elnöke és két, a király által kinevezett tag. A cserkészek és cserkésznök képviselőit a közoktatásügyi miniszter nevezi ki. A végrehajtási utasításban megállapítandó alapelvek szerint mindkét nembeli ifjúság számára 7 évtől 18-ig kötelező az erkölcsi, nemzeti és testi nevelés. A magánkezdeményezésű társulatok és szervezetek jogi személyiségének elismerése vagy visszavonása a törvény megjelenésétől kezdve az O. E. T. R. Legfelsőbb Irányító Tanácsának véleményezése alapján történik, királyi dekrétummal.

Az O. E. T. R. működéséhez szükséges hivatalnokokat a minisztériumok átengedik az új szerv szolgálatába, de az átengedett hivatalnokok minden joga fenntartatik. Az új szervezet kiadásait a minisztériumok, megyék és községek által segélyképpen folyósított összegek, adományok és örökségek jövedelmei fedezik. A kiadásokat a Legfelsőbb Irányító Tanács külön költségvetésben irányítja elő a vallás- és közoktatásügyi minisztériumi általános költségvetés keretében. A minisztériumok, megyék és községek az O. E. T. R. rendelkezésére bocsátják a munkaterv megvalósításához szükséges helyiségeket, területeket és az építőanyagot. Az O. E. T. R. vezetői, valamint az általa megszervezett csoportokban utazó ifjúság 75%-os kedvezményt élvez a vonatokon és hajókon.

A törvény megjelenése után megkezdődött a szervező munka. A Legfelsőbb Irányító Tanács első ülését a bukaresti királyi palotába hívták össze 1934 június 1-én. Az új intézmény eszmei tartalmát és módszereit viszont a sinaiai Peles kastélyban tartott augusztus 25-i ülésen vitatták meg. Ugyanekkor kimondották egy vezetőképző kísér-

¹ Th. Sidorovici: Brazdă nouă, Bucuresti 1934 65 1.

leti központ felállítását Breaza-ban. Nemsokára két új vezetőképző tanfolyamot szerveztek meg, egyiket nőknek Predealon, másikat férfiak számára Sepsiszentgyörgyön.

Az O. E. T. R. által szervezett új nevelési intézmény neve „Ország-ország” — Straja Tării. Az országország kereteibe tartoznak a cserkészek és cserkésznök, mindkét nemű országőrök (strájeri Și strájere), valamint az összes O. E. T. R. által elismert szervezetek tagjai. Másszóval a végrehajtási utasítás kimondotta, hogy az országóri intézmény tagja minden Romániában élő fiú és leány hét éves korától 18 éves koráig. Az országország legnagyobb egysége a Nagy Phalanx (Marea Faiangá), kisebb egysége a Phalanx, amely magában foglalja egy megye országöreit. Még kisebb egysége a Csapat, mely egy falu ifjúságát fogja össze. Ennek részét képezi a Raj (Stol) egy iskolának, társaságnak, vagy vállalatnak országórfiáival. Legkisebb egység a Fészek (Cuib), melynek hat tagja van.

Héttől tizenéves korig a következő neveket viselik: fiúk: Púii de strájeri, lányok: Míci strájere. A többiek tizennyolc éves korig országórnoknak és országórlányoknak (Strájeriti strájere), illetőleg cserkészeknek és cserkészlányoknak nevezik, mivel a cserkészlet egyelőre megtarthatta eredeti szervezetét.

Az összes állami és magániskolák kötelesek 7—18 éves ifjaik számára országór-egységeket szervezni és az ezek működéséhez szükséges feltételeket biztosítani. Az országórok különleges országór-jelvényt és egyenruhát viselnek. Falvakon ez az egyenruha a helyi népviselet egységesített formában.

Minden harminc országór- vagy cserkészcsapat élén egy parancsnok áll. A parancsnokokat az országór- vagy cserkész-vezetőképző iskolákban képezik ki. A megyékben és tartományokban a szükségnek megfelelően központi parancsnokságokat állítanak fel.

Az országór-nevelésre vonatkozólag a végrehajtási utasítás mindenekelőtt évi harminc összegyűjtelt ír elő az országór-intézmény alapelveinek elsajátítására. Ez összegyűjtelvek közül legalább négyet esti tábortűz mellett kell tartani. Az összegyűjtelvek mindig a román nemzeti zászló előtti tisztelegéssel, imádsággal, s az országór-jelszó elmondásával kezdődnek. Az országórok jelszava: „Hit és munka az országért és a királyért”. Az országór-himnusz Ciprian Porumbescu: Trei culori (Háromszín) című éneke. Minden országór-egységnek kötelessége, hogy mindenütt, ahol mint egység jelenik meg, este és reggel a felvont zászló előtt a szokásos tisztelegő-szertartást elvégezze. Az országórok köszöntése: „Egészséget!” A köszönés pillanatában karjukat római módon magasba emelik.

Az állami és magánintézmények, illetőleg vállalatok kötelesek a kereteikben dolgozó 7—18 éves mindkét nembeli ifjúságnak teljes országóri kiképzését biztosítani. Ez ifjúság minden tagjának bizonyítania kell, hogy az évi harminc országór-összegyűjtelen részt vett. Enélkül a tanulók felsőbb osztályba nem léphetnek, kereskedőtanoncoknak fel nem vehetők és semmiféle állami vagy magánintézménynél nem alkalmazhatók. Kiképzésük ellenőrzése céljából az O. E. T. R. mindkét nembeli 7—18 éves ifjúról külön kimutatást készít. Az O. E. T. R. nevelési munkájának előmozdítására a minisztériumok ingyen filmeket és közleményeket bocsátanak rendelkezésre. A színházak kötelesek ezeket az előadásokat ingyen megrendezni. Viszont az O. E. T. R. szervezetek által rendezett előadások és látványosságok minden állami és megyei, illetve helyi adó fizetése alól fel vannak mentve.

Az országország hivatalos ünnepe június 8, II. Károly király visszatérésének napja. A szervezet tagjait a megfelelő parancsnokság ajánlata alapján az állami orvosok ingyen kezelik, valamint ingyenes helyet kapnak az állami, megyei és más kórházakban és klinikákon.

A munkatervet az O. E. T. R. által kidolgozott általános utasítás és analitikus tanterv ismerteti részletesen.¹ Ez az általános munkaterv négyirányú nevelést tűz ki feladatul. Ezek a következők: 1. Technikai-gyakorlati nevelés. 2. Nemzeti nevelés. 3. Erkölcsei, társadalmi és valóságos nevelés. 4. Testi nevelés.

¹ Lásd: Directiva General. no. 1, Budirejti, 1935.

1. A technikai-gyakorlati nevelés keretében az országőrök megismerik az országőr-szervezet összetételét. Megtanulnak bizonyos katonai szabályokat, mint például a parancsnok előtt való jelentéstételt, kisebb egységek mozdulatait és alakulatait, a csapatokban való menetelés szabályait stb. Országőr-énekeket és szórakozásokat tanulnak. Gyakorlati téren el kell sajátítaniuk az elsősegélynyújtást. Kirándulásokat, nyári pihenőket és országőr-táborozásokat rendeznek. Különböző gyakorlati ismereteket szereznek és ezeket gyakorlatilag érvényesítik.

2. A nemzeti nevelés az uralkodó család kultusza, a hősök tisztelete, a hazaszeretet, a nemzeti zászló kultusza, az ősi hagyományok és szokások ápolása útján történik.

3. Az erkölcsi nevelés első feladata a személyiség kifejlesztése. Ezután következik a család-kultusz. Kifejlesztendő az országőrökben az együttműködés és összetartás szelleme. A társadalmi nevelés keretében a mintagazdaságok tanulmányozására törekednek. Lehetőleg minden országőrnek egy mintagazdaságot kell kicsiben megszerveznie. Minden országőrt rá kell nevelni arra, hogy a falu egészségügyének állandó megfigyelője és gondozója legyen.

A vallásos nevelés eszközei a vallásos énekek és imádságok megtanulása, templomok és vallásos műemlékek gondozása, valamint rendszeres bibliamagyarázat. Az országőröknek rendszeren kell templomba jámiok. Ha omladozó templomot, vagy elhanyagolt vallásos műemléket látnak, közös munkával igyekezzenek kijavítani. A bibliamagyarázat az országőr-összejövetelek, a nemzeti zászló felvonási és lebocsátási szertartása alkalmával történik. Egy-két rövid vers legfeljebb kétperces magyarázatából áll.

4. A testi nevelés. Ezen a téren rendszeres torna, csapatgyakorlatok, atlétika, céllövészet, különböző sportok és a test egészségtanának megtanítása szerepelnek.

Az analitikus tanterv magyarázata hangsúlyozza, hogy ez az itt ismertetett nevelési program pontosan és egységesen alkalmazandó az egész ország területén. Így az egész ország ifjúsága egy nagy szellemi és gyakorlati egységbe tömörül. Nagyon fontos, hogy az ifjúság ezeket az ismereteket ne előadásokból, hanem gyakorlatból ismerje meg.

Az országőr-nevelésnek az elképzelés szerint alulról fölfelé kell történnie, azaz legfontosabb a legkisebb egységekben történő állandó munka. A legkisebb egységek az ú. n. „fészkek“ összetartásától függ az egész szervezet nagyvonalú elképzeléseinek megvalósítása. Iskolákban a tanulók úgy osztandók be, hogy egy fészkek tagjai egymás mellett üljenek a tanteremben és egymásra gondot viseljenek. Ha valaki hiányzik közülük, fészektársai utána járnak és állandó figyelemmel és gondoskodással kísérik. A tanulásban és gyakorlati munkában egymást állandóan segíteniük kell. Ilyenformán lassankint kialakul közöttük az összetartás és közösségi érzés.

A tanterv részletes utasításából különösen kiemelkedik a nemzeti zászló felvonási és lebocsátási szertartására, valamint a nagy összejövetelek tartására vonatkozó rész. A nemzeti zászlóval kapcsolatos szertartás 9 részből áll: 1. Négyzögben való sorakozás a zászló körül. 2. A parancsnok előtt való jelentés a jelenlévők létszámáról. 3. Szolgálatosok kijelölése. 4. A szolgálat átvétele. 5. Az országőr-jelszó elmondása. 6. Az országőr-himnusz eléneklése. 7. A parancsnok beszéde, mely rendszerint a nevezetes jelenlegi események összefoglalása, vagy egy erkölcsi példa elmondása. 8. A miatyánk elmondása, vagy eléneklése. 9. A román királyhimnusz. Ez az egész szertartás mintegy 15 percig tart és esetleg minden reggel és este sor kerül rá, iskolákban pedig hétfőn reggel és szombaton a tanítás befejezése után.

A nagy országőr-összejöveteleket az országőr-egységek felszentelése, előkelő vendégek, vagy más helységekből származó országőregységek látogatása alkalmával rendezik. Ezeket az összejöveteleket, melyek igen erősen emlékeztetnek a Hitlerjugend szertartásaira, vagy esti tábortűz mellett, vagy pedig egy szimbolikus tűz körül kell tartani. Az összejövetel vezetője, vagy a vendég, de leggyakrabban a legmagasabb rangú parancsnok a tüzet megpiszkálva a jelenlévőkhöz a következő szavakkal fordul:

— Drága országőrök! így éltek a mi elődeink? — Majd a tűz felé fordulva:

— Tűz! Te voltál és te maradsz mindig a szívünkben fakadó jó jelképe.

— Te vagy fiatalságunk és életerőnk jelképe.

— Te vagy a mi eszményképünk szimbóluma.

Azután négy irányba lehelve, a szelekhez intézi szavait:

— Óh, ti déli, északi, keleti és nyugati szelek! Ti, akik tápláljátok ezt a tüzet, hozzátok el közénk elődeink erényeit és gyűjtsátok fel erősebben sziveinkben az országért és királyért való szóit szeretetet.

Kis szünet után lehajtott fejjel folytatja:

— Most megkezdhetjük a gyűlést, miután az ősök lelke és bölcsessége veletek van.

A gyűlés megkezdődik.

Ezután kerül sor a tulajdonképpeni műsorszámok előadására. A felsorolt szertartás minden mondata után a résztvevők kórusban kiáltják: „Igen, igen!“ A második „igen“ egészen hangos és bezárja az illető mondatot.

A strájer-énekek közül kiemelkedik a felszentelési ének, melynek tartalma a következő: Az országőrség hív ma bennünket, hogy szent borzongástól áthatva mindnyájan tegyünk hűségfogadalmat a hazáért és a királyért, őrizzük meg a hitet és eredményes, becsületes munkánkat ajánljuk fel országunknak. Királyunkért, Károlyért imádkozunk az éghez, kötelességteljesítésre készen. — Az ének ezzel az ismétlődő vallomással végződik: — „Román és országőr vagyok“ (Sunt román si sunt strájer).

A nemzeti nevelésre vonatkozó utasítások első része az uralkodócsalád kultuszát írja elő. Az országőröknek meg kell ismerniök a három román király tetteit és uralkodásuk eredményeit. Így beszélni kell előttük I. vagy Bölcs Károlyról, I. Ferdinándról, a „hős királyról“ és II. Károlyról, „a kultúra királyáról“. Az osztályokban, az irodákban, a háló- és dolgozótermekben, valamint otthon fel kell tenni a falra öfelsége a király képét, valamint az uralkodócsalád képét is. Az imádásokba belefoglalandó a király neve. Összejöveteleken és előadásokon tetteikből egy-egy részt fel kell olvasni.

A hősök tisztelete a falvak hőseinek tiszteletével kezdődik. Mindenütt összeállítandó a nagy román háborúban, 1877-ben, 1913-ban, 1916—19-ben szereplő román hősök betűrendes kimutatása, amely az osztályokban egy mécs alatt helyezendő el. A szolgálatos fészkek gondoskodnak arról, hogy e mécs lángja állandóan égjen.

A hősök temetői és a hősi emlékművek virágokkal díszítendők. Minden alkalommal jóakaratot és tiszteletet kell tanúsítani a hadirok-

kantak iránt, mert e viselkedés által az országért való áldozatkészség növekedik. Hősi emlékműveknél, vagy temetőben, a hősök halálának évfordulóján az országőr-félszkek egymást felváltva egyórára díszőrséget tartanak.

A hazaszeretetet minden alkalommal fejleszteni kell az országőrökben. E célból az országőr-egységekkel zárandoklást rendeznek a történelmi nevezetességű helyekre, csatahelyekre és az ország festői szépségű vidékeire. Kötelező a nemzeti művészeti kiállítások és múzeumok látogatása, valamint a nemzeti ünnepeken való részvétel. Hasonlóképpen ajánlatos nemzeti jellegű estélyek és előadások, történelmi élőképek rendezése. Az ország térképét és a nagy román hősök képeit ki kell függeszteni az országőrök osztályában és lakásában. Ezenkívül az országőröknek kötelességük minél több hazafias éneket megtanulni és a román nép történetét alaposan ismerni. Végül arra kell nevelni az országőröket, hogy a nemzeti viseletét büszkén viseljék.

A nemzeti nevelés fontos részét képezi a nemzeti zászló kultusza. Ez különleges módon történik a már ismertetett felvonási és lebecsítási szertartás keretében. Ezenkívül tudni kell, hogy milyen szerepet játszott a zászló a nagy ütközetekben. Az országőröknek meg kell magyarázni a román színek jelentését. És végül meg kell szoktatni őket arra, hogy miképpen viselkedjenek, ha az utcán nemzeti zászlót látnak.

A nemzeti neveléshez tartozik a román népszokások és nemzeti hagyományok ápolása. Az országőrök kötelessége, hogy ezeknek értékét tudatosítsák, s ahol esetleg a népszokások pusztulófélben vannak, ott igyekezzenek feltámasztani. Ha pl. egy vidék lakói már elhagyták az ősi népviseletet, az országőrök járjanak utána, milyen volt az és próbálják újra bevezetni. A népdalokat és népszokásokat mindenütt gyűjteni kell. A gyűjtők jutalmazása útján pedig a további gyűjtőmunka bátorítandó.

Az erkölcsi, társadalmi és vallásos nevelést részletező utasítások közül különös figyelmet érdemelnek a társadalmi vonatkozásúak. Ezek elsősorban a falvak színvonalának emelését tartják szem előtt. Az országőrök a parancsnokok vezetése alatt megtisztítják az utcaárkokat, kijavítják az utakat, gondozzák a gyümölcsfákat, rendbe szedik a hidakat, pallókat és a kutakat. Ezenkívül gyümölcsfákat ültetnek dombokon és utcák mentén. Ha szükséges, az idősebb országőrök tűzoltószolgálatot végeznek és elsősegélyt nyújtanak. Végül minden eszközzel harcolnak az analfabétizmus ellen.

A falu egészségügyének szolgálatára hasonlóképpen nagy gondot fordítanak. Megtanulják a ragályos betegségektől való védekezés lehetőségeit, a gyermekbetegségek veszélyeit, megismerik az oltás és tisztaság jelentőségét. A lehetőség szerint minden országőr-csapatnak egy kis gyógyszerért kell berendeznie, melyben a leggyakrabban használatos és legszükségesebb gyógyszerek megtalálhatók. Ugyancsak az országőrség keretében a nagyobb lányok megtanulják a csecsemőgondozás alapelveit.

A testi nevelésre vonatkozó utasítás az országőröknek megtanítandó játékokat ismerteti. Az országőrök a parancsnokkal együtt játszanak. Együtt járják a román nemzeti táncokat, hogy ezek gyakorlásán az idegen táncok lassankint visszaszoruljanak és a nemzeti tánc elfoglalja méltó helyét a román ifjúság szórakozásaiban. A testnevelés keretében az országőrök úszni, síelni, korcsolyázni, biciklizni, nyilazni és célba löni tanulnak.

Áttekintve az analitikus tanterv utasításait, megállapíthatjuk, hogy a benne rejlő mondvascinált hazug romantika és erőltetett dinasztia-kultusz ellenére valóban egy széleskörű nevelési elképzelés alapján állanak. Szerencsésen egészítik ki az elméleti oktatás túltengése miatt unalmassá vált elemi- és középiskolai tanítást. Különösen a kisebb gyermekeknek, az elemi- és középiskolák alsó tagozatán lévő tanulóknak jelentett nagy változást. Hasonlóképpen nagy szenzáció volt az iskolának a társadalommal létesített szoros kapcsolata, különösen a falvak érdekében végzett munkálatok révén.

Az országőr-nevelés elgondolása persze a Codreanu szervezeteinek és eszméinek és rajta át külföldi elgondolások és mítoszok közvetett hatását mutatja. Sokszor még az elnevezés is pl. fészek, légió stb. egyenes átvételre utal. A hattagú fészek tevékenységének egész felépítése nagyon emlékeztet a vasgárdista vezér „Pentru legionári“ c. könyvében leírt szervezkedési formára. A katonai nevelés formáinak használatát (jelentéstétel, vezényszavak, csapatmozdulatok, céllövőgyakorlatok, stb.), valamint a római módon való köszöntést először szintén Codreanu vezette be. Ugyancsak az ő hatásának tulajdonítható a falvak színvonalának emelésére elgondolt országőr-tevékenység is. Egyszóval az országőri nevelés elméletének szerzője klasszikus példáját mutatta az igazi hajlékony politikának: a fenyegető ellenség bevált módszerének átvételével és továbbfejlesztésével.

Viszont érdekesen új és nem kevésbé merész az az elképzelés, mely ezt az egész nevelést az iskolával, egyházzal és társadalommal való szoros kapcsolatban akarja biztosítani. Ezen a téren az analitikus tanterv megjelenése után valóságos bábeli zűrzavar keletkezett. Tanítók és tanárok, munkavezetők és vállalkozók egyaránt tanácstalanul állottak a rájuk szakadt, nagy felelősséggel járó új kötelezettségek előtt. Maga az O. E. T. R. is érezte, hogy nem lehet egyszerre mindenütt szervezkedni \$ ezért csak lassan haladt előre. Az első két évet mintegy kísérleti időnek tekintette, amely alatt legfőbb gondja az országőr-parancsnokok kiképzése volt. A három kiképző központot állandósították (Breaza, Predeal, Sepsiszentgyörgy) és mellettük két külön kiképző tanfolyamot szerveztek (Kolozsvár, Sendriceni). Megértették, hogy az egész nevelési rendszer sikere a parancsnokok és vezetők lelkesedésén, tudásán és jóakarátán múlik.

A tanítók és tanárok kezdetben elszörnyedtek az O. E. T. R. rendkívüli hatáskörén és kissé meg is ijedtek a szigorú szankciók miatt. Itt-ott keserű kifakadások hangzottak el, mert hiszen az országorség elsősorban nekik jelentett újabb megterhelést. A kiképző tanfolyamokon sokan elkeseredve és lehangoltan vettek részt. De nagyobb kifogásokra, vagy éppen ellenállásra nem kerülhetett sor, mert mindenki tudta, hogy az országőr-intézmény mögött maga II. Károly király áll, aki nem tör semmiféle akadékoskodást az általa kezdeményezett szervezettel szemben. Így aztán lassankint beletörődtek az újabb kötelességbe, sőt amint az új nevelés előnyös lehetőségei kezdtek kibontakozni, sokan őszinte örömmel vállalták a munkatöbbletet.

Az orthodox egyház kebelében szintén érdekes viták hangzottak el az új szervezettel kapcsolatban. Különösen izgatta a kedélyeket az a szertartás, mely a nagy országőr-összejövetelek alkalmával a szimbolikus tűz mellett bevezette a tulajdonképpeni műsort. A tűzhöz és szelekhez intézett beszéd néhány orthodox papot megbotránkozott, mivel sokan felismerték pogány színezetét. De amint a nyilvános vitatkozás megindult, csakhamar kiderült, hogy a nagy napilapok félve tartózkodnak az alapos kritikák közlésétől. Csak azokat a hozzászólásokat tették közzé, melyek az országőr-szervezetet minden tekintetben jónak és kifogástalannak találták. Ezt a szomorú tapasztalatot tette Gh. Comana orthodox pap is, aki az Universulban akarta

közölni „Străjerismul si cuvântul Bisericii“ c. hozzászólását. Közlését azonban a nagy román lap folyton halogatta s így a szerző visszavette és a Viitorul c. ortodox hetilap 1936 május 15-i számában nyomatta le. Cikkében megállapítja, hogy a szertartásban szereplő imádságot, melyet a tűz felé fordulva mondanak el, az egyház nem hagyhatja szó nélkül. Ez a formula legjobb esetben értelmetlen és súlyosan vétkezik a nyelvtan szabályai ellen. „Az egyház szava nem lehet ilyen, mert az imádságban lévő tartalom — vagy homályos, vagy eretnek.“ Valószínű, hogy a cikkben eredetileg súlyosabb kritika is volt, de ezt még az egyházi hetilap sem merete közölni.

Az országőr-szervezet létesítése a román cserkészeket is aggodalomba ejtette. Mintha megérezték volna, hogy az új intézmény kereteinek bővülése maga után fogja vonni a cserkészet megszüntetését. Ez pedig annál is valószínűbb volt, mivel az országórség testnevelési programja a cserkészet programjának legnagyobb részét átvette. (Táborozás, nyomkeresés, kézügyességi gyakorlatok, stb.) Viszont a cserkészetet kötelezték arra, hogy a sajátos országőr-programot a maga keretében szintén végezze el.

Az országőr-intézmény az első két évben kielégítő eredményt mutathatott fel. Az O. E. T. R. a kísérleti időnek szánt két évben csak tíz megye területén vezette be az országórséget. E megyék megszervezése 1936 januárig tartott. Ekkor még 16 megyét vontak be a megszervezési munkába s 1937 márciusában újabb 16 megyére került sor. A szervezkedés kiterjedése arányban volt a kiképzett parancsnokok számának növekedésével. Így például 1934-ben 138 parancsnokot, 1935-ben 1388-at s 1936-ban pedig 2930-at képeztek ki. Ugyanez idő alatt 1326 vezetőnőt képeztek ki a predeali központban.

A kiképzett vezetők által megszervezett mindkét nembeli országőrök létszáma az első évben 14.924 volt. A második évben számuk 185.580-ra emelkedett, míg 1936-ban már 378.221 országőr volt. A kiképzett vezetők legnagyobb részt tanítók és tanítónők voltak, de tanárok, papok, tisztviselők és más foglalkozásúak is szép számmal szerepeltek a kiképző központok tanfolyamain. E központok közül különösen kiemelkedik Sepsiszentgyörgy, ahol az intézmény vezetősége magára vállalta a székely város környékén fekvő tíz község „gondozását“. Ezt pedig azért — olvashatjuk az országőrök 1939-es évkönyvében (Almanachül Stajerilor pe 1939 p. 271), mert „a város környékén egyes falvak elmagyarosodtak és ezek románosítandók. A románosítás sok munkát, kitartó és építő nacionalizmust, sikerben való hitet és lelkesedést követel. Ezek a tulajdonságok pedig különösképpen megtalálhatók az országőröknél a kiképzés első pár hetében.“

A továbbfejlődésben jelentős lépés volt II. Károly király 1937 január 24-én kiadott napiparancsa, amely a cserkészetet megszüntette, illetve beleolvasztotta az országórségbe. Ugyanebben az évben az O. E. T. R. felvette a „Străja Tării“ nevet s régi szervezete is átalakult. Az új, ma is érvényben lévő szervezetet az 1938 december 3-án kelt, úgynevezett „országőr-törvény“ határozta meg.

Az országőr-törvény az O. E. T. R. eddigi törvényeihez képest néhány határozott újítást tartalmaz. Egészen kizárólagossá teszi az

ifjúsági szervezkedés jogát az országőr-egységek számára, midőn kimondja, hogy semmiféle más ifjúsági szervezet Románia területén nem működhet. A 21-ik életévüket betöltött országőrök II. Károly királynak hűséget esküsznek, az országnak és a román népnek pedig szeretetet és áldozatot fogadnak. Az országőrség ellenőrzi a még meglévő sportegyesületeket és más alakulatokat, amelyeknek kereteiben ifjak vannak. Ez egyesületek elnökeit és 11 tagú vezető bizottságainak többségét az országőrség nevezi ki. E szervezetek költségvetését szintén az országőrség ellenőrzi. Az országőrség legfőbb parancsnoka Őfelsége, a király: „Marele Străjer al Tării“. Tanácsadó szerv a Legfelsőbb Irányító Tanács, amelybe a törvény a már azelőtt szereplő minisztereken kívül még beveszi a belügy, pénzügy, egészségügy, földművelésügy és közlekedésügy minisztereit. Az O. E. T. R. azelőtti törvényeiben már meghatározott jövedelmi forrásokon kívül előírja, hogy az állami vállalatok és a tartományok is kötelesek segélyeket adni. A segélyek nagyságát, valamint a minisztériumok hozzájárulásait a Legfelsőbb Irányító Tanács határozza meg.

Ez új törvény alapján a román országőr-intézmény egészen kizárólagos és kivételes helyet kapott a többi állami intézmény fölött. Azt lehet mondani, hogy valamennyi felett rendelkezik, fellebbezés nélküli illetékességgel. Az iskolákban a tanítás egészen az országőr-nevelés programjához igazodik. Mindenütt, ahol az országőrség meg van szervezve, a csütörtöki nap az országőrség napja. Ilyenkor nincs tanítás, a tanulók kiránduláson, vagy más országőrszórakozáson vesznek részt. A június 8-át megelőző hetet egészen az országőr nevelési program egy-egy gondolatának gyakorlati megvalósítására fordítják. Így például június 1-ét a falvak helyzetének javítására, 2-át az egészség ápolására, 4-ét az egyház és család tiszteltére szentelik. Hogy ez mit jelent gyakorlatilag, arról érdekes kimutatást közölt az országőrparancsnok, Sidorovici őrnagy, a Románia c. kormánylap 1939 június 3. számában. E kimutatás szerint az országőrség fennállása óta az egész ország területén az országőrök 3680 hidat építettek, 4600-at kijavítottak, 345 km hosszú utat rendbehoztak, 2977 kis gyógyszereszkerenyt készítettek. 48.900 esetben nyújtottak elsősegélyt és 8930 gyógynövényt gyűjtöttek. 1,325.300 gyümölcsfát, 7.852.000 bükkfát ültettek. 5 templomot építettek, 114-et kijavítottak és 11.400 temetőt feldíszítettek, 15.831 kulturális összejövetelt rendeztek és 1250 népdalt gyűjtöttek. Az országőrség repülőgépeinek javára 4.500.000 leit, szegény gyermekek segélyezésére 8,675.019 leit gyűjtöttek. 279.983 szegény gyermeket segélyeztek, 4000 országőrszövetkezetet szerveztek és 11.650 esetben rendeztek csoportos kirándulást történelmi helységekbe. E nagy számok nem lephetik meg az országőr-intézmény ismerőit, mert tudják, hogy az országőrök száma 1937-ben 785.135 volt s a következő évben ez a szám már 2,093.500-ra emelkedett. Ma már Románia területén 3,500.000 országőr van, 30.000 parancsnokkal.

Ebben a számban a kisebbségi felekezeti iskolák tanulói nincsenek benne. Már eleitől kezdve felmerült a kérdés: mi történjék a kisebbségi ifjúsággal? Az első évben kötelezővé tették az országőrség meg-

szervezését a kisebbségi iskolákban is. Így az első megyék között szereplő Kolozsmegye területén lévő összes kisebbségi iskolák bevezették az országőr-nevelést. Az iskolákból azóta kikerült érettségizett fiúk elmondják, milyen szörnyű hatással volt rájuk az országőri nevelésnek különösen román nemzeti része. Iskoláik és tanáraik iránti szeretetből fegyelmezetten viselkedtek, mikor minden héten tisztelgniük kellett a román zászló előtt. De lelkükben rettenetes indulatokat ébresztett fel az a külső kényszer, melynek engedelmeskedve énekelniük kellett a „Román és országőr vagyok“ befejezésű éneket. Az országórség hatása alatt a kisebbségi ifjúság a középiskola után egészen a jobboldali szélsőséges nacionalizmus álláspontjára helyezkedett.

Úgy látszik erről a negatív hatásról román illetékes körök is gondolkoztak, mert az országórség kötelező voltát 1937-ben a kisebbségekre vonatkozólag megszüntették. Azóta a kisebbségi iskolák növendékei nincsenek benne az országórségben. Am az állami iskolák kisebbségi növendékei teljes mértékben be vannak fogva a keretekbe. Ha pedig tudjuk azt, hogy a romániai magyarság iskolaköteles ifjúságának $\frac{3}{4}$ része állami iskolákba jár, aggodalommal kell gondolnunk arra a hatásra, melyet a román országórség gyakorol rájuk.

Híre jár, hogy ősztől kezdve a kisebbségi iskolák növendékei újból kötelezett tagjai lesznek az országőr-intézménynek. Állítólag ebben a kérdésben két vélemény áll szemben egymással. Az egyik szerint éppen a románosítás érdekében szükséges a kisebbségi iskolák növendékeit bevonni. A másik vélemény ezzel szemben az, hogy éppen az országórség által kiváltott negatív hatás miatt nem szabad a kisebbségi ifjúságot egy elkeseredett, szélsőséges nacionalizmusba kergetni. Éppen ezért e vélemény követői nem tartják helyesnek a kisebbségek bevonását.

Az erdélyi magyarság vezetői azonban aggodalommal nézik azt, hogy az ifjúság számára az országórségen kívül semmiféle más szervezkedés nem lehetséges. Legalább azt szeretnék, hogy a magyar ifjúságnak engedjék meg a cserkészetet, mely amúgyis állami felügyelet alatt működne. A jövő fogja eldönteni, hogy a román kormányzat mennyiben tartja lehetségesnek a magyarság vezetőinek ezirányú kívánságait.

ERDÉLYI SÁNDOR

FIGYELŐ

ORSZÁGOS PÁRT

KÖZÖNSÉGÜNK FIGYELMÉT napjainkban oly sok minden köti le, hogy új választói törvényünknek elvi jelentőségű újításai közül jóformán csak a szavazás titkosságának általánossá tétele keltett közérdeklődést. Pedig van a törvénynek egy olyan másik újítása is, aminek alkotmányjogi kihatása vetekszik az 1848. évi parlamenti reform korszakalkotó jelentőségével. Az új törvény szakaszai között ugyanis szinte észrevétlenül olyan gyökeres alkotmányjogi reform bújik el, amely egészen új alapra tolja át az állam népképviselői szervét s a polgárok részvételét az állam ügyeinek intézésében.

Az országos pártok fogalmának a törvényben megfogalmazott jogi konstrukciója ugyanis új tényezőt juttat államéletünkben nagyjelentőségű alkotmányjogi szerephez.

Az alkotmányos élet eddig sem nélkülözte a pártokat. A parlamentáris rendszernek a pártok mindig jelentős tényezői voltak. Azok az állametikai szabályok és konvenciók, amelyek a parlamentáris rendszernek, alapjait alkotják} éppen a pártokon keresztül jutottak kimagasló szerephez. De a pártokat a jog nem határolni el egymástól a maga merev választóvonalával. Az államformáló erő szabad játékát, jogilag kötetlen erő- és életnyilvánulásait jogi konstrukciókká merevített pártok nem mechanizálták. Az alkotmány élő organizmusza szabadon lélegzett a pártokon keresztül, pártok és parlamentarizmus úgy hatották át az állam jogi szervezetét, mint az életerő az emberi test különböző szerveit, izmait, idegeit. Az állam életereje a parlamentarizmus jogilag le nem nyugózott világában, a jog által nem mechanizált pártokon keresztül élte ki a formáját.

Az arányos képviseletet célzó választási rendszernek a Bethlen-féle választójogi rendeletben s az 1925. XXVI. t.-c-ben életréhívtott első kísérletei a pártok szerepét jelentősen felfokozták, anélkül azonban, hogy a pártok fogalmának szigorúan jogi megszövegezésére sor került volna. De a pártok felfokozott jelentőségükben egyre jobban arra törekedtek, hogy szerepüket és működésüket az erkölcsi szférából a jog szférájába emeljék át, s így etikai alapon kialakult helyzetüket a jog merevebb szabályaiba bujtatva megerősítsék.

Az 1925. évi törvény 11 választókerületben összesen 46 képviselő választásánál érvényesíti az arányosságot Célzó lajstromos választási rendszert, de itt még nincs szó pártokról. A képviselőjelöltek ajánlását — jól figyeljük meg — nem pártok, hanem a választók bizonyos számú csoportja, pártállásra való tekintet nélkül, eszközli.¹

Amikor azonban a törvény lajstromos kerületekben többezer (esetleg 5000) választónak aláírását kívánta a képviselőjelöltek ajánlásához, ezzel a jelöléseket és a jelölteket a pártszervezeteknek szolgáltatva ki, mert az aláírások összegyűjtésének nagy munkája a pártszervezetek közreműködése

¹ Ugyanígy a székesfőváros közigazgatásáról szóló 1930: XVIII. t.-c. 17. §. 2. bekezdése.

nélkül alig biztosítható. Ilyen döntő hatása a világháborút követő összeomlásig nem volt a pártoknak a képviselőház összetételére, mert az 1899. évi törvényben kívánt tíz választópolgár ajánlása nem tette elkerülhetetlenné a pártok közreműködését.¹

A pártok az ajánlási rendszer által nekik kiszolgáltattott képviselőjelöltekkel olyan írásbeli és becsületszóval megállapított megállapodásokat kötöttek, ahol a párt jelentős támogatásával nyeregbe segítő képviselőjelölt kiszolgáltatta magát a pártnak, lemondott önállóságáról.

Egyik nem éppen épületes belső pártharc kapcsán a közönség szeme elé teregetett reverzálisban például a képviselő a következő szavakkal szolgáltatja ki magát a párt kénye-kedvének:

„Köszönettel vettem tudomásul, hogy engem a párt az elkövetkezendő törvényhatósági választás alkalmával, mint a párt jelöltjét vesz a párt listájára és így — amennyiben a törvényhatóság bizottsági tagjává fogok választatni — az a párt eredménye lesz. Miután törvényhatósági bizottsági tagságomat a párt megbízásából és képviselőletében foglalom el, ezennel megfogadom, hogy ezen tisztségem ellátásánál mindenkor alávetem magam a párt, illetve a pártelnökség által adandó direktíváknak.

Amennyiben tisztségemet nem tudnám pontosan és a párt érdekeinek megfelelően ellátni, vagy amennyiben a pártnak a pártelnök által kifejezésre juttatott álláspontja egyéni felfogással ellentétbe, illetve összeütközésbe kerülne, vagy ha a pártból kilépnék, úgy levonom a konzekvenciákat és már most felhatalmazom a pártelnök urat, hogy a törvényhatósági bizottságban elfoglalt helyemről való lemondásomat tartalmazó, általam aláírt dátum nélküli, idemellékel levelet belátása szerint bármikor kitöltse és felhasználja. Ezáltal a pártnak módot akarok adni arra, hogy helyemet más párttag által töltsse be.

Annál inkább is spontán kötelességemnek tartom bizottsági tagsági helyemet bármikor a párt rendelkezésére bocsájtani, mert tudom, hogy az új fővárosi törvény a lajstromos választás beiktatásával a törvényhatósági bizottságban a pártok uralmának elvét domborítja ki, s mert magam is átérzem ezen elv fontosságát... ezért jelen levelemmel előre, önként és készségesen alávetem magam a párt érdekeinek és a pártvezetőség direktíváinak.“

Kétségkívül van logika ebben az eljárásban. Ha a képviselő megválasztása elsősorban a párttól függ és csak másodsorban a választóktól, akkor nagyon bajos fenntartani alkotmányjogunk eddigi alap gondolatát, hogy a megválasztott képviselő az ő törvényhozó tevékenységében önállóan mérlegeli az államérdek szempontjait. Ilyen új rendszer mellett egyre jobban elhalványodnak alkotmányjogunknak eddigi alapvető szabályai.

Mert hiába szüntette meg az 1848. évi reform a követek utasítását, ha most lehetővé tétetik, hogy a pártolóiak kiszolgáltattott képviselő teljesen leköttesse a pártérdek, sőt a pártelnök szolgálatára. Hiába biztosítja neki a mentelmi jog, hogy amit az országgyűlés tagja, mint ilyen, hivatásának gyakorlása közben mond vagy tesz, azért senki más nem vonhatja őt felelősségre mint a Ház, az amelyhez tartozik, ha a képviselő előre aláveti magát pártja felelősségrevonásának.

Hiába tűnik ki az összeférhetlenségi törvénynek azokból a rendelkezéseiből, amelyek a más irányban engedelmességre erősen lekötött katonákat és szerzeteseket összeférhetlenné nyilvánítja, és hiába mondja ki a törvény, hogy az, aki országgyűlési képviselői működésében a képviselő

¹ Az 1874: XXXIII. t.-c. 70. §. szerint bármelyik választó, az alkalmazásra nem került 1913: XIV. t.-c. 85. §-a és az 1918: XVII. t.-c. 97. §-a szerint ötven választó, az 1918/1919, M. E. sz. (Friedrich) rendelet 17. §-a szerint ötszáz választó, az 1925: XXVI. t.-c. szerint nagyobb egyéni kerületekben ezer, nagyobb lajstromos kerületekben ötezer választó ajánlhat képviselőt.

selőházon kívül álló tényezőtől utasítást fogadott el, vagy magát ilyen tényező rendelkezéseinek alávetette, az összeférhetetlen helyzetbe kerül, s egyszersmindenkorra elveszti mandátumát.

És hiába mondja ki a legfelső bíróság, hogy a reverzális érvénytelen, egyebek között azért is, mert:

„a törvény nagy súlyt helyez a törvényhatósági bizottsági tagok függetlenségére. A függetlenség ugyanis a leghatásosabb biztosítéka annak, hogy a bizottsági tagok minden tárgyalás alá kerülő ügyben szabadon, minden vagyoni és egyéb érdektől mentesen, a legjobb belátásuk és legjobb meggyőződésük szerint, a közérdek követelményeinek megfelelően határozhassanak.

Az olyan tartalmú reverzálisok adása, amilyenről a jelen esetben szó van, ... felette alkalmas eszköz a reverzalist adó bizottsági tag függetlenségének veszélyeztetésére, sőt teljes megszüntetésére is, mert a függetlenség alapját képező egyéni szabad elhatározásnak és véleménynyilvánításnak a pártérdek uralma alá való helyezésével egyjelentőségű. A pártérdek pedig nem mindig egyezik a közérdekkel. Az Uyen tartalmú reverzálisok kérése és adása, mivel a bizottsági tagok függetlenségét veszélyezteti, kétségtelenül ellentétben áll a törvény céljával és szellemével és lényegét tekintve a régi rendi alkotmányban ismert utasítási és visszahívási jognak burkolt formában való visszaállítását célozza azzal az eltéréssel, hogy az utasítási és visszahívási jog gyakorlása nem a választókat illemé, akik a megbízást kapták, hanem a pártvezetőséget, amely tagjaitól reverzálisokat szedett.“ (6218/1933. K. Közigazgatási bíróság közigazgatási osztály döntvényeinek gyűjteménye. I. k. 337 l. 1439. sz.)

A közigazgatási bíróságnak ez a döntése a törvényhatósági bizottsági tagságra vonatkozik. De talán felesleges említeni, hogy minden szava fokozott mértékben talál a parlamenti tagság esetére is.

Ámde hiábavaló a legfelső bíróság döntése is, ha a pártok ennek ellenzerét is megtalálják, amint például a párt a fenti esetben a következő egyhangú határozatot hozta:

„a közigazgatási bíróság P. J. törvényhatósági bizottsági tag lemondása ügyében hozott ítéletében a választások alkalmával adott reverzálisokat érvényteleneknek nyilvánította. A párt tagjai, miután nemcsak reverzalist adtak, hanem becsületszóval is lekötötték magukat, úgy érezzük, hogy az adott szó szentsége a bíróságnál is erősebben kötelez, amely alól felmentést csak a párt, avagy a mandátum megszűnése adhat.“

EZ VOLT A HELYZET az 1938:XIX.t.-c., az új választójogi törvény megalkotása előtt. Az ajánlási rendszer ilyen tényleges hatalmi tényezőkké fejlesztette a pártokat, már akkor, amikor a pártoknak a törvény még semmiféle jogilag körülírt szerepet nem biztosított a választások körül, sőt a pártok közjogi szervezetek gyanánt nem is voltak elismerve.

Az 1938: XIX. t.-c. a képviselőjelöléshez szükséges ajánlási aláírások előírt számát ugyan jelentősen leszállította, de azt a megkönnyebbülést, amit ez a rendelkezés a pártok döntő szerepével szemben jelentett volna, ellensúlyozza az „országos pártok“ jelöltjeinek oly mértékű kedvezményezésével, ami újra csak kiszolgáltatja a képviselőket a pártoknak és pedig főképpen azokat a képviselőket, akik gyökerüket inkább a pártban, mint a választókban bírják. Erős indítékot szolgáltat ez mindenki számára, aki mandátumhoz akar jutni, hogy inkább a pártra, mint a választókra támaszkodják, mert a választási küzdelem első drótakadályán, az ajánlási aláírások megszerzésén, jóval könnyebben jut át, ha a pártszervezet gyűjti össze részére a 150 ajánlási aláírást, mintha az országos párthoz nem tartozó jelölt maga kénytelen egyéni kerületben 500, lajstromos kerületben 1500 ajánlási aláírás összegyűjtéséről gondoskodni.

Amikor azonban a törvény az országos pártok jelöltjeinek az indulásnál nagy előnyt biztosít, ezzel szükségessé vált az országos párt jogi fogalmának pontos körülírása, amit a törvény valóban meg is tesz a 82. §-ában, meghatározva, hogy a belügyminiszter milyen feltételek, illetőleg kellékek igazolása esetén ismeri el az országos párt jelleget. Bár a belügyminiszternek ily tárgyú döntésével szemben biztosított a panasz lehetősége a közigazgatási bírósághoz, mégis tagadhatatlan, hogy a kormány befolyása a választások eredményének kialakulására, jelentősen megnövekedett. Ha a ma divatos matematikai képlettel akarjuk ezt szemléltetővé tenni, azt mondhatjuk, hogy az ajánlásoknál döntő szerephez jutott pártok, s az országos pártok elismerésében szerephez jutott kormány befolyása a választások eredményére éppen olyan mértékben növekedett, amely mértékben a különben is jelentősen megrostált választópolgárok szavazati jogának jelentősége lefokozódott.

Betetőzi végül az új választói törvénynek a képviselők szabadságát pártjával szemben erősen lefokozó rendelkezéseit a törvénynek az a bekezdése, amely szerint a megüresedett képviselői helyre nem lehet behívni azt a pótképviselőt, aki megválasztása után kilépett abból a pártból, amelyhez megválasztása időpontjában tartozott. De hol van a logika abban, hogy a pótképviselő elesik megbízásától, ha pártját elhagyja, ellenben a képviselő megbízatását pártváltoztatása nem érinti?

A törvény létrejöttének körülményei, a vele kapcsolatos viták és fejtegetések arra engednek következtetni, hogy maguk a törvény alkotói sem tekintették át a reform egész horderejét. Legalább is nem eléggé tájékoztatták róla a közönséget. Sem a parlamenti, sem az irodalmi kritika nem mutatott reá azokra a visszásságokra és hézagokra, amik a törvény rendelkezései kapcsán előállanak, azokra a kérdésekre, amelyek megoldatlanul maradnak s új nehézségek, kétértelműségek és bizonytalanságok forrásaivá válnak.

A törvény 82. szakasza az országos párt jogi fogalmának körülírásánál kizárólag formai szempontokat vesz alapul. (A pártnak négy képviselő tagja van vagy az országban 20.000 választópolgár tagja van. Belügyminiszteri elismerés.)

Vitán felül áll azonban, hogy a formálisan országos pártokként elismert pártokon kívül lehetnek és vannak más politikai pártok is, amelyektől — ahol politikai szabadság van — nem tagadható meg az a lehetőség, hogy az országos közérdeket törvényes eszközökkel szolgálni kívánó politikai célkitűzéseikért alkotmányos küzdelembe bocsájtkozhasanak. Ilyen pártokról az 1938: XIX. t.-c. nem tesz említést. Ezeket a pártokat nem mechanizálja jogi fogalmakká.

Ebből logikusan az következik, hogy ezeknek a pártoknak a jogi megítélésében a törvény nem eszközöl változást. Ezekre vonatkozólag érvényben marad a régi szabály, hogy működésük szabadsága elé a jövőben sem lehet akadályt gördíteni, sőt működésükhöz a miniszter által láttamozott alapszabályok sem szükségesek. Hogy minden kétség kizárassék, az 1938. évi XVII. t.-c. i. §-a is megismétli azt a régi alkotmányjogi szabályt, hogy az egyesületekkel vagy bármily más megjelölésű szervezetekkel szemben felállított az a követelés, hogy csak miniszterileg láttamozott alapszabályok alapján működhetnek: a törvényhozásban, vagy törvény által alkotott más testületben való képviselőre irányuló politikai párt működésére nem vonatkozik.

Ezután tehát kétféle politikai párt fog szerepelni a magyar alkotmányos életben. Miniszterileg elismert, s a választási törvény alapján jelentős kedvezményekkel bíró országos párt — s ilyen kedvezményekkel nem támogatott, de az alkotmány által szintén elismert olyan párt, amelynek párt-

programmja vagy politikai célkitűzése nem irányul a társadalom törvényes rendjének felforgatására vagy megsemmisítésére.

Ez utóbbi pártok működési szabadsága a jövőben is ugyanolyan korlátok között érvényesülhet mint a törvényben körülírt, formálisan elismert országos pártoké. Ezek a pártok csak a pontosan megszabott esetekben és mértékben igényelhetnek egyéb pártokkal szemben kedvezőbb elbánást.

Amiből azonban az is következik, hogy a lajstromkapcsolás joga az országos pártokként kifejezetten el nem ismert pártokat éppen úgy megilleti, mint az országos pártokat, mert a törvény e tekintetben nem ad kedvezményt az országos pártoknak.

Abból, hogy a törvény a lajstromkapcsolást az egyes pártok részéről a párt képviselőjére jogosult központi szerv határozhatja el, egyáltalában nem következik, hogy a lajstromkapcsolás olyan jog, amit csak országos pártok vehetnének igénybe. Hiszen az országos pártokként el nem ismert pártoknak is szükségképpen vannak központi szerveik, amelyek által a lajstromkapcsolásra irányuló szándékukat kifejezésre juttathatják.

Nem bírna tehát törvényes alappal a választási bizottság elnökének olyan rendelkezése, amely a lajstromkapcsolásra vonatkozó szabályszerű megállapodás bemutatása esetén ennek tudomásulvételét megtagadná, vagy a választási biztos olyan rendelkezése, amely a választás eredményét a szabályszerűen bejelentett lajstromkapcsolás figyelmen kívül hagyásával állapítaná meg.

A törvény alkotói tisztában voltak azzal, hogy a lajstromkapcsolás intézményét a kis pártok érdekében találták ki, s ezért mondja ki minden korlátozás nélkül, hogy: „különböző pártok a lajstromaikra eső szavazatok együttes számítása végett egyesülhetnek“.

MOLNÁR KÁLMÁN

REPÜLŐGÉPGYÁRTÁS ÉS „ÁRNYÉKIPAR“

A MAI LÁZAS fegyverkezés légkörében a világ napisajtója a legképtelenebb híreket röpíti világgá a repülőgépgyártási számadatokat illetőleg. Így pl. olvashatjuk, hogy Anglia és Franciaország ezrekre menő repülőgép-tömegeket rendelt meg Kanadában és az Egyesült Államokban. Az U. S. A. 10.000 repülőgépet gyárt jövő évben saját légi ereje számára, stb., stb. Pedig a szakember rideg és objektív szemüvegén át nézve a dolgokat, látjuk, hogy éppen a repülőgépgyártás az, amit sem máról holnapra rögtönözni, sem hirtelen fejleszteni nem lehet. Mint ahogyan nem lehetett a világháború alatt sem napok alatt milliós hadsereget a földből kitaposni. Minthogy a légierő békelétszámának majdnem egyeznie kell a hadilétszámmal, mert hiszen a háború első óráiban kerülhet már alkalmazásra, elv az, hogy nemcsak számszerűleg, hanem minőségileg is magasfokon, lehetőleg a szomszéd államok anyagának minőségi fokán kell állania.

Ez azonban nem olyan egyszerű. A repülőgép tervezése és használatba vétele között hosszú és költséges út fekszik. Hogy ezt megérthessük, szóljunk először néhány szót egy repülőgéptípus fejlődési folyamatáról.

A fejlődési folyamat a magán, de főként állami rendelésektől függ, amelynél a repülőipar határozottan körülírt követelmények előtt áll. A folyamat a következő. A műszaki utánpótlási szolgálat mérnök-tisztviselői végzik rendszerint az illetékes előkészítő munkálatokat, amelyek eljutnak a konstruktőrökhöz azzal, hogy záros határidőn belül tervek nyújtandók be. Kb. 3 hónap múlva befuthatnak a tervek, az ellenőrző szervek kiválasztják a legmegfelelőbbeket és megrendelik a tekintetbejehető cégeknél a kísérleti mintapéldányokat. Kb. fél év múlva, kedvező esetben, kijöhetnek ezek a prototípusok, amelyekkel a műszaki szolgálat mérnökei megkezdik ellenőrző kísérleteiket, a tapasztalatok alapján megadják esetleg az utasításokat egyes alkatrészek megváltoztatására és megkezdődhetik az első repülőgép-példányok gyártása. Ez ismét egy félév.

A legyártott első repülőgéppéldányok ezután kikerülnek a repülőcsapathoz ú. n. „csapatpróbára“, a csapat megadja észrevételeit, ismét fűrés-faragás következik; itt is, ott is meg kell valamit változtatni. További negyedév. Ezután kiírják a versenypályázatot, a cégek benyújtják árajánlataikat, költségellenőrzés, próbagyártás, újabb ellenőrzés és azután következik a szériagyártás. Ezzel már két év telt el a konstruktőr munkája óta. Ez a folyamat kb. minden repülőgéptípusra vonatkozik és eddig hiába kísérelték meg valahogyan a folyamat lerövidítését. Minthogy pedig ez, amint látjuk, éveket, rendszerint kettőt vesz igénybe, bátran állíthatjuk és ezt a gyakorlat is igazolja, hogy a sorozatosan gyártott repülőgéptípus szolgálatba állításának pillanatában rendszerint már elavulási jelenségeket mutat, mert időközben már újabb találmányok és tökéletesítések következtében újabb és jobb típusok keletkeztek.

Kísértésbe jöhetnénk ennek folytán, hogy várjunk a beszerzéssel és gyártással, míg a legjobb típus készen áll. Ennek az eljárásnak a következményeit azonban vezető tényező nem vállalhatja, mert így a légierő sohasem volna megfelelő létszámon és amint már kifejtettük, háború esetén éppen a legelső órákban kell bevetésre készen állnia.

Nemcsak ez a kényszerű folyamat és a folytonos fejlődés, de anyagi okok is magukkal hozzák, hogy a repülő csapat sohasem lehet teljesen korszerű gépanyaggal felszerelve. Ezt egyetlen nagyhatalom sem engedheti meg magának. Ebből kialakult az a tapasztalati tény, hogy általában a repülőgépek 3—5 évi szolgálati idejével lehet számolni, mert addigra a típus műszakilag elavul. A mai fegyverkezési iram mellett ezáltal a korszerű légierők 20—50%-a rendelkezik mindig csak új anyaggal, míg a többi alakulat öregebb típusokon repül.

A tervszerű repülőgéputánpótlás eredményeképpen látjuk a számottévő hatalmagnál mindenütt a különböző építési programokat, amelyek rendszerint több évre terjednek és a parlamenti tárgyalásokból ismeretesek (pl. 3 éves terv Angliában, 5 éves terv Oroszországban). Ezeknek a programoknak azonban igen mozgékonyaknak és átállíthatóknak kell lenniök, mert a rohamos műszaki fejlődés mellett egy-egy tulajdonság (pl. sebesség) hirtelen növekvése, vagy a fegyverzet változása (pl. gépágyú) rögtön megváltoztathatja a típustervet.

Az építési programoknak megfelelően a gyártást az állami és magánrepülőipar végzi. Ennek rendkívül alaposan megszervezett bázisa úgy gyártás, mint nyersanyagbeszerzés tekintetében lényegesen befolyásolja a légi erők ütőképességét. Emellett települése is erősen decentralizálva és olyan legyen, hogy megfelelő távolságban a határsávtól az ellenséges légierők

könnyen meg ne támadhassák. Olyan államok, amelyek csak gyenge repülőiparral rendelkeznek — a közép-európai kis államok mind ilyenek —, a légi-háborút csak békefelszerelésükkel és a tárolt tartalékanyaggal vívhatják, mert amint a későbbiekben láthatjuk, a felfokozott háborús produkció sem tud lépést tartani az első nagy háborús veszteségekkel. Ezért a kis államok a légi-háború szempontjából általában csak koalíciós háborúban vehetnek részt, ahol hatalmasabb szövetségeseikre vannak rászorulva utánpótlás tekintetében.

Alapos megszervezést és bölcs előrelátást követel meg annak megtervezése, hogy a repülőipar béke- és háborús gyártási kapacitása között fennálló szükséglet biztosíttassék. Ez személyzeti és anyagkérdés. Ma csak Amerika és Szovjetország független teljesen a külföldtől a repülőgépgyártás és a hozzá szükséges nyersanyag tekintetében. A többi hatalmak mind nyersanyagbehozatalra vannak utalva.

Itt még érintenünk kell a tartalék repülőgépanyag kérdését is. A győző nagyhatalmaknál egy időben — kb. 1927-ig — a kérdés meg volt oldva a háborúból visszamaradt óriási repülőgépanyaggal. Ezek felhasználásával azonban ez is égető kérdéssé vált és itt főképpen Anglia mutatja a helyes utat a magasteljesítményű géptípusok kitenyésztesével és a háborús tömeggyártás rendszeres előkészítésével. Erről később még szó lesz. Elv általában az, hogy minél kisebb valamely állam és minél gyengébb a repülőipara, annál nagyobb tartalékanyagot kell ott tárolni az első veszteségek pótlására a nagyobb arányú háborús gyártás, illetve a külföldi utánpótlás idejéig.

A háborús tapasztalatok szerint élénk repülőtevékenység mellett havonként legalább 30%-os veszteséggel kell számolni. Ez az aránylag nagy veszteség az ellenséges behatásból (légi harc, bombázás), a repülés folytán elkerülhetetlenül beálló törésekből és az anyag elhasználódásából adódik.

A „Luft-Nachrichtenblatt“ több évvel ezelőtt megjelent egyik évfolyamában volt egy rendkívül érdekes, angol forrásból származó cikk, amely az akkor még önálló Csehország repülőerejét vette fejtegetési alapul körülbelül 500 elsővonalbeli repülőgéppállománynak megfelelő alakulattal és anyagállománnyal. E szerint 500 repülőgépből az előbbi megállapítások alapján a havonkénti háborús veszteség 150 repülőgépet jelent. Békében gondos kiképzés, személyzet és anyagellenőrzés, racionális munkabeosztás, a személyzet kímélése és jó repülőterek használata mellett a veszteség tapasztalat szerint havonként $2\frac{1}{2}$, vagyis ebben az esetben 10 gép.

Tagadhatatlan kezdő sikerei mellett tehát még Csehország sem rendelkezett olyan arányú kiviteli piaccal, hogy az a többtermelés szempontjából számottévo tényezőt jelentett volna. Tehát az ipar rideg üzleti szellemben — a kereslet-kínálat elve alapján — csakis a belföldi fogyasztásra, vagyis az állami megrendelőre számíthat és erre rendezkedik be.

Tényleg megállapíthatólag az 1927. évi termelés például úgy alakult, hogy a „Katonai repülőgépgyár“ havonként 4—5 gépet, az „Avia“ 3-at, az „Aero“ 2—3-at gyártott, amihez még az akkor erre a termelési ágra is áttért „Skoda“ hadianyaggyár minimális produktumai járultak.

Háború esetén azonban a repülőgéptermelés máról holnapra nem emelhető, mert ez a következő tényezőkön múlik: 1. a repülőgépgyártáshoz megbízható, éveken át különlegesen képzett fém- és famunkásokra van szükség (egyes országokban, többek között a volt monarchiában is, erre állami intézetekben a középiskolától kezdődőleg elméletileg és gyakorlatilag nevelték a szakmunkás-utánpótlást); 2. a többtermeléshez nagy tőkeberuházást igénylő, még békében elkészült gyári berendezés és egészen különleges szerszámgyártás szükséges; 3. a gyors tömeggyártáshoz szükséges nyersanyag készletbehelyezése és tárolása szintén holttőkét jelent.

Ez utóbbi a fejlett cseh bánya- és fémipar, továbbá a Felvidék fa- anyaga révén talán még megoldható lett volna. Az előbbi kettő azonban hirtelen nem rögtönözhető és minden esetben nagy anyagi áldozatokat, sőt holttőkét jelentene, amit kis állam háztartása nem engedhet meg magának.

Angol forrás szerint a háborús tapasztalat alapján Csehország viszonyaira vonatkoztatva a termelés fokozása a következőképp lett volna elképzelhető:

az I. háborús hónapban többtermelés				0
a 2.	„	„	„	a 2-szeres mennyiség
a 3.	„	„	„	a 3-szoros „
a 4.	„	„	„	a 6-szoros „
az 5.	„	„	„	a 12-szeres „
a 6.	„	„	„	a 20-szoros „
a 7.	„	„	„	a 25-szörös „
a 8.	„	„	„	a 30-szoros „

Ilyen elméleti elgondolás mellett a termelés és veszteség kihatása a repülőerők állományára ebben az esetben a következőképpen mutatkozik:

Idő	Több- termelés	Kigyártott gépek száma	Veszteségek (30%)	Az arra a hó- napra mutat- kozó kihatás	Állomány repülő- gépekben
Mozgósítás	—	10	—	—	500
I. háborús hónap	—	10	150	—140	360
2. „ „	2-szeres	20	110	— 90	270
3. „ „	3-szoros	30	80	— 50	220
4. „ „	6-szoros	60	65	— 5	215
5. „ „	12-szeres	120	60	+ 60	275
6. „ „	20-szoros	200	80	+120	395
7. „ „	25-szörös	250	120	+130	525
8. „ „	30-szoros	300	160	+140	665

Ilyen elméleti elgondolás mellett a termelés és veszteség kihatása a repülőerők állományára ebben az esetben a következőképpen mutatkozik:

Látjuk tehát, hogy a tekintélyesen felszökkenő többtermelés ellenére a negyedik háborús hónapig az állomány a felén alulra száll le, csak a hetedik hónapban éri el a mozgósítási állományt és csak a nyolcadik hónapban lehet új alakulások felállítására gondolni és áttérni.

Ez természetesen csak elméleti fejtegetés. A valóságban lehetnek eltérések, de ebből is látható, hogy kis hatalmak országterületükkel és természeti kincseikkel bizonyos természetes arányban álló ipari felkészültség mellett saját erejükből a repülőerőket háború esetén az utánpótlás szempontjából csak nehezen tarthatják fenn, az erőket pedig gyors ütemben fejleszteni és szaporítani nem tudják. Kis- és középhatalmak háború esetén tehát jóindulatú semleges külföldi országok szállítására, illetve valamely hatalmas szövetséges támogatására szorulnak.

Igaz viszont, hogy bizonyos rendszabályok életbeléptetésével és előzetes gondoskodással ezen némileg változtatni lehet. Nevezetesen: ha tartalék repülőgépanyagot még békében nagyobb arányban tárolunk, hogy az első kritikus hónapok hiányait áthidalhassuk; ha állami szubvenciókkal a repülőipart mesterségesen a békeszükséglet fölé fejlesztjük, ami előkészít a hirtelen tömeggyártásra; ha a repülőgépgyártást messzemenően racio-

nalizáljuk és egyéb standard-alkatrészek előzetes legyártását elősegítjük, mint pl. Amerikában; ha a gyárat állami irányítás alá helyezzük és a repülőgép hadianyaggyártást államosítjuk, mint pl. Szovjetországban.

Ezekre vonatkozólag már láthatunk a nagyobb államokban megoldási kísérleteket, pl. Angliában a kis repülőerőket alacsony tényleges állománnyal tartják fenn, békében a repülőiparban főként a típusokat fejlesztik minden nagyobb arányú sorozatos gyártás nélkül és gyártási előkészületeket tesznek tömeggyártásra való áttérés szempontjából. Franciaországban pedig nagy repülőerőket tekintélyes tényleges állománnyal tartanak fenn már békében. Hatalmas, kifejlesztett repülőgyáripar dolgozik a nagyhatalmi állás súlya révén megnyitott külföldi exportpiacokkal és már békében tekintélyes géptartalékokat tárolnak.

Mindkét megoldásnak bizonyos előnyei és hátrányai vannak, de különösen a második esetben az államháztartásra óriási anyagi terheket rónak. Egy átlagos hadirepülőgép ugyanis 20—80.000 pengőbe kerül, egy pilóta kiképzése és gyakorlatban tartása pedig ennek az összegnek átlag Vs' -t jelenti.

Az angol gazdaságos megoldás mellett szól főként az, hogy a hatalmas első vonalbeli és tartalékgépanyag mellett fennáll az a nagy veszély, hogy a repülőtechnika rohamos, szinte ugrásszerű fejlődésével a repülőgépanyag hamar elavul.

De még az anyagutánpótlással sincs minden megoldva, mert miként a repülőgépanyag, azonképpen a hajózó személyzet hosszadalmas, a rendelkezésre álló berendezésektől, időjárástól és más egyéb körülménytől függő különleges kiképzése sem rögtönözhető máról holnapra.

Mindezekből látjuk, hogy úgy a személyzeti, mint az anyagi utánpótlás nehézségei mennyire megköthetnek a szervezőre, de továbbmenve a repülő harcászati, sőt hadászati elvek kifejlődésére is lényeges befolyást gyakorolnak.

A gyártási nehézségek áthidalására Angliában 1936 tavaszán felmerült az ú. n. „árnyékipar“ -rendszer terve. Ennek lényege az, hogy állami támogatás mellett olyan cégeket hívtak fel repülőgépgyártásra, amelyek a világháború óta a fegyverkezési iparról másra tértek át. Ezeknek gyártelepeit üzembehelyezik és kibővítik; a jelenlegi fegyverkezési programmba bekapcsolódva legyártanak egy bizonyos mennyiséget és bizonyos idő múlva leállnak, hogy adott, háborús esetben gyártásra azonnal készen álljanak. Ez természetesen igen nagy terheket ró az államra.

Az angol légügyi minisztérium erre a célra először kiválasztott 5 motorgyárat. Ezek: „Austin Motor Cop. Ltd.“, „Daimler Cop. Ltd.“, „Rootes Securities Ltd.“, „Rover Cop. Ltd.“, „Standard Motor Ltd.“ Ezek az állami pénzekben létesült gyárak jelenleg a Bristol-motorok „Mercury XVIII“ típusát gyártják, sőt néhány már a Fairey „Battle“ és Bristol „Blenheim“ közepes bombázógépeket is előállítják. Ezenkívül a légügyi minisztérium Lancashireben De Havilland számára létesített egy „árnyékipar-telepet“ állítható légszuszpenzió gyártására. Az angol repülőipar termelését az utolsó időben megháromszorozta. Így pl. a „Fairey Aviation Company“ jelenleg 4 gyárat, az „Armstrong Whitworth“ két gyárat tart üzemben. Több gyár hajógyárakkal vette fel az együttműködést a többtermelés érdekében. Pl. a „Short“ a „Harland“-művekkel. Persze ez a lázas többtermelés óriási anyagi áldozatokat igényel.

Az angol repülőipar a fegyverkezési program beállítására előtt kb. 30.000 embert foglalkoztatott. A múlt év márciusában Lord Swinton kijelentése szerint 63.000 ember állt munkában azokon kívül, akik az alkatrészgyárakban és a repülő segédiparban voltak foglalkoztatva. A múlt évben

az angol repülőipar termelése a sárkánygyártásban a két és félszeressel, a motorgyártásban pedig a három és félszeressel emelkedett. A legnagyobb emelkedést még most sem érte el. Az angol fegyverkezési ipar a „Revue de l’Air“ beszámolója szerint az admirálisok számára 26, a hadsereg számára 17 és a légügyi minisztérium számára 15 újonnan alapított gyárat állított be az utóbbi időben. A brit ipar számára az utóbbi 24 hónapban kiadott fegyverkezési rendelések 288 millió fontsterlinget érnek el.

A számok beszélnek ...

V. SZENTNÉMÉDY FERENC

AZ ÍR BOMBAVETŐK ŐSEI

SZENT ISTVÁN INTELMEINEK újabb forráskritikája igen érdekes módon tanúskodik arról az egész latin kultúra területét beszövő ír hatásról, mely a középkor sötétebb századaiban oly bőségesen pazarolhatta szellemi kincseit. A Zöld Sziget katolicizmusának eleven erői a kereszténység első, heroikus korszakában átformálják ez ősi kelta világot s a Foglások Könyve a maga másfélezredévet felölelő emléktanyájával bizonyítja, hogy már a Vili. században megtörtént a pogány mítosz emléktanyájának s a helyi jellegű keresztény legendáriumnak tökéletes, népi egybeolvadása.

Míg Írország vallásos életének, ősi keresztény civilizációjának jelentősége az európai népek szellemi közösségében változatlan marad, addig egyre érezhetőbbé válnak az újkor folyamán politikai életének strukturális, hagyományos gyengeségei. Története valójában centrifugális erők közjátékaként hat. Törzsi háborúk, szüntelenül felboruló államrend, a szükséges összetartás hiánya kiismerhetetlen, veszedelmes területté varázsolja az ír glóbuszt, melynek politikai sajátosságai napjainkig alig változnak. Az angol monarchia felemelkedésével egyidőben kikapcsolódik a kontinens sorsára befolyást gyakoroló hatalmi egységek sorából s ettől az időponttól kezdve félezredéztendős története tulajdonképp szakadatlan, meg nem szűnő szabadságharc, melynek egyes fázisai ma époly meglepetésszerűen érkeznek el az olvasóhoz, mint egykor azokhoz a titkos fejedelmi kabinetiekhez, melyek érthető érdeklődéssel kísérték a királyi kegyencnek, Essex grófjának írországi hadjáratát.

A Pax Britannica teljes súlyával tulajdonképp Cromwell korában fektet rá az ír világra. A protestánsok inváziójával megbomlik a Sziget hagyományos szellemi és gazdasági struktúrája, másrésztől nemzeti egységbe kényszerülnek az eddig megosztottan egymás ellen feszülő erők. A puritánok hitújítása alig fog az ír tömegeken, ezek katolicizmusa lenyúlik a népiélek mitikus mélységéig. Az angol hatás inkább az északi, gyéribben lakott ulsteri területekre korlátozódik, míg a déli grófságok ellenállása szellemi téren teljesen semlegesíteni tudja a dinamikus lendülettel előtörő hitújítást.

Sokkal nagyobb változásokat idéz fel azonban az angol uralom a nemzetgazdaság alapját képező birtokviszonyokban. A szabadságharcokban, ellenállási mozgalmakban élenjáró ír nemesi osztály birtokait rendre elko-

hozta a brit korona s a XVII. században a birtokok nagyobb — némelyek szerint háromnegyed — része angol latifundiummá vált. A jóval lazább ír hűbéri függőségekhez szokott paraszti osztály abszontista angol nagyurak földhöz kötött örökbérlőivé alakul át s az évenkénti haszonbérösszeg behajtása a központosító hatalmi politika egyik legerősebb eszközévé lesz. B közös magánjog határán imbolygó kötelezettségek teljesítésének vagy megtagadásának története valósággal keresztmetszetben mutatja be a szüntelenül fellobbanó szabadságmozgalmakat. Egy-egy ínséges év után agitátorok lepik el a kisbérlők tanyáit s felhangzik a „No rent!” — a haszonbérfizetés megtagadásának — jelszava. Már a cromwelli idők vége felé szervezetekbe tömörülnek ezek a birtokaikról elűzött, elkergetett kisparasztkok, akik magukat eleinte „defenders”-eknek nevezik. Mozgalmuk hamarosan hagyományos formákba öltözik. Egy-egy vidék fiataljai bujdosók módjára beveszik magukat az erdős, zombékos tájakok közé, végsőkig lefokozzák életgéneiket s tökéletességig fejlesztik magukban a bosszú gondolatát. Már a XVII. század végén kialakul típusfigurájuk, mely egyesíti magában a szabadsághóst, gerillaharcost és a szegénylegényt. Az elnyomás alatt erősen demokratizálódott ír nemzeti társadalomnak minden rétegéből gyarapodnak soraik. Mozgalmaikban épúgy résztvesznek papok, tanítók, bírák, angol szolgálatból visszatért katonák és tisztek, mint háziipari munkások, kisebb birtokosok s a tengerpart egyszerű, talányos emberei. Életformájukat, a »to go on the run“-t klasszikussá avatja a XVIII. század, melynek későbbi évtizedeiben e laza, magasabb egységbe alig fonódó, személyes akciók kereteit meg nem haladó mozgalom erőteljes támogatást kap az Óceán túlsó partjairól.

A vallási, politikai s főként gazdasági nyomás korán megindítja a Zöld Szigetről az Észak-Amerikába irányuló ír emigrációt s ezeknek a nemzeti öntudatukat megőrző gyarmatosoknak szava erősen hangzik a függetlenségi mozgalmak során. A kivívott amerikai függetlenség újból felébreszti a reményeket az ír anyaország szabadságrajongóiban: 1783-ban ül össze az első ír konvent, melynek vezetőit már az United Irishmen szétágazó organizációja választja meg. Ettől az időtől kezdve sohasem szűnik meg Írországban a lázas, földalatti tevékenység, mely titkos, vagy csak félig ismert szervezetek, mozgalmak, politikai szekták bonyolult sorával igyekszik a végső cél érdekében ébren tartani a közvéleményt.

Vezetőik alig emelkednek ki a gerillafőnökök soraiból. Első európai méretezésű államférfijuk O’Connel Dániel, akinek sikerült beékelnie az ír kérdést az angol parlament vitális problémái közé. Az angol közvélemény a múlt század huszas éveiben kezdi először szenvedélytelenebben tárgyalni a Zöld Sziget politikai életformáját érintő kérdéseket s a Catholic Relief Bili megnyitja a Sziget katolikus képviselői előtt az angol parlament üléstermét, minthogy most már hitük sérelme nélkül ők is elmondhatják a törvényhozói esküformulát.

Az öregek még emlékeznek azokra az időkre, amikor a francia parton Hoche tábornok tervezett egy kombinált francia-ír angolországi betörést. A fiatalabbak viszont teljesen hatalmában állanak azoknak a szabadságeszméknek, melyek megtöltik a „risorgimento” évtizedeit. Az emlékezetes 1846. év burgonyakatasztrófája után mintegy százezer lélekszámú bérlőcsalád marad kenyér nélkül s lesz hajléktalanná s az Újvilágba induló emigránshajók újból ezerszámra viszik ki az életlehetőségüktől megfosztott íreket, akiknek titkos jeladásait szorongó szívvel lesik az otthon maradtok.

Az óceán két partján azonos forradalmi szövetségek létesülnek s magukat Irish Republican Brotherhood-nak keresztelik el. Észak-Amerikában a hatvanas évek derekán valóságos ír hadsereg szervezkedik, mely Kanada

ellen hamarosan összeomló katonai akcióba kezd s ennek során a Niagara folyón hadihajó is feltűnik, mely lobogójában büszkén hordja a Sziget zöld és arany színeit.

Dublinben felrobbannak az első bombák, melyek ettől kezdve annyiszor adnak félelmesen terrorisztikus színezetet az ír politikai törekvéseknek. Gladstone kivételes államférfíúi képességeire volt szükség, hogy a földbirtok- és földbérleti kérdések humánusabb szabályozásával le tudja csillapítani a Zöld Sziget forrongásba hozott kedélyeit. Az ír politikai mozgalmakat ezidőtájt a Home Rule szellemi atyja, Charles Pamell irányítja, aki megkísérelti egybefogni a szétágazó, egyéni akciókat s szeme előtt egy központilag megszervezett, hatalmas agrárforradalmi mozgalom képe lebeg. A szélsőséges törekvéseket támogató sajtóorgánumok, különösen a The Irish World hasábjain napvilágot lát a „No Rent!“ hagyományos jelszava s bizonyos körökben élénken propagálják London központi negyedei ellen irányuló fegyveres betörést.

Homályos hátterű, egymás szándékait gyakran keresztező szervezetek mélyéről emelkedik ki a századforduló tájékán a sinnfein mozgalom, mely büszkén viseli ősi kelta nevében az „Egyedül vagyunk“ jelszavát. Vezetője, Arthur Griffith, parlamentáris küzdelmek sorozatát indítja meg. Dialektikájának fegyvertárából gyakorta kikölcsonzi a deákferenci magyar passzív rezisztencia fogalmát, melyet az ír viszonyokra illően alakít át. Politikai küzdelmeivel párhuzamosan nagyszabású kulturális mozgalom indul meg, mely az annyi századon át elhanyagolt ősi népnyelv és hagyománykincs emlékét igyekezik élő, dinamikus erővé megtölteni.

Az angol ellenállás ereje inkább Ulsteren keresztül érvényesül, melynek protestáns többségű lakossága nem egyszer hasonló titkos szervezetek formájában veszi fel a küzdelmet a „pápista“ déli grófságokkal. Komoly katonai szervezetet tulajdonkép csak a régebbi orange-páholyságok képeznek. E köré a mag köré rakódnak le a kilencszáztizes évek elején a komolyan felfegyverzett, bármikor militarizálható alakulatok, melyek felveszik az Irish Volunteer és Army nevét s rohamosztagaik megkezdik a majdnem két évtizedes, szakadatlan gerillaháborút. E több átalakuláson átmenő, illegális eredetű hadsereg fegyverzetét közvetlenül a világháború előtt állítólag német gyárak hadianyagából egészíthette ki.

Az angol hadüzenet a home-rule küzdelmek tetőfokán éri az ír szigetet. Míg Ulster lelkesen csatlakozik a Brit Birodalom katonai erőikifejtéséhez, addig a déli grófságok a toborzó-mozgalommal szemben eredményesen próbálják ki a passzív rezisztenciát. Az önkéntes katonai szolgálat hatalmas propagandájával szemben az ír titkos szervezetek ellenpropagandája érvényesül, mely a területiális hadseregek helyett az illegális ír organizációkba akarja beszervezni a vállalkozó kedvű fiatalokat. Ez a mozgalom átsap az óceán másik oldalára, mindenüvé, ahol ír tömegek zárt településekben léteznek. Rintelen német sorhajókapitány háborús emlékiratai bizonyítják, hogy az Észak-Amerikában folytatott titkos szabotázs és bojkottmozgalom legönfeláldozóbb segítőitársai az ír származású kikötőmunkások voltak.

A politikai propaganda súlypontja így áttolódik az Egyesült-Államokra, az anyaországban a szervezkedés a szigorú háborús intézkedések folytán inkább kulturális és sportegyesületek keretébe szorul vissza. Ezeknek a szellemi hátterű megmozdulásoknak lelke a kitűnő költő és író, Patrick H. Pearse, aki az ír szabadságküzdelmek áldozata lesz.

A független ír Köztársaság megteremtésére irányuló akciók 1916 tavaszán találkoznak. A vállalkozás vezére egy ír származású angol főkonzul, Sir Roger Casement, akinek atyja 1848-ban a magyar szabadságharc egyik kitűnő tisztje volt. Casement titkos megegyezést köt a német nagyvezér-

karral, Németországban tárgyal, majd igénybe veszi egy német tengeralattjáró szolgálatait, mely 6t egy jelentősebb fegyverszállítmánnyal együtt Írországban partra teszi. A Zöld Sziget mozgósítja fegyveres alakulatait s állítólag tizenhatezer fegyveres várja 1916 húsvétjára a felkelés végső, megbeszélte jelét. A mozgalom vezetői részben hozzátartoznak napjaink történetéhez, Patrick Pearse-en kívül helyet foglal a vezérkarban Eamon de Valera számtantanár s az a Mme de Markievicz, akit „zöld grófné“ néven könyvelt el a Sziget változatos martírológiája.

Az angol Intelligence Service megfejtett sürgönykulcsok segítségével megtehetette ellenrendszabályait. A megbeszélte partvidéki találkozó Casement és a mozgalom vezetői között elmaradt s magát Sir Roger Casement-t néhány órával azután, hogy az U-hajó partraszállította, az angol hatóságok kézre kerítették. A forradalomra hívó jeladás késett; ennek ellenére Dublinben egyes csoportok megkezdték azt a kétnapos küzdelmet, melyet „húsvéti felkelés“ néven emlegetnek az ír történetben. Ezeknek a városi ostrom- és barrikádharcoknak majdnem ezer áldozata volt s az elfogott vezetők alig tagadhatták le veszedelmes külföldi kapcsolataikat.

Tizenöt halálos ítéletet hajtanak végre, Pearse és Casement is bitófán végzi életét. Valera életfogytiglani fogságra szóló ítélettel életben marad. A kisebb vezetők jórésze többesztendős börtönbüntetést kap. Míg az ismert leaderek ilyenformán kikapcsolódnak a mozgalmakból, az illegális Citizen Army ifjú, vállalkozó tisztjei felújítják a régi, romantikus századok gerillaküzdelmeit. Az „on the run“ újból nemzeti életformává változik s a déli grófságokat behálózó katonai szervezet a technika minden vívmányát felhasználja romboló műveleteihez. A „hadsereg“ élén ifjú generálisok állanak, mint Collins, vagy Dan Breen, akik vakmerő, gyakran szörnyű vérengzésekké fajuló harcukat vívják az angolok ellen a világháború kellős közepén.

De Valera segítőtársainak jóvoltából kiszökik börtönéből, titkos rejtekhelyén proklamációt szerkeszt, újságírókat fogad, majd az ír organizáció központját Amerikába helyezi át. A háború utolsó hónapjaiban maga Lloyd George próbálja újból felvenni a húsvéti felkelés óta elmetszett fonalat. Fáradozásai csak kis részben sikerülnek, mert a déli grófságok felizgatott többsége menten megtagadja azokat a politikusokat, akik az angol kormánnyal együtt keresnek modus vivendit. Ilyen állapotban éri a szigetországot a háború befejezése, mely viszont módot nyújt a győztes Brit Birodalomnak arra, hogy legjobb megítélése szerint csillapítsa le a lázongó íreket. Ugyanekkor azonban a népek önrendelkezési jogának wilsoni ígéje ellenállhatatlanul hódít Írországban. Már 19x9 januárjában illegális választások után egybegyűlik az ír parlament, mely haladéktalanul köztársasági alapra helyezkedik.

Az ilymódon megalakult köztársaság első elnökévé Eamon de Valerát választja s reábizza az Irish Republican Army fővezérletét. Az angol kormány erélyes intézkedésekkel válaszol s a dublini kormányzói palotába a világháború nagy angol hadvezére, Lord French költözik be.

1920-ban éri el a polgárháború klimaxát. Az önkéntes köztársasági hadsereg terrorszervezetei halálos ítélettel sújtanak minden írt, aki angol szolgálatban marad s bosszújuk leginkább az ír származású rendőrügynökök ellen irányul. Bandatechnikájuk egyre tökéletesebb lesz. Megrohannak postahivatalokat, bankokat fosztanak ki, vasutakat robbantanak, lerombolnak állomásépületeket, felgyújtják az abszontista főutak kastélyait, céllovők kíméletlenül kivégzik mindazokat, akikre halált mondanak ki titkos vészbíróságaik. Szervezeteiknek hatósugara túlterjed a Zöld Szigeten s bombarobbanástól hangosak Anglia és Skócia ipari metropolisai. A „köztársasági“

szervezetnek titkos kormánya van, titkos minisztériumok működnek titkos költségvetéssel. A hadügyi és pénzügyi tárcát Collins tartja kezében, aki félmillió fontnyi önkéntes adóból fedezi e földalatti államigazgatás felmerülő költségeit. £ felkelésekkel egyidőben mozgalom indul meg az ír kivándorlás megakadályozására, mely a megbízható lakosságban szűkölködő szigetet újabb munkaerőktől fosztaná meg. Ehelyett az angol „betolakodottakkal” szemben indul meg bojkottmozgalom, akiknek helyére Amerikából hazatelepített íreket szeretne beültetni a titokban működő államszervezet.

Az egész kontinens máris lassan-lassan kiheveri a világháború megpróbáltatásait, amikor Írország még mindig szenved a polgárviszály mindennapos kárait. A békés, polgári élet ritmusa megakad s az éjszaka csendjét napról napra puskaropogás veri fel. Végre Lloyd George tesz bizonyos engedményeket s az üldözött, részben bebörtönzött ír forradalmi vezetők — Lloyd George-zsal és Austen Chamberlainnel kerékasztalhoz ülnek le. Hosszú, izgalomokban nem szűkölködő tárgyalások alapján kompromisszumos alapon kötik meg a megegyezést, melyet ír részről Gyllins ír alá. A terv szerint Írország igen széleskörű autonómiát kap, jogállapota nagyjából a domíniumokkal egyezik meg s emellett az ulsteri kérdésben is megtalálják a mindkét fél számára járható utat. A nehéz tárgyalás után hazatérőket azonban diadalkapu helyett a megnemalkuvók felháborodott tiltakozása fogadja. De Valera kemény, makacs hívei elutasítanak minden megoldást, mely nem adja vissza Írországnak tökéletes nemzeti függetlenségét. A hónapokra vagy csak hetekre elcsendesedett harc újból kiújul — de most már nem annyira angolok és írek, mint inkább a kompromisszumra hajlandó és az intranzigens csoportok között. Míg a Köztársasági Hadseregnek Collinsot követő többsége legális rendfenntartó szervezetté alakul s fegyverzetének kiegészítését az angol katonai igazgatás látja el, addig ugyanennek a szervezetnek Valerát és Dán Breent követő extremistái újból lebuknak a gerilla-harc mélységeibe s a testvérviszály gyűlöletével fokozzák fel véres fegyvertényeiket. A parlament, a Dail a legfőbb törvényhozó. Minthogy Collins rövidesen áldozatul esik, a Dail megbízásából Cosgrave veszi át a végrehajtóhatalmat s kíméletlen eréllyel, az egykori forradalmár szívósságával szorítja vissza fokról fokra De Valera disszidenseit. Eleinte bizonyos bajtársiasság nyilvánul meg a küzdő felek között, de a terrorcselekmények végeláthatatlan folyamata kiöli az egykori osztályosokból a közös emlékekben gyökerező emberiségét.

De Valera végre beszünteti a fegyveres küzdelmet s mintha csak egy nagyobbacska hadijátékot tartott volna, hazabocsátja embereit. Az „on the run” éjszaka portyázó lovagjai megtérnek otthonukba s a Fianna Fail címen megalakított De Valera-párt korteseivé alakulnak át. Így legális, szavazatokat gyűjtő békés szervezetté válik a megnemalkuvók fanatizált szektája s évek hosszú során át tartó szívós munkával eléri, hogy az 1932-i választásokon oly többséget szerez, mely végre biztosíthatja az egykori halálraítélt matematika-professzor számára a legális elnöki megválasztást.

De az ír politikusok meg-megújuló fátumát De Valerának is el kell szenvednie. Felelős államférfiú lesz az egykori forradalmárból, akinek gazdasági válságokkal, növekvő munkanélküliséggel, pénzügyi krízisekkel kell megküzdenie s mindezekon felül le kell még fektetnie az ír Szabadállamnak kül- és belpolitikai kereteit. Az a modus vivendi, illetve az egyezményeknek sorozata, melyet De Valera köt a Brit Birodalommal, sokkal nagyobb államjogi szabadságot nyújt a Zöld Szigetnek, mint amilyent Erzsébet kora óta bármikor is tartósan élvezhetett. De az ír néplélekben rejtőző eryllyel felszítják újból és újból a testvérharcot \$ minden „kiegyezés” megteremti a maga disszidenseit. Az egykor forradalmi szerepet vállaló s ma törvényes!

tett védőszervezetek alatt új illegális szervezetek katonai alakulatai képződnek, melyek kiélezik Dublin és Belfast félezredéves testvérharcát s a fékevesztett szenvedélyek petárdáit tüntetőleg londoni pályaudvarokon és utcákon robbantják fel.

Az ír történet, miként egykor Ossián írta, „a tale of the times of old“ s e régi mondák árnyéka ma is oly szomorú élethűséggel borítja be Szent Patrik apostol szigetét. Számunkra szinte végzetszerű, hogy a nyugati nemzetek közül az ír az egyetlen, mely balsorsában, történetének szomorú fordulataiban számtalanszor vigasztalta magát magyar analógiákkal s a testvérharc leghevesebb összezsapásaiban vezetői, szónokai a kelletténél talán gyakrabban emlékeztetik népüket vagy pártjukat arra, hogy a Duna-völgyében él az az egyetlen nép, mellyel az írek lelki rokonságot tarthatnak — és ez a nép a magyar.

PASSUTH LÁSZLÓ

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

A moszkvai tárgyalások – A török-francia szerződés – A tiencini feszültség és a japán-orosz ellentét – Anglia és Németország Európában – A tengely külpolitikai törekvései a Balkánon és Spanyolországban – A danzigi kérdés; a német-lengyel viszony rosszabbodásai Anglia érdekeltsége

A MOSZKVAI angol-francia-orosz tárgyalások tovább húzódtak s a Szovjet újabb meg újabb aggályokat hangoztatott a nyugati demokráciák ajánlataival szemben. A múltkori külpolitikai szemlénkben ismertetett orosz követelések továbbra is a tárgyalások homlokterében állottak: hogy t. i. a nyugati demokráciák már azt is támadásnak tekintsék, ha a balti államok jelenlegi belpolitikai rendszere bármilyen változás következtében átalakul. Anglia és Franciaország viszont vonakodott attól, hogy a Szovjet ezen és egyéb igen messzemenő kívánságainak eleget tegyen, bár ugyanekkor moszkvai megbízottai otthonról utasítást kaptak, hogy engedjenek Molotov külügyi népbiztos kívánságainak. Úgyhogy egy időben, főképpen június vége felé már olyan optimista híradások is jöttek, hogy az angol-francia-orosz megegyezés lényegében készen áll s csak a megszövegezés van hátra. A Szovjet azonban azóta ismét tartózkodó magatartást követ s a szemlélőknek nem oktanul az a benyomásuk, mintha ezzel az időhúzással egyben be akarná várni a világhelyzet tisztázódását — annál is inkább, mivel Távolkeleten neki is súlyos gondjai támadtak. Japán a mandzsu és mongol határok felé előretört és ha nélkülözzük is a Szovjet eredményeiről szóló híradásokat és ha folyton hatalmas méretű japán légi és szárazföldi sikerekről hallunk, nem kétséges, hogy a Szovjetnek is hatalmas erőt kell kifejtenie. Talán éppen ez a távolkeleti elfoglaltság okozza, hogy Oroszország annyira tartózkodó a nyugati határok kérdésében; nyilvánvalóan tisztában van ugyanis a japán és német politika összefüggésével s nem óhajtja esetleges nyugati konfliktusokkal zavarni amúgyis eléggé kellemetlen helyzetét. A danzigi kérdés új fontossága, a balti és kelet-európai német koncepciók újabb lendülete, valamint a német és japán politika előretörése a szá-

mos, főképp távolkeleti vonatkozásban közös érdekű angol és orosz politikát mintha megosztotta volna; Anglia és Oroszország, mely nem egyszer öntudatlanul is közös és hasonló szempontok szerint viselkedett a japán törekvésekkel szemben, most — talán az európai ügyek közbejárásáért is — megosztottan állanak szemben a német-japán előretöréssel, ami azonban kétségtelenül időleges állapot s nyilvánvalóan addig tarthat csupán, ameddig valamely módon ilyen vagy olyan irányban nem tisztázódik a nyugati orosz határok, tehát a balti államok kérdése. Ebben a dologban Oroszország túlságosan messzemenő óvatosságot tanúsít, viszont Anglia inkább be akarja várni, vajjon tényleg s tetteleg történelmi-e változás a Baltikumban, ami világos következménye Chamberlain cunctatori politikájának.

A tengelyállamok keleti politikáját a mai világösszefüggések mellett amilyen örömmel töltötte el az angol-orosz-francia megbeszélések elhúzóda és tisztázatlansága, annyira kellemetlenül érintette az a közkeleti változás, mely tisztázta Franciaország és Törökország között az alexandrette-i szandzsák ügyét. Franciaország átengedte az alexandrette-i szandzsákot Törökországnak, mely így a Földközi-tenger északkeleti csúcsában igen jelentős stratégiai és kereskedelmi bázisra tett szert. Ezzel kapcsolatban Anglia olyan értelmű megegyezést létesített Törökországgal, mely a török fegyverkezést, hadiipart fontos kapcsolatba hozza Angliával s az angol tengeri és légi haderőknek török kikötőkben támaszpontokat létesít. Törökország politikája világos: Németország keleti szándékaival, balkáni törekvéseivel, Olaszország földközitengeri és bulgár-macedón-albán politikájával szemben világos számítással a nyugati demokráciákra és a szovjetre támaszkodik. Ugyanekkor a tengelyhatalmak az általuk támogatott arab nacionalizmust most már nemcsak az angolok és a franciák, de a törökök felé is ki akarják élezni s Olaszország élénken tiltakozott az ellen, hogy a békeszerződésekben Franciaországra bízott szíriai mandátumot az alexandrette-i ügyben az ő beleegyezése nélkül megváltoztassák. A tengelyhatalmak bizonyos aggodalommal tölti el, hogy Törökország újra arra törekszik, hogy Kemál vallásellenes politikájának bizonyos szükségszerű módosítása révén élére álljon a közkeleti mohamedán államoknak. A nyugati demokráciák tudják ezt s tisztában vannak egyben azzal is, hogy az olaszok földközitengeri politikája révén közelről érintett Egyiptom, valamint az olasz földreform, illetve a tripoliszi olasz telepítések miatt érintett földközitengeri arab világ nincsen is annyira ellene e fordulatoknak, ha ugyanakkor Németország Palesztinában az angolokkal és a zsidókkal szemben az arabok patrónusa gyanánt lép is fel. A tengelyhatalmak figyelme érthetően és kiélezetten fordult június végén a földközitengeri és a török ügyek felé, mert a most aláírt török-francia szövetségi és kölcsönös segélynyújtási egyezmény szerkesztésén illeszkedik bele a demokráciák új politikájába. Ugyanekkor Törökország szívesen látná a maga angol, illetve orosz kapcsolatai szempontjából, ha az angol-francia-orosz tárgyalások Moszkvában végre valahára befejeződnének, mivel így szerkesztésük révén össze az összes keleteurópai és közkeleti védekező rendszabályok s Törökország addig nem járhat el teljes szabadsággal a maga angol viszonylataiban, ameddig nem tisztázódik az angol-orosz viszony; Törökországot tudvalevőleg igen közeli kapcsolatok fűzik Oroszországhoz.

A tengelyállamok európai politikája igen jelentős segítséget nyert ezalatt az újra előretörő kínai-japán törekvésekben. Sőt figyelmes szemlélők előtt nem titok, hogy a német és japán politika mai összefüggései mellett a tengelyállamok éppenséggel a keleti politika segítségül hívása, a japán imperializmusnak számításaikba való beillesztése segítségével igyekezzenek Angliát és Oroszországot keleten lefoglalni, hogy aztán annál könnyebben

érhessenek el döntést nyugaton. Tiencin és Danzig így függnek össze a mai világpolitikában; egyelőre azonban az a helyzet, hogy ez a módszer Anglia kitartása miatt nem hoz feltétlen eredményt. A júniusban kiéleződött angol-japán viszony most is változatlan; a tiencini vesztegzár tovább tart s a japán politika bevallott célja most már kifejezetten az, hogy eltávolítsa Kínából a nyugati hatalmakat az engedményes területek megszüntetésével. Figyelemreméltó, hogy a japán kormány és hadsereg eljárása nem egyértelmű. Innen magyarázható, hogy a július közepén megindult angol-japán tárgyalások sem biztatnak sok eredménnyel, hiszen a tiencini vesztegzárat nem a japán kormány rendelte el, hanem a Kínában operáló haderők vezérkara. Az angolelles japán politika kiélezése tehát nem is annyira a kormány, mint inkább a hadsereg, illetve a japán agráriusok ügye; míg a kormány inkább hajtanék az Angliával való megegyezés felé, mert benne inkább az ipari és a pénzügyi körök vannak érdekelve, s ezek korántsem látnák szívesen, ha az angol-japán feszültség gazdasági háborúhoz vezetne és a japán export kizáratnék az Anglia által befolyásolt hatalmas területekről. E kettős és kétértelmű japán politikának belső eredménye aztán az, hogy a július közepén megindult angol-japán tárgyalások során a hadsereg mindenképpen befolyásolni igyekezett a kormányt Anglia ellen; bár újabban mintha enyhült volna a helyzet s Chamberlain és Halifax nyilatkozatai mintha reményt nyújtanának a békés megoldás híveinek. Ugyanekkor Japán, nyilvánvalóan nem minden német érdekeltség nélkül, hatalmas operációkba kezdett a mongol-mandzsú-orosz határokon, hogy ezzel is lekösse Oroszország erejét.

A tengelyhatalmaknak a távolkeleti feszültség kétségtelenül segítségére jött; azonban úgy tetszik, mintha Anglia és Franciaország nem hagynák magukat lényegesen befolyásoltatni a távolkeleti ügyek által; ellenkezőleg, annál erélyesebben kitartanak eddigi politikájuk mellett, okulván a müncheni politika csődjéből. A Távolkeleten a demokráciáknak segítségére jött az egyébként tartózkodó Amerika közbelépése s Amerika ugyanilyen módon éreztetni óhajta a demokráciák melletti rokonszenvét az európai politikában is. Franciaország Daladier erélyes kormánya alatt hasonló elszánttságot tanúsít s utalva a határain fegyverben álló hárommillió idegen katonára s az ezen felüli egyéb fegyveres alakulatokra, maga is eddig nem látott méretekben folytatja fegyverkezését. A tengelyhatalmak bizonyos aggályokkal nézik ezt a nyugati fegyverkezést és kitartást és nem igen veszik szívesen sem az angol légiflotta és szárazföldi erő, sem pedig az angol hadirepülés együttműködését a francia egységekkel; ugyanígy igen kellemetlen benyomást keltett az angol repülőek tervbevetett lengyelországi látogatása, melyet a német közvélemény különösképpen izgatottan fogadott, mondván, hogy esetleges háború idején nem lesz olyan könnyű az angoloknak Lengyelországba sétarepülést végezniök. Az angol és francia légügy hatalmas fejlődése nyilvánvalóan azért is érinti visszásán a tengelyhatalmakat, mivel eddig az ő főerőségük volt a repülés s most viszont a demokráciák hadirepülése, felhasználván az eddigi tapasztalatokat, újabb és modernebb eredményeket érhet el, ami viszont jelentősen befolyásolja az ő dolgaikat. Ha Chamberlain és Halifax ismételten is hangsúlyozta, hogy Anglia nem áll útjában a békés változtatások politikájának, akkor viszont annál erősebb az angolokban az aggodalom, hogy a kontinensnek ma számottevő hatalmai nem értékelik ezt a békés szándékot. Anglia tehát a maga erős és kitartó magatartásával ki akarja küszöbölni az európai politikából az agresszió lehetőségét; a müncheni politika csődje után most már az engedmények helyett a kitartás és a nemengedés politikáját vallja, mivel úgy vélekedik, hogy ma minden engedmény gyöngeség jele és minden engedmény egy eset-

leges nagyobb nyomás révén újabb engedményeket vonna maga után. Anglia külpolitikai célja tehát változatlanul a béke fönntartása; csak ennek eszközei változtak meg s nyilvánvalóan az agresszió megelőzését szolgálja az a politika, melyet német részről viszont bekerítésnek tekintenek. Anglia és Franciaország kétségtelenül szívesen megegyeznék ma is a tengelyhatalmakkal; a nehézség ma már ott van, hogy ez a megegyezés, az ő nézetük szerint, nem lenne kölcsönös; mivel a tengelyhatalmak a maguk képe szerint akarnák átalakítani a világot, ebbe pedig Franciaország és Anglia nem egyezhet bele. Kézenfekvő tehát ellenállása a tengelyhatalmak politikájával szemben, mely eddig új és ismeretlen módszereket követ. Az angol külpolitika szembe akar szállani az olyan törekvésekkel, melyek Európa többi népei fölött főhatalmat akarnak szerezni s Anglia nem hátrálhat meg sem a rágalom, sem az erőszak előtt — ez volt Lord Halifax külügyminiszter legutóbbi nagy beszédének lényege. Németország, úgymond, önmaga szigeteli el magát a világtól önállási politikájával, nem pedig a nyugati demokráciák fosztják meg a tengelyhatalmakat a nékik szükséges élettértől. Vagyis az angol külpolitika változatlanul azt tekinti céljának, hogy a tengelyhatalmak beilleszkedjenek a világ összefüggéseibe; ezzel szemben a tengelyhatalmak változatlanul hangoztatják sérelmeiket és visszaszorítottságukat. Az angol-francia külpolitikának szánt válasz volt ily módon Németország részéről a bolgár miniszterelnök július elején Berlinben tett látogatása, mely mintegy dokumentálni törekedett Németország jelentős balkáni érdekelttségét, — ez a látogatás különben is összefüggött azzal a közeli politikával, melyet Franciaország és Anglia Törökország irányában folytat, hiszen Bulgária és Törökország között koránt sincs szíves viszony; ezzel egyidejűleg újra kiéleződött a hagyományos bolgár-román ellenségeskedés is. A másik lépés volt, válaszul a nyugati demokráciáknak, Ciano olasz külügyminiszter madridi látogatása Franco tábornoknál, melynek következménye lesz majd Spanyolországnak eddiginél szorosabb bekapcsolása a tengelyhatalmak politikájába; beszélnek arról is, hogy Hitler, Mussolini és Franco legközelebb találkoznak.

Valamennyi európai és keleti külpolitikai erőfeszítés azonban egy kérdéssel kapcsolatos, melyet Németország szerfölött lényegesnek tekint a maga belső és külső szempontjaiból: a danzigi kérdéssel. Lengyelország ismételten kijelentette, hogy mindennemű Danzigra vonatkozó szándékolt birodalmi vagy danzigi változtatást casus belli-nek tekint; s egyáltalában Lengyelország ismételten kifejezést adott annak a nézetének, hogy Danzig státusának bármilyen megváltoztatásában függetlenségének sérelmét és fenyegetését kénytelen látni. Ezek az erélyes lengyel kijelentések Németországban érthető visszatetszést keltettek; hiszen ott úgy vélekedtek, hogy a német-lengyel válságot is ugyanolyan gyorsan és ugyanolyan módszerekkel sikerül majd megoldani, amint megoldották a szudétanémet és a cseh kérdést. Igaz, azóta a nyugati hatalmak is, belátván a müncheni politika céltalanságát, más magatartást tanúsítanak s Anglia teljességgel Lengyelországra bízva, mit tekint saját függetlensége veszélyeztetésének: ezen esetben a lengyel-angol megegyezés önműködően működésbe lép. Németországban nem látják szívesen, hogy Lengyelország, melyet Németország megszokott úgy tekinteni, mint kelet-európai beszorítottságban és veszélyeztetettségben élő államot, most olyan erélyes és sikeres nyugati politikát folytat s katonai együttműködésre lépett Angliával; viszont a lengyelek meg azt nem látják szívesen, ha Danzig, híradásaik szerint, megtelnék különféle német alakulatokkal, mintegy előkészületül a szabadváros teljes beolvasztására. Híre járt, hogy Hitler július vége felé meglátogatja Danzigot; híre járt annak is, hogy olyan módon oldják meg a szabadváros kérdését, hogy

lakói — magán a státúton nem történvén változtatás — Hitler kegyelméből birodalmi polgárokká lesznek. Lengyelország nem zárkózik el a Németországgal való tárgyalások elől; mindamellett ragaszkodik ahhoz, hogy ő is, mint közvetlenül érdekelt, befolyhasson Danzig jövődó helyzetének alakulásába. Magában a szabadvárosban a birodalmi hatások következtében végsőkig felfokozódott a hangulat; lengyel részről óvakodnak azonban az ellentétek kiobbantásától, hiába hangoztatják a német sajtótermékek a cseh-szudétánémet példával való azonosságot. Lengyelország ezenfelül úgy vélekedik a nyugati államokkal együtt, hogy itt jóval többről van szó, mint a német lakosságú, bár a századok óta Lengyelországgal közösségben élő város ügyéről, — hiszen ettől függ Lengyelország szabad kijárata a tenger, Európa felé, ettől függ Lengyelország gazdasági jóléte s most igen kifejlődött tengeri kereskedelme. Németországban rossz néven veszik Lengyelországtól, hogy nagy mértékben fejleszti flottáját; viszont Lengyelország is érthető figyelemmel kíséri azokat a tárgyalásokat és tervezetéseket, melyek a német politikával kapcsolatban folynak a balti államokban. Lengyelország balti politikája egyben Európával való összefüggéseit jelenti, viszont a német külpolitika balti előtörése bizonyos mértékben közös nevezőre hozta Oroszország és Lengyelország eddig eltérő szempontjait. Hozzájárult a helyzet elmérgesedéséhez a számos danzigi incidens, mely lengyel alattvalók és az ottani nemzeti szocialisták, valamint danzigi alattvalók és lengyel hatóságok között játszódtott le; mindez azonban éppen úgy nem vezetett a helyzet kiobbanásához, mint ahogy Göbbels német, propagandaminiszterek Danzigban tett látogatását és ott tartott nagyhatású szónoklatait is közömbösen fogadta a lengyel külpolitika. Anglia ezekben a válságos hetekben mindent megtett a béke fönttartására és Chamberlain miniszterelnök ismételtén tiltakozott az ellen a feltételezés ellen, mintha Anglia bátorította volna fel Lengyelországot; Danzig, mondotta, nem helyi ügy, hanem általános európai kérdés és különben is a város alkotmánya, helyzete, vezetése nem olyan — lévén a német város vezetése mindig német kezekben, — hogy abból Németországnak sérelmei volnának eredeztethető; viszont hangsúlyozta azt is, hogy Danzig lakosságának gazdasági érdeke teljesen a Visztulán, ezen a lengyel folyón idetorkolló lengyel kereskedelemtől függ. A danzigi kérdésben nyilvánvalóan még messze van a megoldás — éppen azért, mert Anglia és Lengyelország ennyire erélyes magatartást tanúsít; hiszen Németország is ismételtén kifejezést adott békeakarátának s természetsszerűleg nem akarja magára venni egy újabb háború terhét és vádjait. Németország a danzigi kérdést helyi jellegű ügynek tekinti és éppen ezért is szeretné helyi jellegű módszerekkel, megszokott módra megoldani. Ez azonban kétségtelenül nehézségekbe ütköznék Lengyelország itteni európai fontosságú érdekelttsége és általában Lengyelországnak a mai Európában elfoglalt rendkívül fontos egyensúlyozó helyzete miatt. Ilyen okokból lehet magyarázni, hogy a feszültség a danzigi kérdésben változatlanul tovább tart.

Ugyanekkor Anglia tovább fegyverkezik Franciaországgal együtt s hangoztatja, hogy szabadságát, birtokállományát, európai és általános súlyát nem engedi senki által megcsorbítani; a Németországgal való meg egyezés útját pedig mintegy abban jelöli meg, hogy a Birodalom szakítson eddigi külpolitikájával és térjen vissza az európai nemzetek társaságába, illetve abba a rendszerbe, melyet a világkereskedelem és a világ gazdaság teremtett meg. Ezt a rendszert viszont Németország az angol érdek kifejezésének tekinti és vele szemben egyre a saját megfelelő életterre vonatkozó jogait hangoztatja.

CÍMKÓRSÁG MINDENÜTT...

MILES ZOLTÁN a Magyar Szemle ez év márciusi számában egy olyan társadalmi betegség diagnózisát írta le, amelynek a közszellem hováfejlődése szempontjából különös jelentősége van. Címkórság a neve e makacs nyavalyá-új járvány, gyakorta lábrakap; ma ismét szerfelett divos. e kóros jelenséget elsősorban társadalomlélektani szempontból vizsgálja. A kérdés magyarázatát a rang és cím — „belbecs“ és „külszín“ — sajátos viszonyában látja. A rang: lényeg, a cím: járulék. Normális esetben a cím a rangnak külső jelölése. Amíg ez a normális eset fennáll, egészséges, szilárd társadalmi rendszerről beszélünk; mihelyt megbomlik, a címkór sárgabetegségével állunk szemben. Ilyenkor a cím alárendelt, járulékos szerepét feledve öncéllá válik, a kikezdett szervezetten elhatalmasodik s az egész társadalom egyensúlyát képes megbontani.

A címkórság csírasetjei legfőbb emberi gyöngeségünkben, a hiúságban rejlnek. A rang felelősségteljes: kötelezettségekkel, szolgálattal jár; noblesse oblige! A felelősség öntudatot fejleszt s egyfelől jogos, nemes büszkeséget, másfelől tiszteletet és tekintélyt vált ki. Ezzel szemben a cím a pusztá látszatra épít; külső dekórumokkal leplezgeti s próbálja helyettesíteni a bármely okból hiányzó lényegét: a rangot s a benne foglalt tartalmi értéket. A cím hiúságból sarjad és hízelgésből táplálkozik; pöffeszkedés lefelé, meghunyászkodás fölfelé: a címkóros tipikus magatartása. A rangos büszkeség súlyos etikai tartalommal bír, a címes hiúság üresen kong, — csak látszatvalóság. Találó hasonlattal: a hiúság nem más, mint a büszkeség majma, mely mindenkinek tetszeni vágyik. A hiú jobban érzi gyöngeségét, semhogy büszke, a büszke viszont jobban érzi erejét, semhogy hiú lehetne; ezért nincs is szüksége járulékos díszre, rangjának külsőséges fitogtatására.

Önként következik, hogy amíg a rang hierarchiája fennáll — már pedig ennek szükségképpen fenn kell maradnia, mert hiszen minden társadalmi rend ezen épül fel, — végigkíséri lerázhatatlan parazitája: a rang látszata utáni beteges vágyakozás, a címek kultusza is. Szélmalomharc volna tehát a címkórság ellen életre-halálra menő küzdelembe fogni. Az emberi természetet kellene megváltoztatnia, sőt teljesen kicserélnie annak, aki ily képtelen feladatra tör. Arra azonban

megvan a lehetőség, hogy legalább állandóan fékezzük s minél szűkebb mederbe szorítsuk a dühöngő járvány hullámain, útját állva határtalan terjeszkedésének. Hiszen e kórság éppen túlzásaival destrual, megingatva egyfelől a való értékek tekintélyi rendjét, aláásva és lezüllesztve a rang hitelét, megtévesztve a közgondolkozást, szándékosan zavart keltve érték és látszatérték, rang és cím, oroszlán és oroszlánbörbe bújt számár között, — másfelől pedig melegágyat vetve a hiúságnak, hízelgésnek, féktelen becsvágynak — „jó magyarul“: strébersegnek, — sőt nem egyszer alkalmat adva a visszaélésekre is.

E szívós nyavalya ellen eddig sem volt, ezután sem lesz feltétlen hatású, örökérvényű medicina. Tévednek, akik azt hiszik, hogy egy általános cím-devalváció máról-holnapra megoldaná a kérdést. Szabó Dezső vetette föl egyszer azt a kaján javaslatot, hogy mindenkit, az utolsó utcaseprőig a legmagasabb címmel kellene felruházni s tüstént megszűnne a járvány. Szó sincs róla! A célbavett magas címet kétségtelenül lejáratná ez az eljárás, de a címkórságot egyáltalán nem szüntetné meg. Új titulus burjanzana a régi helyett. Nyelvünk művelődéstörténeti példatára bőségesen tanúsítja, hogy előbb-utóbb minden címnek eljön az alkonya. A legszebb cím is tartalmatlanná válik; elveszti megkülönböztető jellegét, mert elszakad a rangtól, mely fényt árasztott rá. De csak a forma, a kifejezés változik, maga a címkór a legszikkadtabb puritanizmust is átvészeli.

Nem kívánjuk a problémát keresztmetszetében tovább boncolni. Tanulságosabbnak látszik hosszmetzeti vonalán kísérni végig hazai fejlődését, kiragadva néhány jellemző példát. Kitűnik, hogy amint általában a betegségeket és járványokat más náció rovására szokás elkönyvelni (franc, angolkór, spanyolnátha, stb.), ugyanúgy ezt a társadalmi mételet is, mint „náj módi“-t, már kezdettől idegenből átplántált bacillus-tenyészetnek tartotta a hazai közvélemény, amint az alábbi idézeteinkből látható. Kitűnik továbbá, hogy mint minden kórnak, úgy ennek is minden korban megtermett a maga tipikus változata, de akadt sajátos ellenszere is. Werbőczy elvben egységes nemesi társadalmának különböző címen és módon történő megbontása időnként heves ellenkezést váltott ki a nemzet jobbjaiban. Főleg az írók jeleskedtek e téren, akiket korán kialakuló hivatástudatuk mintegy ránevelt e közösségellenőrző, hálátlan feladat vállalására. Szemelvénygyűjteményünk nemcsak mulatságos, de tanulságos is, már csak azért, mert a kritikai szabadságnak, az őszinte véleménynyilvánításnak egykori fejlettebb fokára, tágasabb lehetőségeire világít. Hiúsági kérdésekben oly betegesen érzékeny, erkölcsi tekintetben annál durvább anesztéziában leledző mai társadalmunknak e téren is igen célszerű volna okulnia a magyar múlt példáin!

Florilégiumunk nem törekszik teljességre. Művelődéstörténeti irodalmunk szegényessége következtében az efféle korjellemező adatokat magának az érdeklődőnek kell összegyűjtenie. Legtöbb eligazodást nyújt Kertész Manó „Szállók az úrnak“ c. jeles nyelvészeti tanulmánya, amely „az udvarias magyar beszéd történetét“ dolgozza fel, bemutatva az egyes címek és címzések értékbeli ingadozását a magyar századokban. Ezen kívül még a mult-századderék egy szorgos kuriózum-gyűjtő-

jenek, Aszalay József volt helytartó sági titkárnak különböző címeiken megjelent szellemi omnibuszaiban találunk néhány anekdotaszerű adalékot, amelyekből néhányat szintén fölelevenítünk. Tövises és virágok váltogatják egymást kisdud gyűjteményünkben.

TARSADALMI PROBLÉMÁKAT irodalmunkban a XVI. század énekmondói vetnek föl először tömegesen. Az általános moralizálás alaphangjába ekkor csendül bele a nemzeti érzés, a politizáló hazafiság hangja. Ám Tinódi, Ilosvai, Szkhárosi Horváth András, Heltai Gáspár és társaik rosszaságát elsősorban a főurak hatalmaskodása, „gyűlölsége, irigysége, bujasága, hamissága, telhetetlensége“ váltja ki. A „mindenkor csak magoknak vakaró urak“ e díszes jellemrajzába csak elvétve vegyül feddő szó a „nagy kevélység, pompaság és dölyveség“ miatt, amiken már a címkórral rokonmű társadalmi kinövésnek értendők.

A járvány legdúsabb tenyészetét Európaszerte a XVII—XVIII. században találjuk. A mai felfogás kritika nélkül azonosítja a barokk-korszakkal a kegyhajhászat, a cím-, favor- és grácia-lesés par excellence életformáját. Anélkül, hogy a múlt bűneit mentegetni akarnók, e kancsal történet szemlélet ellenében utalunk a barokk gazdagon áradó, zuhogó életérzésére, megnyilatkozásainak monumentális méreteire, ahol a túlzás feloldódik a nagyságban, s a díszítő elem a szerkezetnek szerves alkatrésze, nem pusztá stukkaturája. És hogy még ez a tipikusan meleg-házi, udvari műveltség is sajátos magyar változatában mennyire tudott tartózkodni más korok, például a mai neo-barokk szertelen túlzásaitól, arra nézve éppen ez ízlés legfőbb magyar képviselőinek: Pázmánynak és Zrínyinek, sőt még Gyöngyösi Istvánnak szavaira is hivatkozhatunk. Hiszen éppen Pázmány Péter kemény szózata int szerénységre és alázatosságra: „hogy ember nem tsak kívánságát tartóztassa a magas és méltóságos állapotra való vágyódástól, hanem azokat tehetsége szerént elkerüllye“ is. Míg Pázmány a magas tisztségek bűnös megkívánásától óv, addig nagynevű tanítványa, Zrínyi arra oktat, hogy ha már nem tudunk kitérni előlük, vessünk legalább számot képességeinkkel: „Mindenféle tisztséghez nagy ész, nagy szorgalmatosság kell“ — írja. Pontosán, szabatosan, a nála megszokott alapossággal meg is határozza a köztisztségekhez joggal elvárható mérsékelt elmeadagot: aki tisztséget vállal, legalább „annyi eszének kell lennie, mint száz németnek“. Zrínyi ismételt hallatja szavát a tisztségekről, címekről, rangokról. Nem a kívülálló hideg fölényével bírálhatja az uralkodó osztályt, hanem a nagy nemzetnevelők közvetlen, forró érdekeltségével tart szigorú önvizsgálatot: „Bizonyára mind egy bordában szóttek vagyunk, egy cseppnyire is egyik rend a másikat nem csúfolhatja“ — írja. „A mostani nemes nem gondolja meg, micsoda az igaz nemesség, mivel nyerték meg az mi eleink a nemességet, mivel tartatik is meg. Egy nemzet sem pattog úgy s nem kevélykedik nemesség titulásával mint a magyar, maga (— noha) annak bizonyítására, conservatiójára, látja Isten, semmit nem cselekszik.“

Ha a Gyöngyösi-féle köznemes, vagy a tanítói és papi sorba emelkedett alacsonyabb származású íróinkat szólaltatjuk meg a XVII—XVIII. században, náluk másfajta, körülbelül azonos magatartást

tapasztalunk. E korban az írói megnyilatkozásnak, a könyvkiadásnak egyetlen módját a főúri mecénások biztosították, alig lehet tehát rossz néven venni tollforgatóinktól, ha úsztak az árral s szabadosan éltek a kor nyelvi ornamentikájával. Sokkal jobban alá voltak rendelve a korszellemnek s szorosabban kellett idomulniok az uralkodó réteghez, semhogy a társadalomkritikus népszerűtlen szerepében tetszelegthettek volna. Nem tette ezt a barokk-szellem egyik legtipikusabb hazai képviselője, Gyöngyösi István sem. Bókjaiban nem volt tartózkodó és aggályoskodó, mert csak így nyerhette meg pátronusai kegyét, amely őt Gömör vármegye alispáni székébe segítette. De nem is igyekezett túllicitálni kora szokványos bókjait, amint ez a „Murányi Venus“ elé illesztett dedikációjából kitetszik. Mindössze „Tekintetes és Nagyságos Gróf Rimái Szétsi Mária Asszonynak“ titulálja „Méltóságos Gróf Hadadi Veseleányi Ferenc úrnak, Magyarország Palatinussának szerelmes Házastársát“, — pedig igazán semmi sem gátolta volna abban, hogy már ő felruhazza a férj közjogi méltóságaiából folyó címeikkel a szerelmes házastársat, amint teszik azt későbbi, kevésbé barokk-terheltségű korok...

Az ellenállást, a bíráló hangot a kiváltságosak táborából halljuk, így Pázmány és Zrínyi mellett igen jellemző az, amit egy erdélyi főrangú írónk, báró Altorjai Apor Péter jegyez föl emlékiratában. Munkájának egész első fejezete kedves zsörtölődés a címeken való kapdosás, az újsütetű grófok és bárók nekiszaporodása miatt. Apor Péter pontos határkövet állít fel a mai értelemben vett címkorság hazánkba való befészkelődésének megjelölésére, éspedig a Budavár visszavételét követő esztendő.

„Ab anno 1687, az mely esztendőben az német legelsőbben bejőve, azoltától fogva, látom minden esztendőben új-új mód, avagy amint az német mondja, Náj módi vagyon, úgy hogy mentői inkább szegényedünk, annál nagyobb titulusra és cifrább paszomántos köntösökre vágyunk.” Rang és mód szükségképi egysége mellett száll síkra a XVII—XVIII. századfordulón e búsuló magyar, a rang és cím elkülönülésének végzetes folyamatát öröktívén meg, emlékéül ama boldog időknek, midőn „erat pingvissimus vitulus et rarissimus titulus“, azaz legkövérebb volt a borjú és legritkább a cím. Aporunk, felsorolva a Leopoldus évtizedeiben bárósított és grófosított erdélyi mágnáscsaládokat, nagy fejcsováló méltatlankodással állapítja meg, hogy inig hajdanában egy grófi Zápolyának 40 kővéra vala a magyar korona alatt s a gróf Báthoriak egész táborokat állítanak vala fel domíniumaikból: addig most „az mennyin vagyonk grófok és bárók, hogyha úgy viselnők az grófságot és báróságot, mint az régi magyarok viselték, egész Erdély elég nem volna, hogy titulusunknak megfelelhettünk“. A régi nagy erdélyi familiák mellett a parvenük előre törése sincs inyére a rabonbán Uporok kései unokájának: „Régenten az grófok és bárók az igen régi familiákból voltának; szegyenlem az nevé leírni, az kinek az apja vagy nagyapja az eke szarvát fogta és robotra a földesurának bejárt, most olyan bárónk is vagyon“. Mindezen elmékedés után Apor bemutatja azt a férfiút, aki vagyonánál és társadalmi helyzeténél, egyszóval rangjánál és módjánál fogva egyaránt példásan képviseli az Ő mágnás-eszményét; ez a férfiú történetesen az ő apai nagybátyja: gróf Apor István. Szó ami szó: Apor István esetében teljesen fedte egymást a külszin és a belbecs, „ő igazán viseli vala a grófságot, mert mindennap rendszerint kijáró ezüst tála 88 volt s ugyanannyi ezüst tárgyára. Magának \$ feleségének arany kalánokat adtanak be asztalhoz“. Aranyozott ezüst borhűtője akkora volt, hogy egy hat esztendő gyermekét megfereszthettek volna benne. Mindenkor legalább 80—100 szolgát tartott, kiknek csak készpénz fizetésükre ráment észtén-

dönként 4600 forint. A rang kötelez: a gazdag főúr, ha életében nem is, halálos ágyán a közjó emelésére is gondol. „A testamentomának az egy Bethlen Gábor fejedelem testamentomán kívül párját Erdélyben nem hallottad; mert csak ad pias causas (egyházi célokra) testált 120.000 forintot“.

Íme a XVIII. századelő mágnás-eszménye, akihez méri a köztudat a többi rangjából. Ha hiányzik a cím mellől a rang méltósága és a vagyoni alap, akkor a titulus pusztán sallang, amelynek a kortárs szemében sincs jelentősége. Ilyenért tülekedni, ilyent szerezni, ilyent viselni: ez már körtünet, amit a kortárs bosszúsán örökít meg és az utókor beszédes dokumentumként őriz.

Szervesen egészítik ki Apor Péter följegyzéseit másik, közel egykorú erdélyi emlékiratnak, Cserei Mihálynak idevágó sorai.

Cserei az 1702. esztendőről a következőket írja: „Erdélyben a dolgok naponként súlyosodnak vala, mert egymásra való irigységből a gróffí, baronátusi titulusokat szaporán hordatják vala magoknak az udvartól némelyek olyanok is, kik a régi jó szokás szerént még jó nemes embermódjára sem élhetnek volna jószágokból, mégis megvárták a nagyságos titulust. S hogy ama régi igaz jó főemberek olyan gizgaz gróffocskákat, mint némelyik vala közülök, nagyságotlani nem akartak, nem is tartoztak vele, szörnyen haraguttanak és arról mind a guberniumnak, mind az országnak panaszt adtanak.“ A gubernium a császárhoz továbbította a panaszt és az úgy döntött, hogy az új grófokat, bárókat, ha valami főtisztiséget nem viselnek, nem kell nagyságotlani, hanem csak gróf urannak, báró urannak szólítsák őket.

Alighanem ebben az időben kelt szárnyra az a szokásmondás, amelyet apró lovon fennen nyargaló újak alkalmaznak, hogy t. i.: „E lovacsát én még kutya korában ismertem, csak mióta mágnás lett gazdája, visel paripa címet!“

Ha Apor és Cserei a címkorság befészkelődésének pontos idejét a Budavár visszavételét követő években, a „náj módi“ hazai élettérutatásának első időszakában jelöli meg, úgy annál természetesebb, hogy jó félszázad múlva a járvány újabb lendületet vett, hiszen a hazai grófi és bárói nemzetségek egyharmada Mária Teréziától nyeregfőrangú címet. Ez az az időszak, midőn legbővebben terem a címkor minden változata és az ellenhatás egészen 1848-ig egyre hevesebb. Ez az az időszak, midőn—a kor egy alapos ismerője szerint — „nemcsak a személy méltóságos, hanem minden, ami vele kapcsolatban van: a jelenléte, a protekciója, a levele, sőt még a szeme és a füle is“. „Azzal most Nagyságod Méltóságos füleit nem terhelem“ — olvassuk egy 1704-ben kelt történeti becsű episztolában.

A főrangú címekhez és méltóságokhoz hasonlóan a különböző kitüntetésekért, pl. a kamarást aranykulcsért is ambiciózus versenyt futás kezdődött. A kamarást aranykulcs ugyan lakatot még nem, de hiú szívet annál többet megnyitott. Egy hajdani rosszmájú megjegyzés szerint „némelyik kamarás már azon is törte fejét: hogyan kellene megfestetnie arcképét, hogy hátul csüggő kulcsa is látható lenne?“ Az „ordo est anima rerum“ közmondást e kor akként értelmezte, hogy „az ordó a lelke mindennek“.

A hívságos világi díszek utáni tülekedés indította a múlt század első évtizedeiben egyik főrangú írónkat, gróf Dessewfly Józsefet e kíméletlen epigramma megírására:

Mért vagy kevély bárányodban?	Nem kéne ám a mellyeden
Az árát jól megadtad!	A keresztnek függeni,
Szórt eresztél lopásodban.	Téged kéne rövideden
Farkas vagy s elragadtad.	Keresztre függeszteni.

Hasztalan! A bécsi udvar és a spanyol etikett gondoskodott róla, hogy a század gyermeke címekben és érdemrendekben gondolkozzék. Ebben az időben az volt a közfelfogás, hogy bár lehet érdem kitüntetés nélkül is, de bizonyosan nincs kitüntetés érdem nélkül. E gondolkodás eredményét ma, egy típusra leegyszerűsítve, így összegezhetjük: 1. Van tanácsnok, kitől, ha tanácsot kéme, tud is adni. 2. Van olyan is, kitől ugyan nem kérnek, de tudna adni. 3. Legtöbb azonban olyan, hogy ha kérnek tőle, nem tud adni. 4. Legeslegtöbb pedig olyan, hogy nem kérnek tőle, de ha kéme, sem tudna adni.

E korban, amelynél még egy kis ideig veszteglünk, az udvariasság a legmesszebbmenő túlzással egyet jelentett. A könnyelműségig nagylelkű túlzás maga is jelentősen elősegítette a címek és címzések értékvesztését. Gróf Festetics Györgyről jegyezték fel, hogy mindenkinek egy fokkal magasabb címet szokott adni, mint ami dukált. Egy kapitánynak szólított főhadnagy megjegyzésére — Én nem kapitány vagyok, kegyelmes herceg, hanem csak főhadnagy — Festetics udvariasan így felelt: „De már rég megérdemelte volna; én azonban csak szegény gróf vagyok, kit nem illet meg a hercegi cím!” Mire a főhadnagy nem kerülte el az esetlen bókot: „Pedig már rég megérdemelte volna Excellenciád!”

Festetics György bölcs volt. Ismerte korának varázsígét: Mundus titulus titillatur, azaz: Címek csiklandozzák e nagyvilágot. Lám, mennyi baja volt többi kor- és rangtársának, aki kevésbé értette meg az idők szavát! Különösen sok nehezteletést vont maga után a XVIII. század végén a súlyosan devalvált, csöppet sem kielégítő, de még mindig közhasználatban levő „kend“, illetőleg „kegyelmed“ megszólítás.

Egy dunántúli megye közgyűlésén történt állítólag, hogy a főispán „kend“-del szólítván meg a tisztos öreg alispánt, ez így felelt: — Én Sibrik vagyok de Szarvaskend! Dehát főispán úr, kend minő „kend“?

Kazinczy Ferenc a Pályám emlékezetében maga is feljegyez a „kend és kegyelmed“ használatával kapcsolatban két jellemző esetet.

Gróf Esterházy Károly egri püspökről írja: „A püspök mindennek kemed titulust ada, mert gyermekkorában ahoz szokott volt. Azt neki közönségesen balul vevék, s így ha kit meg akara kímélni, azzal inkább németül szóla; Sie nem bántó. Egerbe menvén 1787-ben, magyarul üdvözlém, s németül felele, én magyarul szólék ismét, s a püspök ismét németül. Magyarul én harmadszor is, s úgy hogy a püspök kénytelen volt elmosolyodni, megfogá baljával jobbom felét, s úgy vive asztalához szó nélkül s balja mellé ültete. — Nem tudná kemed megmondani, kérdé tőlem enyelegve, ki jöve Egerbe hat szarvas paripán? — Az nyilván én valék, felelém; ily sárban inkább járok ökrön, mint lovon.“

Kazinczy akkor sem a hiúságot akarta hizlalni) hanem csak kartársai érzékenységét kímélni) midőn egy ízben felkeresve Szentiványi sárosi főispánt, kérte, utasítaná Kelcz viceispánt, szüntesse be „a hivatalainkat megalacsonyító titulátúrát“, amely szerint a viceispán az alatta szolgáló tisztikar tagjait hivatalos leveleiben „kegyelmednek“ titulálgatja, „mely nem volt bántás száz esztendő előtt, de most az“. Kicsinység ez — írja —, mégsem hallgathatta el, „mert a kicsinység azért fáj nagyon, mert kicsinység, s keresett, akart, hideg hátnak bizonyítja magát.“ Kazinczy azt is tudja, hogy „az ragyog igazán, aki nem keresi a ragyogást. „ — de alkalmazkodik a kor szelleméhez; az ő idejében már kopott, kevés az a cím, amely tisztos és kielégítő volt régente, „a titulusokkal oly vesztegetve még nem bánó időben“.

Kazinczy simulékony, megalkuvó magatartása ekkor már kivétel-számba megy. Íróársai jórészt visszakanyarodnak a XVII. századbeli méltatlankodó, korholó, duzzogó magatartáshoz. Így pl. dunántúli íróvárosa, Horváth Ádám, a magyaros költői irányzat egyik hangadója, egyik verses levelében teljesen Aporra emlékeztető hangon zsörtölődik a korabeli „náj módi“ miatt:

Szégyenük a Magyar nevet, útálják beszédünket,
Bárdolatlan embereknek tártnak lenni bennünket.
Asszonyaink rá szoktattak tsuszkatva hátra hágni,
S fejünket a főhajtáskor úgy a szügyünkbe vágni,
Mintha a földnek köszönnénk...
Egy közrend is m é l t ó z t a t i k már ma betegnek leírni,
De K e g y e l m e d nevezést fel nem méltóztatik venni.
Holott a K e g y e l m e s névvel tudod kiket neveznek,
Vagy tán a M é l t ó s á g o s o k ezután K e g y e l m e z n e k .
A l á z a t o s a n valamit megköszönni dísztelen,
C s ó k o l n i kell a k e z e i t ha Asszony, bár nemtelen.
Ha osztán a szegény Magyar, akármilyen emberséges,
Elfelejtí, ami ez új módiban tisztességes,
Azt mondják: járatlan ember; nem látott országokat —
Pedig, lám megtanulhatjuk Hazánkban is azokat...

Ugyanilyen értelemben nyilatkozik egyazon évben, 1789-ben, az idősb Péczely József is Mindenes Gyűjteménye lapjain: „A régi valódi s igaz magyar asszonyok meg-Kegyelmezni szokták férjeiket s nem te-vei beszélnek velek, mint a kik az idegenek majmaik“, azaz: mint azok, kik idegen szokásokat majmolnak.

Mint látjuk, a kor nem vette át feltétlenül az idegen hatásokat; írói révén igyekezett védekezni a fertőzés ellen.

Kármán József, a magyar rokokó legtipikusabb képviselője, a szalonok dédelgetett kedvence például olyan magasról és fölényesen tudja nézni a vanitatum vanitas e farsangi maskaráját, hogy egyenesen „nevetségéseknek“, az emberi erőtelenség monumentominak“ bélyegzi a titulusokat, mert „azok vagy tsupa hangok, az emberi kevélység tsiklándoztatására kitalált üres szók, vagy pedig a keserű rabarbarapilulákra hintett tsalárd tzukrok. Néha pedig egész háznépeknek veszedelmét siettető Sirenek.“ Erre nézve így elmélkedik egy pórul-járt házas esetén: „Szegény, szánható barátom, mit használ néked, ha ott ülsz, ahol nem minden ülhet (t. i. előkelő pozícióban); mit használ Rang, Betsület, Aranykólts ágyékodon és ezer Ordó melyjeden, ha ezek mind ugyanannyi tolvajlói a nap alatt való legédesebb boldogságnak, a házi nyugodalomnak“.

Elképzelhető, hogy ha a korszellemnek annyira kedvező XVIII. század szélesebb látkörű magyarja ily fölényesen tud védekezni e már-már morbus Hungaricus-szá aklimatizálódott társadalmi betegségtől, mennyivel erőteljesebben nyilatkozik meg az irodalmi közvélemény a XIX. század első felében, a reformkor évtizedeiben a lelki alacsonyrendűség túlkapásai ellen.

A demokrácia szele kíméletlenül tépdesi azokat a pávatollakat, amelyeket nem sokkal előbb még a feudális világ langyos szellője legyeztetett. A negyvenes évek egyik népszerű folyóiratában a fiatal Vas Gereben már ilyen tiszteletlenül nyilatkozik az ordókról: „A számár előítéletes; büszke, hogy ami másnak a mellén, neki a hátán van“.

Különösen rájár a rúd a címekre, amelyeknek mai merev rendszere a múlt század elején alakul ki. Megkezdődik a különböző titulusok ártértékelése. A nemzetes, vitézlő és tekintetes címek gyors egymásutánban lealkonyulnak, hogy átadják helyüket a mindent elárasztó nagyságolásnak.

Kazinczyék korában — mint láttuk —még csak a „kegyelmed“ megszólítás derogált a tanfelügyelő-féle rangjábélieknek. Kevéssel később Kis János evangélikus lelkész, soproni szuperintendens, Kazinczy költő barátja már a „nemzetes vitézlő“ titulus értékvesztéséről számol be önéletírásában:

„Nemes-dömölki prédikátorságomban egy vármegye esküdtje feleségének temetésekor kellett halotti predikatiót tartanom. A predikatióban a férjnek nemzetes vitézlő címet adtam. Ez a temetés után mélyen elszomorodva hozzám jöve, s így kezdé beszédét: — Nem tettem volna fel tisztelendő uram felől, hogy szomorúságomban még jobban megszorítsons nekem az illető címet meg ne adja. Feleletem ez vala: Nagyon sajnálom, ha az urat címzésemmel akaratom ellen megszorítottam; én megszorítani teljességgel nem akartam. De kérem, mondja meg az úr, micsoda címet adjak viceispánjának, ha magát tekintetesnek nevezem. Azután szeliden igyekeztem őtet meggyőzni, hogy azáltal, ha sorsunk feletti címre vágyunk, hiú dicsőség kívánói vagyunk, mi semmiképpen sem szép és jó s mit a szent írás is tilt.“

Így vesztik tartalmukat s züllenek a címek fokról-fokra. Most már a „tekintetes“ titulus van soron. „Mégsem lesz belőle tekintetes aszszony“ — mintha nem is egy regény címe, hanem egy cím regénye volna! Nyelvtörténetünk arról tanúskodik, hogy a XV. század közepe táján csak a magyar mágnások legelőkelőbbjei viselték hivatalosan is a „spectabilis et magnificus“, vagyis „tekintetes és nagyságos“ címet. „Hajdanában csak a királyi tanácsnokok, később a megyei alispánok, ismét később a táblabírók éltek a tekintetes nemes nemzetes és vitézlő' rövidke címmel; napjainkban a 'tekintetes' vagy 'tens úr' címnél alig van kisebb“ — panasolja egy sirám a hatvanas években.

A társadalmi purifikáció érdekében a reformkorban különösen nagy a felbuzdulás. Vachott Sándor, a szelíd poéta, a „Tekintetes, nemes, nemzetes és vitézlő“ féle hosszú, sallangos címeken gúnyolódva, hevesen kifakad, hogy „bármily hitvány földrész után van ősi címünk rengeteg;“ óhajtja, inkább a közösség szolgálna rá mindezen díszes jelzőkre. Fivére, a kötekedő, mokánybercis Vahot Imre, folyóiratában, a Pesti Divatlapban vívja csatározását. A Pesti Divatlap 1842-ben, amikor még Garay

János szerkesztette, csak enyhe élcelődéssel kezdi ki a címek becslését: „Én szolgálom, fogom magamat nagyságotlanni — olvassuk egy, a nagyozás elharapódzását csipkedő krokiban. — Aztán elküldöm ebédre az Angol Királyné fogadóba; s őt nagyságosa a pintér meg a cigány; s ha már szolgálom is nagysád, mi vagyok akkor én, az ő ura, ki őt fizetem, mint a köles! Majd nagyító üveget veszek és nagysádom a férget, melynek előbb-utóbb zsákmánya leszek; s végül nagyító üvegen nézem az erényt s kicsinyítőn az emberek gyarlóságát s mondom: Mily szép a világ!”

1848-ban, túl a nevezetes március idusán, már nincs mit csodálkoznunk Vahot folyóiratának radikálissá módosult hangján: „Nem kell cifra cím. Miután az excellenciás, kegyelmes, méltóságos, nagyságos, tekintetes, nemes, nemzeti és vitéz-féle címek, melyeknek viselői közt vajmi sok volt a címeres ökör, szerencsésen elenyésztek — a hölgyek irányában divatozó „nagysád. címnek is pusztulnia kell; a „kegyed. addig is, míg jobbat nem találunk, megjárja. A „polgártársnő. cím igen hosszas, nehézkes, ennél sokkal célszerűbb a »honleány“.

Most már a „nagyságos“ cím körül áll a harc. „Hajdan csak a király — majd az erdélyi fejedelem — volt nagyságos“ — olvassuk ugyanezen divatlapban. „Ma a férfi, ha kissé tekintetet akar tartani szolgája előtt, nem elégszik meg a tekintetes címmel, hanem nagyságossá kereszteli magát“. Néhány év előtt már Kisfaludy Károlytól és Garay Jánostól is arról értesültünk, hogy „Pesten pénze után nagyságotlatik az ember“. Tompa Mihály epés epigrammát ír a nagyságos cím rohamos terjedéséről:

Mondják: kisebbedünk, fogyunk. Igen-e? Nem!
Sőt mind nagyságosak levénk nagy hirtelen.

Mindazáltal a hetvenes években is még tartalmas társadalmi értékjelző volt a nagyságos cím. Mikor a parlamentben V. G. esetét tárgyalták — jegyzi fel Kertész Manó — ki képviselőházi alelnök letéren idegen állampolgároknak a III. oszt. vaskoronarend megszerzését ígérte, akkor mondta Szilágyi Dezső, hogy ha ezután is olyan bőven osztogatják a címeket, hogy évenként 5—10 emberből csinálnak nagyságos urat, akkor nemsokára le fogják tagadni titulusukat az addigi komoly nagyságos urak.

Szilágyi Dezső helyesen jósolt; ma már ezt a címet is utolérte végzete. Ma mindenki, aki nem méltóságos, legalább nagyságos, főleg ha a gyöngye nemhez tartozik. A hölgy: „nagyságos asszony“ akkor is, ha „standja van a Teleki-téren“ és cselédet tud tartani havi tizenötért ...

Nyugati mintára nálunk is megpróbálkoztak ugyan a múlt század negyvenes éveiben Sie, vous, you-fajta általános érvényű megszólításokkal; divatba jön az „ön“ és „kegyed“, amelyeken Arany János így tréfálkozik: „Az ön és kegyed szókat kegyes gondjaim alá veszem“, — ám a kísérlet nem nagy sikerrel jár. A demokratikus hullám közepette társadalomkritikusaink sietnek följegyezni, hogy amint a francia forradalomban Mirabeau, úgy a mi márciusunk idején is „nehány valaki kegyetlenül lehordá cselédjeit, ha házon kívül grófnak vagy méltóságos úrnak, a háznál pedig nem így szólították“.

DE NE HIGGYÜK hogy a címkórság és sok díszes válfaja csupán a magasabb, mondjuk: történelmi osztályok körében tenyészik. Megtaláljuk ezeket a társadalom alsó rétegeiben is; a nagyzási hóbort az ú. n. demokratikus körökben is megtenni a maga penészgombáit. Angliában, a demokrácia közmondásos paradicsomában a múlt század közepén nem kevesebb mint 62 különböző címet számoltak össze! Ugyanekkor idehaza így füstölög társadalmi életünk egyik megfigyelője: „A zsidó korcsmáros szívesen nevezteti magát árendásnak; a szabó ruhakészítőnek; a szatócs kereskedőnek; a boltoslegény kereskedési segédnek, gazdáját pedig főnökének; a mesterlegény iparosnak“ és így tovább. Azóta a házmester „házfelügyelő“ -nek tette meg magát, a vice „segédházfelügyelő“, az utcaseprő „köztisztasági közeg“, a cipész „lábbelikészítő“, „kiszgazda“ lett az ősi magyar parasztból s „háztartási alkalmazott“ a cselédből, aki pedig cseléd mivoltában még családtagnak számított! A pincér „főúr“, a kofa „csarnoki árus“, a sintér „gyepmester“. Mi ez, ha nem címkórság az élet minden vonatkozásában?

Az értelmiségi pályának van egynéhány ága, melynek rangját az érdekeltek hivatásszervezete védi. Ilyen pl. a fogorvos a fogtechnikussal, az oki. mérnök a technikussal szemben. Ugyanekkor azonban van egy egész sor foglalkozási ág, amelynek címét bárki szabadon bitangolhatja. A művészi pályákról nem szólva (mert hiszen ott a jogcímet a tehetség, nem pedig a hivatásszervezet dönti el!), ilyen főleg az íróság és a tanárság. Ma mindenki „író“, aki a türelmes papírt gyötri, pedig „művelt olvasó“-nak lenni különb titulus volna, mint műveletlen firkásznak.

Minden címek között leghababban garázdálkodnak a tanárral. Ez a nyelvújításkori szó, amelyet Bugát Pál a „tan-árasztó“ önkényes összetételből vont el, száz év alatt igen változatos karriert futott meg. Dugonics András még csak „királyi oktató“, Horváth István, a délibábos szófejtő pedig csak „tanító“ volt a „pesti universitáson“. Az egyetemi tanár az 1850-es években válik végérvényesen professzorrá. Ma már az egyetemi magántanárok egy része is per „Prof.“ címezi magát telefonon, névjegyen és különlenyomaton. Tanár: a középiskolai tanár. De már 1861-ben olvassuk, hogy „a tanárok tanácsnoki, a tanítók rendes tanári, a mesterek pedig tanítói címre vágynak napjainkban“. S valóban, ma a tanárok egy része „tanügyi tanácsos“, illetőleg „főtanácsos“, amit a sok egyéb tanácstalan tanácsos között csak helyeselni lehet. Annál is inkább, mert időközben, egy-két évtizeddel ezelőtt kivívta magának a tanári címet a polgári iskolai, továbbá a torna-, rajz-, kézimunka-tanítói kar is. Rendben van. De nincs rendben, hogy tanári címet bitangol a kókler, szemfényvesztő, tenyérjós, grafológus, jóvendőmondó, tenisztréner, az ugrabugráló táncmester és a cirkuszi mutatványos. „Nekem mondja, tanárnak?“ — fölényeskedik az angyalföldi vagány a haverével. Mégse sajnáljuk a jámboroktól a tanári címet! Talán még örülni is lehet annak, — nálunk különösen! — hogy már annyira emelkedett a tanári rend a társadalom bizonyos rétegei előtt, hogy vágyalmuk beteljesülését jelenti...

Lám, öt világrész megmaradt uralkodói sem sorakoznak fel tiltakozó gyűlésre a királyi és királynői címek kisajátítása miatt. Hadd legyen boldog a rofós, hogy ő „nyakkendőkirály“! Van ing-, gallér-, hózentréger- és cipőpertli-király, van kalapkirály, kulcskirály, edénykirály és még sok egyéb király. Vagy nem volna-e vétek megfosztani a masamódlányokat attól a boldogságtól, hogy többször is lehetnek pünkösdi királynők: bál-, strand- és szépségkirálynői minőségben?

A nosztalgia mélyen benne gyökerezik az emberi természetben. Hiúság, kisebbségi érzés, nagyvárosi mániákus sarkalja az embereket minél tetszetősebb álca után, amely nemcsak bizonyos lelki folytonossági hiányokat takar, hanem olykor még anyagi előnyöket is biztosít.

A járvány ragályos. Szinte észrevétlenül terjed, beszívároga a mindennapi életbe, megfertőzi a közgondolkodást, meghunyászkodóvá, hízelgővé, címkórossá tesz. A neo-barokk felülmúlja a barokkot. Régi nyomtatványokon csak az „Érdemes Hazafi.“-nak, a Zrínyi-szerű „Méltóságos Autor“-nak járt ki különös megtiszteltetésből a nagybetűs szókezdés. Ma azért ügyelünk kínos gonddal arra, hogy a „Méltóságos Potentát Úr!“ minden egyes szavát (ha lehetne, még egyes szótagjait is) majusculával írjuk, mert valósággal belefészkelődött a köztudatba, hogy e z e n i s múlhat kérésünk sorsa...

Sőt, a címek túlhajtása és jelentőségük túlértékelése odafajult, hogy egyesek szemében már kegyeletsértésnek tűnnék fel nagyjaink nevének egyszerű, minden sallangtól mentes használata. E téren a Főváros Utcáit és Tereit Másfélméteres Nevekké Keresztelő és Különös Előszerezettel Újrakeresztelő Hivatalos Szervünk szinte mintaiskolát teremtett. Régen volt: Erzsébet-híd, Erzsébet-tér, Erzsébet-körút; ma van: Zita királyné útja, Vilma királynő útja. Régen volt: Andrássy-út, ma van: Gróf Tisza István-utca. Régen volt: Eötvös-utca, ma: Gróf Klebelsberg Kuno-utcára nyúlik a feltétlen elismerés bókja. Hasonlóképpen Budán Szent Imre herceg-útjával tiszteltük meg az első magyar királyfit. Sajnálatos, hogy újabb utcaelnevezéseinkben a jóhangzás, illetőleg könnyűejtés gyakorlati elve nem érvényesül. Ma egyszerűen nincs időnk rofós utcaneveket kiejteni, idegenforgalmi szempontokról nem is szólva. De ez a lexikon-pedantéria az utcaelnevezésekben rejlő megtisztelő céllal is homlokegyenest ellenkezik. A nagyság rangja ugyanis — mint voltunk bátrak kifejteni — nem a címben, előnévben, vagy pláne doktori fokozatban van (lásd Pestújhelyen: Bezsilla Nándor Doktor-utca!), hanem magában a pusztá fogalomban. Ha ez első pillanatra nem tűnik ki, ha olyan szellemi egytálas vagyok, hogy nem tudom, ki volt az a Petőfi, Eötvös, Kossuth vagy Deák Ferenc, akkor tűzhetem eléje a megtisztelt apja-anya nevé, egész nacionálját, nem értem el semmit, mert nem az érdemnek hódoltam, hanem a korszellem fotográfiáját tettem úton-útfélen közzé. Címkórság ez is a javából, üres cifrázkodás, neo-barokk ...

Egykori anekdota szerint ékes titulusait felsoroló uracs után a következő vendég e szavakkal mutatkozott be a házigazdának: — Én magam ura vagyok! Mire ez volt a válasz — s ma is ez: — Ennél szebb címet nem ismerek!